ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1

MARDI
1er NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻԻ 18.450 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.450

ԵՐԵՒԱՆ — ՀԵՌԱՏԻՊ — ՓՈՐԻՁ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Հոկտեմբեր 28)

ՏՈԿՈՍՆԵՐՈՒ ՎՃԱՐՄԱՆ ՀԱՐՑԸ

Վարչապետը Հ. Բագրատեան Եւրոպական Միութեան Յանձնաժողովի նախագահ Ժագ Տըլորի ղրկած նամակով մը շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք Հայաստանին յատկացուած օժանդակութեան համար, խնդրած է յետաձգել Միութեան տրամադրած վարկի տոկոսներու վճարումը որ նախատեսուած էր գալ տարուան համար:

***

ԵԼԵԿՏՐԱՔԱՐՇԵՐՈՒ ՓՈԽԱՐԷՆ ՋԵՐՄԱՔԱՐՇ

«Համաշխարհային պարէնային օգնութիւն» կազմակերպութեան կողմէ Հայաստանի եւ Վրաստանի երկաթուղիներու ղեկավարներուն ներկայացուած նախագիծով մը կ'առաջարկուի ելեկտրաքարշերը փոխանակել ջերմաքարշերով, յաղթահարելու համար ուժանիւթի տագնապին յարուցանած խոչընդոտները:

***

ՀԱՅ-ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ

Դամասկոսի առժամեայ գործավար Դաւիթ Յովհաննիսեանի եւ Սուրիոյ Տնտեսութեան եւ Արտաքին Առեւտուրի նախարար Մոհամէտ Իմատիի տեսակցութեան ընթացքին քննարկուած են Սուրիայէն անդամթերք եւ գիւղատնտեսական զանազան ապրանքներ գնելու, ինչպէս նաեւ Երեւանի մէջ սուրիական ապրանքներու ցուցահանդէս -- վաճառք մը կազմակերպելու առընչուող հարցեր:

***

ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հայաստան ելեկտրական մատակարարման ձմրան՝ Գ. դրութեան անցած է, այսինքն՝ բացի կենսական ապահովութեան կէտերէն, սահմանափակ ելեկտրականութիւն կը ստանայ ամբողջ արտադրական ոլորտը, իսկ բնակչութեան կը տրուի օրական 2 ժամ հոսանք:

***

ԱՐՑԱԽԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈՒՇԱԴՐԱՄ

Հայաստանի Կեդր. Դրամատունը հրապարակ հանած է արծաթեայ 25 Դրամանոցներ, նուիրուած՝ Արցախի: Անոր կռնակի կողմը ներկայացուած է Արցախի ժողովուրդի ազատատենչ ոգին, անկոտրում հաւատքը եւ անպարտելի ուժը ցոլացնող խորհրդանիշներ:

***

ՃԱՏՐԱԿԻ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՈՎ

Ճատրակի միջազգային Դաշնակցութեան նախագահ Ֆլորենսիօ Գամբոմանէսի Հոկտեմբեր 27-ին Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի կողմէ ընդունման ընթացքին քննարկուած են 1996-ի ողիմպիականները Հայաստան կազմակերպելու կարելիութիւնները:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԲԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՊԸ երեսուն նոր կարդինալներ նշանակեց որոնց կարգին երկու Ֆրանսացիներ: Յատուկ ժողով մը պիտի գումարէ այս նշանակումներուն առթիւ Նոյեմբեր 26-ին: Նոր ծիրանաւորները կը պատկանին 24 ազգերու. անոնց կարգին է Սարայեւոյի Արքեպիսկոպոսը, Լիբանանի պատրիարքը: Կարդինալներու ժողովն է որ կ'ընտրէ պապը: Ներկայիս ան բաղկացած էր 137 ծիրանաւորներէ որոնց 41-ը 80 տարեկանէն վեր են եւ ուրեմն չեն կրնար մասնակցիլ Պապին ընտրական ժողովին: Այս նշանակումներով թիւը կը հասնի 167-ի, բայց նորերուն մէջ ալ բոլորը ընտրող չեն: Ֆրանսացիներէն մէկը՝ Հայր Քոնկար, դոմինիկեան, 90 տարեկան է: Համաշխարհային համբաւ վայելող աստուածաբան մըն է: Միւս Ֆրանսացին՝ Փիէր Էթ ծնած է 1934-ին: Պապը, օրերս պէտք է նշանակէ նաեւ կարդինալ Տրքուրմրէի յաջորդը Լիոնի Արքեպիսկոպոսարանին գլուխը:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ նախագահը Ս. Տէմիրէլ Կարսի «ազատագրում»ին 74-ամեակին առիթով ճառ մը խօսած է այդ քաղաքին մէջ ու ըսած. - «Այն գլուխները որոնք կը բախին Թուրքիոյ հանրապետութեան, կը ջախջախուին»: Ան մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին ալ յայտնած է թէ Նոյեմբեր 15-ին Վրաստան պիտի երթայ, նաեւ Թուրքեւ-վրացական սահմանային անցքին բացումին մասին հանդիպում ունենալու: Կարսի կովկասեան համալսարանին մէջ ալ ճառախօսելով Թուրքիոյ նախագահը խօսած է տեղական աճարեկչութեան մասին, ըսելով. «գիտենք թէ սահմանային ահաբեկչութեան արմատները Հայաստանի մէջ կը գտնուին ու ան ենցուկը կը վայելէ Յունաստանի»:

ՄԱԿ-Ի ԸՆԴՀ. ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Պուտրոս Պուտրոս Ղալի Բաքու այցելութեան ընթացքին հանդիպում ունեցած է նախագահ Հ. Ալիեւի հետ որ յայտարարած է թէ իրենք Ղարաբաղի հարցին համար խաղաղ լուծումի մը կողմնակից են եւ թէ Հայերը պէտք է դուրս քան Ազրբեջանի հողերէն: Ան ըսած է «մինչեւ որ Լաչինն ու Շուշին ամբողջովին չեն պարպուիր, Ղարաբաղի հարցը քննութեան առարկայ չի դառնար»: Թուրք մամուլը այս յայտարարութիւնը խորագրած է «Ղալի ենցուկ կը կանգնի Ազրբեջանի» ու ենթախորագիրով ալ կ'ըսուի. «Ղալի Հայերուն կոչ ուղղեց որ իրենց գրաւած շրջաններէն քաշուին». այսուհանդերձ լրատուութեան տողերուն մէջ ոչինչ կայ Ղալիի վերագրուած նման արտայայտութենէ մը...:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ վարչապետը Թ. Չիլլէր միջին - արեւելեան եւ հիւսիսային ափրիկեան երկիրներու տնտեսական վեհաժողովին մասնակցելու համար մեկնած է Քազապլանքա. օդանաւին մէջ պատասխանելով լրագրողներու հարցումներուն ան ըսած է. - «Երկրին հիւսիս - արեւելեան շրջանին մէջ քաղաքական լուծում մը խնդրոյ առարկայ չի կրնար ըլլալ. ոչ ալ տեղական ինքնութով լուծում մը: Թուրքիոյ հարցերը ամբողջ երկրին կը պատկանին ու միասնաբար պիտի լուծուին»: Արտաքին նախարար՝ Մ. Սօյսալ ալ յայտարարած է որ Թուրքիա մտադիր չէ ինքնավարութիւն շնորհելու Անատոլուի Քիւրտերուն: ՓՔՔ-ն ալ իր կարգին կ'ըսէ թէ «աքսորական կառավարութիւն» մը պիտի կազմէ եւ սատկացնէ իր գործողութիւններ: Այս յայտարարութիւնը կատարուած է Կիպրոսի մէջ:

ՖՐԱՆՍԱ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՉՕՐԱՎԻԳ է եւ կը փափաքի որ կարեւոր քայլ մը առնուի Եւրոպական Միութեան եւ Թուրքիոյ միջեւ մաքսային հարցին կապակցութեամբ: Այս յայտարարութիւնը ըրած է եւրոպական հարցերու պատուիրակ - նախարարը՝ Ալէն Լամասուր, հակառակ, չեշտած է այդ երկրին հարցերուն Յունաստանի հետ: «Իւմանիթէ», կ'աւելցնէր Հոկտ. 29-ին, հակառակ նաեւ, բայց նախարարը չէ ըսած, մարդկային իրաւանց բռնաբարման Թուրք կառավարութեան կողմէ:

ԻԶՄԻՐԻ մէջ ռմբափորձ մը գործուած է Ուրբաթ օր, Հոկտեմբեր 28-ին: Մէկ մեռեալ կայ եւ 42 վիրաւոր: Արարքը կը վերագրուի ՓՔՔ-ին:

ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆԻ Սպիտակ Տան վրայ կրակ բացած է խելագար մը եւ ապահովութեան ուժերն ալ բաւական ուշ հակազդած են: Ամէնէն առաջ անցնող զբօսաշրջիկներ են որոնք զսպած են մարդը՝ Ֆրանսիսքօ Մարթին Տուրան, 26 տարեկան: Նախագահը բան մը չէ լսած, որովհետեւ չէնքին հարաւային կողմը կը գտնուէր եւ ամերիկեան ֆութպոլի մրցում մը կը դիտէր: Այս նոր արարքը խնդրոյ առարկայ կ'ընէ Սպիտակ Տան ապահովութեան սպասարկութեանց արդիւնաւէտութեան հարցը, քանի աւելի առաջ ալ ուրիշ անձ մը իր փոքր օդանաւը ջախջախած էր Սպիտակ Տան բլուրին վրայ:

ՊԱՂՏԱՏԻ քաղդէական եկեղեցիին առջեւ ռումբ մը պայթած է առջի օր, որուն հետեւանքով 4 մեռեալ կայ, երեքը՝ ոստիկաններ: Իրաքի քրիստոնեաները (1 միլիոն 18-ի վրայ) առաւելապէս կը պատկանին քաղդէական կաթողիկէ յարանուանութեան:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ մէջ, կարելի չեղաւ որեւէ համաձայնութիւն գոյացնել իշխանութիւններու եւ իսլամապաշտներու միջեւ եւ այս ձախողութիւնը վախ կը պատճառէ որ փոխադարձ յարձակումները աւելի սաստկանան, մանաւանդ յեղափոխութեան տարեդարձի այս օրերուն: Բանակը վրճռած է ամբողջական պատերազմ մը մղել իսլամական զինեալ խմբակներու դէմ:

ՓԱՓԱՆՏՐԷՈՒ հեռագիր մը ղրկած է Տիկին Չիլլէրի յայտնելով թէ Թուրքիա եւ Յունաստան պէտք է ջանք թափեն բարելաւելու համար իրենց յարաբերութիւնները: Ծանօթ է որ վերջերս բաւական լարուած էր մթնոլորտը եւ իրարու սպառնալիքներ ալ եղած էին:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Ներքին եւ Արտաքին նախարարութիւնները կը չարունակեն իրենց ներքին հաշուեյարդարը: Այսպէս Փասքուա մուտքի վիզա շնորհած է Սատտամ Հիւսէյնի անմիջական շրջանակին պատկանող անձերու առանց տեղեակ պահելու Ժիւփէն: Պաշտպանութեան նախկին նախարարն ալ՝ Ժ. Փ. Շըվէնըման Պաղտատ գացած էր եւ տեսնուած Սատտամ Հիւսէյնի հետ: Այս վերջինը արտայայտած է իր եւ Իրաքի ժողովուրդին մեծ գնահատանքը Շըվէնըմանի քաջ դիրքորոշման առթիւ (Ծոցի պատերազմ):

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ Խորհրդարանը (Դումա) Հոկտեմբեր 28-ին օրէնք մը քուէարկեց որ սիտա-ի հետազօտական քննութիւն մը կը պարտադրէ բոլոր օտարականներուն որոնք Ռուսաստան կ'ապրին կամ Ռուսաստան կ'անցնին, այսինքն զբօսաշրջիկները, գործի մարդիկ, նոյնիսկ պաշտօնական պատուիրակութիւններու անդամները: Եթէ քննութիւնը մերժեն հակամէտ (սերոփոզիթիֆ) կը հռչակուին եւ կ'արտաքսուին: Այս օրէնքը մեծ աղմուկ հանած է Ռուսաստանի օտար համայնքին մօտ:

ՍԻԲԵՐԻՈՅ մէջ օդանաւային երկու յաջորդական արկածներ տեղի ունեցած են պատճառ դառնալով 26 հոգիի մահուան: Գործածուած Անտոնով օդանաւերը այլեւս շատ հին են եւ ժամանակավրէպ:

ՊԱՌԻ-ի մէջ (Իտալիա) հնդկախոտի (քոլերա) 7-րդ պարագայ մը երեւան ելած է: Եօթն ալ վարակուած են ծովային հում նիւթեր ուտելէ ետք: Յարդ մեռեալ չկայ: Աւելի վէշ է Ալպանիոյ պարագան ուր 15 մեռեալ կայ:

ՓՈՒՇԱՆ ՏՈՄՍԻ

ԲՈՆԿՈՂ ԱՍՏՂԵՐ

Հակառակ ամառնային գիշերուան մը պարզած խաղաղ երկինքին, հանդարտ չէ՛ միջամածային կեանքը:

Նման անոր՝ անհանդարտ է արուեստագէտին հոգին հակառակ նշանայայտ լրջախոհ երեւոյթին: Կարծես կ'եռայ ընդոստ:

Ու երբեմն, եւ երբեմն միայն, կեդրոնախոյս վերին ուժերու ենթարկուած, բոնկող աստղին չանթահարիչ լոյսերը կ'արձակէ:

Առջի գիշեր՝ Հոկտեմբեր 27՝ ա՛յդ էր որ պատահեցաւ Սալ Փլեյէլ, Վարդան Մամիկոնեանի՝ Փրոքոֆիէվի առաջին դաշնակի քոնչէրթոյին մեկնաբանութեան ընթացքին: Գիրկընդխառնում մը:

Ուրիշ օր՝ յայտագրին բուն էութեան բազմակողմանի: Դժուար է բացատրել սակայն այն կրակը բոցավառող ու հովն անոյշ որ կ'անցնէր մեր հոգիներուն վրայ մերթ ընդ մերթ՝ կախարդելէ առաջ իսկ, չանթահարիչ ուժգնութեամբ:

Անմոռանալի համերգ: Նաեւ քանի մը տասնեակ Հայերուս ա՛լ համար՝ կորսուած երկու հազարին մէջ:

Եւ ի՛նչ ներգործական հզօր երաժշտութիւն հաղորդիչ, որ քառորդ ժամուան ընթացքին մոռցնել կուտայ ամէն կարգի տգեղութիւն թէ տկարութիւն:

Ու կ'իմանամ տակաւին Բարաջանեանի գլխիչ վերջին պօէմը իբրեւ կրկնութիւն:

Շնորհակալութիւն Վարդա՛ն ... չարունակէ նուագ ա՛յդպէս:

Գ. Հ.

Յ. Գ. Սոյն համերգը ձայնասփիւռէն կը տրուի Ֆրանս - Միւզիքի ալիքներուն վրայ՝ Նոյեմբեր 4, ժամը 20-ին:

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բ. դասակարգի մրցումներուն (17-րդ օր) Վալանսի Հայ Մարզականը իր դաշտին վրայ յաղթեց Մարսէյլի 1-ի դէմ 3 կէտով: Այս յաղթանակը պատճառ եղաւ որ Մարսէյլի Օլէնփիքը կորսնցնէ յառաջապահ իր դիրքը դասաւորման մէջ: Այժմ դասաւորման գլուխն է Կէնկան 36 կէտով եւ Մարսէյլ երկրորդ է 33 կէտով: Վալանսի յաղթանակը թոյլ տուաւ որ բարելաւէ իր դիրքը եւ 15-րդէն բարձրանայ 12-րդ դիրքի 20 կէտով:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՍՐԲՈՑ (Նոյեմբեր 1) տօնին առթիւ «Յառաջ» լոյս չի տեսներ Երեքշաբթի օր (Չորեքշաբթի, Նոյեմբեր 2-ի թիւ): Մեր յաջորդ թիւը՝ Հինգշաբթի, Նոյեմբեր 3:

ՅԱՆՑԱՒՈՐԸ ԳՐՈՂՆԵՐԸ ՉԵՆ

Որոշ է որ Հայաստանի Գրողներու Միութեան 11-րդ համագումարը, իր ամբողջ բովկութեամբ ու անոր առթած յուսախաբութեամբ, բաւական տեղ գրաւած է գիրի աշխարհին մէջ: Համագումարէն օրեր ետքն ալ հայաստանեան մամուլին մէջ կը շարունակուին այդ մասին արձագանգները, երբեմն երգիծականին, երբեմն պայրոյթին, ընդվզումին չեշտով: Այս յետհամագումարեան կացութիւնը դրական անժխտելի կողմ մը ունի. ան ցոյց կու տայ որ կա՛յին տակաւին անձեր որոնք կ'ուզէին նոր ժամանակներու պատշաճելու հրամայականը լաւ խմբաւորումի մը դերին մէջ տեսնել «սեղծագործական» այս միութիւնը: Չեղաւ: Պատշաճումը տեղի ունեցաւ միայն «պատուիրատու»ի փոփոխութեան մակարդակով. Մոսկուան փոխարինուեցաւ պաշտօնի, հանդստաւէտ կեանք ու գոնէ որոշ հատուածի մը համակրանքը երաշխաւորող նորօրեայ Աբխազոմներով. անոնցմէ դժգոհներու խմբակը եթէ նոյնիսկ գրական շնորհի փշուրներ ունի, ոչ մէկ արժէք կը ներկայացնէ աբխազոմական համարումին արժանացածներու տիրապետութեան մէջ: Արդէն արժէք կամ շնորհք ալ արհամարհելի մանրամասնութիւններ են ոլորտի մը մէջ որուն միակ զարգացումը կ'արձանագրուի ողբալի վէճերու եւ կանանչափայլ ծափերու աղմուկով: «Ազգ»ի Հոկ. 5-ի թիւին մէջ Անահիտ Սահինեանի «Համագումարեան տարակուսանքներ» խորագրուած էջը առաջին տողերուն մէջ գրողի մը քանի մը տողնոց պատկերով լաւագոյնս կը ծառայէ գաղափար մը ունենալու. «Անունով գրողներից մէկը մերօրեայ դժուարութիւններից հերթական գանգատն անելով չզսպեց իրեն, պոռթկաց՝ "Բա, ես գրող կը դառնայի՞, եթէ գիտենայի այսպիսի օրեր են գալու"»:

Ափսոսանքի այս այնքան յատկանշական պոռթկումէն քիչ ետք լրագրողուհին կուտայ այս անգամ կանաչափայլ ծափերու նորագոյն մէկ փակագիծը. դայն կարդալով, մարդ, եթէ տակաւին կ'անդիտանայ, կրնայ չօշափելի փաստը ունենալ թէ ինչ դետիններու վրայ կ'արածի հայաստանեան գրական ճաշակը...:

Այս փակագիծը հերոս ունի Սփիւռքէն Հայուհի մը «Հայրենիքում բարեգործութեամբ յայտնի», որ յանկարծ բանաստեղծ ալ հռչակուելու փափաք կ'ունենայ: Ուրիշ լեզուներով (որոնց անունները ոչ ոք կրնայ ճշդել) «գրած» անոր տողերը անմիջապէս կը թարգմանուին, հատոր կը կազմեն. ատիկա կը բաւէ որ կամերային երաժշտութեան տան սրահը ծաղիկներով ու պաշտօնական դէմքերէ ներկայացուցիչներով - Նախարար, դեսպան, խորհրդական - բացառիկ կերպով շքաւորուած, մեծարանքի աննախադէպ բեմի կը վերածուի: «Աննախադէպ»ը կը թելադրուի Ա. Սահինեանի տողերէն ուր կ'ըսուի. «այսպիսի պատուի ու մեծարանքի ոչ մի հայ հանճար չէր արժանացել մեր գիր ու գրականութեան հազարամեայ պատմութեան ընթացքում»:

Կարդալ թէ այդ հանդէսին գլխաւոր բանախօսն ու վարիչը «մեծանուն մի բանաստեղծ Հայաստանի Գրողների Միութեան նախագահն իսկն» է, յանկարծ կը յիշեցնէ նման ուրիշ պարագայ մը. հանդէսին «աննախադէպ» բնոյթը անով քիչ մը կը զոհնայ, քանի որ եթէ ոչ նոյնքան բարձր դէմքերով ու նոյնքան առատ ծափերով ուրիշ սփիւռքահայ տիկին մը (ան առանց բարեսէրի տիտղոսին) նոյն ձեւով հռչակուած էր բանաստեղծուհի. ան այնքան հաւատացած էր գրականէն բոլորովին տարբեր լարեր թրթռացնող իր հանճարին յարուցած աղմուկին որ բազմաթիւ ճամբորդութիւններով իր երիտասարդութեան մէկ լուսանկարը կրող ազդագրեր ցրուելէ ետք հոն, օր մըն ալ Հայաստան տարած էր իր կիսանդրին...: Ան վստահօրէն տակաւին բազմած է Երեւանի Գրականութեան Թանգարանին մէջ ուր զետեղուած էր ամենայն պաշտօնականութեամբ եւ թերեւս նաեւ երախտագիտութեամբ:

Գրողներու Միութեան նախագահի գնահատումով բանաստեղծուհի հռչակուածներու այս փակագիծէն ետք, պէտք է անդրադառնալ նաեւ Ա. Սահինեանի աւելի լուրջ նշումներուն: Ան կը գրէ թէ բարեբարներ օգնութիւն չեն գլանար որպէսզի «գրողների մի ողջ բանակ ֆիզիքական գոյութիւնը պահպանել կարողանայ»: Կ'աւելցնէ թէ միջոցներ չեն տրամադրեր հրատարակչական գործին զարկ տալու, գրողը «մուրացկանի անպատուաբեր վիճակից հանելով»:

Թերեւս չափազանցուած պարկեշտութիւն մը չուսալ պիտի ըլլար ակնկալել որ մէկ - երկու տարի առաջ Փարիզի մէջ տեղացի ու հայաստանցի երկու գրողներու միջեւ տեղի ունեցած խօսակցութիւն մը այս վերջինին կողմէ փոխանցուած ըլլար Հայաստանեան իր շրջապատին: Թերեւս ալ Ա. Սահինեան այդ շրջապատին մաս չի կազմեր: Հարցը այն է որ Փարիզ ապրող գրական այս դէմքը իր բարեկամին (որ գրական հանդէսի մը խմբագրութեան մաս կը կազմէ մինչեւ այսօր) առաջարկած էր - օգնելէ առաջ գրական մտահոգութեամբ--, գրական որակաւոր հանդէսի մը հրատարակութեան համար դրամագլուխ մը տրամադրել. Նպատակը, սկիզբը ապահովել էր գործի մը որուն հաւատացողները պէտք է հոնորար ստանալու ակնկալութիւն չունենային, մինչեւ որ ձեռնարկը ինքնաբաւ դառնար. որովհետեւ սկիզբին համար տրամադրելի գումարը նկատի ունէր միայն անհրաժեշտ ծախքեր - թուղթ, տպարան, եւայլն--: Հայաստանցի գրող - խմբագիրը որ իբրեւ թէ կը ցաւէր գրական մակարդակի անկեալ վիճակին ու տիրող ճաշակին, չը-հա-մա-ձայ-նե-ցաւ: Ո՞նց կարելի էր առանց հոնորարի գրել...: Ու ծրագիրը գլուխ գլխի երկխօսութեան մը սահմանէն դուրս չեկաւ: Ու այսօր, ինչպէս կը վկայեն միայն 11-րդ համագումարին մասին գրուած բազմաթիւ էջեր, գրականութիւնը զետեղուած է արտաքին օժանդակութեան ու ծաղկազարդ դահլիճներու միջեւ: Առաջինը կը կատարուի այդ մարդէն անուններու գրաւումով որոշ ուղղութեամբ հանրային կարծիք մը պատրաստելու միտումով. երկրորդը աւելի պարագայական է, քանի որ եթէ միշտ կան վարձու գրիչներ, չկան -- բարեբախտաբար -- ծաղկազարդ բեմերու վրայ բանաստեղծուհի «նախադահական» կոչում տենչացողներ...: Այլապէս, «հայ հասարակութեան ընտրանին» իր գործով դրաղելու ժամանակ պիտի չգտնէր, իսկ թանգարաններուն մէջ ալ նորահռչակ այս դէմքերուն կիսանդրիները, արձանները, դիմանկարները զետեղելու տեղ պիտի չմնար:

Ի՞նչ լաւ պիտի ըլլար եթէ երգիծելու տրամադրութիւնը խարխափ չունենար գրականութեան նման լուրջ ու նուիրական բնագաւառ մը: Այդ պարագային որեւէ պիտի չըլլար կարդալ թէ համագումարը «անբովանդակ» էր ուր կային «հարբած աղմկարարների գոռում .. գոչիւններ»:

Կարդալէ ետք մամուլին մէջ տրուած պատկերները, ա՛լ գրեթէ մխիթարական ոչինչ կ'ըսէ նոյնիսկ նորընտիր նախագահին հաւաստիացումը թէ ինք դրամական միջոցներ կը հայթայթէ գրական մամուլին համար ու կը խոստանայ անելէն փրկել հայ գրողը: Մխիթարութեան բացակայութեան հետ, գրականին հետ ոչ մէկ առնչութիւն ունեցող միտքերով կը պաշարուի մարդ, կարդալով Ա. Սահինեանի յիշեցումը թէ «ով վճարում է, նա էլ պատուիրում է երաժշտութիւնը» որ նման պարագաներու, ինչպէս կ'ըսուի, կը հնչէ նաեւ Խորհրդարանի ամպիոնէն:

Վստահաբար, մարդին դարմանը պահուած է «անունով գրող»ին վերոնշեալ ափսոսանքին մէջ. ո՞վ գրող կ'ըլլար եթէ գիտնար թէ այսպիսի օրեր պիտի գային: Քանի որ անկարելի է ներկայի պատկերէն ջնջել գլխաւոր յանցաւորը՝ «այսպիսի օրեր»ը, կը մնայ հարցումին պատասխանը գտնել. ո՞վ գրող կը դառնար ... առանց արտաքին օժանդակութեան ու առանց ընտրանի ներկաներով ծաղկազարդ դահլիճի:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ԷՐԵԲՈՒՆԻ — ԵՐԵՒԱՆ

ԵՐԵՒԱՆԸ 2776 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

ԵՍ Կ'ԱՆՑՆԵՄ, ԿԸ ԳՆԱՄ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ, ԴՈՒ ԱՊՐԻՐ ՅԱՒԻՏԵԱՆ

Ք. Ա. 782 թուական: Մենուայի որդի Արգիշտին վերադառնում է յաղթական արշաւանքից: Հայրենի բլուրներից մէկի գլխին հոկտեմբերեան մի անձրեւոտ կիրակի խփում է իր արքայական վրանը: Գիշերը դուրս է գալիս ծխելու, եւ նրա աչքին յայտնւում է դիմացը փռուած գիշերային Երեւանի համայնատեսիլը: Եւ հիմնեց նա Էրեբունի ամրոցը: Եւ թողեց այն սերունդներին:

«Հայոց Համաշխարհային Պատմութիւն»

Երեւանի համալսարանի դասախօսներից մէկի վկայութեամբ, երբ Մոսկուաներից ծերունի գիտնականներ էին եկել՝ վերծանելու Արգիշտի թագաւորի սեպագիր արձանագրութիւնը, մի քանի երիտասարդ կատակասէր բնթացքում գըլխիվայր շրջել էին ժայռաբեկորը, իսկ յարգարժան ուրարտագէտներ բանից անտեղեակ շարունակել էին վերծանումը: Եւ այս անգամ էլ պարզուել էր, որ այդ արձանագրութիւնը պատմում էր որկրամոլութեան վնասների մասին: Այնուհետեւ, ի հարկէ, ժայռաբեկորը բերուել էր նախկին դիրքին, եւ այն շարունակել էր պատմել քաղաքի հիմնադրման հետաքրքիր պատմութիւնը:

***

2776 տարի առաջ Երեւանում մեթրօ չկար, քանի որ դեռեւս լուծուած չէր ստորգետնեայ ջրերի հիմնահարցը: Սակայն մեթրոփոլիթէնի բացակայութիւնը ոչ ոք չէր նկատում, քանի որ ամրոցի բնակիչները երթեւեկում էին ոտքով, էշով, ձիով, պատգարակով: Պատգարակներով զբօսնում էին իշխանուհիները, նրանց մօտիկ հարազատներն ու թիկնապահները: Թիկնապահներից ամենասիրելիները երեկոները թողնում էին իրենց չէֆերի պատգարակները եւ «ճռռցնում» ամրոցի փողոցներում: Փողոցներն այն ժամանակ շատ նեղ էին, եւ տեղ չկար պետաւտոտեսուչների համար: Վերջիններս (որը՝ ձիով, որը՝ էշով, որը՝ ըստ բուկլի վզին, որը՝ հետիոտն) նեղսրտում էին եւ չէին կատարում ապօրինի զէնքի բռնագրաւման իրենց ուղղակի պարտականութիւնները: Իսկ ապօրինի զէնքը բոլորի ձեռքն էր՝ թէ աւագակի, թէ իշխանաւորի, թէ զինուորի եւ թէ կուսակցականի: Կուսակցականներ, ճիշդ է, կային, բայց միաւորուած չէին առանձին կուսակցութիւններում, որովհետեւ այն ժամանակներին խորթ էր նախընտրական պայքարը: Այն ոչ միայն խորթ էր, այլեւ անիմաստ, քանզի ամրոցագլխի ու թագաւորի պաշտօններն ընտրովի չէին: Ընտրովիութեան գաղափարը, ի հարկէ, կար, բայց վերաբերում էր սորկուհիներին: Սրանք կամ յարակից շրջանների նուաճուած ցեղերի կանայք էին, կամ վաշխի տակ մնացած ամրոցաբնակների կանայք: Վաշխառուներն անշուշտ ծաղկում էին եւ աչքի ընկնում առանձնակի դաժանութեամբ. տոկոսադրոյթների չըճարման դիմաց մի կտոր կրծքավանդակի միս: Մսակերութիւնը պետականօրէն հավանաւորւում էր, ուստի տեղ չկար քրիստոնեայականների համար: Այլադաւանութեան եւ աղանդաւորութեան փոխարէն խիստ տարածուած էր հեթանոսութիւնը: Հայ հեթանոսներն այլադգիների գլուխը չէին տանում Տիգրան Մեծի, հելլենիստական թատրոնի ու հարբեցող կայսրերների մասին ձանձրալի պատմութիւններով, որովհետեւ այդ ամէնը դեռ չկար: Թատրոն չկար, հետեւաբար՝ չկար թատերական գործիչների միութիւն, թատերաշրջան, Վախթանգովի ու Ստանիսլավսկու հիմնադրամ եւ Թատերական հրապարակ: Թատերական հրապարակի բացակայութեան տխուր փաստը մօտ 3 հազարամեակով ետ շպրտեց ժողովրդավարական գաղափարների տարածման պատմական անհրաժեշտութիւնը: Ու թէեւ ժողովրդավարութիւնն այդպիսով, կարելի է ասել, խեղդուեց խանձարուրում, բայց ամրոցի բնակիչներից թըշուառների հոգիներում ծայր առաւ ստրուկի իրաւունքների համալիր պաշտպանութեան գաղափարը: Ի դէպ, պաշտպանութեան հարցերը լուծւում էին ամրոցի միջնաբերդում եւ չէին ճշդւում օտարների միջնաբերդերում: Այդ իսկ պատճառով տարածաշրջանային հակամարտութիւնները ձգձգւում էին եւ ոչ թէ տարիներ, այլ հարիւրամեակներ, եւ լուծումը գտնւում էր ինքնաբերաբար. հակամարտող կողմերից մէկի թագաւորը կնութեան էր առնում թշնամու արքայադստերը: Վերջինս իր հետ օժիտ էր բերում չմշակուած նաւթի տարանցիկութեան շնչին իրաւունքները եւ գլխացաւանքի մէջ դցում նաւթավերամշակող համալիր չունեցող յաղթանակած թագաւորին: Սա էլ վերցրեց ու այն ժամանակուայ մեռած լեզուներից մէկով մի արձանագրութիւն կազմեց՝ ի սարսափ թշնամիների: Այս արձանագրութիւնը, քանի որ քարից էր, պատմութեան փոշու տակ պահպանուեց ճիշդ 2732 տարի եւ յայտնաբերուեց 1950-ին եւ դրուեց քաղաքի կենտրոնում՝ ի տես զբօսաշրջիկների: Այժմ էլ այն կայ եւ Բուդէնսոնի տարեցոյցի նման ունի 2776 խազ:

ԳՆԷԼ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ

«Լրագիր», Հոկտեմբեր 12

ՍՈՍԿԷ ԱՆԿԷ

ՆՈՐՕՐԵԱՅ ՌՈՒՍԵՐԸ

Կիրառական քաղաքականութեան հիմնարկը հրապարակած է հինգ տարուան հարցախոյզի մը արդիւնքները, ռուս ընտրեալ «ընտրանի»ին մասին: Նոր հարուստի այս տիպարը 35 - 36 տարեկան, ամուսնացած մոսկուացի մըն է, 75% համեմատութեամբ մտաւորական շրջանակէն: Միայն 12%-ը կը պատկանի Համայնավար կուսակցութեան ու ՔԱ - ԿԷ - ՊԷ-ի վերնախաւին: Այս Ռուսը կը յայտարարէ թէ իր հարստութիւնը դիզած է առեւտուրով, սպառման ապրանքներու արտադրութեամբ, դրամատան կամ սակարանի միջոցով: Ան ամսական առնուազն 20 հազար տոլարի պէտք ունի հանգիստ ապրելու համար:

***

ԶԳԵՍՏԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏԸ

Իրանի Ներքին նախարարը վերջերս հանրային ելոյթի մը ընթացքին խստիւ քննադատած է իրանցի կիներու քով լաջակի պէտք գործածութեան անկանոնութիւնը. Պէշտաւորթի գանգատած է նաեւ այն մուրացկան կիներէն որոնք սեւ չատորներով տեղ կը գրաւեն հանրային վայրերու մէջ, իր կարծիքով՝ գործիք ըլլալով իշխանութեան ընդդիմադիրներուն որոնք կը ջանան «չատոր»ը վերածել թշուառութեան խորհրդանիշի մը: Արդարեւ, մուրացկաններու թիւը գգալապէս աւելցած է երկրին մէջ եւ Թեհրանի մէկ օրաթերթը ակնարկելով այս երեւոյթին, գրած է. - «Կիներու յաւելումը ժողովուրդը յուսալքեց: Պարոն նախարար, այս հարցով զբաղեցէք, միւս խնդիրները մեզ չեն հետաքրքրեր»:

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՏԵՍԱԳՐԻՉՆԵՐՈՒՆ

Գ. հազարամեակին հետ պիտի մեծնայ առօրեայ կեանքին մէջ տեսագրիչներուն դերը։ Անոնք նկարահան այն գործիքներն են որ զետեղուած դաշտնի անկիւններ, պարտականութիւնը ունին դիտելու ապօրինի ընթացքներ. ապօրինի ընթացքը, օրինակ, շարժավարի մը որ քաղաքը օղակող ճամբուն վրայ կը սուրայ արտօնուածէն աւելի մեծ արագութեամբ, կամ քաղաքացի մը որ մեթրոյի ամայի անցքի մը մէջ կը թողնէ ճամբորդի մը պայուսակը։

Ներկայիս, արդէն, Փարիզի երթեւեկին կը հսկեն 130 տեսագրիչներ, անոնցմէ զետեղուած է մեթրոյի ամէնէն «տաք» չորս կայարաններուն՝ Հալերու, Սթրազպուրկ - Սէն - Տընիի, Ռէփիւպլիքի եւ Ռեօմիւր - Սեպաստոփոլի մէջ։ Այս վերջինները շատ զարգացած սարքաւորումներ են ու կը տեսագրեն միայն երբ միջադէպ մը պատահի. այսինքն՝ երբ անսովոր հրմշտուք մը, կամ պոռչտուքներ ըլլան, նրբանցքներուն մէջ անսովոր արագութեամբ վազողներ նշմարուին, կամ տակաւին մարդիկ ապօրինի կերպով փորձեն առանց տոմսի ներս սպրդիլ։ Այդ տեսագրիչներուն շնորհիւ կարելի եղած է երեք քառորդով պակսեցնել յանցագործութիւնները ու ձերբակալութիւնները 34% աւելցնել։ Նախատեսուած է անոնցմէ 2500 հատ զետեղել ամբողջ ցանցին մէջ։

Նման կարգադրութիւն մը բրած է նաեւ Լըվալուա - Փէրէի քաղաքապետութիւնը, տեսագրիչներ զետեղելով գլխաւոր ճամբաներուն վրայ. ոստիկանութիւնը տեւական կերպով կը հսկէ անոնց պաստառներուն ու բնակչութիւնը շատ գոհ է. անոնք որոնց փողոցը չեն զետեղուած տեսագրիչներ, կը դիմեն քաղաքապետարան, որպէսզի իրենք եւս ունենան այդ ապահովութիւնը։ Հոն եւս մեծապէս պակսած է յանցագործութիւններու տոկոսը։ Այս դրութենէն զրկուած են միայն գետնայարկերը, ինչպէս կառատուներ ու անցքեր։ Եւ այդպիսի վայրերու մէջ կատարուած չարագործութիւններու տոկոսը մեծցած է։ Պէտք է ըսել որ այսօրուան համար զետեղուած տեսագրիչները մեծ մասով միայն դիտելու կարելիութիւնը կուտան, չեն արձանագրեր. այլ խօսքով՝ անոնց շնորհիւ կարելի չըլլար յետադարձ ստուգում կատարել։ Սակայն, հինգ տարիէն համակարգիչներու շնորհիւ կարելի պիտի ըլլայ աւելի կատարեալ հսկողութիւն կատարել։ Տեսագրիչները պիտի կրնան արձանագրութիւններէն, օրինակ՝ չարագործի մը պատկերը առանձնացնել, պատահարին պահուն առնուած տեսերիզէն։

Այս զարգացումին հետ պէտք է անդրադառնալ նաեւ դժգոհութիւններու. Միացեալ - Նահանգներու մէջ արդէն ձայներ բարձրացած են, կատարուածը մարդկային ազատութեան ոտնաձգութիւն նկատելով։ Օրինական տուեալներու այս մարզին մէջ անբաւարար բնոյթը չի դիւրացներ հարցերու կարգադրութիւնը։

ՔԱՂՀԱՆ

Մշակոյթ — արուեստ

ՎԱՆԱՁՈՐԻ ԱԲԵԼԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆԸ ՍԹՐԱԶՊՈՒՐԿԻ ՄԷՋ

Նոյեմբեր 19-էն 22, Սթրազպուրկի Ազգ. Թատրոնի մեծ սրահին մէջ, Վանաձորի Աբելեան Թատերախումբը հանդէս կուգայ Չեխովի «Երեք քոյրեր»ու ներկայացումներով։

1993, Յունիսին թատրոնին տնօրէնը ընդառաջելով Ա. Ֆ. Ա. Ա.-ի հրաւէրին (Գեղարուեստական գործունէութեան ֆրանսական ընկերակցութիւն) գացած է Հայաստան չփում ստեղծելու համար թատրոնի մարդոց հետ։ Վանաձորի մէջ հանդիպած է Վահէ Շահվերդեանի եւ իր 48 դերասաններուն, առիթն ունեցած է տեսնելու Չեխովի «Երեք քոյրեր»ու ներկայացումը ու հմայուած է։ Վերադարձին կ'ուզէ որ անպայման ուրիշներ ալ նոյն հաճոյքը վայելեն ու Սթրազպուրկ կը հրաւիրէ թատերախումբը։

Ներկայացման բեմադիրն է Վահէ Շահվերդեան, կը մասնակցին Յասմիկ Ալեքսանեան, Ժագ Գաբրիէլեան, Յակոբ Ազիզեան, Ալֆրէտ Զաքարեան, Նայիրա Կալաչեան, Յակոբ Դանիէլեան, Սամուէլ Պիլոյեան, Արամ Մխիթարեան, Ռազմիկ Խոսրոյեւ, Գրետա Մեջլումեան, Սոֆա Սողոմոնեան, Սերգէյ Մելիքեան, Էրինէ Ադամեան, Այլա Յովհաննիսեան, Եւգէնի Սոֆրոնով, Հայկ Թորոսեան, Սեդրակ Զարգարեան, Մարտուն Մարգարեան։ Ներկայացումը կը կատարուի հայերէն, (ֆրանսերէն վերնագիրերով)։

ԼՈՒՐԵՐ ՊԱՂՏԱՏԻ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

ՊԱՂՏԱՏ (Սեպտեմբեր 27). - Այսօր Իրաքի Հայոց Առաջնորդարանը մեծ խանդավառութիւն մը կ'ապրի։

Թեմիս բարեխնամ Առաջնորդ Աւագ Արք. Ասատուրեան հայրական բարձր յօժարութեամբ եւ սիրով, կէսօրուան ժամը 12-ին, կ'ընդունի Հայաստանի Պետական Ժողովրդական Գործիքներու «Գիւմրի» համոյթը, իր աւելի քան երեսուն անդամ -- անդամուհիներով, որոնք պաշտօնական այցով մը ժամանած են Իրաք, իրենց մասնակցութիւնը բերելու Բաբելոնեան 6-րդ փառատօնին։

Առաջնորդը բարի գալուստի եւ Հայրական ազնիւ բարեմաղթութեանց խօսքերէն ետք, նախ մեր սիրեցեալ հայրենակիցներուն կը ներկայացնէ Իրաքահայոց պատմութիւնը, համառօտակի ակնարկով մը, յիշեցնելով անոնց, որ Բաբելոնեան կլիմէ երկնի ներքոյ, հազարաւոր տարիներ առաջ, արդէն իսկ մեր ժողովուրդը իր կնիքը դրած է... եւ ահաւասիկ, կ'ըսէ. - «Երբ երթաք եւ հայ երգը հնչեցնէք, այնտեղ, յիշեցէք այս դրուագը, որ ձեզի, փաստահարար՝ եւս առաւել ներշնչման եւ յուզական մտորումներու ակրկնելի աղբիւր պիտի դառնայ, որով իսկ հայաշունչ նոր սերմ մը պիտի ծլեցնէք Սփիւռքացած մեր հարազատ Իրաքահայութեան հոգիներուն մէջ, որոնք յարատեւօրէն իրենց աչքերը յառած դէպի Մայր Հայրենիք, մշտածարաւ եւ յուզական թրթիռով մը կը սպասեն ձեզ նման կռունկներուն բերած յուսալի «Խապրիկներ»ուն...։

Աւագ Արք. կ'անդրադառնայ նաեւ, այսօր Հայաստանի եւ աւելի լայն առումով, հայ սփիւռքին մէջ տիրող յոյժ կարեւոր խնդրի մը, որ է' աղանդաւորական որոշ վտանգաւոր շարժումներու դժբախտ բազմացմանը մեր ժողովուրդի ծոցին մէջ եւ ապա, այլ եկեղեցիներու «անճրիստոս» փորձերը, գրաւելու մեր երկհազարամեայ ճշմարտահաւատ զաւակները՝ անոնց «դարձի բերելու» նպատակաւ ... եւ թէ ինչպէս, է՛ն սուր միջոցներով կը փորձեն շեղեցնել մեր ժողովուրդը իր քրիստոսահիմն հաւատքէն եւ եկեղեցիէն եւ բնականաբար՝ ազգութենէն, օգտուելով նախ որոշ անձանց արծաթսիրական մոլութենէ եւ ապա մեր ազատ եւ ինքնիշխան Հայաստանին մէջ տիրող, բոլորիս ծանօթ պատճառներով, ծանր տնտեսական վիճակէն։ Առաջնորդը յատուկ շեշտադրութեամբ մը ի լոյս աշխարհ կը բանայ, այն իրականութիւնը թէ՝ «Չկայ Հայ ժողովուրդ, առանց Հայ եկեղեցւոյ»։ Եւ թէ ի՞նչ կը նշանակէ հեռացումը անկէ։ Յապացոյց վերոյիշեալ մտքին, առաջ կը բերէ մեծ կարեւորութիւն ունեցող դէպք մը, երբ Լեհաստանի մէջ, տակաւին 16-էն 17--րդ դարերուն տեղի կ'ունենայ մեր զաւակներու զանգուածային ձուլումը, որոշ եկեղեցիներու ազգաձոյլ քաղաքականութեան պատճառաւ, որուն նոյննման զոհը դառնալու, երբեք ու երբեք իրաւունքը չունի մեր ժողովուրդը, յատկապէս այսօր, երբ արցախեան հողին վրայ մեր եղբայրներն ու քոյրերը Աւարայրեան նոր ճակատ մը բացած, իրենց սուրբ արիւնը կը հեղուն. «Վասն Հաւատոյ եւ Վասն Հայրենեաց»։

Աւագ Արք.ի խօսքը խորին յուզմանց և ճշմարիտ ապրումներու ակունք մը կը դառնայ ներկաներուն հոգիներէն ներս, առաւելապէս երբ Ան յոյսերու լուսաշող յաւատեսութեամբ մը կ'արծարծէ, թէ' մեր Մայր Հայրենիքին եւ թէ' Իրաքեան աշխարհին մէջ տիրող շրջափակմանց եւ քաղաքա - տնտեսական դժուարին վիճակները, կրկնելով հայ աշուղին խօսքը, թէ «Ձախորդ օրերը ձմրան նման կուգան ու կ'երթան»։

Ապա Առաջնորդը կը բաշխէ բոլորին իր Հայրական օրհնութիւններն ու Քրիստոսաւանդ ողջոյնները, մաղթելով անոնց յաջողութեանց ծաղկուն էջեր ի փառս մեր ժողովուրդի եւ Հայրենիքի եւ ի փառս Առաքելահիմն մեր եկեղեցւոյ։

Իր խօսքէն ետք հանդէս կուգայ խումբի անդամներէն՝ Պր. Ժորա Վարոսեան իր եւ համայն խումբի անունէն սրտի ամէնէն անկեղծ շնորհակալական խօսքեր ընելու, որմէ ետք կ'առաջնորդուին դէպի Առաջնորդանիստ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ կամարներուն ներքոյ, բանալու իրենց հոգիները «Առաջի Աստուածընկալ Սուրբ Խորանին», վասն խաղաղութեան եւ մշտահաստատութեան հայրենեաց մերոց։

ՄԱԿԱՐ ԱԲՂ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԱԶԱՐԲԱՅՋԱՆ
ԵՒ
ԱՌԱՆ
(Կովկասեան Ալբանիա)

ԷՆԱՅԵԹՈԼԼԱՀ ՌԵԶԱ

Պարսկերէնէ թարգմանած է Իրաւագիտութեան դոկտոր՝ ԵՐՈՒԱՆԴ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

«Փիւնիկ»
Երեւան, 1994

Տասը Հազար Երազ

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Գրեթէ ինը տարի է մնացել նոր հազարամեակին, իսկ մենք տակաւին տուն չենք հասել։ Ոչ միայն տուն չենք հասել, այլ նաեւ կորցրել ենք հասցէն։ Հիմա այս ու այն քաղաքի խաչմերուկներում տասը հազար կորուսած երազ կայ։ Արժէքները գլխիվայր շրջուել են։ Ամէն մի խղճուկ հանդէս «շքեղ» է, ամէն մի երրորդական երգիչ՝ «յայտնի», իսկ յանձնախմբի որեւէ անդամ «խելացի ու կարկառուն»։ Ելարանի ինը աստիճան եւս եւ ահա մեր առջեւ կը բացուի Քսանմէկերորդ Դարի անծայրածիր, լուսաւոր հրապարակը։ Մեր աչքերում պիտի մնան տասը հազար ճեղքուած յուշեր։

Այլեւս թերթերին ու գրքերին չեմ հաւատում, հանդէս - մանդէս չեմ գնում։ Աժան վաճառքը ոչ միայն խանութներում է, այլ նաեւ բեմերի վրայ։ Խօսքը ի՞նչ է որ։ Բերանդ բացես, դուրս կը թռչի։ Բառը կորցրել է իմաստը։ Իրականութիւնը այլ բան է։ Մարդիկ խօսքը չփոթում են իրականութեան հետ, այն աստիճան, որ բառը ընդունում են որպէս իրողութիւն։ Այլեւս սկզբնակ ու խոստմնալից արուեստագէտ չի մնացել։ Բոլորն էլ արտակարգ տաղանդներ են, հանճար։ Ամէն ոք հանճարեղ է։ Բառը ի՞նչ է որ։ Որ գրես, կը ստացուի։ Իրենք ասում, իրենք էլ հաւատում են։

Հիւանդութիւնը գալիս է ընթացիկ վերջացող դարից։ Այդպէս չէր Տասնիններորդ Դարում։ Այն օրերին մարդիկ հաւատք ունէին հանդէպ գրականութեան, արուեստին, սկզբունքներին ու ազգային աւանդութեան։ Մերը եղաւ գովազդի, ինքնածանուցումի եւ, մեծ մասամբ նիւթապաշտութեան դար։ Մեզ համար մեքենան դարձաւ լուծում, երջանկութիւն։ Երջանկութիւնը շփոթեցինք լուացքի մեքենայի հետ, իմաստութիւնը՝ տիտղոսի հետ, արուեստը՝ ընդօրինակելու հետ։ Հիմա քաղաքը այնքան հանճարներով է լցուել, որ վախենում եմ փողոց դուրս գալ։ Արժէքների այս խաթարմանը խթան հանդիսացան նաեւ համայնավարութիւնն ու ժողովրդավարութիւնը։

Խորհրդային պայմաններում նիւթական բարիքների փոխարէն ժողովրդին օրօրեցին սին խոստումներով։ Բանտը, ասացին, ազատութիւն է։ Եւ որպէսզի մարդը չդժգոհի, եկան, նրան բազմաթիւ տիտղոսներ ու կրծքանշաններ պարգեւեցին։ Ստացուեց միջակութիւն։ Միջակութիւնների սերունդ։ Ասացին ամէն ինչ հնարաւոր է, պայմանով որ մարդ բողոքի ձայն չբարձրացնի։ Եւ այսպէս, ամէն ոք անցաւ երկրորդական գծի վրայ։ Ամէն ոք ուտանաւոր գրեց։ Ամէն ոք ընդօրինակեց Սարեան, Մաթիս եւ Ռուբէնս։ Տեղից վեր կացողը իրեն հռչակեց բժիշկ, բանաստեղծ ու գիտնական։ Կարեւորը արտաքին շպարն էր, ցուցականը, Արեւմուտքից ներմուծուած ռէկլամը։ Ամէն ինչ տոմս էր ու հաստատութիւն։ Ստեղծուեց մասնագէտների ազգ, սակայն եւ ոչ մի խելական մասնագէտ։ Խաբեցին իրենց եւ փորձեցին խաբել այլոց։ Չեղաւ։ Շինութեան հիմքը ծուռ էր դրուած։

Ժողովրդավարութիւնը կտրեց տակն ու գլուխը, ասաց ամէն ոք ազատ է հետապնդելու երջանիկ լինելու իր իրաւունքը, պայմանով որ այդ ճանապարհին չխախտի այլոց ազատութեան իրաւունքը։ Այսպիսով ստեղծուեց բազդատական հաւասարութեան ու բարգաւաճութեան մի հասարակարգ, ուր օրուայ հերոսը միջակութիւնն էր։ Միջակ եկամուտ, միջակ տուն, միջակ ձգտում։ Հիմա ամէն ոք գրում է, ամէն ոք նկարում եւ ամէն ոք պահանջ ունի հասարակութիւնից, հաստատութիւններից ու կառավարութիւնից։ Ամերիկան դարձել է դժգոհների ազգ։ Ամերիկացին կորցրել է իրական երջանկութեան գաղափարը, կարծում է թէ զանազան տնային գործիքներն ու մեքենաները, ուրախութիւն են բերում եւ ամբողջ օրը րթանում է թի - վիի առջեւ։ Ստեղծուել է գաղջ միջակութիւն, երջանիկ միջակութիւնների մի վիթխարի հասարակապետութիւն։

Մենք, Սփիւռքում ու Հայաստանում, խրացրել ենք յիշեալ ընկերութիւնների ընձեռած վատթարագոյն տարրերը։ Ամէն ոք ճառ է արտասանում, կամ ճառ գրում։ Մեր մամուլը դարձել է միջակութիւնների բաւարարող լրատուութեան մի անդոյն ու անջիղ միջոց։ Ոչ տեսակէտ, ոչ վիճաբանութիւն, ոչ էլ մտքերի սուր բախում։ Ամէն ոք ջանում է գաղջ ջրերում լողալ, նոյնիսկ կուսակցութիւնների միջեւ քաղաքական լուրջ պայքար չկայ։ Մեր թատերական ներկայացումները ձանձրոյթ են պատճառում։ Այստեղ, մենք քննադատական մօտեցում ունենք ամերիկեան ու եւրոպական ամէնից խստապահանջ թատերախմբերի նկատմամբ։ Անցեալ տարի Երեւանի «Սունդուկեան» պետական թատերախումբը իր բազմանդամ անձնակազմով այցելութեան էր եկել դիլեթանտ ներկայացումներով։ Յուսախաբութիւնը համատարած եղաւ Բոստոնից մինչեւ Լոս - Անճըլըս ու Սան - Ֆրանսիսքօ։ Իսկ մեր սփիւռքահայ թատերախմբերը սիրողական սահմաններից դուրս չեն գալիս։ Մենք մինչեւ ե՞րբ պիտի զոհ գնանք ազգային պարտականութեան՝ վատնելով մեր ժամանակն ու դրամը։ Ես գիտահաւաքների եմ գնացել, ուր բարձրատիտղոս դասախօսները յանպատրաստի են ներկայացել հասարակութեան։ Յետոյ կանգնում - ասում են, թէ ինչո՞ւ մարդ չի գալիս դասախօսութեան։

Նոյն միջակութիւնը տարածւում է նաեւ այլ բնագաւառների վրայ։ Զանգուածային արտադրութեան բնոյթ են ստացել նկարչական ցուցահանդէսները։ Մտածում ես, թէ հոգեկան վերածնունդ է ապրում մեր ժողովուրդը։ Սակայն շատ քիչ են ինքնատիպ նկարիչները մեզ մօտ։ Մեծ մասամբ ընդօրինակութիւններ են ցուցադրուած գործերը։ Իսկ ինչ վերաբերում է արդիապաշտ ու վերացապաշտ պաստառներին, ապա յաճախ անտաղանդութիւնն ու կեղծիքը հանդէս են գալիս որպէս նորարարութիւն, երբ ենթական ոչ մի գաղափար ունի մարդակազմութեան կամ տարրական երկրաչափութեան մասին։ Մէկ ոտին եւս եւ ահա կը հասնենք դարի գլուխ՝ տակաւին քնաթաթախ, միջակութեան սիրելի բոյը մեր չարաւին։

(Շար. 1)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Արաքսի Մուրատեան իր ամուսնոյն Զօհրապ Մուրատեանի մահուան 5րդ տարելիցին ի յիշատակ 10·000 Ֆ. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

U. G. A. B. — *Paris*

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture
et de la Francophonie

et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec l'A.M.I. du Jardin de Musique

LE QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20h30
à l'UNESCO
(7, Place Fontenoy, Paris 7e)

au programme :
Brahms — Chostakovitch — Debussy
Haydn — Hindemith — Komitas
Mirzoian — Schubert — Schumann
Mozart — Vartan

Prix des places :
Cat. A - 250 F. (membre UGAB-180 F.)
Cat. B - 150 F. (membre UGAB-100 F.)

Réservation à l'UGAB :
Tél. : 45. 20. 03. 18

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 1.300 Francs. -
M. Samuel Nergararian;
— 1.200 Francs. -
M Paris Kirlian, M. Robert Tarakdjian;
— 1.000 Francs. -
Mme Abassian, M. Jean Alexanian, M. Oscar Aslanian, M. S. Avadian, Mme Archalouys Babian, M. Haïg Balikian, M. Roger Barsamian, Mlle Chaket Baudu, M. Berberian, M. Artin Birgin, M. Krikor Chahinian (3 fois), M. Kévork Dadourian, M. Wartkès Dagarian, M. Yves Darnaud, Mlle Alix Dedeyan, M. Djeranian, M. Henri Enguissian, M. Stephan Fauve, M. Haïk Gabriel, M. Vartan Gagoyan, Mme Louise Guiragossian, M. Artik Hambarian Mme Hovhanessian, M. K. Hovsepian.

(*A suivre*)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Ter - Davtian» de Chaville

dîner dansant

Samedi 12 Novembre à 20 heures

Salle des Fêtes
« ATRIUM »
à côté de l'Hôtel Campanile
3 bis, Parvis R. Schumann
885, ave R. Salengro, 92370 CHAVILLE

Rencontre amicale,
menu gourmet,
ambiance dansante

avec les disk-jockeys
Souren et Raffi

Réservation :
47. 50. 29. 04 / 47. 50. 10. 85.

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Ս. Նաղարեան 100 Ֆր. Ամենայն Սրբոց տօնին առթիւ:

UGAB - Jeunes

SOIRÉE DISCO

l'U.G.A.B. - *Jeunes* organise
sa soirée de rentrée

le samedi 5 novembre à partir de 22h30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Prix unique : 80 F. (avec 1 consom.)

— *Tenue correcte exigée* —

ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան էլիզ Գավուքճեան - Այվազեան գրական մրցանքին մասնակցիլ փափաքող գրողներէն կը խնդրուի իրենց գիրքերէն երկուական օրինակ ուղարկել՝ մինչեւ Դեկտեմբեր 15, հետեւեալ հասցէին. -
SOCIETE DES GENS DE LETTRES
ARMENIENS DE FRANCE
B. P. 815 — 75923 Paris Cedex 17
FRANCE

Դատակազմը իր ընտրութիւնը կը կատարէ 1995 Յունուարի ընթացքին: Մրցումին արդիւնքը կը յայտարարուի մամուլով:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԷԼԻԶ ԳԱՎՈՒՔՃԵԱՆ - ԱՅՎԱԶԵԱՆ
ՄՐՑԱՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱԶՄ

(Կը խնդրուի Սփիւռքի մամուլէն արտատպել):

Les derniers rois d'Arménie

Une vidéocassette VHS de 50 mm. basée sur l'exposition «*Le Royaume arménien de Cilicie*».

Disponible en SECAM ou PAL auprès de :

PRIAM Production
Ecole Normale Supérieure
Fontenay / St - Cloud
Ave de la Grille d'Honneur
Le Parc, 92211 St-Cloud Cedex.
Tél. : 47. 71. 91. 11 poste 424.

Prix : 150 F. + 15 F. de port par K7.

Chèques à l'ordre de :
Agent comptable de l'ENS.

LA GALERIE LES CENT
présente
Alex BERLIAN
Peintures, dessins, pastels

du 19 octobre au 5 novembre
Ouverture du mardi au samedi
de 14h à 18h30 ou sur rendez-vous.

8, rue de Jouy, Paris 4e,
Tél.: 42 77 30 00
M° St-Paul au Pont-Marie

Messe et Repas

PARIS

La Croix Bleue des Arméniens de France *Section de Paris* *«Archalouïse Tathéossian»* organise le Dimanche 6 Novembre Un repas à la mémoire des Enguérouïes disparues

Messe commémorative en l'église arménienne 15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

Repas à partir de 13h30 à la M.C.A. 17, rue Bleue, Paris 9e

Animation culturelle et musicale

Prix du repas : 100 F.

Réservation auprès de :
Nevarte ARTINIAN - 42 01 15 69. (de préférence à partir de 19h).

⁂

ALFORTVILLE

Pour honorer la mémoire des Khatchouies décédées, la section *Hélen Puzant* de la Croix Bleue d'Alfortville invite parents et amis à une messe de requiem : le Dimanche 6 Novembre en l'église arménienne, rue Komitas.
A l'issue de la messe, un repas sera servi à la M.C.A. d'Alfortville — 9, rue de Madrid.

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE
1, Boulevard du Nord
93340 LE RAINCY

RECHERCHE
UN(E) CUISINIER(E)

demeurant secteur *Arnouville, Gonesse de préférence.*

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Araxe» de Lyon-Villeurbanne

GRAND BAL ANNUEL

avec l'*Orchestre Naïri*
et le *DJ Karnig*

Samedi 5 Novembre à partir de 21 heures

Salon «*Le Lyon Vert*»
au Casino de Charbonnières-les-Bains

Tenue correcte —
Jeans interdits par la direction du Casino.

Nous vous attendons tous.
Venez nombreux.

ASSOCIATION NAREG
ENGHIEN

organise son

Dîner Dansant

au profit de ses élèves

le Samedi 5 Novembre à 20h30 précises

Salle des Fêtes d'Enghien-les-Bains

Soirée animée par l'Orchestre *ANI* de Lyon

Troupe de danse *NAREG* et attractions

Réservations au : 48. 41. 49. 37.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Սուրբ Եկեղեցւոյս օծման 12-րդ տարեդարձին առթիւ Փօն - տը - Շէրի - Շարվիլոյի Ազգային Միութեան վարչութիւնը կը ծանուցանէ թէ Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին կը մատուցուի հանդիսաւոր պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՑ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Նախագահութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Այս առթիւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Եկեղեցւոյս գլխաւոր բարերար, ողբացեալ՝ ՃԻՊՐԱՅԷԼ եւ ԱԶԱՏՈՒՀԻ ՊԱՀԱՏՈՒՐԵԱՆԻ, նաեւ տեղի կ'ունենայ իրենց ծնողաց՝ Նշան, Ֆիլոր Պահատուրեանի, Պահատուրեան, Պաթմագեան, Խարբութլեան, Թիւթիւնճեան, Յարութիւնեան, Հիլպազեան գերդաստանաց հին եւ նոր ննջեցելոց հոգւոցն ի հանգիստ:

Նաեւ կը յիշատակուին Եկեղեցւոյս միւս բարերարները նախկին հոգեւոր հովիւ Հմայեակ Ծ. Վրդ. Պաղտասարեան, Պալեան, Ճըմկըրտեան, - Գարակէավուրեան Խաչատուրեան, Մելգոնեան, Մուկհամեան, Սանթուլլօ, Զիղտէմեան, Զիլինկիրեան, Թիլպիեան, Տէյիրմէնճեան, Հիլպազեան, Պաթմագեան, Ջատէեան, Տիրանեան, Յարութիւնեան, Մարգարեան, Գարիպեան, Պըչաքճեան, Աղէկեան, Պագըրճեան, Պետրոսեան, Կիւրէնեան, Մուրատեան, Սօմունճեան, Արտաշէս Մուրատեան, Ժիրայր Քելփենճեան, վարէ Յակոբ Աբրահամեան, նորոգ հանգուցեալ Ֆրետէրիկ - Վարդան Թերզեան, նորոգ հանգուցեալ Արաքսի Սարեան:

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուին Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ «Կոմիտաս» երգչախումբին կողմէ ղեկավարութեամբ՝ Պ. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Ժամը 12·30-ին Ազգ. Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ:
Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:
Պատարագ ժամը 10·30-ին:

L'ASSOCIATION ARMÉNIENNE D'AIDE SOCIALE

reconnue d'utilité publique
recherche

DIRECTEUR ou **DIRECTRICE**
pour diriger
l'Etablissement de Montmorency

Ce poste implique la gestion d'ensemble de la maison de retraite, du personnel et l'organisation. Connaissance indispensable du français et de l'arménien.

Logement assuré.

Prière de prendre rendez-vous ou adresser C.V. au Siège de l'Association :

77, rue La Fayette, 75009 PARIS
Tél. : 48. 78. 02. 99

Secrétariat ouvert tous les jours de 14h à 18h sauf samedi et dimanche.

ԹԷՅԱՍԵՂԱՆ

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլի «Աստղիկ» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ թէյասեղան մը, Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին, Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ -ռեւ. Հանրի Պարպիւսսրահին մէջ:

Սիրով կը հրաւիրուին համայն ժողովուրդը, ինչպէս նաեւ Կապոյտ Խաչի Փարիզի եւ շրջակայքի բոլոր մասնաճիւղերը:

MAISON ARMENIENNE DE LA JEUNESSE ET DE LA CULTURE MARSEILLE

12 - 14, rue Saint-Bazile, Marseille 1er

Exposition des œuvres de
VALMAR
Peintre d'Arménie

Exposition ouverte
jusqu'au 7 Novembre

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 3
JEUDI
3 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·000 Ֆ· -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·300 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
1·150 Ֆ· (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ·

69ՐԴ ՏԱՐԻ - Թիւ 18·451
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
69e ANNEE — N° 18.451

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՓԱՐԻԶԻ մէջ, Նոյեմբեր 2-ին, կը բացուէր Իրանի նախկին վարչապետ (Շահին՝ վերջինը) Պախթիարի ենթադրեալ երեք մարդասպաններուն դատավարութիւնը: Այդ առթիւ արդարադատութեան պալատը խիստ հսկողութեան տակ առնուած է, սպառնալիքներ կան Ֆրանսայի դէմ եթէ դատավարութեան ընթացքին որեւէ ձեւով Իրանի իշխանութիւնները կազմակերպիչը նկատուին սպանութեան: Շահփուր Պախթիար առաջին մահափորձէ մը աղատած էր երբ Նէօյլի կը բնակէր, ապա փոխադրուած էր Սիւրէն առանձնատան մը մէջ որ պաշտպանուած էր, բայց եւ այնպէս երկու մարդասպաններ կրցան մտնել եւ Պախթիարը սպաննել (1991, Օգոստոս 8): Առջի օր ալ քանի մը հազար հոգիներ հաւաքուած են Թեհրանի ֆրանսական դեսպանատան առջեւ, ցոյց ընելով Ֆրանսայի դէմ որ կ'արգիլէ լաջակ կրել ուսանողական աշակերտուհիներուն: Դատավարութեան երեք ամբաստանեալներն են՝ Ալի Վաքիլիռատ որ արարքէն քիչ ետք ձերբակալուած էր Զուիցերիա, Մասուտ Սէյէտ Հէնրի որ առեւտրական արդարացում մը տալով երկու Պարսիկներու դիւրացուցած է անոնց վիզա ստանալը, Ֆրանսա գալու համար, հուսկ՝ Զէյալ Սարհատի նաեւ ձերբակալուած Զուիցերիա: Դեռ կը փնտռուին 6 ուրիշ Պարսիկներ որոնք պիտի դատուին յետադային, ի բացակայութեան:

ՄՈՍԹԱԿԱՆԷՄԻ (Ալժերիա) գերեզմանատան մէջ է որ, այս անգամ, ռմբափորձ մը գործուեցաւ Նոյեմբեր 1-ին (Ալժերիոյ ապստամբական շարժումին քառասնամեակին օրը) եւ 6 մանուկներ սպաննուեցան: Գերեզմանատան մէջ պաշտօնական արարողութիւն մը կը կատարուէր այդ առթիւ որուն կը մասնակցէին սկաուտներ: Ռումբը թաղուած էր նախքան հիւրերուն ժամանումը: ՖԻՍ-ը (Իսլամական Փրկութեան Ճակատ) չուզեր ստանձնել պատասխանատուութիւնը: Միւս կողմէ, նախագահ Զերուալ, նախապէս արտասանած իր ճառին մէջ, նախագահական ընտրութիւն խոստացած էր մինչեւ 1995-ի վերջերը:

ՀԱՊ-Ի ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՔՐՏԱԿԱՆ համաժողովը բացուած է Մոսկուայի Օդեսա թատրոնի շէնքին մէջ: Կը մասնակցին 85 պատուիրակներ եւ 50-ի չափ հրաւիրեալներ: Բացումին ներկաները վայրկեան մը յոտնկայս լռութեամբ յարգած են քրտական անկախութեան համար ինկածներուն յիշատակը, ապա կարդացուած է ՓՔՔ-ի ղեկավար Ա· Էօճալանի գիրը:

ԳԱՄՊՈՃԻ կարմիր խմերներու առեւանգած արեւմտեան երեք զբօսաշրջիկները սպաննուած են ըստ Գամպոճի իշխանութեանց յայտարարութեան, Այս երեք երիտասարդները որոնցմէ մէկը Ֆրանսացի է, կը ճամբորդէին Փնոմփէնէն Սիհանուքվիլ գացող ճեպընթացով, երբ կարմիր խմերները յարձակած են եւ պատանդ առած երեք զբօսաշրջիկները: Ասոնց արձակման համար 150 հազար ոսկի տոլար կը պահանջէին եւ քաղաքական պայմաններ ալ կը դնէին (դադրեցում զէնքի հայթայթումի Գամպոճի արեւմտեան Պետութեանց կողմէ): Ա· Ժիւփէ Գամպոճի իշխանութիւնները պատասխանատու կը նկատէ, բայց Ֆրանսացիին ծնողքը կը մեղադրեն նաեւ Ֆրանսայի իշխանութիւնները:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ներքին գիծերու օդանաւ մը ջախջախուած է Մեուիլվիլի մօտ (Ինտիանա) եւ 64 ճամբորդներն ու անձնակազմի չորս անդամները մեռած են: Օդանաւը Ինտիանապոլիս Շիքակօ գիծը կ'ապահովէր: Արկածը դէշ օդին կը վերագրուի:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ սնանկացած ՄՄՄ «Ներդրումի Հիմնարկ»ի նախագահը Սերգէյ Մաւրոդի լայն մեծամասնութեամբ Դումայի (Խորհրդարան) երեսփոխան ընտրուած է Հոկտեմբեր 29-ին: Մարդը որ հինգէն տասը միլիոն փոքր բաժնետէրեր խաբած էր եւ սնանկութեան առաջնորդած տասը մրցակիցներու յաղթած է: Սնանկութեան ատեն ձերբակալուած էր, դատապարտուած էր եւ բանտարկուած: Այսօր երեսփոխան է եւ անձեռնմխելի: «Մոնտ»ի թղթակիցը կը գրէ թէ Մոսկուայի մէջ շատեր չեն գիտեր թէ պէտք է խնդա՞լ, թէ լալ: Իրեն զօրավիգ էր Վլատիմիր Ժիրինովսկի:

ԳԱԶԱՊԼԱՆՔԱՅԻ մէջ, Նոյեմբեր 1-ին, Հասան Թագաւորը փակումը կատարեց ժողովին որ կոչուած էր առեւտրական յարաբերութիւններ հաստատել Հրեաներու եւ Արաբներու միջեւ, թէեւ կարգ մը արաբական երկիրներ (Լիբանան, Սաուտի - Արաբիա) չմասնակցեցան բայց եւ այնպէս 60 երկիրներէ 2500 քաղաքական եւ գործի մարդիկ հաւաքուած էին:

ՀՌՈՄԻ հռչակաւոր Թրեւի աղբիւրը բոլորին կը պատկանի վճռեց Հռոմի մէկ դատարանը ազատ արձակելով մարդ մը որ 170 դրամ գողցած էր: Ծանօթ է որ ըստ աւանդութեան զբօսաշրջիկները իրենց ուսին վրայէն դրամ կը նետեն Թրեւի աղբիւրը ուխտ ընելով կրկին Հռոմ գալ: Ցարդ թաղապետութիւնը կը հաւաքէր եւ Կարմիր Խաչին կուտար, դատարանին համաձայն թաղապետութիւնը չի կրնար սեփականատէր նկատուիլ եւ դրամը կը պատկանի բոլորին:

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բացի Նանթէն որ 1-ի դէմ երկու կէտով յաղթեց Կամիշինի (Ռուսաստան) Մոսկուայի մէջ, ֆրանսական միւս երեք ակումբները՝ Մարսէյլ, Գանն եւ Պորտօ այլեւս դուրս կը մնան ԻՒԷՖԱ-ի մրցաշարքէն:

Մարսէյլ պէտք է երեք կէտի տարբերութեամբ յաղթէր զուիցերական Սիոն խումբին, բայց չյաջողեցաւ եւ միայն 3 - 1-ով յաղթանակը տարաւ: Պորտօ՝ 1 - 1 հաւասար մնաց Լեհերուն հետ, իսկ Գանն որ լաւ յաղթանակներու վարժեցուցած էր վերջերս 2 - 4 պարտուեցաւ Ասմիրա Վաքըրէն (Աւստրիա) իր իսկ դաշտին վրայ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀՐԴԵՀ ՇԻՐԱԿ ՊԱՆԴՈԿԻՆ ՄԷՋ՝ 5 ՄԵՌԵԱԼ

ՊՈՒԹՐՈՍ ՂԱԼԻ ԵՐԵՒԱՆ ԺԱՄԱՆԵՑ

Նոյեմբեր 1-ի գիշերը հրդեհ մը ծագած է Երեւանի Շիրակ պանդոկը, որուն հետեւանքով 5 հոգի մեռած է: Երբ Երեւանի հետ կը խօսէինք Զորեքշաբթի առտու (Նոյ· 2), աւելի մանրամասնութիւններ չկային:

Բաքուէն եւ Թիֆլիսէն ետք, ՄԱԿ-ի ընդհ· քարտուղարը՝ Պութրոս - Պութրոս Ղալի Երեւան ժամանած է Նոյ· 2-ին: Նոյն օրը ՄԱԿ-ի կեդրոնատեղիին մէջ տեսակցութիւն մը կ'ունենար նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի հետ: Նոյ· 3-ին ելոյթ կ'ունենայ Խորհրդարանը եւ կը տեսնուի նախագահին՝ Բաբգէն Արարքցեանի հետ: Ապա, կ'այցելէ համալսարանը ուր կը ստանայ տոքթոր օնորիս քաուզայի կոչում: Կը տեսնուի նաեւ Հ· Բագրատեանի հետ: Ուրբաթ օր կ'անցնի Մոլդովա:

***

Հայաստանի դպրոցներու մէկ երրորդը փակ կը մնայ, ուսուցիչներու ընդհ· գործադուլ կայ: Ուսուցիչները աշխատավարձքի 100% յաւելում կը պահանջեն:

***

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

Հոկտեմբեր 29 / Նոյեմբեր 1

ՅՈՎՀ· ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ ՍՐՏԻՆ ԹԱՂՈՒՄԸ

Հոկ· 29-ին, Յովհ· Թումանեանի սիրտը որ ցարդ պահուած էր Երեւանի բժշկական Հիմնարկը, փոխադրուած է բանաստեղծին ծննդավայրը՝ Դսեղ, ուր թաղուած է Յովհ· Թումանեան տուն - թանգարանի բակի նորակառոյց մատուռի խորանին տակ: Յովհաննէս Թումանեան, որուն ծննդեան 125ամեակը կ'ոգեկոչուի Հայաստանի եւ Սփիւռքի մէջ, մեռած է Մոսկուա 1923-ին:

Թաղման այս հանդիսաւոր արարողութեան, որուն կը նախագահէր Ներսէս Արք· Պօղապալեան, ներկայ եղած են Լեւոն Տէր - Պետրոսեան, Գագիկ Ցարութիւնեան, Բաբգէն Արարքցեան, Վանօ Սիրադեղեան, Երեւանի քաղաքապետ Վահագն Խաչատրեան եւ այլ պաշտօնական անձնաւորութիւններ: Խօսք առած են Մշակոյթի նախարար՝ Յակոբ Մովսէս, Հրանդ Մաթեւոսեան եւ Սօս Սարգսեան:

***

ԳՆԴԱԿՈԾՈՒՄՆԵՐ ՄԵՂՐԻԻ ԵՒ ԻՋԵՒԱՆԻ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Հոկտեմբեր 30-ին, Նախիջեւանի միաւորները աշխուժացուցած են զինուորական գործողութիւնները Մեղրիի շրջանի գիւղերու ուղղութեամբ: Ժամը 16-էն 19 անընդհատ ռմբակոծուած են Ագարանի, Աւանի սահմանապահ դիրքերը: Հակառակորդը գործողութիւնները դադրեցուցած է միայն երբ հայկական պաշտպանական ուժերը համապատասխան գործողութիւններու դիմած են:

Նոյն օրը ժամը 18·30-էն 19·30 ռմբակոծուած են նաեւ Իջեւանի շրջանի Վազաշէն եւ Տաւուշի շրջանի Զինար գիւղերը:

***

ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ԳՈՐԾԱՎԱՐԻՆ

Արտաքին նախարար՝ Վահան Փափազեան Գառնիկ Նանագուլեանը նշանակած է որպէս Հայաստանի առժամեայ գործավար Գանատա:

Ասպարէզով դիւանագէտ է: Աւարտած է Արտաքին նախարարութեան առընթեր դիւանագիտական Ակադեմիան:

Ցարդ դիւանագիտական զանազան պաշտօններ վարած է Միացեալ - Նահանգներու Հայաստանի դեսպանատան մէջ:

***

ԵՂԵՌՆԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Եղեռնի 80-ամեակին նուիրուած նախաձեռնութեանց պետ· յատուկ Յանձնաժողովին որոշումով ցեղասպանութեան թանգարան մը կը կառուցանուի Ծիծեռնակաբերդ:

«ՆԱԽ ՀԱՅԵՐԸ, ԱՊԱ ՏԷՐՍԻՄՑԻՆԵՐԸ ԿՈՏՈՐԵՑԻՆ»

«Էօզկիւր Իւլքէ» քրտական օրաթերթ մըն է որ լոյս կը տեսնէ Թուրքիոյ մէջ: Լայնօրէն արձագանգ կը հանդիսանայ երկրին քիւրտ զանգուածին հալածանքներուն: Վերջին թիւերուն մէջ բազմաթիւ էջեր յատկացուած են հիւսիս - արեւելեան շրջաններուն մէջ հրկիզուած քրտական գիւղերու:

Թերթին Հոկտեմբեր 30-ի թիւին վերջին էջը մեծ մասով գրաւած են 1938-ի Տէրսիմի կոտորածներէն վերապրողներուն պատումները: Այդ վերապրողները ընդհանրապէս կիներ են որոնք կը պատմեն իրենց տեղահանութիւնը, զինուորներու կողմէ գործադրուած վայրագութիւնները, գիւղերուն քանդումը, եւայլն: Այդ պատումներուն մէջ յաճախ ակնարկութիւն կ'ըլլայ Հայերու ջարդերուն· այսպէս, քիւրտ մամիկ մը որ կ'ըսէ թէ 14 տարեկան էր Տէրսիմի դէպքերուն, կը յիշէ· «նախ Հայերը ջարդեցին, յետոյ Բալուի կոտորածը եղաւ, ետքն ալ Տէրսիմը բնաջնջեցին»: Ան մանրամասնութիւններ տալով իրենց տարագրութեան շրջանէն (մանուկներու խժդուժ սպանութիւններ, հայր մը որ նորածինը հորի մը մէջ կը նետէ որպէսզի անոր լացին ձայնը իրենց գտնուած տեղը չմատնէ, եւայլն), ապրուած արհաւիրքը բացատրելու համար կ'ըսէ· «ա՜խ, եղբա՛յր, Հայերն իսկ չտեսան մեր տեսածը»:

Բոլորն ալ կը շեշտեն նմանութիւնը 1938-ի պատահարներուն եւ ներկայի բախումներուն միջեւ:

ՇԱՀՈՒՄԵԱՆԻ ՀԱՐՑ ՄԸ ՈՒ ՀԱՐՑԱԿԱՆՆԵՐ

Հայաստանի Լրագրողներու Տան մէջ Հոկտեմբեր 10-ին կազմակերպուած է կլոր սեղան մը, նիւթ ունենալով՝ Հիւսիսային Արցախի իրավիճակը եւ հարցը, դիւանագիտութեան ասպարէզին մէջ։ Հիւսիսային Արցախ կոչուած շրջանը կը բաղկանայ Գետաշէնէն եւ Շահումեանէն. առաջինը ինքնապաշտպանական հերոսական դիմադրութենէ մը ետք, 1991ին թատերաբեմ եղաւ բնակչութեան բռնի գաղթին։ Իսկ տարի մը ետք Շահումեանը նոյն ճակատագիրը ունեցաւ։ Անկէ ի վեր պարտիզանական փոքր ջոկատներ կռիւ կը մղեն, հակառակորդներուն արգելք ըլլալով որ Հայերէ պարպուած շրջանը նոր բնակիչներ չտեղաւորուին։ Հոկտեմբեր 10-ի կլոր սեղանին մասին տրուած տեղեկութեան մէջ «Ազատամարտ» շաբաթաթերթը (թիւ 41) կը գրէ թէ խնդրոյ առարկայ շրջաններու բնակիչները սկսած են վերադառնալ ԼՂՀ եւ «համախմբւում միայն մէկ յոյսով որ Շահումեանը կ՚ազատագրուի, իրենք կը տեղաւորուեն իրենց տները»։ Անկէ ետք անմիջապէս կ՚աւելցուի որ «քաղաքական վերջին իրադարձութիւնները տագնապ են յարուցում որ Շահումեանի հիմնահարցը կարծես մոռացութեան է տրւում»։

Շարունակելէ առաջ կլոր սեղանին մասին անդրադարձը, պէտք է ըսել որ ան կազմակերպուած է Շահումեան - Գետաշէն համայնքներուն ղեկավարութեան եւ «Մռաւի ղօղանջներ» թերթին խմբագրութեան կողմէ. մասնակցած են ՀՅԴ-ի, ԱԺՄ-ի, ԱԻՄ-Ք-ի, Հանրապետական եւ Դիմադրական կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները, երեսփոխաններ, եւլն.։ Ուշագրաւ է որ այս մասնակցութիւնը կը մարմնաւորէ գրեթէ ընդդիմադիր կուսակցութիւններու նորակազմ ճակատը։

Կլոր սեղանին կազմակերպիչները ներկայացուցած են Յայտարարութիւն մը որ հիմ ունի ներկայի քաղաքական զարգացումներուն մէջ յիշեալ շրջաններուն մոռացումի վախը։ Այդ զարգացումներէն պէտք է հաւանաբար հասկնալ վերջին ամիսներու խաղաղութեան համեմատական շրջանը ու զայն աւելի մնայուն իրավիճակի վերածելու բազմակողմանի ջանքերը։

Յայտարարութիւնը կ՚ըսէ թէ Շահումեանը եւ Գետաշէնի ենթաշրջանը որոնց բնակիչներու քուէներով նաեւ ընտրուած է Ղարաբաղի Գերագոյն Խորհուրդը, պէտք է բոլոր փաստաթուղթերուն եւ դիւանագիտական գործընթացին մէջ որպէս ԼՂՀ-ի բաղկացուցիչ մաս ներկայացուին։ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի որոշումը թէ Հայաստանի համար անընդունելի է Ղարաբաղը Ազրբէջանի կազմին մէջ նշող որեւէ փաստաթուղթ, բնականօրէն պէտք է վերաբերի նաեւ վերոյիշեալ շրջաններուն։ Այս երկու կէտերուն հիմով, Յայտարարութիւնը հարկաւոր կը նկատէ որ Շահումեանի ազատագրումի հարցը բարձրացուի որպէս ԼՂՀ-ի բաղկացուցիչ մաս. կ՚ըսուի որ պէտք է պաշտպանուի տեղահանուած բնակչութեան վերադարձի պահանջքը, ազգին բոլոր առողջ ուժերը պարտաւոր կը համարուին քաղաքական, նիւթական ու բարոյական միջոցներով օգնելու Հիւսիսային Արցախին ու վերջին կէտով վճռակամութիւն կը յայտնուի Շահումեանը ազատագրելու, նաեւ կոչ կ՚ուղղուի ԼՂՀ-ի եւ Հայաստանի իշխանութիւններուն, ամէն գինով այդ նպատակին հասնելու։

«Ազատամարտ»ի նոյն էջին մէջ տրուած է նաեւ Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի անդամ Վահան Յովհաննիսեանի ելոյթը այդ կլոր սեղանին։ Ան հիւսիսային Արցախցիներու հերոսութիւնը վկայակոչելով ու ազգի, հայրենիքի մէկութեան մասին զգացական բաւական ուռուցիկ տարազներով կը յայտնէ թէ իր կուսակցութիւնը կը ստորագրէ վերոյիշեալ Յայտարարութիւնը։

Շահումեան - Գետաշէնցիներու պահանջքը, որպէս այդ, շատ բնական բան է։ Ո՞վ կրնայ այլ կերպ մտածել իսկ։ Այսօր, երբ ամէն Հայու համար ոչ թէ գրաւուած - ինչպէս կ՚ըսէ Ազրբէջան--, այլ վերանուաճուած շրջաններ են Քելբաջարը եւ այլն, որո՞ւ մտքէն կրնայ անցնիլ Ղարաբաղէն անջատել անոր հիւսիսային գօտին, եթէ նոյնիսկ ան դուրս կը մնայ հայկական ուժերու հակակշիռէն։

Բայց եւ այնպէս, Յայտարարութիւնը, անոր քննարկումին ընդդիմութեան Դաշինքին ներկայացուցիչներուն մասնակցութիւնը ու Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի անդամ Վ. Յովհաննիսեանի անվերապահ զօրակցութիւնը, յանուն իր կուսակցութեան, ուշագրաւ հանգամանքներ կը մատնեն։

Ինչպէս կ՚ըսուի արդէն Յայտարարութեան մէջ, երկու տարի անցած է Գետաշէնի, Շահումեանի պարպումէն ի վեր. կռիւներու, բանակցութիւններու, հրադադարներու երկու տարի. վերջին հրադադարը որ կը տեւէ քանի մը ամիսէ ի վեր ու տարուող զուգահեռ ջանքերը մնայուն խաղաղութեան հասնելու, աւելի քան երբեք յուսադրող են լուծումի մը իրականացման ուղղութեամբ։ Թէեւ ոչ ոք ունի անխախտ վստահութիւն մը այս մասին. Ազրբէջանի մէջ ուժերու հաւասարակշռութեան փոփոխութիւն մը կրնայ անակնկալ հետեւանք ունենալ միջազգային բանակցութիւններու, սակարկութիւններու ընթացքին վրայ։ Ի՞նչն է որ այսքան փափուկ կացութեան մը մէջ, կրկին զէնքերուն փարելու սպառնալիքով սեղան կը բերէ Շահումեան - Գետաշէնի հարց մը, փոխանակ սպասելու բանակցութիւններու արդիւնքին. որոշ է որ սակարկութիւններու ընթացքին գլխաւոր նիւթը պիտի ըլլայ հողայինը, քանի որ Ազրբէջան չի յոգնիր կրկնելէ որ իր տարածքին 20 - 25 տոկոսը «գրաւուած» է հայկական ուժերու կողմէ։ Այս պարագան որ ճապկումի որոշ կարելիութիւն կուտայ հայկական կողմին, կրնայ օրինակ, սեղան բերել շրջաններու փոխանակումի հարց մը։ Յայտարարութիւնը տեղին նախաձեռնութիւն մը պիտի ըլլար եթէ յիշեցումի նպատակէն մեկնած ըլլար, վերոյիշեալ հեռանկարին մէջ։

Ժամանակին ընտրութիւնը, ներկայ փուլին «տագնապ»ի մը մատնանշումը ու զինեալ նոր գործողութիւններու մասին յայտնուած վճռակամութիւնը, քանի որ ուրիշ կերպ կարելի չէ մեկնաբանել հող ազատագրելու գործը, մտածել կուտան ձեռնարկէն թելադրուած այլ ազդակներու մասին. կայ անշուշտ, Ղարաբաղի հարցը սա կամ նա ձեւով ընդունելի լուծումի մը յանգեցնելու եւ առով անհաւասարելի վարկի տիրանալու առիթը իշխանութեան չտալու մտադրութիւնը, յատկապէս երբ երկիրը արդէն գործնապէս օրէ օր ընտրական պայքարի բեմ կը դառնայ։ Այլ խօսքով, ընդդիմութիւնը յառաջիկայ խորհրդարանական ընտրութիւններուն նժարին մէջ նոյնարժէք ոչինչ պիտի ունենայ դնելիք, եթէ ներկայի իշխանութիւնը յաջողի վերջ տալ հինգ տարուան կնճիռին։ Ասոր քով, կայ նաեւ, Դաշինքին փխրուն միասնութիւնը զօրացնող ազդակի մը փնտռտուքը։ Դժուար է հաւատալ որ իշխանութեան դէմ միասնական ճակատով աւելի ազդու պայքար մղելու նպատակէն մեծ է Դաշինքը կազմող կուսակցութիւններուն գաղափարական միասնութիւնը։ Արդէն Հոկտեմբեր 18-ի «Լրագիր»ը առաջին էջի խորագրով կը շեշտէ այս պարագան, երբ հարց կուտայ. «Մի քանի օրական դաշինքը կարող է փլուզուե՞լ»։ Ըսուածը այն է որ Հոկտեմբեր 15-ին որոշուած խորհրդաժողովը որ նպատակ ունէր երկրին իրավիճակին քաղաքական արժեւորումը, հանրահաւաքներու շարժումին առաջին փուլին արդիւնքներուն արձանագրութիւնը եւ յետագայ նպատակներու, գործողութիւններու ծրագրումը, կատարեալ ձախողութեան վերածուած է. հրաւիրուած ըլլալով հանդերձ ներկայ գտնուած չեն ԱԻՄ-Ք-ի, ՀՅԴ-ի, ՍԻՄ-ի եւ ՀԴԿ-ի ներկայացուցիչները։ Ու ԱԺՄ-ի պարագլուխներէն Դաւիթ Վարդանեան ստեղծուած կացութեան առջեւ չէ վարանած շեշտելու թէ «եթէ հինգ կուսակցութիւնների դաշինքը չկատարի իր դերը, չստանձնի ժողովրդի միասնականացումը համատեղ կազմակերպելու գործը, ԱԺՄ-ն դուրս կը գայ դաշինքից եւ միայնակ կը շարունակի իր իսկ նախաձեռնած շարժումը»։

Ընտրութիւններու նախօրեակին ընդդիմութեան աշխուժացումի երեւոյթը Հայաստանի յատուկ պարագայ չէ. բնական է որ ամէն խմբաւորում ձգտի լաւագոյնս շահարկելու իր դրաւարկները. նոյնիսկ ստեղծէ նորեր։ Սակայն, երբ հարցը կը վերաբերի երկրի մը որուն հաւասարակշռութիւնը այնքան նուրբ թելերէ կախուած է, անհրաժեշտ չէ՞ որ յաղթանակելու կիրքէն անդին ըլլայ անպայման յարգելի սահմաններու գիտակցութիւնը։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԱՄՈՒԼԻՆ

«Հայաստան» Հիմնադրամի Ֆրանսայի վարչութիւնը մամուլի ճաշ մը կազմակերպած էր, Հոկտեմբեր 26, Չորեքշաբթի իրիկուն, Փարիզի Եան՚ց ակումբին մէջ։ Ճաշին կը մասնակցէին «Աշխարհ», «Արմէնֆաքս», «Ֆրանս - Արմէնի», «Կամք», «Յառաջ», «Հ.Բ.Ը.Մ.-ի տեղեկատու», «Նուվէլ տ՚Արմենի», «Նոթր - Փարուար» (Հայ կաթողիկէ ամսաթերթ), ԱՅԲ - ԷՖ - ԷՄ, Ռատիօ - Լիպերթէ-ի ներկայացուցիչները եւ անշուշտ Հիմնադրամի վարչական անդամներ։

Ճաշի աւարտին, նախագահը՝ Պետրոս Թերզեան շնորհակալութիւն յայտնեց մամուլի ներկայացուցիչներուն, աւելցնելով թէ կ՚ուզէ յատկապէս շնորհակալութիւն յայտնել երկու անձերու՝ Քրիսթիան Աւետիսեան եւ Րաֆֆի Ժամկոչեան որոնք այլ մարզերու մէջ (համակարգիչ եւ տեփլիան) իրենց օժանդակութիւնը բերած են Հայաստան հիմնադրամին։ Ապա, Պ. Թերզեան յայտնելէ ետք թէ Հիմնադրամը լիակատար նիստ մը ունեցած էր Երեւան, եւ Ֆրանսայի կազմն ալ Հոկտ. 1-ին Կրընոպլը բացատրեց թէ ինչո՞ւ պարտք կը համարին այս հաշուետուութիւնը կատարել։ Որովհետեւ, ըսաւ, կը պատկանինք հաւաքականութեան եւ պարտինք հաշիւ տալ հաւաքականութեան։ Ցաւ յայտնեց որ միասնականութիւն կը յաջողինք գոյացնել միայն մեր նահատակներու ոգեկոչման առեն բայց չենք յաջողիր միասնականութեամբ կերտել ապագան։ Ֆրանսայի մէջ, ներկայիս Հիմնադրամը երեք շրջաններ ունի, երեք կեդրոններով եւ ներկայացուցիչներ 12 քաղաքներու մէջ, հեռանկարն է 10 քաղաք ալ աւելցնել։ Ցարդ, Ֆրանսայի մէջ հաւաքուած գումարը կը հասնի երեքուկէս միլիոնի (3 միլիոն 521.544) մէկ տարուան գործունէութեամբ։ Վստահեցուց թէ բոլոր հաշիւները յստակ են ու ենթակայ Օտիթ-ի (հաշուեքննիչ հաստատութիւն) շատ լուրջ հաստատութեան մը՝ Ամիօ որ համբաւ կը վայելէ։ Այս ապահովութիւնը կը տրուէր գլխաւորաբար այն պատճառաւ որ չչուկներն ու տարաձայնութիւնները չեն պակսիր, երբ հարցը Հայաստանի կը վերաբերի ու հարկ է գիտնալ որ այդ չչուկները երբեք գոյութիւն չեն ունեցած Հիմնադրամին առթիւ։ Պ. Թերզեան բացատրեց տարբերութիւնը որ կայ Հիմնադրամին եւ մարդասիրական այլ կազմակերպութեանց հետ որոնք մարդոց անմիջական կարիքներուն կը հասնին։ Հարկ է սակայն Հայաստանը դուրս հանել նըպաստընկալի դրութենէն։ Այսօր կը յառաջդիմենք եւ անկախ Պետութիւն մը կը կերտենք եւ այդ նպատակով պէտք է աշխատինք։ Պ. Թերզեան շատ քիչ գտաւ այն գումարը որ հաւաքուած է Ֆրանսայի մէջ բաղդատմամբ գաղութին (2000 նուիրատու, միայն 500 կանոնաւոր գանձում (prélàvement) եւ որպէսզի Սփիւռքի Հայերը լաւ հասկնան կացութիւնը, ծանրացաւ Ազրբէջանի ներկայացուցած ուժին և կարողականութեան վրայ, գլխաւորաբար քարիւղի մարզին մէջ, յիշեցնելով վերջերս ստորագրուած պայմանագիրը օտար Քոնսորսիոմին հետ։ Ուեմն իրաւունք չունինք ձախողելու եւ Պ. Թերզեան դիմեց մետիայի ներկայացուցիչներուն որպէսզի փոխանցեն այս իրողութիւնը։ Անհրաժեշտ նկատեց նաեւ շեշտելու կարգ մը կէտեր։ Հիմնադրամը կը մատակարարէ Հիմնադրամի իսկ վարչութիւնը եւ ոչ թէ կառավարութիւնը։ Հիմնադրամը Հայաստանի Պետութեան ի նպաստ կը գործէ ոչ՝ իշխանութեան եւ ինչ որ ալ ըլլայ իշխանութեան գլուխ գտնուող կուսակցութիւնը։

Ապա, սահիկներու լուսարձակումով աւելի յստակ պատկեր մը տրուեցաւ իրագործուած ծրագրերու մասին Զանգեզուր. ուր բացուած է Ղարաբաղ -- Զանգեզուր ճամբան որ կենսական նշանակութիւն ունի, կայ կամուրջի հարցը Լաչինի մուտքին, Մարտունիի ջուրի մատակարարումը, Ջրամբարի մը շինութիւնը Աշկեբան եւայլն, եւայլն։ Հիմնադրամը Արցախէն, աղէտի գօտիէն զատ զարկ պէտք է տայ նաեւ մշակոյթի մարզին (գիտութիւն, հետազօտութիւն, արուեստ եւայլն)։ Պ. Թերզեան խօսեցաւ անշուշտ կազամուղին մասին (որու իրագործումը վստահուած է Ֆրանսայի Հայաստան հիմնադրամին) շեշտելով անոր կարեւորութիւնը քանի որ թոյլ պիտի տայ որ Իրանէն կազ մտնէ (միայն 37 քիլոմեթր է հեռաւորութիւնը եւ Իրան աշխարհի 2-րդ երկիրն է կազի արտադրութեան) ու ծանրացաւ Իրանի վրայ որու համար պէտք չէ տարուիլ միայն երեւոյթներէն։ Իրանի համար, ըսաւ Պ. Թերզեան, Հայաստանը կարեւոր է, ան զօրավիգ է Հայաստանի, դեռ վերջերս հրապարակաւ դատապարտեց Ազրբէջանի ստորագրած քարիւղի պայմանագիրը որ միակողմանի նախաձեռնութիւն մը նկատեց, դէմ 1921-ի եւ 1940-ի համաձայնագրերուն նախկին Խորհրդային Միութեան հետ։

***

Սահիկներու ցուցադրութենէն ետք, Պ. Թերզեան տրամադրութիւն յայտնեց պատասխանելու հարցումներու։ Հարկ է ըսել որ այնքան ալ կարիքը չյայտնուեցաւ քանի որ ելոյթը եւ բաժնուած մամուլի թղթածրարները (ուր կար նաեւ նիւթական մանրամասն հաշուետուութիւնը) ամբողջական էին եւ յստակ։ Խօսեցաւ միայն այն երեւոյթին մասին որ կը վերաբերէր Ֆրանսա հաւաքուած չնչին գումարին, բաղդատմամբ՝ գաղութին թիւին եւ կարելիութիւններուն։ Ինչո՞ւ կարելի չէ եղած զօրակոչի ենթարկել այս գաղութը։ Պ. Թերզեան ընդունելով հանդերձ թէ Հիմնադրամի վարչութիւնն ալ իր մեղքի բաժինն ունի, աւելի մեղադրեց գաղութը, նշելով նոյնիսկ որ իրենք «75 տարուան այդ գաղութին ժառանգութիւնը կը կրեն»։

Այս երեւոյթին մասին կարելի չէ անշուշտ չխորհրդածել։ Նախ չենք կրնար համաձայն ըլլալ Պետրոս Թերզեանի հետ ինչ կը վերաբերի «75 տարուան ժառանգութեան»։ Եթէ նոյնիսկ այսօր ֆրանսահայ գաղութը դժգոհ կը ձգէ շատեր (մեզ ալ՝ կարգ մը մարզերու մէջ մանաւա՛նդ) և խծբծանքի նիւթ դարձած է, ըսել չէ որ 75 տարի է այդպէս էր. գաղութ մը կրնայ ներկայ չունենալ, չի նշանակեր թէ անցեալ չէ ունեցած, եւ լաւ է սահմանափակուիլ վերջին 20 - 25 տարիներու վրայ առաւելագոյն։ Այս գաղութը առատաձեռն եղած է եւ է։ Ընդհանրապէս աւելի ժլատ է հարուստը (ի դէպ, եթէ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահը ճշդէ «ազգային հերոս» կոչումին արժանանալու սակը, թերեւս մեր գաղութին ունեւորները կը քաջալերուին...), այդ տեղական մենաշնորհ մը չէ։ Կը խորհինք որ Հիմնադրամին հանդէպ հարկ եղածին չափ նուիրատուութիւն չըլլալուն պատճառները մէկէ աւելի են եւ կապ չունին գաղութին հետ այլ աւելի, հաւանաբար, Հայուն մտայնութեան։ Արդարեւ, կարելի է կարգ մը հաստատումներ ընել, նոյնիսկ եթէ անոնք անպայման արդարացումներ չեն։ Նախ ճշդենք որ Հայաստանի համար դրամ հաւաքողը միայն Հիմնադրամը չէ։ Թուելու համար քանի մը կազմակերպութիւններ, յիշենք որ Կապոյտ Խաչը ժողովուրդին կը դիմէ Հայաստանի եւ Ղարաբաղի համար, նոյնը կ՚ընէ ԻՒՄԱՖը, Ֆրանս - Ղարաբաղը, Էսփուար փուր լ՚Արմէնին, Քօօփերասիոն - Արմէնին, ՄԱՓԵՄԱՆ (հոգեբոյժերու պարագայ) եւ դեռ քանի քանի ուրիշներ։ Պ. Թեր-

ՊԱՊԻՆ ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ԱՆՄԽԻԹԱ՞Ր

Հոկտեմբերին Միացեալ — Նահանգներ կատարելիք ճամբորդութեան ջնջումը անառարկելի ապացոյցը կը թուի ՅովՀ. — Պօղոս Բ. պապին առողջութեան լուրջ փաթարացումին: Արդարեւ, շատերու ուշադրութիւնը գրաւած է որ ժամանակէ մը ի վեր ան կատարեալ ծերուկի մը պէս կը քաշքշէ իր ոտքերը, մարմնին ամբողջ ծանրութեամբ կը կռթնի իր գաւազանին ու դէմքին վրայ դրոշմուած է մնայուն ցաւի արտայայտութիւն մը: Այլեւս ամէն մարդ համոզուած է թէ Պապը ծանրօրէն հիւանդ է ու իր օրերը համրուած են. «փիզիքական անկումը սարսափելի արագութեամբ մը կը զարգանայ» ըսած է մերձաւորներէն մէկը:

Ապրիլի այն օրէն երբ ան ինկաւ լոգարանին մէջ, Հազարումէկ շշուկներ կը շրջին անոր առողջութեան մասին. բարձրաստիճան կրօնաւոր մը յայտնած է արդէն թէ սրբազան քահանայապետը փարքինսընեան ախտէն կը տառապի եւ երկու տարիէ ի վեր ալ քաղցկեղ ունի:

ՅովՀ. — Պօղոս Բ. որ Քրաքովայի նախկին եպիսկոպոսն է, ԺԶ. դարէն ի վեր Վատիկանի դահակալ ընտրուած Ա. ոչ Իտալացին է: Նաեւ մէկն է պապերէն որոնք ամէնէն աւելի ընդդիմութեան բախած են: Հակահամայնավարութեան յայտնի ջատագով ըլլալէ ետք, ՅովՀ. — Պօղոս Բ. ամբողջ ջանքը յատկացուցած է կաթողիկէութեան ամէնէն աւանդական արժէքներու պահպանումին: Ան մինչեւ իսկ բռնաբարուած պոսնիացի կիներէն ուզած է որ վիժումի չդիմեն ու տարիկա իր դէմ հանած է կնոջական լայն զանգուածներ:

Այսօր, Պապին առողջական վիճակին ակներեւ փաթարացումը արդէն բացած է յաջորդութեան կռիւները: Կը խօսուի ճախակողմեան հակումով պապի մը, սեւամորթ պապի մը եւ նոյնիսկ յիսուսեան պապի մը ընտրութեան մասին:

Մեծ հետաքրքրութեան առարկայ է Հրաժարականի պարագան. պապը որ յայտնապէս, ֆիզիքական մեծ ցաւ ունի ու կը տառապի, պիտի ձեռնարկէ՞ Հրաժարականը ներկայացնելու: Ապրիլի արկածէն ետք ան ըսած էր. «տառապանքս Աստուծոյ նուէրն է. գիտէի որ Քրիստոսի Եկեղեցին պէտք է աղօթքով առաջնորդեմ դէպի Գ. Հազարամեակ: Հիմա կ'ըմբռնեմ թէ այդ առաջնորդութիւնը պէտք է կատարեմ նաեւ տառապանքով»:

Ներկայի կացութիւնը շատ մը լրագրողներու կը յիշեցնէ Վատիկանի պաշտօնաթերթ «Օսէռվաթոռէ Ռոմանօ»յի 1914 Օգոստոս 19-ի թիւին հերքումը Պիոս Ժ. պապին հարբուխին մասին: Հերքումին հրատարակութեան յաջորդ օրն իսկ Պիոս Ժ. վախճանած էր...: Անկէ ի վեր սովորութիւն է ըսել թէ պապը կրնայ մահանալ, բայց երբեք չի հիւանդանար:

Ճիշդ է որ այսօր հարբուխէն աւելի լուրջ կացութիւններու մասին տեղեակ կը պահուին լրափիւռները, սակայն նոյնիսկ տարիկա չի գոհացներ զանգուածները. անոնք որոնք յստակօրէն տեսան թէ Զագրէպի մէջ յատուկ սարքով մը խորանաթական հողը կը բարձրացուէր մինչեւ պապին շրթունքին, որպէսզի աւանդական համբոյրը դրոշմէ անոր, չեն բաւականանար անոր առողջութեան մասին կատարուած պաշտօնական լրատուութեամբ: Պրագիլցի կարդինալ մը չէ վարանած պոչը դուրսը մնացած գաղտնիք մը կոչելու այդ լրատուութիւնը որ խորքին մէջ ըսել կ'ուզէ թէ հակառակ ամէն բանի Պապին առողջութիւնը մտահոգիչ ոչինչ ունի:

ԲԱՂՀԱՆ

ցեան չեշտեց աստնց եւ Հիմնադրամի տարբերութիւնը, որ տարբերութիւնն է այսօրուան եւ վաղուան, բայց, Հոգեբանական հետեւանքն այն է որ տուողին սըրտին կը խօսի այսօրուանը, մինչ մտքին պէտք է խօսի վաղուանը եւ հոդ կը ծագի դժուարութիւն մը: Ցեառյ մարդասիրականէն դուրս ալ հանգանակութիւններ կան: Դեռ ամիս մը առաջ էր որ նոյնինքն Հանրապետութեան նախագահը իր ներկայութեամբ պատուեց Սանթ-իէ փուռ լ'Արմէնիի 400 Հոգի համախմբող ճաշը, որ մէկ իրիկուան մէջ - յուսախաբ ընելով կազմակերպիչները - հաւաքուեցաւ մէկ միլիոն Փրանք եւ քիչ մը աւելի (կ'ակնկալուէր 2 միլիոնէն աւելի): Եթէ բաղդատենք մէկ տարուան մէջ (Հիմնադրամին) եւ մէկ իրիկուան մէջ (Սանթ-իէ փուռ լ'Արմէնիին) հաւաքած գումարները, պարտինք հաստատել թէ կարելի չէ ըսել որ գաղութը չի տար: Դեռ չխօսինք այլ հանգանակութեան մը մասին, որու պարտաւորուեցաւ ձեռնարկել Լեւոն Տէր-Պետրոսեան անցեալ Յուլիսին Երեւան հրաւիրելով հարուստ համարուած Սփիւռքահայեր:

Այս ամբողջը պատճառն են որ գաղութը զօրակոչի ենթարկելը այնքան ալ դիւրին չըլլայ Հիմնադրամին համար: Հարկ է ուրեմն խորհիլ միջոցներու մասին որոնք կրնան նպաստել այդ զօրակոչին եւ այդ ուղղութեամբ Հայաստան ալ պէտք է իր դերը կատարէ շեշտը դնելով նախընտրաբար Հիմնադրամին վրայ:

Ա. Մ.

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ

Հոկտեմբեր 15, 16 եւ 17-ին Գերմանիոյ Հայոց Առաջնորդ Գարեգին Եպիսկոպոս Պեքճեան յաջորդաբար այցելեց արեւելեան - Գերմանիոյ քաղաքներէն՝ Շվէրին, Շթէրնպէրկ եւ Կրայֆսվալտ, ուր ներկայիս կը գտնուին շուրջ 600 Հայ ապաստանեալներ, մեծաւ մասամբ Հայաստանի տարբեր քաղաքներէն եկած:

Գարեգին Եպիսկ. ը Շվէրինի մէջ իջեւանեցաւ Մարիա — Ֆրիտըն վանքը, ուր Հանդիպում ունեցաւ Հայր Ֆլատի եւ Հայր Շրիցային հետ, որոնք Մէքլընպուրկ — Ֆորբոմէրն նահանգի Քրիստոնեայ Եկեղեցիներու Միութեան ներկայացուցիչներն են: Խօսակցութեան ներկայ էր նաեւ Հայր Կրահլ, որ ապաստանեալներու շըրջանի խնամատարն է: Գարեգին Եպիսկ. տեղեկանալէ յետոյ հայ ապաստանեալներու ներկայ կացութեան, պատասխանեց ներկայացուցիչներու հարցումներուն, անոնց գրաւոր յանձնելով Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ տեսակէտը ապաստանեալներու նկատմամբ: Յայտնեց, թէ հայկական պատմութեան մէջ գաղթականութեան երեւոյթը նորութիւն մը չէ, թէեւ անոր հետ հետեւանքները միշտ ալ ճաշակած է Հայը: Հայաստանէն այսօրուան գաղթը հետեւանքն է 1989 եւ 1990 թուականներուն Սումգայիթի եւ Բաքուի մէջ տեղի ունեցած հալածանքներուն, որովհետեւ Հայերը միամտութիւնը ունեցած էին հաւատալու գորբաչովեան Պէրէսթրոյկային եւ անոր լոյսին տակ ձայն բարձրացուցած՝ վերջապէս Լեռնային - Ղարաբաղի մէջ առանց հալածանքի ու ճնշումի խաղաղօրէն ապրիլ, ինչ որ իրենց բնական իրաւունքն էր: Յիշեալ հալածանքներուն յաջորդեց շրջափակումը, որ մինչեւ օրս Հայաստանի մէջ ստեղծեց անտանելի պայմաններ: Ահա այսօրուան գաղթին գլխաւոր պատճառը: Գարեգին Եպիսկ. աւելցուց թէ աշխարհի մէջ ոչ մէկ մարդ իր հարազատ տունն ու հարազատները իր կամքով չի լքեր, եթէ ստիպողական դրդապատճառներ գոյութիւն չունենան: Եկեղեցական ներկայացուցիչներուն յանձնած պաշտօնագրին մէջ ան խնդրանք ներկայացուց, գոնէ արտօնել հայ ապաստանեալներուն այս ձմեռը անցընել Գերմանիոյ մէջ, յոյսն ունենալով որ 1995-ին պիտի բարելաւուին ապրելու պայմանները, իրենց Հայրենիքին մէջ: Արդէն ապաստանեալներուն ցանկութիւնն ալ միայն այս է:

Առաջնորդը, իր հետ ունենալով Մեբուժան եւ Յակոբ Սարկաւագները, գիշերելէ յետոյ վանքին մէջ, յաջորդ օրը Հոկտեմբեր 16-ին Շվէրինէն 50 քիլոմեթր հեռու Շթէրնպէրկ գիւղաքաղաքի Աւետարանական Եկեղեցւոյ մէջ պատարագեց: Ներկայ էին քոյր եկեղեցիներու ներկայացուցիչները եւ 250 հոգիէ աւելի հայ ապաստանեալներ: Պատարագի երգեցողութիւնները կատարուեցան Սարկաւագներու եւ Համպուրկէն Յարութիւն Փափազեանի մասնակցութեամբ:

Յետ պատարագի նախատեսուածէն շատ աւելի թիւով, 51 մկրտութիւններ տեղի ունեցան: Գարեգին Եպիսկոպոս մկրտեալներուն բաժնեց Երուսաղէմէն բերուած խաչեր, իսկ երախաներուն՝ մանկական գիրքեր: Ապաստանեալներուն ուղղուած իր խօսքով յայտնեց, թէ ապաստանեալ ըլլալու պատճառներն ու ցաւը իրեն յայտնի են, քանի որ ինքն ալ ապաստանեալ մը եղած է ժամանակին: Բայց եւ այնպէս մարդ պէտք է միշտ զգոյշ ըլլայ իր արտայայտութիւններուն մէջ եւ բաւական չափաւոր, որովհետեւ ի վերջոյ խնդրոյ առարկան հայրենիքի ապագան է եւ առանց որ ապաստանեալները բան մը արտայայտէին, Գերմանացիները արդէն ծանօթ են շատ մը մանրամասնութիւններու: Այնպէս որ մարդ պէտք է զգոյշ ըլլայ եւ չիյնայ աւելորդ շատախօսութիւններով ստախօսի դիրքին, ինչ որ միայն վնասակար կրնայ ըլլալ նոյնինքն իր անձին:

Յաջորդ օրը Հոկտեմբեր 17-ին Գարեգին Եպիսկ. այցելեց Կրայֆսվալտ քաղաքը, որ արեւելեան - Գերմանիոյ ամենահիւսիսը գտնուող ծովեզերեայ քաղաքներէն մէկն է:

Առաւօտեան ժամը 9·30-ին Վաքսման կաթողիկէ հաստատութեան մէջ Առաջնորդը մասնակցեցաւ միջ — եկեղեցական հաւաքոյթի մը, ուր կաթողիկէ ու աւետարանական եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն առջեւ ան պարզեց ապաստանեալներու նկատմամբ իր եկեղեցւոյ կեցուածքը: Նոյն հարցի շուրջ ուղղուած բազմաթիւ հարցումներուն պատասխանեց նկատի առնելով Հայ Եկեղեցւոյ կեցուածքը նաեւ հայրենի պետութեան կողքին: Գարեգին Եպիսկոպոս հաւաքոյթի երկրորդ բաժնի ընթացքին ներկաները լուսաբանեց Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ կարեւոր սկըզբունքներու մասին, անդրադարձաւ անոր կառոյցին ու նուիրապետութեան, ինչպէս նաեւ պատմութեան ընթացքին հայ եկեղեցւոյ ստանձնած կարեւոր դերին: Այս հանդիպումին իբրեւ եզրակացութիւն՝

1. - Քոյր Եկեղեցիները յանձն առին ներկայ ապաստանեալներուն համար կառավարութեան մօտ միջամտել անոնց ժամանակաւոր կեցութիւնը ապահովելու,

2. - ապաստանեալներու երախաներուն եւ դպրոցական տարիք ունեցողներուն համար ջանք պիտի թափուի, որպէսզի անոնք ընդունուին վարժարաններէ ներս եւ ստանան մանաւանդ լեզուի եւ քրիստոնէական դաստիարակութիւն,

3. - Գերմանիոյ Հայոց Առաջնորդարանը ջանք պիտի թափէ յաջորդաբար հանդիպումներ կազմակերպելու ապաստանեալներուն հետ, քոյր եկեղեցիներու գործակցութեամբ,

4. - դարձեալ Առաջնորդարանը տեղեկատու մը միջոցաւ ապաստանեալներն ու քոյր եկեղեցիները տեղեակ պիտի պահէ իր գործունէութենէն մանաւանդ ապաստանեալներու մասին իր մտածումներէն,

5. - Գարեգին Եպիսկոպոսի մասնաւոր խնդրանքով, որ կարօտեալները իրենց իսկ բնակավայրերուն մէջ օգնելու, ինչպիսին է կարօտեալ երախաներու կնքահայրութեան ծրագիրը, քոյր եկեղեցիներ Առաջնորդարանի միջնորդութեամբ ջանք պիտի թափեն այս ծրագիրը իրականացնելու:

Առաջնորդ Գարեգին Եպիսկոպոս Պեքճեան, կէսօրէ ետք պատարագ մատոյց տեղւոյն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյն մէջ եւ յետ պատարագի 24 մկրտութիւն կատարեց: Նոյն օրը երեկոյեան Առաջնորդը վերադարձաւ Քէօլն իր ընկերակիցներով:

ԴԻՒԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Տասը Հազար Երազ

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Մեզ մօտ ամէն ինչ սիրողական է, մասնաժամեայ ու արտաժամեայ, անճարակ կամաւորների մի ամբողջ բանակ, որը օգտակար լինելու փոխարէն, վնասում է գործին: Եւ որովհետեւ կամաւոր է, ապա լեզուն երկար: Այսպէս չի՛ լինի, այնպէս չի՛ լինի, ես այսպէ՛ս կ'անեմ, ես այնպէ՛ս կ'անեմ: Դու ոչինչ էլ չես տալի, քանի որ դու աւելի յիշում ես քան ապրում եւ ամէն օր Հազար ու մի ճրագ ես վառում լուսաւորելու համար քո անձը, որը յայտնի չէ թէ ինչպէ՞ս է Ամերիկա հասել: Չէ, սիրելիս, քեզ համար Հայաստանի պատմութիւնը միջանկեալ է:

Նորին գերազանցութիւն միջակութիւն:

Ոչ մի տեղ սովորական մարդը այնքան չի պանծացուել որքան Ամերիկայում: Սահմանադրութիւն է գրուել հասարակ մարդու համար, իրաւունքների օրինագծեր են մշակուել հասարակ մարդու համար: Սովորական մարդու զոհերն են երգել բանաստեղծներն ու երգահանները: Աբրահամ Լինքոլնը իր կեանքը զոհեց հասարակ մարդու համար: Բայց ոչ ոքի մտքից չէր անցնի, որ այսքան ճիգ ու ջանք ու մտաեւեռում պիտի գային ու յանդէին միջակութեան, միջակութիւնների ստեղծման, թէկուզ եւ ժողովրդավարութիւնը իր բոլոր թերութիւններով հանդերձ լաւագոյն վարչակարգը լինէր աշխարհում: Փաստօրէն, մերոնք սխալ են ըմբռնել այս բոլորը: Լաւը վայելում են, իսկ յոռին գործածում ծախելու իրենց ապրանքը: Այլեւս ածական չմնաց բառարանում: Փոխանակ մեզ լուրջի առնելու, լաւ կ'անենք լրջօրէն մօտենանք գործին: Ոչ հանդէսն էր չքեղ, ոչ երգիչը անզուգական, ոչ էլ ճառախօսը՝ ներհուն: Եղած - չեղածը սիրողական ձեռնարկ էր, կիսատ - պռատ՝ մեր արտադրած չարժանկարների պէս, մեր բեմադրած ներկայացումների պէս, մեր հրատարակած թերթերի ու պարբերականների պէս, մեր միութիւնների ու մշակութային կազմակերպութիւնների պէս: Մի օր չեղաւ որ մասնագիտական մօտեցում ցուցաբերէինք մեր աշխատանքի հանդէպ:

Եւ այսպէս, երջանիկ լճացումը շարունակւում է նախքան 21-րդ դար, երբ բիւրաւոր յուշեր թաղուած կը լինեն մեր ապակեայ հայեացքի տակ, երբ Հայաստանը կը մնայ վերջին ապաւէնը կենդանի կրքի ու սիրոյ, թէկուզ եւ մենաւոր մի քանի հոգիներ Սփիւռքահայութեան անկախութիւնը յայտարարեն ի լուր աշխարհի: Խնդիրն այն է, որ Քոքա — Քոլան ու Քելոգը, Ֆորտն ու Ճի — Էմը, ու տակաւին Սիրզն ու Մըք Դանըլդը ու Էն - Բի - Սի-ին ոչինչ պիտի տան մեզ երբ հասած լինի 21-րդ դարի վերջին վերջալոյսը: Մենք կը լինենք, Ամերիկա'ն, Հայաստա'նն ու աշխարհը:

Ուստի գանք վերջ տանք միջակութեան, մտքի, սրտի ու հոգու միջակութեան: Վերջ տանք միջակութեան հոգեբանութեան: Ասենք, աւելի լաւ է չլինել քան միջակ լինել, որովհետեւ երեւակայութիւնը աւելի զօրեղ է քան յիշողութիւնը: Ես ուղղակի ամաչում եմ երբ հայկական խեղճուկրակ հանդէսի եմ ներկայ լինում: Երբեմնի նկուղներից լուսաւոր սրահներ դուրս եկանք եւ սակայն նկուղը մնաց մեր ներաշխարհում: Ամաչում եմ, երբ հանդիսավարը մեղրածոր բառերով ներկայացնում է օրուայ դասախօսին կամ արւեստագէտին: Ամաչում եմ երբ աչակերտական համեստ ձեռնարկը բնութագրում են որպէս աննախընթաց ու գերազանց:

Ինչպէս հագուստն է մաշւում, այնպէս էլ տրորւում է բառը: Մերոնք փորձում են բառերով սովորական երեւոյթին արտասովոր բնոյթ տալ: Խնդիրն այն է, որ սենլուց յետոյ իրենք էլ ակամայ հաւատում են իրենց խօսքերին: Այս տարի ես գրականագէտի լսեցի, որ գրականութիւն չգիտէր, պատմաբանի դասախօսութեան գնացի, որ պատմութիւն չգիտէր, Հայաստանից եկած քաղաքական գեկավարի ելոյթին ներկայ եղայ, որը քաղաքականութիւն չգիտէր: Այս ինչպէ՞ս պատահեց որ մեր մտաւոր մակարդակը իջաւ: Ժամանակին միայն մի քանի բազմավաստակ երախտաւորներ էին արժանանում յոբելենական տօնակատարութեան: Այսօր մարդիկ հերթի են կանգնել իրենց յոբելեանի համար: Տօնում են նոյնիսկ առեւտրականի յիսնամեայ գործունէութեան յոբելեանը:

Հիմա ինչ էլ անելու լինենք, միեւնոյնն է, դարը մօտենում է իր վերջաւորութեան: Լաւ կը լինի եթէ մեզ հետ մի բուռ իմաստութիւն տանենք, որպէսզի չասեն թէ սրանք թափառելուց բացի ուրիշ բան չեն արել իրենց կեանքում: Ի վերջոյ պիտի գայ մի օր երբ պիտի ձերբազատուած լինենք հայրենական կարօտախտից եւ պիտի կարողանանք ուղղակի աշխարհի աչքերին նայել: Մեր երազների պատմութիւնը սկսեց այն օրը երբ փորձեցինք խաբել մեզ ու այլոց՝ մեզ համար մի տեղ ապահովելու արեւի տակ: Իսկ երբ մեր հերթը գայ, անիծելու փոխարէն պիտի փառաբանենք մեր ճակատիրը, որպէսզի չասեն թէ այս մարդիկ երախտամոռ են, աներդիք ու անանցեալ:

Այն ժամանակ աշխարհի քաղաքներից մենք պիտի հաւաքենք մեր բիւրաւոր երազները:

(Տար. 2 եւ վերջ)

«ԵՐԿՈՒ ԱՇԽԱՐՀ»

Սեպտեմբեր 23, 1991
Բոստոն

ՇԱՐՎԻԼԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Սուրբ Եկեղեցւոյս օծման 12-րդ տարեդարձին առթիւ Փօն - տը - Շէրի - Շարվիլոյի Ազգային Միութեան վարչութիւնը կը ծանուցանէ թէ Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին կը մատուցուի հանդիսաւոր պատարագ։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՑ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Նախագահութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Այս առթիւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Եկեղեցւոյս գլխաւոր բարերար, ողբացեալ՝ ԾԻՊՐԱՅԵԼ եւ ԱԶԱՏՈՒՀԻ ՊԱՀԱՏՈՒՐԵԱՆԻ, նաեւ տեղի կ'ունենայ իրենց ծնողաց՝ Նշան, Ֆիլոր Պահատուրեանի, Պահատուրեան, Պաթմագեան, Խարբութլեան, Թիւթիւնճեան, Ցարութիւնեան, Հիլպագեան գերդաստանաց հին եւ նոր ննջեցելոց հոգւոցն ի հանգիստ։

Նաեւ կը յիշատակուին Եկեղեցւոյս միւս բարերարները նախկին հոգեւոր հովիւ՝ Հմայեակ Ծ. Վրդ. Պաղտասարեան, Պալեան, Ճընկըրեան, - Գարակէավուրեան, Խաչատուրեան, Մելքոնեան, Մուկհամեան, Սանթուլլօ, Չիզտէմեան, Չիլինկիրեան, Թիլպիեան, Տէյիրմէնճեան, Հիլպագեան, Պաթմագեան, Ջատէեան, Տիրանեան, Ցարութիւնեան, Մարգարեան, Գարիպեան, Պըչաքճեան, Աղէկեան, Պագըրճեան, Պետրոսեան, Կիւրէնեան, Մուրատեան, Սօմունճեան, Արտաշէս Մուրատեան, Ժիրայր Քելփենճեան, վարիչ Յակոբ Աբրահամեան, նորոգ հանգուցեալ Ցրետէրիկ - Վարդան Թերզեան, նորոգ հանգուցեալ Արաքսի Սարեան։

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուին Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ «Կոմիտաս» երգչախումբին կողմէ ղեկավարութեամբ՝ Պ. Յովհաննէս Պէրպէրեանի։

Ժամը 12·30-ին Ազգ. Տան Ծիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ։

Ճաշագին՝ 100 Ֆր.։

Պատարագ ժամը 10·30-ին։

L'ASSOCIATION ARMÉNIENNE D'AIDE SOCIALE

reconnue d'utilité publique
recherche

DIRECTEUR ou DIRECTRICE
pour diriger
l'Etablissement de Montmorency

Ce poste implique la gestion d'ensemble de la maison de retraite, du personnel et l'organisation. Connaissance indispensable du français et de l'arménien.

Logement assuré.

Prière de prendre rendez-vous ou adresser C.V. au Siège de l'Association :

77, rue La Fayette, 75009 PARIS
Tél. : 48. 78. 02. 99

Secrétariat ouvert tous les jours de 14h à 18h sauf samedi et dimanche.

LA GALERIE LES CENT
présente

Alex BERLIAN

Peintures, dessins, pastels

du 19 octobre au 5 novembre
Ouverture du mardi au samedi
de 14h à 18h30 ou sur rendez-vous.

8, rue de Jouy, Paris 4e,
Tél. : 42 77 30 00
M° St-Paul au Pont-Marie

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

Messe et Repas

PARIS

La Croix Bleue des Arméniens de France
Section de Paris
«Archalouïse Tathéossian»

organise
le Dimanche 6 Novembre

Un repas à la mémoire des Enguérouïes disparues

Messe commémorative
en l'église arménienne
15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

Repas à partir de 13h30 à la M.C.A.
17, rue Bleue, Paris 9e

Animation culturelle et musicale

Prix du repas : 100 F.

Réservation auprès de :
Nevarte ARTINIAN - 42 01 15 69.
(de préférence à partir de 19h).

***

ALFORTVILLE

Pour honorer la mémoire des Khatchouies décédées, la section *Hélen Puzant* de la Croix Bleue d'Alfortville invite parents et amis à une messe de requiem : le Dimanche 6 Novembre en l'église arménienne, rue Komitas.

A l'issue de la messe, un repas sera servi à la M.C.A. d'Alfortville — 9, rue de Madrid.

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի մասնաճիւղը անդամական ժողովը Նոյեմբեր 5-ին, Շաբաթ օր ժամը 10-ին Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝

17, rue Bleue, Paris 9e

Բոլոր անդամ - անդամուհիները հրաւիրուած են ներկայ գտնուելու։

U. G. A. B. — *Paris*

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture
et de la Francophonie

et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec
l'A.M.I. du Jardin de Musique

LE QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20h30
à l'UNESCO
(7, Place Fontenoy, Paris 7e)

au programme:
Brahms — Komitas — Schubert — Vartan

Prix des places :
Cat. A - 250 F. (membre UGAB-180 F.)
Cat. B - 150 F. (membre UGAB-100 F.)

Réservation à l'UGAB
Tél. : 45. 20. 03. 18

UGAB - Jeunes

SOIRÉE DISCO

l'U.G.A.B. - *Jeunes organise*
sa soirée de rentrée

le samedi 5 novembre à partir de 22h30
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Prix unique : 80 F. (avec 1 consom.)

— *Tenue correcte exigée* —

Կ. Ս. Մ.
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՒԷՐ

Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի Սանուց օրը այս տարի Դեկտեմբեր 11-ի Կիրակին է։ Առ այդ, ինչպէս աշխարհի բոլոր ծագերուն, Փարիզի մէջ եւս Վարժարանին սաներն ու անոր համակիրները բաժակ պիտի բարձրացնեն Կեդրոնականի ու բոլոր հայկական վարժարաններու յաջողութեան մաղթանքովն ու անոնց սատարողաց, համակիրներուն, սաներուն կենացն ու անդարձ մեկնողներու յիշատակին։

Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի համակիրներն ու սաները կը հրաւիրուին սոյն աւանդական այլեւ խորհրդանշական արարողութեան որ տեղի պիտի ունենայ ճաշի ընթացքին, Կիրակի, Դեկտեմբեր 11, ժամը՝ 13-ին ԵԱՆ'Ց-ի հաւաքատեղիին մէջ՝

5, ave Reille, Paris 14e

Անհրաժեշտ տեղերը ապահովել ամէնէն ուշը Հինգշաբթի, Դեկտ. 8, մինչեւ կէսօր, հեռաձայնելով՝

34 - 12 - 71 - 53
կամ՝
30 - 52 - 12 - 33

Թիւերուն։

(Ճաշագին՝ 170 ֆրանք)։

ԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
ՖՐԱՆՍԱՅԻ
ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE
1, Boulevard du Nord
93340 LE RAINCY

RECHERCHE
UN(E) CUISINIER(E)

demeurant secteur *Arnouville, Gonesse de préférence.*

ASSOCIATION NAREG
ENGHIEN

organise son

Dîner Dansant

au profit de ses élèves

le Samedi 5 Novembre à 20h30 précises

Salle des Fêtes d'Enghien-les-Bains

Soirée animée par l'Orchestre *A N I* de Lyon

Troupe de danse *N A R E G*
et attractions

Réservations au : 48. 41. 49. 37.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Ter - Davtian» de Chaville

dîner dansant

Samedi 12 Novembre à 20 heures

Salle des Fêtes
« A T R I U M »
à côté de l'Hôtel Campanile
3 bis, Parvis R. Schumann
885, ave R. Salengro, 92370 CHAVILLE

Rencontre amicale,
menu gourmet,
ambiance dansante

avec les disk-jockeys
Souren et Raffi

Réservation :
47. 50. 29. 04 / 47. 50. 10. 85.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

WEEK-END DE CONCERTATION

La CBAF vous informe qu'elle organise un week-end de concertation les 11, 12 et 13 novembre à Bellefontaine.

Départ en car le vendredi 11 novembre à 10 heures précises du parc du clos Montholon, Paris 9e (sur la rue La Fayette).

Le programme du samedi 12 sera consacré à un débat sur l'histoire de la Croix Bleue et du rôle de la femme arménienne dans le passé, le présent et l'avenir.

Le Dimanche 13 novembre, nous assisterons à la messe à l'église de Genève.

Retour le 13 au soir.

Les frais de séjour s'élèveront à 500 F. (transport et pensoin compris).

Inscriptions avant le 5 novembre auprès du secrétariat du Conseil d'Administration : 48. 24. 46. 57 de 9h à 14h ou auprès des sections :

d'Alfortville : *Mme Kabayan:* 43 68 04 89
d'Arnouville: *Mme Topalian:* 39 85 93 40
d'Asnières: *Mme Gourdikian:* 39 82 65 91
de Bagneux: *Mme Hakimian:* 46 83 00 82
de Clichy: *Mme Kiladjian* : 42 70 00 91
de Chaville: *Mme Baronian* : 47 50 97 56
d'Issy-les-Mlx: *Mme Essayan:* 46 48 62 87
de Paris : *Mme Abojian* : 47 70 53 72
de Sevran : *Mme Papazian* : 43 83 87 68

***

Section «Araxe» de Lyon-Villeurbanne

GRAND BAL ANNUEL

avec l'*Orchestre N a ï r i*
et le *DJ K a r n i g*

Samedi 5 Novembre à partir de 21 heures
Salon *«Le Lyon Vert»*
au Casino de Charbonnières-les-Bains

Tenue correcte —
Jeans interdits par la direction du Casino.

Nous vous attendons tous.
Venez nombreux.

ԹԷՅԱՍԵՂԱՆ

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլի «Աստղիկ» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ թէյասեղան մը, Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին, Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ -ռիւ Հանրի Պարպիւսրահին մէջ։

Սիրով կը հրաւիրուին համայն ժողովուրդը, ինչպէս նաեւ Կապոյտ Խաչի Փարիզի եւ շրջակայքի բոլոր մասնաճիւղերը։

***

Կազմակերպութեամբ՝
Կապոյտ Խաչի Վալանսի «Աղաւնի» մասնաճիւղի, Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 7, կէսօրէ ետք ժամը 13·30-էն սկսեալ Վալանսի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ։

Ծոխ յայտագիր, առատ կեռուխում։

Մուտքը ազատ է։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Սէն - Ժերմէի Զ. Շանթ մասնաճիւղին եղած են հետեւեալ նուիրատուութիւնները. -

Նուարդ Թախթալեանի մահուան առթիւ՝ Թիւթիւնճեան ընտանիք 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կազէրեան, Տիկին Մեժան, Տէր եւ Տիկին Նալպանտեան, Սարաֆեան ընտանիք 100-ական Ֆր.։

***

Կապոյտ Խաչի Շաւիլի Տէր - Դաւթեան մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 200 Ֆր. Տէր եւ Տիկին Շատյեանէ Բիւզանդ Մինասեանի մահուան առթիւ։

ՈՒՐԲԱԹ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 4
VENDREDI
4 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

69րդ ՏԱՐԻ - Թիւ 18.452
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
69e ANNEE — N° 18.452

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՄԱՐ՝ ՊՈՒԹՐՈՍ ՂԱԼԻ ՅՈՒՍԵՏԵՍ ՉԷ

Ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, ՄԱԿ-ի ընդհ. քարտուղարը՝ Պուտրոս Պուտրոս Ղալի Բաքուէն եւ Թիֆլիսէն ետք, Երեւան ժամանած էր Նոյ. 2-ին եւ այն օրը կ'ընդունուէր նախ Արտաքին նախարարին, ապա՝ Նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի կողմէ:

Գլուխ գլխի տեսակցութենէ ետք, նախագահին եւ ընդհ. քարտուղարին հանդիպումին մասնակցած են նաեւ պաշտօնական պատուիրակութիւնները: Պուտրոս Պուտրոս Ղալի յայտարարած է որ Հայաստան եւ Ազրպէյճան համաձայն են՝ «քայլ առ քայլ» մերձեցման մը Ղարաբաղի հարցին կարգադրութեան համար: Նշած է, սակայն, թէ ՄԱԿ-ը ոչ մէկ կարողութիւն ունի միջնորդի դեր կատարելու համար: Նախագահ Տէր-Պետրոսեան ալ պարզած է իր տեսակէտը՝ Ղարաբաղի կնճիռին կարգաւորումը պէտք է ըլլայ հանգրուան առ հանգրուան եւ համաձայնութիւններով՝ Ապահովութեան խորհուրդի շրջագիծին մէջ:

Հանդիպումին աւարտին նախագահը լրագրողներուն յայտնած է թէ խօսակցութեան նիւթ եղած են Ղարաբաղի հարցը, Հայաստանի մասնակցութիւնը՝ միջազգային հաւաքականութեան եւ Օսեթիոյ կացութիւնը:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

Նոյեմբեր 1 / 3

ԳԻՒՄՐԻԻ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ

Գիւմրիի քաղաքապետութեան խորհուրդը Նոյեմբեր 2-ին, եռօրեայ նիստերէ ետք, ձայներու գլխի մեծամասնութեամբ (76) քաղաքապետ ընտրած է Միշա Վարդանեանը: (ԽՄԲ. «Յառաջ»ի -- Վերջերս բաւական խնդիրներ ծագած էին, երբեւ հետեւանք ընդդիմադիր հանրահաւաքի մը գումարման, որու արգելք հանդիսացած էր քաղաքապետը այն պատրուակութեամբ թէ արտօնութիւն չէր առնուած: Անախորժ դէպքեր պատահած էին եւ այս նոր ընտրութիւնը տեղի կ'ունենայ այդ պատճառով):

*
**

ՀԱՊ-Ի ՄԻՋԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏ

Գերագոյն Խորհուրդի Ա. փոխ - նախագահ Արա Սահակեանի գլխաւորած խորհրդարանական պատուիրակութիւն մը ՀԱՊ-ի երկիրներու միջխորհրդարանական վեհաժողովի Ե. լիագումար նիստին մասնակցելու համար Ս. Պետերբուրգ մեկնած է:

*
**

Հ. ԲԱԳՐԱՏԵԱՆ ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Վարչապետ Հ. Բագրատեան Նոյեմբեր 1-ին ընդունած է աջ քաղաքական դաշինքի 7 կուսակցութեանց եւ միութեանց ներկայացուցիչները, որոնց ներկայացուցած է Հայաստանի կառավարութեան եւ Տարադրամի միջազգային Հիմնարկի միջեւ տեղի ունեցած բանակցութիւններուն արդիւնքները: Ան աւելցուցած է թէ մշակուած ծրագիրը լաւագոյնն է եւ որու համաձայն Հիմնարկը Հայաստանին կը տրամադրէ 175 միլիոն տոլար. ասոր 110 միլիոնը կը յատկացուի պիւտճէի բացը գոցելու եւ պարտքերը վճարելու, իսկ 65 միլիոնը կ'օգտագործուի Դրամին կայունացման եւ եւրոպական պահեստներ ստեղծելու նպատակներուն:

*
**

ԵՐԵՍՈՒՆ ՀԱԶԱՐ ԲԱԺՆԵՏԷՐԵՐ

Վերջին շաբթուան ընթացքին Հայաստանի մէջ 30 հազար հողի սեփականաշնորհման վկայաթուղթեր տրուած է: Հայհնայթանկը հրապարակ դրած էր 53 հազար վկայաթուղթ:

*
**

«ՆԱՅԻՐԻՏ» ԿԸ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐԷ

Հայաստանի արդիւնաբերութեան գլխաւոր ձեռնարկութիւնը՝ «Նայիրիտ» վերսկսած է գործել: Վերականգնուած եւ արդիական թէքնոլոժիք սարքաւորումներով կատարելագործուած գիտա-արտադրական միաւորը իր գլխաւոր արտադրութեան՝ կաուչուկի կողքին կ'արտադրէ նաեւ քիմիական այլ նիւթեր, որոնց գլխաւոր մասը կ'արտածուի ՀԱՊ-ի եւ Պալթեան երկիրներ, մաս մըն ալ կ'օգտագործուի Հայաստան:

*
**

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏՆԵՐՈՒՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբեր 1-ին փոխ - նախագահ Գ. Յարութիւնեան ընդունած է Վալանսի քաղաքապետ՝ Ռոտոլֆ Փէզը եւ Ռոմանի քաղաքապետ՝ Հանրի Պերթոլէն: Արծարծուած են երկու երկիրներու յարաբերութիւնները եւ այդ ուղղութեամբ Տիկին տը Հարթենկի տարած աշխատանքը:

*
**

ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

Հոկտեմբեր 29-ին Երեւանի մէջ բացման պաշտօնական արարողութիւնը կատարուած է Հայաստանի զինուորական հրամանատարական առաջին ուսումնարանին, որ կը պատրաստէ մոթօհրաձգային, հրասայլային, հրետանային, հաղորդակցութեան, օդային պաշտպանութեան, սահմանապահ զօրքերու ստորաբաժիններու հրամանատարներ եւ տեղակալներ: Բացի զինուորական գիտելիքներէ, կը դասաւանդուին նաեւ թէքնիք - ճարտարապետական, քաղաքացիական մասնագիտութիւններ:

*
**

«ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ»ԻՆ Բ. ԿԱՐԳԻ ԱՐՏՕՆԱԳԻՐ

Քաղաքացիական օդուժի միջազգային կազմակերպութիւնը «Զուարթնոց» օդակայանին շնորհած է Բ. կարգի արտօնութիւն, ինչ որ կը նշանակէ թէ օդային երթեւեկը կարելի է շարունակել մինչեւ ամպերու 30 մեթր բարձրութեան եւ 400 մեթր տեսողութեան պայմաններուն մէջ: Կովկասի մէջ ան միակն է որ արժանացած է Բ. կարգի արտօնութեան:

*
**

ԵՐԵՒԱՆ -- ՄՈՍԿՈՒԱ ԳԻԾԸ ԲԱՑՈՒԱԾ

Հոկտեմբեր 31-ին սկսած է գործել Երեւան -- Մոսկուա օդային գիծը, զոր կ'ապահովէ Աէրոֆլոթ-ը: Շաբաթը երկու անգամ՝ Երկուշաբթի եւ Ուրբաթ օրերը օդանաւը Երեւան -- Մոսկուա երթուդարձ կը կատարէ:

*
**

ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

Մաքսային վարչութեան տուեալներով այս տարուան 9 ամիսներու ընթացքին Հայաստան հասած էր 34.770 թոն անընդմէջ ապրանքներ՝ որպէս մարդասիրական օգնութիւն: Անոր գլխաւոր մէկ մասը՝ աւելի քան 9.6 հազար թոնը Հանրապետութիւն մուտք գործած է Սեպտեմբերին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՌԸՆՈՅԻ մասնակի սեփականաշնորհումը սկսաւ Նոյեմբեր 3-ին եւ կը տեւէ մինչեւ Նոյեմբեր 10: Բաժնեթուղթը կ'արժէ 165 Ֆր. եւ 8 միլիառ ֆրանք պիտի բերէ Պետութեան որ սակայն ռեժիին գլխաւոր բաժնետէրը կը մնայ: Ծանուցումին համար ընտրուած է Փաթրիսիա Քաաս որ կ'երգէ՝ «Ուրիշ որո՞ւ կ'ուզէիք որ Ռընօ ըլլայ»: Լազէր սալը կը տրուէր Նոյեմբեր 3-ին «Լիպերասիոն»ի հետ:

ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹԻՒՆԸ թէեւ յաւելում մը կրեց Ֆրանսայի մէջ, բայց կառավարութիւնը լաւատես կը մնայ եւ բացատրութիւն մըն ալ գտած է: 0.4%-ի (13.900 գործազուրկ) յաւելումին պատճառ են նոր արձանագրուողներ որոնք երբեք չեն աշխատած, գլխաւորաբար կիներ: Աշխատանքի նախարարը համոզուած կը մնայ որ կացութիւնը պիտի կայունանայ այս տարի իսկ եւ բարելաւուի 1995-ին:

ԱԼԺԷՐԻ մէջ, սպաննուած է շրջանի զինուորական հրամանատարը՝ գնդ. Ճելուլ, երբ առանց զէնքի կը յառաջանար դէպի խմբապետ մը գտնուած մը բանակցելու համար: Ապահովութեան ուժերը յարձակած են անմիջապէս չէնքին վրայ եւ 11 խմբամ ու 3 զինուոր սպաննուած են: Ըստ նախագահ Զերուալի, զինեալ խումբերը այժմ կը սպառնան ամբողջ Ալժերիոյ: ՖԻՍ-ն ալ (Իսլամական ճակատ) յայտարարած է թէ «Աստուծոյ յաղթանակը մօտ է»:

ՓԱԽՍՏԻԱՐԻ ենթադրեալ մարդասպաններու դատավարութիւնը կը շարունակուի Փարիզի ոճրային ատեանին առջեւ որ մերժեց պաշտպան փաստաբաններու յետաձգման դիմումը: Անոնք կ'առարկէին որ իրենց «յաճախորդները» ֆրանսերէն չեն խօսիր եւ չեն կրցած պատրաստել իրենց պաշտպանութիւնը, հարկ եղած թարգմանութիւնները չկան:

ԵԼՑԻՆ պաշտօնանկ ըրաւ Պաշտպանութեան փոխ - նախարարը զօրավար Բուրլակով, որ նախկին պետն էր Գերմանիոյ խորհրդային ուժերուն: Այս պաշտօնազրկումը բաւական ցնցած է քաղաքական եւ այլ շրջանակները քանի որ ձեւով մը կը հաստատէ թէ ան դեր ունեցած է զէնքերու առեւտրի հարցին մէջ: Ծանօթ է որ երկու շաբաթ առաջ սպաննուեցաւ Մոսկովսկի Կոմսոմոլեցի մէկ երիտասարդ աշխատակիցը որ թղթածրար մը կը պատրաստէր այդ հարցին շուրջ:

ԳՈՐԲԱՉՈՎ Փարիզ եկած է եւ յայտարարած միջազգային կանաչ խաչի ֆրանսական ճիւղին ստեղծումը: Այս կազմակերպութիւնը կը զբաղի բնութեան պաշտպանութեամբ եւ հիմնուած է 1992-ին Ռիօ: Գորբաչով այս առնչութեամբ հարցազրոյց մը տուած է «Լիպերասիոն»ի (Նոյեմբեր 3) ուր կը չեշտէ թէ բնապահութիւնը ծագում կ'առնէ ժողովրդավարութենէն:

ՏԵՂԱՏԱՐԱՓ ԱՆՁՐԵՒՆԵՐ աղէտալի կացութիւն մը ստեղծած են Ասիութի (Գահիրէէն 380 քիլոմեթր հարաւ) պատճառ դառնալով որ ելեկտրական գիծերու խրթում պատահի եւ հրդեհներ ծագին: Կրակ առած է Տորոնքա գիւղին վառելանիւթի պահեստանոցը: Ընդհ. ձեւով աւելի քան 400 մեռեալ կայ: Ողողումներ եղած են նաեւ Գահիրէ եւ երթեւեկը խանգարուած:

ԹԵՀՐԱՆԻ նախկին ամերիկեան դեսպանատան (այժմ՝ յեղափոխութեան պահապաններ պատրաստող վարժարանի վերածուած) առջեւ քանի մը տասնեակ հազար Իրանցիներ հակամերիկեան ցոյց մը ըրած են, «տօնելու» համար ամերիկեան դեսպանատան պատանդներու 15-րդ տարեդարձը: Խօսք առնելով Այաթոլա Խամայենի արտայայտած է «Իրանի ատելութիւնը Միացեալ -- Նահանգներու նկատմամբ» մինչ ցուցարարները կը բացագանչէին. -- «Մա՛հ Ամերիկայի, Իսրայէլի բարեկամ»:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՄԱՐՏԻԿ ՏԱԿԱՌԵԱՆ

Ցաւով կ'իմանանք որ Նոյեմբեր 1-ին, վաղ առաւօտեան իր մահկանացուն կնքած է գաղութիս բնտանի դէմքերէն՝ Մարտիկ Տակառեան:

Բնիկ մշեցի, ողբացեալը ծնած էր Իգդիր 1914-ին, ապա՝ 1922-ին անցած Յունաստան ուր կատարած է իր ուսումը, նախ Փիրէայի Ազգային վարժարանը, հուսկ՝ ֆրանսական Սէն -- Փօլ վարժարանը: Ֆրանսա փոխադրուած է ընտանիքին հետ 1949-ին եւ մինչեւ հանգստեան կոչուիլը աշխատած է Թոմսըն ընկերութեան մէջ:

Մարտիկ Տակառեան, այն քիչերէն էր որոնք հարուստ են սրտով: Խորապէս մշակութասէր, երբեք չէ զլացած իր օժանդակութիւնը բերել յօգուտ հայ գրականութեան եւ մանաւանդ՝ հրատարակչական մարզին: Այսպէս մեկենասը եղած է Աւօղիկ Վրդ. (այժմ՝ Եպիսկոպոս) Աբիստակէսեանի քերթուածներու գրքոյկին՝ «Փշէ ծաղիկ», ապա Մատթէոս Զարիֆեանի «Երկեր»ուն (Հրատարակութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի, Պէյրութ, 1990), Փարիզ ալ՝ Յարութ Կոստանդեանի՝ «Օրերի իմաստութիւնը» եւ «Նամականի» երկու հատորներուն: 1990-ին Գեղարդի բակին մէջ կառուցանել տուած է Տարօնի յուշաղբիւրը: Այլ խօսքով, կեանքի իր գլխաւոր նպատակը ըրած էր ընել ինչ որ կրնար եւ աւելին՝ որպէսզի սատար հանդիսանայ հայ մշակոյթի ծաղկման: Միշտ ներկայ էր հանդէսներու, հաւաքոյթներու, դասախօսութիւններու, գրական սալոններու, մաս կազմելով օրէ օր աւելի «կոկիկ» դարձած այն հասարակութեան որ դեռ գիտակցութիւն ունի հայ մշակոյթի կարեւորութեան: Եւ այս մարզին մէջ է առաւելաբար որ իր բացակայութիւնը զգալի պիտի ըլլայ:

Մեր ցաւակցութիւնները՝ իր եղբօր՝ Վարդգէսին, քրոջը՝ Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեանի եւ ընտանեկան պարագաներուն:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԱԽՈՅԵԱՆՆԵՐՈՒ ԼԻԿԱ

Ախոյեաններու Լիկայի Նոյեմբեր 2-ի խաղերը տուին հետեւեալ արդիւնքները. -

Ա. ԽՈՒՄԲ. -

Պարչելոնա յաղթեց Մանչեսթըր Եունայթըտի 4 - 0, իսկ Կալաթասարայ պարտուեցաւ իր դաշտին վրայ Կէօթպորկէ 0 - 1: Դասաւորումը կը գլխաւորէ Կէօթպորկ 6 կէտով, իրեն կը յաջորդէ Պարչելոնա 5 կէտով: Վերջինն է Կալաթասարայ 1 կէտով եւ առանց որեւէ յաղթանակի:

Բ. ԽՈՒՄԲ

Միւնիխի Պայէրնը եւ Մոսկուայի Սպարտակը 2 - 2 հաւասար մնացին, իսկ Փարի - Սէն - Ժերմէն 1 - 0 յաղթեց Կիեւի Դինամոյին: Գլուխն է միշտ փարիզեան խումբը 8 կէտով, իրեն կը յաջորդէ Միւնիխի Պայէրնը:

Գ. ԽՈՒՄԲ

Պուքրէշի Սթէօաը 1 - 1 արդիւնք մը ձեռք ձգեց Լիզպոնի Պենֆիքային դէմ, իսկ Անտերլեխթ - Հաճուք (Խրուաթիա) խաղը վերջ գտաւ առանց կոլի: Գլուխն է միշտ Լիզպոնի Պենֆիքան:

Դ. ԽՈՒՄԲ

Միլանոյի Ա.Սէ.-ն դժուար բայց կարեւոր յաղթանակ մը ձեռք ձգեց ընդդէմ Աթէնքի՝ 2-1, իսկ առաջատար՝ Ամսթերտամի Աժաքսը իր դաշտին վրայ անակնկալ հաւասարութիւն մը արձանագրեց Սալցպուրկի Քազինոյին դէմ՝ 1 - 1: Հակառակ այս արդիւնքին Աժաքս կը պահէ առաջատարի իր դիրքը:

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՊՈՒՆ»

Այս խորագիրով լոյս տեսաւ, 1993 Նոյեմբերին, Ի. Թէրնոնի «Հայերու ցեղասպանութիւնը» հատորին թրքերէն թարգմանութիւնը, «Պէլկէ» հրատարակչատունէն: Գործին թարգմանիչն է Էմիրհան Օղուզ: Այս հրատարակութիւնը պատճառ եղաւ որ «Պէլկէ»ի տնօրէնուհին ձերբակալուի, բանտարկուի ու դատական հետապնդումի առարկայ ըլլայ: Պոլսոյ Ապահովութեան պետական դատարանը Այշէ Նուր Զարաքօլուն ամբաստանած է թէ՛ գաղափարական, եւ թէ ահաբեկչութեան դրդումի յանցանքով: Այսքանէն ետք, աւելորդ իսկ է աւելցնել թէ գիրքին վաճառքը արգիլուած է Թուրքիոյ մէջ:

Ստորեւ, յիշեալ հատորին թրքերէնի թարգմանութեան յառաջաբանը.-

⁂

Թուրք ազգային ինքնութեան կազմաւորումին մէջ խոր հետքեր ձգած են Հայերու ցեղասպանութիւնն ու անով ստեղծուած թապուները: Այդ ցեղասպանութիւնը ողբերգական վերջակէտը հանդիսացաւ ազգայնացումի եւ ազգային պետութիւններ հիմնելու ցաւոտ հոլովոյթին:

Օսմանեան բազմազգ ամբողջութիւնը, ցեղային ու կրօնական արիւնալի կռիւներով քայքայուեցաւ, առանց կարենալ նոր ծրագիր մը մշակելու:

Օսմանեան գերիշխանութիւնը ջանաց կանգուն մնալ, ժողովուրդներու հակասութիւնները հրահրելով: Միշտ խօսեցաւ բարեփոխումներու մասին, սակայն առանց քայլ մը առնելու անկումի երկար շրջան մը բոլորեց:

Ցեղային զտումներով ազգային պետութիւններ հիմնելու հոլովոյթը որ սկիզբ առաւ պալքանեան պատերազմներու ընթացքին, Օսմանեան պետութեան ու Իթթիհատական նոր վերելք արձանագրող ազգայնականութեան կողմէ պատասխան ունեցաւ 1915-ի Հայերու ցեղասպանութիւնը:

Այսօր ան պաշտօնապէս կը ժխտուի որպէս Հայերու «կարծեցեալ» ցեղասպանութիւնը: Պատահարը կը ներկայացուի որպէս ողբերգական անբաղձալի կացութիւն մը որ պատերազմական պայմաններուն մէջ յայտնուեցաւ երկու հաւաքականութեան միջեւ: Ցեղազգային կատարուած հայկական փոխադարձութիւններով ցեղասպանութիւնը արդարացնելու ջանք կը թափուի: Գլխաւոր խրականութիւններէն մէկն ալ եղած է «Եթէ մենք զիրենք չջարդէինք, անոնք մեզ պիտի կոտորէին» արտայայտութիւնը: Մինչդեռ, աշխարհի վրայ ոչ մէկ պատճառաբանութիւն կրնայ իրաւացի ցոյց տալ առանց կիներու, այրերու, երախաներու, տարեց կամ երիտասարդներու խտրութեան, աշխարհական մարդոց բնաջնջումը:

Պատմութեան ողբերգական դրուագները անգամ մը եւս չկրկնուելու առիթը կուտան մարդոց: Ասոր առաջին քայլը կը կայանայ «դրդութեան», «պատասխան կոտորածի», «դաւաճանութեան» նման պատճառաբանութիւններով ցեղասպանութիւնները, կոտորածները օրինականացնելու ջանք չընելուն մէջ:

Հայերու ցեղասպանութիւնը նաեւ Թուրքիոյ ձախին համար վիճարկումէ խուսափելու նիւթ մը եղած է: Ձախակողմեան հակումի տէր շատ գրողներ ալ ջանացին դէպքը բացատրել «երկու ժողովուրդներու միջեւ անցեալէն փոխանցուած կուտակումներ»ու նման պատճառներով ու խուսափեցան հարցին էութիւնը քննարկելէ:

Մինչդեռ այսօր ցեղասպանութիւնը գիտական առանձնակի հետազօտութեան նիւթ դարձած է: Իսկ նոր ցեղասպանութիւններու արգելք ըլլալուն միակ միջոցը, անցեալի ցեղասպանութիւններուն դատապարտումը ապահովել է ժողովուրդին խղճին մէջ ու հաւաքական ինքնաքննադատութեան հոլովոյթի մը ստանձնումը:

Գերման վարչապետ Պրանտի ծնրադրումը Աուշվիցի ճամբարին մէջ, ոչ խաբէութիւն մըն էր, ոչ ալ անձնատուութիւն մը: Պրանտ, յանուն իր ժողովուրդին, ներում կը խնդրէր ամօթի մը, մարդկային յանցանքի մը համար: Մնաց որ ինք Նացիներու դէմ դիմադրական շարժումի մասնակից անձ մըն էր: Ոչ մէկ անձնական պատասխանատուութիւն կը կրէր: Այսօր, անիրականալի երազ կը թուի մտածել որ Թրքական վարչապետ մը կրնայ ծնրադրել ցեղասպանութեան յուշարձանի մը առջեւ: Սակայն պէտք է տեղի ունենայ այդ արարքը:

Պաշտօնական ուրացումի փոխարէն, ժողովրդական մակարդակին վրայ ամօթով յիշատակուած դէպք մը եղած է Հայերու «տարագրութիւնը»: Ծանր հետքեր ձգած է ժողովուրդին ենթագիտակցութեան մէջ: Եւ այս հատուածը դայն չէ ուրացած:

Անատոլուի մարդուն ինքնութեան յենակէտներէն մէկուն գոյութեան այս ձեւով վերջ տրուած է: Ու այսօր մարդիկ կ'ուզեն նոյնիսկ «Անատոլու» անունին տեղ չտալ պաշտօնական պատմութեան գիրքերուն մէջ:

1915-ի յետագայ շրջանը Անատոլուն ու Կովկասը բեմ դարձուցած է յաջորդական կոտորածներու եւ անոնց վրէժներուն: Պալքանեան եւ կովկասեան այսօրուան պատահարները առիթ են լաւագոյնս ըմբռնելու թէ ինչպիսի մթնոլորտ մը գոյութիւն ունեցած է: Կոտորածները դուռ կը բանան պատասխան կոտորածներու: Եւ առիկա ի վերջոյ կը յանգի ժողովուրդներու միջեւ արիւնալի կռիւներու:

Ու այս կարգի դասեր ցոյց կուտան թէ ցեղասպանութիւններու կանխարգիլումը իր յատուկ պայմանները ունի: Ասոր հիմնական փուլը կը կազմեն պետութիւններու հրաժարումը «ներքին» թշնամիի պիտակէն, փոքրամասնութիւններու իրաւունքներուն ոչ թէ ձեւական, այլ իսկական յարգանքը, ազգային եւ կրօնական հաւաքականութիւններու ամէն մակարդակի հանրային կեանքի մասնակցութեան ապահովումը: Այսպէսով, նաեւ գետին տրամադրուած չըլլար շրջանային շահերու ակնկալութեամբ մեծ ուժերու ձեռնարկելիք ճապկումներուն:

Եւ վերջապէս, Հայերու ցեղասպանութիւնը պէտք է ինքնաքննադատութեան ազդակ մը ըլլայ ոչ միայն Թուրքերու տեսակէտով, այլեւ Քիւրտերու: Այսօր նոյն վերաբերումները ի գործ կը դրուին Քիւրտերուն դէմ:

Հակառակ որ այս մարզին մէջ բազմաթիւ աշխատութիւններ կը կատարուին, պաշտօնական տեսակէտին սահմանները գանցող միակ ուսումնասիրութիւնը Թաներ Աքչամի պրպտումը եղած է: Եւ այդ գիրքը լռութեամբ անգիտացուած է: Մաղթենք որ Ի. Թէրնոնի հատորը նոյն ճակատագիրին չարժանանայ ու իր դերը ունենայ վիճարկումի կարելի մթնոլորտին մէջ:

Վերջին խօսք մը. կարելի է որ հարց տրուի թէ հիմա ժամանա՞կն էր այս հատորին: Այո՛, ճիշդ ժամանակն էր: Երբ նոր հրդեհի մը շեմին ենք...:

ՌԱԿԸՓ ԶԱՐԱՔՕԼՈՒ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՀՐԱՏԱՊ

ԳՐՈՂԻ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ

«ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԹԷՅԻ» ՊԻՏԱԿՈՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՏ ԿԱՄ ԿՈՐԱԾ ԽԻՂՃ,* ՄՈՌԱՑՈՒԱԾ ՊԱՏՈՒԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Հնից մնացած հնդկական ընտիր թէյս սպառուեց: Հարկաւոր էր գնել, բայց որտեղի՞ց եւ ումի՞ց, որ չխաբուես: Ամիսներ ի վեր սրանից-նրանից լսում եմ, որ հնդկական թէյ է գնել, դուրս է եկել խոտ: Ո՞ւմ վստահեմ, եթէ ոչ իմ հարեւան «մինի շուկային», որը դեռեւս երէկ տիպիկ խորհրդային ժամանակների խանութներից էր, իր բոլոր առաւելութիւններով ու թերութիւններով, իսկ այժմ սեփականաշնորհուել է մի խումբ աչքաբաց երիտասարդների, որոնք այն հիմնովին վերափոխել են ու վերանուանել՝ «մինի շուկայ»: Մտիր եւ կը գտնես ինչ քեզ հարկաւոր է՝ ուզածդ սննդամթերքը, խմիչքեղէն, կաթնամթերք, քաղցրաւենիք, եւ որ ամենագլխաւորն է՝ մրգեղէն, բանջարեղէն՝ մեծ-մեծ կողովների մէջ, մաքուր, գեղեցիկ, սելոֆանէ պարկն էլ ձրի են տալիս, քո ձեռքով ընտրիր, հաւանածդ լցրու պարկի մէջ, մօտեցիր կշեռքին, կշռիր, վճարիր, գնա ջահել, գեղեցիկ վաճառող-վաճառողուհիների բարեհամբոյր վարուեցողութիւնից շոյուած, ոչինչ որ այստեղ գները համեմատաբար բարձր են, լաւ վարուեցողութիւնն էլ, որին անցեալում կարօտ էինք, քիչ բան չարժէ, վերջում էլ շնորհակալութիւն գնածներիդ համար, այն, ինչ լսում էինք արտասահմանների մասին, ահաւասիկ, մուտք է գործել մեզ մօտ, եւ այսքան շուտ:

Վստահաբար մտնում եմ ահա իմ հարեւան այս սիրուն «մինի շուկա»ն, ծանօթ, ջահել վաճառողների խումբը ժպտադէմ պատասխանում է իմ բարեւին եւ վաճառասեղանի վրայ, իմ առջեւ շարում հնդկական պիտակներով, հնդկական փաթեթաւորմամբ, տարբեր մեծութեան, տարբեր գների միանման գեղեցիկ տուփեր: «Սիրելիներս, ասում եմ քաղցրութեամբ եւ զգուշաւորութեամբ, լսել եմ, որ նոյնպիսի պիտակներով, նոյնպիսի տուփերով քաղաքի տարբեր խանութներից մարդիկ թէյ են գնել-տարել, պարզուել է, որ թէյի փոխարէն մէջը խոտ է եղել, սովորական խոտ»: Նրանք կշտամբալից ժպիտով նայում են ինձ. «բա եղա՞ւ»: Ասածիս համար ամաչում եմ, քիչ է մնում ներողութիւն խնդրեմ: Ընտրում եմ տուփերից փոքրը, իմ մէկ ամսուայ թոշակը տալիս, թէյն այն բանը չի, որից կարողանաս ինքդ քեզ զրկել: Չեմ շտապում բացել, խնայողութիւն եմ անում: Երկու օրից մեկնում եմ Ծաղկաձոր, գրողների ստեղծագործական տուն: Այստեղ բացում եմ եւ տեսնում, թէ ինչ եմ գնել իմ մէկ ամսուայ թոշակով՝ խոտ: Խոտ է ամենաիսկական, ինչքան էլ որ թողնես դամ առնի՝ ինչքան էլ խառնես՝ խոտի թոյլ դեղնաւուն գոյն է, հոտը՝ խոտի... Համը՝ զգուշանում եմ փորձել. ինչ իմանամ ինչ խոտ է, ինչ աղտեղութեան հետ խառը: Այս կեղտոտ գործի տէրերը չեն կարող սրտացաւութիւն ցուցաբերած լինել եւ ընտրել անվնաս խոտ եւ մինչեւ իսկ լուանալ այն:

Չեմ ասում, թէ ինչ խռովք ապրեցի: Մեզանից ո՞ւմ ծանօթ չի խաբուածի այդ զգացումը: Շտապեմ ասել, որ մէկ ամիս անց վերադարձայ Երեւան, գնածս հնդկական թէյը տարայ ինձ վաճառողներին, առանց այլեւայլութեան ընդունեցին, կարծում եմ՝ ինձանից ոչ պակաս խռովք ապրելով, իսկոյն վերադարձրին դրամը, իրար հարցրին՝ «ումի՞ց ենք գնել այդ թէյը»: Համոզուած եմ, որ նրանք անմասն են այդ կեղծարարութեանը, եւ իրենց հերթին խաբուած են, նրանք մեզանում իսկական վաճառականի առաջին ծիծեռնակները լինելով, իրենց բարի անունը, որ արդէն վաստակել են, չէին կամենայ արատաւորել: Իրենք իսկ կը գտնեն արատաւորողներին, բայց կը կարողանա՞ն նրանց օձիքը բռնել ու յանձնել քննչական մարմիններին: Եթէ քննչական մարմինների ականջը մինչեւ օրս չի հասել, որ ամիսներ է, ինչ հայ «գործարարները» հնդկական թէյի փոխարէն չգիտենք ինչական խոտ են ներկրում Հանրապետութիւն:

Հեռուստատեսութեամբ «Գործարար մարդիկ» հաղորդաշարով երբեմն ներկայանում են մեր էկրաններին ոմանք և ամբարտաւանութեամբ յայտարարում՝ «Այսօրուայ դրութեամբ, այսօրուայ օրով ժողովրդին մենք ենք պահում, դրսեւից ի՜նչ դժուարութեամբ սննդամթերք ենք հայթայթում եւ ի՜նչ դժուարութեամբ ներկրում Հայաստան, որ ժողովուրդն ուտի, գոյութիւնը պահպանի... Մենք որ չլինենք, մենք որ չբերենք...»: Հեռուստալրագրող-լրագրողուհիները նրանց առջեւ հալուելով, հերթական անհեթեթ հարցն են յղում. «Ի՞նչն է ձեզ ստիպում այդքան չարչարուել, երեւի հայրենասիրութի՞ւնը»: «Այո՛, հայրենասիրութիւնը, բա ուրիշ ինչ»: «Սիրո՞վ էք անում»: «Սիրո՛վ, այո՛, ստիպող չկայ»: «Ինչո՞ւ էք անում»: «Ուզում ենք որ մեր ազգն աճի, բարգաւաճի»: «Ձեր նպատակն, ուրեմն ազգի բարգաւաճումն է, եւ Հայոց աշխարհ, անկախ պետականութեան կայացումը»: «Այո՛, ամէն մէկս ամէն բան պարտաւոր է անել, որ մեր ազգն ու պետականութիւնը հզօրանան»: «Ուրեմն ձեր մէջ խօսում է հայրենասիրութիւնը, դուք հայրենասէր էք, մե՜ծ հայրենասէր»: «Այո՛...»:

Բացառուած չէ, որ այս հաղորդաշարով մեր առաջ հանդէս են եկել այլեւայլ կեղծարարներ, այդ թւում՝ կեղծ հնդկական թէյ «ներկրողները»:

Ողջ Հանրապետութիւնը ողողուած է ներկրուած միեւնոյն սննդամթերքով. քաղցրաւենիք, թխուածքեղէն ներկրելու փոխարէն, շնորհք ունե՞ն, կարո՞ղ են, թող կազմակերպեն դրանց արտադրութիւնը Հանրապետութեան ներսում: Կար ժամանակ, որ մոսկովեան խանութներում հերթ էին կանգնում երեւանեան կարամել գնելու համար:

Այսօր աշխարհիս ամենաբարձրակարգ թխուածքները վաճառւում են Հայաստանում, թխում են հայ բարձր մասնագիտական կանայք՝ ճարտարապետուհիներ, ուսուցչուհիներ, եւ մասնագէտ աշխատանքի այլ նուիրեալներ, որոնք ստիպուած են այսօր դրանով վաստակել իրենց եւ ընտանիքի գոյութիւնը պահպանելու համար... Եւ ովքեր են բարձր մասնագիտական այդ կանանց թխածը, գնին չնայելով, առնում տանում, սիրտներդ ցաւից, վիրաւորանքից կը մղկտայ, որ տեսնէք:

Գրողների ծաղկաձորեան ստեղծագործական տունը գուցէ Հանրապետութիւնում միակն է, կամ եզակիներից մէկը, որ շարունակում է պահպանել իր բարի համբաւը, իր արտաքին ու ներքին բարւօք տեսքը, իր օրինակելի մաքրութիւնն ու կարգուկանոնը: Այդ յարմարաւէտ տունը, ուր տասնամեակներ ի վեր հանգստանալու եւ աշխատելու էին գալիս գրական մեծից փոքրը, սկսած Չարենցից, Իսահակեանից, այսօր գրողների համար դարձել է անմատչելի: Երկու-երեք գրող կը գտնէք այնտեղ, նրանք էլ խուսափում են իրար հետ խօսք բացել այն մասին, թէ իրենցից ով ինչ մասնաւոր անձի կամ հաստատութեան հովանաւորութեամբ է այդտեղ գալու հնարաւորութիւն ստացել:

Տունը լեփ-լեցուն է աւելի, քան անցեալներում, երբ ուղեգիրը, մանաւանդ գրողի համար, գրեթէ ձրի էր: Նրանցից օգտուողները, ըստ մեծի մասի, մտաւորականներ էին, ժամանած նաեւ Խորհ. Միութեան մշակութային այլ կենտրոններից, նաեւ արտասահմանից: Սա իսկական հաւաքատեղի էր, հանդիպման, հաղորդակցութեան վայր մտքի, զրոյցի, մարդկանց համար:

Այսօր այս տնից օգտուողներն ովքե՞ր են: Հասկանալու համար պէտք է ուշադրութիւն դարձնել այն պարկերի, պայուսակների, շշերով լի արկղերի վրայ, որ տնքալով իրենց հետ բերում են նրանք, եւ ապա այն աղբի վրայ, որ ամէն առաւօտ հաւաքարարուհիները դուրս են հանում սենեակներից. օտարագիր պիտակներով ալկոհոլային խմիչքների շշեր, օտարագիր պիտակներով հիւթերի թիթեղեայ անհաշիւ տուփեր, քաղցրաւենիքի ու այլ ուտեստեղէնի տուփեր, պարկեր՝ կիսափտած ու փտած մրգեղէնով լի, սեխի, ձմերուկի ոչ միայն կլեպներ, այլեւ՝ կիսած ու նետած: Կարելի է կարծել որ այս մարդկանց ամբողջ ժամանակը գնում է ուտելիք ներկրելու եւ ուտելու վրայ: Մէկի ձեռքին գիրք տեսնել, թերթ տեսնել, ինչպէս առաջներում, բացառուած է:

Գալիս-գնում են մէկը միւսի կողմը չնայելով, իրար բարեւ-բարիլոյս չասած, մէկ ուրիշ տեղ հանդիպեն կ'ասեն. «Դէմքդ ծանօթ է երեւում»: Այստեղ ամէն մէկն ասես մի խնդիր ունի՝ այսօր գերազանցել երէկուայ կերածը... Ընտանիքներ կան, որ ընդհանուր ճաշարանից չեն օգտւում, թէեւ հիմա այստեղ սնունդը առաջուանից լաւ է, որովհետեւ ամբողջ սննդամթերքը գնւում է շուկայից, ընտրութեամբ, թարմ վիճակում: Նրանք գերադասում են ռեստորանները, դա նոյնպէս բարձր վայելք է, հէնց միայն նրանով, որ քչերին է մատչելի: Իրենք այդ քչերից են: Ինչպիսի երանութիւն: Դրանք մեր նորաթուխ «բուրժուաներն» են: Ոչ ոք իրաւունք չունի քիթը նրանցից մէկնումէկի գրպանը խոթել, ստուգելու համար, թէ ինչ ճանապարհով է գրպանը լցրել: Քո՞ ինչ գործն է: Հա՛, հէնց ես եմ հնդկական թէյի պիտակով քեզ համար երեւանեան խոտ «արտադրում»: Իմացա՞ր, ի՞նչ կարող ես անել:

Ծաղկաձորի մեր այս ստեղծագործական տան հայելազարդ շքեղաշուք սրահում, ուր գրողներին չվիճակուեց գէթ մէկ հաւաքոյթ անցկացնել, երկու օր կերուխում է: Շլացուցիչ սրահում եւ

Նրա կից տաւել շլացուցիչ փոքրիկ սրահում սեղաններ են բացուած, այդ սրահներին սազական ճոխութեամբ: Կերուխումի նուագածները, քիչ բացառութեամբ երիտասարդներ, կերել-խմել են, կենացները սպառել են, եւ ահա լաւագոյն վարպետ երաժիշտների նուագի տակ կրակ կտրած պարում են: Պարը դնալով աւելի ու աւելի է թեժանում: Պարողներից ամէն մէկի մէջ ասես գործում էր անսպառ էներգիայով լիցքաւորուած մի շարժիչ: Սրահի դռները բաց են, անցնելիս ոտքս կախ եմ գցում, հրճուանքով նայում պարողներին՝ «երանի ձեզ, որ կարողանում էք այդպէս գլխովին անձնատուր լինել ուրախութեանը, մոռացած, թէ ինչ ժամանակներ են, մոռացած, թէ այս պատերից դուրս ինչ կայ...»: Եւ յիշում եմ այս պատերից դուրս եղածը՝ Ղարաբաղը, Երեւանը՝ փողոցներում ու մեթրոյի կայարաններում չարուած մուրացկաններ, սահմանամերձ շրջանները, որ տնքում են ռմբակոծութիւնների տակ: Մի քանի օր առաջ Նոյեմբերեանից զանգահարեց Աշխէն Արադեանը եւ պատմեց, թէ շրջանում ինչպէս է մոլեգնում անասնագողութիւնից ոչ պակաս մարդագողութիւնը, օրը ցերեկով գողութեան մէջ վարպետացած Թուրքն անցնում է սահմանը, թափանցում քո գիւղը, մտնում հարեւանիդ, եղբօրդ, քրոջդ տունը, մեծին ու փոքրին, կին երեխայ կողոպտում, գողանում տանում, որ վաղը միլիոններ պահանջի իբրեւ փրկագին եւ ծախի նրանց քեզ վրայ ողջ կամ տանջամահ ու կամ գերիների փոխանակման ժամանակ քո մէկ ազգակցի դիմաց պահանջի իր ազգակից տասին...

Ես մտքով նորից վերադառնում եմ այստեղ, եւ խնջոյքն իմ աչքում այլեւս դադարել է առաջուանը լինելուց, դարձել է ներկայացում: Պարը վերելքի մէջ է: Կատաղած պարում են, մէկը միւսին մոռացած, ամէն մէկը յափշտակուած է իր պարով, իր ձեռքերի ու ոտքերի ռիթմիկ եւեւէջումներն աւելի սաստկացնել ջանալով, եսակենտրոն բեւեռացմամբ... Դէմքերը դիմակներ են յիշեցնում, ուրիշներից փոխառնուած դիմագծերով ու փոխառնուած դիմախաղերով: Ամէն մէկը մի դիմակի տակ թաղել է ինքն իրեն, եւ ծպտուած խառնուել են իրար: Փորձիր հասկանալ, թէ ով ով է: Եւ ինչո՞ւ հասկանալ: Ի՞նչ իրաւունքով: Մարդիկ են եւ ապրում են, ինչպէս աշխարհում ամէն մէկը, ում ինչպէս վիճակուած է: Հնուց եկող խօսք է՝ ամէն մէկն իր բախտի տէրն է: Այստեղ թող շարունակուի դիմակահանդէսը, Ղարաբաղում եւ սահմանամերձ շրջաններում զէնք կրողները զէնքն ամուր պահեն իրենց ձեռքերում: Ում վիճակուած է հերոսանալ՝ թող հերոսանայ, փառք նրան: Աղքատին վիճակուած է աղքատանալ, համբերութիւն նրան եւ տոկալու ուժ: Հարուստի բաժին բախտը հարստանալն է, միջոցների սահմանափակում չկայ, եւ միջոցներից ամենամատչելին գողանալն է, խաբելն ու խարդախելն է: Իշխանաւորների վերին էշելոնին հնարաւորութիւն է ընձեռուած «դրամը կայունացնելու» անուան տակ, երկու օրով իջեցնելու տարադրամի արժէքը, խուճապի մատնելու ողջ բնակչութեանը, այդ արանքում միլիոններ գրպանելու համար: Դիրքի ու փառքի յաւակնութիւն չունեցող, անյայտ, անանուն, «համեստ» մէկն էլ «ձեռներէցութիւն է» հանդէս բերում, հնդկական թէյի պիտակով տեղական խոտ է սաղացնում իր ժողովրդի վրայ, նրան չպատճառելով ոչ առանձնապէս էական վնաս: Իշխանաւորներն ու ձեռներէցներն ազատ են խիղճ, արժանապատւութիւն մի կողմ դրած, հարստանալու մոլուցքի գերի, գողանալ, խաբել, խարդախել:

Ժողովուրդն՝ էլ ազատ է իր իշխանաւորներից ու ձեռներէցներից ամէն մէկի մէջ տեսնել գողի, խաբեբայի, աւազակի:

Եթէ իշխանաւորների ու ձեռներէցների մէջ արթնանալու լինի ու գէթ մի կաթիլ խիղճ կամ արժանապատւութեան զգացում, ապա իշխանաւորներն իրենց հերթին, եւ ձեռներէցներն իրենց հերթին, իւրաքանչիւրն իր առաջնահերթ խնդիրը կը դարձնի յայտնաբերել եւ պատժել ու չէզոքացնել իր իսկ մէջի գողերին, խաբեբաներին, աւազակներին, յոյսը հղնելով իրաւապահ մարմինների վրայ, որոնք անցեալներում եւս աչքի չեն ընկել իրենց «մունդիրի» պատիւը պահելու նախանձախնդրութեամբ:

ԱՆԱՀԻՏ ՍԱՀԻՆԵԱՆ

«Ազգ», Սեպտեմբեր 15

ԵՐԷԿ՝ ԱԶՆԱՒՈՒՐ, ԱՅՍՕՐ՝ ԱԶՆԱՒՈՒՐ, ՄԻՇՏ՝ ԱԶՆԱՒՈՒՐ

Բոլոր որակումները գործածուած են, բոլոր ածականները մաշած են: Ի՞նչ ըսել Ազնաւուրի մասին որ ըսուած չըլլայ:

Զինքը բնորոշող ամէնէն դիպուկ սահմանումները կը խտանան կարգ մը հակիրճ նախադասութիւններու մէջ, որոնք քանիցս կրկնուեցան այս վերջին համերգին առթիւ:

«...Mais Aznavour est déjà éternel et la superbe économie de moyens avec laquelle il parvient à exprimer les sentiments les plus amoureux, les plus troubles, les plus joyeux en font un grand de la chanson mondiale».

(«*Le Monde*», 27 *Oct.*).

«Un des ultimes grands de la chanson française, l'auteur du classique mondial, «Hier encore», revient au delà de l'actualité scénique. Savoureux Aznavour».

(«*Libération*», 25 *Oct.*).

«Un véritable ambassadeur de la chanson française... Aznavour en haut de l'affiche».

(«*Figaroscope*», 19-25 *Oct.*).

Եւ դեռ շարքը կարելի է երկարել բազմաթիւ այլ մէջբերումներով:

Կարելի չէ, սակայն, այսօր քիչ մը աւելի չհիանալ քան երէկ, երբ բեմ կը բարձրանայ 70-ամեայ Ազնաւուր առանց տարիքի բարդոյթի, որովհետեւ քաջ գիտակից է որ կրնայ դաս տալ շատ մը նորեկներու եւ շատ ուրիշներու որոնք եկան ու գացին, մինչ ինք կը մնայ:

Կը մնայ, որովհետեւ ամբողջական արուեստագէտ մըն է, մինչեւ եղունգներուն ծայրը, բայց նաեւ արհեստաւոր մը, այսինքն անձ մը որ չի գոհանար իր տաղանդով, իր համբաւով, կ'աշխատի եւ բծախնդրօրէն կը պատրաստէ ամէն մէկ երգի ներկայացումը, խղճմտութեամբ ու խոր գիտակցութեամբ:

Հոկտեմբեր 19-էն է (եւ մինչեւ Նոյեմբեր 26) որ Շառլ Ազնաւուր ամէն իրիկուն կը լեցնէ Փարիզի Փալէ տէ Քոնկրէն (4000 տեղ): Քսան հոգինոց նուագախումբ մը, լոյսերու եւ թեքնիք կատարելագործուած խաղերով հրամցուած բեմադրութիւն մը կ'ամբողջացնեն ներկայացումը: Ինք՝ 30-է աւելի նոր եւ հին երգերով կը հմայէ հանդիսականները: Աւելի քան երկու ժամ, ոչ ոք կը յոգնի, ընդհակառակն, չի կշտանար, դեռ աւելին կ'ուզէ: Առաջին մասին մէջ, Ազնաւուր մեզի հրամցուց կարգ մը նոր երգեր, որոնցմէ մէկուն երաժշտութեան հեղինակն էր Ժորժ Կառվարենց (Ton doux visage), բայց դժբախտաբար իր կանխահաս մահը թոյլ չէր տուած որ լսէ երգը որու բառերը Ազնաւուր գրած էր յետագային: Այս նորերու շարքին հարկ է յիշել ինքնատիպ եւ յաջող երգը որ ձօնուած է Թրէնէի եւ սրամտօրէն խորագրուած՝ Trenetement,

Անշուշտ, աւելի կը խանդավառեն հին երգերը, որովհետեւ աւելի լսուած են ու ականջները վարժուած, վաղը, հաւանաբար, նոյնը ըլլայ նորերուն համար, երբ սկսին հիննալ: Ամէն պարագայի մէջ, որքան ըսուի, թերեւս քիչ է, շեշտելու համար այն եզակի տաղանդը որ Ազնաւուրինն է, պարզութեամբ բայց, երգիչէն անդին դերասանի խառնուածքով ներկայացնելու համար ամէն մէկ երգը:

Վերջին խօսք մըն ալ փառաւոր յայտագրի մը մասին, ճոխացած նոր եւ հին նկարներով որոնք կ'ոգեկոչեն Ազնաւուր ընտանիքը, Հայաստանը, երբեմնի հայկական Փարիզը թատերական հայերէն թռուցիկներու վերարտադրութեամբ:

Ամէն տեսակէտով փառաւոր համերգ մը, զոր անպայման պէտք է վայելել:

Ս. Մ.

ԻՐԱՔԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏԸ

Այսօր, Ուրբաթ, Սեպտեմբեր 30, առաւօտեան ժամը 9.30-ին սկիզբ կ'առնէ սուրբ եւ անմահ պատարագը «Կոմիտասեան» Աստուածաշունչ եղանակներուն պարուրմամբ: Պատարագիչն է Թեմիս Առաջնորդ Աւագ Արք. Ասատուրեան: Ընթացս պատարագի՝ «Հայր Մեր»էն առաջ Աւագ Արք. յաւուր պատշաճի քարոզով, կը նկարագրէ մեր հաւատաւոր ժողովուրդին, Երջանկայիշատակ Հայրապետին թաղմանական մանրամասնութիւնները, որոնք տեղի ունեցած էին Օգոստոսի 28-ին Մայր Հայրենիքին մէջ, բնաբան ընտրելով Պօղոսի յառաքելոյն Եբրայեցիներուն ուղղուած նամակէն, մէկ հրաշալի հատուածը, որ կ'ըսէ. «Զի այսպիսի իսկ եւ վայել էր մեզ Քահանայապետ, սուրբ, անմեղ, անարատ, զատեալ ի մեղաւորաց եւ բարձրացեալ քան զերկինս». «Արդարեւ, մեզի կը վայելէր ճիշդ այդպիսի քահանայապետ մը՝ սուրբ, անմեղ, անարատ, մեղաւորներէն զատուած եւ երկինքներէն աւելի վեր բարձրացած» (Եբր. է, 26):

Առաջնորդը ի յայտ կը բերէ նաեւ մեր ժողովուրդի աներկբայ նուիրումն ու անջնջելի ցուցաբերումը հանդէպ իր վախճանեալ Հայրապետին, որն ինչպէս կ'ըսէր. - «Մեր եւ մեր հոգեւոր Եպիսկոպոս եղբայրներուն պատուաբեր եւ յուզական ներշնչման յաւերժ աղբիւրներ պիտի հանդիսանայ...»:

Ապա, եւ ինչպէս միշտ, Թեմիս բարեխնամ Առաջնորդը կ'անդրադառնայ թէ՛ այլ քոյր եկեղեցիներուն եւ թէ՛ մեր մայրենի եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, վերջերս քաղցկեղի նման բոյն շինող աղանդաւորական շարժմանց, որոնք կուգան խախտելու հաւատքը Քրիստոսի, եւ նա մանաւանդ հայրենասիրական այն ազնիւ եւ աստուածասերմ զգացմունքները, որոնք բիւրաւոր տարիներու ընթացքին, մեր նախնեաց սրբաշող մաքառումներուն սլացքով ամրացած են մեր ժողովուրդի սիրտին մէջ:

Յաւարտ պատարագի տեղի կ'ունենայ հոգեհանգստեան յատուկ պաշտօն Պաղտատի «Զուարթնոց» դպրաց դասի «Գթա Տէր» շարականի երգակցութեամբ:

Պատարագին ներկայ էին քոյր եկեղեցիներէն բարձրաստիճան հիւրեր եւ ներկայացուցիչներ: Յետ ծիսական արարողութեանց, Առաջնորդը, հոգեւոր դասին եւ Ազգային Կեդրոնական վարչութեան ընկերակցութեամբ հիւրերն ու ներկաները կ'ընդունի Առաջնորդարանիս կից դահլիճին մէջ ընդունելու անոնց ցաւակցութիւններն ու մխիթարական ազնուաբարոյ խօսքերը:

ՄԱԿԱՐ ԱԲՂՑ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի Ֆրանսայի Սանուց Միութեան հերթական ընդհանուր ժողովը տեղի ունեցաւ Փարիզ Յունիս 18-ին:

Նորընտիր Վարչութեան Խորհուրդը վաւերացուեցաւ ֆրանսական պատկան իշխանութեան կողմէ Փարիզ, Սեպտ. 19-ին:

Նորընտիր վարչական եւ տնօրէն խորհուրդներուն անդամներն են՝ ՊՊ. Վահէ Ջիլինկիրեան (նախագահ), Յակոբ Կէվրէկեան (գանձապահ), Շաւարշ Մարտիրոսեան (քարտուղար):

Վարչական Խորհուրդը կ'առաջադրէ ըստ կարելւոյն իրագործել ծրագիրներ, հետեւեալ մարզերու ծիրերուն վրայ՝

1.- Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի,

2.- Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի սաներու,

3.- Հայկական Ուսուցչաց Միութեանց եւ Հայ ուսանողներու,

4.- Հայկական վարժարաններու եւ մամուլի,

5.- Այլ հայկական վարժարաններու սանուց եւ Սանուց Միութեանց, նաեւ՝ այլ ընկերակցութիւններու:

Վերոյիշեալ առաջադրութիւններու ծիրին վրայ կատարելի գործունէութեանց միջեւ նախընտրութիւն կը տրուի արեւմտահայերէնի հետ առնչեալներուն:

ՎԱՀԷ ՋԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
վարչական խորհուրդի
նախագահ

Փարիզ
Հոկտեմբեր 22, 1994

LIVRES REÇUS

SOLEIL D'AUTOMNE
Préface André Bitov

HRANT MATEVOSSIAN

Traduit de l'arménien par
Pierre Ter-Sarkissian.

Les Grandes Traductions
ALBIN MICHEL, Oct. 94, Paris.

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ԼՈՍ -- ԱՆՃԸԼԸՍԻ մէջ, նախաձեռնութեամբ Էսաեան Սանուց Յանձնախումբին տօնուած է Կոմիտասի ծննդեան 125-ամեակը: Բացման խօսքը կատարած է Տիկին Նատիա Պարսամեան որ ներկայացուցած է Կոմիտասի կեանքն ու գործը: Գործադրուած է գեղարուեստական բաժին մը երգով եւ արտասանութեամբ: Օրուան անակնկալը եղած է Կոմիտասի երգչախումբի անդամներէն՝ Մարի Թամալեանի (97 տարեկան) բեմ բարձրանալը: Ան դրուագներ պատմած է Կոմիտաս Վարդապետէն եւ երգած՝ «Սոնա Եար»ը:

***

ԼՈՍ -- ԱՆՃԸԼԸՍԻ Իրանահայ Միութեան սրահը եւ նախաձեռնութեամբ Իրանահայ Միութեան եւ Համազգայինի Կլէնտէյլի մասնաճիւղին, Հոկտեմբեր 5-ին գրական -- գեղարուեստական երեկոյթ մը տեղի ունեցած է նուիրուած Գէորգ Էմինի, իր 75--ամեակին առթիւ: Բանաստեղծին կեանքն ու գործը ներկայացուած է Համազգայինի Կլէնտէյլի վարչութեան ատենապետ՝ Գրիշ Դաւթեան: Երկրորդ բանախօսը եղած է Ալիսիա Կիրակոսեան որ ծանրացած է Էմինի ստեղծագործական ձիրքին վրայ: Վերջին խօսքը արտասանած է օրուան մեծարեալը: Գործադրուած է գեղարուեստական բաժին մը:

***

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ մէջ, Հոկտեմբեր 19-ին, իր մահկանացուն կնքած է ծանօթ նկարիչ՝ Արտաշէս Հունանեան, 72 տարեկանին: Ծնած էր Սպիտակի Ծաղկաշէն գիւղը, ապրած է Լենինական, մասնակցած է համաշխարհային Բ. պատերազմին: 1981-էն 1988 հաստատուած էր Սպիտակ եւ դասաւանդած է տեղւոյն նկարչական դպրոցը: Երկրաշարժին 4 ժամ մնացած է փլատակներու տակ եւ ձեռքը վնասուած է ու այլեւս չէր կրնար աշխատիլ: Լոս -- Անճըլըս հաստատուած էր 1991-էն ի վեր:

***

ԼՈՍ - ԱՆՃԸԼԸՍԻ Արարատ տան «Տէօքմէճեան» սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 14-ին ճաշ -- պարահանդէս մը տեղի ունեցած է նախաձեռնութեամբ Յունահայ Միութեան: Կարճ Ելոյթ մը ունեցած է Միութեան ատենապետուհին՝ Հաւի Քըրթնի (հայերէն, յունարէն եւ անգլերէն):

Պր. Վարդգէս Տակառեան զաւակներն ու թոռները

Այրի Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեան — Տակառեան,

Այրի Տիկին Թագուհի Տէոէեան (Նիս), Շիրինեան, Տակառեան, Տակառեան (Մարսէյլ), Մանուկեան (Սէն - Թ'ըթիէն), Պեքթաշեան (Սելանիկ), Շանկայեան (Աթէնք), Գիլճեան (Մարսէյլ), Ֆիրէնկիւլեան, Մուրատեան, Խարբութլեան ընտանիքները

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց եղբօր, հօրեղբօր, զարմիկին, կնքահօր եւ ազգականին՝

ՄԱՐՏԻԿ ՏԱԿԱՌԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Նոյեմբեր 1-ին, 80 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 7, ժամը 15-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս — Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանեէօ - Բոմինեալ գերեզմանատունը:

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ:

Նախընտրաբար նուէրներ բարենպատակ հաստատութեանց:

Որեւէ մահազդ դրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի մասնաճիւղը անդամական ժողովը Նոյեմբեր 5-ին, Շաբաթ օր ժամը 10-ին Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝

17, rue Bleue, Paris 9e

Բոլոր անդամ - անդամուհիները հրաւիրուած են ներկայ գտնուելու:

SABERATOURS SEVAN VOYAGES
SABERATOURS SEVAN VOYAGES
SABERATOURS SEVAN VOYAGES

PARIS-EREVAN-PARIS
VOLS HEBDOMADAIRES

- ASSISTANCE A L'AÉROPORT
- ORGANISATION D'ACCUEIL ET DE TRANSFERT
- RÉSERVATION D'HÔTEL
- LOCATION DE VOITURE AVEC CHAUFFEUR
- EXCURSIONS GUIDÉES
- VOYAGES ORGANISÉS EN GROUPE

PARIS-EREVAN
VOL CARGO MENSUEL

PRIX
PARIS-EREVAN-PARIS
3300 F
RENSEIGNEMENTS ET RÉSERVATIONS SUR SIMPLE APPEL

SABERATOURS
31, RUE D'ARGENTEUIL - 75001 PARIS
TEL 42 61 51 13 - FAX 42 61 94 53

SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ - 69003 LYON
TEL 78 60 13 66 - FAX 78 60 92 26

EREVAN
37, RUE HANRABEDOUTIAN - EREVAN 10
TEL 52 85 48 - FAX 52 54 48

STUDIO VICKEN

EN COLLABORATION AVEC
ARMENIAN AIRLINES

ՇԱՐՎԻԼԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Սուրբ Եկեղեցւոյս օծման 12-րդ տարեդարձին առթիւ Փօն - տը - Շէրի - Շարվիլի Ազգային Միութեան վարչութիւնը կը ծանուցանէ թէ Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին կը մատուցուի հանդիսաւոր պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Նախագահութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Այս առթիւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Եկեղեցւոյս գլխաւոր բարերար, ողբացեալ՝ ՃԻՊՐԱՅԷԼ եւ ԱԶԱՏՈՒՀԻ ՊԱՀԱՏՈՒՐԵԱՆԻ, նաեւ տեղի կ'ունենայ իրենց ծնողաց՝ Նշան, Ֆլոր Պահատուրեանի, Պահատուրեան, Պաթմազեան, Խարբութլեան, Թիւթիւնճեան, Յարութիւնեան, Չիլպազեան գերդաստանաց հին եւ նոր ննջեցելոց հոգւոցն ի հանգիստ:

Նաեւ կը յիշատակուին Եկեղեցւոյս միւս բարերարները նախկին հոգեւոր հովիւ՝ Հմայեակ Ծ. Վրդ. Պաղտասարեան, Պալեան, Ճընկլտրեան, - Գարակէավուրեան, Խաչատուրեան, Մելքոնեան, Մուկհամեան, Սանթուլլօ, Զիղաէմեան, Զիլինկիրեան, Թիլպիեան, Տէյիրմէնճեան, Չիլպազեան, Պաթմազեան, Զատէեան, Տիրանեան, Յարութիւնեան, Մարգարեան, Գարիպեան, Պըչաքճեան, Աղէկեան, Պազըրճեան, Պետրոսեան, Կիւրէնեան, Մուրատեան, Սօմունճեան, Արտաշէս Մուրատեան, Ժիրայր Քելփենճեան, վարիչ Յակոբ Աբրահամեան, նորոգ հանգուցեալ Ֆրետէրիկ - Վարդան Թերզեան, նորոգ հանգուցեալ Արաքսի Սարեան:

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէն Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ «Կոմիտաս» երգչախումբին կողմէ ղեկավարութեամբ՝ Պ. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Ժամը 12.30-ին Ազգ. Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ:

Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:

Պատարագ ժամը 10.30-ին:

Messe et Repas

PARIS

La Croix Bleue des Arméniens de France
Section de Paris
«Archalouise Tathéossian»

organise

le Dimanche 6 Novembre

Un repas à la mémoire des Engéurouies disparues

Messe commémorative
en l'église arménienne
15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

Repas à partir de 13h30 à la M.C.A.
17, rue Bleue, Paris 9e

Animation culturelle et musicale

Prix du repas : 100 F.

Réservation auprès de :
Nevarte ARTINIAN - 42 01 15 69
(de préférence à partir de 19h).

***

ALFORTVILLE

Pour honorer la mémoire des Khatchouhies décédées, la section *Hélen Puzant* de la Croix Bleue d'Alfortville invite parents et amis à une messe de requiem :

le Dimanche 6 Novembre
en l'église arménienne, rue Komitas.

A l'issue de la messe, un repas sera servi à la M.C.A. d'Alfortville — 9, rue de Madrid.

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 1.000 Francs. -

M. Artin Indjeian, M. A. Keuroglouyan, Mlle Alice Kevorkoff (2 fois), M. Manouck Kulunkian, M. Jacques Kulunkian, M. Bali Kutchukian, M. Kapriel Magden, M. H. Marandjian, Mlle Annick Mardiguian, M. Sarkis Markarian, M. Léon Mastikian, Mme Irène Montabone, M. Simon Mugurditch, M. François Nemecek, M. Arthur Nercessian, M. Jean Ozkirisyan, M. Hagop Pakossian, Mlle Nevart Papazian, M. Hatchik Papazian, M. Denis Parseghian, M. Zareh Pehlivanian, M. Jean Rémy, M. et Mme Léon Sabondjian, Mlle Annie Sahajian, M. Henri Sahajian, M. Garabet Sarafian, M. A. Semerdjian, Mme Emma Semizian (2 fois), M. Serge Simonian.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

ԹԷՅԱՍԵՂԱՆ

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլի «Աստղիկ» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ թէյասեղան մը, Կիրակի, Նոյեմբեր 6-ին, Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ -ռիւ Հանրի Պարպիւսսրահին մէջ:

Սիրով կը հրաւիրուին համայն ժողովուրդը, ինչպէս նաեւ Կապոյտ Խաչի Փարիզի եւ շրջակայքի բոլոր մասնաճիւղերը:

***

Կազմակերպութեամբ՝

Կապոյտ Խաչի Վալանսի «Աղաւնի» մասնաճիւղի, Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 7, կէսօրէ ետք ժամը 13.30-էն սկսեալ Վալանսի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ:

Ճոխ յայտագիր, առատ կեռուխում:

Մուտքը ազատ է:

U. G. A. B. — *Paris*

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture
et de la Francophonie

et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec
l'A.M.I. du Jardin de Musique

LE QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20h30
à l'UNESCO
(7, Place Fontenoy, Paris 7e)

au programme:
Brahms — Komitas — Schubert
Vartan

Prix des places :
Cat. A - 250 F. (membre UGAB-180 F.)
Cat. B - 150 F. (membre UGAB-100 F.)

Réservation à l'UGAB :
Tél. : 45. 20. 03. 18

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

WEEK-END DE CONCERTATION

La CBAF vous informe qu'elle organise un week-end de concertation les 11, 12 et 13 novembre à Bellefontaine.

Départ en car le vendredi 11 novembre à 10 heures précises du parc du clos Montholon, Paris 9e (sur la rue La Fayette).

Le programme du samedi 12 sera consacré à un débat sur l'histoire de la Croix Bleue et du rôle de la femme arménienne dans le passé, le présent et l'avenir.

Le Dimanche 13 novembre, nous assisterons à la messe à l'église de Genève.

Retour le 13 au soir.

Les frais de séjour s'élèveront à 500 F. (transport et pensoin compris).

Inscriptions avant le 5 novembre auprès du secrétariat du Conseil d'Administration : 48. 24. 46. 57 de 9h à 14h ou auprès des sections :

d'Alfortville : *Mme Kabayan*: 43 68 04 89
d'Arnouville: *Mme Topalian*: 39 85 93 40
d'Asnières: *Mme Gourdikian*: 39 82 65 91
de Bagneux: *Mme Hakimian*: 46 83 00 82
de Clichy: *Mme Kiladjian* : 42 70 00 91
de Chaville: *Mme Baronian* : 47 50 97 56
d'Issy-les-Mlx: *Mme Essayan*: 46 48 62 87
de Paris : *Mme Abojian* : 47 70 53 72
de Sevran : *Mme Papazian* : 43 83 87 68

UGAB - Jeunes

SOIRÉE DISCO

l'U.G.A.B. - *Jeunes* organise
sa soirée de rentrée

le samedi 5 novembre à partir de 22h30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Prix unique : 80 F. (avec 1 consom.)

— *Tenue correcte exigée* —

MAISON ARMENIENNE DE LA JEUNESSE ET DE LA CULTURE MARSEILLE

12 - 14, rue Saint-Bazile, Marseille 1er

Exposition des œuvres de

V A L M A R
Peintre d'Arménie

Exposition ouverte
jusqu'au 7 Novembre

ASSOCIATION NAREG
ENGHIEN

organise son

Dîner Dansant

au profit de ses élèves

le Samedi 5 Novembre à 20h30 précises

Salle des Fêtes d'Enghien-les-Bains

Soirée animée par l'Orchestre *A N I*
de Lyon

Troupe de danse *N A R E G*
et attractions

Réservations au : 48. 41. 49. 37.

***

Section «Araxe» de Lyon-Villeurbanne

GRAND BAL ANNUEL

avec l'*Orchestre N a ï r i*
et le *DJ K a r n i g*

Samedi 5 Novembre à partir de 21 heures

Salon *«Le Lyon Vert»*
au Casino de Charbonnières-les-Bains

Tenue correcte —
Jeans interdits par la direction du Casino.

Nous vous attendons tous.
Venez nombreux.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՇԱԲԱԹ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 5

SAMEDI
5 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.453 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 69e ANNEE — N° 18.453

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԱԳ ՇԻՐԱՔ «Լա Վուա տիւ Նոռ» թերթին տուած հարցազրոյցով մըն է (Նոյեմբեր 4) որ յայտարարեց պաշտօնապէս նախագահական իր թեկնածութիւնը: Կ'ըսէ թէ այդ կ'ընէ որպէսզի քաղաքական կացութիւնը յստականայ, թէեւ Շիրաքի թեկնածու ըլլալը շատ յստակ էր: Իր այս յայտարարութեան առթիւ, իր կուսակցութեան մէջ իսկ քննադատութիւնները կը բազմանան, շատեր կանխահաս կը նկատեն, մինչ Փասքուա եւ իր կողմնակիցները կը պնդէին նախնական զոռւմի անհրաժեշտութեան վրայ: Ինչ որ յստակ է այս յայտարարութեամբ, այն է որ մեծամասնութիւնը քիչ մը աւելի պառակտուած պատկեր մը պիտի պարզէ: Փաթրիք Տէվէճեանի մը համար «ոչ - դէպք» «non-évenement» մըն է:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ վարչապետին Իսրայէլ այցելութեան առթիւ երկու երկիրներուն միջեւ ահաբեկչութեան դէմ պայքարի համաձայնութիւն մը ստորագրուած է: 12 կէտերէ բաղկացած համաձայնութեան գլխաւոր նպատակը ահաբեկչութենէն զատ թմրեցուցիչի մաքսանենգութեան նիւթին մէջ գործակցութիւն ապահովել է:

ՌՈՒՍ - ԹՐՔԱԿԱՆ մրցակցութեանց նուիրած էր «Լը Մոնտ» Նոյեմբեր 4-ի իր խմբագրականը չահեկան վերլուծումն ընելով վերջին դէպքերուն: Կը յիշէ որ Թուրքիա դժգոհած էր Գլինթընի ռուսական «գործունէութեանց» պատճառաւ Կովկասի մէջ ու կը շեշտէ որ ազդեցութեան պայքարը սկսած է ոչ միայն Մոսկուայի եւ Անգարայի, այլեւ՝ Մոսկուայի եւ Ուաշինկթընի միջեւ: Ռուսաստանի ծոցին մէջ իսկ, Չէչէնիոյ մղած անջատողական պատերազմը իր դերն ունի: Չէչէնեան Կիւրեղեան այբուբենը փոխարինեց լատինականով զոր կը գործածեն Թուրքերը: «Լը Մոնտ» կ'անդրադառնայ նաեւ Ազրպէջանի որ միակ հանրապետութիւնն է ուր Ռուսաստան չկրցաւ իր զօրքը պահել ու Ղարաբաղի կնճիռին որու համար Անգարա միջազգային միջամտութիւն մը կ'ուզէ եւ կ'ընդդիմանայ ռուսական միջնորդիր զօրքի զետեղման «Հայերու կողքին, Մոսկուայի զինակից»...:

ԿԱԶԱՅԻ մէջ, Արաֆաթ շատ բուռն հայհոյչներու արժանացաւ իր իսկ հայրենակիցներուն կողմէ, երբ կը փորձէր մասնակցիլ Հանի Ապետի (Իսլամապաշտ պաղեստինցի ղեկավար մը որ սպաննուած էր առջի օր) յուղարկաւորութեան: Հարկադրուեցաւ խոյս տալ յարձակումէ խուսափելու համար: Արաֆաթ ոմանց համար, դաւաճան մըն է:

«ՄԱՒՐՈԴԻ ՄԵՐ ԴՐԱՄԸ ԵՏ ՏՈՒՐ» պոռացած են 3000 ցուցարարներ, երբ Նոյեմբեր 1-ին, ՄՄՄ «Ներդրումի հիմնարկ»ի նախագահը յայտարարած է որ բաժնեթուղթերը առժամապէս ի զօրու չեն»: Ինք՝ դատապարտուեց եւ բանտէ ետք երեսփոխան դարձաւ ու անձեռնմխելի է:

«ՄԱՉ»ի տպաքանակը անկասկած զգալի յաւելում մը պէտք է կրած ըլլայ, քանի կողքի էջը հրատարակած է Միթերանի նկարը սա տողով՝ «Միթերան եւ իր աղջիկը»: Ֆրանսական մեդիաները, ի տարբերութիւն անգլեւսաքսոն մեդիաներուն չեն զբաղիր քաղաքական դէմքերու անձնական կեանքով եւ երբ «Մաչ» զանց կ'առնէ այս տարրական սովորութիւնը ազմուկ կը բարձրանայ: Ազմուկը կը ծառայէ անշուշտ քիչ մը աւելի արծարծելու հարցը: Կը թուի որ Միթերանի ուշինչ պիտի խնայուի կեանքի իր վերջալոյսին: «Մաչ» նկարներ կը հրատարակէ ուր կը տեսնուին Միթերան եւ քսանամեայ աղջիկ մը որ իրն է եւ թերթը կ'ըսէ թէ Միթերան այլեւս գաղտնի չի պահեր: Ճիշդ է որ այս մասին գրած էր արդէն «Միթերան եւ 40 աւազակները» հատորին հեղինակը եւ ներկայիս ալ առիթ տուողը Ֆիլիփ Ալեքսանդրի գիրքն է: Ընդհանրապէս բոլորը կը դատապարտեն այս մերկացումը, թէեւ անկարելի ալ չէ որ Միթերան ինք իսկ ուզած է այլեւս «իր երկրորդ կեանքը» հրապարակել, քանի որ չէ քաշուած ծանօթ ճաշարան մը երթալէ աղջկանը հետ, որ նաեւ իրեն այցելած է երբ Գոչէն հիւանդանոցն էր:

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԷՒՈՍԵԱՆ ՓԱՐԻԶ ԺԱՄԱՆԵՑ

Հինգշաբթի, Նոյեմբեր 3-ին Երեւանէն Փարիզ ժամանեց ծանօթ գրագէտ՝ Հրանտ Մաթեւոսեան, Ալպէն Միշէլ հրատարակչական տան հրաւէրով:

Ալպէն Միշէլ օրերս լոյս ընծայեց Հրանտ Մաթեւոսեանի ութ պատմուածքները՝ Soleil d'Automne խորագրով, թարգմանութեամբ Փիէր Տէր - Սարգիսեանի եւ այդ առթիւ է որ գրագէտը Փարիզ կը գտնուի:

Հ. Մաթեւոսեանի այլ գործերն ալ ծանօթ են, «Յառաջ», 1979 Դեկտեմբերին հրատարակած է «Հին տունը» եւ «Մեծամօր»ը:

ԱԶՆԱՒՈՒՐ
COMMANDEUR DANS L'ORDRE NATIONAL DES ARTS ET LETTRES

Նոյեմբեր 2-ին, Մշակոյթի նախարար՝ Ժագ Թուպոն Ազնաւուրին շնորհած է արուեստից եւ գրականութեան ազգ. կարգի հրամանատարի աստիճանը, որ բարձրագոյնն է այդ կարգին:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ- ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ միտք եւ արուեստ»ի նոր (198) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. --

Ինտրայի «Ներաշխարհ»ին առթիւ
ՎԱՀԷ ԱՐԱՋ

Գրողն ու կեանքը ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Զահակիրը
ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԲԱԺԱԿԱԿԻՐՆԵՐՈՒ ԲԱԺԱԿ

Նոյ. 3-ին Օքսէռ 2 - 0 պարտութեան մատնելով Պէշիկթաշը որակուեցաւ Գ. շրջանի խաղերուն համար: Երթի մրցումը աւարտած էր 2 - 2 արդիւնքով:

ԵՐԵՒԱՆ ՀԵՌԱՏԻՊ ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

Նոյեմբեր 1 / 3

ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԻՆ
ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԻՒՆ

Ռուսաստանի դաշնակցային ժողովը եւ Դուման որոշած են Սպիտակի երկրաշարժի զոհերու յիշատակին եւ փրկարար աշխատանքներուն մասնակցածներուն նուիրուած միջազգային հաւաքոյթ մը կազմակերպել Դեկտեմբեր 5-էն 10: Նախատեսուած է հրաւիրել աշխարհի 27 երկիրներու խորհրդարանականներ: Նախաձեռնութեան բուն նպատակն է միջազգային ուժերը համախմբել ոչ պատերազմական բնոյթ ունեցող արտակարգ իրավիճակներէ նախազգուշացման նպատակին շուրջ եւ աղէտի պարագային ալ, մարդոց, շրջակայ միջավայրի եւ ազգային արժէքներու փրկութեան համար:

***

ՄԱԿ-Ի 50-ԱՄԵԱԿԻՆ
ԱՌԹԻՒ

Նախագահ Լ. Տէր - Պետրոսեանի կարգադրութեամբ ստեղծուած է ՄԱԿ-ի 50-ամեակի նշումի շրջագիծին մէջ Հայաստանի ազգային յանձնաժողով մը, զոր կը գլխաւորէ Վ. Փափազեան: Յանձնաժողովին յանձնարարուած է երկու ամիսներու ընթացքին նախաձեռնել պատշաճ միջոցներու եւ կառավարութեան ալ յանձնարարուած է անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծել այդ ծրագիրներուն գործադրման համար:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԼՈՍ - ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՀԻՒՊԱՏՈՍԸ

Արտաքին նախարար Վ. Փափազեանի հրամանով Արմէն Վահանի Բայբուրդեան Լոս - Անճըլըսի գլխաւոր հիւպատոս նշանակուած է: Պատմական գիտութեանց թեկնածու Ա. Բայբուրդեան վերջին շրջանին կը պաշտօնավարէր ՄԱԿ-ի մօտ Հայաստանի ներկայացուցչական կազմին մէջ:

***

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ռոմանի երաժշտանոցի տնօրէն եւ սէնֆոնիք նուագախումբի գլխաւոր ղեկավար Ա. Սիրանոսեան Երեւանի մէջ տեղւոյն «Սերենատ» երիտասարդական համոյթին հետ ձայնագրած է Կոմիտաս - Ասլամազեան տարբերակներու ընտրանի մը:

Պատանի երաժիշտները, որ արդէն երկու անգամ համերգներ տուած էին Ֆրանսայի այս ձմեռ կրկին կուգան, բասական լայն յայտագրով:

***

Իրանի Մշակոյթի նախարարին խընդրանքով երեւանցի երգահան Սերգէյ Աղաջանեանի կողմէ Իրանի պետական երգչախումբին համար մշակուած պարսկական ժողովրդական երգերը առաջին անգամ հնչած են Երեւանի «Կոմիտաս» երաժշտանոցին մէջ, Ցոլհ. Միրզոյեանի ղեկավարած երգչախումբին կատարմամբ:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Ո՞Վ ՍՊԱՆՆԵՑ ՌՈՒՍ ԼՐԱԳՐՈՂԸ

Հոկտեմբերին քաղաքական երկու փոթորիկի թատերաբեմ եղաւ Մոսկուան. առաջինը ռուբլիի ցնցող անկումն էր, երկրորդը երիտասարդ լրագրող Դիմիտրի Խոլոտովի սպանութիւնը որուն համար ամբաստանութիւնները երկարեցան մինչեւ Ռուսաստանի Պաշտպանութեան նախարարին:

Ռուբլիի անկումին վարչապետ Չերնոմիրդինի պատասխանատուութեան ակնարկեց մամուլի գործակալութիւն մը. իսկ Խոլոդովի սպանութեան յաջորդ օրը «Մոսկովսկի Կոմսոմոլեց» թերթը որուն խմբագրութեան մաս կը կազմէր ան, հրատարակեց Պաշտպանութեան նախարարին հեռաձայնի մէկ խօսակցութիւնը ուրկէ կը յայտնուէր որ Ելցին ալ տեղեակ է անոր կասկածելի արարքներուն: Զարմանալին այն է որ երկու ղեկավարներէն ոչ առաջինը, ոչ ալ երկրորդը հարկը տեսան պատասխանելու այնքան ծանրակշիռ ամբաստանութիւններու: Աւելի՛ն: Նախագահը կրկնեց թէ կը վստահի իր նախարարին ու մեղադրեց «համայնավար դաւադիրներ»ը: Սակայն այս անգամ ամէնէն մերձաւորներն իսկ հաւատք չընծայեցին անոր խօսքերուն: Խոլոդովի յուղարկաւորութիւնը վերածուեցաւ ժողովրդական ծաւալուն ցոյցի մը որուն շատեր յուսացին Ելցինի ալ մասնակցութիւնը, բայց ան ոչ իսկ ծաղկեպսակ մը ղրկեց:

Անկէ ի վեր մամուլին մէջ իրարու կը յաջորդեն նախագահը վարկաբեկող յօդուածներ: Սախարովի այրին՝ Էլէնա Պոնէր ալ նոյն շեշտով ելոյթ մը ունեցած է հեռատեսիլէն, պահանջելով Պաշտպանութեան նախարար զոր. Գրաչովի անմիջական հրաժարականը: Այսուհանդերձ, քաղաքական բնազդաւոր հանդարտ կը թուի. երեսփոխանները ռուբլիի հարցին մասին յանձնախումբին տեղեկագրին կը սպասեն. մինչ այդ կոչագիր ուղղած են զոր. Գրաչովի, բայց նախարարութիւնը նախագահին վերապահուած մարզին պատկանելով, մեծ բան չունին ընելիք: Անդին, կ'ըսուի թէ նախագահ Ելցին բանակցութիւններու մէջ է «համայնավար դաւադիրներ»ու հետ, ջանալով արգիլել Չերնոմիրդինի անկումը որ գործադիր իշխանութեան եւ Խորհրդարանին միջեւ ուժական նոր ցոյցի մը պատճառ կրնայ ըլլալ:

Նման քայլերով որքան ալ կայութեան տէր ղեկավարի պատկեր մը ուզէ տալ ան յատկապէս միջազգային դետնին վրայ, տնտեսական վիճակը ծանրակշիռ է ու իր հետեւանքը կ'ունենայ: Հակասական քայլեր տնտեսութեան ամբողջական անդամալուծութեան մը սպառնալիքը օրակարգի բերած են: Անկէ խուսափելու համար Կրեմլին որոշած էր երկու հանգրուանով արժեզրկել ռուբլին. նախ Հոկտեմբերին, յետոյ տարեվերջին: Ինչ որ առաջին փոթորիկին պատճառ եղաւ, որոշումին անուղղակի հրապարակումն էր. դրամական մարզի բարձրաստիճան պաշտօնատար մը Սեպտեմբերի վերջին յայտնեց թէ տոլարը մօտ օրէն պիտի արժէր երեք հազար ռուբլի, իսկ Դեկտեմբերին՝ 3500: Այդ պաշտօնատարը առիկա ըրաւ միամտութեա՞մբ, թէ բան մը հասկցնելու համար առեւտրական դրամատուներու իր բարեկամներուն. ինչ որ ալ ըլլայ հարցումին պատասխանը, մէկ բան որոշ է. Հոկ. 11-ին տոլարը 4 հազար ռուբլի կ'արժէր Մոսկուա, 4200 Ս. Պետերբուրգ, իսկ գաւառներու մէջ հասած էր մինչեւ հինգ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Անցեալ Յուլիսին, գրագէտ բարեկամ մը Երեւանէն մեզի կը գրէր. —

«Մեծ փոթորիկներ են սպասւում մեր գրական «ընտանիքում»։ Թշուառութեան եզրին յայտնուած այս գրողները, որոնց մեծ մասը վաղուց է դադարել «գրող» լինելուց, ուրիշ բան չգտնելով ուտելու, իրար միս են ուտում ... Սկսուել է մի զարհուրելի պաշտօնակռիւ, առաւել անողոք՝ քան սոցիալիզմի տարիներին... Վերջերս իրար ետեւից բուռն ու աղմկալի ժողովներ են անում՝ գրելու մարմաջը բաւարարելով խօսելով։ Օգոստոսի 20-ին համագումար է նշանակուել՝ հնարաւորութեան դէպքում քեզ կը պատմեմ մանրամասները, այդ իրադարձութիւնը պիտի որ խիստ զաւեշտական լինի...»։

Թուականը փոխուեցաւ, սակայն կանխատեսումը ճիշդ դուրս եկաւ. անվերջանալի զաւեշտին նոր արարը։ Կարդալէ ետք Արփի Թոթոյեանի յօդուածը՝ Հայաստանի Գրողներու Միութեան վերջին համագումարին մասին («Յառաջ», Հոկտեմբեր 6 եւ 7), մարդ չի կրնար տարբեր մտածում ունենալ, քանի որ խորքին մէջ ականատես է տարիներէ ի վեր երկարաձգուող միեւնոյն ընթացքին՝ մեռնիլ չուզող նախապատմական կենդանիի մը հոգեվարքը։

Սովորական երկրի մը մէջ, գրողները պէտք չունին քով քովի գալ եւ զիրար գօտեպնդել կառոյցի մը ընդմէջէն, չէզոքացնելու համար մտաւորական անապատի մը իրողութիւնը, ինչպէս Սփիւռքի պարագային։ Հայաստանի մէջ, եթէ մարդ պէտք ունենայ գրական – մտաւորական համախոհներու, դարասկիզբի «վերնատուն»ին ձեւով խմբակ մը կազմել բաւարար է. եթէ հրատարակչական գործ կ'ուզէ ընել, 348 գրողի պէտք չունի. եթէ քաղաքական պայքար կ'ուզէ, կուսակցութիւններու պակաս չկայ. եթէ մշակութային եռուզեռ կ'ուզէ յառաջացընել, նման կառոյցներ շատ են։ Իսկ եթէ կը մտածուի նիւթապէս օգնել գրագէտներուն, այն ատեն Գրողներու Նպաստամատոյց Միութիւն կարելի է ստեղծել ու հարցը փակել։

Երբ Խորհրդային վարչակարգի հիմքերը կը սկսէին դղրդալ Հայաստանի մէջ, կարգ մը հրապարակագիրներ արդէն խնդրոյ առարկայ կ'ընէին գրական միութեան մը նպատակը։ Գիտենք, որ Խորհրդային Միութեան մէջ, Գրողներու Միութիւնը ստեղծուած էր գրական աշխարհի անունները նոյն մառանին մէջ պահելու եւ արդիւնաւէտ հակակշիռի ենթարկելու համար. ասիկա գրապատմական անժխտելի իրողութիւն մըն է։ Բուն անունը «Հայաստանի Սովետական Գրողներու Միութիւն» էր, չէ՞։

Հիմա, ո՞վ հետաքրքրուած է եզակի փարախին գոյատեւումով։ Հայաստանի կառավարութի՞ւնը։ Անոր նշանները չեն երեւիր, ընդհակառակն, գիտենք որ, ինչպէս եւ շատ մը այլ մարզերու մէջ, պետութիւնը դադրած է ֆինանսաւորողի իր նախկին դերը ունենալէ, եւ գրական պաշտօնաթերթերն իսկ ստիպուած են հոս ու հոն հովանաւոր փնտռել։ Անշուշտ, կառավարութիւնը մեղադրելի նկատուած է այս արարքով, սակայն ականերեւ հակասութիւն մը կայ. եթէ ֆինանսաւորէ առանց որեւէ ակնկալութեան՝ այս պահուն հազար տեսակ աւելի հրատապ կալուածներ կ'անտեսէ, իսկ եթէ ֆինանսաւորէ դոյզն ակնկալութեամբ՝ «մեղաւոր է կառավարութիւն»։

Անշուշտ, ո՛չ մէկ կալուածի մէջ համապատասխան նահանջը առողջ երեւոյթ է Հայաստանի ապագային համար, եւ պէտք է յուսալ որ յառաջիկային, երբ պայմանները աւելի բնականոն դառնան, պետութիւնը որդեգրէ մշակութային քաղաքականութիւն մը ուր ստանձնէ որոշ ստիճանի դերակատարութիւն մը, մասնաւոր նախաձեռնութեան կողքին։

Արդ, ո՞րն է Գրողներու Միութեան գոյապատճառը։ Ժողովրդավար Հայաստանի մը մէջ, ո՛չ մէկ կառավարութիւն հետաքրքրուած կ'ըլլայ գրական ոստիկանի մը ստեղծումով կամ պահպանումով։ Փաստը մէջտեղն է։

Նպատակը կրնայ ըլլալ «արհեստակցական». գրողները համախմբել նոյն երդիքին տակ, զբաղիլ անոնց իրաւունքներով, ստեղծել տնտեսական խարիսխ մը որ դիւրացնէ գրական արտադրութիւնը եւ այլն։ Հայաստանի գրողները կրնա՞ն իրենց անձնական քէները, մանր – մունր հաշիւները եւ խմբակային վէճերը մէկդի ձգել, աթոռակռիւը վերջացնել ու նման դիմագիծով Գրողներու Միութիւն մը ստեղծել։ Թերեւս կրնան. կ'ուզե՞ն։ Ահա կարեւոր հարցական մը։

Խնդիրը այն է, որ այժմեան Գրողներու Միութեան որբի հոգեբանութեան զոհն է. աւելի քան կէս դար պետական – կուսակցական ըլլալէ ետք, չի յաջողիր թօթափել անցեալի լուծը, ինքզինք «սեփականաշնորհուած» նկատել եւ ազատագրուած՝ քաղաքական ուժերու ճնշումէն։ Իսկ վերջինները, իշխանութիւնը նուաճելու իրենց մարմաջին մէջ, հրաշալի յենակէտ կրնան գտնել, կազմակերպութեան մը պարագային, որ հայաստանեան իրականութեան մէջ որոշակի վարկ վայելած է։

Միամիտ չենք՝ գրականութեան ու քաղաքականութեան յարաբերութիւնները անտեսելու, բայց «միամիտ» ենք՝ գրականութիւնը նորէ՛ն քաղաքական զէնքի չվերածելու, նորէ՛ն չպաշտնելու պահանջը ներկայացնելու համար։

Համաձայն ենք, որ գրողը կը մնայ գրող, ի՛նչ կուսակցութեան ալ պատկանի, եւ իր գրականութիւնը պիտի դատենք զուտ գրական չափանիշներով։ Բայց կարելի չէ համաձայնիլ, որ անհատ գրողներու դառնած կուսակցութիւն մը, ի՛նչ ալ ըլլայ անոր գոյնը, փորձէ վերածուիլ գրողներու համայնքի վերակացուին, ոստիկանին։

Շատ կը խօսուի վերջերս Հայաստանի «ոստիկանական պետութեան» մասին։ Լաւ կ'ըլլար եթէ խօսողները, նախ եւ առաջ, բարի փափուց վկայական ներկայացնեն։

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Պուէնոս – Այրէս

ՊՈՒՇ-ՏԻՒ-ՌՈՆ ՆԱՀԱՆԳԻ ԸՆԴՀ. ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ԼԻՒՍԻԷՆ ՎԷՅԿԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Հրաւէրովը Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան յանձին Պետական նախարար՝ Ռաֆայէլ Բագոյեանի, Պուշ - տիւ - Ռոն նահանգի ընդհ. Խորհուրդի նախագահը՝ Լիւսիէն Վէյկան պաշտօնական այցելութիւն մը կատարեց Հայաստան Հոկտեմբեր 17-էն 20։

Այս առթիւ, Պուշ - տիւ - Ռոն-ի Ընդհ. Խորհուրդը յատուկ օդանաւ մը վարձեց «Արմինիըն էռ Լայնս» ընկերութենէն, «Տուպոլեւ 154» մը, յատկապէս ապրանք կարենալ փոխադրելու համար։ Այսպէս, 15 թոն բեռ որուն 10 թոնը դեղօրայք եւ բժշկական սարքաւորումներ մասնաւորապէս Երեւանի թիւ 3 հիւանդանոցին եւ Էրեբունի առողջապահական կեդրոնին, ինչպէս նաեւ 5 թոն դպրոցական պիտոյքներ՝ տետրակ, գրիչ, մատիտ հասան Հայաստան ու յանձնուեցան Մարդասիրական Օգնութեան Կառավարական Յանձնաժողովի նախագահութեան որ կատարեց բաշխումը։ Ա.Ջ.Ա.Ֆ. Միութիւնը հայթայթեց դեղօրայք մեծ քանակութեամբ։

Նախագահ Լիւսիէն Վէյկանի պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Տարօն Եպիսկ. Ճէրէճեան՝ Հարաւային Ֆրանսայի Հայոց Թեմի Առաջնորդ, Պատուիրակութեան Փոխանորդը եւ Վէյկանի հայ բարեկամներէն՝ Պերճ Կարապետեան, Փիէռ Ղազարեան, բժիշկ Ջաւէն Կապրիէլեան, Ալպէռ Պօղոսեան եւ Կարօ Յովսէփեան։ Նոյնպէս երեսուն այլ Հայեր ընկերացան ճամբորդութեան, առաւելաբար անձեր որոնք կը բնակին Աէն - Ժերոմ արուարձանը, Լ. Վէյկանի ընտրաշրջանը, կամ մօտէն մասնակցեցան անոր վերջին ընտրապայքարին։ Այս երեսուն անձերը վճարեցին իրենց կեցութեան ծախքերը եւ առաւել 1500 Ֆրանք տուին որպէս ճամբորդութեան մասնակցութիւն։ Գոյացած ընդհանուր գումարը 45.000 Ֆրանք, նախագահ Լիւսիէն Վէյկան, յանուն մասնակցողներուն, յանձնեց փոխ - նախագահ Գագիկ Յարութիւնեանին «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի հաշւոյն։

Պատուիրակութիւնը հասաւ Երեւանի Զուարթնոց օդակայանը Հոկտեմբեր 17, ժամը 18.30-ին, եւ ընդունուեցաւ Արմէնիա հիւրանոցը։ Պանդոկի մուտքին անակընկալ մը կը սպասէր Ֆրանսացի հիւրերուն։ Պարի, երգի «Բարեկամութիւն» համոյթը նուագով, պարերով եւ ծաղիկներով դիմաւորեց Լ. Վէյկանը, որ հրապարակին վրայ ինք ալ մասնակցեցաւ շուրջպարի մը։

Հոկտեմբեր 18-ին, առաւօտեան նախագահ Լ. Վէյկան եւ իր պատուիրակութիւնը, ինչպէս նաեւ այլ մասնակցողներ այցելեցին Ծիծեռնակաբերդ ու զետեղուեցաւ ծաղկեփունջ մը։ Ցիշատակի եւ յարգանքի այս արարքին ներկայ գտնուեցաւ Երեւանի քաղաքապետի Ա. տեղակալը՝ Բախչեան։

Պուշ - տիւ - Ռոն նահանգի Ընդհ. Խորհուրդի նախագահը ունեցաւ բարձր մակարդակի հանդիպումներ։ Յաջորդաբար ընդունուեցաւ փոխ - վարչապետ՝ Վիգէն Չիտեչեանի, Հ.Հ. Գերագոյն Խորհուրդի նախագահ՝ Բաբգէն Արարքցեանի, Հ. Հ. նախագահ Լեւոն Տէր - Պետրոսեանի եւ Հ. Հ. փոխ - նախագահ՝ Գագիկ Յարութիւնեանի կողմէ։ Այս այցելութիւններուն իրեն ընկերացաւ Պետական նախարար՝ Ռաֆայէլ Բագոյեան եւ նախագահի ու փոխ – նախագահի հանդիպումներուն նաեւ Ֆրանսայի դեսպանը՝ Տիկին տը Հարթինկ։

Լիւսիէն Վէյկան այցելեց երկու հիւանդանոցներ՝ Երեւանի թիւ 3 հիւանդանոցը եւ «Էրեբունի» առողջապահական կեդրոնը ուր զինքը դիմաւորեց Առողջապահութեան նախարարը Արա Բաբլոյեան։ Նոյնպէս մասնաւոր այցելութիւն մը տուաւ եւ հանդիպում ունեցաւ Ֆրանսայի դեսպան Տիկին տը Հարթինկի հետ։

Իր կարճ կեցութեան ընթացքին, նախագահ Լիւսիէն Վէյկան նաեւ կրցաւ քիչ մը զբօսաշրջիկութիւն ընել։ Այցելեց Գառնիի հեթանոսական տաճարը, Գեղարդի վանքը, Սեւանայ լիճը, Ս. Հռիփսիմէ Եկեղեցին եւ Էջմիածինը ուր զինքը ընդունեցան՝ Ներսէս Արք. Պօղապալեան՝ դիւանապետ Մայր Աթոռի եւ Վիգէն Եպիսկոպոս Այգազեան՝ Ժընեւի առաջնորդը։ Նոյնպէս այցելեց Մատենադարանը եւ Կոնեակի գործարանը ուր դիմաւորուեցաւ Պարենաւորման նախարար՝ Դաւիթ Զադոյեանի կողմէ։

Պետական նախարար Ռաֆայէլ Բագոյեան եւ անձնակազմը ոչ մէկ ջանք խնայած էին լաւագոյն ընդունելութիւնը մատուցանելու նախագահ Լիւսիէն Վէյկանի եւ իր պատուիրակութեան։ Մեծ ուշադրութեան, ամէն վայրկեանի հոգածութեան, սրտբաց հիւրասիրութեան, աւանդական հայկական ճոխ սեղաններու, մատաղի (ոչխար մը զոհեցին Գեղարդ), հայկական նուագախումբերու եւ այլ բարեկամական արտայայտութիւններու արժանացան Ֆրանսացի հիւրերը եւ զիրենք շրջապատող Հայերը։

Հոկտեմբեր 19-ին, Արմէնիա պանդոկի սրահներուն մէջ Պուշ տիւ Ռոն նահանգի ընդհանուր խորհուրդի նախագահը հացկերոյթ մը տուաւ Հայաստանի կառավարութեան ի պատիւ։ Ներկայ եղան՝ Պետական նախարարներ՝ Ռաֆայէլ Բագոյեան, Գագիկ Շահբազեան, փոխ - նախարարներ՝ Աշոտ Եսայեան եւ Բորիս Յարութիւնեան, կառավարութեան արտաքին կապերու գլխաւոր խորհրդատու՝ Մանուէլ Մելիքեան, «Հայարդշինանիւթեր» պետական արտադրական միաւորման նախագահ՝ Գալուստ Գամազեան եւ հիւրեր։ Ներկայ էին նոյնպէս Ֆրանսայի դեսպանը՝ Տիկին տը Հարթինկ եւ մշակութային հարցերու կցորդը՝ Փաթրիք Տօնապետեան։ Սեղանին շուրջ խօսք առին՝ Լիւսիէն Վէյկան, Ռաֆայէլ Բագոյեան, Տիկին տը Հարթինկ, Կարօ Յովսէփեան եւ Տարօն Եպիսկոպոս Ճէրէճեան։ Տեղի ունեցաւ նուէրներու փոխանակում Հայաստանի կառավարութեան, Պուշ տիւ Ռոն նահանգի եւ Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան ներկայացուցիչներու միջեւ։

Հոկտեմբեր 20-ին, ժամը 10-ին կառավարութեան շէնքին մէջ տեղի ունեցաւ մամլոյ ասուլիս։ Պետական նախարար՝ Ռ. Բագոյեան ներկայացուց Լ. Վէյկանը, անոր ունեցած հանդիպումները, կատարած այցելութիւնները, ուսումնասիրուած ոլորտները եւ ստորագրուելիք համատեղ յայտարարութեան ընդհանուր ուղղութիւնները։ Յատուկ տեղ մը տուաւ Մարսէյլի հայ համայնքին, Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան որոնք կը նպաստեն, բաւական հանդիպումներուն եւ անկէ բխող բոլոր ձեռնարկներուն իրագործման։ Լիւսիէն Վէյկան նախ ներկայացուց Պուշ տիւ Ռոն նահանգը եւ անոր մէջ հայ համայնքին գրաւած կարեւոր տեղը։ Ապա, տուաւ իր տպաւորութիւնները եւ մանրամասնեց կատարուելիք ապագայ գործունէութիւնները։

Կէսօրէ վերջ, ժամը 15-ին, հանդիսաւո՛ր կերպով ստորագրուեցաւ, Լիւսիէն Վէյկանի եւ Ռաֆայէլ Բագոյեանի կողմէ, համատեղ յայտարարութիւնը։ Ահա՛ ըն բովանդակութեան հիմնական մասերը։

«Կողմերը կ'որոշեն շարունակել սկըսուած համագործակցութիւնը եւ ջանքերը կեդրոնացնել հետեւեալ երեք բնագաւառներու մէջ».

Ա. – ՀԱՄԱԿԱՄՈՒԹԻՒՆ. –

Երկու մասնաւոր առաքելութիւններ՝

● Բժշկական օգնութիւն «Էրեբունի» առողջապահական կեդրոնի երիկամունքներու բուժման (տիալիզ) եւ սրտաբանութեան ծառայութիւններուն.

● Փոքր հանրակառքի մը նուիրատուութիւն դպրոցականներու փոխադրման համար։

Բ. – ԹԵՔՆԻՔ ԱՋԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ. –

● Երեւանի հիւանդանոցներու բժիշկներու վերապատրաստութեան ծրագրի շարունակում։

● «Քանալ տը Փրովանս»ի ընկերութեան աջակցութիւն ջուրի մատակարարման, բաշխումի եւ ոռոգման համակարգի գծով։

● Մարսէյլի եւ Երեւանի ճարտարապետաշինարարական համալսարաններու միջեւ ուսանողներու փոխանակում։

● Մասնագէտներու փոխանակում հիւլէական ուժանիւթի բնագաւառին մէջ, C.E.A Cadarache et Comex nucléaire գիտահետազօտական կեդրոններու մասնակցութեամբ։

Գ. – ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. –

● Հայաստանի ներգրաւումը «Միջերկրական ծով» ծրագրին մէջ սկսելով եռակամ համագործակցութեան մը՝ Մարսէյլ - Կրասնոդար (Կուբան) եւ Երեւան։

● Պուշ տիւ Ռոն նահանգի ընդհանուր խորհուրդը, Մարսէյլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան հիւպատոսարան մը բանալու գծով, պատրաստ է տրամադրել համապատասխան շէնք եւ շէնքի շահագործման անհրաժեշտ սարքաւորումները։ Հիմնել նախ ժամանակաւոր պատուակալ հիւպատոսարան մը որ հիմք կը ծառայէ Հայաստանի Հանրապետութեան ապագայ գլխաւոր հիւպատոսարանի մը գոյութեան։

Երեւանի Զուարթնոց օդակայանէն ժամը 17-ին, նախագահ Լիւսիէն Վէյկան եւ իր պատուիրակութիւնը՝ հրաժեշտ առին Պետական Նախարար Ռաֆայէլ Բագոյեանէն եւ «Արմինիըն էռ Լայնս»ի օդանաւով հասան Մարսէյլ – Փրովանս օդակայանը ժամը 21–ին (տեղական ժամով)։

***

Պուշ տիւ Ռոն նահանգի ընդհանուր Խորհուրդը հրաւիրած էր Հայաստանեան մամուլը։ «Լը Փրովանսալ» անդրադարձաւ յօդուածով մը, «Լը Մերիտիոնալ» նուիրեց յօդուածաշարք մը, հեռատեսիլը (Ֆրանս - 3) արձագանգ եղաւ լուրերու բաժնին մէջ եւ պիտի սփռէ յատուկ «ռըփորթաժ» մը (տասը վայրկեան)։ Նոյնպէս, «Ֆրանս - Էնֆօ»ի լրագրողը կատարեց արձանագրութիւններ։

Պուշ տիւ Ռոն-ի ընդհանուր Խորհուրդէն նախագահ Լիւսիէն Վէյկանի ընկերացան՝ Ալէն Տէքան՝ Արտաքին կապերու նախագահը, Փիէռ Ռըպու՝ նախագահին դրասենեակին տնօրէնը, Պրիս Տիւսիօ՝ Արտաքին գործերու նախարարութեան պաշտօնեայ, Փօլ Փասքարիէլօ՝ հանրային կապերու պատասխանատու, Քաթրին Սանդրինի՝ առողջապահական հարցերու խորհրդատու։

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԱՄՆ-ՈՒ ՕՏԱՐ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ

Գիտական ու թէքնոլոժիք մարզերուն մէջ Միացեալ - Նահանգներու ներկայի գերիշխանութիւնը կարեւոր տոկոսով մը արդիւնք է օտար ուսանողներու ներհոսքին: Վիճակագրութիւններու համաձայն, 1990-ին ճարտարագիտական ճիւղերու պատկանող տոքթորաներու 62%-ը պաշտպանուած են արտասահմանեան ծագումով ուսանողներու կողմէ: Իսկ տոքթորաներու ընդհանուր գումարին (1990) 40%-ը պաշտպանուած է նոյնպէս օտար ուսանողներու կողմէ:

Ոչ ամերիկացի ուսանողներու այս մեծ համեմատութիւնը եւ ամերիկեան բարձրագոյն ուսումի հիմնարկները դիմող օտար երիտասարդներու մեծ յորձանքը մինչեւ իսկ ուշադրութիւնը գրաւած է Քոնկրէսին որ նոյնիսկ վերջերս քննութեան առած է այդ դիմողներու թիւը նուազեցնելու օրինագիծ մը:

«Ուոլ Սթրիթ Ճըրնըլ»ի մէջ երկու փրոֆէսէօրներ յօդուածով մը հակառակ թեզը կը պաշտպանեն. անոնց կարծիքով, ոչ թէ պատնէշել, այլ պէտք է ընդհակառակն, քաջալերել օտար ուսանողներու հոսքը: Անոնք իրենց երկիրներուն լաւագոյն տարրերն կ'ըլլան շատ յաճախ եւ ուսանած լաւագոյն հաստատութիւններու մէջ:

Ուշագրաւ է անոնց մէջ Ասիացիներու մեծ համեմատութիւնը: Գլխաւորաբար Հնդիկներ, Քորէացիներ ու Չինացիներ Միացեալ -- Նահանգներ կ'երթան ուսանելու: Պատճառները զանազան են: Առաջինը ամերիկեան համալսարաններու բարձր մակարդակն է, երկրորդն ալ այն որ քննութիւններու յաջողելով, երկար ժամանակի կեցութեան թուղթ կարելի կ'ըլլայ ձեռք ձգել: Արդարեւ, պետական տոքթորայի տիրացած օտար ուսանողներու 70%-ը հոն կը մնան ու կը դառնան ամերիկեան քաղաքացիներ: Իսկ անոնց զաւակները հիանալի արդիւնքներ ձեռք կը ձգեն, ընդունուելով ամերիկեան լաւագոյն համալսարանները:

Օտար ուսանողները մեծ մասով կ'ընտրեն գիտական ճարտարագիտական եւ տնտեսական ճիւղեր. իսկ Ամերիկացիները՝ առեւտրական, իրաւաբանական եւ բժշկական: Ասոնք իրենց ուսումին յատկացուած գումարները ամենալայն կերպով ձեռք ձգելու լաւագոյն միջոցը կը նկատեն այս ասպարէզները. իսկ օտարներու ընտրածները այն ճիւղերն են որոնք տաղանդաւոր ուսանողներ կը փնտռեն, կրթաթոշակ յատկացնելու համար:

60-ական թուականներուն Միացեալ -- Նահանգները կը փորձէին սահմանափակել օտար ուսանողներու մուտքը, վախնալով մեզաակից նկատուիլ ուղեղներու արտահոսքին: Սակայն, անկէ ի վեր այդ երկիրները փոխած են իրենց կարծիքը. անոնք յաջողագոյն երիտասարդներու այդ գաղթին մէջ, իրենց համար փառքի հեռանկար մը կը նշմարեն, զայն իրենց ի նպաստ գործածելու նպատակով:

Երկու փրոֆէսէօրները կը յիշեցնեն թէ գաղթականութեան վերաբերող ամերիկեան օրէնքը ունի յօդուած մը որ գաղթելու իրաւունք կուտայ բոլոր անոնց որոնք կարեւոր դրամագլուխ կը բերեն: Ասկէ մեկնելով, անոնք հարց կուտան թէ ինչո՛ւ անմիջապէս աշխատութեան արտօնագիր պիտի չտրուի տոքթորայի օտար ուսանողներուն որոնք կ'արձանագրուին ամերիկեան համալսարան մը: Միացեալ -- Նահանգներ այսպէսով ընդլայնած պիտի ըլլան «դրամագլուխ» ըմբռնումին սահմանները, ներառնելով մարդկային դրամագլուխն ալ: Ուշադրութեան կը յանձնուի նաեւ այն պարագան որ խնդրոյ առարկայ ուսանողները իրենց ուսումը աւարտելէ ետք գործի կ'անցնին գլխաւորաբար հետազօտական աշխատանոցներու եւ բանակարգումի, ելեկտրոնիկի, դեղագործական եւ տարրաբանութեան ձեռնարկներու մէջ: Մարզեր որոնք կը վերաբերին ճարտարարուեստի արդիական նուաճումներուն որոնք այնքան կարեւոր են Քոնկրէսին եւ կառավարութեան համար:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Մայրավանքին շրջափակին մէջ, 16-րդ տարին ըլլալով, Հոկտեմբեր 15-ին բացուած է Հայ Գիրքին ցուցահանդէսը: Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը ծանրացած է հայ գիրին ու գրքին կարեւորութեան վրայ, չեշտելու համար ընթերցանութեան անհրաժեշտութիւնը օրինակ բերած է Ֆրանսա տեղի ունեցող գիրքի ցուցահանդէսը: Գարեգին Բ. յիշած է թէ միայն այս տարի Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի տպարանէն լոյս տեսած են 22 անուն հատորներ: Ցուցահանդէսը տեւած է մինչեւ Հոկտեմբեր 23:

***

ՊՈԼՍՈՅ Կեդրոնական Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 21-ին տօնուած է Յովհաննէս Թումանեանի ծնընդեան 125-ամեակը: Բացումը կատարած է Միութեան ատենապետը՝ Ցարութիւն Էպլէեան եւ խօսքը փոխանցած հանդիսավարին՝ Սարգիս Սերովեանի: Ան յայտնած է թէ այս երեկոյթը յատկացուած է գլխաւորաբար Թումանեանի մանկական գրականութեան: Գեղարուեստական բաժինը ապահոված են Կեդրոնականի եւ Մխիթարեանի աշակերտները: Զանազան այլ վարժարաններէ ընտրուած փոքրիկներ, հայկական տարազներ հագած բեմադրած են «Ոսկիի կարասը»: Փակումը կատարած է Մեսրոպ Արք.: Հաւաքոյթին յաջորդած է հիւրասիրութիւն մը:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ Շաբաթօրեայ վարժարանը մշակութային եռուն օր մը ապրած է Հոկտեմբեր 22-ին: Նախ վարժարան հրաւիրուած էր Համազգայինի գրատարածի յանձնախումբը գիրքեր եւ յուշանուէրները ցուցադրելու եւ ծախելու: Նոյն օրը, ժամը 11.30-էն 12.30 Պոլսահայ Միութեան Մէկ մշակութային յանձնախումբը իր սրահին մէջ, կազմակերպած էր Հայոց պատմութեան եռալեզու ցուցադրութիւնը՝ «Նախաւրարտական շրջանէն մինչեւ կիլիկեան թագաւորութեան վերջը»: Վարժարանին Բասրմաճեան սրահին մէջ ալ, կէսօրէ ետք, տեղի ունեցած է բարոյախօսական դասախօսութիւն մը զոր կատարած է Աւետարանական Եկեղեցւոյ հովիւը՝ վերապատուելի Մկրտիչ Մելքոնեան:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ փլաս տէ զ'Առի 5-րդ սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 18-ին դաշնակի ունկնդրութիւն մը տեղի ունեցած է կազմակերպութեամբ Համազգայինի տեղւոյն մասնաճիւղին: Դաշնակահար Արմէն Պապախանեան հրամցուցած է հայ եւ օտար երաժիշտներու գործեր, արժանանալով հանդիսականներու գնահատանքին:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Վենսան տ'էնտի երաժշտական վարժարանի Մարի Ստեփան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 23-ին, նախաձեռնութեամբ Թէքէեան Մշակութային Միութեան դաշնակի ունկնդրութիւն մը տրուած է Շահան Արծրունի: Յայտագիրը կազմուած էր Արամ Խաչատրեանի, Ալան Յովհաննէսի, Կոմիտասի, Սիլվարդ Գարամանուկեանի, Գոհարիկ Ղազարոսեանի եւ Ալիսի Թէրզեանի գործերէն:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ Կեդրոնի Ա. Ահարոնեան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 19-ին տեղի ունեցած է հրապարակային զեկուցում մը կազմակերպութեամբ Արցախ հիմնադրամի Մոնրէալի յանձնախումբին: Բացման խօսքը արտասանած է Յոլինէ Շամլեան -- Աֆարեան, ապա՝ Հրայր Խաչերեան ներկայացուցած է Հայաստանէն, Արցախէն եւ Ջաւախքէն սահիկներ եւ տեսերիզներ, մինչ Վիգէն Թիւֆէնքճեան մանրամասնօրէն խօսած է Արցախի եւ Ջաւախքի կացութեան մասին:

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ -67-

ԲԱՒԱԿԱՆ Է ՈՐ...

Մտքերը հազիւ խաղաղած էին
եկեղեցական հարցերու մասին,
բայց մեծ վտանգ կայ, որ ահա կրկին
անոնք փոթորկին. -

Ամէն տեսակի շշուկներ խելառ
շրջան կ'ընեն նոր կաթողիկոսին
ընտրութեան մասին: Անթիւ - անհամար
թեկնածուներ կան, ըստ երեւոյթին:
Իւրաքանչիւրը իր պաշտպանն ունի
աշխարհիկ դաշտէն: Ո՞վ ալ ընտրուի,
յուսախաբներու մեծ թիւ կը սպասուի:
Հարց է նաեւ թէ ասոնց պաշտպաններ
ի՞նչ պիտի ընեն. - բնա՛ւ չենք գիտեր:

Այս կացութեան մէջ, ամէնէն յարմար
լուծումը կ'ըլլար միաձայնաբար
որպէս որոշում մը խաղաղարար
եւ քաղաքական ու նաեւ արդար՝
Կաթողիկոսուհի ընտրել մեզ համար:
Կը լուսաբանեմ, որ ձեզ համոզեմ:

1. -- Հայ եկեղեցւոյ սիւներուն կէսը,
նոյնիսկ աւելին, ճիշդ տասնեօթ դար
ո՞վ պահպանած է եւ անոր բեռը
թեթեւցուցած է. -- իգական սեռը:
Ի՞նչ ստացած է ասոր փոխարէն:
Ո՛չ փառք, ո՛չ աթոռ: Շատ է անարդար:
Արդ, սրբագրելու պահն է արդէն:

2. -- Ցառաջադէմ ազգ միթէ եղած չե՞նք
սկիզբի օրէն: Այժմ ալ փաստե՛նք:
Ասոր շնորհիւ, առ ի հետեւանք՝
մեզի կը յարին աշխարհի կանայք
որպէս դաշնակից մեր արդար դատին:
Այնուհետեւ մեր ազգին մնուճար
բոլոր հարցերը ինքնին կը լուծուին:
Ահա ձեզ երկրորդ կարեւոր պատճառ:
Ցիշեցէք որքա՛ն տառապած ենք մենք
մեզի համակիր գտնելու համար:
Այս մեծ առիթը չկորսնցնենք:

3. -- Գալով բուն խնդրին մեր սկզբնական,
ամէն տեսակի հայ աշխարհական
միջամտողներ որոնք կը վխտան,
մանաւանդ եթէ փափուկ սեռէն են
կը հանդարտին եւ գործերնուն կ'երթան
կաթողիկոսական փալիք ընտրութեան,
եւ մենք կ'ազատինք գոնէ այս անգամ
փոթորիկներէն որոնք կը սպառնան...

Բաւական է որ, միաձայնաբար՝
կաթողիկոսուհի ընտրենք մեզ համար...

ՇՐՋՈՒՆ ՄԱՆՐԱԴԷՏ

ԱԶԳԻՍ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐԸ

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

Եւրոպա հիմնուած հայ որբանոցի մը տնօրէնը առեւտրական կարեւոր քաղաքի մը վաճառականներուն պաշտպանութիւնն ալ խնդրած ըլլալով, ժողովի մը մէջ նախ իրմէն ինչ ինչ բացատրութիւններ պահանջուեցան՝ առաջարկը նկատողութեան առնելու համար: Այդ գումարումին ատենագրութիւնը կը հրատարակենք: Զանազան նկատումներ կը պարտաւորեն մեզի ծածկանունով փոխանակել իրականները:

Ատեանը բացուեցաւ ի ներկայութեան ինը երեւելի վաճառականներու, ատենապետութեամբ Օլօմ - Պօչեան էֆէնտիի:

Ատենապետը (Տնօրէնին). --Միսի՛ւ, քու այս որբանոցիդ համար շատ գէշ բաներ լսած ենք:

Տնօրէնը. -- Կը խնդրեմ ի՞նչ են լսածներնիդ, ըսողները ո՞վ են:

-- Ո՛վ ըսած է ըսած է, բաւական է որ ըսուած է:

-- Կարելի՞ է որ ամբաստանեալի մը չյայտնուի իրեն համար ըսուածները. թշնամական զրպարտութիւններ չե՞ն կրնար ըլլալ ատոնք:

-- Զրպարտութիւն մը ճշմարտութենէն զանազանելու չափ խելքերնիս կը հասնի:

-- Ձեր իմացական կարողութիւնը կասկածի տակ ձգել չէ միտքս. բայց աշխարհի օրէնք է ամբաստանեալէ մը բացատրութիւն ուզել:

Ժողովականն մը. -- Ատենապետ էֆէնտի՛, ինչ որ մէջերնիս խօսեցանք հարցուցէք, տեսնենք ի՞նչ պիտի պատասխանէ:

-- Շա՛տ աղէկ: Միսի՛ւ, այս որբանոցդ ո՞ւր է, աշակերտները ո՞ր տեղացիներէն են:

-- Լուկանօ է. տղաքը ամէնքը Կիլիկիայէն են:

-- Դէպք պատահա՞ծ տեղուանքներէն են, ո՞րր են:

-- Բնականաբար:

-- Բան մը տեսե՞ր են. հարերնին, մայրերնին մտքերնի՞ն է, ի՛նչ եղաւը գիտե՞ն:

-- Ի՛նչ ըսել է. ամէն բան տեսեր են, ամէն բան մտքերնին է. տասը - տասներկու տարեկան են. սիրտ պէտք է դիմանայ պատմածնին լսելով. «Մէյ մը մեծնա՛նք, ի՛նչ պիտի ընենք» կ'ըսեն:

-- Անուննի՞նին ի՞նչ է:

-- Լեւոն, Հեթում, Սմբատ, Վահան, Արամ...

-- Ձեռք կուտայ: Ի՞նչ կը սորվին:

-- Քրիստոնէական, Հայոց պատմութիւն, հայերէն, գաղղիերէն, տաճկերէն...

-- Երդ մե՞րդ:

-- Անտարակոյս: Եկեղեցական, ազգային բոլոր երգերը:

-- Ժիմլասթիք ալ կ'ընե՞ն:

-- Տարակոյս ունի՞ք. սքանչելի կ'ընեն:

-- Արհեստ կը սորվի՞ն:

-- Այո՛. երկաթագործութիւն, ատաղձագործութիւն, կօշկակարութիւն:

-- Այսչափը բաւական է: Միսիւ, ալ ի բերանոյ քումմէ դատեցար: Մեր գիտցածէն աւելը իմացանք:

-- (Շուարած). Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ըսի որ:

-- Քիչ մը դուրս ելիր. ժողովը առանձին պէտք է խորհրդակցի:

(Տնօրէնը դուրս ելաւ: Կէս ժամէն կանչուեցաւ. ատենապետը իմացուց որ ժողովը տրամադիր կ'երեւի որբանոցին պաշտպանութեանը մասնակցիլ. բայց նախ կ'ուզէ տնօրէնէն լսուած պատասխաններուն վրայ քանի մը դիտողութիւն ընել. ու նաեւ պիտի ներկայացուին առաջարկութիւններ ալ):

-- Ինչո՞ւ այս որբանոցը Եւրոպա բացեր ես:

-- Ազատ երկրի մէջ չեմ նեղուիր կրթութիւն տալու համար:

-- Պա՛րապ խօսք: Օսմանեան կայսրութեան մէջ դպրոց, որբանոց պակաս չէ, ամէն օր ալ կը բացուին: Որբանոցդ պէտք է օսմանեան հողը փոխադրես որպէսզի տղոցը շնորհքով ազգօգուտ դաստիարակութիւն տաս:

-- Ի՞նչ կ'ըսէք, կարելի՞ բան է:

-- Քու գիտնալու բանդ է: Տղաքը ո՞ր կողմերէն են:

-- Կիլիկիոյ զանազան քաղաքներէն. Այնթապ, Մարաշ, Ատանա, Չէյ...

-- (Բարկութեամբ ընդմիջելով) Ձեռք կուտայ, ձեռք կուտայ: Այս քաղաքներէն չըլլար: Ազգին բոլոր աղէտները այս քաղաքներուն երեսէն են. բարով խերով չըլլային: Ուրիշ քաղաք չկա՞յ մի:

-- Ինչո՞ւ չէ. Վանէն, Մուշէն, Էրզրումէն...

-- Մեզի ծաղրելո՞ւ եկեր ես: Ատոնք գէշին գէշն են: Ազգին բոլոր աղէտները այս քաղաքներուն երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլային: Ուրիշ քաղա՞ք կը պակսի:

-- Շատ աղէկ, ուրիշ տեղերէ ալ որբեր կան. Մարզուան, Ակն, Արաբկիր...

-- (Բարկութեամբ) Մենք քեզի շնորհքով քաղաք կ'ըսենք՝ դուն ելեր ի՞նչ կ'ըսես: Անոնց բոյնը էն առաջ այս տեղուանքը դրուեցաւ. մենք ալ բան գիտենք: Ազգին բոլոր աղէտները այս քաղաքներուն երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլային:

-- Կիլիկիայէն չառնե՛մ, Հայաստանէն չառնե՛մ, Փոքր -- Հայքէն չառնե՛մ, անդին ի՞նչ մնաց:

-- Հայուն խըթըլըխի՞ն եկեր ես որ պիտի երթաս տէրութեան ջիղերուն դպած տեղերէն առնես: Մինչեւ Չինումաչուն Հայ կայ, ա՛ռ ու առ: Աս աս է. կարճ կապենք: Ի՞նչ տեսակ որբեր են նայինք:

-- Որբին տեսակը կա՞յ, ամէնուն ալ հարը մարը ջար...

Ժողովականները. -- Սըս սըս սը...

-- Միսիւ, մտածելով խօսէ: Ամէն բան իր պատշաճ լեզուն ունի. տասնեակ բաներուն կ'ըսեն՝ դէպքին հանդիպած են:

-- Աս ալ աղէկ, ամէնուն ալ հարը մարը դէպքին հանդիպած են, տղաքն ալ որբ մնացած են:

(Շար. 1)

(Շար. Ա. էջէն)

Հազարի: Աւտոր զուգահեռ՝ եկամտաբեր խնայողութեան քաղաքականութիւնը որուն նախաձեռնած էր կառավարութիւնը, յանկարծակի կերպով փուլ եկաւ: Ո՞վ դրամ կը յանկացնէր հաշիւի մը որ կրնար մէկ օրուան մէջ 40% արժեզրկուիլ:

Երկրի մը մէջ ուր ճարտարարուեստի մեծ անունները մարդ չի գիտեր թէ ինչպէս երկու ծայրը իրար կը բերեն, բանակն ալ նոյն վարուելակերպը ունենալու պարտաւոր է. այս ու այն կարգի «գործ»երով կ՚ամբողջացնէ իր պիւտճէն: Անոնցմէ կը նկատուէր զօր. Գրաչովի երկու «Մէրսէտէս»ներուն հարցը որ ծագեցաւ Օգոստոս 1992-ին եւ որ կը վերայայտնուի պարբերաբար: Խօլողով վստահաբար աւելի պայթուցիկ տեղեկութիւններ ձեռք ձգած էր: Անիկա, ճիշդ է որ չի փաստեր թէ զայն ոչընչացնելու հրամանը նախարարին կողմէ տրուած էր. բայց այսօր, Ռուսերը բնաւ տրամադրութիւն չունին նաեւ հաւատք ընծայելու պաշտօնական բացատրութիւններու, ինչպէս զօր. Գրաչովի յայտնած համոզումը թէ լրագրողը կռվկասէն ինք Մոսկուա բերած էր այն ռումբը որ զինք սպաննեց...:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան Էլիզ Գավուքճեան - Այվազեան գրական մրցանքին մասնակցիլ փափաքող գրողներէն կը խնդրուի իրենց գիրքերէն երկուական օրինակ ուղարկել՝ մինչեւ Դեկտեմբեր 15, հետեւեալ հասցէին. -

SOCIETE DES GENS DE LETTRES ARMENIENS DE FRANCE
B. P. 815 — 75923 Paris Cedex 17
FRANCE

Դատակազմը իր ընտրութիւնը կը կատարէ 1995 Յունուարի ընթացքին: Մրցումին արդիւնքը կը յայտարարուի մամուլով:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԷԼԻԶ ԳԱՎՈՒՔՃԵԱՆ - ԱՅՎԱԶԵԱՆ
ՄՐՑԱՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱԶՄ

(Կը խնդրուի Սփիւռքի մամուլէն արտատպել):

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ
Հարաւային Ֆրանսայի Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ
Շրջանային Խորհուրդը
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ
Վարչական Խորհուրդը
Կը ծանուցանեն որ Կիրակի, Նոյ. 6-ին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ կը կատարուի հոգեհանգստեան պաշտօն ի յիշատակ ազգային բարերար՝
ՎԱՐՈՒԺԱՆ ՊՕՂԱՃԵԱՆԻ
մահուան տարելիցին առիթով:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տոքթ. Սեդա Թիրեաքեան իր ծնողքին՝ Ստեփան եւ Գայեանէ Թիրեաքեանի յիշատակին հետեւեալ նուէրները կ՚ընէ Մեռելոցի առթիւ. --

5000 Ֆր. Հայաստանի եւ Արցախի որբերուն (դեսպանատան միջոցաւ), 1000--ական ֆրանք Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան, Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի մասնաճիւղին, Հ.Յ.Դ. Ս. Մինասեան խումբին, Կարմիր Խաչին, Ս. Մեսրոպ կրթարանին (տանիլ «Յառաջ»էն, Մալթայի Կարգէն, եւ «Յառաջ»էն:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ASSOCIATION PHILANTHROPIQUE ET CULTURELLE
Utilité publique — Décret 23-4-86 J.O. 29-04-1986
Déclarée en 1935 sous le n° 172.605 : J.O. 29-06-1935
Autorisée par arrêté minist. 13-5-1947 : J.O. 24-7-1947
AIDE SOCIALE — COLONIE DE VACANCES
Siège Social : 17, rue Bleue — 75009 PARIS
Tél. : 48. 24. 46. 57 — Fax : 48. 24. 98. 97.

Paris et sa région
1 Alfortville
2 Arnouville-lèsGonesse
3 Asnières
4 Bagneux
5 Chaville
6 Clichy
7 Issy-les-Moulineaux
8 Paris
9 Sevran - Livry

Centre France
10 Décines
11 Grenoble
12 Lyon
13 St Maurice de Beynost
14 Valence
15 Vaulx-en-Velin
16 Vienne

Marseille et ses environs
17 Beaumont
18 Bd Oddo
19 Marseille Ville
20 St - Jérôme

La C B A F est :
— une association reconnue d'utilité publique œuvrant sur toute la France avec ses 20 sections;
— la 1ère association à avoir fondé des colonies de vacances;
— la 1ère association à avoir créé des écoles hebdomadaires arméniennes;
— la 1ère association arménienne à avoir organisé les secours dès les premières heures du séisme de 1988 en Arménie;
La C B A F bénéficie d'un crédit unique auprès de notre communauté.

Donner à la C B A F, signifie :
— Aider les enfants nécessiteux;
— Préserver le patrimoine culturel arménien à travers ses écoles;
— Rester sur la brèche pour secourir l'Arménie et le Karabagh.
Permanence au siège social du lundi au vendredi de 9 heures à 13 heures.

Adressez vos dons à la C B A F
n° CCP : Paris 5 985 07 G

Messe et Repas

PARIS

La Croix Bleue des Arméniens de France Section de Paris «Archalouise Tathéossian» organise

le Dimanche 6 Novembre

Un repas à la mémoire des Enguérouies disparues
Messe commémorative en l'église arménienne 15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

Repas à partir de 13h30 à la M.C.A 17, rue Bleue, Paris 9e
Animation culturelle et musicale

Prix du repas : 100 F.

Réservation auprès de :
Nevarte ARTINIAN - 42 01 15 40
(de préférence à partir de 19h).

**

ALFORTVILLE

Pour honorer la mémoire des Khatchouies décédées, la section *Hélen Pazant* de la Croix Bleue d'Alfortville invite parents et amis à une messe de requiem :

le Dimanche 6 Novembre

en l'église arménienne, rue Komitas. A l'issue de la messe, un repas sera servi à la M.C.A. d'Alfortville — 9, rue de Madrid.

CHENE

VOUS DEMANDE DE L'AIDER
EN OFFRANT VOS OBJETS DE VALEUR, NEUFS OU ANCIENS :
BIBELOTS, OBJETS D'ART, TAPIS, ARTISANAT, BIJOUTERIE, MARQUETERIE, PETITS MEUBLES, MAROQUINERIE ETC...
POUR SA

GRANDE BRADERIE DE NOEL

DU 10 ET 11 DECEMBRE

«ՇԷՆ»Ը
ՁԵԶԻ ԿԸ ԴԻՄԷ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10 ԵՒ 11-Ի
ԻՐ ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՀԱՄԱՐ
«ՇԷՆ»ԻՆ ՆՈՒԻՐԵՑԷՔ
ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԻՐԵՐ, ՀԻՆ ԹԷ ՆՈՐ
ԶԵՂՕՐ, ԳԻՐՔ, ԳՈՐԳ,
ԳՈՀԱՐԵՂԷՆ ԵՒԼՆ., ԵՒԼՆ.

Մանրամասնութեանց համար հեռաձայնել՝

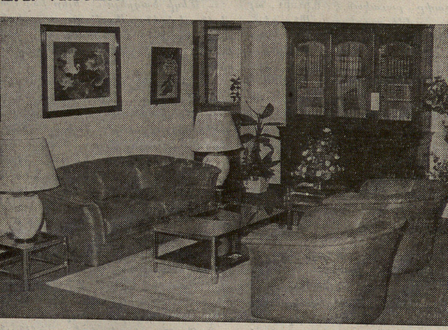
Pour tous renseignements téléphoner au :

— (1) 44 19 82 44 de 9h à 15 sauf mercredi et samedi

— (1) 47 50 40 47 après 19h

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ գին «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

WEEK-END DE CONCERTATION

La CBAF vous informe qu'elle organise un week-end de concertation les 11, 12 et 13 novembre à Bellefontaine.

Départ en car le vendredi 11 novembre à 10 heures précises du parc du clos Montholon, Paris 9e (sur la rue La Fayette).

Le programme du samedi 12 sera consacré à un débat sur l'histoire de la Croix Bleue et du rôle de la femme arménienne dans le passé, le présent et l'avenir.

Le Dimanche 13 novembre, nous assisterons à la messe à l'église de Genève. Retour le 13 au soir.

Les frais de séjour s'élèveront à 500 F. (transport et pension compris).

Inscriptions avant le 5 novembre auprès du secrétariat du Conseil d'Administration : 48. 24. 46. 57 de 9h à 14h ou auprès des sections :

d'Alfortville : *Mme Kabayan*: 43 68 04 89
d'Arnouville: *Mme Topalian*: 39 85 93 40
d'Asnières: *Mme Gourdikian*: 39 82 65 91
de Bagneux: *Mme Hakimian*: 46 83 00 82
de Clichy: *Mme Kiladjian* : 42 70 00 91
de Chaville: *Mme Baronian* : 47 50 97 56
d'Issy-les-Mlx: *Mme Essayan*: 46 48 62 87
de Paris : *Mme Abojian* : 47 70 53 72
de Sevran : *Mme Papazian* : 43 83 87 68

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Իսի-ի «Տ. Սէրէնկիւլեան» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Եպրաքսէ Մանուկեանէ 500 Ֆր. իր ամուսնոյն Հայկազ Մանուկեանի մահուան 22-րդ տարելիցին յիշատակին, (250 Ֆր.ը ի նպաստ Հայաստանի):

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ԿԻՐԱԿԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6
DIMANCHE 6 NOVEMBRE 1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 198

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.454 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 69e ANNEE — N° 18.454

ԻՐ ԹԱՐՄ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Գրողն ու Կեանքը

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Գրողը կեանքի միջից է անցնում եւ փոխադարձաբար՝ կեանքը գրողի միջից է իմաստ ու կերպարանք ստանում, այնքանով որ կեանքը արտացոլուել է գրողի ներաշխարհում: Փախուստ չկայ: Կեանքից դուրս այլ փորձառութիւն չկայ: Ընկել ենք ծուղակը: Խուսափում չկայ: Այլ բան է, երբ մարդ ստեղծում է իր ուրոյն աշխարհը, որը, այսպէս թէ այնպէս, իրական աշխարհի մի տարբերակն է: Ուզում եմ ասել, թէ կեանքը այս է որ կայ, եւ որ այն պիտի ապրել ամբողջութեամբ՝ իր բոլոր վայրկեաններով ու դարերով, իր բոլոր նշանաւոր ու աննշան երեւոյթներով, մաքրով ու ջիղերով, միսով ու արիւնով, ինչպէս նաեւ հոգեկան ու իմացական լոյսերով:

Յետոյ կեանքի հիմնական նպատակը լինելն է, արարքը: Գրողը կեանքից կորզում է մի պատառ եւ նրան պարգեւում սկիզբ ու վերջ, երբ, փաստօրէն, կեանքը անձեւ ու աննախատեսելի մի ազանչելի քաոս է՝ մշտահոս ու ինքնաստեղծ: Անկախ իր կամքից, գրողը շարունակ կեանքի հետ է, որը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի անվերջ արկածախնդրութիւն: Երբեմն նա մասնակից է այդ տօնակատարութեան: Երբեմն պատի տակ նստած լոկ դիտող: Իսկ երբեմն էլ նա դէպքերի ամբողջական մի ցանց է՝ որսալով վայրկեանի հեւքը, լինելութեան անյատակ տագնապը եւ աստղերի հեռաւոր շշունջը: Այս չի նշանակում սակայն, թէ գրողները լաւագոյնս ըմբռնում են կեանքը: Ոմանք վայելում են: Իսկ շատերը լուսանցքային գոյութիւն են պահպանում, շարունակ դժգոհ իրենց շրջապատից, հասարակութիւնից եւ ամէնից շատ՝ իրենք իրենցից: Երբ գրողը դոհ է վարչակարգից եւ իշխող շրջանակների գործունէութիւնից, նշանակում է մի բան խախուտ է հասարակութեան կեանքում:

Ոմանք ասում են, թէ իրենք հոգեկան ու վերացական կեանքով են ապրում: Գրողը - լինի նա բանաստեղծ թէ արձակագիր - չի կարող կեանքից դուրս ապրել, երբ վերացական ապրումներն էլ իրենց հերթին արտացոլումն են իրական կեանքի: Ոմանց համար արուեստը ամէն ինչ է: Նրանք ապրում են արուեստով: Նրանց համար արուեստը համակ կեանքն է: Ես նախընտրում եմ կեանքը արուեստից: Ես գերադասում եմ կենդանի ապրումը ստեղծագործական տենդից: Իսկ լինում են պահեր, երբ ստեղծագործութիւնը այնքան իրական է, այնքան հրատապ, որ փոխարինում է կեանքին, ստեղծելով իր ուրոյն ուժականութիւնը: Ինձ հակասած լինելու գնով ես կառչած եմ մընում ստեղծագործական կրքին: Ուզում եմ ասել, որ պիտի նետուել արկածախնդրութեան մէջ, այլապէս երբեք պիտի չիմանանք, պիտի չիմանանք թէ որտեղից եկանք եւ ո՞ւր ենք գնում: Ապահովութի՞ւն: Ապահովութիւն ինչի՞ց: Չէ՞ որ եղած-չեղածը նախապաշարում է: Բընութեան մէջ ապահովութիւն չկայ: Ինչո՞ւ կեանքը ապահով պիտի լինի: Ո՞վ է տեսել ապահով ստեղծագործութիւն: Ամէն քայլին գրողը ենթակայ է դահավիժման վտանգին: Ամէն քայլափոխին նա քանդում է իշխանութեան հիմքերը: Ահա թէ ինչու բռնապետները գրողի ամենամեծ թշնամիներն են:

Կայ նաեւ անմահութեան խնդիրը: Գրողներ կան, որ շարունակ տաշում, յղըկում եւ գրեթէ կատարելութեան են հասցնում իրենց գործը: Այդպիսիները խիստ բարեխիղճ են: Նրանք անմահութեան են ձգտում, ինչպէս համաշխարհային դասականներից շատերը: Գրողներ էլ կան, ովքեր այնքան շատ են նայել թշուառութեան ու մահուան բիբերին, որ այլեւս դադարել են: Այդպիսիները դայրոյթով եւ արիւնով են գրում՝ գերադասելով վէրերն ու անդունդները յուսոյթի դաշտավայրերից: Այդպիսիների գործերը թերի են ու անկատար: Այդպիսիների գործերում սարսափելի ճշմարտութիւններ կան: Այնպէս որ պիտի ապրել քանի դեռ ողջ ենք: Առնել վայրկեանը, այնքան սեղմել մինչեւ որ նեկտար դառնայ: Կարեւոր չէ թէ ինչո՞վ ապրել: Կարեւոր է ամբողջապէս լինել, որեւէ կերպ լինել եւ որեւէ բանով արբենալ: Այլապէս պիտի չիմանանք թէ ինչու եկանք:

Յետոյ կայ նաեւ գրող լինելու հանգամանքը: Նա պիտի մոռանայ, որ ինքը գրող է եւ իր գործին գնայ, խառնուի մարդկանց եւ դառնայ նրանցից մէկը: Ապրի կեանքը ինչպէս որ է: Շրջապատը պիտի չիմանայ որ նա գրող է, իսկ եթէ գիտէ, ապա նա պիտի խուսափի իր մասին, եւ ընդհանրապէս, գրականութեան մասին խօսելուց: Որովհետեւ շարունակ իր կարեւորութեանը գիտակ գրողը սովորաբար շատ ձանձրալի մարդ է: Այդպիսի մէկը հակուած է արտաքնապէս ճշգրիտ, սակայն ներքնապէս կեղծ բաներ գրելու: Արդէն համբաւը գրողի մեծագոյն թշնամին է: Մարդիկ աւելի լաւ բաներ են գրում երբ անյայտ են: Հասարակական պատուանդանը իր առաջին սուեռը հէնց գրողի վրայ է նետում: Կեանքը հասկանալու համար պիտի կեանքի մասն կազմել և ոչ թէ վերից, ինչ-որ փղոսկրեայ դղեակից նայել կեանքին: Իր կեանքի վերջին օրերին մեծագարութեամբ էր տառապում Թոլսթոյը: Նա համոզուած էր, որ իր արտաբերած ամէն մի խօսքը իմաստութեան յակինթ էր: Նա հրահանգել էր իր մեծ դստեր գրի առնել իր լուրջ կամ պատահական ամէն մի խօսքը: Բանից դուրս եկաւ, որ հանճարեղ մտածողը այդ օրերին ձարտուքներ էր դուրս տալիս: Թոլսթոյի ճիշդ հակապատկերն էր Թումանեանը, որը որեւէ ժամանակ, որեւէ տեղ, ոեւէ մէկին գդալի չդարձրեց իր գրողի ինքնութիւնը:

Եկանք-հասանք ճշմարտութեան ակունքին: Մեծ գործեր կարելի է կեղծել ու ստեղծել: Ճշմարիտ գործերն են, որ պահանջում են անկեղծութիւն եւ հարազատութիւն: Դրա համար կեանքին պիտի նայել մանկան աչքերով, երբ ներքին լուսապատառը մաքուր է պայծառ երկնքի պէս: Աշխարհը յայտնաբերելու այդ առաջին ջինջ տպաւորութիւններն են որ ճշմարիտ են: Յետագային, կեանքն ու գիտութիւն ահագին պատնէշներ են բարձրացնում նրա եւ հիմնական ճշմարտութեան միջեւ: Եթէ գրողը կարողանայ իր ներկայ հանդրուանից յետ նայել եւ յափշտակել իր մանկութեան լոյսերը, ապա մասամբ պահպանած կը լինի դաշնը իր եւ բնութեան միջեւ, իր եւ աշխարհի միջեւ:

Կարեւորը վերջին լուսարացի մշտառկայ գիտակցութիւնն է: Նրանք ովքեր յաւերժութեան համար են ստեղծում, խորքում տափակ ու քառակուսի կառոյցներ են կերտում: Մահկանացութեան յարատեւ գիտակցութիւնն է, որ պատռում է դիմակները եւ դրսեւորում մարդկանց ու աշխարհի մերկութիւնը: Ես այսօր էլ առաջին փորձի առթած դողով եմ գրում՝ որպէս առաջին խօսք ու առաջին ճիչ: Եւ ամէն անգամ աւելի եմ համոզւում, որ անկարող եմ արտայայտելու այն ինչ յարատեւ բողբոջում է ներաշխարհումս: Եւ հէնց այդտեղից էլ իմ մշտառկայ դժգոհութիւնը գրական իմ փորձերի նկատմամբ:

1994, Յունիս 11, Պոսթըն

Ինտրայի «ՆԵՐԱՇԽԱՐՀ»ին առթիւ

(ԱԿՆԱՐԿ)

Մոռացութեան տրուած է երեւոյթ մը, որ արմատական դեր ունի արեւմտահայ արդի գրականութեան եւ գրական մտածողութեան կազմաւորման մէջ: Այս յօդուածը կը միտի, թէկուզ ընդհանուր գիծերու տակ, վերարծարծել այդ երեւոյթը, որուն առաջադրած գրական հարցերը կը մնան այժմէական, մանաւանդ երբ նկատի առնուի մեր օրերու «խնդրայարոյց» եւ «անհասկնալի» կարգ մը գրողներու պարագան:

***

Շուրջ դար մը առաջ, 1898-ին, նկարիչ - գրող Տիրան Չրաքեան կը ձեռնարկէ գրի առնելու «Ներաշխարհ»ը: Իր իսկ վկայութեամբ (1), երկու տարի յետոյ է որ զայն կ'աւարտէ ու կ'որդեգրէ Ինտրա անունը (2): Հեղինակը քսանհինգ տարեկան երիտասարդ մըն է որ, կեանքի ու մահուան խորհուրդէն համակուած, ծընունդ կու տայ էջերու՝ որոնք, իրենց խորութեամբ, իմացականութեամբ, բը-

Գրեց՝

ՎԱՀԷ ԱՐԱՉ

նազանցականութեամբ, ոգեկանութեամբ, նուրբ զգայականութեամբ, լեզուական եւ արտայայտչական նորարարութեամբ, արեւմտահայ գրականութեան մէջ թերեւս կը դառնան սկիզբը ուղղութեան մը որ, իրմէ ետք, կը շարունակուի գլխաւորաբար Նիկողոս Սարաֆեանով եւ, մեր օրերուն, Գրիգոր Պըլտեանով, իւրաքանչիւրը անոր տալով նոր տարածք՝ մեկնելով իր ժամանակներէն սերող արտայայտչական եւ գրական ըմբռնումներէն:

Պատանի տարիքէն իսկ Ինտրա կը յօրինէ բանաստեղծութիւններ եւ նոյն ատեն կը նկարէ: 1888-ին, երբ համբաւաւոր ծովանկարիչ Յովհաննէս Այվազովսկի Պոլիս իր այցելութեան առթիւ կը գտնուի նաեւ Ազգային Պատրիարքարանը, իրեն կը ներկայացուի տասներեքամեայ Տիրանը, իր երկու ջրանկարներով: Անուանի նկարիչը կը գնահատէ այս գործերը եւ ապագայի փայլուն տաղանդ մը կը տեսնէ անոնց մէջ: Ութ տարի ետք, Չրաքեան իր գծանկարներով կ'աշխատակցի Թրքերէն Սէրվէթի Ֆիւնուն պարբերաթերթին եւ իր քայլերը կը թուին դէպի գեղարուեստական ասպարէզ ուղղուիլ: 1897-ին արդէն Փարիզ է՝ աւելի հմտանալու համար նկարչական մարզին մէջ: Սակայն, ինք այս քաղաքը կը մեկնի առանց մեծ փափաքի (3) (արդեօ՞ք կը նախազգայ որ իր ստեղծագործական բնավայրը գրականութիւնն է աւելի): Փարիզի երկու ամսուան կեցութիւնը դժուարութեամբ կ'ապրի, նիւթական անձուկ պայմաններու բերումով, որմէ յետոյ կ'անցնի Ժընեւ: Յաջորդ տարին, Միքայէլ Կիւրճեանի հրաւէրով, Ինտրա կը մեկնի Եգիպտոս, ուր երկար չի մնար: Իր հօրը մահը զինք կը ստիպէ վերադառնալու Պոլիս: Այստեղ կը բնակի Սկիւտարի Անը Պաշէմի Թրքական դերեզմանատան մօտ:

Թէ ի՛նչ բնոյթ ունէր եւ թէ ի՞նչ ուղղութիւն պիտի ստանար Ինտրայի նըկարչական արտադրութիւնը կարելի չէ գիտնալ, որովհետեւ այդ աշխատանքէն, ըստ էութեան, ոչինչ վերապրած է: Սակայն, փարիզեան շրջանի իր նկարչական ըմբռնումները աւանդական կը թուին ըլլալ, տեսակ մը խառնուրդ իրապաշտութեան, վիպապաշտութեան, բնապաշտութեան եւ արեւելապաշտութեան՝ անհաղորդ այդ տարիներու յառաջապահ նըկարչութեան հարցերուն՝ տպաւորապաշտութենէն բխող: Նախքան Եգիպտոս երթալը, Ժընեւէն Կիւրճեանին ուղղուած իր նամակին մէջ Ինտրա կը գրէ. - «Հիմա Boîte à peinture մը ունիմ, palette-ներ, 20 վրձին, 50-էն աւելի ներկեր ու մանրմունր անհրաժեշտ իրեր, ու կրնամ Եգիպտոսը շահագործել, տեղական թիպեր նըկարելով իմ ընտրելիք composition-ներուս մէջ, նոխ capital-ով մը վերադառնալու համար Եւրոպա···: Ա՛հ, զմայլելի ծրագիր···» (4): Այդ օրերուն, այս պատկերային ըմբռնումը վերջին մնացորդներէն էր կանոնապաշտութեան՝ տասնամեակներ տեւող քարացած սահմանումներու եւ կանոններու վրայ հիմնուած: Նկարչական մտայղացքի նման պարագայ մըն է Ինտրայի ժամանակակից եւ իրեն նման նկարիչ-գրող, արեւելքցի եւ միստիք Ծըպրան Խալիլ Ծըպրանը, «Մարգարէն» հատորին հեղինակը: Իսկ այդ շրջաններուն, Էմիլ Զոլայի նկարչական քննադատութիւնները, օրինակ տպաւորապաշտութեան եւ այդ ծիրին մէջ գործող նըկարիչներու գործերուն վերաբերող, պէտք է ըսել, անհեթեթ են: Ասիկա յաճախակի երեւոյթ մըն է, երբ գեղարուեստական մարզի մը մէջ ակնառու ըստեղծագործող ըլլալով հանդերձ, այլ մարզի մը մէջ նոյն անձը կը մնայ պահպանողական ըմբռնումներու տիրապետութեան տակ:

Սակայն այլ է Ինտրայի ներաշխարհային և իմացական ընկալումը: Ինտրա ինքզինք կը նկատէ վերացական (5): Կարեւոր է այս նկատառումը, երբ աչքի առջեւ ունենանք որ վերացականութիւնը այդ

●►

տարիներուն է որ Եւրոպայի մէջ կը խըմորուի ու կ'ունենայ իր գեղարուեստական առաջին պատկերումները: Եւ ընդարձակ է գրականութեան, իմաստասիրութեան, պատմութեան, կրօնագիտութեան եւ ոգեկան հարցերու Ինտրայի ծանօթութիւնը, ինչ որ «Ներաշխարհ»ին կու տայ համամարդկային տարածք մը զոր, թերեւս, քիչեր նուաճած ըլլան արեւմըտահայ գրականութեան մէջ: Եթէ «Ներաշխարհ»ը թարգմանուի օրինակ, ֆրանսերէնի, այս իրողութիւնը գուցէ աւելի յայտնի դառնայ՝ վկայ այն քանի մը կարճ հատուածները զորս հեղինակը ինք թարգմանած է (6):

Ինքնակենսագրական գործ մըն է «Ներաշխարհ»ը, զգայական եւ տառապող հոգիի մը արտայայտութիւնը, սիրոյ հըրայրքով տոգորուն: Վայրը, ուրկէ թըռիչք կ'առնեն գրողին երեւակայութիւնը, իմացականութիւնը եւ յուզականութիւնը, իր սենեակն է, Թրքական գերեզմանի կողքին: Ինտրա զայն կը նկարագրէ Կիւրձեանին. - «Այս տունին մէջ սենեակ մը ունիմ առանձին: Բաւական բարձր ձեղունով, պզտիկ, նեղ, երկայնաձեւ սենեակ մըն է սքանչելի համեմատութիւններով: Մէկ պատուհան մը ունի որ կը նայի տանիկ գերեզմանոցին վրայ, որ սակայն անոյշ պուրակի մը երեւոյթն ունի այդ մասին մէջ, որովհետեւ գերեզմանաքարեր չկան շատ, եւ մարդ գրեթէ երբեք առիթ չունենար հոն թաղուած մեռելներուն վրայ խորհելու (7): *«Ներաշխարհ»ը այս սենեակի նոյնանման նկարագրութեամբ է որ կը սկսի: Սակայն մահը հոն միշտ ներկայ է: Առաջին էջէն իսկ: Գրութեան երկայնքին տիրող թախիծը եւ, օրինակ, ծովուն անվերջ ալիքները, դէպի ծովափ արշաւող, դէպի Ինտրան եկող, կարծէք իւրաքանչիւրը իրեն հետ կը բերէ անյայտին, մահուան ծալքերը՝ իրեն միշտ յիշեցնելու որ մահը յարատեւօրէն իրեն կը նայի. եւ Ինտրա կը ցանկայ,* «ամէն բանէ աւելի կը տենչայ» (8) *զայն, տակաւին երեսուն տարեկանին:*

Հոգեկան մթին խլրտումներ ապրող երիտասարդը արդէն իսկ հիպնոսով կը սկսի զբաղիլ երբ դեռ տասնութ տարեկան է, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ Ինտրա խորհուրդին եւ մոգութեան հանդէպ յատուկ հակում մը ունի եւ թէ, իր միտքն ու երեւակայութիւնը, պարզ իրականութենէն եւ երեւոյթներէն անդին թափանցելու անդիմադրելի պահանջք մը կը զգան: Ասիկա երբ գումարուի իր գերզգայնութեան, սկզբունքի անշեղութեան եւ անդրդուելիութեան (9), *չի կըրնար զինք չդարձնել ծայրայեղ մը՝ յամառ հաւատաւոր մը, որ խորքին մէջ գուցէ բնական հետեւանքն է մահուան հետ իր սերտ կապին:* 1913-*ին է որ, իր միակ զաւկին ծնելու տարին, Ինտրա ցոյց կու տայ կրօնամոլութեան իր առաջին նշանները ճիշդ անոր համար որ, թերեւս, ինք կը պատրաստուի մահուան եւ գուցէ, անյայտէն իր սարսափն է, որ զինք կրնայ մղած ըլլալ կեանքի վերջին սահմանը մաքուր հոգիով անցնելու տենչանքին՝ զերծ մնալու յաւիտենական տանջանքէն:*

* * *

Երկար ատեն, գրաքննութեան խըստութեան պատճառով, «Ներաշխարհ»ը լոյս չի տեսներ: Անոր աւարտէն միայն վեց տարի յետոյ է որ կարելի կը դառնայ տպագրութիւնը «մանր մունր գեղչումներու շնորհիւ, եւ առանց լուրջ յապաւմանց» (10): *Կարդալով Ինտրայի ինքնաքննադատութիւնը՝* «Ներաշխարհը *դիտուած իր հեղինակէն» խորագրուած, որպէս պատասխան զինք մեղադրողներուն, կարելի է որոշ կարծիք մը կազմել այն փայասական ընդունելութեան մասին զոր ունեցած է հատորը: Նորարար գործի ճակատագիր:*

Հիանալի է Ինտրայի ինքնաքննադատութիւնը: Այլ բան է երբ գրականութիւնը ներսէն եւ իր մորթին վրայ ապրող մը մը արտայայտուի անոր մասին, որովհետեւ ոչ միայն քննարկումը կը դառնայ աւելի կենդանի այլեւ՝ կ'արծարծուի գրականութեան իսկական էութիւնը: Նման պարագաներու է որ քննադատութիւնը մէկ կողմէ եւ բանասիրութիւնը, մատենագիտական եւ բովանդակային քննարկումը միւս կողմէ, կը յայտնուին որպէս իրարմէ տարբեր մշակումներ. եւ բազմաթիւ են անոնք որոնք այս մարզերը իրարու հետ կը շփոթեն: Քննադատութիւնն ալ, նման գրականութեան, ըստեղծագործող միտք կ'ենթադրէ:

Ինտրայի այս գրութենէն կը պարզուի թէ «Ներաշխարհ»ին ուղղուած գլխաւոր քննադատութիւնները կը վերաբերին ա.- Լեզուին եւ Ոճին, բ.- Իմաստասիրութեան եւ Ոգիին: Այստեղ կ'արժէ կարգ մը մէջբերումներ կատարել, որոնց մէջ արտայայտուած հաստատումները կը մընան այժմէական եւ որոնք մեկնաբանութեան չեն կարօտիր:

ԼԵԶՈՒ ԵՒ ԻՐԱԿԵՐՏ ԲԱՌԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

«Բառերն ընդհանուր գաղափարներ կը յայտնեն բայց այդ գաղափարաց ընդհանրութիւնը նոյն ընդարձակութիւնը չունի ամէն բառի մէջ եւ կան բառեր որ բաղդատաբար մասնաւոր գաղափար մը կը յայտնեն, այնքան փոքր է իրենց տարողութիւնը: ...Ինչպէս պարզութենէ դէպի կնճիռը կ'այլանայ ամէն գործարանաւորութիւն, ամէն կեանք, ուշադրութիւնն ալ կը դիմէ պարզէն դէպի կնճռոտը, բացայայտէն դէպի զննելին, եւ հետզհետէ աւելի հազուադէպ ու պարագայական երեւոյթներու յատուկ, աւելի մասնաւոր գաղափարներ կը ծնին, որք դեռ ընդհանուր են բաղդատմամբ ա'լ աւելի մասնաւոր գաղափարներու որք դեռ կըրնան երեւալ: Այս պատճառով է որ երբ ժողովուրդ մը խորապէս զբաղի որեւէ բանով, եւ զայն դիտէ ամէն տեսակէտներէն ու ամէն այն եղանակաւորմանց մէջ որով կը ներկայանայ, կը ստիպուի այդ իրը կոչել այնքան անուններով որքան հանգամանք որ ունի ան» (*էջ Բ*):

«...Բառ շինողներն եղած են գրեթէ միշտ անոնք որոնց իմացականութեան մէկ գլխաւոր յատկութիւնն է վերացումը, ինչպէս նաեւ որոնց նկարագրին մէկ յատկանիշն է վերացում մը, անջատում մը սովորական կեանքի իրերէն: Գաղափարի մարդիկ, գաղափարներու կեանքի մը սիրահար մարդիկ են որ բառ կը շինեն. ռամկօրէն խօսելով՝ վերացական մարդիկ» (*էջ Զ*):

ՈՃԻ ՄԱՍԻՆ

«Արդարեւ Մարդ ըսելով նկարագիր մը չենք հասկնար միայն, այլ ստացիկ վիճակներու, իմացականութեան մը եւ նկարագրի մը միաւորումը...: Ոճը մարդն է, եւ ոճը, որ եղանակ մ'է, կը պատկանի ոչ միայն նկարագրին՝ այլ նաեւ մնացեալ մեծամասնութեան» (*էջ ԺԲ*):

«...Կան ընթերցողներ որ մթութիւն տեսած չեն *Ներաշխարհ*ին մէջ: Բայց անոնք ժամավաճառ ըլլալու վախ չունին, կըրնան խորհիլ շատ հոծ ու վերացեալ նախադասութեանց վրայ. եւ կ'երեւայ թէ չեն նոյնացներ յստակութիւնը հասկնալիութեան հետ: Վասնզի նոյն չեն անոնք. յստակութիւնը բացարձակ է. ընթերցողներու տրամադրութենէն եւ կարողութենէն կախում չունի, կամ մարդկային մըտքին հետ յարաբերական է միայն. իսկ հասկնալիութիւնը կախում ունի ընթերցողներու տրամադրութենէն, ուշադրութեան ու հմտութեան տարողութենէն. բոլորովին յարաբերական բան մ'է: *Ներաշխարհ*ը կրնայ միշտ դիւրահասկնալի չըլլալ, հակառակ իր ընկալեալ առաւելութեանց պայման եղող մեծ յստակութեան: Ի՞նչ բան կայ աւելի աներմրնելի՝ քան կատարել ճշդութեամբ, ծայրագոյն սեղմութեամբ եւ սքանչելի յստակութեամբ բռնուած մաթեմաթիկ սահմանում մը, տեսութիւն մը, օրէնք մը, ապացուցում մը՝ անոր համար որ մարզուած չէ այդ նիւթոց մէջ» (*էջ ԺԵ - ԺԶ*):

«*Ներաշխարհ*ը բնական երեւոյթ մ'է. եւ քանի որ ընդհանրապէս հիացում մ'է վսեմ բաներու, եւ տոգորուն է խորին բարոյապաշտութեամբ՝ բնական երեւոյթ մ'է որ ոչինչ ունի այլասերեալ ու վատառողջ, եւ բացայայտօրէն կենսալի է: Բընութեան պաշտող ու էովին անոր վերաբերող հոգւոյ մ'արտադրութիւնն ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ» (*էջ ԻԸ*):

«Ապահովապէս բնութենական մ'է այն գրագէտն որ իր մտածման թոյլ կու տայ ընթանալ ու նիւղաւորուիլ ամէն անուն ու ծաւալուն բանի պէս, առուի մը, բոյսի մը պէս, գործնաւորութեան մը պէս. ամէն հանդարտօրէն կամ բնօրինապէս կենսալի բաներու նման: Եւ նոյնիսկ աւելի անբնական չէ՞ խորհրդածութիւնը կտրատել, փոքր հատուածներու բաժնել զայն, անդուլ վերջակէտել՝ երբ կիրք մը չկայ որ ստիպէ, ընդհատներ պատճառէ փրագին, որ հատկլեալ ու հև ի հև ընդոստութիւն մը տայ անոր: Եւ եթէ այդ կտրուկ նախադասութեանց ոճն ոչ ոք անբնական համարի, ինչո՞ւ պարբերականներուն ոճը բնական չնկատուի, եւ նոյնիսկ մերթ աւելի բնական: Եթէ ներելի է ոճի մը, նմանիլ անջատ անջատ կտորներով գործող ճարտարապետութեան մը, ի՞նչպէս արդեօք ներելի չէ որ գրտնուի նաեւ ոճ մը՝ անանջատ տարրերով նկարչութեան մը նմանող: Եւ գեղարուեստներէն ո՞րն է որ աւելի համաձայն է բնութեան ու բնականին՝ քան նկարչութիւնը» (*էջ ԼԵ - ԼԶ*):

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՈԳԻԻ ՄԱՍԻՆ

«Գիտութեան եւ իմաստասիրութեան սահմանակից այդպիսի գեղարուեստական յօրինուածի մը պակասին պէս՝ կայ նաեւ պակասն ամբողջական ու որոշ իմաստասիրութեան մը: Իրաւ է թէ հարկ չկար որ հեղինակն անպատճառ գրած ըլլար արդէն ճշդեալ իմաստասիրութիւն մ'իր գրքին մէջ: Բանաստեղծէ մը կը սպասուի փիլիսոփայութիւն, բայց ո՛չ անպատճառ փիլիսոփայական դրութիւն» (*էջ Խ*):

«Եսին ընդհանրացումը, կամ ուրիշ բառով՝ տիեզերքի ներաշխարհացումը կը պանծացնէ միշտ Ինտրա» (*էջ ԽԲ*):

«...Ինտրայի խորհողի յատկանիշն որ գրքին մէջ ամէնուրեք կը յայտակերպի աւելի կամ նուազ որոշ՝ համոզուած բարոյապաշտութիւնն է, Բարոյականն է: ...Իրաւ է թէ կրօնքի կամ ոգեհաւատութեան ներշնչած յոյսերուն չքացումն բըզմարդ կրնայ տրտմեցնել, բայց ատով օրէնքները չեն խախտիր ու կեանքը չի դադրիր: Իսկ Ինտրայի բանաստեղծական կամ արուեստագիտական յատկանիշն է Բնութենապաշտութիւնը: ...Եւ Ինտրայի մարդկային յատկանիշն ալ Կենսապաշտութիւնն է: ...Պարզապէս՝ իր տրտմութիւնք կու գան իր բնութենապաշտի, կենսապաշտի, բարոյապաշտի երբեակ ձգտմանց արգիլուելէն: Բնութեան, Կեանքի եւ Բարոյականի համար Ինտրայի խանդավառութիւնք կը կազմեն ուրեմն *Ներաշխարհ*ի երբեակ յատկանիշները: ... *Ներաշխարհ*ի ոգին ապրիլն է գծշմարտութիւն: ... *Ներաշխարհ*ի ոգին է լոյսն ապրիլ» (*էջ ԽԶ*):

* * *

Ինտրա կը գրէ նաեւ թէ «Ներաշխարհ»ը գրական գիրք մ'է. բայց գրականութիւնը տգիտութիւն չէ, հակառակ այն երանաւէտ կարծիքին զոր գրականութեան մասին կազմած ըլլալու է քիչ շատ ամէն մարդ՝ վարժուելով իբր գրական գործ կարդալ այն բոլոր արտադրութիւններն որք հրապարակային ըլլալու համար ո՛չ թէ արուեստի ու հմտութեան ու խելքի պէտք ունին՝ այլ լրբութեան»:

Զուտ ու բարձր գրականութեան այս ըմբռնումը պատմելէ աւելի կը հիմնըւի թելադրականութեան, արձակով բանաստեղծական զգայնութիւններու արծարծման վրայ, իբրեւ թէ երաժշտութիւն ըլլայ, եղանակաւորում մը, որուն կարելի է յաճախ վերադառնալ ու, ամէն ունկնդրութեան, վերապրիլ յոյզերը, իմացական եւ ոգեկան վերացումները: Որովհետեւ գրական գիրք *մը չի նմանիր վէպի մը որուն ընթերցումը երբ աւարտի՝ ընդհանրապէս հարկ չենք զգար զայն կրկին կարդալու՝ երբ պատումէն անդին շատ բան չի մնար, ի բաց առեալ անոր գեղարուեստական արժանիքին գիտակցութիւնը երբ հեղինակը տաղանդաւոր կամ մեծ գրող մըն է:*

Գրականութիւն ըսելով նկատի ունենալ գլխաւորաբար կշռոյթը, համադրումը, կառոյցը, բառերու եւ լեզուին երաժշտականութիւնը, գոյնը, վերացումը՝ առանց պատմողական դրոյթի, ահա ըմբռնում մը որ հիմքն է նաեւ մեր դարու արուեստներուն: «Ներաշխարհ»ի եւ Ինտրայի ինքնաքննադատութեան լոյս տեսնելէն չորս տարի ետք Վասիլի Քանտինսկի, ոգեպաշտ եւ միստիք, կը նկարէր առաջին վերացապաշտ գործը 1910-ին՝ ջնջելով կերպարանայինը նկարչութեան մէջ: Այլեւս կարելի էր նկարել առանց անպայման տեսանելի կամ շօշափելի նիւթ մը ներկայացնելու, պատկերելու, կարելի էր ստեղծել նկար մը որ ապրէր միայն գոյնով, գիծով, լոյսով, իրականութենէն անկախ ձեւակերպումներով, մէկ խօսքով՝ ինքնիրմով, իր օրէնքներով եւ ամբողջականութեամբ: Եթէ Ինտրա նկարչութիւնը ըմբռնէր այնպէս ինչպէս գրականութիւնը՝ անկասկած վերացապաշտ նկարիչ մը պիտի դառնար: Բայց հաւանաբար այդ յայտնութիւնը չունենար՝ զերծ ըլլալով այն բոլոր նախապատրաստական կացութենէն եւ շրջապատէն, զորս ունեցան Քանտինսկի եւ իրեն համախոհները:

«Ներաշխարհ»ին նորաբարական եւ գրական յատկանիշները չէին կրնար օր մը իրենց անդրադարձն ու գնահատումը չըգտնել յետագայ հայ գրողներուն մօտ: Շահան Շահնուր, հակառակ որ տեղ մը Ինտրան, այլոց կարգին, «ամաթէօր» *կը նկատէ* (11) *(այս որակումը թերեւս մաս կը կազմէ այն ցասկոտ կարծիքներուն զորս յետագային նախընտրեց յայտնած չըլլալ), դէպի լոյսը ձգտող Վարուժանի եւ Ինտրայի յղացքները բաղդատելով, «Ներաշխարհ»ի տուեալ հատուածին մասին կը գրէ.* - «Օ, զմայլելի էջը: Այնքան խոր, այնքան անսխալական Ինտրան մեզ կը գրաւէ ամբողջութեամբ: Մենք մինչ դեռ հանդիսատես կ'ըլլանք Վարուժանի նախադասութիւններու յառաջխաղացումին, Ինտրայի հետ միասին է որ կը քալենք դէպի լոյսը, միանալով, նոյնանալով իրեն հետ: Կը յանձնուինք: Վարուժան կ'ըսէ թէ դէպի լոյսը կ'երթայ, բայց Ինտրա է որ կը հասնի անոր: Առաջինը լոյսին վրայ կը խօսի, բայց Ինտրա կը նմանչնայ նաեւ մութը: Առաջինը կը մեկնի գաղափարէ մը և անոր վրայ կը փակցնէ պատկերներ՝ դուրսէն, վրայէն, մինչդեռ Ինտրա կը մեկնի առօրեայ կեանքէն, իր կուժէն, իր աղբիւրէն, եւ ճիշդ հակառակ շարժումով մը անոնցմէ դուրս կը հանէ գաղափարը» (12):

«Ներաշխարհ»ի ընթերցումով անկարելի է չմտածել յատկապէս Սարաֆեանի մասին. եւ ի զուր չէ երբ Եղուարդ Բոյաճեան Սարաֆեանը կը կոչէ «Վէնսէնի անտառին նոր Ինտրայականը» (13): *Լեզուի գեղագիտական կիրարկումը, նկարագրելու եւ պատկերումի խոհականութիւնը, մտածումներու չարահիւսութեան եւ խտացման եղանակը, միստիք եւ ոգեկան ենթահողը, վերացման իղձը եւ, որպէս հոգեվիճակ, թախիծը, ներքին խոր վէրքէն ծորող արիւնը, հասարակաց գիծեր են Ինտրայի եւ Սարաֆեանի մօտ: Աւելին, կան նաեւ բովանդակութեան նմանութիւններ օրինակ, Ինտրայի սենեակին դիմացի նոճաստանին եւ Սարաֆեանի ճամբուն վրայ եւ յետոյ դիմացը գտնուող Վէնսէնի անտառին միջեւ. իրենց հոգեկան եւ իմացական ալցքին՝ ծառերու մարմիններէն հասակ առնող եւ անծայրածիր ներքին եւ արտաքին տիեզերքներուն մէջ տարածուող: Սարաֆեան ալ կը գծէր: Իր մանկութեան տանը պատէն կախուած նկարին նկարագրութիւնը եւ անոր առթած ապրումները կը յիշեցնեն նոյնանման նիւթով Ինտրայի «Նկարը» գրութիւնը: Իսկ երբ «Ներաշխարհ»ը բաղդատենք Սարաֆեանի «Մշուշին մէջ»ին հետ, հիմնական նմանութիւն մը կայ որ է՝ սենեակին դերը որպէս «պատեան», անկէ դիտելով դուրսը, արտաքին աշխարհը: Այստեղ, Սարաֆեանի ինքնիր դէմքին նկարագրութիւնը՝ պատուհանի ապակիին մէջ, իր գրութեան սկիզբը, կը համընկնի նոյն ձեւով ներկայացուած Ինտրայի յղացքին, նոյնպէս «Ներաշխարհ»ի սկիզբը: Ցաւելեալ աղերսութիւն մըն ալ կարելի է տեսնել նաեւ Սարաֆեանի «Բաժակ մը Բէրնօն»ի եւ այն էջերուն միջեւ, որոնց մէջ Ինտրա զաւաթ մը օղիի շուրջ կը տարուի*

պրումներով, միտքերով, տեղւոյն եւ շրջապատին նկարագրութեամբ։

«Ներաշխարհ»ի բնագանցական եւ բանական ենթահողը, բառակերտումի ընթացակարգն ու ըմբռնումը, բառերու խմաստաւորման եղանակը, անոնց արտայայտչական լիցքը եւ անվերջակէտ, երկար պարբերութիւնները՝ որպէս ամբողջութիւն, իրենց արձագանգը կը գտնեն, աւելի յետոյ, Պըլտեանի բանաստեղծութեան մէջ՝ ձեւով մը որ կը տարբերի Սարաֆեանի նկարագրութեան եւ պատումի դասական բնականոնութենէն, չարահիւսութենէն։ Պըլտեանի գործին յղուած քննադատութիւնները «անհասկընալի»էն մինչեւ «խրթին» եւն. կը բաժնեն Ինտրայի «Ներաշխարհ»ին ճակատագիրը. եւ Ինտրայի մտանանչումը կը մընայ ի զօրու, երբ կը գրէ. - «Ըսուած է թէ գիրք մը գրելու համար մատենագրաց մը տակնուվրայ ընելու է. ի՛նչ զարմանալի բան կ'ըլլար չմտածել թէ գիրք մը կարդալու համար ալ կարկ է մատենադարան մը տակնուվրայ ընել. այսինքն հմուտ ըլլալ, մարզուած ըլլալ, կարդալու դժուարին արհեստին վարժ ըլլալ գէթ՝ երբ չունի մարդ այն հանճարը զոր Տիկին տը Սթաէլ անհրաժեշտ կը գտնէ գրքի մը թափանցման համար» (14)։

Բայց այսօր, պարզ ընթերցողի մը համար, «Ներաշխարհ»ը որոշ դժուարութիւններ կը յարուցանէ՝ ինչ կը վերաբերի հոն տեղ գտած առատ բառամթերքի մէկ մասին, ներկայիս գրեթէ անգործածելի։ Անոնցմէ ոմանք չենք գործեր ոչ թէ որովհետեւ ժամանակավրէպ դարձած են այլ՝ դժբախտաբար, մենք կորսնցուցած ենք զանոնք կիրարկելու վարժութիւնը, որովհետեւ մեր բառամթերքը հետզհետէ կ'աղքատանայ։ Անիկա մէկ մասն է Սփիւռքի տարածքին տեղի ունեցող աւերին։

Սակայն պէտք է վերադառնալ Ինտրայի «Ներաշխարհ»ին։

ՎԱՉԷ ԱՐԱՄ

Ծանօթութիւններ

(1) Տիրան Չրաքեան - Ինտրա. -- «Ընտիր Երկեր», (տե՛ս. հեղինակին «Ծանօթութիւն»ը), «Յառաջ» Հրատարակչութիւն, Հայ Դատական Գրականութեան Մատենաշար, 2։ Պէյրութ, 1974, կազմեց եւ խմբագրեց Կարիկ Պասմաճեան։

Ցետ այսու, Ինտրայէն եղած բոլոր մէջբերումները այս հատորէն են։

(2) «Բիչ մը առաջ Ինտրա բառը գրեցի. գիրքին վրայ գրուած ծածկանունս է անիկա։ Հանեցա՞ր. կայծակող մեծ հնդիկ աստուածին անունն է ... զոր իմ անունս կը թոյլատրէ կատարեալ նեբողամտութեամբ՝ կազմել "anagramme"-ով»։ Նամակ (16. 10. 1900)։

«Ինտրա անունը քիչ մը չափազանց է, բայց պիտի մնայ իր տեղը. հնդիկ վասուներուն առաջինն է, Արեւելքին կը գեբաղահէ, եւ աստուածն է լոյսին եւ եթերին. հնդիկ Զեւս մը գրեթէ, կամ բոլորովին»։ Նամակ (14. 2. 1903)։

(3) Նամակ (14. 1. 1897)։

(4) Նամակ (5. 10. 1897)։

(5) «Ընտիր Երկեր», էջ Զ.։

(6) Նոյնը, էջ Լ.։

(7) Նամակ (27. 12. 1898)։

(8) «Ընտիր Երկեր» (Ծանօթութիւն)։

(9) Տե՛ս. Ինտրայի նամակները՝ ուղղուած Գ. Ա. Մազըմեանին (1918 Սեպ. 20 եւ 1918 Հոկ. 11)։

(10) Նամակ (21. 3. 1906)։

(11) Շահան Շահնուր. - «Վաւերաթուղթը», Հրատարակութիւն Թէքէեան Մշակութային Միութեան Շահնուրեան Գրադարանի - 2, Պէյրութ, 1984, էջ 15։

(12) Նոյնը, էջ 43-44։

(13) Մէջբերուած հետեւեալ յօդուածին մէջ. -

Արա Գազանճեան. - «Նիկողոս Սարաֆեան (1902 - 1972)», Յառաջ, Չորեքշաբթի, Սեպ. 18, 1991։

(14) «Ընտիր Երկեր» (էջ ԺԶ.)։

ՃԱՀԱԿԻՐԸ

Գրեց՝

ՓՐՈՖ. ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Կեանքի տարբեր ասպարէզներում, նաեւ արուեստների ու ճարտարապետութեան, սովորաբար զարգացման ճանապարհը միշտ էլ լուսաւորում են առաջատարները։ Հայ ճարտարապետութեան բազմադարեան զարգացման ամէն մի փուլ առաջադրել է իր ջահակիր վարպետներին։ Վաղ միջնադարում այդպիսիք են եղել Հայոց առաջին քրիստոնէական տաճարի՝ Ս. Էջմիածնի, Երերոյքի, Հոխսիմէի, Պտղնիի, Մաստարայի ու այլ տաճարների անանուն վարպետները, հոյաշէն Զուարթնոցի ենթադրեալ հեղինակ Յովհանը։ Զարգացած միջնադարի առաջին փուլում՝ 10 - 11-րդ դարերում ջահակիրներ են եղել Վասպուրականում՝ Մանուէլ, Անիում՝ Տրդատ մեծատաղանդ ճարտարապետները։ 12 - 14-րդ դարերում այդպիսիք հանդիսացան Գեղարդավանքի ժայռափոր տաճարների կերտող Գալձակը, Հաղարծնի սեղանատան հեղինակ Մինասը, Նորավանքի անկրկնելի յուշարձանների հեղինակներ Սիրանեսը, հանճարեղ Մոմիկը եւ ուրիշ շատեր։

Մեր ժամանակներում, սկսեալ 20-ական թուականներից, երբ մեր ազգային ճարտարապետութիւնը թեւակոխեց իր զարգացման արդի փուլը, գլխաւոր ջահակիրն եղաւ Ալեքսանդր Թամանեանը։

***

Ալեքսանդր Թամանեանը (Թամանովը), ծնուել է 1878 թ. Ռուսաստանում, Կուպանի Եկատերինադար քաղաքում, բանկային ծառայողի ընտանիքում։ Տեղի ռուսական միջնակարգ դպրոցում սովորելիս նա ցուցաբերել է նկարչական բացառիկ ընդունակութիւն։ Դա էլ Ալեքսանդրի համար բախտորոշ եղաւ։ 1898 թ. նա ընդունուել է Ս. Պետերբուրգի կայսերական գեղարուեստից ակադեմիայի բարձրագոյն գեղարուեստական ուսումնարանի ճարտարապետական բաժինը։ Կրթական այդ հիմնարկը ու փառապանծ օճախն իր զօրեղ ազդեցութիւնը դրոշմեց ապագայ ճարտարապետի ստեղծագործական դաստիարակման վրայ, կոփեց նրան ռուսական դասական արուեստի հարուստ աւանդոյթներով։ Նրա համար նպաստաւոր եղաւ նաեւ Ս. Պետերբուրգեան քաղաքաշինական միջավայրը, նաեւ քաղաքամերձ թագաւորական դաստակերտների հոյակապ ճարտարապետութիւնը։

Տակաւին ուսանող տարիներին Թամանեանն աչքի ընկաւ բացառիկ աշխատասիրութեամբ եւ ընդունակութիւններով։ Արդէն 4-րդ կուրսում նրան խրաւունք վերապահուեց ինքնուրոյն գործունէութեամբ զբաղուելու։

Նկարիչ - ճարտարապետի կոչմամբ 1904 թ. աւարտելով ակադեմիան, Թամանեանը ստեղծագործական կեանք մըտաւ։ Շուրջ 15 տարի ապրեց ու գործեց Ս. Պետերբուրգում, յարելով փոքրաթիւ այն ճարտարապետների խմբին, որոնք ի հակակշիռ այն տարիներին մոլեգնող մոտայական ուղղութիւններին, ձգտում էին հաւատարիմ մնալ դասական ճարտարապետութեան աւանդոյթներին եւ թարմաշունչ յօրինումներով զարգացնում եւ բազմացնում էին այն։

Պատահական բերումով, թէ իր հարազատ ժողովրդին ծառայելու միտումով նրա անդրանիկ գործը եղաւ Ս. Պետերբուրգի հայ առաքելական եկեղեցու վերակառուցումը՝ իրագործուած 1904 - 1906 թթ.։ Ճարտարապետ Ֆելտէնի նախագծով 18-րդ դարում կառուցուած այդ եկեղեցու ճարտարապետութիւնը աղաւաղուած էր յետագայ վերակառուցումների հետեւանքով։ Գիտնականի իմացութեամբ ու բարձր ճաշակով Թամանեանը կարողացաւ այն վերակառուցել, արժանանալով ընդհանուրի հաւանութեանը։ Նոյնպիսի դրական գնահատականի արժանացաւ իր եւ ճարտարապետ Շչուկոյի ստեղծագործական համագործակցութեամբ կատարուած «Քաֆէ տը Ֆրանս»ի ներքին ձեւաւորումը։

Այնուհետեւ նրա նախագծերի թեմատիկան գնալով հարստացաւ եւ գործունէութեան բնագաւառը ընդլայնուեց, ընդգրկելով Մոսկուան, Եարոսլաւլը, եւ ռուսական նահանգաւան այլ քաղաքներ։ Առանձնապէս յիշատակելի են Եարոսլաւլի յոբելենական ցուցահանդէսի (1913 թ.) տաղաւարային համալիրը, Կոչուբէյի մենատունը Պուշկինօ քաղաքում, իշխան Շչերբատովի առանձնատունը Մոսկուայում եւ հիւանդանոցային համալիրը Մոսկուա - Կազան երկաթգծի Կրատովօ կայարանին մօտ։ 1913 թ. կառուցմամբ աւարտուած Շչերբատովի առանձնատան ճարտարապետութիւնը Մոսկուայի քաղաքային վարչութեան կողմից գնահատուեց տարուայ լաւագոյնը եւ հեղինակին արժանացրեց ոսկէ մեդալի։ Լայն ճանաչում բերեց նրան նաեւ Եարոսլաւլի յոբելենական ցուցահանդէսի տաղաւարային համալիրը՝ լուծուած ռուսական ազգային փայտաշէն ճարտարապետութեան աւանդոյթներին հաւատարիմ։

1914 թ., այսինքն ստեղծագործական կեանք մտնելուց ընդամէնը 10 տարի յետոյ, Թամանեանը արժանացաւ ակադեմիկոս ընտրուելու պատուին։

1917 թ. Հոկտեմբերեան յեղաշրջումը Թամանեանը դիմաւորեց Ս. Պետերբուրգում, ստանձնելով գեղարուեստից ակադեմիայի խորհրդի նախագահի պաշտօնը։ Զուրկ լինելով մասնագիտութեամբ զբաղուելու հնարաւորութիւնից, նա իրեն նուիրեց թատերական ներկայացումների նկարչական ձեւաւորմանը, որպէս այդպիսին մասնակցեց Շէյքսփիրի «Մակպէթ»ի բեմադրութեանը։ Այդ ընթացքում էլ նա հրապուրուեց ժողովրդական մեծադանդուած թատրոնի շէնք նախագծելու գաղափարով։ Այդ կապակցութեամբ Թամանեանի մօտ առաջացած յղացումները յետագայում միայն իրականացում ստացան։

***

Թամանեանի կենսագիրները սովորաբար նշել են երբ նա Հայաստան է եկել 1923 թ., չլրացած թողնելով նրա կեանքի 1919 - 1923 թթ. տարիները։ Իրականում նա Հայաստան է հրաւիրուել Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան կառավարութեան կողմից։ 1921 թ. Փետրուարին Հայաստանում ծագած քաղաքացիական երկպառակութիւնների կապակցութեամբ ի թիւս այլ մտաւորականների նա ընտանիքով փոխադրուել է Պարսկաստան։ Ապրելով Թաւրիզում, զբաղուել է ճարտարապետական գործունէութեամբ, նախագծել մի փողոցի վերակառուցում, մի քանի շէնքեր։ Ցաւօք այդ տարիների նրա գործունէութիւնը ցարդ մնացել է չպարզուած։

Երկրորդ անգամ Թամանեանը Երեւան է ժամանել 1923 թ. Խորհ. Հայաստանի կառավարութեան հրաւէրով։ Այստեղ էլ սկսւում է մեծատաղանդ ու փորձառու, Ռուսաստանում լայն ճանաչում ստացած վարպետ ճարտարապետի ստեղծագործական կեանքի երկրորդ փուլը։ Այն նշանաւորուեց այնպիսի բարձրարուեստ գործերով, որոնցով նա հիմք դրեց մեր ազգային արդի ճարտարապետութեան ոճական նոր ուղղութեանը։ Համարձակօրէն հանդէս եկաւ որպէս դրա ջահակիրը, առաջամարտիկը։ Նա այն վարպետներից էր, որոնք խորապէս ըմբռնեցին իրենց առաքելութեան նոր խնդիրները։ Հայ մտաւորականութեան մի բոյլի կազմում նուիրուելով հարազատ ժողովրդի պատմական մեծ վերածննդի սրբազան գործին, Թամանեանի տաղանդը պարարտ հող գտաւ, փարթամ ծիլեր տըւեց, բազմապատկուեց եւ սկզբունքօրէն նոր բովանդակութիւն եւ որակ ստացաւ, բախտորոշ դառնալով հայկական արդի քաղաքաշինութեան եւ ճարտարապետութեան զարգացման համար։

Բազմապիսին եղան վարպետի ստեղծագործութեան ոլորտները, ընդգրկելով Երեւանի, այլ քաղաքների ու բնակավայրերի վերակառուցման յատակագծերի, վարչական, հանդիսատեսային, ուսումնական, բուժական, նոյնիսկ արտադրական շէնքերի նախագծերի մշակումները։

Թամանեանի քաղաքաշինական նախագծումներում գլխաւորը Երեւան քաղաքի վերակառուցման գլխաւոր յատակագծի մշակումն էր, որպէսին նա ձեռնարկել էր դեռեւս առաջին Հանրապետութեան տարիներին ու շարունակեց Երեւան վերադառնալուց յետոյ։ Հարկաւոր էր հիմնովին վերակառուցել ցարական Ռուսաստանի գաւառական այս յետամնաց քաղաքն իր խղճուկ ժառանգութեամբ, ծուռ ու մուռ, փոշոտ եւ անբարեկարգ փողոցներով, մէկ-երկու յարկանի կաւաշէն տըներով։ Ըստ 1924 թ. Ապրիլին Հայաստանի կառավարութեան կողմից հաստատուած Երեւան քաղաքի վերակառուցման գլխաւոր յատակագծի, այն հիմնական վերակառուցման պիտի ենթարկըւէր, պահպանելով լոկ մի քանի փողոցների ուղղութիւններ։ Քաղաքային ողջ տարածքը պատուելու էր լայն եւ բարեկարգ փողոցների ու պողոտաների կանոնաւոր ցանցով, հասարակական կենտրոններով՝ այդ թւում գլխաւոր հրապարակով (այժմ Հանրապետութեան վերանուանուած), տարբեր բնոյթի հասարակական շէնքերով, բնակելի թաղամասերով։ Մայրաքաղաքի լաւագոյն էկոլոգիական պայմանների ստեղծման հետամուտ, նա արդիւնաբերական շէնքերը նախատեսնում էր տեղաբաշխել առանձնակի՝ Երեւանի հարաւակողմում։ Նոյն նպատակով նախագծում պատշաճ տեղ էր յատկացուած քաղաքատարածութեան կանաչապատմանը եւ ջրային մակերեսների ստեղծմանը, ինչպիսիք հրամայաբար թելադրւում էին կլիմայական չոր պայմաններով։ Քաղաքն օղակող լայն պուլվարի, պուրակների, զբօսայգիների ընդարձակ ցանցի, Հրազդանի գեղատեսիլ կիրճում ստեղծուող զբօսավայրն ու արհեստական լճի, բնակելի թաղամասերի ներքին բակերի կանաչապատում, քաղաքը շրջապատող բարձունքներին արհեստական անտառաշերտերի ստեղծումը եւ այլք, նպատակ էին հետապնդում բարելաւել քաղաքի կլիմայական պայմանները, փըրկել աւանդական փոշուց։ Ու այդ բոլորը նախատեսւում էր իրագործել, նկատի ունենալով մայրաքաղաքի բնակչութեան աճը մինչեւ 150 հազարի։ Այն ժամանակւայ կռահումները այդպիսիք էին։ Բացի Երեւանից Թամանեանը մշակել է Նոր-Պայազէտ (այժմ՝ Կամօ), Վաղարշապատ (այժմ՝ Էջմիածին), Ախտայ (այժմ՝ Հրազդան), Աշտարակ քաղաքների, Սարդարապատի որբաւանի եւ Նուպարաշէն աւանների, Երեւանի Արաբկիր շրջանի կառուցապատման յատակագծերը, ինչպէս նաեւ նրանցում կառուցուող տարատեսակ շէնքերի նախագծերը։ Դրանով իսկ նա հայկական արդի քաղաքաշինութեան մէջ դեռեւս 20-ական թուականներին արմատաւորել է կոմպլեքսային կառուցապատման սկզբունքը։

Թամանեանի ստեղծագործութեան միւս կարեւոր բնագաւառն եղաւ տարաբնոյթ շէնքերի նախագծումը։ Իւրաքանչիւրի բովանդակութիւնը համապատասխան յատակագծային եւ ծաւալատարածական մըշակումների ժամանակ նրանց արտաքին եւ ներքին ճարտարապետութիւնը մեկնաբանելիս հեղինակը կիրառել է պարզ ու անպաճոյճ ձեւեր, լաւ ընտրուած համաչափութիւններ՝ սերուած դասական ճարտարապետութեան չափերանից։ Այդ մասին են վկայում Երեւանում կառուցուած Բժշկական Ինստիտուտի անատոմի-

կումի մասնաշէնքը, Անասնապահական - անասնաբուժական, Պոլիտեխնիկական եւ Ֆիզլոտերապեւտիկ ինստիտուտների, Պետական համալսարանի աստղադիտարանի եւ Հանրային գրադարանի շէնքերը: Դրանցից իւրաքանչիւրը գտել է իր ֆունկցիոնալ բովանդակութեան պատշաճ ճարտարապետական լուծումը, նաեւ քաղաքաշինական ճշգրիտ տեղաբաշխումը:

Արտադրական շէնքերը, որոնց թւին են պատկանում Երեւանի առաջին Ջրաէլեկտրակայանի եւ Այգր լճի (Ակնալճի) ջրհան ենթակայանի շէնքերը, նոյնպէս լուծուած են պարզ, իրենց ծաւալներով ներդաշնակ բնական գեղատեսիլ միջավայրին, սակայն նրանցում հեղինակը խիզախել է այդ շէնքերի ճարտարապետութեանը հաղորդել ազգային երանգ:

Ստեղծագործական նոյն, առաւելապէս նորարարական դիրքերից է Թամանեանը յօրինել իր երկու յիրաւի մեծագործութիւնները՝ Հայաստանի կառավարութեան տունը եւ Ժողովրդական տունը (յետագայում՝ Ալեքսանդր Սպենդիարեանի անուան Օփերայի եւ պալէտի թատրոնի շէնքը): Նրանցում, ինչպէս հեղինակն է խոստովանել «...Ես փորձել եմ օգտագործել անցած դարերի ճարտարապետական ժառանգութիւնը: Ես ձգտել եմ գտնել այնպիսի ձեւեր, որոնք համապատասխանէին երկրի կլիմայական պայմաններին ու բնութեան առանձնայատկութեանը, ինչպէս եւ արտայայտէին Հայաստանի ժողովրդական ստեղծագործութիւնը, գտնել այնպիսի լուծում, որի մէջ ազգային ձեւը զուգակցի նոր (Թամանեանի մօտ՝ սոցիալիստական, Վ. Յ.) բովանդակութեան հետ»:

Դա է եղել նրա ստեղծագործական հաւատամքը, ըստ որում հայ ժողովրդի ազգային ճարտարապետութեան գանձարանին նա դիմել է (ունենալով Թորոս Թորամանեանի նման հմուտ խորհրդատու), ոչ որպէս հին ձեւերի երկրպագու, այլ հետամուտ՝ այդ հարուստ ատաղձի վրայ ստեղծելու նորն ու անկրկնելին: Նա երբեք չի կաշկանդուել ազգային ճարտարապետութեան աւանդոյթներից բխող հնարաւորութիւններով, մնալով դրանց հաւատարիմ, նա հարստացրել է մեր ազգային ճարտարապետութիւնը, զուգակցելով այն լաւագոյնի հետ, ինչը սերում էր ռուսական եւ համաշխարհային ճարտարապետութեան գլուխ գործոցներից: Վարպետի ստեղծագործական հնոցում դա ստացուել է որպէս ներդաշնակ մի համաձուլուածք, որ ամենեւին չի հրնչում որպէս ոճական անդաշնութիւն: Դրանով էլ Թամանեանը նշուած շէնքերի ճարտարապետութեանը հաղորդել է ըսկզբունքօրէն նոր հնչեղութիւն, մեր արդի ազգային ճարտարապետութիւնը բարձրացրել համամարդկային չափանիշի: Այդ առումով կարելի է զուգահեռ տանել իտալական վերածնութեան 15-16-րդ դարերի վարպետների գործելակերպի հետ: Մեկնարկելով անտիկ հռոմէական ճարտարապետութիւնից, նրանք ստեղծեցին այն նորը, որը պատուաւոր տեղ գրաւեց ճարտարապետութեան համընդհանուր պատմութեան մէջ, որպէս նրա զարգացման կարեւորագոյն փուլերից մէկը:

Վարպետի գլուխ գործոցը իրաւամբ համարւում է Հայաստանի կառավարութեան տունը, որով նա Երեւանի գլխաւոր հասարակական կենտրոնի՝ այժմ Հանրապետութեան վերանուանուած հրապարակի հիմքը դրեց: Հայաստանի կառավարութեան տունը իր հինգկողմանի, կենտրոնում բակ ունեցող յատակագծով զբաղեցնում է հրապարակի հարաւարեւելեան կողմի տարածքը: Այն իր երկու ճակատներով ուղղուած է հրապարակի կողմը, իսկ միւս ճակատներով՝ շէնքը շրջանցող փողոցների: Տարբեր կողմերում գտնուող մուտքերից գլխաւորն ու հանդիսաւորը արեւմտեան կողմինն է, որտեղ կորագիծ յատակագծով ձգուող ճակատը կազմաւորում է օվալաձեւ հրապարակի հատուածներից գլխաւորը: Բացի դրանից, դէպի բակն են տանում կամարակապ երկու դարպասներ, որոնցից գլխաւորն ուղղուած է հրապարակի կողմը գտնուող բարձր աշտարակի տակին:

Արտաքին ճակատների ճարտարապետութիւնը մշակելիս հեղինակը ձգտել է մարմնաւորել հարազատ ժողովրդի պատմական վերածնունդը, ստեղծագործական ուժերի վերելքը: Ըստ էութեան նոր տիպի պալատական այս շէնքի հնչեղ հանդիսաւորութիւնն ու ձեւերի մոնումենտալութիւնը միահիւսուած է մատչելիութեան հետ: Ժողովրդական ստեղծագործութեան հիւթեղ ու կենսախինդ ձեւերը խոր կնիք են դրել շէնքի ճարտարապետութեան վրայ ընդհանրապէս: Նրա իւրաքանչիւր ճակատը, ինչպէս հետաքրքիր գրքի էջեր, դիտողի առաջ բացւում են անկրկնելի հմայքով: Հասկանալի պատճառով ճարտարապետական արտայայտչամիջոցների առաւել ցայտուն շեշտը կիրառուած է հրապարակի օվալաձեւ մասի կողմն ուղղուած գլխաւոր ճակատում՝ շէնքի կենտրոնը ընդգծելու նպատակով: Այնուհանդերձ, ճակատների ճարտարապետութեան անկրկնելիութիւնը չի զրկել նրան միասնութիւնից: Այն ընկալւում է կուռ ու ներդաշնակ, ընդգծելով քաղաքաշինական իր առաջատար դերը յետագայում իրականացուող հրապարակի ներդաշնակ ճարտարապետութեան մէջ: Վարպետն այս շէնքում համարձակօրէն վերականգնեց քարէ ճարտարապետութեան վաղեմի աւանդոյթները, հասցնելով դրանք բարձր կատարելութեան: Նա կարողացաւ կեանքի կոչել հայ ժողովրդի կարեւոր արժանիքներից մէկը՝ քարի գեղարուեստական մշակման արուեստը, դիտելով այն որպէս շէնքի բովանդակութիւնն արտայայտող ակտիւ միջոց: Քանդակային յօրինուածքների մէջ համարձակօրէն նոր շունչ ու արտայայտութիւն է ստացել ազգային արուեստին հարազատ կատարելակերպը:

Թամանեանին վիճակուած չէր աւարտուած տեսնելու 1926 թ. հիմնադրած իր գլուխ գործոցներից մէկի շինարարութիւնը, վերահաս մահը (1936 թ.) զրկեց նրան այդ հնարաւորութիւնից: Որոշ փոփոխութիւններով (կլոր դահլիճի փոխարէն, շէնքի մի թեւում Հայաստանի Գերագոյն Խորհրդին յատկացուող նիստերի դահլիճի յաւելմամբ), այն կատարուեց իր աւագ որդու, ճարտարապետ Գէորգ Թամանեանի նախագծով եւ ընդհանուր ղեկավարութեամբ: Նա հեղինակ է նաեւ ողջ շէնքի ներքին ճարտարապետութեան մշակման: Կառավարական հոյաշէն տան շինարարութիւնն աւարտուեց 1940 թուին: Ի գնահատումն մեծ վարպետի ստեղծագործական սխրանքի ու դասելով այն Խորհ. Միութեան ճարտարապետութեան աչքի ընկնող նուաճումների շարքը 1942 թուին Ալեքսանդր Թամանեանը յետմահու արժանացաւ Խորհ. Միութեան պետական բարձրագոյն մրցանակի: Հայաստանի պետական մրցանակով նշուեց նաեւ իր որդին՝ Գէորգ Թամանեանը, երբ աւարտուեց Հանրապետութեան հրապարակի ճարտարապետական ներդաշնակ անսամբլի շինարարութիւնը:

Ալեքսանդր Թամանեանի յաջորդ մեծագործութիւնն եղաւ Երեւանի Ալեքսանդր Սպենդիարեանի անուան Օփերայի եւ պալէտի պետական թատրոնի շէնքը, որի նախագիծը նա մշակեց ստեղծագործական բարձր ներշնչմամբ ու կարող հմտութեամբ: Դրա մէջ հեղինակը ներդրել է հանդիսատեսային նոր տիպի շէնքի այն գաղափարները, որոնց մտայղացումը առաջացել էր դեռեւս Ս. Պետերբուրգում ապրելիս, Հոկտեմբերեան յեղաշրջման առաջին տարիներին: Հաւատարիմ իր ստեղծագործական նորարարական միտումին, նաեւ քաջատեղեակ աշխարհի լաւագոյն թատրոնական շէնքերի յօրինուածքային ու ճարտարապետական լուծումներին, հեղինակն այս շէնքի նախագծում (որը ժողովրդական տուն, կամ ժողտուն անուամբ է կոչել), խիզախել է ու ստեղծել սկզբունքօրէն նոր մի լուծում: Համաձայն նախագծի թատերական այս շէնքը երկդահլիճ էր, որոնցից հարաւայինը՝ ձմեռնային, ծածկուած, իսկ հիւսիսայինը՝ ամառնային, անծածկ: Դրանց միջեւ տեղաւորուած է ընդհանուր օգտագործման բեմական մասը, որն իր բարձր ու յաղթ ծաւալով վեր է խոյանում երկու դահլիճների կիսաշրջան յատակագծերի վրայ բարձրացող ծաւալների միջեւ, կազմաւորելով միասնական կուռ ու հաւաք ծաւալատարածական յօրինուածք: Բեմից դուրս բացուող երկու դարպասները նախատեսուած են ոչ միայն տեքորի ելումուտին, այլ նաեւ մեծ բազմութիւն բեմով անցկացնելուն՝ համաժողովրդական հանդիսութիւնների ժամանակ:

Ժողտան այսպիսի աննախադէպ յօրինուածքը ըստ էութեան նոր խօսք էր թատրոնական շէնքերի նախագծման պատմութեան մէջ, յիրաւի նորարարութիւն: Ահա թէ ինչու Փարիզում, 1937 թ. կայացած համաշխարհային ցուցահանդէսին ներկայացուած ժողտան նախագիծը յատուկ հետաքրքրութիւն առաջացրեց, արժանանալով Կռան Փրի՝ մեծագոյն մրցանակին:

Ցաւօք, իր այս երկրորդ մեծագործութիւնն էլ հեղինակը ի վիճակի չեղաւ կառուցմամբ աւարտուած տեսնել: 1926 թ. սկսուած շինարարութիւնը, միայն ձմեռնային դահլիճի մասում, այն էլ առանց ճակատների քանդակապատման, շահագործման յանձնուեց 1939 թ.:

Թամանեանի մտայղացումն իրականացուեց որոշ վերափոխութիւններով, որոնք թելադրուեցին կողքով անցնող պողոտայի (այժմ Մաշտոցի անուան) ուղղութիւնը շտկելով, որի պատճառով շէնքի հիւսիսակողմի այգեպուրակը մասնատուեց եւ իրականացուեց իրարից մայրուղիներով բաժանուած հատուածների: Այդ կապակցութեամբ էլ ամառնային թատրոնի փոխարէն նպատակայարմար գտնուեց կառուցել ծածկուած համերգային դահլիճ (այժմ Հայֆիլհարմոնիայի Արամ Խաչատրեանի անուան): Այն իրականացուեց Գ. Թամանեանի նախագծով: Երկդահլիճ շէնքում, օփերայի հանդիսասրահն ունի 1260, իսկ համերգայինը՝ 1500 տեղ, որոնք լիովին ապահովուած են բարենպաստ լսելիութեամբ եւ տեսանելիութեամբ, ինչը այս կարգի շէնքերի գլխաւոր պահանջներից է:

Թատրոնական շէնքն կառուցմամբ աւարտելուց յետոյ իր հուժկու ծաւալով, դասական ու ազգային ճարտարապետութեան ներդաշնակ միահիւսութեամբ վեր է խոյանում մայրաքաղաքի համայնապատկերում, հանդիսանալով դրա ուշագրաւ շեշտը, արդի հայ ճարտարապետութեան ամենահիասքանչ կոթողներից մէկը: Դրանում ակնառու է Թամանեան-քաղաքաշինարարի կանխամտածուած կողմնորոշումը շէնքի կառուցման համար տեղ ընտրելու գործում:

Թամանեանը ոչ միայն մեծ ճարտարապետ էր, այլեւ բազմափորձ շինարար ու այդ գործի հմուտ կազմակերպիչ: Նա քաջ գիտակցում էր, որ ճարտարապետութիւնը չի կարող զարգանալ առանց յենուելու գիտութեան եւ տեխնիկայի նուաճումների վրայ, ուստի հետամուտ էր դրանց արմատաւորմանը նախագծման եւ շինարարութեան մէջ: Մեծ կարեւորութիւն էր տալիս շինարարական աշխատանքների մեքենայացմանը, դիտելով այն, որպէս կառուցումն արագացնելու եւ էժանացնելու էական միջոց: Ըստ նրա մտայղացման ժողտան ձմեռնային հանդիսասրահում բազկաթոռները աւտոմատ կերպով պիտի դառնային դէպի աջ ու ձախ: Դա թելադրուած էր նրանով, որ բեմը դէպի դահլիճն էր ուղղուած իր կենտրոնական եւ դրա երկու կողմերի բեմական բացուածքներով, երբ ներկայացումը փոխադրւում էր կողմնաբեմերը:

Թամանեանը նախագծումն ու կառուցումը դիտում էր որպէս միմեանց հետ սերտօրէն կապակցուած գործընթաց: Կառուցումը պիտի ընթանայ նախագծի հեղինակի ամէնօրեայ հսկողութեան տակ: Դրանով պիտի բացատրել, որ նախագծման իր արուեստանոցը կից էր ժողտան շինարարական հրապարակին ու հեղինակին յաճախ կարելի էր տեսնել լաստատախտակների վրայ: Ժողտան ճարտարապետական արուեստանոցը եւ շինարարական հրապարակը միասին վերցրած մի կատարեալ փորձարարական-հետազօտական դպրոց էր, որտեղ մեծ ուսուցչապետ Ալեքսանդր Թամանեանի ղեկավարութեամբ մասնագիտական կոփում ստացան տասնեակ ճարտարապետներ ու կառուցողներ:

Հայաստան ժամանելուց առաջին իսկ օրերից նախագծման ու կառուցման հետ միասին, բազմազբաղ վարպետի առաջնակարգ հոգսերից մէկն էլ եղաւ հայ ժողովրդի մշակութային հարուստ ժառանգութեան պահպանութիւնը: Նրա, Մարտիրոս Սարեանի, Թորոս Թորամանեանի, հնագէտ Աշխարհբէկ Քալանթարի նախաձեռնութեամբ եւ Հայաստանի կառավարութեան 1923 թ. Դեկտեմբերի 18-ի յատուկ որոշմամբ ստեղծուեց հնութիւնների պահպանութեան կոմիտէ: Կառավարութեանը Թամանեանի յղած զեկուցագրում կարդում ենք. «...Մեր գեղարուեստի յիշատակարանները թանկ են մեզ համար, ոչ միայն որպէս պատմական փաստաթղթեր, նոքա ծառայում են նաեւ որպէս հիմք եւ անսպառ աղբիւր ապագայ ստեղծագործութեանց համար»:

Աւելի քան տասը տարի, որպէս նախագահ, գլխաւորելով նշուած կոմիտէն, Թամանեանը անդուլ ջանքեր գործադրեց, Խորհ. Հայաստանի տարածքում գտնուող բազմադարեան յուշարձանների պետական պահպանութեան գործը կազմակերպելու ուղղութեամբ: Մտերմական ու սերտ էին կապերը հայ ճարտարապետութեան երկու արծիւների՝ Թամանեանի եւ Թորամանեանի միջեւ: Առաջինը դրանցից նպաստում էր Թորամանեանի հետազօտական աշխատանքների կազմակերպմանը, իսկ երկրորդը նպաստեց Թամանեանի հայկական յուշարձաններին ծանօթանալու, ինչը բարերար ազդեցութիւն ունեցաւ նրա ստեղծագործութեան վրայ:

Մեծ հայրենասէր ու քաղաքացի, տաղանդաւոր ճարտարապետ ու բազմահմուտ շինարար, իր ժամանակի մտաւորականութեան կիզակէտ, այդպիսին է Ալեքսանդր Թամանեանի հակիրճ բնութագիրը: Նա ապրեց ու գործեց յանուն իր ժողովրդի բարեկեցութեան եւ լուսաւոր ապագայի, նրան նուիրեց իր քարակերտ գործերը, որոնք պիտի յարատեւեն դարէ դար, որպէս հայկական ճարտարապետութեան մերօրեայ առկայծումներ:

Հանդիսանալով մեր արդի ճարտարապետութեան ուղիները հարթող ջահակիրը, նա օրինակ ծառայեց հայ ճարտարապետների մի քանի սերունդներին, ստեղծեց ճարտարապետական մի դպրոց, որն իր անունով կոչւում է «Թամանեանական»: Նրա հետեւորդները, հայ ճարտարապետների մի ստուարացած բանակ, վերստեղծեց Երեւանի եւ Հայաստանի միւս քաղաքների ու բնակավայրերի ճարտարապետական նկարագիրը: Երեւանի «Թամանեանական» կոչուած կառուցապատուած տարածքը օժտուած է այնպիսի ազգային ցայտուն առանձնայատկութեամբ, որ չես շփոթի աշխարհի որեւիցէ քաղաքի հետ: Դրա հանգուցակէտը Հանրապետութեան հրապարակի ճարտարապետական ներդաշնակ անսամբլն է, որը նրա յղացման հեղինակի՝ Ալեքսանդր Թամանեանի յետնորդների կողմից վերջնական իրականացում ստացաւ:

Կեանքի վերջին տարիներին Թամանեանն աշխատում էր «Մեծ Երեւան»ի յատակագծի մշակման վրայ, քանզի մայրաքաղաքի բնակչութեան թիւը գերազանցել էր 150 հազարից: Վերահաս մահուան պատճառով այդ կարեւոր գործը մնաց թերաւարտ: Հայ ժողովուրդը խոր վշտով համակուեց իր մեծ զաւակի մահուան առթիւ: Նրա յիշատակին նուիրուած մահախօսականում Աղասի Խանջեանը, արտայայտելով ողջ հայ ժողովրդի ափսոսանքը, գրել է. «Յանձին Թամանեանի մենք կորցրինք մեր շինարարութեան եւ մշակութային ճակատի ականաւոր մի գործչի, որի յիշատակը պայծառ կը մնայ խորհ. Հայաստանի աշխատաւորութեան սրտերում»: (Գիտե՞ք արդեօք մահախօսականի հեղինակը, որ նոյն 1936 թ., ընդամէնը հինգ ամիս յետոյ ինք էլ զոհ է դառնալու Լաւրենտի Բերիայի միջոցով իրականացուած ստալինեան նախճիրի): Իսկ մեծ բանաստեղծ Եղիշէ Չարենցը (որը յաջորդ տարի իր մահկանացուն կնքեց Երեւանի բանտում), այսպիսի լուսաշող տողերով պիտի ողբար Թամանեանի մահը.

«Որքա՜ն նման է եղել մահն այդ մարդ կանթեղի
Նրա կոպերը երէկ, երբ փակցել են խաղաղ
կապոյտ բոցով բռնկուած վերջին ջերմում ուղեղի
Նա տեսել է երեւի արեւային մի քաղաք.
Ինչպէս մաքուր մարմարի կապոյտ կողին ննջարած
Արեւային ժամացոյց՝ քարտէզն անհաս քաղաքի,
Պողոտանե՜ր, փողոցներ՝ բոլորաձիգ երկարած,
Իսկ կենտրոնում երկնահաս, գրանիտեայ մի բագին,
Անքթարթում մի վսեմ, որ երկարում է դարեր,
Որ փողփողել են ուղեղում - սիրտ պայթելու՝ չափ պայծառ
Սիւնաշարե՜ր, տերասնե՜ր, աստիճաններ մարմարէ,
Եւ պարտէզներ ոսկեզօծ, շատրւաններ երկնագոյն...»

Փառք ու պատիւ եւ յաւերժ յիշատակ արդի հայ ճարտարապետութեան մեծատաղանդ ջահակիրին:

ՓՐՈՖ. ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Երեւան

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris   Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 8

MARDI 8 NOVEMBRE 1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925

DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F

— FAX : 48. 00. 06. 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.

Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)

1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.455

69e ANNEE — N° 18.455

ԼԷՈՒԻՍԵԱՆ ՀԱՐՑԸ ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼԻՆ ՄԷՋ

Շուրջ տասնեակ մը օր մնացած Հայ Դատի յանձնախումբին կողմէ պատմաբան Պ. Լէուիսի ու «Մոնտ»ի դէմ բացուած դատին վճիռին, Նոյեմբեր 5-ի «Միլլիյէթ»ը ամբողջ էջ մը յատկացուցած է խնդրին: Ա. էջի ուշագրաւ խորագիրներով ծանուցուած այս էջին մէջ կը ներկայացուին պատմաբանը, հարցին ծագումի պատճառները, կ'ըսուի որ Անգարա շատ մօտէն կը հետապնդէ դատը ու կը տրուի կարճ զրոյց մը Պ. Լէուիսի պաշտպան փաստաբան Թիէռի Լեւիի հետ, Թուրքիայէն պատասխանատու անձնաւորութիւններ յայտնած են թէ մօտիկ հետաքրքրութեան պատճառը Անգարայի եւ Պ. Լէուիսի տեսակէտներուն մերձաւորութիւնն է. այսինքն՝ «պատահածը ցեղասպանութիւն չէ, այլ միայն տեղահանութիւն մը»: Աւելցնելով հանդերձ թէ Հայերու ցեղասպանութիւնը վաւերացնող վճիռ մը նպաստաւոր պիտի չըլլայ Թուրքիոյ համար, ըսած են թէ ուղղակի ազդեցութիւն չեն կրնար բանեցնել այդ ուղղութեամբ, այլ միայն լոպիներու գործունէութիւն մը կրնայ խնդրոյ առարկայ ըլլալ:

Գալով Թ. Լեւիի հետ զրոյցին, առաջին հարցումը կը վերաբերի նման դատի մը տեղի տալիք արդարացի պատճառներու գոյութեան. Պ. Լէուիսի փաստաբանը կ'ըսէ թէ արդար կողմը կ'որոշէ դատավճիռը. և եթէ Հայերը շահին դատը, իրաւացի եղած պիտի ըլլան դատական հետապնդումի դիմելու: Ան Հայ Դատի յանձնախումբին համար հայկական տեսակէտը հանրութեան հասցնելու առիթ մը կը նկատէ նախաձեռնութիւնը:

Այս համոզումը ըսել կուտայ իրեն թէ եթէ նոյնիսկ իր պաշտպանեալը չգործածէր «Պատմութեան հայկական մեկնաբանութիւնը» տարազը, Հայերը կրկին առիթը պիտի չփախցնէին դատի դիմելու: Ապա կ'աւելցնէ. «Այսուհանդերձ, ցեղասպանութեան մասին Լէուիսի գործածած «պատմութեան հայկական մեկնաբանութիւնը» արտայայտութիւնը որոշ նախաւերութիւն մը կը մատնէ: Կարելի էր այլ ձեւով ըսել ատիկա»,

«Միլլիյէթ»ի Փարիզի թղթակցուհին կը հարց կուտայ թէ Պ. Լէուիս ինք զղջացա՞ծ է այդ բանաձեւումին, Թ. Լեւի կը պատասխանէ. «Չեմ ուզեր իրեն փոխարէն պատասխանել, սակայն այնքան որ կը զգամ հեռաձայնի մեր խօսակցութիւններէն, չեմ կարծեր թէ շատ գոհ է այդ խօսքը արտասանած ըլլալէն»:

Վերջին հարցումը կը վերաբերի ամբաստանեալներուն դատապարտումի հաւանականութեան: Պաշտպան փաստաբանը կ'ըսէ. -- «Դատավճիռը արձակուելուն պիտի ունենանք այս հարցումին պատասխանը: Սակայն դատի դիմող կողմը, այնպէս կը թուի որ այս նիւթին մէջ Պ. Լէուիսը կամ «Մոնտ»ը դատապարտելի դարձնելու իրաւական յենակէտերէ զուրկ է»:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀԵՂԵՂԱՅԻՆ ԱՆՁՐԵՒՆԵՐ մեծ աւերներ գործեցին շաբաթավերջին հարաւ-արեւելեան Ֆրանսա, գլխաւորաբար՝ Լոզէրի, Աւէյրոնի եւ Գորսիքայի նահանգներուն մէջ, ուր հինգ մեռեալ կայ: Ալփ-Մարիթիմն ալ մեծ վնասներ կրած է եւ Նոյեմբեր 5-էն ի վեր անգործածելի է Նիսի միջազգային օդակայանը, որ իր կարեւորութեամբ երկրորդն է Ֆրանսայի: Հաւանական չէր որ բացուի Նոյեմբեր 8-էն առաջ, ամբողջ օդակայանը ցեխերու տակ թաղուած է: Վառ գետը որուն հունը 50-էն 100 խորանարդ մեթր է ընդհանրապէս մինչեւ 500 խորանարդ մեթրի բարձրացած է Նիսի դուռները, ապա՝ 650-ի: 500 հըր-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ՝ «ԱԶԳ»Ի ԽՄԲԱԳԻՐ ՅԱԿՈԲ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆԻ ՎՐԱՅ

Խմբագրատան դէմ գործուած 2 յարձակումներէն ետք, այս անգամ «Ազգ»ի խմբագրին վրայ է որ յարձակում մը կատարուած է, Հինգշաբթի իրիկուն, Նոյ. 3-ին, երբ Յակոբ Աւետիքեան տուն կը վերադառնար: Շէնքին մուտքին է որ կատարուած է յարձակումը ժամը 22.10-ին, երբ խմբագիրը տուն կը հասնէր: Ըստ երեւոյթին երկու յարձակողները իրեն կը սպասէին: Երկուշաբթի առտու հեռաձայնային կապ հաստատեցինք «Ազգ»ի խմբագրութեան հետ եւ ստուգեցինք որ բարեբախտաբար հետեւանքները ծանր չեն եղած: Յակոբ Աւետիքեան ուժգին հարուած մը ստացած է աչքին, բայց աչքը չէ վնասուած:

Ըստ երեւոյթին մամուլի աշխատակիցներն են այլեւս յարձակումներու թիրախ: Դեռ վերջերս նման յարձակումի մըն ալ ենթարկուած էր հեռատեսիլի աշխատակից՝ Արամ Աբրահամեան: Ըստ երեւոյթին, եւ ցաւով կը հաստատենք, արտայայտութեան ազատութիւնն իսկ է որ խնդրոյ առարկայ է Հայաստանի մէջ, ինչ որ անուղղակի մտահոգիչ է:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 4)

ՄԱԿ-Ի ԸՆԴՀ. ՔԱՐՏՈՒՂԱՐԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբեր 3-ին, Պութրոս - Ղալի եւ իր գլխաւորած պատուիրակութիւնը այցելած են Երեւանի պետական համալսարանը եւ ՄԱԿ-ի ընդհ. քարտուղարը մասնակցած է այս առթիւ կազմակերպուած գիտական նիստին: Համալսարանի գլխաւոր տեսուչ Ռադիկ Մարտիրոսեանի ողջոյնի խօսքին, Պ. Ղալի շնորհակալութեան արտայայտութեան ելոյթով մը փոխադարձած է: Նիստին ներկայ եղած են նաեւ Վ. Փափազեան, Ա. Արզումանեան եւ պաշտօնատար այլ անձեր:

***

ՊՈՒԹՐՈՍ - ՂԱԼԻ -- ԱՐԱՐՔՑԵԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Նոյեմբեր 3-ին, Խորհրդարանի արտակարգ նիստին ունեցած իր ելոյթէն ետք, Պութրոս Պութրոս - Ղալի հանդիպում մը ունեցած է Բ. Արարքցեանի հետ: Խորհրդարանին գործունէութիւնը եւ ընդհ. դիրքորոշումը, սահմանադրական գործընթացը, Հայաստանի յառաջիկայ խորհրդարանական եւ նախագահական ընտրութիւնները առանցքը կազմած են տեսակցութեան ընթացքին շօշափուած նիւթերուն:

***

ՆՈՐ ՎԱՐԿ

Վարչապետ Հ. Բագրատեան յայտարարած է թէ Համաշխարհային Դրամատունը մտադիր է 28 միլիոն տոլարի նոր վարկ մը տրամադրելու Հայաստանին, աղէտի գօտիի վերականգնման նպատակին համար: Ծանօթ է որ Դրամատունը գարնան արդէն տրամադրած էր 28 միլիոն տոլարի առաջին վարկ մը, որ պիտի գործածուի շինարարութեան երկամեայ ծրագրին համար:

***

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆԵՐ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Նոյեմբեր 2-ի իրիկունը Նախիջեւանեան զինեալ միաւորներ Օրդուբադի շրջանէն սաստկացուցած են յարձակողական իրենց գործողութիւնները՝ դէպի Մեղրիի շրջանի պաշտպանութեան դիրքերը: Զանազան տեսակի զէնքերով կրակ բացուած է եւ գնդակոծուած են Ագարակ Աւանի սահմանային դիրքերը եւս: Հայկական կողմին հակադարձ հարուածէն ետք է միայն, որ թշնամին ստիպուած եղած է կրակը դադրեցնել: Զոհեր կամ վնասներ չկան:

***

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբեր 3-ին, Փոխադրութեան նախարարին գլխաւորած լիբանանեան պատուիրակութիւնը մէկ շաբթուան այցելութեամբ Հայաստան ժամանած է: Անոնք բազմաթիւ հանդիպումներ կ'ունենան օդային հաղորդակցութեան բնագաւառին մէջ համագործակցութեան կարելիութեանց եւ երկկողմանի հետաքրքրութիւն ներկայացնող նիւթերու քննարկման համար:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կաթողիկոսական Տեղապահ՝ Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Պատրիարքի Յառաջ օրաթերթի հետ ունեցած հարցազրոյցը («Յառաջ», Հոկտ. 19, 1994) կը հարկադրէ մեզ կատարել հետեւեալ ՃՇԴՈՒՄԸ. --

ա. -- Ճիշդ չէ ըսել, թէ Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութիւնը Թեմական կառոյց չունի. ընդհակառակն՝ դարուս սկիզբէն ի վեր Ֆրանսան Թեմական համապատասխան կառոյցով օժտելու Հայրապետական պահանջն ու պարտադրութիւնն իրագործելու ձեռնարկներն են որ ցարդ վերջնական արդիւնքի յանգած չեն;

բ. - Ճիշդ չէ ըսել, թէ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆս կամ Կրօնական Ընկերակցութիւնները օրէնք -- կանոնադրութիւն չունին: Փարիզ կը գործէ ու կը ղեկավարուի իր յատուկ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈվ մասնաւորաբար 1932-էն ի վեր՝ համապատասխան Ֆրանսայի 1905-ի եւ 1901-ի Կրօնական Համայնքներու Պետական Օրէնքներուն:

Արդ, ինչպէ՞ս կարելի է երեւակայել, որ Փարիզի Առաջնորդանիստ Մայր Եկեղեցին, որուն այսօր 90-ամեակը կը փառաւորենք, գործէ ու գործած ըլլայ ԱՌԱՆՑ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ ԵՒ ՕՐԷՆՔԻ:

գ. -- Ճիշդ չէ ըսել, թէ Ընկերակցութիւնս միայն 400 անդամներ ունի: Կրօնական Ընկերակցութեանս այսօր անդամակցած են աւելի քան 3000 (երեք հազար) Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակներ եւ անդամակցութեան իրաւունքը սահմանափակուած չէ:

Համաձայն Օրէնքին, ինչպէս ամէն նման պարագաներու, կրնան քուէարկել միայն՝ անոնք որոնք վճարած են իրենց անդամատուրքը: Անմիջական օրինակ մը տալով, 1992-ի Ներկայացուցչական Ժողովի անդամներու ընտրութեան մասնակցեցան շուրջ 800 (ութ հարիւր) անդամներ:

Այս առթիւ, կրկին կոչ կ'ընենք Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ մեր հարազատներուն, որպէս զի՝ համապատասխան Ընկերակցութեանս Կանոնագրի տրամադրութեանց՝ անդամակցին Կրօնական Ընկերակցութեան:

ԴԻՒԱՆ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ
ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Փարիզ, Հոկտեմբեր 31, 1994

***

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ.Ի ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

ԽՄԲ. - «ՅԱՌԱՋ»Ի.-

Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան վարչական խորհուրդի դիւանէն ստացանք վերոյիշեալ հաղորդագրութիւն - ճշդումը: Նոյն օրը -- Նոյեմբեր 4 -- զայն փոխանցեցինք կաթողիկոսական տեղապահ Թորգոմ Պատրիարքի, քանի որ խնդրոյ առարկայ է Պատրիարքին հետ կատարուած հարցազրոյցը: Ստորեւ Պատրիարքին պատասխանը.

«Եթէ հարցը Փարիզի կրօնական ընկերակցութեան կապակցութեամբ «թեմ եւ թեմական կառոյց» գաղափարներու մասին է, բացայայտ է որ «Կրօնական Ընկերակցութիւն մը» ինչ տեսակ կանոնագիր ալ որ ունենայ կարելի չէ շփոթել «Թեմի» գաղափարին հետ:

«Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան կանոնագրին համաձայն ստեղծուած անդամակցութիւնը եւ ընտրութեան կերպը հեռու է թեմական կառոյց ներկայացնելէ:

«Աւելի յստակ գաղափար կուտան Միացեալ - Նահանգաց եւ Գանատայի Հայրապետահաստատ թեմերը եւ անոնց կանոնագրութիւնները:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Երուսաղէմ, Նոյեմբեր 4

ՏԽՐՈՒՆԻ

ԷՏՈՒԱՐ ԽՏԸՐԵԱՆ

Նոյեմբեր 5-ին իր մահկանացուն կնքած է ֆրանսահայ գաղութի հին դէմքերէն՝ Էտուար Խտըրեան, 87 տարեկանին:

Ողբացեալը մաս կը կազմէր Գատէի Հրապարակի երբեմնի տիամանթէռներուն որոնք երկար տարիներ բեղուն գործունէութիւն ունեցած են: Կը հաւաքուէին յաճախ իրենց արհեստին անունը կրող հայկական ճաշարանը, որ ցարդ կը պահէ այդ անունը: Արհեստէն դուրս, Էտուար Խտըրեան իր մասնակցութիւնը բերած է նաեւ հայկական հանրային կեանքին թէ եկեղեցւոյ կրօնական ընկերակցութեան եւ թէ Հ. Բ. Ը. Միութեան մէջ: Մէկն էր ապրիլեան սերունդէն եւ քանի մը տարի առաջ ֆրանսերէն գրքոյկ մըն ալ թելադրած էր՝ «L'homme de Tokad» խորագրուած ուր կը պատմէր իր յուշերը,

Վերջին տարիներուն առողջութիւնը պատճառ էր որ քաշուած կեանք մը վարէ, թէեւ դեռ քանի մը օր առաջ կը հեռաձայնէր մեզի Հանգստեան Տունէն ուր փոխադրուած էր, յայտնելու համար թէ ինք յարմար թեկնածու մը ունի Մոնմորանսիի Տան տնօրէնութեան համար: Այլ խօսքով դեռ կը հետեւէր առօրեայ կեանքին:

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բ. դասակարգի մրցումներու (18-րդ օր) շարքին Վալանս 1 - 1 հաւասար արդիւնք ձեռք ձգեց Նիսի հետ, այս վերջինոյն դաշտին վրայ: Դասաւորման գլուխն է կրկին Կէնկան 37 կէտով: Վալանս 12-րդ է 23 կէտով:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Հայաստանեան լրատուիչները յաջորդական արձագանգներ կը բերեն այն արդար հպարտութենէն որով կը նշուի Հայաստանի Ազգային Համալսարանին հիմնարկութեան 75-րդ տարեդարձը: Այդ նշումը որ կը կատարուի բարձրագոյն մակարդակով, կ'արտայայտէ գոհունակութեան, ուրախութեան ընդհանուր զգացում մը: Ատիկա որոշ է ու հասկնալի, երբ նոյնիսկ չփոթելու կը մղէ երբեմն ծուռին ու շիտակին սահմանները ու օրինակ, պատուակալ տիտղոսներու բաշխումի ցանկերուն մէջ արժանաւորներու հետ կը սպրդեցնէ այնպիսի անուններ որոնց ներկայութիւնը գաւեշտի երանգ մը կը խառնէ ձեռնարկին լրջութեան. այլապէս, անոնք պիտի ծառայէին միայն արժեզրկելու մեծարելի դէմքերը անոնց հետ իրենց անյարիր միասնութեամբ: Հաւանօրէն, ցանկը պատրաստող մարմնութիւնը վախցած է երկրին ծանօթ պայմաններուն մէջ ամէն բանով լուրջ նշումով մը մռայլ պատկեր մը ստեղծելէ ու անհրաժեշտ նըկատած երգիծականին փակագիծը: Եւ պէտք է ըսել որ յաջողած է նպատակը, քանի որ ամէն մարդ ըմբռնումով մօտեցած է կատարուածին ու տիտղոսակիրներու ոչ առաջին, ոչ ալ երկրորդ խումբէն մէկը մերժած է հրամցուած մեծարանքը:

Իր լուրջ ու անլուրջ բաժիններով, այդ նշումը չի կրնար սքօղել զարմանքի զգացում մը. երեք քառորդ դար ետ երթալ, գտնելու համար համալսարանին հիմնադրութեան օրերը, կը նշանակէ իյնալ Հայաստանի առաջին անկախութեան փոթորկալի, փափուկ շրջանին յորձանքներուն մէջ: Քիչ ժողովուրդներ այդքան ծանր տեւալներով, այնքան երեր ժամանակաշրջանի մը մէջ մտահոգութիւնը կրնան ունենալ համալսարան հիմնելու: Թշնամիներու ներխուժում, մէկէ աւելի ճակատի վրայ անհաւասար պայքար, որբերու շարաններ, 1915-է մը վերապրողներու երդիքի ու պատառ մը հացի փնտռտուքը, համաճարակներ, վաղուան ամէն տեսակի անստուգութիւն ու ... համալսարանի հիմնադրութիւն: Այսօրուան նշումը համալսարանին երեք քառորդ դարեայ գոյութենէն առաջ պէտք է ուղղուած նկատել անոր հիմնադրութեան մտայնութիւնը կրողներուն, զայն իրականացնողներուն:

Համալսարանի հիմնադրութեան 75-ամեակին պատճառած զարմանքը, բացատրելի ու բնական երեւոյթի կը վերածուի մերօրեայ կրկնօրինակով մը. կրկնօրինակ մը, գրեթէ նման պայմաններու մէջ, նո՛յն մտայնութեան յայտնութեամբ:

Խօսքը կը վերաբերի այս անգամ ԼՂՀ-ի համալսարանին, անոր հիմնարկութեան արդէն երկրորդ տարեդարձին որուն կ'անդրադառնայ Հոկտ. 20-ի «Լրագիր»ը: Ինչպէս Հայաստանի Ա. անկախութեան իշխանութիւնը այդ անկախութեան Բ. տարուան մէջ հիմնած էր համալսարանը, նոյնը ըրած են Ղարաբաղի հանրապետութեան ղեկավարները երէկ: Ղարաբաղը 1991 Սեպտեմբեր 2-ին անկախ հանրապետութիւն հռչակուեցաւ. տարի մը ետք, 1992 Հոկտեմբերին կը հիմնուէր ԼՂՀ-ի պետական համալսարանը: Ան այսօր երկու տարեկան է, ունի 7 ֆաքիւլթէ, 30 մասնաճիւղերով: Ուսանողներու թիւը 1894 է, որոնցմէ 340-ը ընդունուած են այս վերամուտին: Ուսանողութեան ճնշող մեծամասնութիւնը աղջիկներ են, տղաքը աւելի առաջնահերթ ընելիք ունին այսօր. պէտք է ապրելու, ուսանելու, երազելու անհրաժեշտ պայմանները ստեղծել նախ, որպէսզի ապահովուի համալսարանին ու համալսարանականին անվտանգ կեանքը:

«Լրագիր»ի Հոկտեմբեր 20-ի թիւը համառօտ հարցազրոյց մը ունի այդ նորաստեղծ հաստատութեան տեսուչ Պահատուր Դաւթեանի հետ որուն արտայայտութիւնները լուծումի կարօտ հարցերու կծիկ մը կը քակեն:

Համալսարանը մեծ կարիք ունի դասախօսներու, որովհետեւ երիտասարդ դասախօսներէն տասն ալ մաս կը կազմեն պաշտպանութեան բանակին շարքերուն: Մասնագէտներու պակասը զգալի է յատկապէս տնտեսագիտութեան, բժշկական, ճարտարագիտական, իրաւագիտութեան ճիւղերուն մէջ: Հոն այսօր դասաւանդողները Երեւանէն քանի մը շաբթուան համար ժամանողներ կ'ըլլան: Քիչ մը զարմանալի է կարդալ որ մեծ չէ թիւը Հայաստանի բարձրագոյն ուսման հաստատութիւններուն մէջ պաշտօնավարող Արցախցիներու որոնք կը փափաքին փոխադրուիլ Արցախ. «բոլորը չէ որ դիմանում են մերօրեայ դժուարութիւններին ու կենցաղային անյարմարութիւններին» կը բացատրէ տեսուչը:

«Մերօրեայ դժուարութիւն» կոչուածներու գլխաւորն է ընկերային անապահով վիճակը. դասախօսները ամսական 1000 դրամ (2·5 տոլար) կը ստանան: Նոյնն է ուսանողներուն պարագան որոնք պարտաւոր են բաւարարուիլ չնչին կրթաթոշակներով: Հարցեր որոնց բարելաւումը պետական կրնայ ըլլալ միայն, բայց ոչ անշուշտ շրջափակման ու պատերազմի պայմաններուն մէջ:

Արտաքին աշխարհէն որպէս օժանդակութեան համար երկարած ձեռք, Պ. Դաւթեան կը յիշէ Գլամառի քաղաքապետարանին 50 հազար ֆրանքի յատկացումը որով մաս մը ռատիօէլեկտրական սարքեր տարուած են Ստեփանակերտ, ու մնացեալը կ'ըսուի որ պիտի ղրկուի: Կ'օժանդակեն նաեւ Հայաստանի բարձրագոյն ուսմանց հաստատութիւններու օգնութեան ամերիկեան կազմակերպութիւնը եւ Սփիւռքահայեր: Անոնց շնորհիւ կարելի եղած է երեք անգամ դրամական օժանդակութիւն կատարել դասախօսներուն:

Ուսուցիչի պակաս կը զգան նաեւ գիւղերու դպրոցները. մանաւանդ կը պակսին օտար լեզուներու, աշխարհագրութեան, պատմութեան, տարրաբանութեան եւ կենսաբանութեան դասատուներ: Շրջանաւարտները մեծ մասով Ստեփանակերտէն ըլլալով, կը դժկամին գիւղերու մէջ աշխատելու: Անցեալ Մայիսին ժողովրդական կրթութեան նախարարութիւնը ժամանակաւոր կանոնադրութիւն մշակած է որ շրջանաւարտներուն համար պարտադիր կ'ընէ երեք տարուան նշանակովի աշխատանքը:

Այս ազդակներուն քով կան ուրիշներ եւս որոնք համալսարանական ուսման մակարդակի ու որակի անկումի պատճառ են: Պատասխանելով Սիլվա Գաբրիէլեանի հարցումին, տեսուչը կը բացատրէ թէ նիւթական ծանր պայմաններէ զատ, կայ խթանող ազդակներու բացակայութեան պարագան. մտաւորականը գիտական աշխատանք կատարելու, գործ հրատարակելու շատ քիչ կարելիութիւն ունի. ուսումնական նոր ձեռնարկներ չկան, մեթոտական գրականութիւն չի ստացուիր:

Ասոր հետ, կայ նաեւ պատերազմական պայմաններու ազդեցութիւնը: Արցախի մէջ օրուան հարցը նախ գոյութեան պահպանումն է ու ինչպէս կ'ըսէ տեսուչը. «ապագան յաճախ անորոշ ու հեռու է թւում»:

Այսուհանդերձ, Պ. Դաւթեան հաւատք կը յայտնէ որ «ամէն ինչ ժամանակի ընթացքում կը կարգաւորուի»: Ատոր համար հարկաւոր կը նկատէ ապրիլ ու գործել նաեւ վաղուան մտահոգութեամբ, տարիներ ետք չճաշակելու համար այսօրուան անտարբերութեան պտուղները:

Ան որ կրնայ բաժնել Ստեփանակերտի համալսարանին տեսուչ Պ. Դաւթեանի հաւատքը, հակառակ ներկայի դժուարութիւններուն, երեք քառորդ դարու հեռաւորութենէն կը տեսնէ այսօրուան Երեւանի հպարտութիւնն ու գոհունակութիւնը, փոխադրուած՝ Ստեփանակերտ. մաղթելի է որ հայկական ազգային նորագոյն այս համալսարանը այդ ժամանակամիջոցին մրցակից չունենայ ամերիկեան խորթ եղբայր մը որ զինք մէկ օրէն միւսը աղքատ ազգականի վերածէ, ուրախութեան որպէս առիթ այսօրուան հեռատեսութիւնը բաժին ձգելով: Երկրորդ մաղթանքն ալ այն է որ 2067 թուականին Ստեփանակերտի համալսարանին հիմնադրութեան նըշումէն զեղչուած ըլլայ գաւեշտին երանգը...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՀԱՐՆԵՐ

ՀԱՂԲԱՏ

Հաղբատը կը գտնուի Հայաստանի հիւսիսային կողմը, Լոռի գաւառին մէջ, Ալավերտիէն 10 քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայ:

1233 թուականին Հաղբատի պաշտպանութեան համար կայանի բերդը կառուցուեցաւ: Անիկա հին ատեն կոչուած է Հաղբատի Ս. Նշան ամրոց, ինչպէս կը կարդանք փոքր եկեղեցիին արեւմտեան ճակատի արձանագրութեան վրայ:

Վանքը տարբեր ժամանակաշրջաններու ընթացքին շրջապատուած է զանազան տիպի կիսաշրջանակաձեւ պարիսպներով եւ պահակակէտ աշտարակներով:

Սուրբ Նշան Մայր Եկեղեցին, գաւիթը, Ս. Գրիգոր եւ Տիրամօր երկու փոքրիկ եկեղեցիները, Համազասպի կառոյց կոչուածը եւ մատենադարանին կից մեծ սրահը՝ համալիրին կեդրոնական մասը կը գտնուին:

Դէպի հիւսիսային կողմէ բարձունքին վրայ կը գտնուի զանգակատունը, որ ամբողջ մենաստանին ամենայատկանշական կառուցուածքն է: Իսկ սեղանատունը, որ բոլորովին մեկուսացած դիրք մը ունի, արեւմտեան կողմը կը գտնուի:

Սանահին եւ Հաղբատ, որոնք Բագրատունեաց հարստութեան օրով հիմնուած են, Կիւրիկեաններու հոգեւոր կեդրոնները դարձան:

Հաղբատի ամենահին եկեղեցին Սուրբ Նշանն է, որ կառուցուիլ սկսած է 966–967 թուականին, Աշոտ Գ. Բագրատունիի օրով, Խոսրովանոյշ թագուհիին նախաձեռնութեամբ, իր երկու որդիներուն՝ Սմբատին եւ Գուրգէնին:

Եկեղեցիին հիւսիսային ճակատին արձանագրութեան համաձայն, կառուցումը աւարտած է 991-ին, այսինքն՝ 25 տարիէն: Արտաքին պատերը գրեթէ ամբողջութեամբ ակօսուած են եռանկիւն խորշերով: Արեւելեան ճակատին կեդրոնական մասին վրայ, ուղղանկիւն խորշի մը մէջ, ագուցուած է հարթաքանդակ մը, որ կը ներկայացնէ Սմբատը եւ Գուրգէնը, արքայական տարազով, եկեղեցիին մանրակերտը բռնած:

Հին աւանդութեան մը համաձայն, եկեղեցին շինուած է անուանի ճարտարապետ Տրդատի կողմէ, որ Ժ. դարու վերջը եւ ԺԱ. դարու սկիզբը կառուցեց զանազան շէնքեր՝ Բագրատունիներուն համար: Նոյնինքն Տրդատ Կ. Պոլսոյ մէջ Ս. Սոֆիայի գմբէթը վերաշինողն է:

Ժամանակագրական կարգով յաջորդ շէնքը Ս. Գրիգորի եկեղեցին է (1005–1025), համաչափական յատակագիծով, գմբէթով մը ծածկուած, որ ԺԳ. դարուն տակառաձեւ կամարով շէնքի մը փոխակերպուած է:

Դէպի հիւսիս, Ս. Գրիգոր եկեղեցիին զուգահեռաբար, ուրիշ մատուռ մըն ալ կայ Տիրամօր նուիրուած, որ Խաթուն իշխանուհիին կողմէ շինուած է (ԺԳ. դար):

Հաղբատի ճարտարապետական համալիրին մէջ, հետաքրքրական շինութիւն մըն է գաւիթը, որ կառուցուած է ԺԳ. դարու երրորդ տասնամեակին. գաւիթը կառուցուած է այն վայրը, որ Կիւրիկեան գերդաստանին երբեմնի ընտանեկան դամբարանն էր: Գաւիթին յատակը ամբողջովին ծածկուած է Կիւրիկեան արքայական ընտանիքին անդամներուն տապանաքարերով:

Մատենադարանը յաջորդական բազմաթիւ վերանորոգման հետքեր ունենալով հանդերձ, Հաղբատի ամենահին կառոյցներու շարքին կը պատկանի: Սկզբնական շինութիւնը շատ հաւանաբար կը պատկանի ԺԲ. դարուն, երբ Սանահինի գրադարանն ալ շինուած է: Գրականդարանին սրահը լոյս կը ստանայ իր բրգաձեւ ութանկիւն կեդրոնի երդիքէն: Շրջակայ պատերու հաստութենէն ստացուած խորշերը կը ծառայէին թանկարժէք գիրքերու ցուցադրութեան:

Այլ նկատելի կառոյց մըն ալ զանգակատունն է, որ շինուած է 1245-ին: Շինարարական արհեստագիտութեան տեսակէտով բացառիկ կառոյց մըն է իր համեմատութիւններու ղեղեցկութեամբ, մանրամասնութեանց մէջ դրուած ճաշակով եւ զարդերու ինքնատիպութեամբ: Երեք յարկէ կը բաղկանայ: Առաջին երկու յարկերուն վրայ ութ խորաններ կան, մինչդեռ երրորդ յարկին վրայ փոքր սիւներով պըճնուած բոլորակը բուն զանգակատունը կը կազմէ:

ԺԳ. դարուն Հաղբատի մէջ շինուեցան նորանոր կարեւոր շէնքեր, մատուռներ եւ գրատունը եկեղեցիին կցող անցքը:

Վերջին կարեւոր շինութիւնը սեղանատունն է (ԺԳ. դար), որ մեկուսացած է եւ համալիրին հիւսիս-արեւելեան կողմը կը գտնուի: Սեղանատան արտաքին երեւոյթը պարզ է եւ հակադրութիւն կը ստեղծէ ներքին յօրինուածքին յանդուգն ոճին:

Ինչպէս այլ վանական համալիրներ, Հաղբատն ալ հարուստ է գերեզման-յուշարձաններով, որոնց մէջ Ս. Փրկիչ կոչուած խաչքարը (1279) շքեղ նմոյշ մըն է միջին դարու հայ ձեւակերպական արուեստին:

Տիրամօր նուիրուած մատուռ մըն ալ կայ՝ իր կողքին երեւցող բազմաթիւ խաչքարերով: Ի վերջոյ, կարելի չէ անտեսել ծածկուած աղբիւրը, որ համալիրին բարձունքին վրայ կը գտնուի, շրջապատէն գրեթէ 100 մեթր հեռաւորութեամբ:

Հայաստանի մէջ անաղարտ մնացած միջնադարեան յիշատակարանները թիւով քիչ են եւ Հաղբատ այս բացառութիւններէն մէկն է:

պատրաստեց՝
ՇՈՒՇԻԿ ՄԱԽՍԱԳԱԼԵԱՆ

«Ազդակ»

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՆԿԱՐԻՉ ՎԱԼՄԱՐԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ ՄԱՐՍԷՅԼ

Հոկտեմբեր 29-էն Նոյեմբեր 7 Վալդիմիր Մարգարեանի, նկարիչի ծածկանունով՝ Վալմար, գործերը ցուցադրուեցան Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ: Բացումը կատարուեցաւ Հոկտեմբեր 28-ին, ներկայութեամբ Մարսէյլի ծերակուտական քաղաքապետ՝ Ռոպէր Վիկուրուի որ գնահատական խօսքերով արտայայտուեցաւ Վալմարի ինքնատիպ ոճին եւ ներաշխարհի դրսեւորման իւրայատուկ ձեւին:

Վալմար ծանօթ է Ֆրանսահայութեան, առաւելաբար Փարիզի հայ գաղութին: Իր գործերը երկու անգամ ներկայացուած է Փարիզ 1988-ին եւ 1994 Յունիսին:

Վալմար աւարտած է 1972-ին Երեւանի գեղարուեստից եւ թատրոնի բարձրագոյն դպրոցը, աշակերտելով ծանօթ նկարիչ Երուանդ Քոչարին: Անդամ Հայաստանի Նկարիչներու Միութեան 1976-էն ի վեր, ներկայիս կը դասաւանդէ Երեւանի Գեղարուեստից թիւ 1 դպրոցը: Ծնած է 1948-ին Գիւմրի, ուր անցուցած է իր մանկութիւնը եւ յաճախած նկարչութեան Մերկուրով դպրոցը: Իր ծննդավայրին մէջ սկսած է զարգացնել իր արուեստը եւ վարել համապատասխան պատասխանատու պաշտօններ:

Վալմար մասնակցած է հաւաքական եւ անձնական միջազգային ցուցահանդէսներու՝ Ամերիկա, Անգլիա, Գերմանիա, Իտալիա, Յունաստան, մինչեւ Միջին-Արեւելք, մինչեւ Ճափոն եւ այլուր, եւ անշուշտ նախկին Խորհրդային Միութեան եւ արեւելեան -- Եւրոպայի շատ մը քաղաքներուն մէջ: Իր աշխատանքները կը ցուցադրուին ու կը պահպանուին Հայաստանի պետական պատկերասրահը Երեւան, եւ այլ քաղաքներու մէջ՝ Էջմիածին, Ջերմուկ, Գիւմրի, ինչպէս նաեւ Վանա-

PUBLICATIONS REÇUES

MAKARAVANK

Prof. VARAZDAT HAROUTYUNIAN,
FRANCESCO GANDOLFO.

OEMME Edizioni,
Corte Zappa, D. D. 1602
30123 Venezia, ITALIA.

ձօրի Թանգարանը, Երեւանի ժամանակակից արուեստի Թանգարանը եւայլն:

Վալմարի գործերը ինքնաբուխ են: Պահէ մը, կամ դէպքէ մը ազդուած, թելադրուած հոգեվիճակի մը դրսեւորումը: Այսպէս, կը ստեղծագործէ նկարաշարեր: «Արհաւիրք» շարքը նուիրուած է երկրաշարժին, «Իրավիճակ» շարքը կը պատկերացնէ Հայաստանի այժմեան կեանքը, «Գեղուհիներ» շարքը նուիրուած է բնութեան կողմէ շնորհուած գեղեցկութիւններուն, ինչպէս նաեւ արցախեան ազատամարտին նուիրուած երկերը:

Վալմարի գործերը ընկերային բնոյթ, նկարագիր ունին: Վարպետը իր ճանապարհի ընթացքին կը քննէ աշխարհը ու կը նայի յոյզի եւ մտքի իր յատուկ աչքերով, կ՚արտայայտէ մարդկային եւ Հայու զգացումներ, կը բեմադրէ տառապանքը, ողբերգութիւնը, դժուարութիւնները, սակայն յոյսը, լոյսն ու բարին միշտ կանգնած են հորիզոնին վրայ: Չի մոռնար նաեւ գեղեցկութիւններն ու կեանքի բնական ապրումները:

Վալմար կ՚ըսէ՝ «այս վերջին տարիներուն վրձինս վերածեցի զէնքի, ցուրտին ու մութին, մոմի լոյսին տակ անխոնջ մշակի նման տքնեցայ, մենամարտեցայ առօրեային դէմ, նկարեցի ներկան բայց միշտ կտաւին ուզեցի յանձնել նաեւ լոյսն ու բարին: Իմ ձեւով մասնակցեցայ հայ ժողովուրդի ներկայ պայքարին որ անպայման պիտի պսակուի խաղաղութեամբ եւ յաջողութեամբ»:

Նկարիչ, գեղանկարիչ Վալմարի գործերը արժանի են մեծ ուշադրութեան, հետաքրքրութեան: Իր ցուցադրած քառասուն գործերը՝ իւղաներկ թէ գծանկարչութիւն ունին ուժ, երանգ, կենդանութիւն, անկեղծութիւն եւ բովանդակութիւն մը որոնք կը գրաւեն դիտողը:

Վալմար հայրենի հողին կապուած արուեստագէտ մըն է ուրկէ կը ստանայ իր ներշնչումը, իր հոգեկան աւիշը, եւ կ՚ընդհանրացնէ իր հորիզոնը կեանքին, մարդուն, բնութեան որոնք կը մնան իր տեւական մտասեւեռումները:

Վալմարի Մարսէյլի այս ցուցահանդէսին զոր կազմակերպեց Հայ Մշակոյթի Տունը, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը բերաւ իր նեցուկը, օժանդակեց բարոյապէս եւ նիւթապէս որպէսզի արուեստագէտը լաւագոյն պայմաններուն մէջ ներկայացնէ իր գործերը: Բացումին ներկայ գտնուեցան Մարսէյլի Հ. Բ. Ը. Միութեան ներկայացուցիչներ՝ Տէր եւ Տիկին Ժան Մելքոնեան եւ Տիկին Լիւսի Գույումճեան, Մարսէյլի մասնաճիւղը որ պատուեց նաեւ Վլադիմիր Մարգարեանը յատուկ ընդունելութեամբ մը, Նոյեմբեր 3-ին, իր սրահին մէջ:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ԴԺՈԽՔԷՆ ԵԿՈՒՈՐՆԵՐ ԿԱՆ

Երկրագունտին ընդերքին մէջ կենսոլորտի մը գոյութեան գաղափարը մեծապէս ներշնչած է վիպագիրները: Այդ մասին գիտնականներ վարկածներ կազմած են ու փորձագէտները մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց տուած: Այսուհանդերձ, տասնեակ տարիներ մարդկութիւնը ոչ մէկ շօշափելի ապացոյց ունեցած է թէ երկրագունտին ընդերքին մէջ մեղի անյայտ կեանք մը գոյութիւն ունի:

Վերջերս գիտական երկու խումբեր, իրարմէ անկախաբար հետազօտած են հողին խորքերը, մինչեւ շուրջ 3000 մեթր խորութեամբ, ու յայտնաբերած մանրէներու ուշագրաւ ներկայութիւն մը: Մոռցուած աշխարհի մը բնակիչներուն նման, մանր օրկանիզմներու այս խմբաւորումները միլիոնաւոր տարիներէ ի վեր խզուած են կեանքի բոլոր միւս տեսակներէն:

Հողին երեսը հանուած այդ օրկանիզմներէն ոմանք երբեմն ուղղակի եզական են, ինչպէս այն մանրէն որ միայն կրնայ ապրիլ թթուածինի բացարձակ բացակայութեան:

Այս յայտնաբերումները կը հաստատեն տեսութիւնը թէ հողը իր մէջ կը պահէ կենսոլորտ մը ուր շատ հին կեանք մը գոյութիւն ունի. այդ կենսոլորտը հողին տակ հսկայական տարածութիւն կը գրաւէ. այնքան որ անոր տարածքը կրնայ գերազանցել երկրագունտին վրայի կենսազանգուածին մակերեսը:

Նիւթին մասնագէտներուն համաձայն, ստորգետնեայ այս մանրէներուն գիւտը շատ մը տեսակէտներով կը հետաքրքրէ գիտական աշխարհը: Առաջին անկնկալութիւնը կու գայ բժշկական մարզէն. ճշդուած է որ այդ մանր օրկանիզմները կը բազմանան բարձր ջերմութեան ու մեծ ճնշումի պայմաններու մէջ. ուրեմն, շատեր կը մտածեն որ անոնցմէ կարելի է օգտուիլ խլիրդի ու սիտայի նման հիւանդութիւններու դարման գտնելու համար:

Կան նաեւ մտահոգներ. անոնք հարց կու տան թէ հողի ընդերքին մէջ կատարուած պեղումները, մարդկային նոր ախտերու Պանդորայի տուփի մը կափարիչը բանալ պիտի չնշանակէ՞: Այսօրուան համար, գիտնականները կ՚ապահովցնեն թէ վախ չկայ. այդ օրկանիզմները այնքան տարբեր ու ժխտական միջավայրերու վարժուած են որ անտեղի է մտածել թէ մարդկութեան համար վտանգ կրնան ներկայացնել:

ՔԱՂՀԱՆ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ
ՎԱՒԵՐԱԳՐՈՒՄԻ ԿԵԴՐՈՆ

ՄԱՄԼՈՅ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՀԱՏՈՐ. ԹԻՒ 22՝
«Մակարավանք»

ՕԷՄՄԷ հրատարակչատունը լոյս ընծայեց «Հայ Ճարտարապետութեան Վաւերագրեր» մատենաշարի թիւ 22 հատորը, որ նուիրուած է Մակարավանքի պատմաճարտարապետական համալիրին: Հատորը կը պարունակէ պատմական, մատենագիտական, ուսումնասիրական, ժամանակագրական, չափագրական եւ լուսանկարչական հարուստ նիւթ: Առանձին յօդուածներով հրատարակուած են փրոֆէսէօր ճարտարապետ Վարազդատ Յարութիւնեանի «Մակարավանք. հայկական միջնադարեան մի համալիր», ինչպէս նաեւ հայ ու իտալացի մասնագիտական ասպարէզին քաջ ծանօթ (մասնաւորապէս՝ «Դ. - Ե. դարերու հայկական պարզ սրահաւոր եկեղեցիներն ու մատուռները», Հռոմ, 1973 թ. եւ «Դ. - Ե. դարերու հայկ. բազիլիկները», Հռոմ, 1982 գիրքերու շնորհիւ), արուեստաբան՝ փրոֆ. Ֆրանչեսկօ Կանտոլֆոյի «Պատկերաքանդակներու դերը Մակարավանքի միջնադարեան համալիրում» աշխատութիւնը:

Վ. Յարութիւնեանի յօդուածին մէջ ներկայացուած է Մակարավանքի պատմական ակնարկը եւ համալիրի մաս կազմող՝ հին եկեղեցւոյ, կաթողիկէ, գաւիթի, նշխարատան, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ եւ աշխարհիկ կառոյցներու ճարտարապետաշինարարական առանձնայատկութիւններուն նուիրուած ուսումնասիրութիւնը:

Ֆ. Կանտոլֆոյի ծաւալուն յօդուածը, մինչդեռ, ամբողջովին նուիրուած է Մակարավանքի կառոյցներուն եւ մասնաւորապէս՝ Կաթողիկէ եւ Ս. Աստուածածին Եկեղեցիներու զարդաքանդակներու արտայայտչաձեւերուն, անոնց յօրինուածքներու համեմատական եւ բաղադրական վերլուծումին: Հեղինակը իր աշխատութեան մէջ այն կարծիքը կ՚արտայայտէ, ըստ որու, Մակարավանքի կառոյցներու արտաքին պատերուն զարդաքանդակները, ճարտարապետական, երկրաչափական հարթապատկերները, նախշերը, կ՚առընչուին Անի-ի Ժ. - ԺԱ. դարերու ճարտարապետական դպրոցին, սակայն Մակարավանքի մէջ վերջիններս կը մեկնաբանուին տեղի վարպետներու առանձնայատուկ հասկացողութեամբ: Այս համեմատութիւնը համոզիչ է մանաւանդ ներքուստ եռախորան, խաչաձեւ եւ արտաքուստ ուղղանկիւն Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ պարագային, որտեղ այս յուշարձանը ոչ միայն արտաքուստ կը նմանի Անի-ի Ս. Գրիգոր Աբուղամրենց կամ Հովիւի Եկեղեցիներուն, այլ այստեղ կիրառուած են Անիի օրինակներուն նման ընդհանուր յարդարանքի մաս կազմող զարդանախշային յօրինուածքներ, ինչպէս օրինակ՝ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ առաջին յարկաբաժնի վերի եզրամասով եւ շուրջ -- բոլոր դարձող նուրբ եռանդներով իրականացուած քիւի գօտին:

Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ արեւմտակողմ շքամուտքի, արեւելեան ճակատի պատուհանի եւ եռանկիւնաձեւ խորշերու կամարակապերու զարդամոտիւները, ուր կիրառուած են բուսական՝ արմաւենիի, դափնիի տերեւանման յօրինուածքները, ըստ հեղինակի, կ՚առընչուին հայկական մանրանկարչութեան արուեստին, ինչպէս կարող ենք տեսնել Մշոյ յայտնի «Ճառընտիր» ձեռագրի պարագային: Ինչ կը վերաբերի զուտ ճարտարապետական տարրերուն, ապա Ֆ. Կանտոլֆօն համեմատական եղանակով, կը վերլուծէ բազմաթիւ ճարտարապետական հանգոյցներ, բաղդատելով զանոնք Արթիկի, Թալինի, Զուարթնոցի, Անիի Ս. Փրկիչ, Տիգրան Հոնենց, Դադիվանք, Գեղարդավանք յուշարձաններու հետ: Աշխատութեան վերջաւորութեան, հեղինակը կ՚արծարծէ այն կարծիքը, ըստ որու, Մակարավանքի երկրորդ շրջանի շինարարական գործունէութիւնը, բաղադրուած է սելճուքեան ճարտարապետութեամբ, ուր մէկ կողմէ Դիվրիժի մզկիթի մէջ կը նկատուի հայկական գաւիթի ազդեցութիւնը, սակայն, միւս կողմէ ալ Մակարավանքի երկու շքամուտքերու զարդանախշերը, ինչպէս նաեւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ բեմի երկրաչափական յօրինուածքը, կ՚առընչուին պարսկական շրջանի սելճուքեան արուեստին:

Հատորը կը պարունակէ համառօտ ժամանակագրութիւն, որ կ՚ընդգրկէ համալիրի հիմնադրութեան շրջանէն՝ 900-ական թուականներ, մինչեւ մեր օրերուն կատարուած չափագրական եւ ամբողջական վերականգնման աշխատանքները (ճարտարապետ՝ Ռափիկ Դաւթեան եւ Մերի Դանիէլեան), ինչպէս նաեւ, ներկայացուած է յօդուածներու մէջ օգտագործուած համառօտ մատենագիտութիւն:

Գիրքը ձեւաւորուած է 34 գունաւոր լուսանկարներով, բոլոր յուշարձաններու մանրամասն չափագրութիւններով: Մատենաշարի աւանդութեան համաձայն, գրութիւնները եռալեզու են, ներառեալ յօդուածներու հայերէն թարգմանութիւնները: Որպէս նորութիւն, այս համարի մէջ ճոխացած եւ խմբաւորուած է պատմաճարտարապետական բառերու բացատրական բառարանը, ուր կը տրուին օգտագործուած բառերու, բառակազմութիւններու բացատրութիւններ, իսկ օտար ընթերցողներու համար՝ պարզուած է հայերէնի հնչիւնաբանական արտասանութեան խնդիրը:

ԴԻՒԱՆ
ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՎԱՒԵՐԱԳՐՈՒՄԻ ԿԵԴՐՈՆԻ

Վենետիկ
Հոկտեմբեր 1994

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՔ

Ծանօթ աստղագէտ եւ գիտնական՝ փրոֆէսէօր Յակոբ Թէրզեան արժանացած է՝ Grand officier dans l'ordre des palmes académiques-ի կոչումին:

Փրոֆ. Թէրզեան ծնած է Պոլիս 1927-ին եւ նախնական ուսումը կատարած Լասեան վարժարանը, ապա՝ երկրորդականը՝ Կեդրոնական: 1945-էն 1949 հետեւած է Պոլսոյ համալսարանի մաթեմաթիքի եւ աստղագիտական ճիւղերուն, որպէս ուսուցիչ դասաւանդած է Կեդրոնական վարժարանը եւ տնօրէնի պաշտօն վարած Պէզճեան Մայր վարժարանը: 1956-էն հաստատուած է Ֆրանսա: 1965-ին ստացած է Մաթեմաթիկի գիտութիւններու տոքթորան:

ԱԶԳԻՍ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐԸ

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

-- Շէնքով շնորհքով որբեր չկա՞ն որ կ՚երթաք աստանկները կը փնտռէք:

-- (Զարմացած) Շէնքով շնորհքով որբը ո՞րն է:

-- Մարդը կը հիւանդանայ, խոստովանանքը կ՚ըլլայ, հաղորդութիւնը կ՚առնէ, խելքը գլուխը անկողնին մէջ հոգին կ՚աւանդէ, եկեղեցական արարողութիւններով կը տանին կը թաղեն. աստանկ կանոնաւոր մեռնողին ո՞վ բան կ՚ըսէ: Ատոնց ձգած տղաքն ալ շէնքով շնորհքով որբ են, մեղքցուելու ալ արժանաւոր: Աստա՛նկ որբեր առնելու ես: Մէջ մըն ալ, ի՞նչ ըսել է աս տարիքը տղաք առնել որ մտքերնին բաներ մը դրած ըլլան:

-- Մի՞թէ տղա՞քը առնեմ:

-- Աս քու գիտնալու բանդ է: Աս տարիքը տղաքներ կ՚առնէք որ մտքերնին բաներ մը դրած ըլլան. անոնց գլուխը շուտով կը լեցուի. երթան բան մըն ալ իրենք հանեն, վրէժ լուծենք ըսելով, ինչպէս բերնովդ խոստովանեցար. Անոնք ալ պատիժնին շուտ կը գտնեն, բայց ի՞նչ օգուտ, անոնց տղաքն ալ նորէն աստանկ մեր վրայ կը մնան: Ու մենք դառնենք աշխատինք, մեր զաւակներն ալ դառնին աշխատին, մեր թոռներն ալ դառնին աշխատին որ աստանկները պահենք մեծցընե՛նք: Ամա՛ն Աստուած, ամա՛ն Աստուած, աս ի՞նչ է մեր քաշածը:

(Ժողովականները կէս մը ոտքի ելած օձիքնին կը թօթվեն ու միաբերան) Ամա՛ն Աստուած, ամա՛ն Աստուած, աս ի՞նչ է մեր քաշածը:

-- Ահա կը տեսնէ՞ս, ժողովս ամբողջապէս կը բողոքէ, ա՛լ դուն մտմտա թէ ի՞նչ ընելու ես, ընտիր տղաք առնելու ես որ մեր վստահութիւնը գրաւես: Գանք աս անուններուն: Ասկէ ետքը ա՛լ աստանկ անուններ պիտի չըլլան: Ազգին բոլոր աղէտները աս անուններու երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլային: Առաջ ի՞նչ երջանիկ էինք երբ շէնքով շնորհքով Հայու անուններ կային: Որբերուն աս մեր հին անունները դնելու է:

-- Աս դիւրին է. հին անուններ կը դնենք. Սարգիս, Գէորգ, Մկրտիչ, Գրիգոր, Թադէոս, Բարթողիմէոս...

- Կեցի՛ր, միւսիւ, կեցի՛ր, ո՞ւր կը վազես: Աս անուններն ալ չեն ըլլար:

- Բայց մեր հօրենական պապենական անունները աստնք չե՞ն:

-- Ամէն բան իր ատենին. Հիմա աս անունները չա՛տ ջուր կը վերցնեն: Մէկ մը աս Սարգիսը, Գէորգը երբե՛ք չենք ընդունիր: Ան ի՞նչ է ժամերը պատկերներուն վրան կան, ձեռքերնին սուր, ներքեւնին ձի, ոտքերնուն տակ դազան մը: Տէրութեան կասկած տալու չէ, տղոցը միտքն ալ բան ձգելու չէ: Մկրտիչը՝ արմատէն ջնջելու է. հիմա դացեր Էջմիածին հանգիստը կը նայի: Ազգին բոլոր աղէտները աս մարդուն երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլար: Ան Գրիգոր է, Թադէոս է, Բարթողիմէոս է, անոնք մտքէ անցընելն ալ մեղք է: Մենք ալ քիչ մը ի գրոց ենք, գիտենք. Գրիգոր, Թադէոս, Բարթողիմէոս ըսի՞ր մի, լէպ տէմէտէն լէպլէպիի ազնար, «Հայաստանեայց» ալ ինքնիրենը ետեւէն կու գայ: Հայաստան մայաստան չկա՛յ. աս բաները ա՛լ լմընցան: Ազգին բոլոր աղէտները աս Հայաստան անունին երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլար: (Հեգնական շեշտով մը) Անուններուդ փունջին մէջ մեծ կարմիր վարդը կը պակսի: Ներսէսնի՞դ ո՞ւր է, Ներսէսնի՛դ, ան ինչո՞ւ չես գրեր ... Ինչ է նէ, նորէն կարգաւոր է, լեզուս բռնեմ: Ազգին բոլոր աղէտները աս մարդուն երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլար:

-- (Ժպիտով մը) Հասկցայ, հասկցայ. աւետարանիչներու, առաքեալներու անուններէն դուրս չեմ ելլեր:

-- Հա՛, սանկ կարգի եկուր. ի՞նչ անուններ պիտի դնես նայինք:

-- Աւետարանիչներէն կը սկսինք, Մատ...

(Ժողովականները ամէնքը մէկ զսպանակէ մը մղուածի պէս վեր կը ցատքեն գունաթափ, պոռալով) Պապանձէ՛, պապանձէ՛, լեզո՛ւդ բռնէ:

-- Միւսի՛ւ, միւսի՛ւ, խելքդ գլուխդ կանչէ, բերնէդ ելածը ականջդ թո՛ղ լսէ: Միտքդ ուր կ՚երթայ մենք կը հասկնանք: Ազգին բոլոր աղէտները աս մարդուն երեսէն են. բարո՛վ խերով չըլլար:

-- Բայց ի՞նչ անուն կ՚ուզէք դուք ըսէք, ա՛լ բան չմնաց:

(Շար. 2)

Տէր եւ Տիկին Միշէլ Սավէն եւ զաւակը՝ Թիպօ,

Տէր եւ Տիկին Ժերար Գոլէն եւ զաւակը՝ Պրիւնօ

ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաները

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, աներհօր եւ մեծ - հօր՝

ԷՏՈՒԱՐ ԽՏԸՐԵԱՆԻ

մահը որ պատահեցաւ Նոյեմբեր 5-ին, 87 տարեկանին :

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Նոյեմբեր 8, ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Եկեղեցին

15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Ուէռի (28500 Տրէօ) գերեզմանատունը :

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայիս իբրեւ այդ նկատել :

Monsieur et Madame Michel Savin et leur fils Thibaut,

Monsieur et Madame Gérard Colin et leur fils Bruno

ainsi que toute la famille

ont la douleur de vous faire part du décès de leur père, beau-père et grand père

EDOUARD KHEDERIAN

survenu le 5 Novembre 1994 à 87 ans.

Les obsèques seront célébrées le Mardi 8 Novembre 1994, à 10 heures en l'église apostolique arménienne St Jean-Baptiste

15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

suivies de l'inhumation au cimetière d'Ouerre, 28500 Dreux.

En cas d'oubli prière de faire part.

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին, Պր. Արթիւր Պէյլէրեան 250 Ֆր. կը նուիրէ ողբացեալին սիրելի՝ «Յառաջ»ին :

***

Իրենց սիրելի եւ վաղեմի բարեկամին՝ Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին՝ Տէր եւ Տիկին Նուպար Դաւիթեան 300 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին :

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԱՐՍԷՅԼ. - Տէր եւ Տիկին Կարապետ Տէրտէրեան կը նուիրեն 200 Ֆր. «Յառաջ»ի բարգաւաճման, ի յիշատակ անմոռանալի խմբագրապետին՝ Շաւարշ Միսաքեանի :

U. G. A. B. — Paris

sous le haut patronage du Ministère de la Culture et de la Francophonie

et le parrainage de Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec l'A.M.I. du Jardin de Musique

LE QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20h30 à l'UNESCO

(7, Place Fontenoy, Paris 7e)

au programme:

Brahms — Komitas — Schubert — Vartan

Prix des places :

Cat. A - 250 F. (membre UGAB-180 F.)

Cat. B - 150 F. (membre UGAB-100 F.)

Réservation à l'UGAB :

Tél. : 45. 20. 03. 18

sous la présidence de

M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*

et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*

L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,

UN DINER DANSANT

Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30

dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement

(16-20, rue des Batignolles, Paris XVIIe)

animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique

Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «FEYROUZ» (Paris XVe)

Informations et réservations :

42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE

1, Boulevard du Nord

93340 LE RAINCY

RECHERCHE

UN(E) CUISINIER(E)

demeurant secteur *Arnouville*, *Gonesse* de préférence.

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ

ՀԵՏ

Կիրակի, Նոյեմբեր 13, ժամը 17-ին

Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնը

118, rue de Courcelles, Paris 17e

(Շար. Ա. էջէն)

չէջներ գործի անցած են : Հունէն ելլելով Վառը ողողած եւ քանդած է երկաթուղին, մայրուղին եւ բազմաթիւ ճամբաներ : Աւելի աղէտալի եղած է Իտալիոյ Փիէմոնի շրջանը ուր տեղատարափ անձրեւներու գործած աւերները շատ մեծ են եւ 32 մեռեալ կայ : Կառավարութեան բանբերը այս թիւը վերջնական չի նկատեր եւ կը կարծուի որ անհետացածներու թիւը 100-ը կ'անցնի :

ԺԱԳ ՇԻՐԱՔ, որ հիւրն էր Նոյեմբեր 6-ի 7/7 յայտագրին, այն համոզումն արտայայտեց որ իր կուսակցութիւնը (Ժ.Ռ. - Փէ - Ժ.Ռ.) միայն մէկ թեկնածու պիտի ունենայ (իմա ինք), եթէ նախագահ ընտրուի որեւէ ձեւով միտք չունի Ազգ. Ժողովը լուծելու : Շաբաթ օր, կուսակցութիւնը համագումար մը ունի եւ հոն՝ Շիրաք նախագահութենէն իր հրաժարականը պիտի տայ : Շիրաք նոյնը ըրած էր իր երկու նախորդ թեկնածութիւններուն առեն : Այս անգամ սակայն վերջնական կը թուի : Պալատիւրի հետ «երեսուն տարիներու» բարեկամութեան անդրադառնալով, յիշեց որ ինք միշտ ապացոյցը տուած է այդ բարեկամութեան : Սկիզբէն ռազմավարութիւն մը կար, զոր նոյն ինքն Պալատիւր առաջադրած էր՝ ով որ նախարարապետ է չի կրնար նախագահական թեկնածու ըլլալ :

ՁԱԽ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐԺՈՒՄԸ իր համագումարին առթիւ, նախ անունը փոխեց եւ այսուհետեւ կը կոչուի միայն՝ արմատական : Առաջին երկու օրերը Պ. Թափի կը բացակայէր ինչ որ կարծել կու տար թէ քէն ըրած է, բայց եկաւ փակման օրը եւ ելոյթ ալ ունեցաւ, մերժելով թեկնածու ըլլալ նախագահական ընտրութեան ինչպէս առաջարկած է «Արմատական»ի նախագահը՝ Ժան - Ֆրանսուա Հորի : Թափի կ'առարկէ որ արմատական թեկնածու մը որեւէ կերպով չի կրնար յաղթել : Իր գլխաւոր մտահոգութիւնը՝ Մարսէյլի քաղաքապետութիւնն է, բայց, եթէ Տըլոր կամ ձախ այլ թեկնածու մը հարկ եղած ծրագիրը չներկայացնէ, Թափի կրնայ միտքը փոխել :

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ կուսակցութիւնը, երկու օրուան ժողովէ ետք, պաշտօնական դարձուց իր ազգային քարտուղարին՝ Ռոպէր Հիւի թեկնածութիւնը նախագահական ընտրութեան : Ծնած է 1946-ին եւ Համայնավար երիտասարդական շարժումին անդամակցած է 1962-ին, Կեդրոնական Կոմիտէի անդամ դարձած է 1987-ին, ազգային քարտուղար ընտրուեցաւ 1994 Յունուար 29-ին, երբ Ժորժ Մառշէ քաշուեցաւ :

ԵԼՑԻՆ առաջին փոխ - նախարարապետ նշանակեց Անատոլի Չուպայիսը իրեն յանձնելով Ելմտական եւ Տնտեսական ճիւղը : Երդուեալ թշնամին է պահպանողականներու : 39 տարեկան Չուպայիս վերջինն է բարենորոգիչ մոհիկաններուն որոնք 1991-ին ձեռք առած էին Ռուսաստանի ճակատագիրը : Հակառակորդները ինչպէս նախկին վարչապետը՝ Ռուցկոյ զիրենք կը կոչէին՝ «կարճ տաբատով տղաք» :

ՓԻԱՐԻՑԻ մէջ, Նոյեմբեր 8-ին, Նախագահ Միթերան բացումը կը կատարէ Ֆրանքօ-ափրիկեան 17-րդ վեհաժողովին, որ վերջինն է Միթերանի : Օրակարգի գլխաւոր հարցը կը վերաբերի ապահովութեան եւ հաւանական է որ որոշուի ափրիկեան միջնադիր ուժի մը ստեղծումը : 35 պատուիրակութիւններ կը մասնակցին, կը բացակայի Ռուանտա :

ՊԱՊԸ կրկին Սիկիլիա այցելեց եւ շատ խիստ ոճով արտայայտուեցաւ մաֆիայի հասցէին :

ԱԼԺԵՐԻՈՅ մէջ 21-րդ Ֆրանսացի մը սպաննուեցաւ (69-րդ օտարականը) Նոյեմբեր 5-ին : 26 տարեկան, Ժան - Ֆրանսուա Մարքէթ նախ առեւանգուած էր եւ երկու օր ետքն է որ դիակը գտնուեցաւ :

ՄԻԱՑԵԱԼ - ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ նախկին նախագահ՝ Ռեկըն բաց նամակով մը յայտնեց թէ Ալցհայմըրի հիւանդութենէն կը տառապի, այլ խօսքով անբուժելի է. ինք ալ կ'ըսէ արդէն. - «Այն ճամբուն վըրայ եմ որ կը տանի կեանքիս վերջալոյսին» : Ռեկըն 83 տարեկան է եւ Ալցհայմըրի հիւանդութիւնն ալ որ վերջին տարիներուն շատ տարածուած է, կը վերաբերի ուղեղի փճացման եւ կը յառաջացնէ բազմաթիւ տագնապներ հաւասարակշռութեան, գիտակցութեան եւայլն :

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE

Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 1.000 Francs. -

M. et Mme André Sissakian, M. Paul Tatikian, M. Patrick Teghunian, M. et Mme Léon Thomassian, M. Diran Yeterian, M. Gérard Zadourian, Mlle Marie Zarouguian, M. Jacques Zenginoglu;

— 900 Francs. -

M. Georges Djelalian.

— 800 Francs. -

Anonyme.

— 780 Francs. -

M. Joseph Markarian;

— 750 Francs. -

Mme Annick Calmet;

— 700 Francs. -

Mlle Rozik Jeanmaire;

— 600 Francs. -

M. Mihran Boyadjian, M. Antoine Tekian;

— 540 Francs. -

M. Razmik Mesropian.

— 500 Francs. -

M. Agob Agobian, M. Armand-Zaret-Services, M. Paul Arzounian, Mme Marie-Madeleine Aslangul, M. Alain Avakian, M. et Mme Hatchik Avedian, M. Boghos Ayvayan, M. A. Babayeguidian, M. Serge Balian, M. Avédis Baltayan, M. et Mme Nersès Bedrossian, Mme Denise Boyadjian, M. Boghos Candan, M. Ardachès Chahinian, M. Garabed Chevodian, Mme Hripsimé Chirinian, Mme Vartouis Chirinian, Mme Adeline de Furstenberg, M. Alain Deboulet, M. Samuel Demirdjian, M. et Mme A. Der-Kasparian, M. et Mme Christophe Djelalian, M. Bedros Ebeoglu, Mlle Mariam Eghiazarian.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE

Boîte postale 12

75660 Paris Cedex 14

ou par virement bancaire :

CCP 11.926 85 C Paris.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

WEEK-END DE CONCERTATION

La CBAF vous informe qu'elle organise un week-end de concertation les 11, 12 et 13 novembre à Bellefontaine.

Départ en car le vendredi 11 novembre à 10 heures précises du parc du clos Montholon, Paris 9e (sur la rue La Fayette) et installation au Centre.

Samedi 12 : journée de concertation où les thèmes suivants seront abordés :

— matin : séminaire et discussions animés par le Dr Méliné Karakachian (membre du comité exécutif du HOM)

1 — relations interpersonnelles dans le développement d'une organisation.

2 — échange en petits groupes «volontariat et professionnalisme». Où nous situons-nous ?

Pourquoi faisons-nous ce travail bénévole pour le peuple arménien ?

3 — comparaison des résolutions.

Après-midi

1 — Génogramme : «notre passé et présent»

2 — Concertation de groupe : «le travail bénévole de la femme arménienne dans le cadre de la vie civique et sociale dans le passé, le présent et l'avenir des Arméniens»

3 — Développement des résolutions.

Le Dimanche 13 novembre, nous assisterons à la messe à l'église de Genève.

Retour le 13 en fin de soirée.

Les frais de séjour s'élèveront à 250 F. (transport et pension compris).

Inscriptions auprès du secrétariat du Conseil d'Administration : 48. 24. 46. 57 de 9h à 14h ou auprès des sections :

d'Alfortville : *Mme Kabayan*: 43 68 04 89

d'Arnouville: *Mme Topalian*: 39 85 93 40

d'Asnières: *Mme Gourdikian*: 39 82 65 91

de Bagneux: *Mme Hakimian*: 46 83 00 82

de Clichy: *Mme Kiladjian* : 42 70 00 91

de Chaville: *Mme Baronian* : 47 50 97 56

d'Issy-les-Mlx: *Mme Essayan*: 46 48 62 87

de Paris : *Mme Abojian* : 47 70 53 72

de Sevran : *Mme Papazian* : 43 83 87 68

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris

Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 9

MERCREDI
9 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.456

69e ANNEE — N° 18.456

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԱՐՏԻՆԻ գաւառը, Նոյ. 6-ին չորս ուսուցիչներու դիակները գտնուած են, ինչ որ 14-ի կը բարձրացնէ սպաննուած ուսուցիչներու թիւը քանի մը շաբթուան ընթացքին: Ասոնք զոհերն են ՓՔՔ-ի Թուրք դասատուներու դէմ ձեռնարկած արարքներուն, մինչ քրտական որեւէ դաստիարակութիւն արգիլուած կը մնայ Թուրքիոյ մէջ: Միւս կողմէ Թրքական ուժերու անխնայ մաքրագործումը Անատոլուի շրջանը բուռն բանակէ-տի նիւթ է միշտ: Ծանօթ է որ գիւղեր կրակի տրուեցան եւ պարպուեցան իրենց քիւրտ բնակչութենէն եւ մարդկային իրաւանց պատասխանատու նախարարը դատապարտեց կատարուածը: Ներքին նախարարը կ'առարկէ որ կարգ մը տուներ կրակի տրուած են իրենց բնակիչներուն կողմէ, ուրկէ ետք Պետութենէն հատուցում ստանան: Բնակչութիւններու այս տեղափոխութիւնները պատճառ են որ ՀԱՏԵՓ-ը (քիւրտ կուսակցութիւն) ապօրինի նկատէ Դեկ. 4-ի երեսփոխանական մասնակի ընտրութիւնները, որովհետեւ ազգագրական կառոյցը կորսնցուցած է իր հաւասարակշռութիւնը: 22 աթոռ պարապ են, որոնց 13-ը քիւրտ երեսփոխաններու աթոռներ են (7ը՝ բանտն են, 6ն ալ յաջողած են խոյս տալ Թուրքիայէն):

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ նախագահը բացումը կատարած է ոռոգումի ցանցի մը որուն շնորհիւ Եփրատի վրայ կառուցուած «Աթաթիւրք» ջրամբարէն երկու թեւով ջուր պիտի ստանայ Հարրանի դաշտը. այդ ընդարձակ դաշտը կը գտնուի Անատոլուի հարաւ-արեւելեան շրջանին մէջ ու հոն տիրող երաշտին պատճառով մինչեւ այսօր անգործածելի էր բերքատուութեան համար:

ՀԵԲՐՈՆԻ մէջ, Իսրայէլ կրկին բացաւ Պատրիարքներու դամբարանը որ գոց կը մնար Փետրուար 25-ի ջարդէն ի վեր (29 մահմետականներ մեռան): Ապահովութեան բացառիկ միջոցներ ձեռք առնըւած են:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ մէջ պատրաստութիւն կը կատարուի քրտական նոր կուսակցութիւն մը հիմնելու. Նախաձեռնողը Շինարարութեան նախկին նախարար Շէրաֆէթթին Ելչին է: Ան ըսած է թէ իրենց նպատակն է ժողովրդավար, ազատական կուսակցութիւն մը որ տարբեր պիտի ըլլայ քրտական փակուած ՏԵՓ կուսակցութենէն: Նոր խմբաւորումը, կ'ըսուի թէ հեռու պիտի մնայ քրտական զինեալ կազմակերպութիւն՝ ՓՔՔ-էն:

ՆԻՍԻ օդակայանը բացուեցաւ Նոյ. 8-ին եւ նոյն օրն իսկ պիտի ապահովէր բոլոր թռիչքները, թէեւ բոլոր աւերները կարելի չէր եղած դարմանել: Վնասները 30 միլիոն Ֆրանք կը գնահատուին: Հոս ալ բանավէճ մը ծագած է այն պատճառաւ որ ողողումները վնասաբեր ծանր հետեւանքներ կ'ունենան երբ չափազանցուած կարգաւորումներ կ'ըլլան նման շրջաններ:

ԻՏԱԼԻՈՅ հիւսիս - արեւմտեան շրջանի ողողումներու հետեւանքները, ինչպէս վախ կար, շատ աւելի ծանր են քան ինչ որ կը կարծուէր սկիզբը: Մեռեալներու թիւը, որ դեռ վերջնական ալ չէր, 59-ի հասած է: Տասնեակներով անհետացած անձեր կան եւ աւելի քան 3000 հոգի անապաստան են: Ինչպէս յաճախ կը պատահի նման պարագաներու, իշխանութիւնները կը քննադատուին որովհետեւ նախատեսութիւններ չեն եղած, ապա՝ աղէտի ատեն օգնութիւնները ուշ հասած են: Վարչապետ Սիլվիօ Պերլուսքոնի այցելած է աւերուած վայրերը:

ԵՐԵՒԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ «DOCTEUR HONORIS CAUSA»ՆԵՐԸ

Հոկտեմբեր 11-ին, Հայաստանի պետական համալսարանի 75-ամեակի հանդիսութեանց առթիւ, տոքթոր Հոնորիս Քաուզա-ի կոչում շնորհուած է հետեւեալ անձերուն.

Պառոնուհի Գարոլայն Քոքս, Պ. Ալեք Մանուկեան, Տիկին Լուիզ Սիմոն - Մանուկեան, Շահէ Արք. Աճէմեան, փրոֆ. Ժերար Տէտէեան (Մոնփըլիէի համալսարանի դասախօս), փրոֆ. Տընիզ Փօլէն (կենսաբան, Փարիզ Է. համալսարան), փրոֆ. Երուանդ Թէրզեան (աստղագէտ), փրոֆ. Վարդան Գրիգորեան (Պոսթըն), Պ. Ռոպէր Կիւլպէնկեան, փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան (պատմաբան, Գալիֆորնիայի համալսարան), փրոֆ. Միհրան Աղպապեան (Երեւանի ամերիկեան համալսարանի նախագահ), փրոֆ. Վիկտոր Սադովնիչի (Մոսկուայի համալսարանի նախագահ), փրոֆ. Ռոկան Բարսեղեան (փրոֆ. Նիւ - Եորքի պետական համալսարանի եւ հայկական կրթական միութեան նախագահ):

Նաեւ Նոյեմբեր 3-ին, Պոթրոս Պութրոս Ղալիի, համալսարան իր այցելութեան առթիւ:

ԵՐԵՒԱՆ ՀԵՌԱՏԻՊ ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 7)

ՆԱԽԱԳԱՀԸ Կ'ԸՆԴՈՒՆԻ ԼԻԲԱՆԱՆՑԻ ՀԻՒՐԵՐԸ

Հոկտեմբեր 4-ին, Լ. Տէր - Պետրոսեան ընդունած է Լիբանանի Փոխադրութեան նախարար Օմար Մասկաուին եւ Լիբանանի Խորհրդարանի երեսփոխան Սուրէն Խանամիրեանը, որոնց հետ քննարկած է երկու երկիրներու միջեւ տնտեսական համագործակցութեան, յատկապէս փոխադրութեան բնագաւառէն ներս ծրագիրներու իրագործման առնչուող կարգ մը հարցեր:

***

ՖՐԱՆՍԱՑԻ ՄԱՍՆԱԳԷՏԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ մասնագիտական ուղղութիւն ցոյց տալու նպատակով Հայաստան ղրկուած է Ֆրանսայի մաքսային սպասարկութեան գլխաւոր պետ Փիէր Հիրլիար: Մաքսային հարցերու ֆրանսացի մասնագէտը բազմաթիւ դասախօսութիւններ տուած է մաքսային Վարչութեան, Արարատեան շրջանի, Լոռի, Շիրակի, Զանգեզուրի մաքսատուներուն եւ մաքսային կէտերուն մէջ:

ԴՊՐՈՑԸ՝ Գ.Խ.-Ի ՕՐԱԿԱՐԳԻ ՆԻՒԹ

Գերագոյն Խորհուրդի Նոյեմբեր 3-ի արտակարգ նիստին քննարկուած է նաեւ դպրոցական բնագաւառէն ներս ստեղծըւած բարդ իրավիճակը: Ինչպէս ծանօթ է, Հանրապետութեան ուսուցիչներուն զգալի մէկ մասը գործադուլի դիմած է եւ 397 դպրոցներ փակուած են, որոնցմէ 110-ը՝ Երեւան: Մեծ թիւ կը կազմեն նաեւ այն դպրոցները, որոնց անձնակազմը գործադուլի դիմած է՝ Էջմիածնի, Հոկտեմբերեանի, Կապանի եւ Բաղրամեանի շրջանին մէջ:

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ԼԱՉԱԿԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Լիսէական մահմետական աշակերտուհիներու լաչակ կրելու հարցը լուրջ տարողութիւն ստացաւ ներկայ դասաշրջանին ու Կրթական նախարար Ֆ. Պայրու արգիլեց դպրոցներու մէջ լաչակի գործածութիւնը: Ասիկա աւելի շեշտեց խնդրայարոյց աշակերտուհիներուն յամառութիւնը եւ ի վերջոյ անոնք արտաքսուեցան իրենց յաճախած դպրոցներէն: Նախարարին վճռակամութիւնը այլամերժութեան եւ լայնախոհութեան բացակայութեան նշան նկատելու արտայայտութիւններ եղան, ինչպէս նաեւ բողոքի ցոյցեր, եւայլն:

Այս մասին «Նուվէլ Օպսէրվաթէօռ» շաբաթաթերթին կողմէ կատարուած հարցազրոյց մը առիթ կուտայ Ֆ. Պայրուի որ ընդլայնէ իր տեսակէտը հարցին մասին:

Նախարարը կ'ըսէ թէ խնդրոյ առարկայ պատանուհիները ուսումէ զուրկ պիտի չմնան, այլ պիտի ընդգրկուին Հեռակայ ուսուցումի համակարգին մէջ, ինչպէս հազարաւոր Ֆրանսացի երիտասարդներ որոնք իրենց ուսումը կը ստանան ձեռնհաս ուսուցիչներու դասաւանդութեամբ:

Ֆ. Պայրու գրգռութեան որոշ տրամադրութիւն մը կը նկատէ այն երեւոյթին մէջ որ կարգ մը կաթողիկէ սեփական ուսումնարաններ տեղեկացուցած են թէ պատրաստ են ընդունելու մերժուածները: Ան տեղեակ է թէ այդ հաստատութիւններուն մէջ կան հրեայ ու մահմետական աշակերտներ ու ասիկա լայնախոհութեան փաստ մը կը նկատէ. սակայն, ներկային նման փափուկ պահու մը իրեն զարմանք կը պատճառէ կաթողիկէ հաստատութիւններու պատասխանատուներու արտայայտութիւնները որոնք հրապարակաւ պաշտպան կը կանգնին լաչակի գործածութեան, առանց մտածելու այդ արարքին արձագանգներուն մասին:

Լաչակի արգելքը անմիջապէս առնչուեցաւ հրեաներու քիփփային: Լաիքութեան հանգամանքը կառավարական պայմանագրի տէր հրէական վարժարաններու մէջ անոր գործածութիւնն ալ կ'արգիլէ՞ր: Նախարարը կ'ըսէ թէ տեղեակ ըլլալով հանդերձ թէ ի՛նչ նշանակութիւն ունին ամէն մէկ կրօնքի համար իրենց խորհրդանիշերը, անարդարութիւն ներշնչել պիտի ըլլար խտրութիւն ընել ու բոլորէն չպահանջել նոյն ջանքը: Լաիքութեան պարտաւորութիւնները բոլորին ուղղուած են ու չեն կրնար զանց առնուիլ:

Խօսելով այս ուղղութեամբ մշակուած օրէնքի բանաձեւի մը մասին, նախարարը կը յայտնէ թէ հարցը լաչակով չի սահմանափակուիր: Դպրոցական միջավայրին համար անհանդուրժելի է յետադիմութեան ծաւալումը: Կան, օրինակ, մանչեր որոնք կը մերժեն ֆրանսերէնի դասընթացքներուն մասնակցիլ, որովհետեւ ծրագրին մէջ կան «անհաւատ» հեղինակներ, ինչպէս Ռապըլէն, կամ Ռոնսարը: Այլ տեղեր պահանջուած է աղօթարան կամ յատուկ ճաշարան:

Ֆ. Պայրուի համար լաչակի հարցը կը կապուի այն կարգի շարժումներուն որոնց հանդէպ արտօնուած չէ միամիտ կեցուածքը: Այս պատճառով, ան կը նախընտրէ լարումի փոքր վիճակ մը ունենալ իր առջեւ, քան՝ վաղը լուրջ կնճիռ մը: Իրեն համար առաջին պարտականութիւնը հանրապետութեան ու լաիքութեան պաշտպանութիւնն է: Սակայն ատոր մէջ կայ կիներու օրինավիճակը որ իրաւական հարց է. ան կը բխի Մարդկային եւ քաղաքացիական իրաւունքներու յայտարարութենէն որուն վրայ հիմնուած է ամբողջ ֆրանսական օրէնսդրութիւնը: Այս մօտեցումով, Ֆրանսա տէր է ազգութեան այն տեսակէտին որ կը մերժէ անջատ համայնքներու համայնապատկեր մը «ամէն մէկը իր օրէնքով» սկզբունքէն ծագած, ինչպէս պարագան է այլ ընկերութիւններու: Այս մօտեցումին մէջ դպրոցը կը նկատէ սրբազան վայր մը ուր կը մարմնաւորուի եւ կը զարգանայ ազգային հասարակութիւն: Փողոցը, թաղը, յաճախ ուժի յարաբերութեան վայր կ'ըլլան. դպրոցը այն տեղն է ուր տկարն իսկ պէտք է պաշտպանուած զգայ ինքզինք: Եւ տկարները կրնան ուսանողուհիներ ըլլալ զորս ծայրայեղ ազդեցութիւններու դէմ պահպանել պէտք է, կամ կրնան անզիջող մահմետականութեան մը հաւատարիմ տղաքը ըլլալ:

Ներկային մէջ նախարարը անցքի դժուարին շրջան մը կը նշմարէ. անցք մը, անորոշութենէն դէպի հաստատակամութիւն: Ասիկա կը պարտաւորեցնէ խուսափիլ երկու վտանգէ. մէկը մահմետականութեան այլանդակումն է, որ մարդը կը մղէ ամէն անկիւն մոլեռանդ յետադիմականներ տեսնելու եւ ինչ որ գրեթէ կը հաւասարի ոտարատեացութեան. իսկ միւսը ծայրայեղ միամտութեան ծուղակն է որ իրականութիւնները անտեսելու պատճառ կ'ըլլայ: Ֆ. Պայրու փոխադարձ յարգանքը ամենակարեւորը կը նկատէ որպէս հաւասարակշռութիւնը պահելու ազդակ. իրեն համար կոպիտ բան է ու ամօթալի, առանց կօշիկ հանելու մզկիթ մը մտնել, ինչպէս՝ սինակոկ մը, առանց գլուխ ծածկելու: Նոյն յարգանքը պէտք է պահանջել դպրոցին մէջ որ Հանրապետութեան համար սրբազան վայր մըն է:

ՔԱՂՀԱՆ

«ԿՈՄԻՏԱՍ» ՔԱՌԵԱԿԻՆ ՇՐՋԱՊՏՈՅՏԸ

Բացառիկ երեկոյթ մը Փարիզի մէջ

Արդէն քանի մը օրէ որ Փարիզ ժամանած է Հայաստանի համբաւաւոր Կոմիտաս քառեակը եւ տուած կարգ մը նուագահանդէսներ:

Ան հիմնադրութենէն ի վեր (1924) իր կազմին մէջ ունեցած է բացառիկ տաղանդի տէր երաժիշտներ որոնք հաւատարիմ մնացած են հիմնադիրներու գեղագիտական սկզբունքներուն եւ անաղարտ պահած են ոգին: Ներկայ կազմն է Էտուար Թադեւոսեան (ա. ջութակ), Սուրէն Ախնազարեան (բ. ջութակ), Ալեքսանտր Կոսեմեան (ալթօ) եւ Ֆելիքս Սիմոնեան (թաւջութակ):

Կոմիտաս քառեակի եւրոպական շրջապտոյտը կը կատարուի նախաձեռնութեամբ «Երաժշտութեան պարտէզ»ի զոր հիմնած էր ողբացեալ Այտա Ալեսեան 1968-ին եւ որու շարունակութիւնը (Ա. Մ. Ի. Երաժշտական Միջազգային գործունէութիւն) կ'ապահովէ Իօժէնի Ալեսեան նպատակ ունենալով արժեւորել երաժշտութիւնը եւ երաժիշտները միջազգային նըւագահանդէսներու եւ փոխանակութիւններու ցանցով մը եւ Հ. Բ. Ը. Միութեան որու կոչումն է զարկ տալ հայ ժողովուրդին տնտեսական եւ մշակութային բարգաւաճման:

Կոմիտաս քառեակին նուագահանդէսներու շարքը սկսաւ Նոյեմբեր 4-ին եւ կը շարունակուի մինչեւ Նոյեմբեր 30 (վերջինը՝ Ժընեւ): Գլխաւորը տեղի կ'ունենայ Փարիզ, Նոյեմբեր 15-ին, Իւնէսքոյի մեծ սրահին մէջ (տես՝ Դ. էջ):

Ցարդ տրուած նուագահանդէսները որոնք արժանացան հանդիսականներու ջերմ գնահատանքին, ապացոյցը տուին քառեակին եզակի որակին:

NOTRE HISTOIRE-Ի ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ «ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ» ՆԻՍԻ ՄԷՋ

Փարիզ հրատարակուող Notre Histoire հանդէսը իր ընթերցողներուն համար այլեւայլ քաղաքներու եւ երկիրներու մէջ պարբերաբար կը կազմակերպէ խմբական ճամբորդութիւններ եւ «հանդիպում»ներ, պատմական, գեղարուեստական հարցերու շուրջ:

Վերջին «հանդիպում»ը տեղի ունեցաւ Նիսի մէջ, գործակցութեամբ՝ քաղաքիս դոմինիկեան հայրերուն, միաբանութեան բանախօսութեան սրահին մէջ, իբր նիւթ ունենալով՝
«Les Arméniens, une Longue Histoire»:

Հոկտեմբեր 21-էն 24, չորս օրերու ընթացքին, ինը բանախօսներ ջանացին ունկնդիրները լուսաբանել հայ ժողովուրդին ու իր պատմութիւնը յատկանշող զանազան նիւթերու շուրջ, ինչպէս՝ լեզու, կրօնք, արուեստ, եւայլն:

Թուենք կարգաւ, ճշդելով թէ բանախօսութիւնները կատարուեցան միայն ֆրանսերէն լեզուով։

Ա) Նոթր - Իսթուար-ի տնօրէն Ֆիլիփ Պուաթէլի բացման խօսքէն վերջ, Ժերար Տէտէեան բացատրեց հայ ժողովուրդին պատմութիւնը, բնաբան ունենալով՝ «L'Arménie, une très longue Histoire» տարազը: Սկսելով հայ ժողովուրդին կազմութենէն, տուաւ ընդարձակ ծանօթութիւններ պատմական կարեւոր շըրջաններու եւ անցուդարձերու մասին, յիշատակելով զանազան թագաւորութիւնները Հայոց (Արշակունեաց, Բագրատունեաց, Ռուբինեանց, եւայլն, որոնց մենք Հայերս կ'ըսենք հարստութիւն, թերեւս հետեւողութեամբ՝ Գերմանաց Reich-ին) եւ պատմութիւնը բերելով մինչեւ մեր օրերը, մինչեւ Հայաստանի ներկայ անկախ հանրապետութեան հռչակումը:

Բ) Ռոպէր Տէր -- Մերկերեանի համար ընտրուած բնաբանն էր «Հայերէն լեզուի գեղեցկութիւններն ու հարստութիւնները»: Բանախօսը նախ ճշդեց թէ այդ չէ իր տալիքը, քանի որ ամէն ժողովուրդի համար իր մայրենի լեզուն է ամէնէն գեղեցիկը: Այսուհանդերձ, երբ դիւրահասկընալի բացատրութիւններով պարզեց չորս -- հինգ հազար տարուան ընթացքին հայերէն լեզուին ունեցած հոլովոյթները, հնդեւրոպական ծագումը եւ մօտակայ ժողովուրդներու լեզուներէն ըրած փոխառութիւնները, որոնց շնորհիւ դարերու ընթացքին կրցած է ճոխանալ, յղկուիլ ու բիւրեղանալ, դառնալու համար մտածումի ու տրամաբանութեան պայծառ գործիք մը, ունկնդիրները արդէն իսկ հետեւցուցին թէ հայերէնը իրապէ՛ս գեղեցիկ եւ հարուստ լեզու մըն է, անառարկելիօրէն:

Բանախօսին եզրակացութիւնը եղաւ հետեւեալը.

«Լեզուի մը արժէքը կը գնահատուի մանաւանդ այն մշակոյթով որուն կը ծառայէ: Եւ եթէ ընդունինք որ ամէն լեզու իր ներքին յատկանիշներով խորապէս կ'ազդէ աշխարհայեացքին վրայ զոր կ'որդեգրեն զինքը գործածողները, կրնանք ըսել որ լեզու մը գեղեցիկ ու հարուստ է, երբ գեղեցիկ ու հարուստ է իրմով պահպանուող մշակոյթը: Ուստի, կարելի է հետեւցնել թէ հայկական մշակոյթն է որ ապահոված է հայ լեզուին բացառիկ երկարակեցութիւնը, եւ փոխադարձաբար:

Գ) Գլօտ Մութաֆեան ըրաւ ընդարձակ պատմականը Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան, տեսերիզով մըն ալ ներկայացնելով իր ջանքերով կազմակերպուած Սորպոնի ցուցահանդէսին մանրամասնութիւնները:

Բացատրեց թէ ինչպէս Անի-ի անկումէն վերջ Կիլիկիա ապաստանած Հայերը, օգտուելով շրջանին աշխարհագրական դիրքէն, նախ կազմեցին փոքր իշխանապետութիւններ, որոնք 1198-ին վերածուեցան թագաւորութեան մը, որ կրցաւ գոյատեւել մինչեւ 1375:

Ծանրացաւ մանաւանդ Ռուբինեանց թագաւորութեան եւ Արեւմուտքի միջեւ հաստատուած յարաբերութիւններուն վրայ, փորձելով բացատրել քաղաքական ճկունութիւնը որով դրացի իսլամ պետութիւններու եւ շրջանը ողողող խաչակիրներու հակոտնեայ շահերուն ընդմէջէն Հայերը կրցան երկու դար պահպանել իրենց անկախութիւնը, հակելով մերթ այս կողմ, մերթ այն կողմ, եւ մերթ ալ կռթնելով հորիզոնին վրայ յայտնուող երրորդ ուժի մը, որ էր Մոնղոլներու արշաւանքը:

Դ) Գրիգոր Պըլտեան բացատրեց Եկեղեցիին կարեւոր դերը հայ ժողովուրդին անցեալի ու ներկայի պատմութեան մէջ, իբր «Հաւատարիմ Պահապան» ազգային արժէքներու: Ըրաւ պատմականը Հայ Եկեղեցիին հիմնարկութեան, Տիեզերական երեք մեծ ժողովներու մասնակցութեան, ապադայ զարգացումներուն եւ միւս մեծ Եկեղեցիներուն հանդէպ ընդգրկած անկախ դիրքին: Խօսեցաւ եկեղեցական հայրերու ունեցած ազգօգուտ աշխատանքին մասին, քանի որ գիրերու գիւտին հեղինակ Մեսրոպ Մաշտոց եւ Հայ Ոսկեդարը կերտող Սուրբ Թարգմանիչները եկեղեցականներ էին առ հասարակ։

Յիշեցուց թէ սովետական կարգերու շրջանին իսկ Հայ Եկեղեցին կրցաւ պահել իր գոյութիւնը հակառակ մեծ դժուարութիւններու, ինչպէս նաեւ Սփիւռքի մէջ, հո՛ն ուր հայկական նկատառելի հաւաքականութիւն մը կայ, անպայման հայ եկեղեցի մը կայ:

Ե) Ժերար Տոլֆի նիւթն էր՝ «Ակնարկ մը այսօրուան Հայաստանի վրայ»: Բանախօսը այցելած էր Հայաստան, Մոնփելիէի համալսարանին կողմէ կազմակերպուած առաքելութեան մը առթիւ, եւ կ'ակնկալուէր որ բացատրէր Հայաստանի այսօրուան կացութիւնը, որ այնքան ալ հասկընալի չէ հասարակ մահկանացուներուն համար: Եւ սակայն բանախօսը բաւականացաւ արտայայտուելով Հայաստանի ժողովուրդին կրօնքի եւ եկեղեցիի հանդէպ ցոյց տուած շահագրգռութեան մասին միայն:

Նկարագրեց մատաղի տեսարաններ, ծառերու ճիւղերուն կապուած կերպասի կտորներ իբր ուխտի գրաւական, ծխակատարութիւններ, աւելորդապաշտութիւններ եւայլն, եւայլն, ծանրանալով մանաւանդ երկրին մէջ օրէ օր գետին շահող օտարամուտ աղանդներու աւերիչ գործունէութեան վրայ:

Զ) Ռէյմոն Գէորգեան պատմեց հայ ժողովուրդին ապրած դժնդակ շրջանները օսմանեան լուծին տակ, բացառութիւն սեպելով Կոստանդնուպոլսոյ մէջ ապրող Հայերը, որոնք ունէին բարգաւաճ կեանք եւ կ'ապրէին բոլորովին կտրուած գաւառէն, անտեղեակ հոն ի գործ դրուող ճնշումներուն, հարստահարութիւններուն եւ կեղեքումներուն:

Բանախօսը բացատրեց թէ Օսմանեան Պետութիւնը գործադրելով կայսերական քաղաքականութիւն մը, կը ջանար իր հպատակ ժողովուրդները տկարացնել, մէկը միւսին դէմ հանելով, եւ մէկուն միջոցաւ միւսը ճզմելով: Հոս, կարեւոր դեր մը վերագրեց վաչկատուն քիւրտ ցեղախումբերուն:

Է) Կարօ Յովսէփեանի վստահուած էր ներկայացնել դիմագիծը Հայկ. Սփիւռքին: Բանախօսը նախ ըրաւ պատմականը հայկական հին գաղթականութիւններուն, մանաւանդ Անիի կործանումէն սկսեալ: Պատմեց Շահ Աբբասի կազմակերպած բռնագաղթը, ապա հայ վաճառականներու դէպի Հնդկաստան եւ Ծ. Արեւելք տարածումը, ինչպէս նաեւ անոնց կարեւոր գործունէութիւնը Ղրիմի, Կ. Պոլսոյ, Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Հոլանտայի եւ եւրոպական այլ երկիրներու մէջ:

Անշուշտ ամենակարեւորն էր ներկայ պատկերը հայկական Սփիւռքին, որ ծնունդ առաւ Մեծ Եղեռնէն վերջ: Բանախօսը տուաւ մանրամասն տեղեկութիւններ Միջին -- Արեւելքի, Եւրոպայի, Ամերիկայի եւ այլ երկիրներու մէջ ապրող հայ համայնքներուն մասին, տալով թուանշաններ անոնց քանակին, եկեղեցիներուն, դպրոցներուն, աշակերտութեան վերաբերեալ:

Ը) Տոքթոր Իվ Թերնոնի կը վիճակէր պատմել եւ բացատրել «Հայ ժողովուրդին Գողգոթան», Տոքթոր Թերնոնի ծառայութիւնը մեծ է հայկական ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեան տեսակէտով, եւ ինք անվիճելի հեղինակութիւն մըն է այդ մարզին մէջ:

Այս պատճառաւ ալ, ունկնդիրներու ամենամեծ բազմութիւնը իր բանախօսութեան շուրջ է որ խմբուեցաւ, եւ ատոր համար ալ բանախօսութեան վայրը այդ օր փոխադրուեցաւ Carrefour Universitaire Méditerranéen-ի ընդարձակ սրահը:

Տոքթոր Թերնոնի տուած բացատրութիւնները արժանացան մեծ հետաքրքրութեան, մանաւանդ որ կը զուգադիպէին պատմաբան Պ. Լէուիսի եւ «Լը Մոնտ» թերթին դէմ բացուած դատերուն վաղորդայնին:

Թ) Եւ որպէսզի աւելի լաւատես ու յուսադրիչ նոթով մը վերջանայ բանախօսութեանց այս շարքը, իբր վերջին նիւթ ընտրուած էր «Հայ Արուեստը» զոր ներկայացնելու պաշտօնն ալ յանձնուած էր դոմինիկեան միաբան Հայր Անտրէ Փոնսէի, որուն բաժինը մեծ եղած էր այս «հանդիպում»ին կազմակերպութեան մէջ, ի Նիս:

Հայր Փոնսէ արուեստի պատմաբան է, վկայուած Էքոլ տիւ Լուվրէն: Քաջ ծանօթ ըլլալով հայկական արուեստին, պարզեց մասնայատկութիւնները հայ ճարտարապետութեան, քանդակագործութեան ու մանրանկարչութեան, սահիկներու ճոխ հաւաքածոյի մը լուսարձակումով հասկընալի դարձնելով իր բացատրութիւնները:

Ճշդեց մանաւանդ թէ, հայ ժողովուրդը իր երկարատեւ գոյութեան ընթացքին դարձած է գործօն կապ մը ընդմէջ Մերձաւոր -- Արեւելքի հինաւուրց քաղաքակրթութիւններուն եւ Քրիստոնեայ Արեւմուտքին, այս վերջինին փոխանցելով շինարարական արուեստի կարգ մը սկզբունքներ եւ հնարքներ, որոնց վրայ դրած է իր գեղարուեստական հանճարին ալ դրոշմը անջնջելի:

***

Բանախօսութեանց աւարտին, երբ ֆրանսացի բարեկամի մը կը հարցնէի թէ ի՛նչ բան զինքը տպաւորած էր, մանաւանդ, պատասխանեց.

«Ձեր պատմութիւնը մեզի առ հասարակ ծանօթ է իբր ողբերգութիւն, իբր աքսոր եւ ջարդ: Բայց եւ այնպէս կրցեր էք երկու հիմնական հարստութիւն ստեղծել, որոնք են ձեր լեզուն եւ ճարտարապետութիւնը: Այդ մասին խօսող բանախօսները շատ լաւ բացատրեցին թէ, մինչ բազմաթիւ դրացի ժողովուրդներ կորսուեր են հալելով պատմութեան կաթսային մէջ, Հայերը կրցեր են դարերով գոյատեւել, շնորհիւ իրենց մշակութային, որ իր արտայայտութիւնը գտեր է իր իսկ ստեղծած լեզուին եւ արուեստին մէջ»:

***

Այս «հանդիպում»ին իր գործօն մասնակցութիւնը բերաւ նաեւ Նիսի Հայոց Միջ -- Միութենական Մարմինը, որ ջանք չխնայեց, գրաւոր թէ բերանացի ծանուցումի բոլոր միջոցներով տեղեակ պահելու համար համայնքիս անդամները:

Բայց աւա՜ղ, հազիւ տասնեակ մը հայրենակիցներ ուզեցին ներկայ ըլլալ բանախօսութիւններուն, որոնք կարծես թէ աւելի շատ բան Ֆրանսացիները կը հետաքրքրէին միայն: Հետաքրքիրներ, որոնց մէկ քանի մօտ անձեր յատկապէս եկած էին Փարիզէն եւ Ֆրանսայի այլ քաղաքներէն։ Թէեւ պէտք է ճշդել թէ, Տոքթոր Թերնոնի բանախօսութեան ներկաներուն մեծամասնութիւնը Հայեր էին, հասկնալի պատճառներով:

Այսուհանդերձ, Նիսի հայ համայնքը գիտցաւ իր ներկայութիւնը ապացուցանել, խուռներամ մասնակցելով այն պաշտօնական հացկերոյթին զոր Միջ-Միութենական Մարմինը կազմակերպեց ի պատիւ ժողովականներուն, Հոկ. 22ին, Պարսամեան սրահին մէջ: Խրախճանութիւն որ այս անգամ յատկապէս համեմուած էր գեղարուեստական բաժինով մըն ալ, քանի որ բացումէն առաջ տեղւոյս Սայաթ-Նովա երգչախումբը կէս ժամու չափ ելոյթ ունեցաւ, քառաձայն մեկնաբանելով եկեղեցական եւ ժողովրդական երգերու փունջ մը գեղեցիկ:

Երգչախումբին կազմութենէն ի վեր իր հրապարակային երկրորդ ելոյթն էր այս, եւ արձանագրած յառաջդիմութիւնն ալ ակներեւ էր: Շնորհաւորելի են անդամներն ու անդամուհիները բոլոր (շուրջ 30 հոգի) որոնք յարատեւ կ'աշխատին այս մարզին մէջ, խմբավար Խաչիկ Երմազեանի նուիրեալ ղեկավարութեան տակ:

Հանդիսութիւնը ճոխացաւ հաճելի անակնկալով մըն ալ, երբ յանկարծ յայտնուեցաւ որ Հայաստանի երգ ու պարի «Տկզար» խումբին անդամները, Լիոնէն Մարսէյլ երթալու ճամբուն (!) վրայ փութացած էին Նիս գալ եւ իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը բերել երեկոյթին: Եւ իրաւ ալ, քառասուն հոգիէ բաղկացեալ այդ խումբին երգերը, նուագն ու պարերը մասնաւոր փայլ մը աւելցուցին յայտագրին, շատ նպաստաւոր տպաւորութիւն գործելով ներկայ ոչ -- հայ կոչնականներուն վրայ եւս:

Յաջող, ոգեւոր երեկոյթ մը, որ մինչեւ ուշ ատեն շարունակուեցաւ կենսուրախ պարերով, Նիսի Մշակութային Օճախի ճաշի խումբին առաջնորդութեամբ:

Նիսի քաղաքապետական խորհուրդի անդամ Տիկին Սոլանժ Ռոպրէկ, որ եկած էր երեսփոխան - քաղաքապետ Պր. Պարէթին ներկայացնելու պաշտօնով, հանդիսութեան ընթացքին խօսք առնելով իր գնահատանքն ու հիացումը յայտնեց Հայոց պատմութեան ու մշակոյթին ծանօթացման նուիրուած բանախօսութեանց այս շարքին համար, եզրակացնելով թէ մշակոյթ ունեցող ժողովուրդ մը չի մեռնիր երբեք: Իր խօսքը վերջացուց գոչելով. -- «Vive l'Arménie éternelle !»:

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՃԵԱՆ

Նիս

«ՊԵՏԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆ»Ի ՊԻՏԱԿ

Բարեկամ մը ձեռքս տուաւ ծանուցում մը, որ կը տեղեկացնէր թէ Երեւանի Սունդուկեան Թատրոնի երկու դերասաններ, թատերական եւ արտասանական ելոյթ պիտի ունենան, Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնի մէջ, Կիրակի, Հոկտեմբեր 30-ին, ժամը 16.30-ին: Յայտագրի վրայ կայ Պարոյր Սեւակէն սկսեալ մինչեւ Պօտլէր, առանց արտասանուելիք կամ ներկայացուելիք երկերու նշումին:

Առաջին վայրկեանէն մի քանի հարցումներ կը խուժեն միտքս, ինչո՞ւ համար Հայաստանէն հրաւիրուած խումբ մը իր ելոյթ ունենալիք օրէն միայն շաբաթ մը առաջ կը ծանուցէ հասարակութեան. ինչո՞ւ համար այսքան ցանցառ տեղեկութիւն կը տրուի ներկայացուելիք նիւթի մասին, եւ կ'անտեսուին տեղեկատուութեան ամենատարրական պայմանները. վերջապէս ելոյթ կը կազմակերպուի որպէսզի հանդիսատեսներ ներկայ գտնուին: Ի՞նչ է նպատակը նման ձեռարկի:

Բնականաբար ամէն հանդէս կազմակերպող նպատակ մը կը հետապնդէ. աշխուժացնել մշակութային տան մը գործունէութիւնը - արժէքաւոր աշխատանք մը ներկայացնել - կամ պարզապէս ժամանցի հաճելի, թերեւս ալ հասութաբեր ձեռնարկ մը կազմակերպել:

Նոյնպէս հանդիսատեսն ալ իր կարգին սպասումներ ունի, իր ներկայութիւնը հաւաքականութեան մը պատկանելիութեան նշան է, իր տեսածն ալ հոգեւոր սնունդ կամ ժամանց:

Ժամանակին, Հայաստանի անկախացումէն առաջ, մշակութային բոլոր ձեռնարկները խորհրդային հայրենիքը փառաբանելու մտադրութիւնը ունէին: Մէկ խօսքով փրոփականտ. ոչ մէկ լուրջ գեղարուեստական ինքնուրոյն արտայայտութիւն: Առհասարակ պարախումբեր էին որոնք կ'արտածուէին Սփիւռք ելոյթ ունենալու համար, ուր բանաւոր խօսքը բնականաբար բացակայ էր: Իսկ, մինչ այժմ Փարիզ բերուած թատերական խումբերը, իրենց որակով լաւագոյն պարագային ունէին թէաթր տը Պուլվար-ի մակարդակը։

1991-ին Սունդուկեան Թատրոնը ելոյթ մը ունեցաւ Փարիզի միւզէ Կիմէի սրահին մէջ. խայտառակ ու կարկտան ելոյթ մը. արտասանութիւններ, մեներգներ եւ Պարոնեանէ սիրային տեսարաններու հատուածներ, իրարու փակցուած, առանց որեւէ թատերական ներքին դրդապատճառի:

Հոկտեմբեր 30-ի ծրագրուած ելոյթը, իր բովանդակութեամբ եւ որակով, կը

կրկնէր Սունդուկեան Թատրոնի 1991-ի ներկայացումը չնչին տարբերութեամբ. այստեղ՝ Ջեխովի մէկ արարնոց փոքրիկ կատակերգութիւնը «Արջը» կը փոխարինէր Յակոբ Պարոնեանը եւ երկրորդ բաժնին մէջ կ'աւելնար դրուագ մը Սողոմոն Թեհլիրեանի կեանքէն առնուած՝ Զէյթունցեանի «Ոտքի դատարանն է գալիս» թատերախաղէն: Պէտք է ըսել որ երկու կաթիլ արցունքով Թեհլիրեանի վրէժխնդրութիւնն ու հաւատքը չի ներկայացուիր:

Բնաւ ընդունելի չէ որ բեմը ճաշասեղանի հաճոյախօսութեան վայր դառնայ կամ դաշտահանդէսի անճաշակ, անկապ դուարճութիւն համեմուած՝ տարիներէ ի վեր կրկնուող արտասանութիւններով: կենսագրական գծեր, տիտղոսներու թըւարկում, գնահատական խօսքեր. ասոնք յայտագրի թղթի վրայ գրուելիք բաներ են: Մասնաւորապէս՝ «Սունդուկեան Պետական Ակադեմիական Թատրոն»ի անդամ ըլլալու հանգամանքը՝ անոնց բեմ բարձրանալու անցագիր չէ:

Պետական Թատրոնի անդամ ըլլալ չափանիշ մըն է. միջազգային չափանիշ մը, որ կ'ենթադրէ. -- Բեմի վրայ թատերական լեզու գործածելու ունակութիւն. այսինքն՝ խօսքի, շարժումի, լոյսի երաժշտութեան, բեմայարդարումի, զգեստաւորումի ներդաշնակ իմաստաւոր գործածութիւն. սփիւռքահայու գոյավիճակը սահմանող զգացական խօսքեր՝ «Ես ձեզ ընդունում եմ որպէս ապագայ Հայաստանցիներ» եւայլն ... անտեղի անձնական տեսակէտներ են որոնք ոչ մէկ թատերային բնոյթ ունին: Ազգային թատրոնի ըմբռնողութիւն. բեմէն արտասանուած հայրենասիրական զգացական խօսքերը չեն որ կը ճշդեն պետական թատրոնի դիմագիծը, այլ՝ թատերական ինքնութեան, հիմնական արժէքներու ներկայացումը. ազգային գրականութիւն եւ միջազգային արժէք ներկայացնող բեմադրութիւն: -- Պետական Թատրոնը նախանձախնդիր է թատրոնի շէնքի ընտրութեան, բեմի թեքնիք յարմարութիւններու, հանդիսատեսի տեղեկացումի, ծրագրի.-- յայտագրի բովանդակութեան, մամլոյ հետ ճիշդ կապեր հաստատելու պայմաններով: Բնականաբար, պետական թատրոնի անդամն ալ պատասխանատու է իր խմբի վարկը անխախտ պահելու մէջ:

Այս ձեռնարկները առաջին քայլերն են Հայաստանի անկախացումէն ետք Սփիւռք - Հայաստան մշակութային փոխադարձ կապերու հաստատման, կարեւոր է որ անոնք կազմակերպուին հիմնական արժէքներու փոխանակումի վրայ: Մինչեւ այսօր, Սփիւռքի թատերախումբերը իրենց սահմանափակ կարելիութիւններով շատ աւելի ներկայանալի աշխատանքներ ներկայացուցած են քան ինչ որ Հայաստանէն Սփիւռք հրամցուած է: Հարկ է որ նմանօրինակ ելոյթներ պակաս մը գոցեն եւ հրաւիրուին այն խումբերը որոնց աշխատանքը բովանդակալից է, մշակուած եւ հիմնական պահանջքի մը համապատասխանող:

ԺԻՐԱՅՐ ՉՈԼԱՔԵԱՆ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

«ՄԻԱՍԻՆ ԿԵՐՏԵՆՔ ԻՐ ԱՊԱԳԱՆ»

ՄԱՐՍԷՅԼ. - Խօսքը, կոչը կը վերաբերի Հայաստանի մանուկին որ այսօր՝ «կը տառապի ցուրտէն, աղքատութենէն, անօթութենէն եւ պատերազմէն ... սակայն Հայաստանը ապագայ մը ունի որուն կը հաւատանք»: Այս տողերը «Յոյս Հայաստանի Համար» կազմակերպութեան լոզունգն է որ անցեալ տարուան գործողութենէն՝ խնամակալ ընտանիքներ ապահովել կարիքաւոր պատանիներուն, այս տարի կ'անցնի այլ գործողութեան մը՝ ստեղծել արհեստաւորներուն համար աշխատանոցներ: Այսինքն ստեղծել պայմաններ, աշխատանք հայթայթել, պատրաստուած ապրանքներու վաճառքի շուկայ գտնել որպէսզի ծնողքները իրենք հոգան ընտանիքին կարիքները եւ երկրին մէջ մնան տարադրամ:

Այս նոր ծրագիրն է որ Ֆրանսայի Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ Հայաստանի օգնութեան համար հիմնուած միութիւնը «Յոյս Հայաստանի Համար» ներկայացուց Մարսէյլի հայ համայնքին հաւաքոյթի մը ընթացքին, Հոկտեմբեր 20-ին, «Խափաս Օտէոն»ի ընդարձակ սրահին մէջ եւ որուն ներկայ եղան շուրջ 500 հոգի:

Երեկոն բացաւ Լեւոն Զոլաքեան, բացատրեց նոր գործողութեան ձեռնարկելու հիմնական պատճառները եւ անկէ հետեւող բարիքները, եւ՛ ընտանիքներուն, եւ՛ երկրին տնտեսական կեանքին համար: Ներկայացուց օրուան յայտագիրը: Շնորհակալութիւն յայտնեց տեղական իշխանութիւններուն իրենց բերած նպաստին հաւաքոյթի կազմակերպման եւ ձեռնարկի քարոզչական աշխատանքներուն: Ապա, Լեւոն Զոլաքեան շարունակեց վարել ձեռնարկը:

Գարուն Մանկանց երգչախումբը զոր կը ղեկավարեն Տէր եւ Տիկին Խաչիկ եւ Ժիլիէթ Նըլմազեան, բերաւ իր մասնակցութիւնը մեկնաբանելով Շառլ Ազնաւուրի «Քեզի համար Հայաստան» (ֆրանսերէն) եւ «Երեւան Էրէբունի» խմբերգները:

Ապա, Ռոժէ Գոյումճեան կարդաց նամակ մը, աւելի ճիշդ բաց նամակ մը, ուղղուած բոլոր քաղաքական իշխանութիւններուն, դէմքերուն անոնց ուշադրութիւնը գրաւելու համար Հայաստանի ներկայ վիճակին վրայ:

Պօղոս Հալաճեան նախագահը՝ «Յոյս Հայաստանի Համար» Միութեան, շեշտեց նպատակը՝ նիւթական եւ հոգեւոր օգնութիւն բերել Հայաստանի Հայերուն, եւ ապա ըրաւ պատմականը ու ներկայացուց Միութեան գործունէութեան հաշուեկշիռ մը: Միութիւնը ստեղծած է հանգուցեալ վեր. Ժան Դանիէլ Սահակեան, 1989-ին: Նախագահութիւնը ստանձնած է մինչեւ 1993 վեր. Ռընէ Լեւոնեան: Միութեան նստավայրը կը գտնուի Լիոն: 1993-ին, նուիրատուութիւններէն, զանազան ձեռնարկներէն, նպաստներէն գոյացած է՝ 472.142 ֆրանք: Միութիւնը, 1993-ին, «Էքիլիպր» ընկերութեան միջոցաւ հինգ բեռնատար կառք առաքած է Հայաստան, իւրաքանչիւրը 22 թոն ապրանքով, որուն մէջ 10.000 Աստուածաշնչական օրացոյց. նաեւ 10 թոն կաթ եւ 50.000 ֆրանք դեղօրայք ուղարկած է օդանաւով: Գիւմրիի մէջ, շուրջ 100 ընտանիք ստացած են վառարան եւ վառելանիւթ գնուած տեղւոյն վրայ, «U.M.A.F.» եւ «Ազնաւուր Հայաստանի Համար» միութիւններուն հետ մասնակցած է ատամնաբուժական սպասարկութեան մը տեղաւորման Երեւանի Էրէբունի առողջապահական կեդրոնը: 450 երախաներու համար ապահովուած 450 խնամակալ ընտանիքներ Ֆրանսայէն: Հայկական ծնունդին առթիւ բաժնուած է 1000 ծրար: 112 մանուկներու համար կազմակերպուած է ամառնային կայան Սպիտակի մէջ, երեք շաբթուան համար: Պօղոս Հալաճեան աւելցուց նաեւ՝ բժշկական ծառայութիւնը եւ հոգեւոր առաքելութիւնը:

Յետոյ, լուսարձակուեցաւ ժապաւէն մը ցնցիչ տեսարաններով: Չորս երախաներ 10-էն 12 տարեկան՝ Նայիրի Պարտաքճեան, Կատարինէ Յովհաննէսեան, Ինգա Մելքոնեան եւ Արթիւր Յարութիւնեան, ժամանած Հայաստանէն այս առիթով, նուագով (ջութակ եւ դաշնակ) երգով, արտասանութեամբ հրամցուցին գնահատելի գեղարուեստական յայտագիր մը ի ուրախութիւն ներկաներուն:

Ապա, խօսք առաւ վեր. Լեւոն Պարթաքճեան: Ամերիկացի, երեք տարիէ ի վեր, իր ընտանիքով, հաստատուած է Հայաստան ու կը ղեկավարէ Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ բարեգործական աշխատանքը Հայաստանի մէջ: Երեք տարիներու իր փորձառութեան լոյսին տակ ըսաւ թէ Հայաստանի դժուարութիւնները գնայուն են: Ժողովուրդը յարատեւելու կամք ունի իր ազգային տենչերուն մէջ: Կը պայքարի եւ՛ մարդոց անիրաւութիւններուն եւ՛ բնութեան դէմ: Լեւոն Պարթաքճեան դրական բաներ ցոյց տուաւ՝ երկրի ներքին խաղաղութիւնը, ճանապարհներու նորոգութիւններ, 93 / 94 ձմեռուան համեմատական ջեռուցումի նուազ դժուարութիւնները, «Դրամ»ին կայունութիւնը, մարդասիրական օգնութեան կեդրոնական յանձնաժողովին կատարած դրական աշխատանքը, մատակարարումը, վերջ տալով անցեալի անախորժ կացութիւններուն, գործարաններուն հարիւրէն երեսունի տոկոսով վերաբացումը, հոսանքին բարելաւումը (օրը հինգ ժամ), «Հայաստան» հիմնադրամին կատարած շօշափելի օգնութիւնները եւայլն ..., Վերապատուելին ապա ներկայացուց «Յոյս Հայաստանի Համար» Միութեան կառոյցը, Հայաստան: Չորս քաղաքներու մէջ, Երեւան, Գիւմրի, Սեւփանուան, Վանաձոր, Միութիւնը ունի գրասենեակներ, հինգ պահեստանոց, 10 կառք եւ մէկ բեռնակառք ու երեսուն ծառայողներ: Ապա, ընդգծեց գործունէութեան գլխաւոր կէտերը՝ երախաներու հոգատարութեան գործը, ամառուան ճամբարին կարեւորութիւնը, բժշկական ծառայութիւնը, ջեռուցումի հարցը եւլն...:

Վեր. Լեւոն Պարթաքճեան իր խօսքի աւարտին ըսաւ՝ «այժմ բարեգործական աշխատանք կը կատարենք, եւ Հայաստանը հիմա է որ մեզի պէտք ունի, վաղը ոչ, վաղը դուրս պիտի գայ այս վիճակէն: Ուստի, այսօր տանք մեր առաւելագոյնը Հայրենիքին: Տանք բարեգործական օգնութենէն աւելի: Տանք որպէսզի ժողովուրդը ինք գործէ եւ դուրս գայ դժուարութիւններէն: Եթէ առիթը տանք Հայաստան ոտքի կ'ելլէ»:

Ձեռնարկին փակման խօսքը արտասանեց Վեր. Ժոէլ Միքայէլեան: Մեր աշխատանքին հիմքը, ըսաւ, մէկ անուն ունի՝ Յիսուս, որ կ'ուղղէ մեր քայլերը եւ մեր գործողութիւնը: Մեր պարտականութիւնն է, աւելցուց՝ սիրել, օգնել, կարեկցիլ եւ մեր գոհունակութիւնն է՝ դիտել ժպիտները հայ երախաներուն, Վեր. Ժոէլ Միքայէլեան կոչ ըրաւ ներկաներուն՝ մասնակցիլ ներկայացուած նոր ծրագրին առաւել չափով օգնելու համար մեր հայրենակիցներուն:

Բարեկամական եւ համակամութեան խօսքեր ըրին քաղաքապետին ներկայացուցիչը՝ Տիկին Էլիզ Յակոբեան, եւ Շրջանային Խորհուրդի ներկայացուցիչը՝ Ժ. Փ. Պէրպէրեան:

Ձեռնարկը վերջ գտաւ «Մեր Հայրենիք» փառերգով երգուած միասնաբար Գարուն Մանկանց երգչախումբի եւ Համազգայինի դպրոցի աշակերտներուն կողմէ:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՍԱՄԲԸԶԱՂԱՃԻ (Պոլիս) Հայ կաթողիկէ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Հոկտեմբեր 16-ին, տօնուած են հայ կաթողիկէ վիճակաւոր՝ Յովհ. Արք. Չոլաքեանի եւ իր երկու գործակիցներուն՝ Պետրոս Վրդ. Գավուքեանի եւ Անտոն Վրդ. Ճիվանեանի քահանայութեան յիսնամեակները յատուկ պատարագով: Արարողութեան ներկայ եղած են Վատիկանի պապական նուիրակը, Ասորիներու առաջնորդը, Ասորի կաթողիկէներու պետը եւ բազմաթիւ այլ հոգեւորականներ: Յաւարտ պատարագի արքեպիսկոպոսարանի մեծ դահլիճին մէջ ընդունելութիւն մը տեղի ունեցած է ի պատիւ յոբելեարներուն: Նոյն իրիկունը ճաշ մըն ալ տրուած է Շերաթոն պանդոկը: Հանդիսավարը եղած է Մխիթարեան միաբանութեան երիտասարդ անդամ՝ Հայր Յակոբոս Զօփուրեան որ արտայայտուած է նաեւ օրուան նշանակութեան մասին: Իր տպաւորութիւնները փոխանցած է հայ կաթողիկէ համայնքի ծանօթ դէմքերէն՝ Կարպիս Բնարճեան: Խօսք առած է Անգարայի պապական նուիրակը՝ Գերպ. Սերճիօ Սէպասթիանի որ ցաւ յայտնած է որ հայերէն չի գիտեր եւ արտայայտուած է ֆրանսերէն գովքը հիւսելով Յովհ. Արք. Չոլաքեանի (ելոյթը թրքերէնի թարգմանած է Գասպար Վրդ. Պէյլէրեան): Վերջին խօսքը արտասանած է յոբելեարը:

ԱԶԳԻՍ ԲԱՐԲԵՐԱՐՆԵՐԸ

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

-- Ատ քու գիտնալու բանդ է. անանկ երկու միտքով անուններ չըլլար, ժողովին որոշումը աս է: Գանք սորվըցուցածներուդ: Նայէ՛, քրիստոնէականին խօսք չունինք: Աղէկ հոգ տար. Ա՛ն խոնարհութեան, համբերութեան, հեզութեան, հընազանդութեան պատուիրանքները, իշխանութեան Աստուծմէ ըլլալուն ճշմարտութիւնը, Թագաւորին հաւատարիմ չեղողները դժոխք կ'երթանը, «ծառայք հնազանդ լերուք տէրանց ձերոց»ը, հապա ան մէկ երեսիդ զարնողին միւսը դարձուր պատուակա՛ն խրատը, մարգրիտներ են, մարգրիտնե՛ր: Ասոնք տղոցը մտքերուն, սրտերուն, հոգիներուն մէջը խոթէ որ իրենք ալ փորձանքի չհանդիպին, ազգն ալ, ու օր մը մեզի օրհնեն: Բայց Հայոց պատմութիւն ըսուածին անունը պիտի չլսուի. արմատէն, արմատէ՛ն (ձեռքովը մանգաղի պէս կը հնձէ): Հայկ, Արամ, Տիգրան, Լեւոն, չըլլար: Ազգին բոլոր աղէտները ատ Հայոց պատմութեան երեսէն են. բարով խերով չըլլար: Օսմաներէնը ինչո՞ւ էն ետքը ըսիր ՝ է՛ն առաջ: Եւ անանկ Թուրքերէն, տաճկերէն նախատական բառերը պիտի վերցուին. Օսմաներէն պիտի ըսուի: Գանք էն կարեւորին. ազգային երգը ի՞նչ է նայինք: Բամ փորոտա՞ն, Արիք Հայկազո՞ւնք. ատոնց մէ՛կ գիրը անգամ պիտի չլսուի: Ազգին բոլոր աղէտները ատ երգերուն երեսէն են, բարո՛վ խերով չըլլային:

-- Շատ աղէկ, մինակ եկեղեցական երգեր սորվեցնենք:

-- Բայց անոնց մէջ ալ անանկ Հրաշափառ է, Վարդանանց է, Ղեւոնդեանց, Թագաւորաց քրիստոնէից եւ գինուորեալ մանկանց նոյն է, ըլլալու չէն: Զինուորեալ մանկանց եղեր, սըւոր նայէ. ան լակոտներն ալ ժամը անանկ բաներ լսելով կը հաւատան որ մանուկը զէնք կրնայ առնել, քրիստոնեայ թագաւորին հետ միանալ: Ժըմըլամթի՞քը ի՞նչ է նայինք:

-- Առողջութեան համար է, տղաքը ուժ կ'առնեն, կը զօրանան:

-- Պէտք չէ, մենք առողջ ենք նէ ժըմլամթի՞ք ըրած ենք: Անանկ բաները կռուի պատրաստութիւններ են: Սորվըցուցած արհեստնե՞րդ ինչ են:

-- Արդէն ըսի, ի հարկին ապրուստ ճարելու գործ մը. Երկաթագործութիւն, ատաղձագործութիւն, կօշկակարութիւն:

-- Արհեստը աղէկ բան է, ոսկի պիլէզիկ է կ'ըսեն, նայէ՛, առնկա շատ խելացի մտմտացեր ես, բայց շնորքով արհեստ սորվըցնելու ես որ կառավարութիւնն ալ չկասկածի, ատ քու սորվըցուցածներդ օր մը շատ պէտութիւն առաջ կը բերեն:

-- Ի՞նչ արհեստ, դուք ըսէք:

-- Ատ քու գիտնալու բանդ է. ժողովին միտքը հասկցար: Անանկ արհեստներ սորվեցնելու ես որ մէջը դանակ մանակ, սուր մուր, ասեղ, թօփլու, պիզ միզ չմտնեն: Ատանկ արհեստներ շա՛տ: Ատ մնցան. աս դաս տուողները ո՞վ են նայինք:

-- Դպրոցէ ելած, ուսեալ շնորհքով մարդիկ են:

-- Անշուշտ դպրոցէ ելած են, հարցուածնիս ատ չէ, անոնցմէ՞ են:

-- Որոնցմէ՞:

-- Ձէ՞ք հասկնար կոր, հը, ի նոցանէ՞ են: Արդէն մէկիկ մէկիկ պիտի քննենք զատ: Ազգին բոլոր աղէտները անոնց երեսէն են, բարո՛վ խերով չըլլային:

-- Հիմա՛, միւսիւ, ժողովին հոգին ըմբռնեցիր, որոշումները հասկցար, գնա ատոնց վրայ աղէկ մը մտմտա, քեզի ժամանակ, եթէ մեր բոլոր պայմանները յանձն կ'առնես, մենք ալ որբանոցիդ համար ընելիքնիս գիտենք, առնկա մեզի ձգէ:

-- Բայց նախ կը փափաքէի գիտնալ թէ ձեր աջակցութիւնը մինչեւ ո՞ր աստիճան պիտի ըլլայ, որպէս զի ես ալ անոր համեմատ ընելիքս որոշեմ:

-- Է՛հ, ժամանակները յայտնի են. մենք ալ աս գործերուն երեսէն շատ վնաս ունեցանք, անոր համար սրտերնիս էրած կը խօսինք: Մինակ մենք հոս եղողներս պիտի տանք. եթէ մեր բոլոր որոշումները ընդունիս, մենք ալ մէջերնիս հանգանակութիւն ընելով քեզի ամիսը օսմանեան ոսկի մը կուտանք:

(Ժողովական մը) Ատենապետ էֆէնտի, ամէնքը չըմնցաւ, ուրիշ պայման մըն ալ կայ. աս գիտես...

-- Աղէկ միտքս ձգեցիր, մենծ էշը ախոռը մոռցանք, միւսիւ...

(Տնօրէնը, ոտքի ելլելով, աչքերը չորս դին ժուռ կ'ածէ, աղէկ մը կը նայի, եւ յետոյ ատենապետին դառնալով) Ի՞նչ, դեռ դո՞ւրս ալ մնացող կայ եղեր: (Կը ձգէ կը մեկնի):

Քանի մը բոպէ շուարում:

-- Սրիկան, մեզի ամէնքս էշ ըրաւ, չլսեցի՞ք:

(Ժողովականները սթափած, ամէնքը ոտքի վրայ կը խօսին իրարու հետ) Տեսա՞ր ապերախտ շունը, մենք իրեն այնքան աղէկութիւն ընենք, ինք մեզի էշ ընէ: Հապա իր հաւցուցած լակոտները ի՞նչ պիտի ըլլան: -- Եկուր աս ազգին բարիք ըրէ. -- Աս ի՞նչ է էֆէնտիմ քաշածնիս, աս ի՞նչ է, աշխարհքիս հոգը մեզի՞ են տուեր: -- Բարերար եղիր որ էշ ըլլաս: -- Հայտէ երթանք մէյմէկ պիրա խմենք, քիչ մը պաղչինք: Խո՛ֆ աս ազգին ձեռքէն քաշածներնիս (օձիք թօթուելով կը մեկնին):

(Շար. 3 եւ վերջ)

Տէր եւ Տիկին Ռընէ Փաժ եւ զաւակները
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները
խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց եղբօր եւ մօրեղբօր՝

ԷՏՄՈՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆԻ

մահը որ պատահեցաւ Նոյեմբեր 3-ին, 60 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Չորեքշաբթի, Նոյեմբեր 9, ժամը 14-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին

15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Ժանթիյիի գերեզմանատունը։

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

Այրի Տիկին Հայկուհի Սէյրանեան, զաւակներն ու թոռները
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները
ցաւով կը գուժեն իրենց ամուսնոյն, հօր եւ մեծ - հօր՝

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՍԷՅՐԱՆԵԱՆԻ
(Սեբաստացի)

մասնակից՝ 1939 - 45-ի պատերազմին

մահը որ պատահեցաւ Հոկտեմբեր 31-ին։

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Նոյեմբեր 4, Ուրբաթ օր Պէլֆորի գերեզմանատան մատուռին մէջ, Յարութիւն Քահանայ Թաշճեանի կողմէ։

Ողբացեալին ընտանիքին փափաքով, ի յիշատակ նուէրները ըլլան ի նպաստ Հայաստանի որբերուն, նախընտրաբար՝ Coopération Arménie-ի (50, rue Etienne Marcel, 75002 Paris) միջոցով։

ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ Է

«Սասունցի Դաւիթի ծնունդը» նիւթով Կարպիս Աֆրիկեանի դասախօսական երեկոյթը որ տեղի պիտի ունենար Նոյեմբեր 9-ին Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ա. Մանուկեան մշակոյթի կեդրոնին մէջ, յետաձգուած է։ Նոր թուականը կը յայտարարուի յետագային։

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՄԻԼԱՆՕ. - Տիկին Սօնա Իպլիչեան 400 հազար լիռ։

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին Ալիս եւ Անահիտ Գավէզեան քոյրերը 250 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ի։

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ
ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ
ՀԵՏ

մասնակցութեամբ՝ ՓԻԷՐ ՏԷՐ - ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ-ի

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Նոյեմբեր 14, ժամը 20-ին

Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնը

118, rue de Courcelles, Paris 17e

---

16 Novembre 1943 : Gare Evry ,Petit-Bourg
Arrestation de Missak MANOUCHIAN, Chef des FTP-MOI
et de Joseph EPSTEIN, Responsable des FTP Ile-de-France

LES ANCIENS COMBATTANTS et RESISTANTS ARMENIENS
L'INSTITUT ARMENIEN de FRANCE

Sous le haut patronage du Président de la République Française
et
du Ministre des Anciens Combattants et Victimes de Guerre

Jacques GUYARD, Député Maire d'Evry
et
le Conseil Municipal d'Evry
Jacques PICARD, Président de la Ligue des Droits de l'Homme, Section d'Evry Ville Nouvelle
ont l'honneur de vous inviter aux cérémonies à la mémoire de

Missak MANOUCHIAN

mercredi 9 novembre à 18h30
Salle du Conseil — Mairie d'Evry
Vernissage de l'Exposition «Histoire de l'Affiche Rouge»
mercredi 9 novembre à 20h45
Grand Amphithéâtre de l'Université d'Evry
Conférence-débat : «Pourquoi ont-ils lutté, pourquoi sont-ils morts?»
avec Adam Rayski
(Gare : Evry Courcouronnes)
samedi 12 novembre à 11 heures
Inauguration du Parc Manouchian
Bords de Seine — Parking Gare d'Evry
par *SNCF* : Gare de Lyon; Direction Corbeil
Renseignements : MELKONIAN 39. 49. 96. 31 / BAGDIKIAN 45. 07. 13. 38.

---

sous la présidence de
M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*
et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*
L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,

UN DINER DANSANT

Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30
dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement
(16-20, rue des Batignolles, Paris XVIIe)
animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique
Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «FEYROUZ» (Paris XVe)

Informations et réservations :
42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 500 Francs. -

Mlle Annick Ekberian, M. Henri Fournier, M. Serge Gabriel, M. Garabed Garabedian, M. Jacques Gazaryan, M. Henri Ghazarian, M. Garabed Guedikian, Mlle Yeghsa Hagopian, Mme Cécile Hatayan, M. Christophe Iliezer, M. Dickran Indjoudjian, M. André Israelian, M. Serge Issayan, M. Kaplan Istpian, Mlle Louise Jamgotchian (3 fois), Mme Eliane Kaighousuzian, Mme Rose Kaloustian, Mme Vartouhie Karatchor, M. S. Kavoudjian, M. Marc Kechichian, M. Garabed Khatchadourian, Mlles Rosette et Marie Khedechian, Mme Arménouhi Khodiguian, M. Pierre Kirkesseli, M. Missac-Michel Kissian, M. Noël Manoukian, Mme Chaké Mardirossian, Mme Méliné Mardirossian, M. Charles Maroukeyan, M. Berc Maslak.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Ter - Davtian» de Chaville

dîner dansant

Samedi 12 Novembre à 20 heures
Salle des Fêtes
« ATRIUM »
à côté de l'Hôtel Campanile
3 bis, Parvis R. Schumann
885, ave R. Salengro, 92370 CHAVILLE

Rencontre amicale,
menu gourmet,
ambiance dansante

avec les disk-jockeys
Souren et *Raffi*

Réservation :
47. 50. 29. 04 / 47. 50. 10. 85.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une

SOIREE DANSANTE

AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS

le Samedi 19 Novembre à partir de 23h
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée).

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

WEEK-END DE CONCERTATION

La CBAF vous informe qu'elle organise un week-end de concertation les 11, 12 et 13 novembre à Bellefontaine.

Départ en car le vendredi 11 novembre à 10 heures précises du parc du clos Montholon, Paris 9e (sur la rue La Fayette) et installation au Centre.

Samedi 12 : journée de concertation où les thèmes suivants seront abordés :
— matin : séminaire et discussions animés par le Dr Méliné Karakachian (membre du comité exécutif du HOM)
1 — relations interpersonnelles dans le développement d'une organisation.
2 — échange en petits groupes «volontariat et professionnalisme». Où nous sitions-nous ?

Pourquoi faisons-nous ce travail bénévole pour le peuple arménien ?
3 — comparaison des résolutions.
Après-midi
1 — Génogramme : «notre passé et présent»
2 — Concertation de groupe : «le travail bénévole de la femme arménienne dans le cadre de la vie civique et sociale dans le passé, le présent et l'avenir des Arméniens»
3 — Développement des résolutions.

Le Dimanche 13 novembre, nous assisterons à la messe à l'église de Genève.

Retour le 13 en fin de soirée.

Les frais de séjour s'élèveront à 250 F. (transport et pension compris).

Inscriptions auprès du secrétariat du Conseil d'Administration : 48. 24. 46. 57 de 9h à 14h ou auprès des sections :
d'Alfortville : *Mme Kabayan:* 43 68 04 89
d'Arnouville: *Mme Topalian:* 39 85 93 40
d'Asnières: *Mme Gourdikian:* 39 82 65 91
de Bagneux: *Mme Hakimian:* 46 83 00 82
de Clichy: *Mme Kiladjian :* 42 70 00 91
de Chaville: *Mme Baronian :* 47 50 97 56
d'Issy-les-Mlx: *Mme Essayan:* 46 48 62 87
de Paris : *Mme Abojian :* 47 70 53 72
de Sevran : *Mme Papazian :* 43 83 87 68

U. G. A. B. — PARIS

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture et de la Francophonie
et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec l'A.M.I. du Jardin de Musique

le QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20 heures 30
à l'U.N.E.S.C.O.
— 7, place Fontenoy, Paris 7e —

Au programme :
Brahms — Komitas — Schubert — Vartan

Prix des places :
Cat. A — 250 F. (membre U.G.A.B. - 180 F.)
Cat. B — 150 F. (membre U.G.A.B. - 100 F.)
Réservation à l'U.G.A.B. : Tél : 45. 20. 03. 18

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 10
JEUDI 10 NOVEMBRE 1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.457 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 69e ANNEE — N° 18.457

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԻՍԼԱՄԱՊԱՇՏՆԵՐՈՒ ամբողջ ցանց մը կազմալուծուեցաւ Նոյեմբեր 8-ին փարիզեան շրջանին մէջ եւ 95 հոգի ձերբակալուեցան: Առնուազն 81-ը դիպահ կը մնային յաջորդ օրը: Խուզարկութիւնները թոյլ տուած են որ բազմաթիւ զէնքեր, պատերազմական զինամթերք, պայթուցիկ եւ փաստաթուղթեր գտնուին եւ հաստատուի որ Ալժերիոյ իսլամապաշտ զինեալ խմբակին սահմանուած էր այդ զինամթերքը: Ցանցը կը վարէին «մարզական» եւ «մշակութային» միութեան մը ղեկավարները: Պատասխանատուներէն մէկը կը զբաղէր զինամթերքը Ալժերիա ղրկելու կազմակերպութեամբ: Փասքուայի համար, ինչ որ ձեռք ձգուած է կը փաստէ որ ծայրայեղ իսլամապաշտները արմատ ձգած են Ֆրանսա:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՔԼԻՆԹԸՆԻ համար շատ դժուար շրջան մը կը սկսի այլեւս, քանի որ խորհրդարանական ընտրութիւնները ջախջախիչ յաղթանակը ապահովեցին հանրապետական կուսակցութեան: Արդարեւ, ոչ միայն Ծերակոյտին մէջ, այլեւ Ներկայացուցչական տան, հանրապետականները մեծամասնութիւնը ձեռք ձգեցին: Ծերակոյտին մէջ, 100 աթոռներու 31-ը նորոգելի չէին, մնացեալներէն 12-ը կը մնան հանրապետականներուն ձեռքը որոնք յաւելեալ 8 աթոռ կը շահէին: Վերջնական արդիւնքները ծանօթ չէին Նոյեմբեր 9-ի առաւօտուն, բայց յայտնի էր որ Ներկայացուցչական տան մէջ, Դեմոկրատները կորսնցուցած են մեծամասնութիւնը: Բազմաթիւ նահանգներ այլեւս իրենց ձեռք կ'անցնին:

ԻՐԱՔ ճանչցաւ Քուէյթի ինքնիշխանութիւնը եւ հողային ամբողջականութիւնը, համաձայն ապահովութեան Խորհուրդի թիւ 833 բանաձեւին: Այս ճանաչումը դիւանագիտական մեծ յաջողութիւն մը կը նկատուի Մոսկուայի համար: Արդարեւ, Մոսկուայի մէջ է որ Արտաքին նախարար Կոզիրեւ յայտարարած է Իրաքի այս որոշումը տեսնուելէ ետք Իրաքի փոխ-վարչապետ՝ Թարէք Ազիզի հետ: Ելցին պաշտօն տուաւ իր Արտաքին նախարարին Պաղտատ երթալ որպէսզի մասնակցի տրուած այս որոշումին գործադրութեան աշխատանքներուն: Դեռ, Իրաքի Խորհրդարանը պէտք է վաւերացնէ որոշումը եւ Յեղափոխութեան Խորհուրդն ալ եւ Պաաս կուսակցութիւնը իրենց հաւանութիւնը պէտք է տան: Այս ամբողջը թոյլ պէտք է տայ որ Իրաքի շրջափակումը վերջ գտնէ:

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ընդհ. քարտուղարը՝ Անրի Էմմանուէլլի պատժական Ատեանի առջեւ պիտի դատուի: Ծանօթ է որ Էմմանուէլլի անցեալին կուսակցութեան գանձապահն էր, երբ հրապարակ ելաւ ԻՒՐՊԱ-ի կեղծ հաշուեցոյցերու հարցը, ինչ որ ծառայած էր կուսակցութեան նիւթականը ապահովելու: Էմմանուէլլի բեկանիչ Ատեանին դիմած էր, բայց ան ամբողջովին մերժեց ներկայացուած պատճառաբանութիւնները: Այս որոշումը վրդոված է ընկերվարական կուսակցութիւնը որ զեկոյցով մը նկատել կուտայ. - «Դիւրին է երեւակայել որ ներկայ շրջանին, անհրաժեշտ է զօրաւոր հակահրդեհներ ստեղծել ընդդիմադիր գլխաւոր կուսակցութեան դատավարութիւնը կազմակերպելով»:

ՍՊԱՆԻՈՅ նախարարապետը՝ Ֆելիփէ Կոնսալէս մամուլի վրայ կը յարձակի «սուտերու ամբողջութիւն մը» որակելով իրեն դէմ եղած ամբաստանութիւնները: Արդարեւ Կոնսալէս կ'ամբաստանուի որ նպաստած է իր քրոջ ամուսնոյն գործառնութեանց:

ՄԱՅՐ ԹԵՐԵԶԱ, խաղաղութեան Նոպէլ մրցանակի արժանացած, չէ ինչ որ կը կարծուի ըստ բրիտանական Չէնըլ 4-ի որ կ'ամբաստանէ կրօնաւորուհին որպէս անձ մը որ հարուստներուն ու զօրաւորներու հանդէպ մասնաւոր հակում ունի, նոյնիսկ երբ անոնք կոպիտ եւ չարագործ անձեր են: Փաստ կը տրուի այն դէպքը որ Մայր Թերեզա 1980-ին մրցանակ մը ընդունած է զոր իրեն կուտար «պէպէ Տոք» (Հայիթիի մենատէրը), 1989-ին ալ ծաղկեպսակ մը դրած է ալպանացի մենատէր՝ Էնվէր Հոճայի շիրիմին: Գթութեան Միսիոնարներու հիմնադրին շուրջ ստեղծուած առասպելը, մեռիններու գործն է, ըստ Չէնըլ 4-ի:

ԹԵՀՐԱՆԻ մէջ երկու հոգի մեռած է եւ բազմաթիւ ուրիշներ ալ վիրաւորուած, Նոյեմբեր 7-ին, երկու ռումբերու պայթումին հետեւանքով: Ռումբը զետեղուած էր Թեհրանի հարաւը, ժողովրդական թաղամասի մը մէջ: Մամուլի Իրնա գործակալութիւնը միւճահետիններուն կը վերագրէ արարքին պատասխանատուութիւնը:

ԱԼԷՆ ԺԻՒՓԷ թեկնածու է Պորտոյի քաղաքապետական աթոռին յաջորդելու համար Շապան - Տէլմասի:

ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ նախարարը Միշէլ Ռուսէն ալ կրնայ քննութեան տակ առնուիլ: Շիրաքի գրասենեակին նախկին պետը խնդրոյ առարկայ է կեղծ հաշուեցոյցերու հարցի մը մէջ: Նախարարը կը պնդէր - Նոյեմբեր 9-ին - որ Քրէթէյլի հարցաքննիչ դատաւորէն ոչ մէկ կոչագիր ստացած է, բայց նոյն օրը Քանար Անշնէ կը հաստատէր թէ չի կրնար խուսափիլ:

«ՄԵՌՆԻԼ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ» խորագրով փաստանկար մը ցոյց կուտայ որ ապականած բարքերը միայն գաղինոներու կամ հաճոյքի վայրերու մէջ չեն այլեւ գերեզմանատունը: Մահէն ետք ալ հաւասարութիւն չկայ (թէեւ մեռեալը լուր չունի...) եւ այսօր դրամ չունեցողը նուազագոյն պատշաճ թաղում մը ապահովելու համար իր մեռեալին պէտք է 176 հազար ռուբլի ծախսէ, երբ իր ամսականը 80 հազարի շուրջ է: Հարուստը կրնայ Միացեալ - Նահանգներէն ներածուած փառաւոր դագաղ մը ունենալ, ոստիկանական կառք մը որ առաջնորդէ շքախումբը եւ այդ ամբողջը կ'արժէ շուրջ 50 հազար տոլար:

ԱՆՐԻ ՍԱԼՎԱՏՈՐ, 77 տարեկան, միշտ կը պահէ իր եռանդը եւ կը շարունակէ երգել: Իր վերջին ելոյթներուն առթիւ հարցազրոյցներ ալ լոյս տեսան եւ այդ պատճառ է որ արուեստագէտը ոգեկոչէ իր ողբացեալ կինը՝ Ժագլին Կարապետեան, զոր կորսնցուց 1973-ին: Կը պատմէ թէ ինչպէս ճանչցած է եգիպտահայ այդ կինը, 1949-ին եւ որուն կ'ըսէ՝ կը պարտիմ ամէն բան (Թելէ 7 Օր):

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ԵՐԵԿՈՅԹ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ «Soleil d'Automne»Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

«Ալպէն - Միշէլ» հրատարակչատունը որ լոյս ընծայած է Հրանտ Մաթեւոսեանի ութ վիպակներու ֆրանսերէն «Աշնան արեւ» հաւաքածոն, Նոյեմբեր 8, Երեքշաբթի երեկոյեան հանդիպում - մեծարանքի հաւաքոյթ մը կազմակերպած էր ի պատիւ գրագէտին, Փարիզի «Գիրքի ազգ. կեդրոն»ին մէջ: Հիւրընկալ հաստատութեան կողմէ Միշէլ Մառեանի ողջոյնի խօսքէն ետք, խօսեցաւ հրատարակչատան ներկայացուցիչ եւ հանդիսավար Տիկին Գաթալա. ըսելէ ետք թէ ինք ռուսերէն թարգմանութեամբ ծանօթ է Հ. Մաթեւոսեանի գործին ու գտած լայն ընդունելութեան, յիշեցուց թէ «Ալպէն - Միշէլ»ի հրատարակածներէն նոպէլեան մրցանակի արժանացած գրագէտ յայտնուած է ու նոյն հեռանկարը մաղթեց նաեւ հայ գրողին:

Իրմէ ետք Հայաստանի գործավար Վահան Տէր - Ղեւոնդեան արտայայտուեցաւ որպէս ներկայացուցիչը այն սերունդին որ հասակ առած է Հ. Մաթեւոսեանի գիրքերով ստեղծուած մթնոլորտին մէջ:

Ներկայացնելու համար գրողն ու գործը, հրաւիրուած էր Մարկ. Նշանեան: Ան նախ կենսագրական ամփոփ տեղեկութիւն տուաւ, ապա ծանրացաւ գործին բնոյթին վրայ: Հ. Մաթեւոսեան այն գրողն էր որ իր ծննդավայրին նկարագրութեան ընդմէջէն, առանց իտէալականացնելու կուտար ամբողջ մարդկութիւնը: Կը խօսէր Ահնիձորի, Ծմակուտի առօրեային, անոնց խորհրդայնացումին, պատերազմի տարիներուն մասին ու իր պատումին մէջ անցեալի արժէքներու պաշտամունքն ու արդիականութեան բախումը ուշագրաւ կը դարձնէր գործը:

Մ. Նշանեան ըսելէ ետք թէ Հ. Մաթեւոսեան ռուսերէնի ու խորհրդային երկիրներու լեզուներուն եւ նաեւ գերմաներէնի թարգմանուած հեղինակ է, անդրադարձաւ անոր լեզուին դժուարութեան, յիշելով որ նոյնիսկ հայաստանցի գրող մը օր մը չէր վարանած ըսելու թէ Մաթեւոսեան կը նախընտրէ ռուսերէն թարգմանութեամբ կարդալ, «աւելի դիւրին հասկնալու համար»:

Ոչ միայն Հայաստանի ու խորհրդային աշխարհին մէջ, այլ նաեւ Սփիւռքի մէջ կարեւոր արձագանգ ունեցած էին Հ. Մաթեւոսեանի վիպակները. Մ. Նշանեան խօսեցաւ օրինակ, Պէյրութի մէջ անոր գործին ընթերցումով ստեղծուած խանդավառութեան մասին:

Անոր յաջորդեց ինք, գրագէտը որ իր գրականութիւնը սահմանեց որպէս բողոքի ճիչ մը խորհրդային երկրին փլուզումին հոլովոյթին մէջ: Այդ փլուզումը համազօր էր նիւթական եւ հոգեւոր արժէքներու կորուստին որ զինք մղած էր փնտռելու այդ կորստաբեր յորձանքը կեցնելու կարող տիպարը: Ան ըսաւ. «ես գրել եմ այն մարդկանց մասին որոնք "երկրի հացն" են»: Հ. Մաթեւոսեան ինք զինք «բախտաւոր» գրող մը նկատելէ ետք, սահմանեց գրողի իր ըմբռնումը, ըսելով թէ գրողին գործը կը նկատէ գրականութեամբ նուաճուած նախորդ տարածքները քիչ մը եւս ընդլայնելու պարտականութիւնը:

Երեկոյթին վերջին խօսք առնողը եղաւ գործին թարգմանիչը՝ Փիէռ Տէր - Սարգիսեան որ 10 - 12 տարուան հայերէնէ իր թարգմանութիւններուն ամէնէն դժուարը համարեցաւ «Աշնան արեւ»ը, շեշտելով որ դժուարութիւնը ոչ թէ նախադասութիւն մը զանց ընելով լուծելու ձեւին դիմած է: Փ. Տէր - Սարգիսեան աւարտեց իր խօսքը, իւրովի բնութագրելով Հ. Մաթեւոսեանի գործը, ըսելով. «կ'ըսուի որ հայ ժողովուրդը, հակառակ ամէն տեսակի դժբախտութիւններու, դժուարութիւններու, ապրելու վճռականութիւն ունի. երբ կը մտնենք Հ. Մաթեւոսեանի նկարագրած աշխարհէն ներս, կը գտնենք զարմացնող այդ վճռակամութեան, այդ գաղտնիքին բանալին»:

Երեկոյթը շարունակուեցաւ հարցումներու բաժինով մը որոնք մեծ մասով ուղղուած էին Հ. Մաթեւոսեանին: Անոր հայերէն խօսքն ու պատասխանները կը թարգմանուէին Գիլէռ Մուրատեանի կողմէ: Աւարտին ներկաները հրաւիրուեցան քոքթէյլի մը որ առիթ տուաւ զրոյցները շարունակելու:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

ԵՐԵՒԱՆ — ՀԵՌԱՏԻՊ — ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 7)

ԱՅՈ՛ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Ծատրակի միջազգային Դաշնակցութեան Ֆրանսա կայացած նախագահական Խորհուրդի նիստը իր հաւանութիւնը տուած է 1996-ի ողիմպիականները Երեւան կազմակերպելու առաջարկին:

***

ՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԵՐԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

Երեւանի «Յակոբ Կոճոյեան» գեղարուեստի դպրոցի աշակերտներու 70 գործերը կը ցուցադրուին Պուլոնեը-սիւռ-Մէռ քաղաքին մէջ, տեղւոյն «Մանկութիւն Հայաստան» կազմակերպութեան նախաձեռնութեամբ: Հայ մանուկներու գործերը նկարուած են ֆրանսական հէքեաթներու եւ առասպելներու թեմաներով:

ՄԱՄՈՒԼ

«L'HUMANITE»

(8 Novembre)

DES CAMIONS POUR L'ARMENIE

Այս խորագրին տակ, «Իւմանիթէ» կ'արձագանգէ «Դեկտեմբեր 7» կազմակերպութեան գործունէութեան 5 տարին ի վեր: Ան, կը գրէ, կամուրջ մը հաստատած է Եւրոպայի եւ Հայաստանի միջեւ ու կ'արձագանգէ կազմակերպութեան նախագահին՝ Հարոլտ Ալեքսանեանի տուած մանրամասն տեղեկութիւններուն:

ԿԱՐԴԱԼՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԵԼՈՅԹԸ

Սեփական հողի վրայ գտնուելու տասնամեակներու կարօտն է հաւանաբար գըլխաւոր դրդապատճառը այն երեւոյթին որ Սփիւռքի ամէնէն տարողունակ կազմակերպութիւններուն համագումարները ընկլած են տեղի ունենալ Երեւանի մէջ: Ասոր հետ կայ նաեւ այն ազդակը որ անկախութենէն ի վեր անոնք իրենց գործունէութեան շրջանակը ընդլայնած են Հայաստանի ու Արցախի ալ ներգրաւումով:

Խօսքը քաղաքական մեր աւանդական կուսակցութիւններուն չի վերաբերիր, այլ մշակութային ու բարեսիրական առաքելութեան նուիրուած անոնց արբանեակներուն: Այսպէս է որ ՀՕՄ-ի, «Համազգային»ի եւ անցեալ ամիս ալ (Հոկտեմբեր 15) Հ.Բ.Ը.Մ.ի համագումարներուն վայր եղաւ անկախ Հայաստանի մայրաքաղաքը:

Անոնցմէ վերջինը նման համախմբումներու շարքին մէջ եզական պարագայ մը հանդիսացաւ, իր բացումին նախագահական աննախադէպ ներկայութիւն վայելելով: Լ. Տէր-Պետրոսեան ոչ միայն ներկայ գտնուեցաւ այլ նաեւ ճառ մըն ալ խօսելով փառաւորեց ու փառաբանեց Հ. Բ. Ը. Միութիւնը: Հայաստանի լայն զանգուածներուն համար որոնք վստահաբար ո՛չ լրիւ ծանօթ են այս կազմակերպութեան տասնամեակներու գործունէութեան, ո՛չ ալ իրենց առօրեային մէջ սիրտ ու ժամանակ ունին անոր կամ անոր փառաւորումին անդրադառնալու, հաւանաբար նկատառելի արձագանգ չունեցաւ նախագահին ելոյթը. Հայաստանցիներու մեծամասնութիւնը այլեւս վարժուած պէտք է ըլլայ մամուլի առաջին էջերուն վրայ նախագահին լուսանկարը տեսնելու այս կամ այն երկրէն պաշտօնական անձնաւորութիւններու, դեսպաններու եւայլնի հետ: Այդ մեծամասնութիւնը, պաշտօնական ու յաճախ իրեն ոչինչ ըսող այդ սիւնակներէն ուրիշ բաժիններ կ'ուղղէ իր ակնարկը, փնտռելով հացին, կաթին ու մօտալուտ ձմրան վերաբերող լուրեր: Այս կանոնէն դժուար է որ շեղում արձանագրած ըլլայ նաեւ Հոկտեմբեր 18-ի «Հայաստանի Հանրապետութիւն»ը որուն առաջին էջի առաջին սիւնակներուն մէջ զետեղուած է Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի ելոյթը, իր ու Հ. Բ. Ը. Մ.-ի ներկայ նախագահուհիի Լուիզ Սիմոնի մեծադիր լուսանկարին տակ:

Պարագան նոյնը չեղաւ Սփիւռքի մէջ ուր հայաստանեան, հայկական հետաքրքրութիւններու տէր բազմութիւնները երկրին կացութեան բարելաւման հետ, երկար ատեն «շրջափակուած» հայրենիքի մը հետ ամբողջանալու, անկէ որպէս այդ նկատուելու յաճախ զգացական հեռանկարը ունին. այդ բազմութիւններուն համար նախագահին ճառը հարցականներու շարան մը կը ներկայացնէ, եթէ առաջին հակազդեցութեամբ մը արդէն անընդունելի, կամ անըմբռնելի որակուած ու յուսախաբութիւններու գլխուն տակ զետեղուած չէ:

Նախագահը, դարասկիզբէն այսօր Հ. Բ. Ը. Մ.-ի անցած ուղին դրուատելէ ետք, առաջին գնահատումով մը «Հայ Առաքելական Եկեղեցուց յետոյ երկրորդ, յիրաւի համահայկական հաստատութիւնը» կը կոչէ զայն: Ապա չգոհանալով այս բաղդատութենէն, կ'աւելցնէ. - «եթէ սփիւռքահայ գաղթօճախներում կայ մի կազմակերպութիւն որը թէեւ պայմանականօրէն, բայց իրաւամբ կարող է յաւակնել Սփիւռքի իւրայատուկ կառավարութեան դերին, ապա դա Հ.Բ.Ը.Մ.-ն է». ըսուածին որպէս գրաւական ան կը յիշէ կազմակերպութեան շուրջ 25 հազար անդամները, 200-ի հասնող մասնաճիւղերը, վարժարանները, ակումբները, որբանոցները, հիւանդանոցներու ցանցը, մշակոյթի կեդրոնները, կրթաթոշակները, հրատարակչական գործունէութիւնը: Կը շեշտէ թէ այդ «կառավարութիւնը» «երբեք չխառնուեց քաղաքականութեան» եւ կարելի բոլոր առիթները օգտագործեց Հայաստանին եւս օգտակար ըլլալու համար: Կը յիշատակէ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի նախագահները, ամբողջական երկու սարբերութեամբ անոնցմէ առանձնացնելով Ալեք Մանուկեան ու Լուիզ Սիմոն Մանուկեանը: Յետոյ, յիշատակումին, դըրւատանքին կը յաջորդէ երախտագիտութիւնը որ արդէն արտայայտուած է Երեւանի ամէնէն գեղեցիկ պողոտաներէն մէկուն Ա. Մանուկեան անուանումով: Այդ երախտագիտութեան աննախընթաց տարածք մը կ'աւելցնէ նախագահը երբ կը յայտարարէ թէ իր հրամանագրերով «Ալեք Մանուկեանին բազմամեայ ազգանուէր ու հայրենանուէր գործունէութեան համար շնորհւում է Հայաստանի հանրապետութեան քաղաքացիութիւն, "Հայաստանի ազգային հերոս"ի կոչում եւ յանձնըւում Հայրենիքի շքանշան»:

Ճառին Բ. մասը կը ծանրանայ ազգ. պետականութեան ամրապնդումին ամէն Հայու բերած նպաստին ու դերերու բաշխումին վրայ. հայութեան երեք զանգուածներէն Արցախը կը զոհէ իր զաւակներուն կեանքն ու արիւնը, Հայաստանը կը կրէ պատերազմին ու շրջափակումին ծանր զրկանքները, փորձութիւնները. իսկ «Հայաստանի անկախութեամբ ու արցախեան հերոսամարտով իր ազգային արժանապատուութիւնը վերագտած Սփիւռքահայութեան» բաժին կ'իյնայ բարոյական, քաղաքական եւ նիւթական մասնակցութիւնը:

Ճառը կ'աւարտի «Հայաստան» հիմնադրամին յիշատակումով որ նախագահին արժեւորումով՝ Գ. համահայկական հաստատութիւնն է եւ որուն հզօրացման համար վստահ է թէ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի օժանդակութիւնը տեւական կ'ըլլայ:

Հ. Բ. Ը. Մ.-ին ուղղուած փառաբանութեան որպէս հիմնաքար, Լեւոն Տէր-Պետրոսեան կը ծանրանայ անոր նիւթական կարեւոր յատկացումներուն ու մշակութային գործունէութեան վրայ: Առաջինը հայաստանեան սեւեռումով, երկրորդը՝ սփիւռքեան: Հայաստանի ներկային մէջ ծանօթ պարագաներ, հասկընալիօրէն, ամէնէն կարեւոր հանգամանքը կուտան նիւթականին. եթէ ոչ ամէն բան, շատ ու շատ բան անկէ կախում ունի: Ասով արդէն Հ. Բ. Ը. Միութիւնը բաւական դրական կէտ հաւաքելու յառականիշին տէր է: Այդ ներկան, պէտք չէ մոռնալ որ լարումի յաւելեալ տարածքներով ալ ծանրաբեռնուած է խորհրդարանական ու անկէ առաջ որոշուած կաթողիկոսական ընտրութիւններով: Պարագաներ, որոնք ինքնեկ զուգահեռ մը կը թելադրեն Հ. Բ. Ը. Մ.-ի նախագահական փառաբանումին ու տուեալ ժամանակին միջեւ...:

Այսուհանդերձ, ո՛չ Հայաստանի բարօրութեան ցանկութեամբ, ոչ Հ.Բ.Ը.Մ.-ի արդար վաստակին գնահատման մօտեցումով, ոչ ալ ուրիշ բանով լրջօրէն նկատառելի կրնայ դառնալ վերոնշեալ ելոյթը իր մէկէ աւելի կէտերով: Եւ ասիկա, յատկապէս Սփիւռքահայուն համար, որուն վստահօրէն մաս կը կազմէ նաեւ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի 25 հազար անդամներուն ողջամիտ մեծամասնութիւնը:

Ո՞վ կրնայ առարկել թէ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի տրուած բնութագրումները ճիշդ չեն... ընդհանուր առմամբ: Բա՛նք որ այս միութեան ոլորտին պատկանող ու վերջին տարիներուն փակուած, կամ աշակերտութեան համար մշտական վտանգ ներկայացնելու չափ խարխլած շէնքը նորոգելու միջոցներէ զրկուած դպրոցներու մասին չէ լսած նախագահը. մնացեալը խակալէ՞ս կը զօրէ նկատառելի միակ պարագայ ըլլալու, եթէ Սփիւռքին մշակութային սփրութեան պարագան է գործածուած չափանիշը եւ երբ ոչ երկար ժամանակ առաջ, աւելի համեստ կարողութիւններով, բայց նոյնքան համասփիւռքեան, մշակութային այլ կազմակերպութիւն մըն ալ -- Համազգայինը -- իր համագումարը ունեցած էր Երեւանի մէջ, առանց նախագահական շքաւորումի: Ա՛ն ալ ունի հազարաւոր անդամներ, դպրոց, թատերախումբ, երաժշտական ուսումնարան եւայլն; Միայն Պէյրութի անոր ճեմարանը, հասցուցած իր փաղանգով որ ամէնէն կարեւոր մասնակցութիւնը ունեցած է մըտաւոր անդիմադրելի զօրութիւն մը ըլլալէ Սփիւռքը փրկելու գործին, չի՞ բաւեր նման գնահատումներու մէջ աստիճանաւորում մը ունենալու հարկը զգալու:

Տարբեր չէ պարագան Հայաստանի կատարուած օժանդակութեան գնահատումին մէջ: Ծանօթ է Հ. Բ. Ը. Մ.-ի եւ մանաւանդ հայր ու զաւակ Մանուկեաններու յայտարարուած ու չյայտարարուած նըւէրներուն իրողութիւնը. անոնց անուրանալի դերն ու արժէքը հայաստանեան պայմաններով նոր պետականութիւն հիմնելու, զայն ամրացնելու գործին մէջ: Բայց ասիկա կ'արդարացնէ՞ հոս եւս Հ. Բ. Ը. Մ.-ի բացարձակ առանձնացումը, երբ տակաւին անցեալ ձմեռ խակալէ՛ս անդուդական կեցուածքով յայտանուեցաւ Գըրգ Գրիգորեան մը. ան որ Սփիւռքէն «Ձմեռ 94» ծրագրին համար հաւաքուած եօթը միլիոն տոլարը եռապատկեց, միագումար 14 միլիոն տոլար նուիրելով, որպէսզի Հայաստանի բնակչութիւնը կրկին չապրի 92 -- 93-ի ձմրան արհաւիրքը: Եթէ նոյնիսկ չըլլային օժանդակութեան անոր բազմաթիւ այլ նախաձեռնութիւնները, այս մէկը չէ՞ր հարկադրեր նոյնպէս գնահատման աստիճանաւորում մը: Ասիկա, եթէ անգամ ըսուի որ Գ. Գրիգորեան պլտակներու, պատւանուններու, փառաւորումներու, կոչումներու, մետալներու որսորդ կամ հետամուտ մէկը չէ:

Հակառակ այս բոլորին, նախագահին ճառը անկարելի պիտի չըլլար, քիչ մը ճիգով, կատակելու փափաքի մը արդիւնք նկատել, ենթադրելով որ արխողոմադայութեան սահմանները աննախընթաց եզերքներու հասցնելու ատաղձն ալ տրամադրուած էր...: Երկու պարագայ կ'արգիլեն այս մօտեցումը, որեւէ կատակ չվերցնելու իրենց անսակարկելի բնոյթով. առաջինը տխուր շռայլութեամբ մը Ալեք Մանուկեանի շնորհուած «Ազգ. հերոս»ի կոչումն է, երկրորդը Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Սփիւռքի կառավարութիւն նկատուելու պարագան:

Հայկական պետականութեան հաստատման ու Հայաստանի ներկայ անելներուն համար ըսի՛նք որ անհրաժեշտ ազդակ էին Հ. Բ. Ը. Մ.-ի, կամ Մանուկեան բարերար գերդաստանին կողմէ եղած օժանդակութիւնները. այսքանը կրնա՞յ արդարացնել Թուրքէն Հայրենիք ազատագրելու գործին նուիրուած կեա՛նքը քսակի մը հաւասարեցնելու կեցուածքը: Ազգային հերոսը Անդրանիկը չէ՞ր մինչեւ այսօր. ան որ այդ կոչումին համար ներկայի օրինական պայմաններն ալ չէր լրացներ թերեւս. չեմ գիտեր թէ, օրինակ, հայկական քաղաքացիութի՞ւն ունեցած էր...: Բայց ո՞վ կրնայ մտածել անոր այդ կոչումին վաւերականութեանը մասին. կոչում որ տրուած է ժողովուրդին կողմէ, որպէս երախտագիտութեան գերագոյն արտայայտութիւն: Եթէ ազգային հերոս ըլլալու համար բաւարար է բարերարութիւնը, Հայաստանի ոչ միայն ներկան, այլեւ հեռաւոր ապագան ալ ապահով հիմերու վրայ է միանգամընդմիշտ; նկատի առած արխողոմեան հայկական ախորժակները...: Այն ատեն ի՞նչ պիտի ըլլայ նոր կոչումը Անդրանիկին ու տակաւին հազարաւոր այն երիտասարդներուն որոնք իրենց կեանքն ու արիւնը տուին, պարզապէս ասիկա պարտք ու պարտականութիւն նկատելով:

Եւ վերջին խօսք մը Սփիւռքեան կառավարութիւն նշանակելու մասին. Նախագահը որ «ժամանակավրէպ» կը նկատէ Սփիւռքեան կուսակցութիւնները, ի՞նչպիսի առաւելութեան մը հիմերով Հ. Բ. Ը. Միութիւնը գերիվեր կը դասէ բոլորին գումարէն, կամ, եթէ ասիկա պէտք է հասկնալ մշակոյթի գետինով սահմանուած արժեւորում, բաւական մակերեսային մօտեցում մը չի՞ մատներ, թէ՛ տուեալ միութեան, եւ թէ Սփիւռքի տեսանկիւնէն:

Որքան ալ Հայաստանի իշխանութիւնները պարբերաբար, սա կամ նա ձեւով արտայայտեն իրենց չափերով ու ճաշակով ձեւուած Սփիւռքի մը ցանկութիւնը, ատիկա գոնէ այսօրուան համար, չեմ կարծեր որ գործադրելի բան մը ըլլայ: Ճիշդ է որ Սփիւռքը շատ ու շատ բանի պէտք ունի. այդպէս էր նաեւ երէկ: Բայց ատոր հետ, սփիւռքացումի մօտ մէկ դարու հոլովոյթէն սորված է իր գլխուն ճարը ինք նայիլ. ու որքան ալ ծուռ, քննադատելի ըլլան անոր ճարերը, առաւելութիւնը ունին ինքն իրեն տէր կանգնելու կարողութեան վստահութիւնը ներշնչելու եւ ատիկա մեծագոյն ազդակն է ցրւումին, անոր տարածներուն յորձանքին մէջ չկորսուելու: Այս շրջանակին դիտուած, ի՞նչ արժէք եւ իմաստ կրնայ ներկայացնել կառավարութեան նման նշանակում:

Եթէ նպատակը անով ուրախացնել էր յիշեալ կազմակերպութիւնն ու զայն գըլխաւորողները, ատիկա նախագահին ու այս վերջիններուն վերաբերող հարց է. իսկ եթէ Սփիւռքը առընչող տարածք մըն ալ նկատի առնուած էր, ատոր յարմարագոյն գրաւականը նշանակովի կառավարութիւն մը պիտի չըլլար. այլ, վերջապէս անկախացած Հայրենիքէ մը հակըզուելու եւ անոր կողմէ ճիշդ արժեւորուելու ամբողջ փաստը:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ Ա. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Հոկտեմբեր 21 - 24 Երեւանի մէջ տեղի ունեցաւ Կանանց Համահայկական Միութիւն (Կ.Հ.Մ.) առաջին միջազգային համագումարը, «Կինը ԻԱ. դարու սեմին» նիւթով: Չորս օրուան այս հաւաքին 17 երկիրներէ ներկայ եղան 80 մասնակիցներ որոնց մէջ կային նաեւ քանի մը այրեր: Կ.Հ.Մ.-ի եւ անոր միջազգային առաջին համագումարին նախաձեռնութիւնը մեծ մասով կը պատկանի Հայաստանի առաջին տիկնոջ՝ Լուսիա Տէր-Պետրոսեանի: Ան մշտական ներկայութեամբ նախագահեց աշխատանքի բոլոր նիստերուն որոնք տեղի ունեցան նախ կառավարական յանձնաժողովներու ընդարձակ սրահին մէջ (ուր երեք տարի առաջ Հայաստանի անկախութիւնը հռչակուած էր), ապա Երեւանի հիւանդանոցին մէկ ամփիթատրոնը:

Ժպտերես ու նրբանկատ, ան յաջողութեամբ կատարեց «Առաջին տիկին»ի իր դերը օտար պատուիրակութիւններու մօտ, թէ՛ Համագումարին յաջորդած ընդունելութիւններուն, եւ թէ Երեւանի հիւանդանոցին հիւանդապահուհիներու վարժարանին բացման հանդիսութեան:

Ողջոյնի իր կարճ ճառին մէջ Տիկին Լ. Տէր-Պետրոսեան շեշտեց Համագումարին միջազգային բնոյթը եւ արտաքին աշխարհին բացուելու Կ.Հ.Մ.-ի փափաքը:

Արդարեւ, ներկաներու աւելի քան կէսը եկած էր մօտաւոր կամ հեռաւոր արտասահմանէն: Սփիւռքէն հայկական պատուիրակներու (Միացեալ-Նահանգներ, Արժանթին, Գանատա, Անգլիա, Ֆրանսա, Պուլկարիա, Լիբանան, Թուրքիա, Եգիպտոս, Վրաստան, Ռուսաստան, Ուկրանիա) հետ ուշագրաւ խումբ մը կը կազմէին ոչ հայ պատուիրակները: Անգլիական պատուիրակութիւնը որ երիտասարդ ու նուազ երիտասարդ աւելի քան տասնեակ մը կիներէ կը բաղկանար, իր մէջ ունէր բրիտանական Խորհրդարանին անդամ պառոնուհի մըն ալ: Անոնք՝ գործօն ֆէմինիսթներ, կամ բարեսիրական ընկերակցութիւններու փորձառու ներկայացուցիչներ, թէ՛ խստապահանջ էին, թէ՛ զգայուն: Գերման պատուիրակները ապացոյցը տուին իրենց գործնապաշտ ոգիին: Արժանթինէն եկողները գլխաւորապէս մտահոգ էին թէ՛ Հարաւային Ամերիկայի, թէ՛ Հայաստանի մէջ ժողովրդավարութեան ամրապնդումով: Քսանամեայ պատերազմէն ելած Լիբանանի պատուիրակութեան անդամներուն ճառերը տարօրինակ նմանութիւն ունէին Ղարաբաղի հայուհիներուն ճառերուն; Քէ տ'Օրսէի կողմէ ղրկուած՝ Տիկին Փօլ Ժէնթօ որ Մարդկային Գիտութիւններու Տան փորինն է, խօսեցաւ այն դժուարութիւննե-

րուն մասին որոնց կը բախին կիները, այսօր, Ֆրանսայի մէջ: Անոր արձագանգեց իր կարգին Տիկին տը Հարթինկ: Ապա խօսք առին ՊՊ. Ահմատ Ռաչյան եւ Ցաօ Սիւի, Եգիպտոսի ու Չինաստանի գործավարները որոնք երանական պատկեր մը գծեցին իրենց երկիրներու կնոջական պայմաններուն մասին, սակայն առանց համոզիչ ըլլալու:

Համագումարին ծրագիրը ներգրաւած էր ընկերութեան մէջ կիներու տեղին ու դերին առընչուած բոլոր թեմաները. իշխանութիւն, պատմութիւն, աւանդութիւն, եկեղեցի, մարդկային իրաւունքներ, բռնութիւն, ընտանիք, ցեղային կնճիռներ, առողջութիւն, շրջապատ: Լայն ընդգրկումով պատրաստուած այս ծրագիրը թէ՛ «ընդհանրական», եւ թէ «ազգային» բնոյթ ունէր: Այսուհանդերձ, անոր տարողութիւնն ու աշխատանքին մեթոտներու որոշակի ըմբռնում մը, ժառանգուած՝ խորհրդային շրջանէն, անկարելի դարձուցին ամէն վիճարկում: «Լիագումար նիստեր»ն ու «կլոր սեղաններ»ը ուրիշ բան չեղան եթէ ոչ յաճախ երկարապատում տեղեկագիրներու ընթերցումի շարան մը. անոնց աւելի քան չորս տասնեակը ներկայացուեցաւ Հայաստանի պատուիրակներուն կողմէ որոնց մէջ էին նաեւ Հայաստանի փոքրամասնութիւններուն պատուիրակները (Ասորիներ, Քիւրտեր, Ռուսեր, Հրեաներ, Եզիտիներ...):

Ընդհանուր առմամբ, ինչպէս բոլոր համագումարներուն, աւելի արդիւնաւոր ու զանազան հորիզոններէ ժամանած կիներու միջեւ հանդիպումներու, շփումներու թոյլատու եղաւ բուն նախաձեռնութեան կողմնակի անցուդարձը:

Արեւմուտքի կիներն ու Սփիւռքի Հայուհիները որոնց գլխաւոր մղումը «Հայաստանի օգնութիւն»ն էր (նուազուրդի ենթարկուած տարազ մը որ կրկնուեցաւ ձանձրացնելու աստիճան) աւելի պահանջկոտ եւ աւելի «արդիական» յայտնուեցան: Հայաստանցիները յաճախ աւելի մտացի, ուշադրաւ եւ շատ աւելի վկայականներու տէր, քան Սփիւռքի Հայուհիները (յիշենք որ Խորհրդային Հայաստանի կիները թուային իրենց համեմատութեամբ առաջին տեղը կը գրաւէին Միութեան բարձրագոյն ուսման վկայականի տէր կիներու շարքին մէջ) չեն կրցած թօթափել խորհրդային մտայնութիւնը:

Մայրութեան պարտականութեան եւ հայ ընտանիքին յատուկ պարտաւորութիւններու ճնշումին տակ անոնք յաճախ երկչոտ ու հազուադէպօրէն «ֆէմինիստ» կեցուածք յայտնաբերեցին, մինչ ԻՒՆԻՍԷՖ-ը եւ առընչակից Նախարարութիւնները հրատարակած են (1994 Յունիսին) 142 էջնոց վրդովիչ տեղեկագիր մը հայաստանցի կիներու եւ մանուկներու կացութեան մասին:

Այդպէս, երբ Խորհրդարանի փոխ-նախագահը եկաւ յիշեցնելու Հայուհիներուն թէ իրենք բնակչութեան կէսէն աւելին կը ներկայացնեն, յիշեցնելու նաեւ 1995 Մայիսի խորհրդարանական ընտրութեան կարեւորութիւնը, հազուադէպ ձայներ բարձրացան պահանջելու «տարբերութիւններու հաւասարութիւն» այրերու եւ կիներու միջեւ, ինչպէս նաեւ կիներու նկատառելի մասնակցութիւն՝ Հայաստանի երիտասարդ հանրապետութեան քաղաքական կեանքին որ կը մնայ «այրերու գործ» նկատուած մարզ:

Այս տեսակէտով ախտասալի կրնայ նկատուիլ այն պարագան որ համագումարը բաց չէր քաղաքական բոլոր հոսանքներուն: Հայաստանի կնոջական 20 կազմակերպութիւններէն միայն մէկ քանին ներկայացուած էին հոն եւ անոնցմէ ոչ մէկը ընդդիմութեան զանազան հոսանքներէն մէկուն բանբերը եղաւ: Նոյն ձեւով, եթէ Տիկին Լուիզ Սիմոն որ «գործի կին» մըն է եւ իշխանութեան ու ազդեցութեան տէր կին մը թէ՛ Հայաստանի թէ Սփիւռքի մէջ, ընկերացած էր Հ. Բ. Ը. Մ.-ի կարեւոր պատուիրակութեան մը, չէր հրաւիրուած ՀՕՄ-ը, ոչ ալ ամբողջովին իգական կազմով «Յառաջ»ի խմբագրութիւնը...:

Այս մոռացումները մասամբ դարմանուեցան պոլսահայ կիներու պատուիրակութեան ներկայութեամբ որ ցոյց տուաւ իմացական կառոյց եւ դատումի զօտեպնդող ազատութիւն մը:

ԱՆԱՀԻՏ ՏԷՐ - ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

Հ.Բ.Ը.Մ.Ի ՁԵՌՆԱՐԿԸ

Լիոնի տեսարժան արուարձաններէն մին է Շառպոնիէռ ծանօթ՝ ջերմուկի իր կառոյցներով ու յատկապէս իր «քազինօ» խաղարանով որ յաճախ կը կազմէ, նաեւ, կեդրոնը ժամադրութիւններու:

Անոր գեղեցիկ դահլիճներուն մէջ, Հոկտեմբեր 22-ի երեկոյեան ժամը 9-էն սկսեալ կատարուեցաւ Լիոնի Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան պարահանդէսը: Պատուոյ նախագահն էր փրոֆէսօր մը՝ Փիէռ Մարիոն, որ միաժամանակ նախագահն է Լիոնի «Լէա եւ Նափոլէոն Պիւլլիւքեան» հիմնարկին:

Երեկոյեան ժամը 22.30 ... եւ արդէն պարասրահին մէջ տեղ չկար: «Զարմանալիօրէն» ստուար բազմութիւն մը տեղափոխուած էր, ուր նշմարելի էին նաեւ հայրենակիցներ՝ Կրընոպլէն, Մարսէյլէն, Վիէնէն եւ յատկապէս Վալանսէն: Կային նաեւ բազմաթիւ Ֆրանսացիներ:

Պարահանդէսը խանդավառեցին Ժագ Քօժա եւ իր նուագախումբը՝ Վալանսէն, եւրոպական ու միջազգային երգերու բաժինը ապահովելով. իսկ Մարթէն Եորկանց եւ իր նուագածուները՝ ստեղծեցին ուրախ մթնոլորտ, իրենց իւրայատուկ ոգեւորութեամբ:

Կէս գիշերի մօտերը, համառօտ դադար մը առաջարկելով, խօսք առաւ Լիոնի Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահը՝ Ժագ Էքմէքճեան:

Հակիրճ կերպով՝ ան ներկայացուց փրոֆէսօր Մարիոնի դիմագիծը եւ այս վերջին տարիներուն անոր կատարած հայանպաստ բոլոր ձեռնարկները, արդարացնելով զինք մեծարող օրուան հանդիսութիւնը: Ապա, բեմ հրաւիրուեցաւ Վիլէօրպանի երեսփոխանը՝ Մարք Ֆրէյս: «Ինքզինքս իսկապէս փոքր կը զգամ ձեր առջեւ» յայտարարեց՝ խօսքը ուղղելով պատուոյ նախագահին. «եթէ այսօր յաջողած եմ կեանքիս մէջ՝ զայն կը պարտիմ հայ ընտանիքի մը որ ներկայ է այս պահուս սրահին մէջ»:

Վերլուծելով Հայոց պատմութեան գըլխաւոր դրուագները՝ «շինարար» որակեց հայ ժողովուրդը: Խօսեցաւ նաեւ դէպի Հայաստան կատարած ճամբորդութեան ու նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի հետ ունեցած իր հանդիպումին մասին, եւ բուռն կերպով ամբաստանեց բոլոր անոնք որոնք՝ «կեղծ գրողի տիտղոսներով կը փորձեն հրապարակաւ արտատուրել հայ ցեղասպանութեան յիշատակը»: Ակնարկելով Պ. Լէուիսին՝ «անոր անունը նոյնիսկ արժանի չէ յիշուելէ, հոս», բացագանչեց ան:

Ինքնաբուխ ծափահարութիւններ ընդհատեցին պահ մը երեսփոխանին խօսքերը որ անմիջապէս շարունակեց. «պիտի ըլլամ ձեր կողքին մղելու պայքարը՝ ազատութեան ու արժանաւորութեան, եւ թոյլ պիտի չտամ որ մոռցուի այն ինչ որ հայ ժողովուրդը կրեց»:

Եւ այս խանդավառ մթնոլորտին մէջ, Ժագ Էքմէքճեան ու Մարք Ֆրէյս փրոֆ. Մարիոնի յանձնեցին զինք մեծարող օրուան քանդակը՝ պատրաստուած Լիոն Հ. Բ. Ը. Միութեան նախաձեռնութեամբ:

Շնորհակալութեան զգացումներ արտայայտելէ ետք, փրոֆէսօր Մարիոն անդրադարձաւ Նափոլէոն Պիւլլիւքեանի տիպարին զինք նկատելով իբրեւ «մշակ մը անխոնջ»: Ապա, վերյիշեց պատմաբան Պ. Լէուիսի դէմ կատարուած դատը՝ Փարիզի մէջ, (տե՛ս՝ Յառաջ, Հոկ. 18) յանձնարարելով որ «բնաւ երբեք չմոռցուին 20-րդ դարու բոլոր ցեղասպանութիւնները եւ յատկապէս առաջինը՝ հայ ժողովուրդինը»: Փրոֆէսօր Մարիոն իր խօսքերը փակեց մաղթելով բոլոր ներկաներուն «կեանք մը պատուաւոր ու պայքար՝ ուրացումը քաջալերող հոսանքներուն դէմ, թէ ըլլա՛յ արդիւնքը դրական եւ կամ նոյնիսկ՝ ժխտական»:

Քսան վայրկեան տեւող դադարէն ետք, պարահանդէսը շարունակուեցաւ մինչեւ լուսաբացի առաջին պահերը՝ միշտ նոյն խանդավառութեամբ:

ՎԱՐԴԱՆ

ՅՈՒՇԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. -- («Յառաջ»). --

Կիրակի, Հոկտեմբեր 30-ին, Սէն Լու Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ մէջ, ֆրանսական բանակի ծառայած Հայ Ֆրանսացի Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու Բարեկամականը յատուկ հանդիսութեամբ՝ հոգեհանգիստ, յարգանքի արարողութիւն, ընդունելութիւն, ոգեկոչեց Արարայի ճակատամարտի 76-րդ տարեդարձը եւ Մարսէյլի Ազատագրութեան յիշատակը:

Բազմաթիւ Նախկին Ռազմիկներու Միութիւններ՝ Ազգային Ազատագրութեան Կոմիտէէն, Մարոք -- Թունուզ -- Ալժերիա ռազմիկներէն մինչեւ ծովային ուժերու, մինչեւ պատերազմի հաշմանդամներու միութիւնները ներկայ գտնուեցան իրենց դրօշակիրներով, նոյնպէս Նախկին Ռազմիկներու Համակարգութեան Կոմիտէն: Նաեւ, իրենց ներկայութեամբ առաւել շուք տուին ձեռնարկին՝ գնդապետ Քիւվիէ՝ ներկայացուցիչը Մարսէյլի զօրավար կառավարիչին, գնդապետ Լաֆորկը ոստիկանական զինուորութեան սպայակոյտի պետը: Իսկ, որպէս քաղաքական անձնաւորութիւն՝ փրոֆէսօր Լիւսիոնի եւ Ժ. Փ. Պէրպէրեան որ կը ներկայացնէին Շրջանային Խորհուրդը:

«Հայր Մեր»էն առաջ, դրօշակիրներն ու անձնաւորութիւնները գլխաւորութեամբ Հայ Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու մուտք գործեցին եկեղեցի գրաւելով կեդրոնական մասը:

Պատարագիչ քահանան, շրջանի հոգեւոր հովիւը՝ Շահան Ա. Քահանայ Տէտէեան իր քարոզին մէջ ընդգծեց օրուան նուիրականութիւնը եւ մասնաւորաբար ծանրացաւ հայրենիքի ծառայութեան եւ գիտակից զոհողութեան վսեմ գաղափարներուն վրայ:

Պատարագի աւարտին, տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն ի յիշատակ բոլոր յայտնի ու անյայտ կանոնաւոր զինուորներուն, կամաւոր ռազմիկներուն եւ դիմադրականներուն որոնք ինկան պատուոյ դաշտին վրայ եւ յատկապէս յիշուեցան անունները՝ զօրավար Տը Կօլի եւ զօրավար Անդրանիկի: Հուսկ, թափօրով առաջնորդութեամբ Շահան Ա. Քահանայ Տէտէեանի, դրօշակիր, անձնաւորութիւն եւ ժողովուրդ ուղղուեցան եկեղեցւոյ բակը զետեղուած Յուշաքարին ուր Տէր Հայրը արտասանեց «Հոգւոց»ը: Ապա, Կարապետ Տէրտէրեան՝ հիմնադիր նախագահը Ֆրանսական բանակի ծառայած Հայ Ֆրանսացի Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու Բարեկամականին եւ Ժ. Փ. Պէրպէրեան՝ ներկայացուցիչը Շրջային Խորհուրդին զետեղեցին ծաղկեպսակներ, որմէ ետք դրօշակները վար, պահուեցաւ մէկ վայրկեան լռութիւն:

Կարապետ Տէրտէրեան, յանուն իր միութեան շնորհակալութեան խօսք յայտնելէ յետոյ, ոգեկոչեց օրուան յիշատակութեան արժանի զոյգ դէպքերը: Արարայի ճակատամարտը բնաւ հայ ժողովուրդի հաւատարմութեան արտայայտութիւնն է, իր պատուոյ դափնեպսակն է, ազատութեան գաղափարին զոհուելու իր նուիրական արարքն է: Մարսէյլի ազատագրութեան դէպքերն յիշելով ընդգծեց հայ դիմադրականներու մասնակցութիւնն ու զոհողութիւնը, ոմանք աւելցուց առանց Ֆրանսայի քաղաքացի ըլլալու: Կարապետ Տէրտէրեան չմոռցաւ յիշել 1915-ի հայկական ցեղասպանութիւնը եւ հայ ժողովուրդի պահանջքը Թուրքիայէն եւ միջազգային հասարակապետութենէն:

Պաշտօնական այս բաժինէն յետոյ, եկեղեցւոյ սրահին մէջ, հանդիսաւոր կերպով Կարապետ Տէրտէրեան իր Միութեան պատուոյ մետալը յանձնեց՝ գնդապետ Լաֆորկին, ոստիկանական զինուորութեան սպայակոյտի պետը: Ապա, տեղի ունեցաւ ընդունելութիւնը: Ներկաները հիւրասիրուեցան ճոխ պիւֆէով մը եւ բոլոր դրօշակիրները մեկնեցան մէկական նուէրով:

Այս տարի եւս, մեր նախկին ռազմիկներն ու դիմադրականները, հակառակ տարիներու ծանր բեռին եղան իրենց ազնիւ պարտականութեան գլուխը: Պատի՛ւ իրենց:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ ԿԸ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒԻՆ

50 -- 60--ական տարիներուն Մոսկուայի մէջ լրջօրէն ձեռք առնուած էր բնակարանի հարցը: Խրուշչովի անունով կոչուած, պատրաստի շէնքեր կառուցուեցան, առիթ տալով միլիոնաւոր ընտանիքներու որ ձգեն իրենց խրճիթները ու փոխադրուին աւելի յարմար պայմաններով այդ բնակարանները:

Անոնք առժամեայ նկատուած էին ու չունէին այլ երկիրներու մէջ «ամէն յարմարութիւններով» որակուած յարկաբաժիններու յատկանիշները: Այսուհանդերձ, սերունդներ ապրեցան հոն, միշտ սպասելով աւելի լաւ կարգադրութիւններու: Այսօր միայն կը թուի հասած ըլլալ անոնց սպասումներուն վերջակէտը: Մոսկուայի քաղաքապետարանը որոշած է նոր շէնքեր շինել նախկիններուն մօտակայքը: Նախ ամէնէն աւելի նորոգութեան պահանջք ներկայացնող երեք-չորս շէնքերու շրջանին մէջ նորերը կը բարձրանան, յետոյ երբ բնակիչները կը փոխադրուին, հին շէնքերը կը փլցուին ու անոնց տեղ կը շարունակուի նորերու շինութիւնը:

Այս վերջիններուն հետ կը կառուցուին նաեւ խանութներ, դպրոցներ, դարմանատուներ. բնակարանները աւելի որակաւոր են ու աւելի յարմարութիւններով օժտուած:

Մոսկուայի համար ծրագրուած է տասը տարուան ընթացքին նորերով փոխարինել 36 միլիոն քառ. մեթր տարածութեամբ բնակելի շէնք:

ՔԱՂՀԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՃՊԻՏ

Սարօն աւտոբուսից կախուած էր: Վարորդը թէ.

- Առաջ արի, դուռը փակեմ, կախուած մի մնա:

- Է՜, ախպեր ջան, մէկն էլ թող կախուած մնայ, հօ բոլորս անկախ չենք ըլի...

⁂

Սարօն տրտում նստած էր:

- Ի՞նչ ա պատահել, - հարցրեց Կարօն:

- Օղորմածիկ հէրս երազ եկաւ:

- Յետո՞յ...

- Հարցրեց՝ գազ ունէ՞ք, լոյս ունէ՞ք, ջուր ունէ՞ք, հաց ունէ՞ք, Ասի՝ չէ: Հէրս, թէ՝ ուրեմն մենք ձեզնից լա՛ւ ենք ապրում...

⁂

Սարօն շուկայում դեղաբոյսեր էր վաճառում: Մի քաղաքակիրթ կին մօտեցաւ, զննեց դեղաբոյսերը եւ ասաց.

- Սրանք օգնո՞ւմ են...

- Էն էլ ո՜նց, տղիս համար մեքենայ գնեցի, երկյարկանի տուն կառուցեցի, հիմի էլ աղջկաս օժիտի մասին եմ մտածում...

⁂

Ծննդաբերելով սեւամորթ երեխայ, կինը երկարատեւ գործուղման մէջ գտնուող ամուսնուն նամակ է գրում. «Սիրելիս, երբ ծնուեց մեր տղան, ես կաթ չունէի եւ նրան մի սեւամորթուհի կուրծք տուեց: Պատկերացնո՞ւմ ես, սիրելիս, մեր երեխան մաշկի գոյնը փոխեց»:

Ամուսինն այդ մասին նամակով յայտնում է մօրը եւ շուտով ստանում մօր պատասխան նամակը. «Տղա՛ս, երբ դու ծնուեցիր, ես նոյնպէս կաթ չունէի, եւ քեզ կերակրում էի կովի կաթով, բայց քո կոտոշները ծլեցին միայն հիմա»:

⁂

Մի ուսանող յայտնի տնտեսագէտին խնդրեց տալ «Անկում», «Լճացում» եւ «Խուճապ» բառերի ճշգրիտ բնորոշումը:

- Դժուար բան չէ, - պատասխանեց փորձագէտը: - «Անկումը» այն շրջանն է, երբ մարդիկ գօտիները պէտք է պինդ ձգեն. «լճացման» ժամանակ՝ գօտի չունենալ, շալվարը հագին պահելու համար: Իսկ երբ մարդն առհասարակ առանց շալվարի է մնում, սկսւում է «խուճապը»:

1994 Յունիս 19-ին, Poitiers քաղաքին մէջ իր մահկանացուն կնքեց Պոլսոյ Էսաեան վարժարանի նախկին ուսուցչուհի՝

ԱԼԻՍ ՎԱԼԱՆՍԻ (VALENSI)
(Ծնեալ՝ Բոէչեան)

աղջիկը Սարգիս Էֆէնտի Բոէչեանի, եւ Թոռը Մշոյ Խարձ գիւղի ռէս Միրոյի:

Իր աղջիկը եւ Թոռը՝ Régine եւ Nicolas Saurin, իր ազգականները՝ Արմենուհի Գեւոնեան եւ Հմայեակ Բոէչեան:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Աղնիւ Գէորգեան 500 Ֆր. կը նուիրէ ԻՄԱՖ-ին (ստանալ «Յառաջ»էն) ի յիշատակ իր ամուսնոյն Գէորգ Գէորգեանի մահուան 7-րդ տարելիցին եւ Տիկին Նուարդ Թախթալեանի մահուան առթիւ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանի խընամակալութիւնը շնորհակալութեամբ ըստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները. -- Փարիզի Որբախնամ Տիկնանց Միութիւն 30.000 Ֆր., Պ. Վաղինակ Մխաքճեան (Լիոն) 2.000 Ֆր., Կապոյտ Խաչի Առնուվիլի «Աստղիկ» մասնաճիւղ 2.000 Ֆր., Սոսիէթէ Ջէօրթէ Փեթրոշէ 1.480 Ֆր., Պ. Սարգիս Տէմիրճեան 1.200 Ֆր., Պ. Ժերար Պօրծաքեան, Պ. Դանիէլ Երեմեան, Տիկին Կլատիս Քէճեան 1.000-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արամ Մուրատեան 500 Ֆր., Օր. Պիլէզիքճեան 250 Ֆր., Պ. Ժ.-Ժագ Յակոբեան, Պ. Ժան Կիւրեղեան 200-ական Ֆր.:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տիկին Մելինէ Սիւրմէլեան զաւակները՝

Զուարթ Սիւրմէլեան Սարգիսեան եւ զաւակները,

Յասմիկ Սիւրմէլեան -- Տէր-Մինասեան,

Ռուբէն Տէր-Մինասեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Նոյեմբեր 13, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Եկեղեցին իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ-հօր՝

ՕՆՆԻԿ ՍԻՒՐՄԷԼԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին

Ինչպէս նաեւ իրենց վաղամեռիկ զաւկին, եղբօր եւ մօրեղբօր՝

ԿԱՐՕ ՍԻՒՐՄԷԼԵԱՆԻ

մահուան 19-րդ տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալներուն յիշատակը յարգողներուն:

Armenian Airlines

NOTE D'INFORMATION

Nous avons le plaisir de vous informer que la compagnie aérienne nationale *ARMENIAN AIRLINES*, desservira *Amsterdam* au départ d'Erevan, chaque samedi, à partir du 19 Novembre 1994.

Après Paris et Athènes la compagnie nationale assurera avec Amsterdam sa troisième desserte hébdomadaire en Europe Occidentale.

REPRESENTATION GENERALE
POUR LA FRANCE
LEVON BAGHDASSARIAN
31, rue d'Argenteuil, 75001 PARIS
Tél. : 42. 61. 51. 13 / Fax : 42. 61. 94. 53
Télex : 213 474 F

Paris le 4 Novembre

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տիկին Անի Քըլխեան եւ զաւակները՝ Սոֆի, Միքայէլ եւ Սիմոն կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Նոյեմբեր 13, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ եկեղեցին, իրենց ամուսնոյն եւ հօր՝

ՍԻՄՈՆ ՔԸԼԽԵԱՆ-Ի

մահուան Գ. տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE
1, Boulevard du Nord
93340 LE RAINCY
RECHERCHE
UN(E) CUISINIER(E)
demeurant secteur *Arnouville, Gonesse de préférence.*

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une

SOIREE DANSANTE

AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS

le Samedi 19 Novembre à partir de 23h
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée).

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին կը նուիրեն. --

ԻՄԱՖ-ին. -- Տէր եւ Տիկին Տիգրան Տէվէճեան 500 Ֆր. Պ. Ստեփան Իյնէճեան 500 Ֆր. (ստանալ «Յառաջ»էն):

***

Տիկին Արմենուհի Գեւոնեան 100 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

Պ. Գյակ Ղազարեան 500 Ֆր. Դպրոցասէրին (ստանալ «Յառաջ»էն):

***

Տէր եւ Տիկին Նշան եւ Շուշան Միքայէլեան 500 Ֆր. Փարիզի Կապոյտ Խաչին, 400 Ֆր. Դպրոցասէրին, 200 Ֆր. ԱՅՖ ձայնասփիւռին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 300 Ֆր. «Յառաջ»ին:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօ-Քաշանի «Հ. Իսահակեան» մասնաճիւղը իր խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհի Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեան-Տակառեանի, Պ. Վարդգէս Տակառեանի իրենց եղբօր՝ Մարտիկ Տակառեանի մահուան առթիւ եւ փոխան ծաղիկի 1.000 Ֆր. կը նուիրէ Պանեէօյի Սիամանթօ դպրոցին:

***

Հանգուցեալ հայրենակից Մարտիկ Տակառեանի մահուան առթիւ, Մարսէյլի եւ Շրջանի Տարօն Տուրուբերանի Հայրենակցական Միութիւնը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ իր եղբօր՝ Վարդգէսին, քրոջ՝ Սաթենիկին եւ իրենց ազգականներուն եւ այս տխուր առթիւ կը նուիրէ 200 Ֆր. «Յառաջ»ին:

U. G. A. B. — PARIS

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture et de la Francophonie
et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec l'A.M.I. du Jardin de Musique

le QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20 heures 30
à l'U.N.E.S.C.O.
— 7, place Fontenoy, Paris 7e —

Au programme :
Brahms — Komitas — Schubert — Vartan

Prix des places :
Cat. A — 250 F. (membre U.G.A.B. - 180 F.)
Cat. B — 150 F. (membre U.G.A.B. - 100 F.)
Réservation à l'U.G.A.B. : Tél : 45. 20. 03. 18

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ
ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ
ՀԵՏ

մասնակցութեամբ՝ ՓԻԷՐ ՏԷՐ-ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ-ի
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Նոյեմբեր 14, ժամը 20-ին
Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնը
118, rue de Courcelles, Paris 17e

M.C.A. Villeurbanne

Conférence sur le thème de la «CREATION D'ENTREPRISE»
avec *HENRI SIRANYAN,*
Professeur à la Faculté de Valence,
Commissaire aux Comptes

Le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 30
à la M. C. A. V.
126, rue R. Salengro, 69100 Villeurbanne

Renseignements : 78. 93. 57. 43.

— *Entrée libre* —

—COMMUNIQUE—

Organisation Terre & Culture

Dans le cadre de la commémoration du 80ème anniversaire du génocide des Arméniens, l'Organisation Terre & Culture prépare pour le courant de l'année 1995 à Paris puis en Province, une exposition photographique, «1915 : *Le génocide des Arméniens — Images et Mémoires*». Un livre - catalogue accompagnera cette manifestation.

Les personnes possédant des documents concernant ces événements (photographies, documents écrits, actes de propriété, objets fabriqués par les orphelins...) ou désirant soutenir cette action peuvent contacter l'Organisation au 42 33 08 98 (matin) ou envoyer un courrier à l'adresse suivante :

Organisation Terre & Culture
16, rue Notre-Dame de Lorette,
75009 PARIS

16 Novembre 1943 : Gare Evry Petit-Bourg
Arrestation de Missak MANOUCHIAN, Chef des FTP-MOI
et de Joseph EPSTEIN, Responsable des FTP Ile-de-France

LES ANCIENS COMBATTANTS et RESISTANTS ARMENIENS
L'INSTITUT ARMENIEN de FRANCE

Sous le haut patronage du Président de la République Française
et
du Ministre des Anciens Combattants et Victimes de Guerre

Jacques GUYARD, Député Maire d'Evry
et
le Conseil Municipal d'Evry
Jacques PICARD, Président de la Ligue des Droits de l'Homme, Section d'Evry Ville Nouvelle
ont l'honneur de vous inviter à la cérémonie à la mémoire de

Missak MANOUCHIAN

samedi 12 novembre à 11 heures
Inauguration du Parc Manouchian
Bords de Seine — Parking Gare d'Evry
par *SNCF* : Gare de Lyon; Direction Corbeil
Renseignements : MELKONIAN 39. 49. 96. 31 / BAGDIKIAN 45. 07. 13. 38.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Ter-Davtian» de Chaville

dîner dansant

Samedi 12 Novembre à 20 heures
Salle des Fêtes
« ATRIUM »
à côté de l'Hôtel Campanile
3 bis, Parvis R. Schumann
885, ave R. Salengro, 92370 CHAVILLE

Rencontre amicale,
menu gourmet,
ambiance dansante

avec les disk-jockeys
Souren et Raffi

Réservation :
47. 50. 29. 04 / 47. 50. 10. 85.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH» Paris
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ – ՇԱԲԱԹ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 11-12
VENDREDI -SAMEDI
11-12 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.458 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.458

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

Ո՛վ Ալ Հարուածէ Հայաստանի Լրասփիւռները

Հայաստանի մէջ լրասփիւռի մարդին դէմ գործուած յաջորդական արարքներ լուրջ մտահոգութեան պատճառ են: Թերթերու, մամուլի գործակալութեան պաշտօնեաներ եւ լրասփիւռի ծանօթ անուններ յարձակումներու թիրախ կ՚ըլլան ու զարմանալիօրէն ոչ մէկ յանցաւոր կամ կասկածելի կը գտնուի: Սխալ պիտի չըլլայ հաւանօրէն այս հոլովոյթին սկզբնակէտ նկատել դրականութեան ու մամուլի մարդ, երեսփոխան Վարդգէս Պետրոսեանի սպանութիւնը: Հոլովոյթին նոյնքան օղակները եղան Արամ Աբրահամեանի խոշտանգումը, ՌԱԿ-ի պաշտօնաթերթ «Ազգ»ի խմբագրատան վրայ գործուած կրկնակի խափանարարութիւնները եւ վերջապէս, Նոյեմբեր 3-ին Յակոբ Աւետիքեանի կրած յարձակումը: Եւ կան թերեւս պարագաներ ալ որոնք չեն արձանագրուած լրասփիւռներու:

Արամ Աբրահամեան որ նախագահի մամուլի նախկին բանբերն էր, յետագային ձեռնարկած էր հեռատեսիլի այժմէական յայտագրերու պատրաստութեան: Իսկ Յ. Աւետիքեան «Ազգ»ի գլխաւոր խմբագիրն է: Երկուքին հասարակաց յայտարարը կը կազմէ լրասփիւռի բուրջ գործ տանելու պարագան: «Ազգ»ը հայաստանեան մամուլի ելեւէջներով հարուստ ոլորտին ամէնէն հաւասարակշռուած ու վարկ վայելող անուններէն է. իսկ Ա. Աբրահամեանի յայտագիրները կարճ ժամանակի մէջ մեծ գնահատանքի արժանացած են:

Երկրին համար որ խորհրդային մնացորդացին մէջ արդար հպարտութիւնը ունէր ժողովրդավարութեան մարզին ամէնէն յաջողածը ըլլալուն, ծանր է հարուածը. յատկապէս երբ ան կ՚իջնէ լրասփիւռներու գլխուն, երբ երկիրը խորհրդարանական ընտրութեան նախօրեակին է:

Այս վերջին պարագան պատահարներու յաջորդութեան փորձին մէջ առաջին տեղը կու տայ տուժողներու ընդդիմադիրի հանգամանքին. ու ատիկա անմիջական ներյայտ պատասխանատուութիւն մը կը վերագրէ իշխանութեան: Սակայն, այս ամէնէն դիւրին ու միամակարդակ մօտեցումը, լուսաբանելու փոխարէն կը բազմացնէ հարցականները, երբ նկատի առնուին որոշ պարագաներ:

Հայաստանի մէջ վերջերս հինգ խմբաւորումներու միացումով ձեւացած ընդդիմադիր Դաշինքին մաս չի կազմեր ՌԱԿ-ը. այլ խօսքով, ընդդիմադիր լուելու բացատրութիւնը աւելի վաւերական դարձնելու առակ ուրիշ հասցէներ կա՛ն երկրին մէջ: Նոյնպէս, ո՛չ Ա. Աբրահամեան, ո՛չ ալ Յ. Աւետիքեան այնքան չեչտուած ընդդիմադիր անուններ են ուրկէ ուզի առաջին հարուածելիները ըլլան իրրեւ այդ: Այս պարագան մտածել կու տայ թէ եթէ ընդդիմադիրի հանգամանքը չէ զիրենք թիրախ դարձնողը, արդեօք հանրային կարծիք պատրաստելու անոնց կարողութի՞ւնը վրդովում պատճառած է. անոնց խօսքին ու գիրին ո՞չ արհամարհելի մեծամասնութեան մը կողմէ լուրջ գնահատո՞ւմը զիրենք անբաղձալի տարրի վերածած է:

Այս հարցականներուն հետ, կարելի է նաեւ --մինչ նկատի առած ընտրութեան նախօրեակին պարագան-- վարկածի ենթահողը այլ գետնի վրայ փոխադրել: Մինչեւ այսօր, ընդդիմութեան խմբաւորումները թէ՛ առանձնաբար, թէ՛ միացած ձեւով, չյաջողեցան հանրային կարծիքի կարեւոր բաժին մը գրաւել: Ատիկա անկարելի չէ որ զիրենք մղած ըլլայ իշխանութեան տկարացումով դարմանելու իրենց անյաջողութիւնը: Խափանարարական նման արարքներ թէ՛ ամբաստանելի առաջին դիրքին վրայ կը դնեն իշխանութիւնը եւ թէ զայն կը զրկեն հակառակ բոլոր ժխտականներուն, ժողովրդավարութեան պահապանի բարենիշէն: Իսկ ատիկա դիւրին չէ «դրամագլուխ»ի արհամարհելի կորուստ նկատել հայաստանեան իրականութեան մէջ:

Այնքան ատեն որ չեն բացատրուիր արարքները, պահուած լռութեան հաշուեցոյցը կը վճարէ իշխանութիւնը. որովհետեւ միակ տուեալը կ՚ըլլայ անոր վարկաբեկումը ու պատասխանատուութեան ծանրագոյն բաժնին տիրացումը:

Իր վարկին ու դաւանած արժէքներուն, որոնց այնքան պէտք ունի յառաջիկայ ամիսներուն, նախանձախնդիր իշխանութենէ մը կը սպասուի որ չէզոքացնէ անոնց դէմ ցցուած սպառնալիքները. այսինքն՝ խզէ լռութիւնը, վերջ տայ կրաւորական կեցուածքին ու ամէն գնով յայտնաբերէ յանցաւորները, լուսաբանէ պատահարները:

Ինչ որ ալ ըլլայ արդիւնքը, ան միայն նպաստաւոր բնոյթ կրնայ ունենալ իրեն համար:

Ա. Թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼԱՐՈՒԱԾ ՄԹՆՈԼՈՐՏ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ

Շաբթուան սկիզբէն լարուած մթնոլորտ մը տիրած է Գերագոյն Խորհուրդէն ներս եւ բուռն եղած են վիճաբանութիւնները: Օրակարգի նիւթն էր ուսուցիչներու աշխատավարձքի հարցը, քանի ծանօթ է որ դպրոցներուն մեծ մասը փակ կը մնան դասատուներու գործադուլին հետեւանքով: Ութ կուսակցութիւններ անվստահութեան բանաձեւ ալ առաջարկած են Բաբգէն Արարքցեանի դէմ: Այս անվստահութեան թեր քուէարկած են 33 երեսփոխան, դէմ 66...: Որոշուած է որ կառավարութիւնը իր հաշուետուութիւնը ներկայացնէ Նոյ. 28-ին: Ամէն պարագայի մէջ, մինչ այդ (Հոկ. 27) կառավարութիւնը կարգ մը որոշումներ առած է բարելաւելու համար ուսուցիչներու վիճակը: Մէկական աշխատավարձք աւելի տալ, քաղաքէն գիւղ գացող (հոն դասաւանդելու համար) ուսուցիչներու աշխատավարձքի նպաստաւոր կարգադրութիւն եւ ամէն եռամսեայ պարենային օժանդակութիւն:

-- Նախագահին մամուլի գրասենեակին քարտուղարը՝ Պ. Զուրաբեան մամուլի հերթական տեղեկատուութեան ընթացքին, դատապարտած է Յակոբ Աւետիքեանի դէմ գործուած յարձակումը: Այս յարձակման կապակցութեամբ «Ազգ»ի պատուիրակութիւն մը ընդունուած է Բաբգէն Արարքցեանի կողմէ:

Նոյ. 9-ին, Խորհրդարանի Ռամկավար խմբաւորման անդամներէն՝ Վարդան Պետրոսեան քաշուած է կուսակցութենէն: Այս պատճառ է որ ռամկավարներու թիւը 10-էն 9-ի իջնէ եւ ուրեմն ՀՌԱԿ-ը այլեւս խմբաւորում չունի Խորհրդարանէն ներս, քանի որ անհրաժեշտ նուազագոյն թիւը 10 է:

***

ՆՈՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ՝ «ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ»

Լրասփիւռները Հոկտեմբերի վերջին հաղորդեցին թէ նոր կուսակցութեամբ մը ճոխացած է Հայաստանի քաղաքական բնապատկերը: Այս նորեկը կը կոչուի «Ազգային Պետութիւն»: Անոր հիմնադիր ժողովը գումարուած է Մարտ 16-ին. Մայիս 5-ին ալ Արդարադատութեան նախարարութիւնը պաշտօնապէս արձանագրած է զայն: Հոկտեմբեր 23-ին տեղի ունեցած է նոր կուսակցութեան հիմնադիր համագումարը որուն մասնակցած են նաեւ Վազգէն Մանուկեան, Ռաֆայէլ Ղազարեան, Խաչիկ Ստամբոլցեան, Խաւրով Յարութիւնեան եւյն.: Համագումարը նախագահ ընտրած է Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան անդամ Սամուէլ Շահինեանը, տեղակալներ՝ Գէորգ Սարգսեանը, Գրիգոր Գրիգորեանը եւ Լէոնիդ Սաղաթէլեանը:

Կուսակցութիւնը ունի արդէն իր թերթը որ կը կոչուի «Շրջան». անոր Հոկ. 27-ի թիւին (5) «Ազգ. Պետութիւն» կուսակցութեան յատկացուած էջին մէջ այս տեղեկութիւններուն քով տեղ տրուած է զանազան արտայայտութիւններու: Նախագահ Ս. Շահինեան հետեւեալ խօսքերով կը բացատրէ իրենց նպատակը. «"Ազգ. Պետութիւնը" պայքարելու է տնտեսութեան, քաղաքականութեան, պետական կառավարման մէջ ամբողջատիրութեան դէմ. անհաշտ պայքար է տանելու մոնոպոլիստական քաղաքականութեան կլանային երեւոյթների դէմ, պաշտպանելու է իրական երկիր ստեղծելու իւրաքանչիւր քայլ»: Այս արտայայտութեան կը հետեւի բաւական խիստ քննադատութիւն մը, ուղղուած՝ ներկայ իշխանութեան կարգ մը դէմքերուն: Ս. Շահինեան կը բացատրէ թէ իր կուսակցութիւնը ստեղծուած է, որովհետեւ «միջակից ցածր մակարդակով պետախտար ունենք, ունենք ամերիկացի չափազանց մեծ պաշտօեայ որը փտի Հայաստանի ընդերքի մասին գաղտնի տուեալները, ունենք արտաքին գործերի համակարգում Թուրքիայի քաղաքացի որի պաշտպանութեան պատճառով խոչընդոտում համարում Հայերի սարքած ցեղասպանութիւն, ունենք ղեկավարներ որոնք գնչու էլ չեն, գաղթական են եւ չգիտեն Հայաստանո՞ւմ, Ղրիմո՞ւմ, թէ Միջին Ասիայում տուն առնեն...»:

«Շրջան»ի նոյն էջին վրայ տրուած են նաեւ մեծ մասով քաղաքական դէմքերու արտայայտութիւններէն տողեր: Հետաքրքրական է անոնց մէջ կարդալ Դաշինքի մասնակից ԱԺՄ-էն Դաւիթ Վարդանեանի և Արշակ Սադոյեանի համագործակցութեան պատրաստակամութիւն յայտնող խօսքերը եւ կուսակցութեան նախագահին «"Ազգ. Պետութիւն"ը կարո՞ղ է միանալ հանրահաւաքներին» հարցումին պատասխանը. «Ես նշեցի որ մենք պահպանողական, ոչ-յեղափոխական ենք»:

***

Նոյեմբեր 9-ին Մոսկուայի մէջ սկսած է Ղարաբաղի հարցին մասին բանակցութիւններու Գ. շրջան մը, Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ, ռուս կառավարութեան միջնորդութեամբ: Լուրերու ռուսական կառավարական գործակալութեան համաձայն, այդ բանակցութիւններու արդիւնքը ազդեցութիւն կրնայ ունենալ Կասպից ծովու քարիւղէն Ազրպէյճանի բաժնին առնչուած կարգադրութիւններուն վրայ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՏԸ ԿՕԼԻ շիրիմը երկու անջատ այցելութիւններ վայելեց Նոյ. 9-ին, զօրավարին մահուան 24-րդ տարելիցին առթիւ: Արդարեւ Ժ. Շիրաք ուխտագնացութեան գնաց առտուն, Պալատիւր՝ կէսօրէ յետոյ: Սեկէն մերժեց երթալ մէկ կամ միւս խումբին հետ իր ընդվզումը արտայայտելով եւ իրաւացի կերպով աւելցնելով թէ մէկուն կամ միւսին հետ երթալ քաղաքական դիրքորոշումներ պիտի նկատուէին:

ԳԼԻՆԹԸՆ յայտարարած է թէ պատրաստ է աշխատելու նորընտիր Խորհրդարանին (Գոնկրէս) հետ, խոստովանելով թէ ինք ալ իր պատասխանատուութեան բաժինն ունի դեմոկրատներու այս պարտութեան մէջ: Ներկայ ընտրութիւններու արդիւնքները հետեւեալ պատկերը կը պարզեն. -- Ներկայացուցչական Տուն. -- դեմոկրատ՝ 198-էն 204, հանրապետական՝ 225-էն 230, Ծերակոյտ. -- 44 դեմոկրատ և 56 հանրապետական:

ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION»

(10 Novembre)

Matevossian l'idiome du village

Լիպերասիոնի յատուկ թղթակիցը՝ Ժան-Փիէր Թիպօտա Երեւան գացած է եւ հարցազրոյց մը ունեցած Հրանտ Մաթեւոսեանի հետ: Ցօղուածը լոյս տեսաւ Նոյ. 10-ին, այսինքն գրադէտին Փարիզ գտնուած օրերուն «Աշնան Արեւ»ի ֆրանսերէն հրատարակութեան առթիւ:

Լիպերասիոն երեք ամբողջական էջեր նուիրած է Հրանտ Մաթեւոսեանի եւ իր գործին: Հ. Մաթեւոսեան կը պատմէ իր կեանքի մասին, Մոսկուա կատարած ուսումին՝ «Մոսկուա ուսանիլ միակ ելքն էր» կ՚ըսէ գրադէտը, որովհետեւ կարելի էր աշխատիլ, սենեակ մը կու տային եւ թոշակ մը: Լրագրողը կ՚ըսէ թէ իր գիւղին յիշատակը կը բուէ Մաթեւոսեանին ուրկէ ամբողջ աշխարհը պատմէ: Երկար հարցազրոյցին երկայնքին Մաթեւոսեան կը խօսի իր գիւղին (Ահնիձոր) մասին, իր գործին, անցեալի բռնատիրական վարչակարգին. -- «Ամբողջատիրական երկրի մը մէջ կ՚ապրէինք որու համար մարդը մանրամասնութիւն մըն էր, քար մը: Չէի ուզեր քար մը ըլլալ, ոչ ալ կ՚ուզէի որ հայրս եւ մեր գիւղը քարեր ըլլան: Խորհրդային այդ իրականութիւնը մեզ կը ճզմէր: Ուրեմն խորհեցայ որ իմ պարտականութիւնս էր ընել այնպէս որ մարդիկ քար չնկատուին: Ինչ որ գրեցի կը ձգտէր փաստագրականին յանգիլ այդ Ծմակուտ գիւղին ընդմէջէն որ գոյութիւն չունի»:

Թղթակիցը խօսեցնել կու տայ գրադէտը թոյլ տալով որ ընթերցողը գործէն անդին ծանօթանայ մարդուն եւ անոր խառնուածքին:

Հարցազրոյցին կցուած է նաեւ այլ գրութիւն մը խորագրուած՝ «L'Arménie dans ses petits papiers» որ պատկեր մը կու տայ Հայաստանի ներկայ կացութեան մասին, հրատարակչական գետնի վրայ: Շնորհիւ Սփիւռքին է որ որոշ գործեր կրնան լոյս տեսնել ինչպէս է Դաւիթ Մուրատեանի պարագան որու գիրքը կը հրատարակուի շնորհիւ Ալեք Մանուկեանի:

Ան հիմնադրամ մը հաստատած է տասը գիրքերու հրատարակութիւնը ապահովելու համար («Ազգ» հրատարակչական): «Գրական Թերթ»ի խմբագիրը Ֆելիքս Մելոյեան կ՚ըսէ. -- «Կացութիւնը գէշ է, ինչպէ՞ս չըսել: Միայն դրամը չէ որ կը պակսի: Աշխարհէն կտրուած ենք: Առաջ օտար գրականութիւն կը կարդայինք ռուսերէնի միջոցաւ, այսօր այլեւս չենք գիտեր թէ ի՞նչ կը կարդան Ֆրանսացիք: Մենք որ Վիքթոր Հիւկոյի "Նոթր - Տամ տը Փարի"ն թարգմանած ենք Ֆրանսա հրատարակուելէն 6 տարի յետոյ: Ռուսերէնը հաղորդակցութեան լեզու մըն էր գրագէտներուն համար, արդ, 1988-էն ի վեր շարժում մը կը ծաւալի այդ լեզուին դէմ: Կղզիացում մը կը զգանք»:

ՋԻՆԱԴԱԴԱՐԻ (Նոյ. 11) առթիւ «Յառաջ» լոյս չի տեսներ Ուրբաթ օր: Մեր յաջորդ թիւը կը կրէ Երեքշաբթի Նոյ. 15 թուականը:

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ՝ ԱՅՍՕՐ

Հայ մամուլի սկզբնաւորութեան 200-ամեակը եւ մանաւանդ անոր հնագոյն անդամ «Բազմավէպ»ի հիմնադրութեան 150-ամեակի տօնակատարութիւնը առիթ մըն են համառօտ անդրադարձ մը կատարելու եւ ընթերցողին ներկայացնելու աշխարհի մէջ լոյս տեսնող հայագիտական մամուլի համապատկեր մը։

«Հայագիտական» ըսելով կը հասկնանք, ինչպէս պարտք է, հայկական իրականութիւնը գիտական հետազօտութեան ենթարկելու մամուլը, որ մասնագիտացած է այդ կալուածին մէջ։ Պիտի չներկայացնենք մանրամասն նկարագրութիւն մը, մեր նպատակը ըլլալով միայն այժմու սեղմ պատկերը, առ ի ծանօթացում։ Հաւանաբար թերացումներ կան, մեր պայմաններու բերումով։ Նիւթին պատմականը եւ իւրաքանչիւր պարբերականի ընդարձակ բնութագիրը լայն աշխատանքի կը կարօտին։

Անցեալ դարու կէսերէն գիտականութեան իր ներկայ փուլը մտած հայագիտութիւնը մինչեւ 1920-ական թուականները իբրեւ հիմնական կեդրոն ունեցաւ Եւրոպան։ Հայաստանի պետականութեան ստեղծումը առիթ եղաւ որ ծանրութեան կեդրոնը դանդաղօրէն տեղափոխուէր Երեւանի ուղղութեամբ, ուր 1943-ին Գիտութիւններու Ակադեմիայի հիմնադրութիւնը յաւելեալ խթան մը եղաւ։

1920 -- 1950-ական թուականներու անցումի շրջանէն ետք, թէ՛ Հայաստանի եւ թէ արտասահմանի մէջ հայագիտութեան հզօրացումի շարժում մը կ'արձանագրուի. վերջին քառասուն տարիներու ընթացքին, օրինակ, Ամերիկայի մէջ հայագիտական վեց մնայուն ամպիոններու ստեղծումը եւ հայութեան վերաբերեալ 1650 անգլերէն հատորներու հրատարակութիւնը խօսուն փաստ մը կը հանդիսանան։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«Պատմա - բանասիրական հանդէս». Հայաստանի Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի այս եռամսեայ հրատարակութիւնը լոյս կը տեսնէ 1958-էն, միշտ պատմաբան Մկրտիչ Ներսիսեանի խմբագրութեամբ։ Վերջերս հրատարակուեցաւ 1994-ի 1 - 2 միացեալ թիւը, աւանդական ճոխ բովանդակութեամբ. եթէ մեր հաշուարկը ճիշդ է, անցեալ տարուան համարները զանց առնուած են՝ խախտած ժամանակագրութիւնը վերահաստատելու նպատակով։ Վերջին տարիներուն, ռուսերէն յօդուածներու տպագրութիւնը շատ նուազած է, ինչ որ հասարակաց յայտարար մը կը թուի ըլլալ անոր պաշտօնակիցներուն հետ։

«Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների». - Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի ամսագիրը, որ «Տեղեկագիր» անունով լոյս տեսած է 1940 - 1966-ին։ Խմբագիր՝ պատմաբան Ալբերտ Խառատեան։ 1991-էն, «Լրաբեր»ը լոյս կը տեսնէ երկամսեայ պարբերականութեամբ։ Հանդէսը զուտ հայագիտական չէ, այլ կը ներառնէ ընկերային այլ գիտութիւններու ոլորտին, թէեւ հայագիտական նիւթերը միշտ տիրական եղած են։ 1988-էն ետք, արտասահմանէն աշխատակիցներ սկսան աւելի յաճախակի երեւիլ հոն. առաջ շատ հազուադէպ էին, անոնց գլխաւոր ժամադրավայրը «Պատմա - բանասիրական հանդէս»ը կը մնար։ Մեր վերջին տեսածը 1992-ի առաջին թիւն է, թէեւ հաւանաբար աւելի նորերը հրատարակուած ըլլան։ Այս մասին նշենք, թէ բաժանորդագրութեան եւ թղթատարական համակարգի փլուզումին, ինչպէս եւ նիւթական անկարելիութեան բերումով, յաճախ Հայաստանի գիտնականներն իսկ անտեղեակ կը մնան գիտական պարբերականներու հրատարակութենէն։ Անոնք այլեւս արտասահման չեն անցնիր, որով անոնց ձեռքբերումը կապուած է բազմաթիւ դժուարութիւններու հետ (չհաշուենք՝ մեզի յատուկ այն իրողութիւնը, որ Արժանթինը «աշխարհի ծայրամաս»ն է)։

«Բանբեր Երեւանի համալսարանի». - Հիմնուած՝ 1967-ին, Երեւանի պետական համալսարանի այս պաշտօնաթերթը լոյս կը տեսնէ տարեկան երեք համարով։ Խմբագիր՝ փիլիսոփայ Հրաչեայ Միրզոյեան։ Մեր վերջին տեսածը 1992-ի երկրորդ թիւն է, թէեւ հաւանաբար աւելի նորերը կան։ Հոս ալ հայագիտական նիւթը գերակշիռ եղած է, թէեւ ուղեկցուած՝ ընկերային այլ գիտութիւններէ եկող յօդուածներով։ «Բանբեր»ն ալ արտասահմանեան աւելի յաճախակի աշխատակցութիւններ ընդունած է 1988-էն սկսեալ։

«Բանբեր Մատենադարանի». - Մատենադարանի գիտական խորհուրդի կողմէ պարբերաբար հրատարակուող այս ժողովածուն սկսած է 1954-ին, թէեւ իր նախապատմութիւնը ունի։ Զուտ հայագիտական բովանդակութեամբ, ցարդ լոյս տեսած են 16 մեծադիր հատորներ։ 1960-ական թուականներէն, միշտ ընդունած է արտասահմանեան աշխատակցութիւններ։

«Բանբեր Հայաստանի արխիւների». - Հայաստանի արխիւային վարչութեան այս պարբերականը հիմնուած է 1960-ին։ Լոյս կը տեսնէ քառամսեայ կերպով։ Մեր տեսած վերջին թիւը 1990-ի երրորդն է, վստահաբար կան նորերը։ Խմբագիր՝ պատմաբան Պաւել Սաֆեան։ Լոյս կ'ընծայէ հայագիտական նիւթեր, որոնք առընչուած կ'ըլլան դիւանագիտական փաստաթուղթերու հետ։

ԼԻԲԱՆԱՆ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Ա. Յովսէփեանցին կը պարտինք հայագիտական առաջին հրատարակութիւնը՝ «Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք»ը (երեք թիւ՝ 1949, 1951 եւ 1957)։ Երկրորդ շրջան մը սկսաւ 1980-ին, որուն վերջին՝ Դ. -- Ե. թիւը հրապարակ իջաւ 1985-ին։ Տարի մը առաջ լսեցինք, թէ նոր թիւ մը մամուլի տակ է։ Ճի՞շդ է, լոյս տեսա՞ւ արդեօք, կ'անգիտանանք, ատոր համար կը վարանինք այժմու հայագիտական մամուլի շարքին դասել։

«Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս». - Հիմնուած՝ 1970-ին, խմբագիրն է բառարանագիր - գրաբարագէտ Հ. Անդրանիկ Վրդ. Կոսեան։ Հայկազեան Գոլէճի հայագիտական ամպիոնի հրատարակութիւնն է։ Անցեալ տարի լոյս տեսաւ հանդէսի ԺԳ. հատորը։ Անոր աշխատակիցներուն գլխաւոր մասը Լիբանանի եւ Հայաստանի մասնագէտներ են, թէեւ սփիւռքահայ ուրիշ զօրիներէ անուններ ալ կան։ Մեծաւ մասամբ հայերէն, ամէն թիւի մէջ անգլերէն կամ ֆրանսերէն (վերջին թիւին մէջ՝ իտալերէն) նիւթեր ալ կը հիւրընկալէ։ Սփիւռքի հայագիտական հայատառ մամուլին մէջ կը զատորոշուի արդի եւ ժամանակակից պատմութեամբ զբաղելու առանձնայատկութեամբ։

«Հիւսիսեան Հայագիտական Հանդէս». -- Այս նորեկը իր առաջին թիւը լոյս ընծայեց 1993-ին, նոյնպէս տարեկան պարբերականութեամբ։ Խմբագիրն է լեզուաբան Ռուբէն Սաքապետոյեան։ Կը հրատարակուի «Երուանդ Հիւսիսեան» Հայագիտական Հիմնարկի կողմէ։ Աշխատակիցներու ցանկը Լիբանանէն ու Հայաստանէն տարբեր անուններ կ'ընդգրկէ։ Բովանդակութիւնը՝ հայերէն լեզուով, նոյնպէս՝ արդի եւ ժամանակակից պատմութեան ներկայութեամբ։

ԻՏԱԼԻԱ

Ս. Ղազարու կղզին, 1843-էն լոյս կը տեսնէ «Բազմավէպ»ը, միշտ Մխիթարեան Միաբանութեան (Ս. Ղազարու Հայկական Ակադեմիայի) պաշտօնաթերթի իր հանգամանքով։ 1970-ին արմատական փոփոխութեան ենթարկուած արսագիրը լոյս կը տեսնէ եռամսեայ սկզբունքով, բայց ըստ էութեան՝ տարեկան մէկ թիւով։ Վերջերս լոյս տեսաւ 1994-ի յոբելենական թիւը։ Խմբագիր՝ բանասէր Հ. Տաճատ Վրդ. Եարալեան։ «Բազմավէպ»ին կ'աշխատակցին աշխարհի ամէն կողմէ հայ թէ օտար բանասէրներ՝ հայերէն, անգլերէն, ֆրանսերէն, իտալերէն լեզուներով։

ԱՒՍՏՐԻԱ

Վիէննայի Մխիթարեան Միաբանութիւնը 1887-էն կը հրատարակէ «Հանդէս Ամսօրեայ» պաշտօնաթերթը, որուն «ամսօրեայ» բնութագիրէն միայն անունը մնացած է, քանի որ դարձած է տարեգիրք։ Աւելի քան հարիւր տարիէ ի վեր չէ վիճած իր հայագիտական նկարագիրը։ Հոն եւս կը ժամադրուին ամբողջ աշխարհի հայ թէ օտար բանասէրներ՝ հայերէն, գերմաներէն, անգլերէն, ֆրանսերէն, իտալերէն յօդուածներով։ Մինչեւ 1993 զայն կը խմբագրէր բանասէր - դրամագէտ Հ. Օգոստինոս Վրդ. Սեքուլեան (այժմ՝ Լոս - Անճըլըս)։ չենք գիտեր ո՞վ ստանձնած է պաշտօնը 1994-ի թիւէն սկսեալ։

ՖՐԱՆՍԱ

Դարասկիզբին, հայագիտական առաջին պարբերականը եղած է Կարապետ Բասմաջեանի «Բանասէր» ամսագիրը (Փարիզ)։

«Revue des Etudes Arméniennes». — Առաջին շրջան մը ունեցաւ 1920 - 1933-ին. երկրորդ շրջանը սկսաւ 1964-ին, տարեկան պարբերականութեամբ։ Վերջին լոյս տեսածը 22-րդ հատորն է, 1992-ին։ Տընօրէն՝ պատմաբան Նինա Կարսոյեան։ Անգլերէն, ֆրանսերէն եւ գերմաներէն լեզուներով կ'աշխատակցին ամբողջ աշխարհի հայ թէ օտար բանասէրներ։ «Association de la Revue des Etudes Arméniennes»ի կողմէ հրատարակուած այս հանդէսը ի սկզբանէ սահմանափակուած է մինչեւ ԺԸ. դարու հայ մշակոյթի բոլոր արտադրութիւնները ուսումնասիրելու առաքելութեամբ, անտեսելով նոր շրջանը։

ՄԻԱՑԵԱԼ -- ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

Զուտ հայագիտական պարբերականի մը առաջին փորձը Կոստան Զարեանի խմբագրած «Armenian Quarterly» եռամսեան էր, որմէ միայն երկու թիւ լոյս տեսան 1946 - 47-ին, Նիւ-Եորք, «American-Armenian Cultural Association»ի հրատարակութեամբ։

«Armenian Review». -- Հիմնուած 1948-ին, Պոսթըն։ Սկիզբը «Հայրենիք» Ընկերակցութեան հրատարակութիւն էր, 1983-էն դարձած է՝ «Armenian Review, Inc.», ընկերակցութեան սեփականութիւնը։ Խմբագիր՝ Թաթուլ Սոնենց - Փափազեան։ Անգլիալեզու այս պարբերականը 1983-էն զուտ հայագիտական հրատարակութիւն մը դարձաւ, հայ թէ օտար բազում աշխատակիցներով։ Յատուկ ուշադրութիւն կ'ընծայէ ժամանակակից շրջանին։

«Journal of the Society for Armenian Studies». -- Հրատարակութիւնն է համանուն ընկերակցութեան (կեդրոնը՝ փոփոխական, այժմ՝ Տէրպըրն, Միչիկըն)։ Լոյս կը տեսնէ 1985-էն, տարեկան պարբերականութեամբ։ Վերջին թիւը (4 - 5) լոյս տեսած է 1992-ին։ Այժմ վերակառուցումի շրջանէ մը կ'անցնի, գտնուելով նոր խմբագրի մը նշանակումի փուլին մէջ։ Անգլիալեզու այս հանդէսին, որ կ'անդրադառնայ հայագիտական բոլոր կալուածներու անխտիր, կ'աշխատակցին հայ թէ օտար բազմաթիւ մասնագէտներ ամբողջ աշխարհէն։

«Journal of Armenian Studies». — Հրատարակութիւնն է Հայագիտութեան Զարգացման Ազգային Ընկերակցութեան (NAASR), Պոսթըն, 1975-ին սկսած է, հրատարակելով միայն մէկ թիւ։ Նոր շրջան մը սկսած է 1985-ին, եռամսեայ կերպով (անկանոն). խմբագիր՝ պատմաբան Պարպարա Մերկէրեան։ Լոյս կ'ընծայէ անգլերէն լեզուով մասնագիտական եւ հանրամատչելի յօդուածներ։ Վերջին թիւը, որուն թուագրումը չունինք, լոյս տեսած է այս տարի։

«Annual of Armenian Lingusitics». — Լոյս կը տեսնէ 1980-էն Գլիվլընտ։ Խմբագիր՝ լեզուաբան Ճոն Կրեփփին։ Տարեկան պարբերականութեամբ, վերջին թիւը հրատարակուած է անցեալ տարի։ Զուտ հայերէնագիտական բովանդակութեամբ, անգլերէն լեզուով լոյս կ'ընծայէ հայ թէ օտար լեզուաբաններու աշխատանքները։

«Journal of Armenian Numismatics». — Լոյս կը տեսնէ 1975-էն, Փիքօ Ռիվերա (Գալիֆորնիա)։ Խմբագիր՝ դրամագէտ Եդիս Ներսէսեան։ Հրատարակութիւն՝ Հայկական Դրամագիտական Ընկերակցութեան։ Հայերէն եւ անգլերէն լեզուներով կ'անդրադառնայ հայկական դրամագիտութեան բոլոր խնդիրներուն։ Հայ թէ օտար բազմաթիւ հետազօտողներու աշխատակցութիւնը կը վայելէ։ Եռամսեայ պարբերական մըն է. վերջին թիւը՝ Յունիս 1994։

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

Մասնագիտական մամուլէն զատ, բազմաթիւ պարբերականներ լոյս կ'ընծայեն հայագիտական (պատմութիւն, գրականութիւն, արուեստ...) նիւթեր։ Ատոնց շարքին, եւ առանց ցանկը սպառելու, կրնանք յիշատակել «Էջմիածին» (Էջմիածին), «Նորք», «Գարուն» (Երեւան), «Շիրակ», «Հասկ», «Բագին» (Պէյրութ), «Սիոն» (Երուսաղէմ), «Յառաջ - Միտք եւ Արուեստ», «Կայք» (Փարիզ), «Դրօշակ» (Աթէնք), «Պայքար», «Ararat», «Raft» (Միացեալ - Նահանգներ), «Գրական Յաւելուած -- Հորիզոն» (Մոնրէալ), եւայլն։

«Այգ». -- Առաջին թիւը լոյս տեսաւ 1994 Մարտին, խմբագրութեամբ՝ Հ. Տաճատ Վարդապետ Եարտըմեանի։ Եռամսեայ է. վերջերս երկրորդ թիւը լոյս տեսած է։ Հրատարակութիւն՝ Լոս - Անճըլըսի Մխիթարեան Հիմնարկին։ Կոչուած է, ըստ մամլոյ հաղորդագրութեան, ցոլացնելու տեղւոյն Մխիթարեան հայագիտական ամառնային դասընթացքին աշխատանքները։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ա) Բոլոր պարբերականները լոյս կը տեսնեն կա՛մ հաստատութեան մը նախաձեռնութեամբ (անտեսական մեծ դժուարութիւններով) եւ կամ հիմնադրամի մը (Գալուստ Կիւլպէնկեան, Ալեք Մանուկեան) նպաստով։

բ) Ընդհանրապէս, ժամանակային կարեւոր խախտումներ կը նկատուին, մինչեւ իսկ տարեկան պարբերականութիւն ունեցող հանդէսներու պարագային։

գ) Մասնագէտներու այդքան մեծ թիւի մը համար, համեմատաբար քիչ է գիտական մամուլի քանակը եւ վհատեցուցիչ՝ պարբերականութիւնը։

դ) Հայագիր հեղինակներու համար, Երեւան կրնար հանդիպումի լաւագոյն վայրը ըլլալ, բայց մամուլը չի յաջողիր ներքին շուկան բաւարարել։

ե) Սփիւռքի մէջ, շատ մը այլ բաներու շարքին, հայերէն լեզուով զուտ հայագիտական պարբերականի մը (ոչ - տարեգիրք) բացակայութիւնը ակներեւ է։

զ) Ոչ - մասնագիտական պարբերականները անհրաժեշտ օղակը չեն դարձած՝ գիտական նուաճումները պէտք եղած չափով տարածելու ընթերցողներու լայն շրջանակին մէջ։

Այս վերջինն ալ, ինչպէս եւ հայագիտութեան զարգացման վերաբերեալ տարբեր հարցեր, առանձին խօսակցութեան նիւթ են։

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Պուէնոս - Այրէս
Հոկտեմբեր 1994

ԿՈՄԻՏԱՍԵԱՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ ԵՒ... ԱՃԱՌԵԱՆ

Կոմիտասի յատկացուած Փարիզի գիտաժողովը ուշագրաւ յայտնութիւններ ըրած է նաեւ Աճառեանի կեանքէն։

Նուաւարտ պլուֆէլին ըսուեր է, թէ Սորպոնի «այս նոյն սրահներուն մէջ (...) Աճառեան այս դարու սկիզբը (...) ուսանած էր (իմա՝ ուսած էր, Մ.Մ.) ու աւարտածը պաշտպանած» (1)։

Այդպէս չէ։

Ցեցած Աճառեանի ինքնակենսագրութեան (2), կը մատնանշեմ երկու անճշտութիւն.

Ա) Հրաչեայ Աճառեան այս դարու սկիզբը Փարիզ չէր։ Աճառեան Փարիզ գտնուած է 1895-ի Հոկտեմբերէն 1898-ի Ապրիլ ամիսը, «երբ հայագէտ Հիւբշմանի հրաւէրով գնացի Ստրասբուրգ, լսելու համար իր մօտ հայերէնի ձայնաբանութիւնը։ Այդ թուականի ամառը դարձայ Կովկաս եւ սկսեցի պարապել ուսուցչութեամբ» (3)։

Բ) Աճառեան աւարտաճառ չէ պաշտպանած Սորպոն։ Երբ Փարիզէն մեկնեցաւ, վկայուած անգամ չէր։

Կը թողում որ պատմէ նոյնինքն լեզուաբանը։

«Փարիզում աւարտական տալիս, իմ ուսուցիչը՝ Մէյէն, առաջարկել էր ինձ կազմել գնդերէնի հոլովումը (4)։ Աշխատութիւնը վերջացրել էի եւ ներկայացրի

վարչութեան: Այդ միջոցին հրատարակւեց Partholomæ-ի նշանաւոր բառարանը, ուր ոչ միայն զենդերէնի հոլովական, այլեւ խոնարհական ձեւերը հաւաքուած են (5): Այս դէպքում իմ աշխատանքը ջնջւում էր, եւ ես չէի կարող ստանալ աւարտական վկայական: Պէտք էր գրել մի նոր աշխատութիւն. ես արհամարհեցի վկայականը, թողեցի ամէն ինչ եւ գնացի» Հիւբշմանի մօտ, ինչպէս տեսանք, ապա Էջմիածին:

Էջմիածնէն ետք, ուր դասաւանդած է չորս տարի (6), Աճառեան ուսուցչութիւն ըրած է նաեւ Շուշի (երկու տարի), Թաւրիզ (երկու տարի) եւ տարի մըն ալ Նոր Բայազէտ (այսօրուան Կամօն) (7): Այս բոլոր պաշտօնատեղիներուն մէջ «ոչ մի վկայական կարիք չեղաւ ներկայացնել»:

Երբ սակայն 1907-ի ամառը կը դիմէ Նոր Նախիջեւան, թեմական դպրոցը իրմէ կը պահանջէ համալսարանի վկայական: Աճառեան յանդգնօրէն կը տայ տեսչութեան, հեռագրելով Նոր Բայազէտէն. «Վկայական ունիմ, բայց կը ներկայացնեմ Նոյեմբերից յետոյ, երբ կը բացուեն համալսարանները»:

«Այս հեռագիրը տալուց անմիջապէս յետոյ» կը սկսի պատրաստել Classification des dialectes arméniens աշխատութիւնը եւ որպէս դիսերտացիա Մէյէին կ'առաքէ 1907-ի «Սեպտեմբեր ամսուայ սկզբում»:

Պահ մը կը կարծէ թէ «աշխատանքիս քննութիւնը կարճ կը տեւի»: Ապահովութեան համար սակայն Մէյէէն կը խնդրէ, որ «եթէ երկար է տեւելու, նախապէս ուղարկի հողաբարձութեան մի թուղթ, որով յայտնի, թէ ես համալսարանը աւարտած եմ»: Կը չնչտէ միաժամանակ, թէ «այստեղ դպրոց բառը չեն հասկանում», ուստի կը յանձնարարէ որ «մի քանի անգամ կրկնի համալսարան բառը» (8):

Մէյէ կ'ուղարկէ «իր ամենամանր ձեռագրով չորս մեծ երես վկայագիր», որ կը հարթէ յարուցուած դժուարութիւնները:

Գալով վկայականին, Աճառեան կը յիշէ թէ «ամէն շրջանաւարտ պէտք է ներկայացնի իր դիսերտացիան»: Եթէ գործը արժանաւոր համարուի, «համալսարանի ծախսով կը տպագրուի եւ հեղինակին կը նուիրուի 50 օրինակ»: Ըմբռնելի է ուրեմն իր գոհունակութիւնը, երբ կը յարէ. «1909 թուականին ստացայ համալսարանից իմ գիրքը տպուած վիճակում: Սկզբում գրուած է իմ աւարտական վկայականը, Յունուար 5, 1908 թուակիր»:

Այդ «սկզբում գրուած» վկայականն է, հաւանաբար, թիւրիմացութեան պատճառը: Եթէ այսօր մէկը բանայ այդ փոխ հատորը եւ հանդիպի վկայագրին, պիտի կարծէ որ Աճառեան դարու սկիզբը Փարիզ գտնուած է եւ աւարտաճառ պաշտպանած. մինչդեռ 1908-ի Յունուար 5-ին ... Թաւրիզ էր:

Թէ ինչպէս Աճառեան զերծ մնացած է Սորպոն ներկայանալու պարտաւորութենէն՝ այլ հարց է: Թերեւս ատենօք կարելի էր ... ի հեռուստ պաշտպանել, բայց կը տարակուսիմ: Այդ առանձնաշնորհումը Աճառեան կը պարտի, հաւանաբար, Մէյէի, որու հեղինակաւոր երաշխաւորութեամբ քննիչ յանձնախումբը կրնայ զիջած ըլլալ վաւերացնել դիսերտացիան, ի բացակայութեան թեկնածուին:

Այս մէկը սակայն պարզ ենթադրութիւն մըն է առայժմ, զոր հիմնաւորելու համար պէտք է համբերել մինչեւ կոմիտասեան յաջորդ գիտաժողովին ... չքասեղանը:

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. --

1) «Յառաջ», Հոկտ. 27, 1994, Գ. էջ:

2) Աճառեան Հրաչեայ, Կեանքիս յուշերից, Երեւան, 1967:

1952-ի ամառը, մահէն ոչ իսկ տարի մը առաջ, Աճառեան կը սկսի իր յուշերը գրել տալ աղջկան եւ քանի մը աշակերտներու: Հատորը խմբագրած է Եդուարդ Աղայեան:

Յղումներուն էջերը չեմ նշանակեր: Կարեւոր վկայակոչումները, յամենայն դէպս, քաղուած են 151, 190 եւ 310 էջերէն:

3) Հիւբշման կ'առաջարկէ Աճառեանի "իր դասախօսութիւնները լսել ոչ թէ համալսարանում, որի համար անհրաժեշտ էր որոշ վարձ վճարել, այլ տանը": Երիտասարդ ուսանողը, "որը սովորել էր Մէյէի մօտ անտարբերութեան տնտեսական հարցերում", շատ կը տպաւորուի այս մեծանձնութենէն:

4) Զենդերէնը զրադաշտական կրօնագիրքի՝ Աւեստայի լեզուն է: Աւելի ճշգրիտ համարուած է զայն կոչել աւեստերէն: Կ'ենթադրուի որ Պարսկաստանի հիւսիս -- արեւելեան շրջանի երբեմնի բարբառն է, գրի առնուած Ք. ա. Դ. -- Գ. դարերում, նախ արամէական, ապա պահլաւական տառատեսակով:

5) Christian Bartholomæ-ի բառարանը, Altiranisches Wörterbuch, հրատարակուած է 1904-ին եւ ոչ թէ «այդ միջոցին», այսինքն 1898-ին: Յիշողութեան դէպքեր յուշաբերելով, Աճառեան կրնայ ժամանակագրական շփոթութիւն մը ըրած ըլլալ: Չեմ կարծեր սակայն: Աւելի հաւանական կը թուի ենթադրել, թէ Bartholomæ-ի գործը տպագրութենէն առաջ իսկ ծանօթ էր, գէթ ընդհանուր գիծերով, լեզուաբանական հասարակութեան, ինչպէս կը պատահի այսօր ալ, ուրիշ հրատարակութիւններու պարագային, մասնագիտական շրջանակներու մէջ: Հակառակ պարագային պէտք է հետեւցնել, թէ Աճառեանի չվկայուելուն պատճառը այդ բառարանը չէր...

6) Էջմիածին Աճառեան հանդիպած է նաեւ Կոմիտասի, «որ ոչ միայն իբրեւ ազնիւ մարդ եւ գիտական անձնաւորութիւն, այլեւ իբրեւ հայրենակից, բարեկամացաւ ինձ հետ»: Հոս կը յիշեմ իր պատմածներէն դրուագ մը միայն: «Նրա բնակարանը հին շէնքում էր. սենեակի դուռը եւ պատուհանները շղարշով պատած էին, որպէսզի ոչ մի ճանճ չմտնի եւ իր ձայնագրած էջերի վրայ որեւէ կէտ չաւելացնի: Երբ մէկը մտնում էր դռնից, իսկոյն բղաւում էր. «Դուռը, դուռը, դուռը»: Այդ նրա համար էր, որ մտնողը իսկոյն փակէր դուռը եւ ոչ մի ճանճ չմտնէր: Էջմիածնի ճանճերի քանակութիւնը արդէն ամէնքին յայտնի է»:

7) Ուսուցչական այս ասպանդականութեան նկատմամբ Աճառեան կ'ըսէ. «նպատակ ունենալով ուսումնասիրել բոլոր հայ բարբառները առ տեղեաւն, բայց նիւթական միջոցներից զուրկ լինելով, որոշեցի շարունակ փոխել պաշտօնավայրս»:

8) Աճառեան գիտէր թէ «Ֆրանսիացիք չեն սիրում գործածել համալսարան (université) բառը, այլ ամէն բարձրագոյն դպրոց կոչում են école, ինչպէս բժշկական վարժարան, իրաւաբանական վարժարան, գեղարուեստից վարժարան, արեւելեան կենդանի լեզուների վարժարան եւայլն»:

«Հայաստան» Հիմնադրամի կապակցութեամբ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՅԱՐԳԱՐԺԱՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՅԱՌԱՋ»ի

Գոհունակութեամբ կարդացի այն թղթակցութիւնը որ յատկացուցած էիք՝ «Յառաջ»ի Նոյեմբեր 3-ի թիւին մէջ, Ֆրանսայի Հայկական Հիմնադրամի մամլոյ հանդիպումին, որ տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 26-ին Փարիզի մէջ: Շնորհակալութիւն: Չեմ բաժներ սակայն ձեր եզրափակիչ խորհրդածութիւնները: Թոյլ տուէք որ այս ուղղութեամբ յայտնեմ իմ համեստ կարծիքը երեք կէտերու շուրջ.

1. -- ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Գաղութէն ներս կազմակերպութիւններու բազմութիւնը մեր գործին չի վնասեր: Ընդհակառակն: Անոնց գոյութիւնը կենսունակութեան նշան մըն ալ կրնայ նկատուիլ: Փաստ. նոյն այդ կազմակերպութիւններէն շատերը գոյութիւն ունին այլ գաղութներու մէջ եւս, ուր ձեռք բերուած արդիւնքները ըլլա՛յ Հիմնադրամին կողմէ, ըլլա՛յ այլ մարզերու մէջ յաճախ աւելի մեծ են քան մեր մօտ: Ֆրանսահայ իւրաքանչիւր կազմակերպութիւն ճշդած է իրեն յատուկ առաքելութիւն մը ու ես կը փափաքիմ նախ եւ առաջ յարգանքս յայտնել անոնց՝ բոլորին:

Հարցը այլ բնոյթ ունի: Երբ Հիմնադրամը ստեղծուեցաւ Ֆրանսայի մէջ, գոյութիւն ունեցող կազմակերպութիւնները գլխաւորաբար երեք տարբեր կեցուածքներ որդեգրեցին: Ոմանք խանդավառութեամբ գործակցեցան մեզի հետ առաջին օրէն, յաճախ իրենց իսկ նախաձեռնութեամբ: Կրկին շնորհակալութիւն անոնց: Ուրիշներ ուզեցին նախ ըստուգել թէ հաւատարի՞մ ենք մեր յայտարարած կոչումին. անոնք ահա ձեռք կ'երկարեն մեզի այսօր, ինչ որ մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ: Երրորդ խմբակը տակաւին հեռու կը մնայ, թերեւս մեր մէջ մրցակիցներ տեսնելով: Յոյս ունիմ որ ժամանակի ընթացքին, անոնք եւս կը հասկնան որ մենք ոեւէ մէկուն տեղը գրաւելու եկած չենք, այլ նո՛ր պահանջի մը նո՛ր լուծում մը բերելու:

2. -- ՆՈՐ ՊԱՀԱՆՋԸ

Հայաստանի եւ Արցախի օգնելը հրատապ հարց դարձաւ 1988-ի երկրաշարժէն, ապա եւս Ազրպէյճանի պարտադրած շրջափակումէն ետք: Դժուար է գտնել ֆրանսահայ կազմակերպութիւն մը, որ իր մասնակցութիւնը բերած չըլլայ այս գործին: Ատենն է սակայն որ ամէն մարդ հասկնայ, որ այս տեսակի օգնութեան ժամանակը անցած է: Հիմնադրամին գործը բոլորովին այլ բնոյթ ունի: Մենք կ'ուզենք, բոլորին մասնակցութեամբ, իրագործել այնպիսի ծրագիրներ, որ ամրապնդեն հայկական անկախ պետականութիւնը, որպէսզի Հայաստանն ու Արցախը ողորմութեան կարիքին մէջ չմխրճուին օրէ օր, այլ ընդհակառակն՝ ապահովեն իրե՛նց իսկ միջոցներով իրենց զարգացումը: Անհրաժեշտ է ուրեմն լաւ հասկնալ հետեւեալը:

Ա. -- Ոչ մէկ ատեն՝ ո՛չ ներկայիս անշուշտ, ո՛չ ալ ապագային, Հայաստան իրաւունք պիտի չունենայ տկարանալու: Կը բաւէ աչք մը նետել շրջանի քարտէսին վրայ: Եւ այս այսպէս պիտի մնայ ով որ ալ ըլլայ իշխանութեան գլուխը գտնուողը: Սփիւռքի մասնակցութիւնը եւս տեւական պիտի մնայ:

Բ. -- Կարելի չէ պետականութիւն եւ անկախութիւն ամրապնդել ձիրուցան ճիգերով: Պահանջները հսկայական են: Իրագործումները պէտք է ըլլան ծրագրուած, համապատասխան երկրի պահանջներուն եւ համատեղ: Ժամանակն է որ քաղաքական հասունութիւնն ունենանք մեր գործունէութիւններուն հետ տարնթե՛ր՝ գաղութէն ներս, մասնակցելու ազգային մասշտաբ ունեցող այս մեծ ձեռնարկին, ուր ամէն կազմակերպութիւն իր տեղն ունի:

Հիմնադրամի բաղկացուցիչ մարմինները (եկեղեցի, կուսակցութիւն, մարդասիրական կազմակերպութիւն) այս հասունութեան փաստը տուին, ծնունդ տալով համահայկական ներկայ միակ հաստատութեան: Նոյն մղումով է նաեւ որ Ս.Օ.Ս. - Արմէնին, վերջ տալով իր գործունէութեան, «ջահը» փոխանցեց Հիմնադրամին:

Ուրեմն տարբերութիւնը այսօրուա՞ն թէ վաղուան պահանջներուն գոհացում տալուն մէջը չէ, այլ օգնութեան եւ կերտումին: Հիմնադրամի իրագործումները (շէնքեր, ճանապարհներ, ջրատարներ, ռատիօ -- հաղորդման կեդրոններ, ելեկտրական միաւորներ, եւայլն) օգտակար են այսօրուընէ իսկ անշուշտ: Պարզապէս անոնք սպառողական չեն (ինչպէս տակաւին ոմանց կողմէ ղրկուող ալիւրը, շաքարը, ...) այլ տեւական եւ իրենք իրենց կարգին «հարստութիւն ստեղծող» տարրեր են, ինչպէս կ'ըսեն տնտեսագէտները:

3. -- ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ֆրանսահայ գաղութը հսկայական կարելիութիւններ ունի, որոնց փոքր մէկ մասը միայն ի գործ կը դնէ այսօր: Կրթական, գրական, արուեստի, մշակոյթի, մամուլի եւ այլ կալուածներու մէջ, մեր հասարակութիւնը կրնայ տալ շատ աւելին: Ընդունելով հանդերձ որ այս կացութեան պատճառները բազմաթիւ են (եւ երբեմն շատ հին), ես փափաքեցայ՝ Հոկտեմբեր 26-ի հանդիպումին, մատնանշել ա՛յն որ, ըստ իմ համեստ կարծիքին, ամենակարեւորն է. հայկական ամէնօրեայ դպրոցներու անբաւարարութիւնը: Ոչ մէկ սփիւռքահայ գաղութի մէջ այս անբաւարարութիւնը նոյնքան ահաւոր համեմատութիւններու հասած է որքան մեր մօտ:

Ինչո՞ւ համար 300 հազար պնահատուող Ֆրանսահայութիւնը միայն ու միայն վեց ամէնօրեայ վարժարան ունի շուրջ 690 աշակերտով:

Ինչպէ՞ս զարկ տալ դպրոցներու ամրապնդման եւ տարածումին:

Եթէ կ'ուզենք մեր գաղութը զարգացնել եւ ապահովել անոր ապագան, անհրաժեշտ է որ պատասխանենք այս երկու հարցումներուն:

Դպրոցներու հարցը Ֆրանսայի Հայկական Հիմնադրամի գլխաւոր մտահոգութիւններէն մէկն է: Եւ եթէ արդէն իսկ չենք ձեռնարկած գործնական քայլերու այս մարզէն ներս, պատճառը այն է, որ Հայաստանի եւ Արցախի կացութիւնը այնքան տագնապալի է, որ հո՛ն է որ պէտք է կեդրոնանան մեր ճիգերը այսօր: Բայց ատենը կուգայ, շուտով, ու Հիմնադրամը՝ հաւատարիմ իր համահայկական կոչումին, կը գործէ գաղութիս ամրապնդման համար այնքան անհրաժեշտ այս կալուածէն ներս եւս:

***

Պատուարժան խմբագրութիւն,

Ֆրանսայի Հայկական Հիմնադրամը իր գործունէութեան սկիզբին է տակաւին: Հսկայական գործ ունինք մեր առջեւ: Ոչ ոք մենիշխանութիւնը չունենայ այս գործը արդէն իսկ «ձախողած» կամ «յաջողած» որակելու: Քար քարի վրայ դնելով պիտի կերտենք միասնական այս հաստատութիւնը, որուն պահանջը այնքան մեծ է գաղութէն ներս թէ դուրս:

Կոչ կ'ուղղենք բոլորին՝ անհատ թէ կազմակերպութիւն, որ իրենց մասնակցութիւնը բերեն այս գործին: Ամէն Հայու ազգային պարտականութիւնն է, իր միջոցներուն ներած չափով, տալու իր «տուրքի» բաժինը: Այն ատեն, վստահ եղէք որ մենք կը յաջողինք՝ միասնաբար:

ՊԵՏՐՈՍ ԹԵՐԶԵԱՆ
Նախագահ Ֆրանսայի Հայկական Հիմնադրամի

Փարիզ, Նոյեմբեր 7, 1994

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՄՏՕՐՈՒՄՆԵՐ
-68-

IN MEMORIAM

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑԻՆ

Միլիոնատէր չէր, որ յայտարարուէր
հայ ժողովուրդի ազգային հերոս,
կամ ստանար հայ համալսարանի
հոնորիս քաուզա պատուաբեր տիտղոս:

Շատ - շատ Երեւան գացող - եկող չէր,
որ գինք ընէին Ակադեմիայի
թղթակից - անդամ, ակադեմիկոս:

Պարզապէս լրիւ հայ գրագէտ էր:
Մտաւորական եւ ճշմարտասէր:
Անկախ եւ համեստ նկարագրի տէր:
Հորիզոն ունէր համահայկական,
համամարդկային մտածողութեան:
Արուեստի համար պահանջատէր էր
մտքի անկաշկանդ արտայայտութեան:

Իր գրութեանց մէջ հարուստ ոճ ունէր,
ճոխ բառամթերք, սիրուն պատկերներ,
դասականին հետ՝ նոր փորձարկումներ:
Արեւելահայ - արեւմտահայ
բարեխառն լեզուով գեղարուեստական
վճիտ հայերէն. վայելք ընթերցման:
Արդեօ՞ք գտած էր մեր հայ լեզուական
երկու թեւերու միացման ճամբան:

Մեր մշակոյթէն արտասահմանեան՝
վանել կը փորձէր քարացած մտքեր
եւ միջակութեան տիրապետութեան
դէմ կը պայքարէր, կը մատնանշէր.
բարձր որակի, վերանորոգման
ու անկեղծութեան որպէս ջերմ պաշտպան:

Սփիւռքահայ էր եւ հայրենասէր:
Բայց այս պարագան երբեք արգելք չէր,
որ նեղ սահմանէն անդի՛ն թեւածէր:
Ինչ որ առած էր համամարդկային
յառաջընթացէն մշակութային՝
ան կը ներարկէր իր ջինջ հայկական
զգացումներու արտայայտչութեան
որպէս այս դարու պարտադիր որդին,
ճոխացնելով մարդու իր հոգին
եւ էութիւնը իր իսկ արուեստին:
Հայուագիտաներէն եղաւ մեր մէջ ան,
որ պահանջ դրին մեր դարավերջին
յարմար ու պատշաճ մշակութային
վերանորոգման: Եւ կիրարկեցի՛ն:

Այլեւ մանաւանդ՝ ազնիւ մարդ էր ան:
Պէտք չունէր բնաւ, որ այս պարագան
փաստելու համար իրեն տիտղոս տան:
Զինք ճանչցողներու, ընթերցողներու
մեծ ափսոսանքը իր մահուան ի լուր՝
վկայութիւն է, լուռ, միահամուռ:

ՇՐՋՈՒՆ ՄԱՆՐԱԴԷՏ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին Տիկին Ռոզա Սթամթեան կը նուիրէ 250 Ֆր. Ռատիօ Այր-ին (սատանայ «Յառաջ»էն), 250 Ֆր. Կապոյտ Խաչի Պանեէօ - Քաշանի մասնաճիւղին եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

CHENE

VOUS DEMANDE DE L'AIDER
EN OFFRANT VOS OBJETS DE VALEUR, NEUFS OU ANCIENS :
BIBELOTS, OBJETS D'ART, TAPIS, ARTISANAT, BIJOUTERIE, MARQUETERIE, PETITS MEUBLES, MAROQUINERIE ETC...
POUR SA

GRANDE BRADERIE DE NOEL

DU 10 ET 11 DECEMBRE

«ՇԷՆ»Ը

ՁԵԶԻ ԿԸ ԴԻՄԷ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10 ԵՒ 11-Ի
ԻՐ ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՀԱՄԱՐ

«ՇԷՆ»ԻՆ ՆՈՒԻՐԵՑԷՔ ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԻՐԵՐ, ՀԻՆ ԹԷ ՆՈՐ ԳԵՂՕՐ, ԳԻՐՔ, ԳՈՐԳ, ԳՈՀԱՐԵՂԷՆ ԵՒԼՆ., ԵՒԼՆ.

Մանրամասնութեանց համար հեռաձայնել՝

Pour tous renseignements téléphoner au :
— (1) 44 19 82 44 de 9h à 15 – sauf mercredi et samedi
— (1) 47 50 40 47 après 19h

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une

SOIREE DANSANTE

AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS

le Samedi 19 Novembre à partir de 23h
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée).

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

մասնակցութեամբ՝ ՓԻԷՐ ՏԷՐ - ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ-ի
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, *Նոյեմբեր* 14, *ժամը* 20-*ին*
Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնը
118, rue de Courcelles, Paris 17e

VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT...

C'est le Vendredi 18 Novembre à 13h30 que la Justice française va se prononcer sur l'affaire Lewis, dans le cadre de la 17e Chambre du Tribunal Correctionnel de Paris.

Le résultat de ce procès est *capital* pour les Arméniens. C'est la *négation* ou la *reconnaissance* juridique du génocide qui est en jeu.

CE PROCES CONCERNE TOUS LES ARMENIENS
Pour commenter la décision de la Justice française et pour présenter sa stratégie d'avenir
Le C D C A organise

une REUNION PUBLIQUE

D'INFORMATION ET DE DIALOGUE

avec la participation de ses avocats et du Dr. Yves TERNON
le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 45
à la M.C.A. — 17, rue Bleue, 75009 Paris

U. G. A. B. — PARIS

sous le haut patronage
du Ministère de la Culture et de la Francophonie
et le parrainage de
Mstislav ROSTROPOVITCH

CONCERT EXCEPTIONNEL

organisé en collaboration avec l'A.M.I. du Jardin de Musique

le QUATUOR KOMITAS

le Mardi 15 Novembre à 20 heures 30
à l'U.N.E.S.C.O.
— 7, place Fontenoy, Paris 7e —

Au programme :
Brahms — Komitas — Schubert — Vartan
Prix des places :
Cat. A — 250 F. (membre U.G.A.B. - 180 F.)
Cat. B — 150 F. (membre U.G.A.B. - 100 F.)
Réservation à l'U.G.A.B. : Tél : 45. 20. 03. 18

sous la présidence de
M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*
et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*
L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,

UN DINER DANSANT

Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30
dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement
(16-20, rue des Batignoles, Paris XVIIe)
animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique
Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «Feyrouz» (Paris XVe)
Informations et réservations :
42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES

PARIS-EREVAN-PARIS
VOLS HEBDOMADAIRES
- ASSISTANCE A L'AÉROPORT
- ORGANISATION D'ACCUEIL ET DE TRANSFERT
- RÉSERVATION D'HÔTEL
- LOCATION DE VOITURE AVEC CHAUFFEUR
- EXCURSIONS GUIDÉES
- VOYAGES ORGANISÉS EN GROUPE

PARIS-EREVAN
VOL CARGO MENSUEL

PRIX PARIS-EREVAN-PARIS 3300 F
RENSEIGNEMENTS ET RÉSERVATIONS SUR SIMPLE APPEL

SABERATOURS
31, RUE D'ARGENTEUIL - 75001 PARIS
TEL 42 61 51 13 - FAX 42 61 94 53
SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ - 69003 LYON
TEL 78 60 13 66 - FAX 78 60 92 26
EREVAN
37, RUE HANRABEDOUTIAN - EREVAN 10
TEL 52 85 48 - FAX 52 54 48

EN COLLABORATION AVEC
ARMENIAN AIRLINES

M.C.A. Villeurbanne

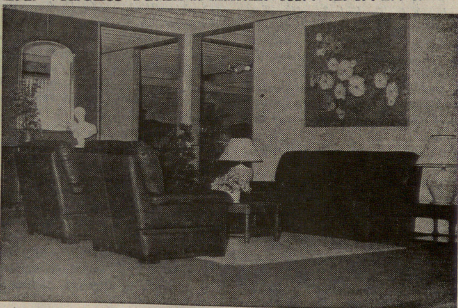
Conférence sur le thème de la «CREATION D'ENTREPRISE»
avec *HENRI SIRANYAN,*
Professeur à la Faculté de Valence, Commissaire aux Comptes
Le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 30
à la M. C. A. V.
126, rue R. Salengro, 69100 Villeurbanne
Renseignements : 78. 93. 57. 43.
— Entrée libre —

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Շրջանային վարչութիւնը խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնէ ընկերուհի Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեանի եւ Տակառեան ընտանիքին իրենց եղբօր՝ Մարտիկ Տակառեանի մահուան առթիւ:

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobilier présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

16 Novembre 1943 : Gare Evry Petit-Bourg
Arrestation de Missak MANOUCHIAN, Chef des FTP-MOI
et de Joseph EPSTEIN, Responsable des FTP Ile-de-France

LES ANCIENS COMBATTANTS et RESISTANTS ARMENIENS
L'INSTITUT ARMENIEN de FRANCE

Sous le haut patronage du Président de la République Française
et
du Ministre des Anciens Combattants et Victimes de Guerre

Jacques GUYARD, Député Maire d'Evry
et
le Conseil Municipal d'Evry
Jacques PICARD, Président de la Ligue des Droits de l'Homme, Section d'Evry Ville Nouvelle
ont l'honneur de vous inviter à la cérémonie à la mémoire de

Missak MANOUCHIAN

samedi 12 novembre à 11 heures
Inauguration du Parc Manouchian
Bords de Seine — Parking Gare d'Evry
par *SNCF* : Gare de Lyon; Direction Corbeil
Renseignements : Melkonian 39. 49. 96. 31 / Bagdikian 45. 07. 13. 38.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 15
MARDI
15 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.459

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

69e ANNEE — N° 18.459

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏԷ ԹՈՒՐՔԻԱՆ ՈՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԸ

Եւրոպայի Խորհուրդին խորհրդարանականներու ժողովին մշտական յանձնախումբը ծանրօրէն ամբաստանած է Թուրքիան ու Ազրպէյճանը, պահանջելով որ անմիջապէս վերջ տան Հայաստանի շրջափակումին: Թուրք մամուլին մեկնաբանութեամբ, որոշումը Թուրքիոյ անուղղակի պահանջ կը ներկայացնէ բանալու Կարսի սահմանային անցքը: Ներկայ քանի մը Թուրք խորհրդարանականներ փորձած են որոշումին մէջ տեղ տալ նաեւ այն նշումին թէ Հայաստան պէտք է ետ քաշուի իր գրաւած շրջաններէն, սակայն անոնց առաջարկը մերժուած է:

Որոշումը որ գրի առնուած է գերման եւ սպանացի երկու երեսփոխաններու կողմէ, կ'ըսէ թէ 1988-էն ի վեր Ղարաբաղի բախումներուն ընթացքին 20 հազար հոգի մահացած են, իսկ աւելի քան մէկ միլիոն հոգի հարկադրուած են գաղթելու: Որոշումը կը մաղթէ նաեւ որ Մայիս 12-ին հաստատուած հրադադարը մնայուն զինադադարի մը յանգի ու Եւրոպայի Խորհուրդը պատրաստակամութիւն կը յայտնէ օգնական ըլլալու Ղարաբաղի համար քաղաքական օրինավիճակի մը մշակումին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇԻՐԱՔԻ կուսակցութիւնը աւելի քան երբեք պառակտուած պատկեր մը կը պարզէ շաբաթավերջէն ի վեր: Ծանօթ է որ Շիրաք «ընտանեկան հաւաքոյթ» որակած էր այն համագումարը որ աւելի քան հազար շարքային կը համախմբէր Ռէօյի, Նոյեմբեր 12-ին: Կը բացակայէին Պալատիւր (Շամոնիքս կը հանգստանար), Փասքուա, բայց նաեւ՝ Սէկէն: Այս վերջին բացակայութիւնն էր որ ամէնէն աւելի մեկնաբանութեանց առիթ կուտար, քանի որ հրապարակաւ յայտարարած էր թէ Շիրաքի կողմնակից է: Սէկէն նամակով մը, զոր կը ստորագրէր Փասքուայի հետ կը բացատրէր իր դիրքը: Պարզուած պատկերը ողբալի է եւ երկուքն ալ կ'ուզեն պահպանել շարժումին միասնականութիւնը: Որքան ալ ըսուի որ այդ ժողովին նպատակը Շիրաքի թեկնածութեան վաւերացումը չէ, այդ հանգամանքը պիտի մնայ: Անշուշտ այլ «հաշիւներ» կը վերագրուին Սէկէնի. կը յիշուի Ժիւփէի հետ ունեցած մրցակցութիւնը եւ տարիներու թշնամանքը: Ամէն պարագայի մէջ, համագումարը տեղի ունեցաւ, Շիրաք յուզիչ ճառ մը արտասանեց, կուսակցութեան նախագահութենէն իր հրաժարականը տալով: Իր աթոռը կը գրաւէ առժամապէս ընդհ. քարտուղար Ալէն Ժիւփէ: Ժողովի վերջաւորութեան «երախտագիտութեան եւ վստահութեան» քուէ մը տրուեցաւ Ժագ Շիրաքի, որ ձայներու 98.25%-ը ստացաւ (954 ձայն 978 քուէարկողի վրայ):

ՄԻՇԷԼ ՌՈՒՍԷՆ, համագործակցութեան նախարար, ստիպուեցաւ իր կարգին հրաժարիլ, ինք ալ քննութեան տակ առնուած ըլլալով: Պալատիւրի կառավարութեան երրորդ նախարարն է (Գառինեոն, Լոնկէ) որ նման կացութեան մատնուած է «գործերուն» (աֆէռ) հետեւանքով: Ռուսէն ալ կեղծ հաշուեցոյցի պատմութիւն մը ունի, երբ Շիրաքի դրասենեակի պետն էր: 260 հազար ֆրանքի համար միջնորդի դեր կատարած է կուսակցութեան համար: Այս հարցը կրկին հրապարակ կը հանեն կուսակցութիւններու նիւթական ապրիքի հարցը ընտրապայքարի առթեն: Շատեր կը խորհին (օրինակ՝ Լը Փէն) թէ պետութիւնը պէտք է կատարէ այդ դերը վերջ տալու համար այս

(Շար.ը Դ. էջ)

ԵՐԵՒԱՆ ՀԵՌԱՏԻՊ ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 10)

ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ -- ԿՈԶԻՐԵՒ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Լ. Տէր-Պետրոսեանի յատուկ դեսպան, ազգային ապահովութեան պետական վարչութեան պաշտօնակատար՝ Դաւիթ Շահնազարեան Նոյեմբեր 8-ին Մոսկուայի մէջ հանդիպում մը ունեցած է Ռուսաստանի Արտաքին նախարար Կոզիրեւի հետ, եւ քննարկած են երկկողմանի յարաբերութիւններու զարգացման եւ ղարաբաղեան կնճիռի կարգադրման առնչուող հարցեր:

***

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Հանրային ապահովութեան նախարարին գլխաւորած յունական պատուիրակութիւն մը պաշտօնական այցելութեամբ Հայաստան կը գտնուէր: Երկու երկիրներու ոստիկանական կառոյցներու համագործակցութեան մասին Աթէնք ստորագրուելիք պայմանագրութեան նախապատրաստութիւնը բուն նպատակը կը հանդիսանար այս այցելութեան:

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԱՂԱԽԱՂՈՒՄ

Պատանդներու եւ գերիներու հարցերու ԼՂՀ-ի պետական Յանձնաժողովի նախագահ Ալեքսանդր Աղասարեան հերքելով Ադրբեջանի կողմէ Պուեթրոս-Ղալիի կատարուած այն տեղեկատուութիւնը թէ 69 երախաներ կը շարունակեն պատանդ մնալ հայկական կողմը, ըսած է թէ 24 հոգիէ բաղկացած կիներու եւ երախաներու վերջին խումբը Ադրբեջանի յանձնուած է այս տարուան Սեպտեմբերին եւ այս մասին տեղեակ պահուած են միջազգային իրաւապաշտ եւ մարդասիրական կազմակերպութիւնները:

***

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴՐԱՄԱՏԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբեր 8-ին Տնտեսութեան նախարար Արմէն Եղիազարեան ընդունած է միջազգային Դրամատան պատուիրակութիւնը, զոր կը գլխաւորէր Ճոնաթան Վոլթէս: Անոնց նպատակն էր Դրամատան կողմէ տրամադրուած վարկին գործածութեան նախորդող միջոցներու քննարկումը: Այս ուղղութեամբ յատկապէս արծարծուած են գիները ազատ արձակելու, արտաքին առեւտուրին թափ տալու առնչուող խնդիրներ, տարադրամի շուկայի, սեփականաշնորհման եւ դրամական կարգ մը այլ հարցեր:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԸ

Լ. Տէր-Պետրոսեանի Նոյեմբեր 9 թուակիր հրամանագրով Հայաստանի Թեհրանի լիազօր դեսպան նշանակուած է Վահան Առաքելի Բայբուրդեան:

***

ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՄՕՏ

Նոյեմբեր 9-ին Վ. Փափազեան ընդունած է Մեծն-Բրիտանիոյ Արտաքին փոխ-նախարարի օգնական՝ Ռոճըր Պատըն եւ Կովկասի ու Միջին-Ասիոյ երկիրներու բաժնի վարիչ Լինտա Թաֆիլթը: Հանդիպումի ընթացքին, Հայաստանի Արտաքին նախարարը ընդառաջելով հիւրերու խնդրանքին տեղեկութիւններ տուած է ՄԱԿ-ի ընդհ. քարտուղարին Հայաստան այցելութեան մասին, ինչպէս նաեւ ներկայացուցած է ԼՂՀ-ի հարցին նկատմամբ Հայաստանի դիրքորոշումը եւ դրացի երկիրներու հետ յարաբերութիւնները: Շօշափուած են նաեւ Համաշխարհային Դրամատան կողմէ Հայաստանի տրամադրուելիք վարկերու եւ Հայաստանի մէջ բրիտանական դեսպանութեան բացման հարցերը:

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԾԱԽՈՒ ՉԷ ԿԱՄ՝ ԱՆՈՒՇԱՎԱՃԱՌԻ ՄԸ ԼԵՂԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ամառու սկիզբի օրերուն, անգամ մը եւս, անհամ պատմութիւն մը հրապարակուեցաւ Վենետիկոյ «Վենեցիա, Լա Նուովա» թերթին միջոցաւ: «Անգամ մը եւս» ըսինք որովհետեւ այս թերթը, ըստ երեւոյթին մեծ շահագրգռութիւն եւ բացառիկ փութկոտութիւն ցոյց կուտայ Մխիթարեան միաբանութեան հետ կապ ունեցող հարցերու, քանի անցեալ Փետրուարին ալ նոյնը ըրած էր այլ բայց նոյնքան անհամ պատմութեան մը առթիւ:

Այս անգամ հարցը կը վերաբերի Վենետիկոյ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ որ կը գտնուի Գալլէ Տէլի Արմենի, քաղաքի կեդրոնը: Նոյեմբեր 4-ին, թերթը իր առաջին էջէն կը հաղորդէ որ Եկեղեցին ծախու է եւ կը շահագրգռէ Ռոզա Սալվա անուշավաճառատունը: Ներսի էջը, հակիրճ պատմականն ալ կայ այս հին եկեղեցւոյ եւ կարգ մը յայտարարութիւններ վաճառման մասին: Պարզ է որ հարցը յուզում առաջացուցած է փոքրիկ հայ գաղութին մէջ: Յաջորդ օրը, Նոյեմբեր 5-ին, նոյն թերթը կը հերքէր իր նախորդ լուրը բացատրելով թէ Մխիթարեան միաբանութիւնը նման մտադրութիւն մը ունեցած է բայց, բարձրացած աղմուկը պատճառ եղած է որ չիրագործուի: Այդ թիւին մէջ, անուշավաճառն ալ (Ռոզա Սալվա) կը յայտարարէ թէ շահագրգռուած էին այդ գնումով բայց՝ ոչ մէկ բանակցութիւն տեղի ունեցած է որովհետեւ Ս. Ղազարի Հայրերը հրաժարած են ծախելէ: Այս անշուշտ այն տպաւորութիւնը կը թողու որ լուրը բոլորովին անհիմն չէր, այսինքն՝ առանց կրակի ծուխ չկայ:

Ի վերջոյ, Նոյեմբեր 8-ին է որ թերթը հարկ եղած լուսաբանութիւնները կուտայ SANTA CROCE, ARMENI CONTRO խորագրով: Ստորեւ այդ գրութիւնը. --

ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ, ՀԱՅԵՐԸ ԿԸ ՀԵՐՔԵՆ

Նամակ 15 Հայերու
ի ջատագովութիւն Մխիթարեաններուն

Ընդհանուր Աբբահայրը Ս. Ղազարի հայ վարդապետներուն, բացայայտօրէն կը հերքէ որ Հայոց Ս. Խաչ Եկեղեցին, այն որ երկու քայլ հեռու է Գալլէ Ֆիուպերաջէն, բնաւ ծախու հանուած ըլլայ: «Կ'ուզենք ամէնքը խմանան, կ'ըսէ Հ. Գէորգ Վրդ. Պալեան, որ Հայոց Ս. Խաչ Եկեղեցին միշտ կազմած է Մխիթարեան Միաբանութեան համար՝ անզիջելի մշակութային ու սրբազան աւանդ մը, լի Վենետիկի Հայերու պատմութեան էջերով եւ Մայրավանքին ալ յիշատակներով Հիմնադրին օրերէն սկսեալ, որու պահպանումին ու վերանորոգման համար Մխիթարեան Միաբանութիւնը եւ նաեւ գեղարուեստի ու մշակոյթի նախարարութիւնը, յատկացուցած են մեծ դրամագլուխներ եւ ամէն կարելի խնամածութիւն»:

Ընդհ. Աբբահայրը կը բացատրէ թէ Միաբանութիւնը "բնաւ մտքէն չէ անցուցած նման սրբազան շէնք մը վաճառել եւ ոչ նկատած կարելիութիւնն անգամ. ծանր սրբապղծութիւն մը պիտի ըլլար, եւ նաեւ նախատինք մը Հայ ազգին՝ զայն ձեռքէ հանել կամ որեւէ աշխարհիկ գործածութեան տրամադրել":

Հուսկ, Հ. Գէորգ Պալեան զանգատ կ'արտայայտէ որ գոյութիւն ունենան այնպիսի անձեր որ ինքզինքնին իբր հայ հա-

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE»

(12 Novembre)

Arménie, du pain ou des livres

Տիկին Միշէլ Շամփրնուան է հեղինակը այն շահեկան յօդուածին որ լոյս տեսած է Մոնտի մէջ (յաւելուած՝ Թան Լիպրի բաժին): Երկուքէս էջ գրաւող յօդուածը ընդհանուր պատկեր մը կուտայ Հայաստանի առօրեային: Միշէլ Շամփրնուա Երեւան գտնուած է Համալսարանի 75-ամեակին առթիւ (Հոկտեմբերին) ինչ որ առիթ է նաեւ որ անդրադառնայ անոր հիմնադրութեան առաջին Հանրապետութեան օրերուն, Ալեքսանդրապոլ (այժմ՝ Գիւմրի):

Երկար յօդուածին, որու կցուած են տեղեկատուական այլ բաժիններ, կանդրադառնանք առանձին:

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բ. դասակարգի մրցումներուն, Վալանսի Հայ Մարզականը 2-4 պարտուեցաւ Ամիէնէ, այս վերջինոյն դաշտին վրայ:

Ներկայիս դասաւորման գլուխն է Կէնկան 40 կէտով, երեք կէտի տարբերութեամբ իրեն կը յաջորդէ Մարսէյլ: Վալանս 12-րդ է 23 կէտով:

սարակութեան ներկայացուցիչներ հրապարակ հանեն, մինչ "ոչ մէկ տիտղոս ունին խօսելու բայց եթէ իրենց անձին համար":

Բացի ասկէ, ծագումով 15 հայ վենետիկցիներ, սկսեալ քաղաքիս մայր հիւանդանոցին բժշկապետ՝ փրոֆ. Գրիգոր Պապիկեանէն, (մասնագէտ ականջի եւ կոկորդի), Համալսարանի ուսուցչապետ՝ նարտ. Նուպար Ճանիկեանէն, Գա Ֆոսքարի համալսարանին ուսուցիչ՝ Փաոլա Միլտոնեանէն, ապեր Արբուն Թօքաճեանէն եւ ատամնաբոյժ Սուրէն Ծովիկեանէն, կը հաւաստեն որ «անհիմն է Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ վաճառումին լուրը»:

«Կ'ուզենք նշել, կ'ըսեն այդ 15 անձերը, որ հակառակ միւս աւելի բազմահոծ համայնքներուն, Վենետիկի Հայերը բնաւ հարկ չեն զգացած պաշտօնապէս հասարակութիւն մը կազմելու»: Եւ թէ՝ «ինչ որ կ'ըսէ Պր. Աւետիս Նազարեան -- կը շեշտեն անոնք հակառակելով -- պէտք է միայն իր անձնական կարծիքը նկատել. Նազարեանի բնաւ որեւէ պաշտօն տրուած չէ Վենետիկի Հայերէն. ուստի "հայ հասարակութեան ներկայացուցիչ"ի տիտղոսը արդարացում չի գտներ ամենեւին ու այս քանիերորդ անգամն է որ անտեղեակ ընթերցողը անով սխալի կ'առաջնորդէ»:

Թերթը չէ հրատարակած Աբբահօր կամ գաղութին 15 անձերու նամակներու ամբողջութիւնը, բայց, ընդհ. ձեւով հոն լսուած գլխաւոր կէտերուն կ'արձագանգէ, ուրեմն մենք ալ զանց կ'առնենք բնագրերու ամբողջութեան հրատարակութիւնը:

Կը մնայ մաղթել որ այս ամբողջ աղմուկը բոլորովին անօգուտ չըլլայ եւ թէ Ս. Խաչ Եկեղեցին վերաբացուի ինչպէս էր անցեալին եւ կիրակիէ կիրակի Հայածէս պատարագ ալ մատուցուի:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՏՈՐԻ ՄԸ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐԷՆ

Երեւանի «Արեգ» հրատարակչատունէն անցեալ Յուլիսին լոյս տեսած է վիճակագրական տուեալներու եւ վերլուծումներու 142 էջնոց հատոր մը, Հայաստանի առողջական եւ ընկերային հարցերուն մասին: Ձեռնարկը իրականացած է Առողջապահութեան, Աշխատանքի եւ Ապահովութեան եւ Կրթական նախարարութիւններուն միացեալ ջանքով եւ ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամին աջակցութեամբ: Վիճակագրական տուեալներ պարբերաբար տեղ կը գտնեն հայաստանեան մամուլին մէջ, սակայն այս մէկը համապարփակ գործ մըն է որ առիթ կուտայ թիւերով արտայայտուած չօշափելի իրականութիւններու տեղեակ ըլլալու երկրին ամէնէն տուժած մարզերուն եւ խաւերուն մասին:

Հատորին սկիզբը, 1993-ի տուեալներով, կ'ըսուի թէ բնակչութիւնը 3·7 միլիոնէն քիչ մը աւելի է ու անոր երկու երրորդը քաղաքաբնակ է: 1993 -- 94-ի ձմրան, մօտ կէս միլիոն հոգի երկրէն մեկնած է, սակայն այս երեւոյթը չէ ընդգրկուած վիճակագրական արձանագրութիւններու մէջ: 3·7 միլիոնին 11%-ը (390 հազար) կը կազմեն մինչեւ 5 տարեկան մանուկները, 31%-ը (1·094·000) մինչեւ 15 տարեկանները, իսկ 6%-ը 65 տարեկանէն վերերը:

Սկիզբի էջերուն մէջ տեղ գտած քանի մը կրաֆիքներ կը պատկանին մանկական մահերու (Հայաստան նախկին խորհրդային երկիրներուն մէջ 8-րդ տեղը կը գրաւէ), ամուսնալուծումներու (1991-ին 14%), ապօրինի զաւակներու (1989-ին 8%, այլ խօսքով՝ աւելի ցած, քան՝ Ռուսաստան, Էստոնիա, Ուկրանիա)· 1990-ի տուեալներով աշխատունակ խաւին միայն 1%-ը կրթութիւն չունի, 56%-ը տարրական ուսում ունի, 24%-ը միջին, 19%-ը բարձրագոյն: Ուսման միջին տեւողութիւնը 11·3 տարի է:

Ցածրօրդական գլուխներու առաջինը կենսամակարդակի կացութիւնը կ'ամփոփէ· 1993-ի կիսուն չորս հոգինոց ընտանիք մը սննդեղէնի համար պէտք է 445 դրամ ծախսէր, երբ միջին աշխատավարձը 100 - 200 դրամ էր: Այս կացութիւնը աւելի ծանրացաւ երբ նոյն տարուան Նոյեմբերին շրջանառութեան մէջ դրուեցաւ ազգային դրամանիշը: Գիները անմիջապէս բարձրացան եւ ամիս մը ետք մթերքներու գիները հնգապատկուած էին: Դեկտեմբերին նուազագոյն ամսաթոշակը 35·5 դրամ էր որով կարելի էր 37 քկ· հաց, կամ 0·5 քկ· միս, կամ 300 կրամ կարագ գնել: Ասկէ դժուար չէ հետեւցնել որ մեծամասնութիւնը միայն հաց կրնայ ուտել: Պէտք է ըսել որ ամէնէն ծանր վիճակի մէջ գտնըւողները քաղաքաբնակներն են ու գիւղի կացութիւնը աւելի լաւ է: Ընկերութեան ամէնէն անպաշտպան մասը կը կազմեն առանձին թոշակառուները: Այս շրջանակին 1993 Յունիսին ամսական եկամուտը 18 դրամ էր իսկ պարէնի ծախքը 107 դրամ: Մայիսին ալ ճշդուած է որ անոնց 35%-ը նախորդ ամսուան համեմատութեամբ միջին չափով 5 քկ· նիհարցած է: Համեմատաբար աւելի մխիթարական է ընկերութեան միւս զգայուն շերտին՝ մանուկներու կացութիւնը:

Ընկերային ապահովութեան մասին մէջ կ'ըսուի որ 1993 Դեկտեմբեր 1-էն Աշխատանքի եւ Ընկերային Ապահովութեան Նախարարութեան որոշումով 75 դրամ կը տրուի ամէն նորածինի համար, յետոյ, մինչեւ 17 կամ (եթէ ուսումը կը շարունակուի, 18) տարեկան ամիսը 12 դրամ կը վճարուի (15 դրամ, երեք եւ աւելի զաւակներու տէր ընտանիքներուն): Երախային մինչեւ 2 տարեկանը լրացուցիչ 12 դրամ ալ կը ստանան մայրերը:

Հայաստանի մէջ հանգստեան կոչուելու տարիքը կիներու համար 55 է, իսկ այրերու՝ 60: Հանգստեան թոշակը կը ճշդուի աշխատանքի որակին, տարիներու թիւին եւայլնի համաձայն. Նուազագոյն վճարումը ամսական 27 դրամ է, իսկ առանձին մայրերու համար 12 դրամ:

«Անապահով ընկերային խումբեր» բաժնին մէջ տրուած է գաղթականներու կացութիւնը· ընդհանուր թիւը 321·687 է: ՄԱԿ-ի դրասենեակին տուեալներով Ազրպէջանէն ապաստանած 220 հազարին ոչ իսկ կէսը մնայուն բնակարանի տիրացած է: Անոնց 130 հազարը կ'ապրի ժամանակաւոր կացարաններու մէջ: Եւ ըսել որ այս զանգուածը մեծ մասով կը բաղկանայ կիներէ, մանուկներէ եւ տարեց անձերէ:

Վիճակագրական հատորին մէջ լայն բաժին մը յատկացուած է առողջապահութեան: Այս մարզը ենթակայ է պետական հովանաւորութեան: Ներկայիս Առողջապահութեան նախարարութիւնը ծրագիր կը մշակէ որպէսզի ապահովագրման համակարգը մասնակից դառնայ պետական համակարգին:

Հայաստան որ ունի վարչական 51 շըրջան որոնց 37-ը գիւղական է, ունի առողջապահական հետեւեալ ցանցը· -- Երեւանի մէջ կը գործեն Ծննդատան եւ կնոջական հիւանդութիւններու հանրային կեդրոնը եւ Մօր եւ մանկան առողջութեան Հայաստանի գիտահետազօտական կեդրոնը: Երեւան ասոնցմէ զատ ունի վեց ծննդատուն, հինգ հատ ալ կը գործեն այլ քաղաքներու մէջ (Գիւմրի, Վանաձոր, Հրազդան, Կոտայք, Արմաւիր): Ութ ծննդատուն եւ կնոջական հիւանդութեան բաժիններ կան բուժարաններու, հիւանդանոցներու մէջ, 33 նման բաժիններ կեդրոններու եւ շրջանային հիւանդանոցներու մէջ· 22 գիւղական հիւանդանոցներ մանկաբարձական մահճակալներ ունին: Երկրին մէջ կան կնոջական բուժման 36 կէտեր, 64 դարմանատուներ, եւ 636 մանկաբարձական կէտեր:

Այս ցանցին մեծ մասը կարեւոր դժուարութիւններ ունի որոնց առաջինը կը նըկատուի հաղորդակցութեան վատթարացումը, դեղի, պատուաստի, մանկական սննդեղէնի պակասը, բուժիչ միջոցներ եւ սարքաւորում ստանալու հարցը, նորածիններու հիւանդութիւններու 20%-ի յաւելումը, յղիներու անարիւնութեան պարագաներու աւելի քան եռապատկումը:

Այս բաժնին մէջ տարիքի շերտերով տըրուած են մանկական մահերու տոկոսները· մինչեւ մէկ տարեկաններու միջեւ մահերու համեմատութիւնը նուազելու հակում ցոյց կուտայ· 1988-ին ան եղած է 25·3%, 1989-ին՝ 20·4, 1990-ին՝ 18·5, 1991-ին՝ 17·9, 1992-ին՝ 18·5, 1993-ին՝ 17·6: Այս համեմատութիւնները ընդհանրապէս աւելի բարձր են քաղաքներու մէջ: Իսկ մինչեւ հինգ տարեկաններու միջեւ մահերու համեմատութիւնը 24% է, մանչերու գերակշիռ թիւով: 1988-էն 1992 աւելցած են թերակշիռ ծնունդները որոնք հետեւանք կը նկատուին յղութեան շրջանին մայրերու անբաւարար որակով սնուցումին· կը պակսին մանաւանդ հարկաւոր կենսանիւթերով եւ հանքային նիւթերով սննդեղէնները: Ներկայիս մեծ ջանք կը կատարուի տարածելու եւ կերակրել տալու համար նորածիններու առնուազն չորս ամիս մայրական կաթով սնուցումը:

Առողջապահական բաժնին վերջին գըլուխը յատկացուած է ծննդաբերութեան նիւթին: 1990-ի տուեալներով, իւրաքանչիւր կին միջին հաշուով կ'ունենար 2·8 երախայ· այս թիւը աւելի բարձր է թէ՛ Արեւմտեան Եւրոպայի երկիրներէն եւ թէ՛ զարգացման նոյն մակարդակին տէր նախկին խորհրդային հանրապետութիւններէն: Յատկապէս բարձր է 15 -- 19 տարեկան կիներու ծննդաբերութեան տոկոսը· 1990-ին այդ տոկոսը 80% էր:

Ծննդաբերութեան ընթացքին մայրերու մահուան համեմատութիւնը նուազում արձանագրած է 1990-էն 1993· ապրող զաւկի մը ծնունդ տալէ ետք մահացածներու տոկոսը 1990-ին 79·960 ծնունդի փոխարէն 43 է, 1991-ին 78·015 ծնունդի փոխարէն 29, իսկ 1992-ին 70·650 ծնունդի փոխարէն 16: Երեք թիւերն ալ կը գերազանցեն առաւելագոյն նկատուած չափանիշը (100 հազար ապրող զաւկի ծնունդի համար 15 մահ):

Ծննդաբերող կիներու այս կարգի մահերուն երեք գլխաւոր պատճառներն են արիւնահոսութիւնը, վիժումը, արեան գերճնշումը: Ներկայիս դաստիարակչական ու քարոզչական նախաձեռնութիւն կը կատարուի ընտանեկան ծրագրաւորումի եւ վիժումներու համեմատութիւնը նուազեցնելու նպատակով:

Հայաստանի մէջ հարցերով հարուստ մարզ մըն է նաեւ դպրոցականը· վերջին օրերու թերթերէն անպակաս են ուսուցիչներու գործադուլին, անոնց պահանջներուն ու շարժումին մնասներուն լուրերը: Նիւթը մինչեւ իսկ օրակարգի եկած է Գերագոյն Խորհուրդի Նոյեմբեր 3-ի արտակարգ նիստին: Հասկնալի է որ հարցը առընչուած է ներկայի կացութեան: Ուսուցիչներուն պահանջքը նիւթական բաւարար վճարումի կը վերաբերի: Ասկէ զատ, դպրոցները պէտք ունին ուսումնական պիտոյքներու· անոնց մեծ մասին մէջ սնունդ չի տրուիր աշակերտութեան· գաղթականներու բազմութեան շրջաններուն մէջ դպրոցները հարկադրուած են երկու հերթով գործելու· անոնք ունին նաեւ լեզուական հարց մը, քանի որ Ազրպէջանէն եկած Հայերը յաճախ հայախօս չեն· ռուսերէն կամ ազրպէջաներէն կը խօսին: Պէտք է տակաւին նշել ջեռուցումի խնդիրը եւ երկրաշարժի գօտիին պարագան ուր շատ դպրոցներ տակաւին առժամեայ շէնքերու մէջ գործունէութիւն կը տանին:

Դպրոցի նիւթը ուշադրութիւնը կը դարձնէ մանուկներու հատուածին վրայ. յիշեալ հատորը գլուխ մը յատկացուցած է ամէնէն դէջ պայմաններով երախաներուն (14 -- 17 տարեկան)· անոնց մէջ առաջին տեղը կը գրաւեն յատուկ հաստատութիւններու մէջ ապրողները: Այս կարգի հաստատութիւնները կապուած են երեք նախարարութիւններու. Ա) Կրթական Նախարարութիւնը ունի 52 գիշերօթիկ վարժարան եւ որբանոց ուր կան 8065 երախաներ: Ունի նաեւ ուղղիչ դպրոցներ, յանցագործ անչափահասներու համար որոնց թիւը ներկայիս 40 է: Բ) Առողջապահութեան Նախարարութիւնը ունի երեք մանկատուն (256 երախայ): Գ) Ներքին Նախարարութեան ոլորտին մէջ են մանկական բանտերը (100 երախայ):

Խնամքի կարօտ մանկական Բ· խումբը կը կազմեն հաշմանդամ երախաները· պաշտօնական տուեալներով այս հատուածը մինչեւ 16 տարեկան 5477 երախայ ցոյց կուտայ: Անոնց մեծ մասը ընտանեկան խնամքի տակ կը գտնուէր, բայց ներկայի պայմանները կ'աւելցնեն հաշմանդամ երախաները պետական խնամքին յանձնելու դիմումներուն թիւը:

Այս մարզին մէջ առանձին բաժին մը կը կազմեն պատերազմէն տուժած տղաքը: Մեծ մասը որբացածներն են. կան նաեւ վիրաւորուածներ: Այս մասին միակ վիճակագրական տուեալը (1994) կ'ըսէ թէ գաղթականներէ 50 հազարը (մինչեւ 15 տարեկան) խնամքի կարիք ունի:

Աւելի քիչ տեղեկութիւն կայ այն երախաներուն մասին որոնք ֆիզիքական, հոգեբանական կամ սեռային բռնութեան զոհ են. շատ հազուադէպօրէն դատարանի ոստիկանական քննութեան կամ հանրային քննարկման նիւթ կ'ըլլան անոնց պարագաները: Այս մասին կարեւոր նախաձեռնութիւն մը ունեցած է բժիշկ Յասմիկ Գէորգեան, հաստատելով «Վստահութեան հեռաձայն»ը· այդ թիւին հեռաձայնելով երախաները կրնան խօսիլ իրենց պատահածին մասին: Այսուհանդերձ, ենթադրելի պատճառներով, կարելի չէ ըսել թէ օրական 15 - 20 հեռաձայնները կը համապատասխանեն տուժածներու ընդհանուր թիւին:

Դժուարութեան մէջ գտնուող վերջին խումբը կը կազմեն բազմանդամ ընտանիքներու եւ առանձին մայրերու զաւակները· այս հատուածները Աշխատանքի եւ Ընկերային Ապահովութեան Նախարարութեան կողմէ սահմանուած են որպէս «խոցելի» խումբեր:

Վիճակագրական այս հատորը վերջին բաժինով մը կուտայ տուեալներու աղբիւրներ, մայրերու եւ մանուկներու կացութեան բարեփոխման ծրագիրներ եւ գրացանկ մը որ կը բաղկանայ անգլերէն հատորներէ ու միջազգային կազմակերպութիւններու տեղեկագիրներէ:

Ճիշդ է որ ձեռնարկը ամէնէն ցաւալի մարզերուն մատնանշումը կ'ընէ ընկերութեան առաւել անպաշտպան հատուածներուն մասին. ատոր քով, գոնէ կուտայ նաեւ մխիթարութիւնը թէ արեւմտեան ձեւով լուրջ ձեռնարկներ ալ բոլորովին անծանօթ չեն հայաստանեան իրականութեան:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՑՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԹԵՐԹԻՍ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ ՍԵՂԱՆԻՍ ՎՐԱՅ...

Ամէն կէսօր ժամը մէկին, օրուան թերթը կուգայ իր տեղը գրաւել սեղանիս վրայ դրուած հաւաքածոյին մէջ: Տըպուած առաջին թերթն է ան, մեքենայէն դուրս եկած առաջին օրինակը, զոր մեքենավարը ինծի կը բերէ որպէսզի ստանամ հաւանութիւնս: Արագ ակնարկ մը կը նետեմ անոր վրայ, որպէսզի, եթէ տեսնեմ սխալ մը, անըրաղձալի կէտ մը, տպագրութիւնը կեցնեմ, սխալը սրբագրել տամ: Բայց կարելի՞ է քանի մը երկվայրկեանի մէջ ամբողջովին քննել թերթին բովանդակութիւնը: Կարելի չէ: Շատ մակերեսային ակնարկ մըն է որ կը նետեմ անոր վրայ, քանի մը շատ կարեւոր կէտերը կը ստուգեմ, յետոյ մեքենավարին կը ղրկեմ որպէսզի տպագրութեան սկսի: Իսկ ես օրուան այդ առաջին թերթը կ'աւելցնեմ աշխատասեղանիս եզերքը դրուած հաւաքածոյին վրայ:

Ձայն կ'աւելցնեմ հաւաքածոյին վրայ եւ գոհունակութեամբ կը մտածեմ որ այդ օրուան համար պարտականութիւն մը եւս վերջացած է եւ եկած է պահը՝ նոր պարտականութեան մը ձեռնարկելու: Ամէն օր կրկնուող այս հերթափոխութիւնը այլեւս մաս կազմած է մորթիս, մարմնիս, բնութեանս: Այդ հերթափոխութիւնը, հեռու՝ զիս յոգնեցնելէ, ընդհակառակն նոր արիւն մը կը սրսկէ երակներէս ներս: Կ'ուրախանամ: Նոր թերթը, ինչպէս պտուղ մը զոր հասցնելու համար երկար աշխատանք տարած է պարտիզպանը, սիրտս կը լեցնէ արդար վաստակի հրճուանքով:

Այդ նոր թերթը այդ օր քանի մը ժամ, մինչեւ որ տպարանին մէջ մեր գործը աւարտենք ու մեկնինք, եւ յաջորդ առաւօտ, մինչեւ որ օրուան նոր թերթը տպուի ու գայ, իշխանութեան գլուխ կը մնայ: Նախորդ օրերու, նախորդ շաբաթներու թերթերուն դէզին վրայ բազմած, այդ հին թերթերը արժեզրկումի ենթարկած, զանոնք դէպի մոռացութեան փոսը ղրկած՝ այս նոր թերթը աչք կը քթթէ ինծի ամէն անգամ որ նայիմ անոր: Շատ թարմ է տակաւին եւ կարծես ախորժաբեր բուրմունք մը կը տարածուի անկէ: Կէս ժամը անգամ մը, ժամը անգամ մը կը մօտենամ ու ակնարկ մը կը նետեմ անոր, հոսկէ հոնկէ բաներ մը կը կարդամ, յետոյ կրկին ու կրկին կը կարդամ, այս կամ այն կէտերը դնահատելու փորձեր կ'ընեմ, ես ինծի հարց կուտամ թէ ընթերցողները ի՞նչպէս դիմաւորած են սա կամ նա կէտը, սա կամ նա լուրը, սա կամ նա յօդուածը: Կարծես հայր մըն եմ որ ուշադրութեամբ կը դիտէ իր նորածին զաւակը ու կ'ուզէ զայն կուրծքին սեղմել: Ինծի ուրախութիւն պատճառող շատ բան կը գտնեմ այդ թերթին մէջ եւ կ'ուզեմ հաւատալ որ ընթերցողն ալ կը գտնէ նոյնը, ընթերցողն ալ կը նշմարէ զայն: Յետոյ թերթին քովէն կը հեռանամ ուրիշ գործով մը զբաղելու համար, մինչեւ որ դարձեալ դամ ու ակնարկ մը նետեմ այդ թերթին վրայ:

Օ՜ օրուան այդ թերթը: Ան խորհրդանիշն է մոռցուելու թեկնածու բոլոր աշխատանքներուն, որովհետեւ հազիւ 24 ժամուան կեանք մը պիտի ունենայ: Արդարեւ, յաջորդ օր ուրիշ եւ նոր թերթ մըն է որ նոյն զգացումները պիտի առաջացնէ իմ մէջ եւ ես արդէն մոռցած, ըլ նորհազուրկ ըրած պիտի ըլլամ նախորդ օրուանը:

Ճիշդ է, երբեմն նիւթ մը փնտռելու, բան մը յիշելու համար ձեռք կը նետեմ երկու կամ երեք օր առաջուան թերթերուն եւ կը զարմանամ թէ որքան շուտ մոռցեր եմ այդ թերթերը: Ապերա՞խտ եմ անոնց նկատմամբ, կրնա՞մ իսկապէս մոռցած ըլլալ զանոնք: Ո՛չ: Ընդհակառակն: Հաւաքածոյին իւրաքանչիւր թերթը, իւրաքանչիւր թերթին ամէն մէկ անկիւնը անջնջելի հետք մը ձգած է սրտիս ու մտքիս մէջ: Իւրաքանչիւր թերթ պատմութիւն մըն է ինծի համար, ապրուած կեանք մը, մինչեւ իսկ արկածախնդրութիւն մը: Երբեմն կը նայիմ այդ թերթերուն ու կը մտածեմ թէ ի՛նչպիսի պատմութիւններ ունին անոնք ինծի համար: Երբեմն կը նայիմ այդ թերթերուն ու կը յիշեմ թէ որքա՜ն շատ աշխատանք տարած, որքան աչքի լոյս թափած եմ անոնց համար: Երբեմն կը նայիմ այդ թերթերուն ու ես ինծի հարց կուտամ թէ կեանքիս քանի՞ օրերը վատնած եմ մէկ օրուան թերթ մը պատրաստելու համար: Երբեմն կը նայիմ այդ թերթերուն ու կը յիշեմ թէ ի՛նչպիսի տագնապներ ապրած եմ այդ թերթերէն մէկը հրատարակելէ առաջ կամ վերջը: Եւ երբեմն կը նայիմ այդ թերթերուն ու կը մտածեմ որ իւրաքանչիւր թերթին մասին տասը էջ պատմութիւն կրնամ գրել: Այո՛, չեմ մոռցած ու չեմ ալ կրնար մոռնալ զանոնք: Բայց անոնք զարմանալիօրէն կը մնան նոր թերթին շուքին տակ: Որովհետեւ ա՛յդ կը պահանջէ մամուլի աշխարհը: Որովհետեւ նորը անդին կը հրէ հինը, ինչպէս մեր կեանքին մէջ նոր ուրախութիւնը կ'անշքացնէ հին ուրախութիւնը, կամ նոր տառապանքը անկարեւոր կը դարձնէ հին տառապանքը:

Ռ. Հ.

«ԱՄԼԱՑԱԾ ՆԿԱՐԻՉ ՄԸ ՉԵՄ»
կ'ըսէ Գառզու

Իր վերջին ցուցահանդէսին առթիւ, «Ֆիկառօ» Նոյեմբեր 8-ի թիւին մէջ Ժ. Մ. Թ.ստորագրութեամբ անկիւն մը յատկացուած է նկարիչ Գառզուի որուն վերջերս պաստառները ներկայացուած էին Փարիզի «Թամէնէկա» ցուցասրահին մէջ, մինչեւ Նոյեմբեր 10:

Լրագրողը նախ կը գծէ Գառզուի գործերուն աշխարհը, գրելով.

«Գառզուի թէ՛ պաստառները, թէ՛ գծանկարները մեզ կ'առաջնորդեն մոգական աշխարհ մը, երազին ու իրականութեան միջեւ ու մեզ կը բարձրացնեն խորհուրդներու ծակէտին. Ան ժամանակակից այն արուեստագէտներէն է Փօլ Տէլվոյին նման, որոնք անկարելիին մեծ հետախոյզներն են: Ան կը գանցէ նկարչութեան ընդունուած սահմանները ու կանգ կ'առնէ միայն երբ տեսադաշտը կը պղտորի, նըկարը կ'անդամալուծուի, լռութիւնը կը դառնայ նախապատիւ: Գառզուին հետ մարդ կը խորասուզի իրականին հակասութիւններուն, երեւակայականին մռայլ ալքերուն մէջ ուրկէ ծագում կ'առնեն իր տեսարանները,՝ նաւահանգիստները, քաղաքները եւ առեղծուածային տիպարները, հաստ եւ խոխ դրագծութեամբ մը: Անցեալի մը կարօ՞տն է տրկա. անձկալի ապագա՞ն: Աշխարհը աւարտած չէ, պէտք է վերստին ստեղծել զայն, միշտ երեւակայել: Ահաւասիկ, ուրեմն, նոր այցելութիւն մը Վէրսայլի: Անոր հետ կը հեռանանք ծուատած մեր դարէն ու Գառզուին հետ իրար կը գտնենք Լուի ԺԴ.-ին քով, ընթացիկ տարօրինութիւն մը վայելելու համար:

Հ. — Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ Ի. դարու արուեստի նկարիչ մը տակաւին Վէրսայլով կը ներշնչուի:

Պ. – Վէրսայլ յաճախանք մը եղած է ինծի համար տարիներէ ի վեր: 1953-ին վենետիկեան ցուցահանդէս մը ունէի: Ու Ռոլան Փթիի «Գայլ»ին բեմայարդարումին հմայքով կը յայտարարէի թէ յաջորդ տարի Վէրսայլի նուիրուած գործեր պիտի ցուցադրէի. այսինքն՝ 1954-ին: Անկէ ի վեր 40 տարի անցած է: Արդիւնաւոր տարիներ: Յատկապէս այն աշխատանքով զոր Մանուքի Եկեղեցիին համար կատարեցի եւ որուն բացումը տեղի ունեցաւ 1991-ին: Բայց երբեք չմոռցայ Վէրսայլը:

Ուրեմն, կը հարցնէք թէ ի՛նչ է պատճառը: Միշտ կարօտը ունեցած եմ ներդաշնակութեամբ, հաւասարակշռութեամբ եւ մեծութեամբ շինուած այդ աշխարհին: Ան ինծի համար կը նմանի էլտորատօյի մը որ երբեք կորսուած չէ խենթեցած մեր տխեղերքին մէջ որուն ներկայի արուեստը որպէս հայելի մը, կը մեղադրէ խոտորումները:

Հ. – Կը թուի թէ թշնամական կեցուածք ունիք մեր դարուն եւ անոր արուեստագէտներուն հանդէպ...:

Պ. – Զանգուածաբար չեմ մերժեր մեր դարավերջին ու անոր արուեստագէտները: Ամէն ժամանակի մէջ արուեստը եւ յատկապէս նկարչութիւնը իր դիտողը, իր «ընթերցող»ը մղած է ջանք մը ընելու: Այս վերջինը, երբեք չէ եղած, ինչպէս այսօր կ'ուզեն մեզ հաւատացնել, այլայլած ու զարմացած կրաւորական սպառող մը որ ինքնակամ տարուած է Փիէռօ տէլլա Ֆրանչեսքայի, Իւչէլլօյի, տը Վան Էյքի, Կրիւնվալտի տեսիլքով: Ան միշտ մասնակցած է գործին կառուցումին ու բարեփոխումին: Ու գործը իմաստաւորուած է միայն վերծանումին ընդմէջէն որուն առարկան եղած է: Այսուհանդերձ, այնքան ալ յուսահատութեամբ չեմ կառչիր միմիայն անցեալի արժէքներուն եւ չեմ կարծեր որ լաւ է միայն այն որ մեռած է:

Ո՛չ: Ես կ'ապստամբիմ աշխատանոցի փորձառութեան դէմ որ վարդապետութեան բարձրութեան վրայ զետեղուած է ներկայիս. կ'ապստամբիմ «ապրում»ին դէմ որ քննադատին եւ պահպանողներուն տեսակէտով, հետաքրքրութեան արժանի միակ արժէքը կը թուի ըլլալ: Մեր դարավերջի արուեստը զոր կը տեսնենք թանգարաններու մէջ, դադրած է ստեղծագործութիւն մը ըլլալէ. ան որոշ իրականութեան մը մէկ պատկերը, մէկ պարզ ընդօրինակումն է: Ինծի յատկապէս ըսել մի' տաք թէ կ'ուրանամ ակներեւ իրողութիւնը. այսինքն՝ մշակոյթներու եւ անոնց հետ զարգացող ժողովուրդներուն եղափոխութիւնը: Սակայն կը հաստատեմ թէ ժամանակակից արուեստը ենթարկուած է նշանաբանականներու, լաքանականներու եւ ապակառուցողականներու հաւատամքին:

Հ. — Արդեօք աւելի յոռետե՞ս էք, քան' անցեալապաշտ...:

Պ. — Ո՛չ: Յոռետես չեմ: Հակառակ մեր աշխարհին ամբողջ ահաւորութեան: Իմս զայրոյթ է. ըմբոստացում: Թո՛ղ ընկերաքննադատն ու հոգեքննադատը ձգեն որ ապրինք. Թող ձգեն որ արտայայտուինք բոլոր մեր տարբերութիւններով: Ամլացած նկարիչ մը չեմ ես:

Անցեալապա՞շտ կ'ըսէք: Բայց ես մանկական հրճուանքով մը տեսայ թէ իմ դարուս հրաշալին կը միաձուլուէր գիտարուեստին հետ, մոգական ցպիկը կը դառնար համակարգիչ: Մեր տենչերը, մեր յոյսերը այսօր մինչեւ աստղերը կը բարձրանան: Երազողի աչքերով կը տեսնեմ աշխարհը: Եւ եթէ զայն մոռնամ, ներկայ է միշտ անսովորին հրեշտակը որ մատնացոյց ընելով զիս, կ'ըսէ. «Գառզու, կարգը ձերն է հիմա...»:

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

«ՏԿԶԱՐ»Ը

ԼԻՈՆԻ ՄԷՋ

Հայաստանի հնագոյն նուագարաններու «Տկզար» պետական համոյթը, ելոյթ ունեցաւ Լիոնի «Կարպիս Մանուկեան» սրահին մէջ: Երկուշաբթի, Հոկտեմբեր 24-ի երեկոյեան ժամը 9-ին, երկու հարիւրի մօտ հայրենակիցներ ընդառաջ եկած էին Հայ Ազգային Միութեան մշակութային մասնաճիւղի հրաւէրին: Արդարեւ՝ մուտքը ազատ էր: Իսահակ Քահանայ Հէքիմեան՝ հայերէնով եւ Սահակ Սուքիասեան՝ ֆրանսերէնով, բարի գալուստի խօսքեր ուղղեցին, բացատրելով միաժամանակ՝ թէ ինչպիսի անակնկալ պայմաններու մէջ կարելի եղած էր իրականացնել օրուան հանդիսութիւնը: Պր. Սուքիասեան յատկապէս շնորհակալութիւն յայտնեց Վիլէօրպանի Հայ Մշակոյթի Տան նախագահ՝ Գեղամ Կանանեանին, որու ժրաջան աշխատանքներու պատուղն էր «Տկզար»ի ներկայութիւնը գաղութիս մէջ: Նուագախումբը, նախ եւ առաջ, մեկնաբանեց երաժշտական կտորներու շարք մը՝ զոր Կարլէն Միրզոյեան անուանեց «Կոմիտասի մանրապատումները»:

Ան, «Տկզար»ի հիմնադիրն է ու՝ գեղարուեստական ղեկավարը: Յաջորդաբար եւ ցոյց տալով մեծ ինքնավստահութիւն՝ բեմ հրաւիրեց իր խումբը կազմող հայրենի արուեստագէտները: Նախ՝ Համլէթ Յարութիւնեան, Հայկ Գրիգորեան եւ Սերգէյ Աղաբաբեան: Հետեւեցան օփերայի մենակատար՝ Յակոբ Սարեան, «Ալեաիք Իսահակեան» մրցանակի դափնեկիր՝ Սուսաննա Նալբանտեան եւ Շողեր Յակոբեան: Այնուհետեւ, հայ երգը առատօրէն յորդեցաւ սրահին մէջ, ու հանդիսականները մագնիսացած ունկնդրեցին «Ձայն մը հնչեց Էրզրումի Հայոց լեռներէն» մինչեւ Անդրանիկի անունը անմահացնող «Իբրեւ Արծիւ»ը:

Նահապետ Ռուսինեանի «Կիլիկիա»ն ու Աշոտ Սարեանի «Զինուորի երգը» թողուցին խոր տպաւորութիւն, նա մանաւանդ «Մայր Հայաստանն է սգաւոր» երգը զոր Հայկ Գրիգորեան մեկնաբանեց ինքնաբուխ եռանդով եւ երկու անգամ՝ հանդիսասրահի խնդրանքին վրայ:

Պարային բաժինը եղաւ համառօտ, որու ընթացքին Սուսաննա Միքայէլեան փայլեցաւ իր բարեձեւ շարժումներով, յատկապէս Արամ Խաչատրեանի «Սուրերու պարը» պատկերին մէջ:

Քառորդ ժամուան դադարը՝ առիթը ընծայեց ներկաներուն մօտէն ծանօթանալու «Տկզար»ի անդամներուն հետ, ու գնելու սրահին մէջ ցուցադրուած հայաստանեան յուշանուէրները: Յայտագրի երկրորդ մասին մէջ,Կարլէն Միրզոյեան եւ իր համոյթը ներկայացուցին հարսանեկան ինքնատիպ արարողութիւն մը՝ իր աւանդական ծէսով, գոյներով ու նուագներով, որուն անմիջապէս յաջորդեց Ալեքսանդր Յարութիւնեանի «Հայրենիքիս հետ» երգը, խօսք՝ Յովհաննէս Թումանեանի. հայրենի արուեստագէտներ զայն մեկնաբանեցին եզական թափով: «Տկզար»ի վերջին կանչը եղաւ, որ աշնանային տամուկ երեկոյթ մը եկաւ ջերմացնելու «Կ. Մանուկեան» սրահը, լուսաւորելով, միաժամանակ, Հայ Ազգային Միութեան այս գովելի ձեռնարկը:

ՎԱՐԴԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԷՋ

Հոկտեմբեր 25, Երեքշաբթի երեկոյեան Լուխաս Ժիւլիէն-ի մէջ, հաճոյքը ունեցանք ունկնդրելու Հայաստանի հնագոյն նուագարաններու - Տկզար - պետական նըւագախումբը:

Երաժշտահանդէսը կազմակերպուած էր Ս. Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Սահակ - Մեսրոպ մշակութային կեդրոնի կողմէ, շատ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ, տրուած ըլլալով թէ խումբը եկած էր շրջապտոյտի մը, տալու համար համերգներ Ֆրանսայի զանազան քաղաքներու մէջ:

Ելոյթի բացման խօսքը արտասանեցին՝ նախ Սահակ - Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի անօրէն՝ Խաչիկ Երլմազեան, տալով ծանօթութիւններ խումբի մասին ըսաւ՝ - Տկզար - նուագախումբը հիմնուած է 1982-ին Կարլէն Միրզոյեանի կողմէ: Անոր նպատակն եղած ու հայրենանուէր աշխատանքը, հնագոյն նուագարաններու ուսումնասիրման, կատարելագործման բնագաւառէն ներս մէջտեղ բերաւ կուռ եւ համախմբուած այս համոյթը: Նուագախումբը ունեցած է ելոյթներ Գանատա, Ռումանիա, Լեհաստան, Սուրիա եւ այլուր արժանանալով գնահատանքի: Յետոյ Տիկին Փիէր Մաչոյեան վարչութեան անունով յայտնեց բարի գալուստի խօսքը ֆրանսերէնով եւ ապա խօսքը տրուեցաւ Հայաստանի Հանրապետութեան Խորհրդարանի անդամ՝ Եուրի Ալավերտեանի որ իր կարգին արտասանեց ողջոյնի խօսքը հանրային մշակութային գործիչներու անունով:

Բեմը յանձնուեցաւ զուտ հայկ. նուագարաններուն, երգին ու պարին, Տկզարին այսինքն՝ տիկ զարնողներուն:

Յոտնկայս ունկնդրուած ֆրանսական եւ հայկական քայլերգներէն վերջ, մեներգիչ՝ Համլէթ Յարութիւնեան յայտնուեցաւ երկու երգով՝ «Կռունկ Հայաստանի» եւ «Թող հնչեն շեփորք», սանդուրահարուհի՝ Քրիստինէ Ասատեանի Սայաթ - Նովայէն «Էշխեմեթ»ը յաջորդեցին շւիահար՝ Լեւոն Թեւանեան եւ սրնգահարուհիներ՝ Սոֆի Սարգսեան, Արմինէ Միրզոյեան: Մեներգեց՝ Յակոբ Սարեան երեք յեղափոխական երգեր ընկերակցութեամբ տատուկի: Ապա ղեկավար Կարլէն Միրզոյեան տուաւ տեղեկութիւն տիկի մասին, ըսելով թէ՝ պարկաձեւ կարուած այծի, ոչխարի մորթը որու մէջ կը պահուէր պանիր, գինի, ձէթ եւայլն, իբր նուագարան գործածուած է տարբեր - տարբեր ազգերու կողմէ, բայց մենք կը խորհինք թէ այդ նուագարանը ունենայ հայկական ծագում եւ աւելի վերջ գաղթերու բերումով ցրուած ըլլայ ուրիշ երկիրներ: Այս բացատրութենէն վերջ, ամբողջական խումբը մեծ ներդաշնակութեամբ ներկայացուց «Հարսանեկան պարեր»ը, ուր ներկաներն ալ բերին իրենց մասնակցութիւնը, քանի որ խրախճանք էր բոլորին համար: Սուսաննա Միքայէլեանի եւ Տրդատ Շիրինեանի կողմէ մենակատարուած՝ «Ալ Այլուղս» ունկնդիրները տարաւ երազանքներու, իսկ Համլէթ Յարութիւնեան եւ Սերգէյ Աղաբաբյեանի «Զինուորի երգ»ը մեզ շուտով վերադարձուց ներկային: Համերգի առաջին մասը վերջ գտաւ Արամ Խաչատրեանի «Սուրերու Պար»ով:

Միջնարարէն յետոյ, երկրորդ մասը սկսաւ «տիկերու կանչ»ով, հովիւը որ կը կանչէր իր հօտը: Հոս եւս հայ ազգային նուագարանները բերին ձայներու ախորժալուր դասաւորում մը: Ղեկավար Միրզոյեան հոս եւս տուաւ չահեկան ծանօթութիւններ սրինգի, սանդուրի, տուտուկի մասին ըսելով թէ՝ - Կոմիտասի խօսքերուն հետեւելով տուտուկը փոքրացուցինք եւ մեծցուցինք եւ ստացանք գեղեցիկ ձայներ: Սոյն գեղեցիկ ձայներու հմայլիչ նմոյշը լսեցինք Օկինակի-ի «Բոլոնեզին» մէջ: Թաւ ձայնով մեներգիչ՝ Սերգէյ Աղաբաբյեանի «Տալուորիկցի կտրիճ» եւ «Գնդակ որոտաց»ին յաջորդեց, մեներգչուհի՝ Շողեր Յակոբեան «Ժողովրդական երգերով: Ապա ներդաշնակ տարբերակներով ներկայացան՝ Արթիւր Ստեփանեան (փայտերով մեծ դհոլ), Սուրէն Խաչատրեան (դափ), Կարէն Յակոբեան (պկու), Մկրտիչ Յակոբեան (դհոլներ):

Կարլէն Միրզոյեան որքան ղեկավար, նոյնքան ձեռնհաս բեմի անձ, միշտ բրաւոյարթախոհ մէջբերումներ եւ այս անգամ եկաւ յայտնել թէ բծախնդրութեամբ կը մօտենան մեր ծէսերուն: Ուստի դիտեցինք հարսանիք մը, եկեղեցական արարողութենէն մինչեւ խնջոյք եւ հարսի հրաժեշտը, աւանդական գեղեցիկ բեմադրութեամբ: Համերգը վերջ գտաւ Ա. Յարութիւնեանի «Հայրենիքիս հետ»ով:

Նուագախումբի հնչերանգներու ինքնատիպութիւնը, նաեւ երաժիշտներու կատարողական վարպետութիւնը արժանացաւ յոտնկայս բուռն ծափահարութիւններու:

***

Յաջորդ օր Տկզար հիւրասիրուեցաւ Սահակ — Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի մէջ, մտերմիկ երեկոյթով մը: Սահակ — Մեսրոպ երգչախումբի եւ Տկզարի մեներգիչներու, ինչպէս նաեւ խմբային երգըւած երգերու փոխանակումով ստեղծուեցաւ ջերմ մթնոլորտ մը որ տեւեց գիշերւան յառաջացած ժամերը:

Տկզար հրաժեշտ առաւ մեզմէ շարունակելու համար իր շրջապտոյտը: Յաջողութեամբ լի համերգներ կը մաղթենք իրենց:

ԱՆԻ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԺՊԻՏ

Երկխօսութիւն երեւանեան կանգառներից մէկում.

- Կը ներես, քուր ջան, եթէ չեմ սխալւում, մենք անցեալ շաբաթ հանդիպել ենք զագանանոցում:
- Հնարաւոր է: Ո՞ր վանդակում էիր:

***

Փղին վիրահատելուց յետոյ անասնաբոյժներից մէկը հարցնում է միւսին:

- Կենդանու ներսում ոչ մի գործիք չե՞նք թողել:

Միւս անասնաբոյժը զննում է գործիքները. կարծես ամէն բան տեղում է: Բայց շուրջը նայելով՝ փաղաղանչում է.

- Իսկ ո՞ւր է մեր բուժքոյրը:

***

Ամուսինն աննկատ տուն է մտնում եւ պատուհանի մէջ տեսնում է մի անծանօթ տղամարդու:

- Ինչպէ՞ս ընկաք այստեղ, - հարցնում է:
- Փարաշիւթով թռչում էի ու անսպասելիօրէն այստեղ յայտնուեցի:
- Այդ դէպքում ներս համեցէք սուրճ խմենք:
- Ինչպէ՞ս, դուք նոյնիսկ չէ՞ք զարմանում:
- Իսկ ի՞նչ կայ զարմանալու: Երէկ էլ մեր զուգարանում մի երկրաբան նաւթ էր որոնում:

***

Ջկնորսի որդերը վերջացան: Նա թղթի մի կտոր վերցրեց, վրան գրեց «որդ», ամրացրեց կարթին եւ նետեց ջուրը: Շուտով նկատեց, որ կարթը սկսեց շարժուել: Նա արագ վեր հանեց ու նկատեց, որ կարթի կեռիկին ամրացուած է մի տախտակ, վրան գրուած՝ «ձաձան»:

(Շար. Ա. էջէն)

«գործերուն»: Միշել Ռոքարի նախարարական աթոռը տրուեցաւ Պերնար Տըրպէի, ծանօթ վիրաբոյժ (Միթերանի գործողութիւնները ինք կատարած է) եւ պառլամենտական: Ունի եղբայր մը - երկուորեակ - որ չիրաքեան է:

ՀՌՈՄԻ մէջ, Նոյեմբեր 12-ին, աւելի քան մէկ միլիոն ցուցարարներ ցոյց կատարեցին Պերլուսքոնիի դէմ, որու խառնակեցութեան ծրագրերը կը մտահոգեն աշխատաւորները: Ժողովուրդը հաւաքուած էր Փիացցա տէլ Փոփոլօ (այլ խօսքով՝ իր տեղը): Ցոյցը կը կատարուէր երեք սենտիքաներու հրաւէրով: Կառավարութիւնը որոշած է խնայողութիւններ ընել նուազեցնելու համար պիւտճէի բացը: Այդ առընչութեամբ նախատեսուած է հանգստեան թոշակները դեղչել այլ կարգադրութիւններու կարգին: Ցոյցը կեդրոնացած էր գլխաւորապէս Պերլուսքոնիի դէմ որ վճռած էր կարեւորութիւն չտալ: Նոյն օրը, Միլանոյի մէջ, կը յայտարարէր. -- «Փողոցի ցոյցերու մասին կարծիքս բաւած եմ արդէն: Ամսականաւորները աւելի լաւ կ'ընեն աշխատելով, քան գործադուլ ընելով»: Գործատիրութիւնը գդուշացուցած է սակայն կառավարութեան այս «կարծր» թեւը, թելադրելով որ չատ չչափազանցէ իր դիրքաւորման մէջ, շրջանի մը մէջ երբ արտադրութիւնը նոր զարկ մը կը ստանայ:

ՌՈՊԸՐԹ ՏՈԼ որու հայանպաստ գործունէութիւնը ծանօթ է, մեծ յաղթականներէն է ամերիկեան վերջին ընտրութիւններուն: Սպիտակ Տան կողմէ «խափանարար պարոնը» որակուած է: 71 տարեկան, Քանսասի հանրապետական ծերակուտականը մեծամասնութեան պետ կ'ըլլայ նորընտիր Ծերակոյտին մէջ: Մեծ վարկ կը վայելէ ժողովուրդին մօտ: 1945-ին մէկ (աջ) թեւը կորսնցուցած է իտալական ճակատը: Կ'ըսուի թէ վճռած է Միացեալ - Նահանգներու նախագահ ըլլալ:

ԹՈՒՐՔ 15 ԶԻՆՈՒՈՐ սպաննուած է եւ 10 ուրիշներ ալ վիրաւորուած են քրտական յարձակման մը հետեւանքով: Առջի օր ալ, Տիպարպէքիրի մէջ, երկու անձեր որոնք ռումբ կը փորձէին զետեղել կառքի մը մէջ, սպաննուեցան երբ գործողութիւնը կը կատարէին: Վեց հոգի ալ թեթեւօրէն վիրաւորուած է:

ԷՐԶՐՈՒՄԻ ՄԷՋ բուռն վէճերու նիւթ եղած է Քեալըմ Քարապէքիրի անունը կրող կուսակալութեան մը անուանափոխութեան առաջարկը: Կրօնամոլ հոսանքին պարագլուխ «Բարօրութիւն կուսակցութեան» շարքերէն փոխ կուսակալ մը բերած է առաջարկը, այն պատճառաբանութեամբ որ համանուն կուսակալութիւն մը կայ նաեւ Գոնիայի մէջ ու առիթ չփոթութեան տեղի կու տայ: Ընդդիմադիր շրջանակներ խստօրէն հակազդած են, ըսելով թէ Քարապէքիր Հայերու դէմ մեծ յաղթանակներ արձանագրած հրամանատար մըն է ու անոր անունը փոխելու արարքը կրնայ միայն Հայերը ուրախացնել: Առարկողները աւելցուցած են որ եթէ Հայերը օր մը յաջողէին գրաւել շրջանը, այդ անուանափոխութիւնը անոնց առաջին գործը պիտի ըլլար:

ԿԱԶԱՅԻ ՄԷՋ նոր ռմբափորձ մը գործուեցաւ, Ուրբաթ, Նոյ. 11-ին: Քամիքազ գործողութիւն մըն է կրկին (4-րդը այս ձեւի) որու հետեւանքով խարայէլացի երեք զինուոր մեռաւ: Անձնասպան - գործողութիւնը կատարողը Հանի Ապետի մօտիկ անձ մըն է: Հանի Ապետ այն լրագրողն է որ սպաննուեցաւ Նոյ. 2-ին ռումբի մը պայթումէն: Արաֆաթի գործը երթալով կը դժուարանայ: Ձերբակալել տուաւ իսլամական ծիհատի 125 անդամներ:

ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ սպաննուած է քրտամէտ փաստաբան մը՝ Մէտէթ Սերհաթ, երբ տուն կը վերադառնար: Վարորդն ալ ըսպաննուած է, կինն ալ՝ վիրաւորուած: Ծագումով քիւրտ, Սերհաթ փաստաբանն էր Էօզկիւր Կիւնտէմ թերթին որ փակուեցաւ:

ՇԱՆՏՐԻՔԱ ՔՈՒՄԱՐԱԹՈՒՆԿԱ ձայներու աւելի քան 60%-ով Սրի Լանքայի (նախկին Սէյլան) նախագահ ընտրուեցաւ: 49 տարեկան այս կինը քաղաքական գերդաստանէ մը կու գայ. հայրը նախկին վարչապետ էր ու մայրը՝ նախկին Սէյլանի առաջին կին վարչապետ: Անձնապէս Օ-գոստոսին կզզիին նախարարապետը դարձած էր, երբ իր կուսակցութիւնը յաղթած էր երեսփոխանական ընտրութիւններուն: Հաւանական կը նկատուէր որ

Séjour de SKI
à Bellefontaine

Pour la première fois la Croix Bleue des Arméniens de France organise un séjour de ski à Bellefontaine du samedi 18 Février au Samedi 25 Février pour les enfants de 9 à 14 ans.

Les frais de séjour s'élèveront à 2.500 F. et comprennent :
— le transport en car A / R;
— la pension complète;
— les cours de ski;
— la location du matériel de ski;
— les remontées mécaniques;
— l'assurance.

Pour la région parisienne, toutes les inscriptions se feront auprès du secrétariat du Conseil d'Administration :
17, rue Bleue 75009 Paris
Tél. : 48 24 46 57 de 9h à 14h

Pour le Centre France, contacter Mme Ankiné Ghazarian au :
78 97 08 81 ou bien adressez-vous aux sections.

Date limite d'inscription :
30 Décembre.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է 100 Ֆր. Տէր եւ Տիկին Կարպիս Բապուճեանէ:

նախարարապետ նշանակէ իր մայրը: 78 տարեկան, Տիկին Պանտարանէք առողջական հարցեր ունի: Եթէ նշանակումը կատարուի, կացութիւնը աննախընթաց կ'ըլլայ աշխարհի մէջ:

ՇՈՒԷՏԻ ժողովուրդը 52,2%-ով այո' ըսաւ Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան: Այս հանրաքուէին մասնակցութեան համեմատութիւնը 82,4% էր:

ԻՐԱՔ չատ ծանր կացութեան մատնուած է չորս տարիներու շրջափակումէն ետք եւ նոյնիսկ եթէ ան վերնայ Իրաքի նոր դիրքորոշումէն ետք (Քուէյթի ճանաչումը) երկար ժամանակ պէտք է կացութիւնը վերականգնելու համար: Ուտեստեղէնի չգոյութիւնը, մանկական մահացումի մտահոգիչ աճը, գործազրկութեան ծաւալումը աւեր կը գործեն: Ամսական միջին աշխատավարձքն է 20 Ֆր. (2.000 Տինար), երբ 30 հաւկիթի մէկ տուփ 850-էն 900 Տինար կ'արժէ, ձէթին լիթրը՝ 400-էն 500 Տինար: Արեւմուտքի պարտադրած շրջափակման հետեւանքով, չորս տարուան ընթացքին մեռեալներու թիւը մէկ միլիոն կը գնահատուի:

ԼԻՏՈՒԱՆԻՈՅ արդարադատութիւնը ուզեց օրինակ մը տալ եւ մահուան դատապարտեց լրագրողի մը սպանութիւնը կազմակերպած ծագումով Վրացի գաղթական մը, որ կը քեկավարէր մաֆիական կազմակերպութիւն մը Վիլնիուսի մէջ: Ոստիկանութիւնը կրցած էր ձերբակալել Վրացին շնորհիւ մարդասպանին խոստովանութիւններուն:

ՀԱՇԷԹ - ՖԻԼԻՓԱՔԻ խումբը (որու հրատարակութիւններէն մէկն է Փարի - Մաչ) յայտարարեց թէ ինք եւ իրեն պատկանող բոլոր «անուններ»ը պիտի քաշուին Մամուլի Ազգային Դաշնակցութենէն: Այս որոշումը հետեւանք է նախագահին՝ Ժան Միոյի մէկ արտայայտութեան նախագահ Միթերանի եւ իր աղջկան՝ Մազարինի նկարներուն հրատարակութեան առթեն: Ժան Միօ ըսած էր. -- «Ցաւալի պիտի ըլլար որ արհեստը (լրագրութիւն) անգլեւսաքսոնեան կարգ մը թերթերու խուղակն (ճանիվօ) իյնայ»: Մաչի հրատարակութիւններէն չարաթ մը ետք, բանավէճը նոյնքան սուր կը մնայ: Մինչ Էլիզէ հերքեց թէ չարաթաթերթը հաւանութիւնն ունեցած ըլլայ նախագահին, Մաչ իր վերջին թիւին մէջ ալ (Նոյ. 10) կը պնդէ որ հաւանութիւնն ունեցած է:

Ի ՑԻՇԱՏԱԿ

Պատրիկ Կէնճեան իր սիրելի բարեկամ՝ Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին կը նուիրէ 5000 Ֆր. «Հայաստան» հիմնադրամին եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

ՆԻՍ. - Սիրելի Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին՝ Ժան Գրիգորեան 250 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

Ռատիօ ալիքներէն

Նոյեմբեր 14-էն 18, ամէն օր առաւօտեան ժամը 11.20-էն 11.30, հինգ չարունակական ծրագրով Լսողութեան խաղ (Jeu de l'ouie) խորագրի տակ France Culture կը ձայնասփռէ «Քաթի Պէրպէրեանի Ազատ Երգը»: Երգչուհիի հարուստ երգացանկին մէջ կը լսուին՝ Մոնթէվէրտի, Տէպիւսի, Սթրավինսքի, Քէյճ, Պէրիօ, Վէյլ, Կէրշուին եւայլն:

Ողբացեալ Քաթի Պէրպէրեան՝ 1978-ին Լոնտոն տեղի ունեցած «Միւզիք Արմենիա» համագումար-համերգաշարքի ընթացքին իր կազմած «Ժողովրդականն ու կոմպոզիտորը» ծրագրի յայտագրին մէջ ստորագրած էր հետեւեալը. «Երբ ընդհանուր ծաւալ ստացող հետաքրքրութիւն կը նկատուի դէպի ժողովրդական երաժշտութիւնն ու աւանդը, կը նշանակէ որ անհրաժեշտ է վերագտնել անհատի ակունքներն ու արմատները եւ որոշ պարագայի՝ ինքնութիւնը»:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ
ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ
ՀԵՏ

Ֆրանսերէնի թարգմանուած իր գործերուն հատորին հրատարակման առթիւ՝

«SOLEIL D'AUTOMNE»
(Collection «*Les Grandes Traductions*»)
Editions Albin Michel

Չորեքշաբթի, Նոյ. 16, ժամը 20.30

«*LE REEL ET L'ILLUSION*»
Peintures

Haghtanag
CHAHOUMIAN

à LA GALERIE LES CENT
du 16 au 20 Novembre

Vernissage le Mercredi 16 Novembre de 18h à 22h en présence de l'artiste

Ouverture du mercredi au dimanche de 14h à 18h30 ou sur rendez-vous
8, rue de Jouy, Paris 4e
Tél. : 42 77 30 00
M° St-Paul ou Pont-Marie

VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT...

C'est le Vendredi 18 Novembre à 13h30 que la Justice française va se prononcer sur l'affaire Lewis, dans le cadre de la 17e Chambre du Tribunal Correctionnel de Paris.

Le résultat de ce procès est *capital* pour les Arméniens. C'est la *négation* ou la *reconnaissance* juridique du génocide qui est en jeu.

CE PROCES CONCERNE TOUS LES ARMENIENS
Pour commenter la décision de la Justice française et pour présenter sa stratégie d'avenir
Le C D C A organise
une REUNION PUBLIQUE
D'INFORMATION ET DE DIALOGUE
avec la participation de ses avocats et du Dr. Yves TERNON
le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 45
à la M.C.A. — 17, rue Bleue, 75009 PARIS

sous la présidence de
M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*
et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*
L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,
UN DINER DANSANT
Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30
dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement
(16-20, rue des Batignolles, Paris XVIIe)
animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique
Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «FEYROUZ» (Paris XVe)
Informations et réservations :
42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

M.C.A. Villeurbanne

Conférence sur le thème de la «CREATION D'ENTREPRISE»
avec HENRI SIRANYAN,
Professeur à la Faculté de Valence, Commissaire aux Comptes
Le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 30
à la M. C. A. V.
126, rue R. Salengro, 69100 Villeurbanne
Renseignements : 78. 93. 57. 43.
— *Entrée libre* —

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une
SOIREE DANSANTE
AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS
le Samedi 19 Novembre à partir de 23h
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée)

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 16
MERCREDI
16 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. — Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 5,00 Ֆ.

69րդ ՏԱՐԻ - Թիւ 18.460 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.460

Երեւան — ՀԵՌԱՏԻՊ — Փարիզ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 14)

ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋ

Ռուսաստանի սահմանապահ զօրքերու հրամանատար զօր. Անտրէյ Նիկոլայեւ Կովկաս կատարած իր այցելութեան շրջանակին մէջ գացած է նաեւ Երեւան, ուր տեսնուած է նախագահ Լ. Տէր-Պետրոսեանի հետ: Այս հանդիպումին մասին խօսելով ռուս հրամանատարը ըսած է որ Հայաստանի Նախագահին հետ միասնաբար քննարկած են սահմանապահ զօրքերու համար բարձրագոյն պաշտօնեաներ պատրաստելու գծով համագործակցութեան ընդլայնման, նիւթական, թեքնիք եւ դրամական մարդին վերաբերող կարգ մը հարցեր: Նիկոլայեւ սապէս եզրափակած է. - «Հայաստան եւ Վրաստան չահագրգռուած են իրենց սահմաններուն վրայ կարգուկանոնի պահպանման հարցով: Կարգուկանոն կը տիրէ հայ-թրքական կամ հայ-իրանեան սահմաններուն վրայ եւ ատկէ կը շահին թէ՛ Հայաստան թէ՛ Իրան կամ Թուրքիա, բայց նաեւ անշուշտ՝ Ռուսաստան»:

***

ՄԻՆՍԿԻ ԽՈՒՄԲԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ Լ. ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ՄՕՏ

Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահը Նոյեմբեր 12-ին ընդունած է Մինսկի խումբի նախագահ Ս. Պիորնէրը: Հանդիպումի ընթացքին քննարկուած են Ղարաբաղեան կնճիռի կարգաւորման գործընթացը, հրադադարի պահպանման երաշխիքները, միջնորդական նախաձեռնութեանց միջեւ գոյութիւն ունեցող հակասութիւններու յաղթահարման հարցերը: Արտաքին նախարար Վ. Փափազեան, պըտ. Ապահովութեան Վարչութեան պետի պաշտօնակատար Դաւիթ Շահնազարեան, Արտաքին նախարարութեան Միացեալ-Նահանգներու եւ Գանատայի վարչութեան պետ Վարդան Ոսկանեան եւս ներկայ եղած են տեսակցութեան:

***

ԸՆԴՀԱՏՈՒՄ՝ ԱՆՁՆԱԹՈՒՂԹԵՐՈՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

Ուժանիւթի տագնապի սաստկացման եւ լուսանկարչական ժապաւէններու չգոյութեան հետեւանքով անձնաթուղթերու պատրաստութեան աշխատանքները ընդհատուած են մինչեւ տարեվերջ:

***

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻԻ ԱՐԿԱԾ

Նոյեմբեր 11-ին, առաւօտեան ժամը 8-ի շուրջ Սանահին-Կոֆեր հատուածին մէջ հողի սահքի հետեւանքով երկաթուղային գիծը խզուած է 25 մեթրի վրայ, հետեւաբար մինչեւ 4 մեթր: Շինարար ջոկատներ անմիջապէս փութացած են արկածի վայրը: Առաջին հաշուարկով, նորոգութեանց համար հարկ են առնուազն հինգ-վեց օր եւ 20 միլիոն Դրամ:

***

ՌՈՒՍ ՓՈՐՁԱԳԷՏԻՆ ԴՐԱԿԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ռուսաստանի հիւլէական հսկողութեան պետական Կոմիտէի նախագահ Վիշնեվսքի այցելէ ետք Մեծամօրի հիւլէակայանը, ժամուլի ներկայացուցիչներուն հետ հանդիպում մը ունեցած է, որու ընթացքին արտայայտած է իր դրական տպաւորութիւնները աւելցնելով թէ հոն տեսած է շատ աւելի կազմակերպուած եւ ճշգրիտ աշխատանք քան ինչ որ կ'ակնկալէր:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ նիւթական աղբիւրներու հարցերը օրէ օր աւելի մեծ ծաւալ կ'առնեն: «Լը Մոնտ» (Նոյեմբեր 15) կը յայտնէր թէ Ալքաթէլ (ճարտարարուեստի առաջին հաստատութիւնն է) 3.2 միլիոն ֆրանք փոխանցած է Լիւքսանպուրկի հաշիւի մը որ կը պարտկէր փանամէական Սիւչի ընկերութիւնը: Այս վերջինն ալ, զոր ստեղծեր է Լոնկէի մէկ բարեկամը, «սեւ սնտուկ»ը եղած կ'ըլլայ Հանրապետական կուսակցութեան (Փէ-Էռ): Այլ փաստաթուղթեր ալ կը հաստատեն որ 1987 եւ 1988-ին նոյն հաշիւը ծառայած է շահագործումներու Ռոն-Փուլէնքի բաժնեթուղթերու վրայ անոր ապազգայնացումէն քիչ ժամանակ առաջ:

ԺԱՔ ՏԸԼՈՐ յայտարարեց թէ Ծնունդէն առաջ պիտի հաղորդէ իր որոշումը ինչ կը վերաբերի նախագահական թեկնածութեան: Ձախը ուրիշ թեկնածու չունի, նոյնիսկ եթէ բոլոր ընկերվարականները այնքան ալ խանդավառ չեն: Ինչպէս դիտել կուտայ «Լիպերասիոն»ի խմբագրականը՝ աջ կողմը շատ լեցուն է, ձախ կողմը՝ շատ պարապ: Տըլոր մինչեւ Յունուար 26 կը մնայ Պրիւքսէլի յանձնախումբին նախագահը:

ՓԱՐԻԶ-ԼՈՆՏՈՆ Թէ-Ժէ-Վէ-ով առաջին մեկնումը կատարուեցաւ Նոյեմբեր 14-ին: Ճամբորդութիւնը կը տեւէ երեք ժամ վեց վայրկեան Կառ տիւ Նորէն Ուաթերլու: Ճեպընթացը (Իօրօսթար) մեկնած էր ժամը 8.07 794 ճամբորդով եւ կը հասնէր 10.13-ին (Փարիզի ժամով՝ 11.13): Ճամբորդութիւնը կ'արժէ 1620 ֆրանք Ա. կարգ եւ 1290՝ Բ. կարգ (երթուդարձ):

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ Արտաքին նախարարը՝ Անտրէյ Կոզիրեւ Փարիզ կը գտնուի քանի մը օրուան համար: Խօսակցութեանց գըլխաւոր նիւթերը կը վերաբերին Իրաքի եւ Պոսնիոյ: Կոզիրեւ հանդիպումներ կ'ունենայ Պալատիւրի, Ժիւփէի, Սեկէնի, Շիրաքի հետ եւ հաւանաբար ընդունուի նաեւ նախագահ Միթերանի կողմէ:

ԳՐԱԿԱՆ ԿՈՆԳՈՒՌ մրցանակը շնորհուեցաւ Տիտիէ վան Գովելերթի «Լոն այէ սէնփլ» հատորին համար (Ալպէն Միշէլ): 34 տարեկան, հեղինակը բնաւ չէր սպասեր այս մրցանակին որ անակնկալ մըն է նաեւ այլոց համար: Գիրքին հեղինակը որբ մըն է զոր ցիկաններ իրենց մօտ առած են: Պատանի կը դառնայ ու ապրուստը կ'ապահովէ զանազան միջոցներով Մարսէյլի մէջ մարոքեան կեղծ թուղթերով: Ռընոտօ մրցանակն ալ տրուեցաւ Կիյոմ Լը Թուզի «Հօրդ պէս» հատորին համար որ կ'ամփոփէ չորս պատումներ ուր մեծ դեր կը խաղայ Ափրիկէն: Հեղինակը 26 տարեկան է եւ արդէն քանի մը գործեր գրած է:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ կը պահպանէ Իրաքի շրջափակումը հակառակ անոր որ Պաղտատ հիմնական փոփոխութիւն մը կատարեց իր դիրքորոշման մէջ ճանչնալով Քուէյթն ու անոր հողային ամբողջականութիւնը: ՄԱԿ-ի գործադիր մարմինը կ'առարկէ որ մարդկային իրաւանց խախտում կայ դեռ երկրին մէջ:

ԻՏԱԼԻՈՅ երեսփոխանական ժողովը իր վստահութիւնը յայտնեց Սիլվիօ Պերլուսքոնիի քուէարկելով 1995-ի պիւտճէն 124-ի դէմ 321 ձայնով:

ՏԱՃԻԿՍՏԱՆԻ կառավարութիւնը եւ իսլամական զինեալ ընդդիմութիւնը որ Աֆղանիստան ապաստանած է գերիներու փոխանակութիւն մը կատարեցին Նոյ. 13-ին: 23 իսլամ քաղաքական բանտարկեալ փոխանակուեցան Տաճիկստանի ապահովութեան ուժերու 27 ներկայացուցիչներու հետ: Այս փոխանակութիւնը դրական միակ արդիւնքը կը նկատուի Թեհրանի խօսակցութեանց իշխանութեան եւ ընդդիմութեան միջեւ:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ նախագահը՝ Լէոնիտ Կուչմա հրամանագիր մը ստորագրած է հողային սեփականաշնորհման վերաբերող: Այն հողագործները որոնք կ'աշխատին պետական հաւաքական ձեռնարկներու մէջ պիտի կարենան հողային բաժին մը ստանալ ձրի: Իրաւունքն ունին նաեւ այդ բաժինը ծախելու:

ԱԼՊԱՆԻՈՅ ժողովուրդը ձայներու 53%-ով մերժեց նոր Սահմանադրութիւնը, ինչ որ պարտութիւն մը կը նկատուի նախագահ Ս. Պերեշայի: 1992-ի իր ընտրութենէն ի վեր 49 տարեկան այս սըրտաբանը յաջողութենէ յաջողութիւն կ'երթար եւ առաջին ծանր պարտութիւնն է:

ԼԻՄԱՍՈԼԻ մէջ (Կիպրոս) տեղի կ'ունենայ Միջին-Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդին ընդհ. ժողովը: Հաւաքուած են 150 պատրիարք, եպիսկոպոս եւ պատուիրակ որոնք կը ներկայացնեն 15 միլիոն հաւատացեալ Արեւելքի բոլոր քրիստոնեայ համայնքներուն պատկանող: Օրակարգի գլխաւոր նիւթն է՝ Եկեղեցիներու միջեւ հաշտութիւնը, միասնականութիւնը եւ խաղաղութիւնը ամրապնդելու միջոցներու փնտռտուքը:

ԱՄԻԷՆԻ մէջ, Նոյեմբեր 13-էն ի վեր բուռն բախումները չեն դադրած երիտասարդներու եւ ապահովութեան ուժերու միջեւ: Երիտասարդները առաւելաբար կը պատկանին հարքի (Ալժերիոյ մէջ Ֆրանսայի կողմնակիցներ) համայնքին եւ կը պարզուի որ ապահովութեան ուժերը ծուղակ ինկած են Կիրակի օր: Հարքիները կը բողոքեն ոստիկանութեան ցեղապաշտ քաղաքականութեան դէմ: Ամէն ինչ սկսած է, երբ Շաբաթ իրիկուն ապահովութեան ուժերը արտասովոր ռումբերու միջոցաւ պարպած են ԱՇ-ԷԼ-ԷՄ-ի մը գետնայարկը գտնուող սրահ մը ուր պարահանդէս երեկոյթ մը կար: Փարիզ ալ (Փլաս տէ Վօժ) եւ այլ արուարձաններ բախումներ կան:

ԱԼԺԷԻ մէջ սպաննուած է ստամոքսաբոյժ կին մը՝ Տիկին Լապու իր դարմանատան մէջ: Անդամ էր շարժումի մը որ բոլորովին դէմ է իսլամապաշտներու հետ որեւէ երկխօսութեան:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ Պաշտպանութեան նախարար՝ զօր. Գրաչովի դիրքը բաւական խախուտ կը նկատուէր Նոյ. 15-ին: Հրաժարման շշուկները շատ են եւ Ելցին իսկ, որու պաշտպանեալն է, քննադատելով սպայակոյտը անուղղակի քննադատած կ'ըլլայ Գրաչովը: Դուման (երեսփոխանական ժողով) արդէն աւհազանգ հնչեցուցած է: Նախարարին շատ հոգը չէ եւ նոյն արհամարհանքով կը վարուի իր շրջապատին հետ: «Փաշա-Մերսէտէս» մկրտուած, զօր. Գրաչով իր տեղեկագիրը կարդացած է բանակի պատասխանատուներուն առջեւ, մինչ անդին սպայակոյտ եւ բանակ քննադատութեանց թիրախ էին: Ամէն ինչ ծայր տուած էր ամառը, երբ Նուվէլ տը Մոսքու պրպտում մը կը հրատարակէր «զօրավարներու պիզնէս»ին վերաբերող, այսինքն զէնքի եւ զինամթերքի վաճառքի:

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՄԱՄՈՒԼԻ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Նոյեմբերի երկուսին շահագործման յանձնուեց Զանգեզուրում «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի միջոցներով կառուցուող աւտոճանապարհների առաջին հատուածը՝ Վայք-Սարաւանը, որը Հիմնադրամի Զանգեզուր ծրագրի առաջնեկն է: «Հայաստան» Հիմնադրամի Զանգեզուր ծրագրով սկսել է Երեւան-Մեղրի աւտոմայրուղու Վայք-Սարաւան եւ Հալիձոր-Տաթեւ հատուածների շինարարութիւնը:

Սարաւան գիւղը շրջանցող մէկուկէս քմ.նոց աւտոճանապարհի հատուածը զգալիօրէն փոքրացնում է երթեւեկելի մասի թեքութիւնը, ունի ձնապաշտպանական շերտեր եւ ջրահեռացման խողովակներ: Ճանապարհահատուածի կառուցմամբ զգալիօրէն հեշտացել է ծանր մեքենաների երթեւեկութիւնը, ինչն առաւելապէս կը զգացուի ձմրան ամիսներին: Եկող ձմրանը անխափան կ'աշխատի Մեղրի-Երեւան ճանապարհի այս հատուածը՝ ապահովելով Հանրապետութեան հարաւային շրջանների մշտական կապը Երեւանի հետ: Պետական յանձնաժողովը բարձր գնահատեց Եղէգնաձորի ճանապարհների շինարարութեան եւ շահագործման վարչութեան կատարած աշխատանքը եւ ընդունեց ճանապարհը:

Նոյն օրը Հիմնադրամի պատուիրակութիւնը այցելեց Գորիս, որտեղ պատրաստ էր շահագործման Գորիսի Ակներ աղբիւրի ջրերը հաւաքող եւ մատակարարող կայանն ու խողովակաշարը: Աշխատանքը կատարուած էր ստանդարտներին համապատասխան: Ջրահաւաքման կայանից խողովակաշարի միջոցով Գորիս քաղաքի բնակչութեան մօտաւորապէս 30 տոկոսը ապահովուեց խմելու ջրով: Կայանը վայրկեանում 25 լիթր ջուր է թողարկում: Մինչեւ տարեվերջ Գորիսում շահագործման կը յանձնուի նաեւ ռատիօհեռուստատեսային վերահաղորդիչ կայանը, որը նոյնպէս կառուցւում է «Հայաստան» Հիմնադրամի միջոցներով:

«Հայաստան» Հիմնադրամի միջոցներով տարուայ սկզբից մինչեւ օրս աղէտի գօտում կառուցուել է 9 մենատուն եւ 17 բնակելի շէնք, 204 բնակարանով: Մինչեւ տարեվերջ նախատեսուած է յանձնել եւս 41 շէնք: Հիմնադրամի կառուցած բոլոր շէնքերը աչքի են ընկնում ներքին ու արտաքին յարդարանքով: Բընակիչների խոստովանութեամբ պարզապէս կարելի է վերցնել իրերն ու տեղափոխուել նոր բնակարան, այնքան որ լաւ վիճակում են բնակարանները:

Նոյեմբերի 4-ին Հիմնադրամն աղէտի գօտում հերթական շէնքն էր յանձնում: Այն իր որակով արդէն հզարմացրեց բընակիչներին: Աղէտի գօտում, յատկապէս Գիւմրիում բոլորն արդէն ծանօթ են Հիմնադրամի աշխատաոճին, եւ ոչ մէկի համար գաղտնիք չէ, որ ողջ Հայութեան մասնակցութեան վրայ հիմնըւած Համահայկական կառոյցը կարող է եւ պէտք է աշխատի խղճի մտօք: Յանձնաժողովը նոյնպէս գոհունակութեամբ ստորագրեց ընդունման փաստաթղթերը եւ մի տասնեակից աւելի աղէտեալ ընտանիքներ երկար սպասումից յետոյ վերըստին ապրեցին բնակարան ունենալու բերկրանքը:

Երեւան, 7 Նոյեմբեր 1994 թ.

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԲԸՄ-Ի ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԱՐԺԵՒՈՐՄԱՆ ԱՌԻԹԻՒ

Հայկական Համագումարի նախագահ Հրայր Յովնանեանի հանրային գործունէութեան մեծարման առիթով, նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի ձայնագրեալ պատգամը առեղին բաւական մելան հոսեցուց: Հ. Բ. Ը. Մ.-ի տարիքին եւ գործունէութեան դաշտին հետ անհաւասար համեմատութիւններու մէջ գտնուող Հայկական Համագումարին կը շնորհուէր դերակատարութիւն մը, որ հակառակ ամենալաւատեսական ցանկութիւններու, հազիւ թէ կը համապատասխանէր իրականութեան: Անոր ներկայ կառոյցը չէր կրնար դիմանալ նման ծանրութեան մը: Նոյն այդ ելոյթին մէջ, Հ. Բ. Ը. Մ.-ը կ՚արժանանար յիշատակութեան մը, այնքանով՝ որ «եկեղեցու կողքին այսօր միակ համահայկական կազմակերպութիւնն է աշխարհում»:

Լակոնիկ այդ գնահատանքին մէջ պարփակուած միտքը՝ աւելի ծաւալուն եւ աւելի յստակ պարզաբանումով նախագահը ներկայացուց Հ.Բ.Ը.Մ.-ի 78-ի Համագումարին՝ Երեւանի մէջ: Բայց այս անգամ, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի համազգային դերը կը ստանար իր ճշմարիտ արժեւորումը, որուն ցարդ արժանացած չէ բարեսիրական որեւէ կազմակերպութիւն: Ութսունութ երկար տարիներու ընթացքին, Հ.Բ.Ը.Մ.-ը իրաւամբ խաղացած էր այն դերը, ստանձնած էր գաղութային այն պատասխանատուութիւնները, որոնք նախագահին որակումով կը կոչուին «Համահայկական կառավարութիւն», իր պայմանական իմաստով:

Եթէ յետադարձ հայեացք մը նետենք Միութեան հիմնադրութեան տարիներու գործունէութեան, ակնբախ կը դառնայ, թէ ապաքաղաքական այս կազմակերպութիւնը, իր ուշադրութեան առանցքին մէջ առած էր հայ ժողովուրդի հայրենի եւ տարագրեալ մասնիկներուն ճակատագիրը: Եղեռնէն վերապրած եւ հայրենի հողին վրայ երդիք մը գտած հայութիւնը պէտք ունէր Հ. Բ. Ը. Մ.-ի նիւթական եւ բարոյական օժանդակութեան: Տակաւին ինքն ալ կազմաւորման առաջին քայլերուն մէջ, Հայաստան կ՚ուղարկէր երկրագործական գործիքներ, սերմնցու, նոյնիսկ հիմը կը դնէր Նուպարաշէն քաղաքին, որ շուրջ 70 տարի Սովետաշէն մկրտուելէ ետք, իր իսկական անունը կը գտնէր անկախութեան առաջին տարին իսկ: Միւս կողմէ Հ. Բ. Ը. Մ.-ը կը խաղար սփիւռք դարձած հայութեան միւս կէսին կիսապաշտօնական կառավարութեան դերը եւ Նուպար Փաշայի պատուիրակութիւնը Փարիզի մէջ կը փորձէր Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի «դաշնակիցներէն» ստանալ արեւմտահայութեան յափշտակուած հողերու վերադարձի խոստումը:

Երբ Հայաստանի մէջ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի նման կազմակերպութիւն մը կը պիտակաւորուէր «բուրժուական», հայրենի հողին վրայ դառնալով անհիւրընկալ, երբ «դաշնակիցները» կը դաւաճանէին արեւմտահայութեան դատին, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի առաջնորդները, ազգային պայծառատեսութեամբ մը կը շարունակէին մնալ հայրենասիրութեան եւ ազգապահպանութեան պատուանդանին վրայ, սակայն, Միութեան ամբողջ ներուժը տրամադրելով սփիւռքահայ կրթական, մշակութային եւ բարեսիրական կառոյցներուն: Հիմա դժուար է ըսել, թէ եթէ դռները չփակուէին Հ. Բ. Ը. Մ.-ի առջեւ խորհրդային իշխանութիւններու կողմէ, ինչպիսի՞ կառոյցներ հիմնուած պիտի ըլլային հայրենի հողին վրայ: Սակայն, կարելի է ըսել, թէ սովետական իշխանութիւններու այլամերժ կեցուածքէն օգտուեցաւ Սփիւռքահայութիւնը: Նիւթական յատկացումներու իմաստով, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի վիճակի չէր հաւասարակշռութիւն մը պահպանելու սփիւռքի եւ հայրենիքի միջեւ:

Հիմա ճիշդ այդ հաւասարակշռութիւնը պահպանելու երկընտրանքին առջեւ է Հ. Բ. Ը. Մ.-ի «Համահայկական կառավարութիւնը»: Բայց երբ յաճախ նախապատուութեան նժարը կը թեքի դէպի Հայաստան, պէտք է ընդունիլ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի ... 70 տարիներու յետնեալ պարտաւորութիւնները հանդէպ հայրենիքին: Պէտք է տեսնել այն համանմանութիւնները, որոնք գոյութիւն ունին 1920-ական եւ 1990-ական թուականներու Հայաստանի պայմաններու միջեւ: Ի վերջոյ սփիւռքը հաշտ աչքով պէտք է դիտէ այն իրողութիւնը, որ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի նախապատուութիւնները կը մեկնին կարիքներէն, իսկ այսօր Հայաստանը կարիքաւոր երկիրներու Հ. Բ. Ը. Մ.-ի ցուցակին առաջին տեղը կը գրաւէ: Մինչ այդ, սակայն չեն անտեսուած սփիւռքի կարիքները, որոնց սատար կը հանդիսանայ Միութիւնը միեւնոյն չափով եւ տարողութեամբ: Դժբախտաբար, մոռացութեան մատնելով այս ճշմարտութիւնը, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի հայաստանեան յանձնառութիւնները կը քննադատուին եւ անոնք կը նկատուին շեղում մը Միութեան առաքելութենէն: Բայց, համահայկական անպաշտօն կառավարութիւն մը ստիպուած պիտի ըլլայ պահպանել հաւասարակշռութիւն մը՝ զայն խախտելու իրաւունքով, ըստ պայմաններու եւ ըստ պահանջներու:

Նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանի տուած արժեւորումները նախ Հայկական Համագումարին եւ ապա Հ. Բ. Ը. Մ.-ին, կը մեկնին այն փաստարկութենէն, թէ հետզհետէ անշքանալու պիտի դատապարտուին հայ քաղաքական կուսակցութիւնները Սփիւռքի մէջ - քանի անոնք ներկայացուած են հայրենական հողին վրայ - եւ ըստ նախագահին, անհեթեթութիւն պիտի ըլլայ քաղաքականութիւն խաղալ Հայաստանէն դուրս: Հայաստանի դեսպանատուները կամաց-կամաց պիտի վարեն պետական քաղաքականութիւն, կուսակցութիւնները դուրս ձգելով այդ ասպարէզէն: Նոյն մտածողութեան տէր ուրիշներ կը փաստարկեն, թէ ոչ Անգլիոյ, ոչ Ֆրանսայի եւ ոչ ալ Իտալիոյ կուսակցութիւնները իրենց ճիւղաւորումները ունին սփիւռքի մէջ: Ուրեմն, ապագան կը պատկանի լոպպիստական բնոյթի կազմակերպութիւններու, ինչպէս Հայկական Համագումարը, Հայ Դատի յանձնախումբը եւ ուրիշներ...:

Հայաստանի իշխանութիւններու կողմէ քաջալերուած այս մտածողութիւնը կը հիմնաւորուի նաեւ այն թէզին վրայ, թէ սփիւռքահայութեան նախասիրութիւնները կը թեքին դէպի ապաքաղաքական կազմակերպութիւններ - ինչպէս Հայկական Համագումար, Հ. Բ. Ը. Մ. - եւ անոնց է վիճակուած աւելի մեծ դերակատարութիւն մը ապագայ տասնամեակներուն:

Տեսականօրէն կրնայ ճիշդ ըլլալ այս մտածողութիւնը, բայց նաեւ խոցելի ու շատ վտանգաւոր: Նախ, Հայկական Համագումարին եւ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի շնորհըւած գնահատութիւններն ու դերագնահատութիւնները առիթներ չեն ստորագնահատելու հայկական աւանդական կուսակցութեանց անցեալի թէ ներկայի դերակատարութիւնը: Որքան ալ քննադատելի երեսներ ունենան Հայկական կուսակցութիւնները, հայկական դատի հետապնդման աշխատանքներուն մէջ անոնք կատարեցին աշխատանք մը, որ ոչ հասողութեան եւ ոչ հնարաւորութեան սահմաններուն մէջ կ՚իյնային բարեսիրական կազմակերպութիւններուն: Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել, թէ մէկուն աշխատանքը ամբողջացուցած միւսին աշխատանքով եւ արդար պիտի չըլլար մէկուն արժեւորման ընթացքին՝ վարկաբեկել միւսը:

Փոքրիկ ետ դարձ մը կատարելով դժուար չէ նշմարել, թէ անկախութեան հռչակագիրի որդեգրման օրերուն, Սփիւռքահայութիւնը հասկնալի հանդուրժողութեամբ մը ընկալեց այն մտահոգութիւնը, թէ Հայաստանի իշխանութիւններու ներկայի դժուարին պայմաններուն տակ ցեղասպանութեան եւ Հայկական հարցի հետապնդման աշխատանքներուն մէջ նորաստեղծ պետականութիւնը պիտի չկարենար իրմէ ակնկալուած յանձնառութիւնները լիովին կատարել: Պէտք էր ենթադրել, որ այդ առաջադրանքին դերակատարները պիտի մնային նոյնինքն հայկական կուսակցութիւնները, բնականաբար սրբագրելով իրենց գործունէութեան անցեալի սխալները, կամ ընդհանուր աշխատանքին մէջ ներմուծէին բոլորովին նոր պայմաններուն համապատասխան քայլեր: Ներկայիս բարձրացնել ժամանակավրէպութեան թէզը, փաստօրէն կը նշանակէ ստեղծել կանխահաս պարապ մը, որ լեցնելու պատրաստ չեն բարեսիրական կազմակերպութիւնները եւ բոլորովին անտէր թողուլ արեւմտահայութեան հողային դատը:

Ճիշդ է, որ Սփիւռքահայութիւնը կ՚ընթանայ դէպի ապաքաղաքականացում: Բայց արդեօ՞ք պէտք է քաջալերել այդ ընթացքը եւ ինչո՞ւ, քան մը որ նշմարելի է Հայաստանի իշխանութիւններու կողմէ: Արդեօ՞ք որեւէ օգուտ կ՚ակնկալուի կուսակցութիւններու անշքացումէն, աւելի ճիշդ կանխահաս անշքացումէն: Ընդհակառակն, քաղաքականացած Սփիւռք մը ամէնէն ուժեղ յենարանը կրնայ դառնալ Հայաստանին եւ դերերու ճիշդ բաշխումով մը կատարել լրացուցիչ այն աշխատանքները, որոնք այսօր ի վիճակի չեն կատարելու հայրենի իշխանութիւնները:

Իր գոյութեան 88 տարիներուն Հ. Բ. Ը. Մ.-ը չէր արժանացած այն արժեւորումին, որուն արժանացաւ հայրենի հողին վրայ իր գումարած առաջին համագումարին առիթով: Այդ արժեւորումը նոր պարտաւորութիւններու տակ կը դնէ Միութիւնը: Բայց եւ այնպէս մեր հըրճուանքը կը մնայ կիսատ, երբ ամէն անգամ բարեսիրական կազմակերպութիւններու արժեւորումը առիթ կը ծառայէ նսեմացնելու քաղաքական կուսակցութիւնները՝ որոնց շուքին տակ աճած եւ գործած են այդ կազմակերպութիւնները...:

ՅԱԿՈԲ ՓՕՂՈՍԵԱՆ

«Նոր Օր»
Հոկտեմբեր 29

ՓՈՒԽԱՆ ՏՈՄՍԻ

Tempête dans un bénitier...

Անցնող տարիների փոշին կարծես որոշ չափով ծածկել էր Երուսաղէմի ձեռագրերի վաճառականութիւնը, ինչպէս նաեւ Մխիթարեան Միաբանութեան անխոհեմ եւ զայրացնող ձեռնարկները, որոնք մտահոգիչ կացութեան մատնեցին պատկառելի անցեալ ունեցող այդ Միաբանութիւնը:

Ահա հիմա էլ կարծես մի նոր գայթակղութիւն է ծնունդ առնում, հայկական հնաւուրց մի եկեղեցւոյ շուրջ:

Վենետիկի փողոցներից անցնելիս, աչքս դիպաւ թերթավաճառների կըրպակների ճակտին կպած մի աֆիշի, որ ապտակի պէս ինձ հարուածեց՝

CHIESA ARMENA OFFRESI
I ROSA SALVA IN TRATTATIVA
(Ծախու հայկ. եկեղեցի,
Ռոզա Սալվա բանակցութեան մէջ է):

Մեղա՛յ, մեղա՛յ, Տէր Աստուած:

«Դէհ արի Վարդապետ, նորից մի գժուի...»:

Յիշեալ շնդալից խորագրով, լոյս է տեսել ուրեմն մի յօդուած, Վենետիկի La Nuova օրաթերթում (Նոյ. 4), զարդարուած եկեղեցւոյ խորանի լուսանկարներով, ինչպէս նաեւ Վրդ. Հ. Մարտիրոս Ապաճեանի դիմանկարով:

Իսկ եկեղեցին ասածը, Վենետիկի Calle degli Armeni փողոցում գտնուող Ս. Խաչ եկեղեցին է, որ կառուցուել է 17-րդ դարում, Տոճերի շրջանին: Ուստի Եւրոպայի Հայոց ամենահին աղօթավայրն է, երբ կար բարգաւաճ մի հայ գաղութ: Հետզհետէ, այդ գաղութը նուաղեց, հալուեց, կորաւ: Բայց մնաց մեր հաւատքի այս բերդը:

«Ծախու հայկական եկեղեցի» ... Ցրցամած՝ քեզ հարց ես տալիս՝ միթէ՞ դրամի ուժով կարելի է գնել մի սրբավայր:

Ինչ խօսք որ դրամը թէ՛ բարիք է, թէ՛ չարիք: Բայց նրա բարիքը սահմանափակ է, իսկ չարիքը անսահման...

Ասում են թէ այս յօդուածի հեղինակը Ճիորճիօ Ջէչչէթթին է: Հանրածանօթ վենետիկցի մի լրագրող է: Ընդունենք: Բայց հարց է թէ, արդեօք նա ծանօ՞թ է Հայերին, հետաքրքրուե՞լ է Վենետիկի հայ գաղութով: Իսկ ինչո՞ւ նախապէս այս եկեղեցւոյ շուրջ «ճարտել»ուց առաջ նա պարտք չի համարել դիմել Ս. Ղազարի Մխիթարեան հայրերին: Թւում է որ Ճիորճիօ Ջէչչէթթին զրկուած է պարկեշտութեան սկզբունքից, ինչպէս բազմաթիւ լրագրողներ, որոնց մտահոգութիւնը կամ առաքելութիւնը՝ տեղեկացնել, իրազեկ պահել չէ ընթերցողներին, այլ՝ պարզապէս զարմացնել, ցնցել: Մի զոյգ ժամանակները ստիպում են որ լրագրողները եւ մանաւանդ մամուլի պատասխանատուները, հեղինակութիւն ու համբաւ ձեռք բերեն սքուփներով... Լրագրողները մասամբ դառնում են «սանսասիա»յի որսորդներ: Կամ էլ այնքան աշխոյժ են ու ժիր որ նմանում են աղբ որոնող ճանճերին ... Կարծես որ ղազեթաճի Ճիորճիօն այս խաւին է պատկանում:

Կամ էլ Վենետիկի այս լրագրողը ընդունակ է նաեւ, այսպէս ասած՝ «միջազգային լեզու»ին, այն «լեզու»ն որ Իտալիայում հալածւում է եւ կոչւում՝ «մանի փուլիթէ» գործողութիւն... Այս պարագայում ո՞վ է ուրեմն դիմել այս միջոցին, որպէսզի լոյս տեսնի այսպիսի անհեթեթ գրութիւն:

Ինչ որ է: Իրողութիւնն այն է որ Մխիթարեան Միաբանութիւնը բնաւ չի ցանկացել վաճառել Ս. Խաչ եկեղեցին: Ոչ իսկ նրա մտքից անցել այս տեսակ սրբապիղծ մի մտածում:

Ինչ վերաբերում է յիշեալ պնորդ Ռոզա Սալվային, պարզուեց որ սա հանրածանօթ անուշավաճառի մի հաստատութիւն է եւ մեծ համբաւ է վայելում Վենետիկում իր կարկանդակներով եւ այլ քաղցրեղէններով: Հաւանական է որ այդ նշանաւոր անուշավաճառը ցանկանում է աւելի ուռճանալ, տէր դառնալով Ս. Խաչ եկեղեցուն: Քանի որ նրա վաճառատունը շատ մօտ է Calle degli Armeni փողոցին:

Ուստի մի պահ կարելի է երեւակայել թէ ինչպիսի ինքնատիպ յայտարարութեամբ Ռոզա Սալվան պիտի կատարէր իր նոր մասնաճիւղի բացումը, ի լուր Վենետիկցիներին եւ այլազգի զբօսաշրջիկների ջոկատներին՝

«Նոր է բացուել Calle degli Armeni-ի վրայ շքեղ մի թէյատուն ուր Հայոց հնաւուրց եկեղեցում պիտի կարողանաք ճաշակել մեր ախորժահամ baïcoliները եւ մանաւանդ մեր անմա՛ն religieuseները»:

Բայց համոզուած ենք թէ այս ծանուցումը լոյս պիտի չտեսնի եւ Ռոզա Սալվա պիտի չհասնի իր «մուրազ»ին:

Դարերի ընթացքում բազմաթիւ «պահապան հրեշտակ»ներ ու փերեզակներ եկել են ու անցել, Ս. Խաչ եկեղեցուց ոչ մի քար չի պակսել: Հաւատում ենք, կատաղօրէն, որ դրամի բիրտ ուժը մնում է անզօր Հայոց եկեղեցու գոյութեան դիմաց:

Կ՚ուզենք նաեւ հաւատալ որ կախարդիչ տոլարի «էներկիա»յով կարելի պիտի չլինի ընտրել վաղուայ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը...:

Կ. ՋՐԲԱՇԵԱՆ

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԱՍԻՆ

ԽՄԲ. -- Հոկ. 23-ին թրքական հեռատեսիլի Քանալ Տէ-ն շահեկան վիճարկում մը սփռած է փոքրամասնութեանց մասին: Վիճաբանութիւնները երբեմն լարուած մթնոլորտ մը ստեղծած են, ինչպէս կը վկայէ Մարմարա (Հոկ. 24): Ստորեւ, երկու մասով, այդ ասուլիսը:

* * *

«Քանալ Տէ» հեռատեսիլի կայանը սկըսաւ Ռիւսթէմ Պաթումի կողմէ ղեկավարուած վիճաբանական ասուլիսներու նոր շարքի մը, որ կը կոչուի «360 աստիճան»: Այս նոր շարքին առաջինը յատկացուած էր Թուրքիոյ մէջ փոքրամասնութիւններու հարցերուն: Այսքան հրապարակային կերպով քիչ արծարծուած այս հարցը ծեծելու հրաւիրուած էին զանազան փոքրամասնութիւններէ ներկայացուցիչներ եւ

Թուրք լրագրողներ ու մտաւորականներ: Յայտագիրը տեւեց մօտաւորապէս մէկուկէս ժամ եւ տեղ տեղ հասաւ ծայր աստիճան չահեկան բայց նոյնքան պայթուցիկ համեմատութիւններու:

Ասուլիսին հրաւիրուած էին հետեւեալները. - Իրաւաբան Տիրան Պաքար, «Շալոմ» թերթի ներկայացուցիչ Սիլվիօ Օվատիա, երգիչ Ֆէթոն, լրագրող ու Պատրիարքարանի մամլոյ դիւանի անդամ Աննա Թուրայ, «Օրթա Տողու» թերթի աշխատակից Արսլան Պուլութ, նշանաւոր կատակերգակ Սէլիմ Նաշիտ, Մարմարա համալսարանէն իրաւաբանութեան դասախօս փրոֆ. Մէհմէտ Աքիֆ Այտըն, Թուրք պատմաբան եւ «Վարլըք Վէրկիսի» անուն գիրքին հեղինակ Ռըտվան Աքար, Փրոֆիլօ Հոլտինկ հաստատութենէն Նէսիմ Լէվի, Քիմխա Գործատէրերու Արհմիութեան ներկայացուցիչ Ալպէր Պիլէն, «Ժամանակ» թերթէն Արա Գօչունեան, Մարդկային Իրաւունքներու Միութեան ներկայացուցիչ Հիւլիա Տէմիր, Հայ Բողոքական համայնքէն Գրիգոր Ագապալօղլու եւ պատմաբան Մէհմէտ Պաշարան:

Հանդիսավար Ռիւսթէմ Պաթում նախ յայտնեց որ այս յայտագիրը ամէն կիրակի պիտի յատկացուի զանազան նիւթերու եւ յայտագրին առաջինը կը տրամադրուի քիչ արծարծուած կարեւոր խնդրի մը որ է Թուրքիոյ մէջ փոքրամասնութիւններուն վիճակն ու հարցերը:

Նախ ցուցադրուեցաւ քանի մը Հայերու հետ կատարուած ռեփորթաժ մը: Գումգափուէն Նազարէթ Դաւիթեան կը յայտնէր որ փոքրամասնութիւնները անհանդուրժող կէտեր կան եւ անոնցմէ մէկն ալ անունի հարցն է: Ժողովուրդը տարօրինակ հակազդեցութիւն ցոյց կուտայ փոքրամասնութիւններու անունը լսելով: Նոյնը կը պատահի պետական գրասենեակներուն մէջ:

Առաջին խօսողը իրաւաբան Տիրան Պաքարն էր: Բայց անոր բերնէն ելած առաջին նախադասութիւնը արդէն պատճառ դարձաւ որ փոթորիկ մը պայթի: Երբ ան, հանդիսավարին խօսքը կրկնելով ըսաւ որ հայ հայրենակից մըն է, «Օրթա Տողու» թերթին թղթակիցը առարկեց եւ հարցուց թէ հա՞յ հայրենակից է թէ ոչ Թուրք հայրենակից: Առաջին վայրկեանէն կատարուած այս միջամտութիւնը քիչ մը ելեկտրականացուց մթնոլորտը, բարեբախտաբար Տիրան Պաքար անուշի կապեց ու իր խօսքը շարունակեց ընդգծելով թէ ինք Թուրք հայրենակից է: Խօսեցաւ հասարակչռեալ ձեւով, միջոց մը յիշեց Ունեւորութեան Տուրքի հարցը եւ պատմեց թէ ընտանիքը որքա՛ն տառապած էր այդ տուրքէն: Որպէս իրաւաբան բացատրեց թէ որքա՛ն ապօրէն օրէնք մըն էր այդ:

Երկրորդ խօսողն էր «Շալոմ» թերթէն Սիլվիօ Օվատիա, որ ըսաւ որ ինք որպէս հրեայ փոքրամասնութիւն որեւէ հարց չէ ունեցած, զինուորութիւնը Կիպրոսի մէջ ըրած է: Ան որպէս գանգատելի հարց, յիշեցուց որ փոքրամասնութիւնները այս երկրին մէջ միջոց մը ահաբեկչութեան հարցի առընչութեամբ նկատուած են «փոխանիէլ վտանգ», ինչ որ շատ անիրաւ էր: Բարեբախտաբար կառավարութիւնը աւելի վերջ սրբագրեց իր այդ տրամադրութիւնը: Ցաւ յայտնեց նաեւ որ պատահած որեւէ յանցագործութեան պարագային անպայման կը շեշտուի այդ յանցագործին ծագումը, եթէ ան փոքրամասնութեան կը պատկանի:

Աւելի վերջ խօսք տրուեցաւ Ֆէթոնին, որ յայտնեց թէ իր մայրը հայ է, հայրը յոյն: Պատմեց թէ ինչպէս անցեալի մէջ ան ապրած է յոյն, հայ, իսլամ եւ հրեայ միասնութեան մը մէջ: Գծեց էթնիք համակեցութեան համայնապատկեր մը եւ ըսաւ որ ինք անհանդիստ կ'ըլլայ փոքրամասնութիւն բացատրութենէն: Ան ալ ըսաւ որ փոքրամասնութիւնը կարգ մը հարցեր ունի եւ անհանգիստ է որոշ շրջանակներու կողմէ ցուցաբերուած թշնամական արտայայտութիւններէ: Ան յիշեցուց Սեպտեմբեր 6 -- 7-ի դէպքեր եւ պատմեց թէ ինչպէս վախով -- դողով անցուցած էր այդ գիշերը: Բայց այդ բոլորը կարելի չէ վերագրել ամբողջ Թուրք ժողովուրդին: Միայն թէ, ըսաւ ան, եւ այս կէտին մէջ ուժեղ էր իր բողոքը, դուրսը պատահած հակաթուրք դէպքի մը փոխարէն այստեղի Հայերուն դէմ գրգռութիւն չկատարուի, եթէ դուրսը Թուրք մը սպաննուի, այստեղ Հայերուն դէմ սպառնալիքներ չկատարուին:

Եւ երբ հարցուեցաւ թէ այդպիսի սպառնալիքներ կը պատահի՞ն, ան ըսաւ որ անշուշտ որ կը պատահին:

Ապա արտայայտուեցաւ «Օրթա Տողու» թերթի աշխատակից Արսլան Պուլութ, որ զանազան վերլուծումներէ վերջ յայտնեց թէ Թուրքիոյ մէջ հիմնականը իրաւաբանութեան գերիշխանութիւնն է: Բայց երկար կանգ առաւ Թուրք - Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Սէլչուք Էրէնէրօլի կողմէ Յունաց Պատրիարքին դէմ կատարուած մեղադրանքներու ու պնդումներու վրայ, այնքան որ հանդիսավարը պարտաւորուեցաւ կտրել անոր խօսքը, յայտնելով թէ այս յայտագրին մէջ անտեղի է ուրիշի մը ըսածները փոխանցել:

Յաջորդեց շատ հետաքրքրական բաժին մը: Խօսեցաւ Ունեւորութեան Տուրքի պատմաբան ու այդ նիւթին վրայ գրուած գիրքի հեղինակ Ռըտվան Աքար: Այս վերջինը հիանալի անկողմնակալութեամբ եւ քաջութեամբ ըսաւ որ որքան որ ալ երկրին մէջ փոքրամասնութիւններու նկատմամբ արդարադատութիւն մը կայ, գործնականին մէջ այդպէս չէ: Եթէ Կալաթասարայ խումբը մրցում մը շահի, բոլորս ալ կ'ուրախանանք: Կ'ուրախանան նաեւ Յունաց Զողրաֆիօն լիսէի աշակերտներն ու մարդիկը: Բայց ամէն մրցումէն վերջ ոմանք կուգան ու կը փշրեն այդ դպրոցին ապակիները: Ասիկա ազգասիրական զգացում չէ, նախանձկանութեան զգացում է: Փոքրամասնութեան պատկանողները իբրեւ թէ օրէնքին դիմաց հաւասար են, բայց թէ՛ հաւաքականութիւնը, թէ պետութիւնը տարբեր հայրենակիցներ կը նկատէ զանոնք: Ցաւալի տեսարան է այս: Եւ ամէնէն ցաւալի դէպքերէն մէկն ալ Ունեւորութեան Տուրքի հարցն է:

Ռըտվան Աքար այստեղ պիտի ըսէր ուրիշ բաներ, բայց հանդիսավարը կտրեց ու յիշեցուց որ նոր սերունդը չի գիտեր Ունեւորութեան Տուրքին մասին, ուստի խնդրեց որ քիչ մը բացատրութիւն տայ այդ մասին: Ռըտվան Աքար հանգամանօրէն պատմեց այդ ողբերգական տուրքին պատմութիւնը, բացատրելով թէ ինչպէս նախապէս փոքրամասնութիւնները կառավարութեան կողմէ «Փիշ»ի վրայ առնուած էին իրենց ունեւորութեան ու հարստութեան համաձայն: Տուրքը պատրաստուեցաւ Միթի կողմէ տրուած ցանկերու ու տեղեկութիւններու հիման վրայ եւ իբր թիրախ ընտրեց միայն փոքրամասնութիւնները:

Ռըտվան Աքարի խօսքերը կտրուեցան պատմաբան Մէհմէտ Պաշարանի կողմէ որ պատասխանելու իրաւունք ուզեց: Այս վերջինը բաւական բարձրաձայն ու խիստ ոճով ըսաւ որ Ունեւորութեան Տուրքի հարցին մէջ պէտք է քննել նաեւ թէ ի՞նչ վիճակ ունէր Անատոլուի մարդը: Պատերազմի այդ տարիներուն Անատոլուի Թուրք ժողովուրդը հացի կարօտ էր, անօթի էր, եւ մինչեւ իսկ պարտաւորուեցաւ չան ու կատուի միս ուտել: Այս պայմաններու մէջ պէտք էր հասկացողութիւն ցոյց տալ Ունեւորութեան Տուրքի կիրարկումին, նոյնիսկ եթէ ան սխալ մըն էր:

Հանդիսավարը աւելի մեղմ խօսելու հրաւիրեց պատմաբան Պաշարանը եւ յիշեցուց որ այստեղ քաղաքակիրթ պայմաններու հետ կը վիճինք իրարու հետ: Աւելի վերջ ուզեց որ Ռըտվան Աքար պատասխանէ ու շարունակէ իր խօսքը, բայց Ռըտվան Աքար ցաւ յայտնեց իր դիմացիններուն խօսելակերպին համար եւ ըսաւ որ առ այժմ չուզեր շարունակել:

Հանդիսավարը ելեկտրականացած մթնոլորտը թեթեւցնելու համար խօսք տուաւ կատակերգակ Սէլիմ Նաշիտին, որ ըսաւ որ մայրը Յոյն է, հայրը Թուրք (նշենք որ հայրը նշանաւոր կատակերգակ Նաշիտն էր): Սէլիմ Նաշիտ ուղղակի պատասխանեց պատմաբան Մէհմէտ Պաշարանին, ըսաւ որ ինք պատերազմի շրջանը ապրած է, կտրօններով հաց ու շաքար առնուած շրջանը տեսած է, բայց աւելցուց որ Թուրք ժողովուրդը այդ շրջանին այնքան ալ զրկանք չէ տեսած եւ այս երկրին մէջ ոչ մէկը կատու կամ մուկ կերած է:

Խօսեցաւ Փրոֆիլօ հաստատութենէն Նէսիմ Լէվի, որ ըրաւ իր ընտանիքին պատմականը, բացատրելով որ իր ընտանիքն ալ 500 տարի առաջ Սպանիայէ եկածներուն շառաւիղն է: Զանազան օրինակներ թուելով ըսաւ որ հրեայ համայնքը շատ յարմարած է երկրին մշակոյթին, ամէն մարզէ ներս Հրեաներ մասնակցութիւն կը բերեն եւ թէ ինք սխալ կը գտնէ որ փոքրամասնութիւն բացատրութիւնը գործածուի իրենց համար: Ան մասնաւորաբար գանգատեցաւ որ իր ինքնութեան թուղթին մէջ գրուած է որ ինք Հրեայ է: Ասիկա արդէն խտրականութիւն կը նշանակէ, որովհետեւ իմ կրօնքս միայն զիս կը շահագրգռէ, ըսաւ ան եւ աւելցուց որ բացի կրօնքէ, ամէն բանով Թուրք է:

(Մնացեալը յաջորդով)

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՐՑԸ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԷՋ

Խորհրդային կարգերու ջնջումէն ետք Արեւելեան Եւրոպայի մէջ ծաղում առաւ մարտունակ ազգայնականութեան երեւոյթ մը որ կը սնանի պատմութեան նախադարեան էջերու ընթերցումով ու ռոմանթիկ դիցաբանութեան մը: Այս մասին լաւ օրինակ մը կը նկատուի բրիտանացի լրագրողի մը սերբ սպայի մը խօսակցութիւնը: Առաջինը կը հարցնէ թէ ի՛նչ մղումով սպան որոշած է զինեալ պայքարին մասնակցիլ. ան անվարան կը պատասխանէ որ գացած է Քոսովոյի պատերազմին իր հայրերուն թափած արեան վրէժը լուծելու: Եւ երբ բրիտանացի լրագրողը դիտել կուտայ որ խօսքը կը վերաբերի ԺԴ. դարու անցքի մը, Սերբը կ'ըսէ. «Դուք հո՛ն, Արեւմուտքի մէջ ոչինչ կը հասկնաք սերբական ոգիէն»: Մեծ տէրութիւններու կողմէ ջնջուած տէրութիւններու ժողովուրդները ժամանակավրէպ յայտնութիւններ կ'ընեն Ի. դարու աւարտին. այդպէս է, օրինակ, մօրուաւոր Չէթնիքներու եւ Դոնի կոզակներուն պարագան: Ռոմանթիկ նոյն դիցաբանութեան գլխաւոր զոհերը կ'ըլլան ազգ. փոքրամասնութիւնները որոնց ամէնէն յայտնին է մահմետական Պոսնիացիներու պարագան: Անոնք իրենց քրիստոնեայ դրացիներուն կողմէ ուղղակի ժառանգորդները կը նկատուին Օսմանեան կայսրութեան եւ առով՝ «սլաւական աշխարհ»ին «դաւաճան»ները: Անշուշտ, կարելի չէ հաւատք ընծայել թէ Պելկրատի կամ Զագրէպի քաղաքական դէմքերուն համար հինգ դարու անցեալ ունեցող հարցերը մահու կենաց հանգամանք ունին. ամբողջ հարցը այն է որ պատմութիւնը ներկայի անոնց նպատակներուն իրագործումին յարմար տուեալ կ'ընձեռէ: Նախկին Եուկոսլաւիոյ հարաւային շրջանը լաւագոյն ապացոյցը կու տայ գաղափարական զէնքին ազդեցիկ բնոյթին: Քոսովոյի Սերպերը երկար ատենէ ի վեր փոքրամասնութիւն են. այսուհանդերձ, միջնադարեան «ազգային օրրան»ի պատճառաբանութիւնը անոնց համար բաւարար պատճառ կ'ըլլայ երկաթեայ ձեռքով վարելու երկիրը:

Այս մօտեցումով զարմանալի չէ նաեւ Մակեդոնիոյ առընչուած «պատմական» կնճիռը. Յոյներու յամառութիւնը անհասկնալի է իրենց եւրոպացի դաշնակիցներուն որոնց համար ըմբռնելի կոմ չունի երկու հազար տարուան «մշակութային ժառանգութեան» պնդումը:

Ինքնորոշման սկզբունքին կիրարկումը Եւրոպայի այս շրջանին մէջ միշտ արգելքներու կը բախի: Տասնամեակներէ ի վեր, ցեղային ամէն խմբաւորումի «ազգային ինքնութեան» պիտակ տալ ու մարդահամարները արդիւնքները խեղաթիւրել, սովորական կը նկատուի: Ամէն իշխանութիւն տեսականօրէն կ'ընդունի յարգել փոքրամասնութիւններու իրաւունքները, սակայն յաճախ իրականութիւնը այլ պատկեր կու տայ:

Պուլկարիոյ մահմետական Փոմաք փոքրամասնութեան պարագան անհամաձայնութեան նիւթ է պատմաբաններու միջեւ. կարելի չըլլար որոշել թէ անոնք մահմետականացած Սլաւնե՞ր են, թէ սլաւացած Թուրքերու շառաւիղներ: Քաղաքական մարդիկը զատած են լուծումը: Դարասկիզբէն ի վեր ութ անգամ պահանջած են որ Փոմաքները պուլկարացնեն իրենց անուններուն ուղղագրութիւնը: Ու մինչեւ այսօր Թուրք փոքրամասնութիւնը գլխացաւ է պուլկար ազգայնականներուն համար: Նոյնիսկ մանկաբոյժ մը առաջարկած է տղաբնակներու արիւնին ԱՏՆ տարրը քննել, հասկնալու համար թէ ով է իսկական Պուլկարը: Առաջարկ որ հիթլէրեան մարդաբան Ռոզէնպէրկի մեթոտը կը յիշեցնէ:

Երեւոյթը ներկայ է նաեւ Պալթեան երկիրներուն մէջ. Լիտուանիոյ մէջ լրջօրէն կ'ոգեկոչուի Ժոկալլայի «ազգային դաւաճանութիւն»ը որ կ'ըսուի թէ ծախուած է Լեհերուն, 1386-ին անոնց թագաւորը դառնալով: Այս խնդրին մէջ մեծագոյն դժուարութիւնը կը յարուցանեն այն անձնաւորութիւնները որոնց ծնդաբանութիւնը ոչ մէկ դասաւորումի մէջ տեղ կը գտնէ: Կոպեռնիկի լեհական կամ գերման ծագումին հարցը քարոզչութեան օգտակար եղած է, բայց ոչինչով նպաստած է ճշմարտութեան յայտնութեան:

ԺԹ. դարու ամէնէն կարեւոր հունգար նկարիչներէն համարուած Լասլօ Մետնիանսզքի որպէս Սլովաք կը յայտնուի Պրաթիսլաւայի Ազգ. պատկերասրահին մէջ: Իր պաստառները կը ներկայացուին Լատիսլաւ Մետնանսքի անունով:

Լեհերն ալ ձերբազատած չեն այս խնդիրներէն: Բայց բարեբախտաբար, պատմական իրաւունքներու պնդումները շատ ազդեցութիւն չեն ունենար Լեհաստանի քաղաքական որոշումներուն վրայ: Սակայն, արդեօք կացութիւնը նոյնը պիտի ըլլա՞յ, եթէ ինչպէս 1939-էն առաջ Լեհաստանի փոքրամասնութիւնները բնակչութեան 35%-ը կազմէին:

ՔԱՂՀԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ԴԵՂ ԿԸ ԾԱԽԵՄ...

Վերջին շրջաններուն գլխաւորաբար Միացեալ - Նահանգներու մէջ ուշադրութիւն կը գրաւէ այն երեւոյթը որ դեղագործական մեծ հաստատութիւններ արտակարգ եռանդով լծուած են իրենց արտադրութիւնը վաճառելու գործին: Մինչեւ իսկ տեսնուած է որ օդապարիկներու արձակման հանդիսութեան մը ընթացքին, մարզադաշտին վրայ հոթ տոկ ծախողներու աղմուկին մէջ, ձեռքը բարձրախօսով պարոն մը զեղչի կտրօններ կը բաժնէ ծանօթ ընկերութեան մը մէկ դեղին համար: Օգտուելու համար այդ զեղչէն, դեղը սպառելու կոչուածները պէտք է բժիշկէ մը դեղագիր մը ունենային: Ստամոքսի կեղին դէմ ծանօթ «Թակամէթ» անուն դեղին համար ալ արտադրող հաստատութիւնը մամուլով ծանուցում կատարած է, ընկերացնելով 20 տոլարնոց կտրօններ, օգտագործելի՝ դեղը գնելու պարագային: Ուրիշ հաստատութիւն մը որ հերաթիփութեան դէմ դեղ մը կը պատրաստէ, երկչոտները քաջալերելու համար ծանուցումով մը հրաւէր ուղղած է բժշկական ձրի քննութեան մը. հասկնալի է որ յոյսերը կեդրոնացած են այդ քննութենէն ետք խնդրոյ առարկայ դեղին գործածութեան թելադրութեան վրայ:

Գիտական շրջանակներէ բազմաթիւ քննադատութիւններ կատարուած են նման հաստատութիւններու հասցէին: Ընդունուածը այն է որ դեղի ծանուցումները սպառողներուն կը մոռցնեն էականը որ դեղի մը տեղին գործածութեան անհրաժեշտութիւնն է եւ երկրորդական անբաղձալի ազդեցութիւնները:

Դեղերու ծանուցումներուն համար պարտաւորիչ է նշել գործածութեան ձեւերը եւ կողմնակի ազդեցութիւնները. սակայն տառերը այնքան փոքրատառ կը գրուին որ ոչ ոք ձանձրոյթը յանձն կ'առնէ զանոնք կարդալու:

Սպառողներու ընկերակցութեան մը նախագահը դիտել տուած է որ դեղի ծանուցումները սկսած են կիրարկել ինքնաշարժերու ճարտարարուեստին մէջ շահաբեր նկատուած մարտավարութիւնը: Դեղագործները կը մեկնին սպառողներու մտքին մէջ տեղ գրաւելու եւ առանց դեղագիրի պարտաւորութեան վաճառելի դեղերու մրցակցութեան տոկալու նպատակէն:

Պէտք է ըսել որ դեղերու համար կատարուած ծանուցումները տակաւին հեռու են փափաքելի արդիւնքը տալէ. օրինակ, Թակամէթի պարագային, սպառումը շարունակած է նուազում արձանագրել. թէեւ պատասխանատուները այն կարծիքը ունին որ առանց զեղչի կտրօններուն աւելի ծանր պիտի ըլլար կացութիւնը:

Օր. Սօնա Փաչայեան,

Տիկին Հռիփսիմէ Շիրինեան զաւակները ու թոռները,

Տիկին Ժանին Փաչայեան

խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ-մօր, նանիին եւ կեսրոջ՝

ՏԻԿԻՆ ՀԵՂԻՆԷ ՓԱՇԱՅԵԱՆ-Ի

(ծնեալ՝ Ալլանեան)

մահը որ պատահեցաւ Նոյ. 2-ին, 97 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ ընտանեկան մտերիմ շրջանակի մէջ, Նոյ. 8-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ եկեղեցին ու մարմինը ամփոփուեցաւ Պանթէօ - Փարիզիէնի ընտանեկան դամբարանին մէջ:

Այս տխուր առթիւ, ողբացեալին յիշատակին ընտանիքը 1.000 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ի բարգաւաճման:

***

«ՅԱՌԱՋ». - Մեր ցաւակցութիւնները Տիկին Հ. Շիրինեանի:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին կը նուիրեն. --

ԱՐՆՈՒՎԻԼ. -- Տէր եւ Տիկին Շառլ Եկէնեան 1.000 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

ՍԷՆ - ՄԱՆՏԷ. -- Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Մուրատեան 1.000 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

Գեղամ Տէվէճեան 500 Ֆր. Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

Նորայր Տիլան 1.000 Ֆր. Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 300 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

ԹՐԱՄՊԼԷ. -- Տիկին Իսկուհի Գըզըրեան (ծնեալ՝ Թեւանեան) 250 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. -- Տոքթ. Աւետիս Ինճէճեան 500 Ֆր. ԻՒՄԱՖ-ին (ստանալ «Յառաջ»էն):

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. -- Տոքթ. Աւետիս Ինճէճեան 500 Ֆր. կը նուիրէ Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին (ստանալ «Յառաջ»էն) իր քեռկինոջ՝ Տիկին Նուարդ Թախթալեանի յիշատակին:

ՅՈՒՇԱՑԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թաղէոսեան» մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկերուհիները Շաբաթ, Նոյ. 19, առաւօտեան ժամը 10-ին, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տունը՝

17, rue Bleue, Paris 9e — M° Cadet

Բոլորին ներկայութիւնը անհրաժեշտ է:

Collecte de livres

Le C.R.D.A. collecte tous les jours et les samedis matins de 10h à 13h au 36, rue de Trévise, Paris 9e des livres, revues, journaux en langue française ou étrangère, afin d'approvisionner les écoles et universités d'Arménie ainsi que la librairie en langue française qu'elle va ouvrir à Erevan avec l'Association du 7 Décembre 88.

Cette librairie par le biais de l'échange de livres permettra aussi d'approvisionner en ouvrages arméniens les autres centres de la Diaspora ainsi que les écoles communautaires d'Europe.

Nous collectons aussi tous manuscrits ou mémoires des rescapés du génocide ou textes ayant trait à notre mémoire collective ainsi que thèses, photos, enregistrements, films qui seront stockés et envoyés en Arménie.

Les camions du 7 Décembre 88 arriveront dans la semaine du 14 au 20 Novembre et repartiront quelques jours après.

Nous avons besoin de soutien financier.

Tél. : 42 46 05 58
Fax : 42 46 33 78.

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Նոյեմբեր 19, Տօն է Ամենայն Սրբոց՝ Հնոց եւ Նորոց, Յայտնից եւ Անյայտից:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

***

Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 21՝ Տօն է Ընծայման Ս. Կուսին ի Տաճարն:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

Télévision : *FRANCE 2*

Dimanche 20 Novembre, 0 h 15 Musique au Cœur (Eve Ruggieri) : *HARMONIE D'ARMENIE.*
Kallen Espérian (*soprano*),
Vartan Mamikonian (*piano*),
Groupe de musique tzigane Jean-Mars Phillips,
David de Sassoun (G. Aprikian)

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

Ֆրանսերէնի թարգմանուած իր գործերուն հատորին հրատարակման առթիւ՝

« S O L E I L D' A U T O M N E »

(Collection «*Les Grandes Traductions*»)
Editions Albin Michel

Չորեքշաբթի, Նոյ. 16, ժամը 20.30

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE

126, rue Roger Salengro,
69100 VILLEURBANNE

ACTIVITES REGULIERES

- cours d'arménien (niveau débutants) avec initiation à l'histoire du peuple arménien;
- cours de danses arméniennes (pour enfants et adultes);
- apprentissage du français (langue étrangère);
- cours d'expression corporelle
- initiation à l'informatique;
- cours de cuisine orientale.

Renseignez-vous au 78 93 57 43 (les après-midi du mardi au samedi).

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une

SOIREE DANSANTE

AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS

le Samedi 19 Novembre à partir de 23h

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée).

Les derniers rois d'Arménie

Une vidéocassette VHS de 50 mn. basée sur l'exposition «*Le Royaume arménien de Cilicie*».

Disponible en SECAM ou PAL auprès de :

PRIAM Production
Ecole Normale Supérieure
Fontenay / St - Cloud
Ave de la Grille d'Honneur
Le Parc, 92211 St-Cloud Cedex.
Tél. : 47. 71. 91. 11 poste 424.

Prix : 150 F. + 15 F. de port par K7.

Chèques à l'ordre de :
Agent comptable de l'ENS.

M.C.A. Villeurbanne

Conférence sur le thème de la «CREATION D'ENTREPRISE»
avec *HENRI SIRANYAN,*
Professeur à la Faculté de Valence,
Commissaire aux Comptes

Le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 30

à la M. C. A. V.
126, rue R. Salengro, 69100 Villeurbanne

Renseignements : 78. 93. 57. 43.

— *Entrée libre* —

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE
1, Boulevard du Nord
93340 LE RAINCY
RECHERCHE
UN(E) CUISINIER(E)
demeurant secteur *Arnouville,*
Gonesse de préférence.

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 500 Francs. -

M. Armand Mekhitarian, M. Nersès Melkonian, M. Jacques Mianco, M. Ardachès Minassian, M. Kermes Mouradian, M. Albert Nichanian, Mlle Sonia Panossian, Mme Sirvart Pearson-Kazandjian, M. Gérard Poultdjian, M. Henri Przybylski-Torikian, M. Sahag Sahaguian, M. R.-Jacques Sarkissian, M. Rouben Sarkissian, M. et Mme Arthur et Elise Sinanian, M. P. Soukiassian, M. Jean-Marie Stepanian, M. et Mme Alain Tashdjian, M. Jean Tatarian, M. Jean Tateossan, Mme Marguerite Tevanian, M. Georges Torossian, M. Michel Torovanderian, M. Laurent Tsavoussian, Mlle Germaine Yeghiazarian, M. Albert Zadikian, M. Philippe Zarmanian, M. Andranik Zorzopian;

— 450 Francs. -

M. Jack Tokadjian;

— 400 Francs. -

Mme Liliane Bouquet.

(*A suivre*)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

sous la présidence de
M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*
et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*
L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,

UN DINER DANSANT

Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30
dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement
(16-20, rue des Batignoles, Paris XVIIe)
animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique
Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «FEYROUZ» (Paris XVe)

Informations et réservations :
42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT... PROCES LEWIS : VERDICT...

C'est le Vendredi 18 Novembre à 13h30 que la Justice française va se prononcer sur l'affaire Lewis, dans le cadre de la 17e Chambre du Tribunal Correctionnel de Paris.

Le résultat de ce procès est *capital* pour les Arméniens. C'est la *négation* ou la *reconnaissance* juridique du génocide qui est en jeu.

CE PROCES CONCERNE TOUS LES ARMENIENS
Pour commenter la décision de la Justice française
et pour présenter sa stratégie d'avenir
Le C D C A organise

une REUNION PUBLIQUE

D'INFORMATION ET DE DIALOGUE

avec la participation de ses avocats et du Dr. Yves TERNON
le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 45
à la M.C.A. — 17, rue Bleue, 75009 PARIS

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 17
JEUDI
17 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.461 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.461

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՐԵՒԱՆ ԱՌԱՆՑ ԼՈՅՍԻ

Երեքշաբթի օր, Նոյեմբեր 15-ին Երեւան բոլորովին զրկուած մնացած է ելեկտրականութենէ: Կառավարութեան բանբերը կը բացատրէ որ Հայաստան կազ չէ ստացած կարենալ բանեցնելու համար ելեկտրակայանները: Այս կացութիւնը կը շարունակուէր Նոյեմբեր 16-ին ալ, երբ խօսեցանք Երեւանի հետ: Պատճառը արկած մըն էր որ պատահած էր կազամուղին Ուզբեկստանի մէջ ինչ որ դադրեցուցած էր կազի հայթայթումը նախ Վրաստանի, ապա՝ Հայաստանի: Նոյեմբեր 16-ին ապահովութիւն կը տրուէր որ երեք օրուան ընթացքին կազամուղը նորոգուած կ'ըլլայ: Բարեբախտաբար օդը լաւ է:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 15)

Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ ՆԱԵՒ ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ԴԵՍՊԱՆ

Նոյեմբեր 14 թուակիր նախագահական հրամանագրով Աւստրիոյ լիազօր դեսպան Արման Նաւասարդեան նշանակուած է նաեւ Հունգարիոյ լիազօր դեսպան, կեցութեան վայրը պահելով՝ Վիեննա:

***

ՍԵՒԾՈՎԵԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆԻ ՄՕՏ

Նոյեմբեր 14-ին Արտաքին նախարարը ընդունած է սեւծովեան վեհաժողովի միջազգային քարտուղարութեան տնօրէն Ե. Կուտովին եւ իր տեղակալը: Խօսակցութեանց ընթացքին շօշափուած են Հայաստանի եւ վեհաժողովի անդամ երկիրներու միջեւ համագործակցութեան, ինչպէս նաեւ կազմակերպութեան առեւտուրի եւ զարգացման դրամատան առաջարկած ծրագրին Հայաստանի կողմէ ստորագրելու հարցերը:

***

ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕԾՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆԸ 1995 ԱՊՐԻԼԻՆ

1995 Ապրիլ 9-ին, Ծաղկազարդի օրը տեղի կ'ունենայ նաեւ նորընտիր կաթողիկոսին օծման հանդիսաւոր արարողութիւնը: Այս կը յաջորդէ ազգ. -- եկեղեցական ժողովին որ կը սկսի Ապրիլ 3-ին եւ որու ընթացքին կաթողիկոսի ընտրութեան արդիւնքներ կը քննարկուին նաեւ եկեղեցին յուզող այլ հարցեր: Ազգ. -- եկեղեցական ժողովին առընչուող կարգ մը հարցեր ալ կը լուսաբանուին այս օրերուն Ս. Էջմիածին զումարուելիք գերագոյն հոգեւոր Խորհուրդի նիստին, ուր յատկապէս օրակարգի նիւթ կը դառնայ ինքնաքննիչներ Թեմի պատգամաւորներու թիւի հարցը:

***

ԻՒՆԵՍՔՕՅԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Արեւելեան Եւրոպայի եւ նախկին Խորհրդային Միութեան երկիրներու մէջ ԻՒՆԵՍՔՕ-յի «զարգացման ծրագիրներու» պատասխանատուներուն եւ իրենց տնօրէնին Վ. Փափազեանի կողմէ Նոյ 14-ին ընդունման ընթացքին քննարկուած են կրթութեան, գիտութեան եւ մշակոյթի մարզերուն մէջ, ինչպէս նաեւ պատմական եւ ճարտարապետական յուշարձաններու վերականգնման գծով Հայաստանի ցուցաբերուող օժանդակութիւնը շարունակելու հարցեր:

***

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՇԻՐԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԽՈՅԵԱՆ

Ֆութպոլի Հայաստանի ախոյենութիւնը վերջ գտաւ Գիւմրիի ներկայացուցիչ Շիրակի ախոյենութեամբ. Երեւանի Հ.Մ.Ը.Մ.-ը գրաւեց Բ. տեղը, երրորդ՝ Արարատ, 4-րդ՝ Հ.Մ.Մ.-Ֆիմա:

Անհաւասիկ վերջին շաբթուան (Հոկ. 31 / Նոյ. 1) խաղերու արդիւնքները. --

Ցեմենտ - Լոռի	3 - 0 (ֆորֆէ)
Վան - Երազանք	1 - 0
Արարատ - Բանանց	7 - 3
Ազնաւուր - Կոտայք	3 - 2
Զանգեզուր - Հ.Մ.Ը.Մ.	3 - 0 (ֆորֆէ)
Կանազ - Նայիրիտ	0 - 3
Բ.Մ.Ա. Արայի - Հ.Մ.Մ.-Ֆիմա	2 - 4

Այս մրցումներէն ետք ընդհանուր դասաւորումը կը պարզէ հետեւեալ պատկերը. -

1.	Շիրակ	52 կէտ
2.	Հ.Մ.Ը.Մ.	45 կէտ
3.	Արարատ	43 կէտ
4.	Հ.Մ.Մ.-Ֆիմա	36 կէտ
5.	Բանանց	35 կէտ
6.	Կոտայք	27 կէտ
7.	Ցեմենտ	26 կէտ
8.	Ազնաւուր	25 կէտ
9.	Երազանք	23 կէտ
10.	Զանգեզուր	22 կէտ
11.	Վան	22 կէտ
12.	Նայիրիտ	18 կէտ
13.	Բ.Մ.Ա. Արայի	17 կէտ
14.	Լոռի	16 կէտ
15.	Կանազ	5 կէտ

Ուրեմն ախոյեանը Շիրակն է որ յառաջիկայ մարզաշրջանին պիտի ներկայացընէ Հայաստանը Եւրոպայի Բաժակի (ԻՒԷՖԱ) մրցումներուն, իսկ վերջին չորս տեղերը գրաւողները՝ Նայիրիտ, Բ.Մ.Ա. Արայի, Լոռի եւ Կանազ պիտի մրցին այլեւս Բ. դասակարգին մէջ:

Նշենք որ մարզաշրջանի ամէնէն շատ կոլ նշանակողը եղած է Երեւանի Հ.Մ.Ը.Մ.-էն Արսէն Աւետիսեան 38 կոլով, որուն դաշտ մուտքը Հայաստանի հաւաքականին հետ, Պելճիոյ դէմ Բ. կիսախաղին, ներկաները կը յիշեն, մեծապէս բարձրացուցած էր խումբին յարձակողական ուժը:

Շ. Ո.

***

Ազրբէջան, որու ԻՒԷՖԱ-ի տուած որոշումով արգիլուած էր Եւրոպայի Ազգերու Բաժակի խաղերը խաղալ իր հողին վրայ, երկրին ներքին անկայուն իրավիճակին պատճառաւ, որոշած է իր մրցումները խաղալ Թուրքիա եւ այս ուղղութեամբ ընտրած է սեւ ծովեան քաղաք՝ Տրապիզոնը:

***

ԿԻՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

Երեւանի ամերիկեան Համալսարանի դահլիճին մէջ, Նոյեմբեր 14-ին բացումը կատարուած է «կիներու վիճակը եւ կնոջական շարժումը յետխորհրդային շրջանին» թեմայով գիտաժողովին որ կը վայելէ ԻՒՆԵՍՔՕ-յի հովանաւորութիւնը: Գիտական այս հաւաքին կը մասնակցէին նախկին խորհ. երկիրներէ եւ Միացեալ -- Նահանգներէն կին հանրային գործիչներ, առողջապահութեան, կրթութեան եւ այլ ասպարէզներու մէջ աշխատողներ: Զեկուցումներ ունեցած են ԻՒՆԵՍՔՕ-յի կեդրոնէն Տիկին Տանալի (Փարիզ) եւ փրոֆ. Լուսմիլա Ցարութիւնեան (Երեւանի համալսարան):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

Է. ՊԱԼԱՏԻՒՐ 29 որոշումներ տուաւ երիտասարդներու վերաբերեալ, իբրեւ հետեւանք կատարուած քննութեան անոնց մօտ, հարցարանի մը միջոցաւ: Ծանօթ է որ «ՍՄԻՔ -- երիտասարդ» մկրտուած ձախող կարգադրութեան ջնջումէն ետք, կառավարութիւնը հարցարաններ ղրկեց երիտասարդներուն որպէսզի իրենց ակնկալութիւնները արտայայտեն: «Երիտասարդներու համար ազգ. խորհրդակցութեան կոմիտէն» քննելէ ետք արդիւնքները իր թելադրութիւնները ներկայացուցած է Պալատիւրի որ տուած է կարգ մը որոշումներ: Անոնց գլխաւորներն են. -- 18 տարեկանի իջեցնել ընտրելի ըլլալու կարելիութիւնը շրջանային եւ թաղապետական ընտրութիւններու մէջ (18 տարեկանին կարելի կը դառնայ քաղաքապետ ըլլալ): Նոր «Երիտասարդ» քարտ մը կը հաստատուի առաւելութիւններով, օրինակ՝ զեղչեր որոնք ի զօրու են եւրոպական 24 երկիրներու մէջ: Այն երիտասարդները որոնք արհեստ սորվելու ընթացքի մէջ են, կրնան մինչեւ 24 տարեկան յետաձգել զինուորական իրենց ծառայութիւնը: Այս միջոցները, արդէն, մէկուկէս միլիառ ֆրանք պիտի արժեն: Հեռաձայնի նոր թիւ մը տրամադրելի պիտի ըլլայ երիտասարդներուն համար որպէսզի որեւէ հարցի առթիւ կարենան դիմել: Նման այլ միջոցներ ալ որոնք մեծ խանդավառութիւն չեն գտած եւ «Իւմանիթէ»ի համար կ'ամփոփուին մէկ նախադասութեան մէջ» «լեռը մուկ մը ծնաւ»:

ՀԵԼՄՈՒԹ ՔՈՀԼ չորրորդ անգամ ըլլալով վարչապետ ընտրուեցաւ, բայց շատ փոքր մեծամասնութեամբ մը (մէկ ձայնի առաւելութեամբ), այսինքն 338 ձայնով 672 երեսփոխանի վրայ: Նախապէս իշխանութեան գլուխ գտնուող կուսակցութիւնները ներկայացուցած էին կառավարական ծրագիրը ուր կը շեշտուէր որ Եւրոպայի քաղաքական միութիւնը նախապատուութիւն վայելող հեռանկարն է: Մեծամասնութեան ծոցն ալ, սակայն, տարակարծութիւններ կան ինչ կը վերաբերի օտարներու շնորհուելիք գերմանական քաղաքացիութեան: Օրինագիծ մը կը նախատեսէր որ գերմանական հպատակութիւն տրուի օտար ծնողքէ Գերմանիա ծնած մանուկներու, բայց քրիստոնեայ -- դեմոկրատները եւ Սէ -- ԷՍ -- Իւ-ն կ'առարկեն եւ կ'ուզեն որ կարգ մը պայմաններ դրուին: Կառավարութիւնը կ'առաջարկէ որ «ազգութեան իրաւունք» ունենան եւ ոչ՝ քաղաքացիութիւն:

ԱԹԷՆՔԻ ԵՒ ԱՆԳԱՐԱՅԻ միջեւ մթնոլորտը մեղմացաւ, մինչ Նոյեմբեր 16-ին ի զօրու պէտք է դառնար ծովի իրաւունքի վերաբերող միջազգային պայմանագրութիւնը, ինչ որ տարակարծութեան պատճառներէն մէկն էր երկու երկիրներու միջեւ: Յունաստան, սակայն, հրաժարեցաւ իր ջուրերուն սահմանները կրկնապատկելէ (6-էն 12 մղոն) ինչ որ Անգարա քազուս պելլի (պատերազմի պարագայ) կը նկատէր:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Հանրապետութեան նախագահը միօրեայ այցելութիւն մը կատարած է Թիֆլիս, ուր հանդիպում ունեցած է Վրաստանի նախագահ Է. Շեվարնածէի հետ: Ս. Տէմիրէլ շեշտած է երկու երկիրներուն աշխարհագրական դիրքին կարեւորութիւնը, գործակցութեան անհրաժեշտութիւնը, ապա արտայայտուած է Ղարաբաղի հարցին մասին: Ան ըսած է թէ պէտք է զարկ տալ լուծումի համար Սէ -- ԷՍ -- Սէ -- Ը-ի գլխաւորած ջանքերուն, առիթ չտալով որ միակողմանի կարգադրութիւններ պարտադրուին: Տէմիրէլ չէ մոռցած աւելցնելու նաեւ թէ հայկական ուժերը պէտք է ետ քաշուին իրենց գրաւած ազրպէջանական տարածքներէն:

ԱԶՐԲԷՋԱՆ Մոսկուայի հետ խզումի կարեւոր քայլ մը եւս առած է երբ Նոյեմբեր 15-ին Խորհրդարանը վաւերացուցած է քարիւղի պայմանագրութիւնները որոնք ստորագրուած էին օտար ընկերութիւններու հետ, Կասպից ծովու նաւթահանքերը շահագործելու նպատակով: Ծանօթ է որ այս պայմանագրութիւնները խոր տարակարծութիւն ստեղծած էին Մոսկուայի եւ Բաքուի միջեւ:

ՊԵԼԿՐԱՏԻ թրքական դեսպանատան մօտը կառքի պայթում մը տեղի ունեցած է. մահացած է շարժավարը: Տեղեկութիւններու համաձայն, դէպքին վայրը քանի մը հարիւր մեթր միայն հեռու է սերպ նախագահ Միլոսեւիչի գրասենեակէն: Ենթադրութիւնները կը կեդրոնանան մաֆիայի ուժերու միջեւ հաշուեյարդարի մը հաւանականութեան վրայ:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ հարաւ -- արեւելեան շրջանը 10 քիւրտեր սպաննուած են եւ մէկ թուրք զինուոր:

ՌՈՒՍԱՆՏԱՅԻ մարդասիրական կազմակերպութիւնները կրկին անգամ ահազանգ կը հնչեցնեն, բողոքելու համար ապահովութեան ողբալի պայմաններուն դէմ: «Առանց սահմանի բժիշկներ»ու բանբերը կը յայտարարէ. -- «կացութիւնը այնպիսի ձեւով վատթարացած է որ բարոյագիտական դետնի վրայ այլեւս անկարելի է շարունակել մեր օժանդակութիւնը ցեղասպանութեան հեղինակներուն եւ անոնց մեղսակից դառնալ»:

ԺԻՍՔԱՐ Տ'ԷՍԹԷՆ նոր գիրք մը ստորագրած է բոլորովին տարբեր քաղաքական բնոյթ ունեցող իր նախորդ գործերէն: Արդարեւ, Ժիսքար վէպ մը գրած է, սիրային վէպ մը՝ «Անցքը»: Ֆիկառօ-ի տուած իր հարցազրոյցին մէջ, Ժիսքար կը խոստովանի թէ «սկնակ» մըն է այդ մարզին մէջ, այլ ծրագիրներ ալ ունի, կ'ընդունի որ որպէս գրական դպրոց, Մօփասանի մօտ է:

«ԿՈՄԻՏԱՍ» ՔԱՌԵԱԿԻՆ ՈՐԱԿԱՒՈՐ ԵՐԵԿՈՅԹԸ

Ինչպէս գրած էինք, Երեւանի «Կոմիտաս» քառեակի գլխաւոր ելոյթը տեղի կ'ունենար Փարիզ, ԻՒՆԷՍՔՕ-յի սրահը Նոյեմբեր 15-ին:

Աւելի քան հազար հոգի ընդունող սրահը լաւ լեցուած էր եւ հանդիսականները բացառիկ վայելք մը ապրեցան շնորհիւ այս քառեակին որուն երաժշտական որակը իսկապէս բացառիկ է: Այդ քառեակը կը բաղկանայ Եդուարդ Թադեւոսեանէ (Ա. ջութակ), Սուրէն Աւխնազարեանէ (Բ. ջութակ), Ալեքսանդր Կոսիմեանէ (ալթօ) եւ Ֆելիքս Սիմոնեանէ (թաւջութակ): Նոյեմբեր 15-ի յայտագիրը կ'ընդգրկէր Վարդանի (ա. քուաթուօրը), Պրամսի քուաթուօր Օփիւս 51-ը, Շուպէրթի «Պարմանուհին եւ մահը» եւ Կոմիտաս: Ստեղծուած խանդավառութիւնը ստիպեց երաժիշտներուն որ բազմաթիւ կրկնութիւններ ընեն (գլխաւորաբար՝ Կոմիտաս ու փակումը՝ Կերշուինով): Ինչ լաւ պիտի ըլլար եթէ օր մը սորվէինք չծափահարել երաժշտական կտորի մը ամէն մէկ «շարժումէն» ետք եւ սպասէինք որ վերջանայ...:

Աւելորդ չէ թերեւս հաստատել թէ նման որակաւոր ձեռնարկները աւելի քան գնահատելի են, ժամանակաշրջանի մը մէջ ուր միջակութիւնը կը տիրէ եւ ուրեմն գովելի է նախաձեռնողներու (Ա.Մ.Ի. եւ Հ.Բ.Ը.Մ.) աշխատանքը:

Քառեակին յաջորդ ելոյթները տեղի կ'ունենան Գերմանիա (Նոյ. 17, 19, 20) Պուա -- Գոլոմպ (Նոյ. 25) Անթոնի (Նոյ. 26), Սէն -- Փիէր տիւ Վօվրէ (Նոյ. 27) հուսկ՝ Ժընեւ (Նոյեմբեր 30):

ԱՆՀԵՏԱՑԱԾ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ՄԵՂՔԸ ԿԸ ՔԱՒԵՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐ

Շուրջ երկու տարի առաջ ասկէ - անկէ լսուեցաւ թէ Հայաստանէն պատանիներ ուսանելու համար ղրկուած էին Կալկաթա։ Լուրը զարմանք պատճառեց բոլոր անոնց որոնք քիչ -- շատ տեղեակ էին թէ Հնդկաստանի երբեմնի բարգաւաճ գաղութին անհետացումով յիշեալ քաղաքին անցեալի համբաւաւոր վարժարանը անկարող էր կրթական յուսալի պարտականութիւն կատարելու։ Նոյնիսկ շատեր վստահ էին թէ այդ վարժարանը փակուած է ու չէին հասկնար թէ ո՛ւր ղրկուած են խնդրոյ առարկայ տղաքը։

Հոկտեմբեր 22-ի «Ազգ»ին «Մշակոյթ» խորագրուած սիւնակներուն մէջ «անհանգիստ» մակագրուած գրութիւն մը վերջապէս լոյս սփռեց մոռցուած խնդրին վրայ։ Հոն կ'ըսուի որ 1992 Հոկտեմբեր 10-էն 25, 1993 Սեպտեմբեր 10-էն 17, 1994 Ապրիլ 27-ին ալ 43 երախայ ղրկուած է Հայաստանէն Կալկաթայի Մարդասիրական վարժարանը։ Եւ արդէն այդ 85 տղոցմէն 15-ը վերադարձած են Երեւան։ Մնացեալներէն շատերն ալ կը փափաքին ետ գալ «կրթօճախում տիրող վատ պայմանների պատճառով»։ Իսկ անոնց ծնողները կը հաւատան որ իրենց զաւակները ետ բերել հարցին լաւագոյն լուծումը պիտի չըլլայ ու կը խնդրեն որ Պետութիւնը միջամտէ, կացութիւնը հարթելու համար։ Այս վերջին պարագան պատճառ եղած է որ Հայաստանցի տղոց վիճակը մամուլի նիւթ ըլլայ։

Տրուած տեղեկութեան համաձայն, անշքացած վարժարանը ոչ մէկ կրթական յաւակնութիւն ունենալու տուեալի տէր է։ Ո՛չ կրթական ծրագիր կայ հոն, ոչ դասագիրք, ոչ հարկաւոր պաշտօնէութիւն։ Երեւան վերադարձած երախաներու ըսածներէն յայտնուած է որ հակամանկավարժական մթնոլորտ կը տիրէ երբեմնի փառաւոր հաստատութեան մէջ. այդ տղոցմէ ոմանց մարմիններուն վրայ նշմարուած են ծեծի հետքեր։ Անոնք ըսած են որ երեկոյեան ժամը 18-էն մինչեւ առաւօտեան 7-ը ոչ մէկ չափահաս կը մնայ հաստատութեան մէջ. դուռները կը փակուին եւ ամէն բանի տնօրինողը կ'ըլլան տարիքով մեծ աշակերտները։

Կալկաթա ղրկուած աշակերտներու ծնողները կը դատապարտեն Հայաստանի Կրթական Նախարարութիւնը որ ակներեւօրէն դեր կատարած է այդ առաքումին մէջ. կը դատապարտեն նաեւ այն պատճառով որ չի ձեռնարկեր կացութիւնը սրբագրելու։ Տեղւոյն հայ համայնքը որ շատ փոքր թիւ մը կը ներկայացնէ, չունի խնդիրը կարգադրելու ուժն ու միջոցները։ Այդ կացութեան առջեւ, բնական է որ մտահոգ ծնողները դարման յուսան Հայաստանի Նախարարութենէն։

Այս միջադէպը երկու կարեւոր հարց սեղան կը բերէ. Հնդկաստան առաջին օրինակը կ'ըլլայ որ Սփիւռքի անտէր մնացած մէկ շրջանին պատկանող կառոյց մը Հայաստանի տիրութեան յանձնելու անհրաժեշտութիւնը կը ծագի։ Նոր կազմաւորուող երկիրը ունի՞ այդ կարգի տիրութիւն մը ստանձնելու ենթակառոյցները, անհրաժեշտ մարդկային ուժը եւ այդ ստանձնումը յաջող գործունէութեան մը վերածելու անհրաժեշտ քաղաքականութիւնը։ Այն յորձանքներէն որ անցաւ Սփիւռքի հետ յարաբերութիւններու կազմաւորումի խնդիրը անկախութենէն ի վեր ու այն իրողութիւնը թէ մինչեւ այսօր ալ գոհացուցիչ լուծումի մը յանգած չէ, մեծ յոյսեր չեն ներշնչեր Կալկաթայի դպրոցական այս հարցին կարգադրութեան մասին։

Կայ նաեւ Բ. պարագան։ «Ազգ»ի յիշեալ գրութեան մէջ կ'ըսուի. -- «Հնդկաստանում հայկական փոքրաթիւ համայնքը ժառանգորդն է ազգային հսկայական անշարժ հարստութեան, որը, սակայն, հնդկական օրէնքով, անհնար է որեւէ այլ ձեւով իւրացնել, բաց տեղում դրանց եկամուտների օգտագործելը»։ Հնդկահայ գաղութին անհետացումը, ո՛վ գիտէ քանիերորդ անգամ ըլլալով կը կրկնէ այլ տեղեր աւելի առաջ պատահածը։ Երբ հայ չի մնար տուեալ երկրի մը մէջ, ի՞նչ կ'ըլլան հայապատկան անշարժ կալուածները։ Ի՞նչ եղած են մինչեւ հիմա։ Երկար պրպտումներու պէտք չկայ պատասխան մը տալու համար։ Մեր պատմութեան անխղելի զուգահեռն է ան որ այսօր կը ներկայանայ Հնդկահայութեան էջով։ Ինչ որ նոր է, անկախ Հայաստանի գոյութիւնն է որմէ կը յուսացուի փոխել դարերու աւանդական պատկերը. այն որ համանիշ էր բացարձակ կորուստի, քանի՛ քանի՛ անհետացած գաղութի օրինակով։ Այս պարագան կը զանցէ Կրթական Նախարարութեան սահմանները ու անհրաժեշտ կը դարձնէ յատուկ պետական քաղաքականութիւն։

Անկախ երկրի մը գոյութեամբ կարելի՞ պիտի ըլլայ ստեղծել հարկաւոր գործօնները ու գտնել ձեւը, վերջ տալու կորուստներու այս մարդի դարաւոր երեւոյթին։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐՏԻԿ ՏԱԿԱՌԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

(1914 - 1994)

Գրեց՝ Ա. ՊԷՅԼԷՐԵԱՆ
(Պատ. Գիտ. Տոքթէօր)

Ամսոյս սկիզբը Նոյեմբեր 1, Երեքշաբթի վաղ առաւօտեան, Փարիզի մերձակայ արուարձանի մը դարմանատան մէջ, յետ կարճատեւ հիւանդութեան իր մահկանացուն կնքեց քաղաքիս հայ մշակոյթի եւ դրասէր հասարակութեան ծանօթ Մարտիկ Տակառեան։

Ողբացեալը 1914 Ապրիլին ծնած էր Իգդիր։ Հայրը՝ Օհան Տակառեան բնիկ Մշեցի, իսկ մայրը Մարիամ Կոստանեան Աֆիոն - Գարահիսարցի էր։ Տակառեան ընտանիքը, ինչպէս Իգդիրի հայ բնակիչները, Ա. Համաշխարհային պատերազմին Հայոց տնօրինուած ընդհանուր տեղահանութիւնէն եւ կոտորածէն զերծ մնաց։ Կուսակալ Ռահմի Երիտթուրքերու Կեդրոնական Կոմիտէի մօտ ունեցած իր ազդեցիկ դիրքին ապաւինելով Ներքին Նախարար Թալէաթի հրահանգներուն չանսաց։ Ասոր փոխարէն ալ քաղաքին հայ եւ յոյն հարուստներէն մեծ գումար մը առացաւ։ Սակայն երբ զինադադարէն վեց ամիս յետոյ նոր պատերազմ մը սկսաւ Իզմիրը գրաւող յոյն զօրքերու եւ ապստամբ քէմալական զօրքերու միջեւ, Եգէական շրջանի քրիստոնեայ ժողովուրդները աննախընթաց կացութեան մը առջեւ գտնուեցան։ Յունական բանակը հակառակ սկզբնական յաջողութիւններուն չարաչար պարտուեցաւ ու 1922 Սեպտ. 9-ին Թրքական զօրքերը Իզմիր մտան։ Քաղաքին բովանդակ քրիստոնեայ ժողովուրդը՝ Յոյները եւ Հայերը, խուճապահար փախուստի դիմեցին ստոյգ ջարդէ մը ազատելու համար։ Տակառեան ընտանիքը եւս, տուն - տեղ ձգելով, հազիւ կրցաւ յունական նաւով մը Փիրէա ապաստանիլ։ Հանգուցեալը որ այդ պատմական օրերուն ութ տարին լրացուցած էր, Իզմիրի աղէտին վերջին վկաներէն էր եւ շատ լաւ կը յիշէր քաղաքին հայ եւ յոյն բնակիչներուն խուճապահար փախուստը, հեւ ի հեւ դէպի քարափ վազքը։ Ողբացեալին յիշողութեան մէջ մանաւանդ քանդակուած էին Հայոց Թաղին հրդեհն ու թալանը եւ նաւահանգիստին բացերը խարսխած երեկուան դաշնակից տէրութիւններու մարտանաւերու զինուորականներուն ընթացքը որոնց ներկայութեան վրայ այնքան ալ յոյսեր դրած էր քրիստոնեայ ժողովուրդը։ Անոնք փոխանակ նաւակներով կամ լողալով նաւերը մօտենալ փորձող սարսափահար փախստականները ազատելու մասին խորհելու, իրենց մարտանաւերու զօրաւոր լուսարձակները անոնց վրայ ուղղելով ջարդարար եւ մոլեգնած թուրք զինուորներու ուշադրութիւնը անոնց վրայ կը հրաւիրէին։

Տակառեան ընտանիքը 18 տարիներ Փիրէա ապրեցաւ։ 1940-ին է միայն որ անոնք Աթէնք փոխադրուեցան, ուր վտարանդի հայ գաղթականութիւնը հազիւ սկսած էր իր վարժարաններովն ու մամուլով ծաղկիլ որ կրկին պիտի ընդհատուէր Բ. համաշխարհային պատերազմով։

Մարտիկ Փիրէայի ազգային վարժարանը երբ աւարտեց, հայրը զայն նոյն քաղաքի Էքոլ տը Ֆրէր Քրէթիէն ֆրանսական լիսէն արձանագրեց։ Պատանի Մարտիկ դժբախտաբար չկրցաւ աւարտել այդ վարժարանը։ Ոսկրային հիւանդութիւն մը որու դեռ Իզմիր գտնուած ժամանակ նախանշանները սկսած էր ցոյց տալ, հետզհետէ ծանրացած էր ու զայն պարտադրեց վերջնիթեր տարին ուսումը ընդհատել։ Այդ անբուժելի հիւանդութեան -- մանաւանդ նախապատերազմեայ չըրջանի պայմաններուն պատճառաւ -- ֆիզիքական աճումն ալ կասեցաւ։ Ողբացեալը ճակատագրին համակերպեցաւ ու քանի մը տարի յետոյ կեանքի պայքարին նետուեցաւ։ Օժտուած բնածին ուշիմութեամբ, խիստ առակ ամէն տեսակ ճարտարարուեստի փոքր եւ նուրբ մեքենաներու եւ գործիքներու արտադրութեան, այդ մարզին մէջ է որ իր կեանքի ասպարէզի ուղին ընտրեց։ Տարակոյս չկայ թէ եթէ այդ հիւանդութիւնը իր կեանքի ուղին վրայ ծանր չկշռէր ու նիւթական հնարաւորութիւններ ունենար Մարտիկ Տակառեան բարձր ճարտարագիտական աշխարհին մէջ ակնառու դիրք մը պիտի կարենար գրաւել։ Մեր, մօտ քսան տարիներու սերտ բարեկամութեան ընթացքին, քիչ չեն եղած առիթներ որ մեզի չփաստէին իր պայծառ մտքի չափանիշը։ Ան հակառակ իր ֆիզիքական տկար վիճակին, յունահայ գաղութի ազգային կեանքին մէջ գործօն մասնակցութիւն բերաւ։ Դեռ վերջերս մեր մէկ այցի ընթացքին, մեզի ցոյց կուտար Փիրէայի հայ երիտասարդաց ֆութպոլի խումբին մէկ նկարը ուր ինք ալ կազմակերպիչի դեր ստանձնած էր։

Բ. Համաշխարհային պատերազմէն յետոյ, Յունաստանի քաղաքական եւ տնտեսական կացութիւնը երբ մթագնիլ սկսաւ, շատեր Հարաւային - Ամերիկա մեկնիլ սկսան։ Տակառեան ընտանիքը, անգամ մը եւս գաղթականութեան ցուպը ձեռք առնելով, 1949-ին Փարիզ փոխադրուեցաւ ուր իր եղբայրը Վարդգէս արդէն հաստատուած էր։

Նոր երկրի մէջ նոր կեանք մը սկսիլ հարկ եղաւ։ Մարտիկ Տակառեան կրկին իր նախասիրած ասպարէզին նետուեցաւ ուր աւելի քան 10 տարիներ չարունակեց։ 1961-ին ճարտարարուեստի ծանօթ Թոմսըն ընկերութեան մրցումը շահելով տարի մը հաստատութեան հաշւոյն «ճարտարարուեստի գծագրութեան» դասընթացքներու հետեւեցաւ։ Քննութիւնները յաջողութեամբ անցնելէ յետոյ վերոյիշեալ ընկերութեան պաշտօնէութեան մաս կազմեց մինչեւ իր հանգստեան կոչուիլը (1979)։

***

Եկեղեցասէր, աւանդապաշտ եւ դրասէր ընտանիքի մը անդամ, Տակառեան իր ժողովուրդի մտահոգութիւններուն, ըլլայ Սփիւռքի թէ ըլլայ Հայրենիքի, օրը օրին հետեւեցաւ։ Հակառակ իր նիւթական համեստ պայմաններուն, Փարիզի Մայր Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար իր ծնողքին յիշատակին ու իր անուան նուիրատուութիւններ կատարեց։ Դպրոցասէր վարժարանը երբ շուրջ տասը տարիներ առաջ աշակերտներու փոխադրութեան համար հանրակառք մը գնել ծրագրեց, կարեւոր գումարով մը մասնակցեցաւ։

Թէեւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան գաղափարաբանութեան համակիր, ան բնաւ չտարադնահատեց խորհրդային համայնավար վարչաձեւին Հայաստանի ընծայած ապահովութիւնն ու մտաւոր զարգացման համար տրամադրած հնարաւորութիւնները։ Այցելեց բազմաթիւ անգամներ Հայաստան ուր 1946-ին Յունաստանէն ներգաղթող բարեկամներ ունէր։ Հայրը 1966-ին մահացած էր։ Հոգեպէս կապուած հօրը ծննդավայր Տարօնի յիշատակներուն, բայց զրկուած անգամ մը իսկ անձամբ այցելելու միջոցներէն, որոշեց այդ յիշատակները հայրենիքի մէջ յաւերժացնել։ Գեղարդի վանքի բակին մէջ յուշաղբիւր մը կառուցանել փափաքեցաւ ի յիշատակ Տարօնցիներու։ Իր ցանկութիւնը երջանկայիշատակ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի ջերմ հաւանութեան արժանացաւ։ Անհրաժեշտ նկատուած գումարը տրամադրեց եւ ծրագրին իրագործումը Վեհափառին կողմէ յանձնարարուած ճարտարապետի մը վստահուեցաւ։ Տակառեան թէեւ Փարիզ կը գտնուէր, յատակագծի գործադրութեան գրեթէ հսկեց որոշ ցուցմունքներ ալ ընելով։ Երբ շինութիւնը աւարտեցաւ, 1986 տարւոյ Մայիս 17-ին քրոջը Սաթենիկ Ֆիրանկիւլեանի եւ եղբօրը Վարդգէսին հետ յուշաղբիւրի բացման արարողութեան անձամբ ներկայ ըլլալու համար Երեւան մեկնեցաւ։ Աղբիւր - յուշարձանի վրայ քանդակել տուած էր «Մամիկոնեան Ուխտը»։ Վազգէն Ա. խիստ ազդուած Մարտիկ Տակառեանի ջերմ հայրենասիրական ընթացքէն զայն պարգեւատրեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի շքանշանով։ Սոյն հանդիսութեան արարողութիւնը տեղի ունեցաւ 1986 Սեպտեմբերին Փարիզի Մայր Եկեղեցւոյ առաջնորդարանը նախագահութեամբ Եւրոպայի Կաթողիկոսական Պատուիրակ եւ Փարիզի Հայոց Առաջնորդ Գիտ Արք. Նազգաշեանի ու ի ներկայութեան Թորգոմ Արք. Մանուկեանի՝ Առաջնորդ Միացեալ -- Նահանգներու Արեւելեան Թեմի (այժմ Պատրիարք Երուսաղէմի եւ տեղապահ Էջմիածնի Ս. Աթոռի), ու բազմաթիւ հրաւիրեալներու։

Մարտիկ Տակառեան թէեւ ինք գրող մը, հեղինակ մը չեղաւ բայց չհրաւիրեցաւ գրեթէ բոլոր մշակութային ձեռնարկներուն կամ հաւաքոյթներուն ներկայ ըլլալով։ Ան իր համեստ պայմաններուն, առաւելագոյն չափով ցանկաց սատարել հայերէն լեզուին ու գրականութեան ծաղկումին ու վերապրումին համար, հաւատալով թէ Սփիւռքի գոյատեւման համար գլխաւոր յենարանն էին։ Ան, մեկենաս եղաւ քանի մը փոքրածաւալ քերթուածներու հատորիկներու հրատարակութեան որոնք լոյս տեսան սա վերջին տարիներու ընթացքին։ Ուզեց հայերէն լեզուի եւ գրականութեան հանդէպ տածած իր անհուն սէրը յաւերժացնել։ Այս նպատակաւ, իր երկարատեւ ուշադիր աշխատանքի խնայողութիւնէն 1989-ին կարեւոր գումար մը տրամադրեց Մեծի -- Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.ին։ Ըստ նախատեսուած ծրագրին, Անթիլիասի կաթողիկոսարանի հրատարակչատունը մայր գումարը անձեռնմխելի պահելու պայմանաւ սոյն գումարի բերած տոկոսով կարելիութիւն պիտի ունենար «Մարտիկ Տակառեան գրական Մատենաշար»էն դէթ իւրաքանչիւր երկու տարին անգամ մը հայերէն լեզուով գրական ստեղծագործութիւններ լոյս ընծայել։ Որքան որ իրազեկ ենք «Մարտիկ Տակառեան գրական հիմնադրամ»ը ցարդ որեւէ հրատարակութիւն չէ ունեցած։ Ողբացեալը իր ցանկութեան իրականացումը չտեսած անհետացաւ։ Բայց վստահ ենք թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ. որ սոյն ծրագրին գործադիր կատարողն է անհրաժեշտ կարգադրութիւնները ձեռք առած է որպէսզի հանգուցեալին երազը իրականանայ որուն կը սպասեն այսօր անոր բարեկամները։

Մարտիկ Տակառեան եթէ հայ դպրոցը՝ մանաւանդ Սփիւռքի մէջ, կը նկատէր ազգային ինքնութեան անհերքելի փարոսը, իրեն համար հայ մամուլի դերը նուազ կարեւոր չէր։ Այս պատճառաւ ոչ թէ միայն Ֆրանսայի, այլ նաեւ Սփիւռքի զանազան թերթերու եւս բաժանորդագրուած էր։ «Յառաջ»ը որուն քառասուն տարիներէ աւելի է որ բաժանորդ էր, հայրենիքի լուրերուն գլխաւոր եւ վստահելի աղբիւրը կը նկատէր։ Նա մանաւանդ սա վերջին հինգ տարիներուն անոր օրը օրին տուած հաղորդագրութիւններուն կանոնաւորաբար կը հետեւէր։

Ողբացեալին հետ մեր ծանօթութիւնը մօտ քսան տարիներ առաջ հայկական հաւաքոյթի մը ընթացքին դիպուածով եղած էր։ Իր զգայուն նկարագիրը, չափազանց փափկանկատութիւնը, անշահախնդիր բարեկամութիւնն ու պատրաստակամութիւնը, ազգային հարցերու հանդէպ իր ողջամիտ տրամաբանութիւնը եւ ճշգրիտ դատողութիւնը ապաւորիչ էր։ Այս էր անշուշտ գաղտնիքը որուն պատճառաւ Տակառեան կատարեալ վստահութիւնը եւ յարգանքը կը վայելէր այն բոլոր անձերուն որոնց հետ մօտ բարեկամութիւն հաստատած էր։

***

Երբ 1988-ի Փետրուարին, Երեւանի մէջ Արցախի Հայաստանի միացման ի նպաստ վիթխարի ցոյցերը սկսան, հանգուցեալը զանոնք թերահաւատութեամբ դիմաւորեց։ Ողջամիտ եւ հեռատես, մանաւանդ խիստ խոհեմ, առաջին մէկ օրէն բաժնեց մեր մտահոգութիւնները։

***

Վերջին երկու ամիսներու մեր խօսակցութիւններու ընթացքին յաճախ կը գանգատէր թէ արտակարգ յոգնութիւն մը կը զգար։ Այդ օրերուն է որ առաւօտ մը կանուխ մեզ կը հեռաձայնէր ըսելով թէ տխուր լուր մը պիտի տար։ Փարիզի հայկական ձայնասփիւռ Ռատիօ - Այբէն՝ որուն հաւատարիմ մէկ ունկնդիրն էր, իմացած էր թէ «Վեհափառը վախճանած էր»։

Այդ օրը բնաւ չէր կրնար մտածել իսկ թէ իր մահն ալ այդքան մօտալուտ էր։ Հոկտեմբեր 23-ի Կիրակի օրը ցերեկէ յետոյ ութ -- տասը օրուան համար դարմանատուն կը մտնէր ուսկից պիտի չկարենար այլեւս տուն վերադառնալ։ Իր ֆիզիքապէս նկուն եւ յոգնաբեկ մարմինը չկրցաւ յաղթահարել բաւական յառաջացած հիւանդութեան։

Մարտիկ Տակառեանի մահուամբ եթէ

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԱՍԻՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Յայտագրին կազմակերպիչները Տիարպաքըրի, Իզմիրի, Անգարայի մէջ այս յայտագրին համար կազմած էին ժիւրիի խմբակներ, որոնք պարբերաբար հարցումներ պիտի ուղղէին հեռաձայնով: Առաջին հեռաձայնը եկաւ Տիարպաքըրէն, ուրկէ յայտնեցին թէ այդ քաղաքին մէջ երկու եկեղեցիներ կան եւ անոնցմէ Ասորի Օրթոտոքս Եկեղեցին կը գործէ եւ քահանան կը յայտնէ թէ որեւէ անհանգստութիւն չունի: Տիարպաքըրի ժիւրին մէկ-մէկ հարցում ունէր նաեւ «Օրթա Տողու»ի թղթակիցին ու պատմաբան Մէհմէտ Պաշարանին: Կ'ուզէր անոնց հարց տալ թէ Ունեւորութեան Տուրքը կ'արդարացնէ՞ն: Բայց հանդիսավարը աւելի վերջուան թողուց այդ հարցումներուն պատասխանները, վերջն ալ ժամանակ չմնաց:

Այդ միջոցին ծագեցաւ խառն ամուսնութեան հարցը եւ ցոյց տրուեցաւ փողոցի մէջ կատարուած ռըփորթաժ մը, այս անգամ իսլամ հայրենակիցներու հետ: Անհատներու կը հարցուէր թէ ի՞նչ կ'ընէին եթէ իրենց զաւակը ոչ իսլամի մը հետ ամուսնանալ ուզէր: Ոմանք ըսին որ չեն թոյլատրեր, ոմանք ըսին որ երիտասարդները ազատ կը թողուն, մէկը ըսաւ որ կը սպաննեմ, միւսը ըսաւ որ կ'արտօնեմ: Հանդիսավարը այս հարցումը ուղղեց նաեւ Նէսիմ Լէվիին որուն կինը իսլամ է եղեր: Լէվի պատասխանեց որ խառն ամուսնութիւնը բնականոն պէտք է նկատել:

Կարճ արտայայտութիւն մը ունեցաւ Արա Գօչունեան, որուն եւս հարցուեցաւ թէ իր ծնողքը կ'արտօնէ՞ր որ ինք Թրքուհիի մը հետ ամուսնանայ: Արա Գօչունեան ըսաւ որ իր ծնողքը լայնախոհ է, բայց այս խնդիրը անհատական պարագայ մըն է եւ կարելի չէ ընդհանրացնել: Ան անցաւ ուրիշ խնդրի մը եւ ըսաւ որ ինք կը պատկանի թերթի մը որ Թուրքիոյ ամէնէն հին Հայ թերթն է: Կը նշանակէ որ միասնաբար բաներ մը կրցեր ենք ընել, ըսաւ Արա Գօչունեան:

Այստեղ միջամտութիւն մըն ալ եկաւ Իզմիրի ժիւրիէն, որուն բանբերը ըսաւ որ ինք եւ իր ընկերները կը հաւատան մարդոց բացարձակ հաւասարութեան:

Խօսք տրուեցաւ փրոֆ. Մէհմէտ Աքիֆ Այտընի, որ գծեց Օսմանեան պատմութեան մէկ համայնապատկերը, նշելով որ ինը դար Թուրք ժողովուրդը կրցած է ապրիլ էթնիք հաւաքականութիւններու հետ միասին: Դարեր ամբողջ որեւէ հարց չէ ծագած եւ ատիկա ընդգծուելու արժանի կէտ մըն է: Դասախօսը ըսաւ որ ճիշդ է որ սխալներ գործուած են ինչպէս Ունեւորութեան Տուրք, Սեպտեմբեր 6 -- 7-ի դէպք, եւայլն, բայց սխալ է ատոնց ամբողջ հաշուեցուցակը արձանագրել միայն իսլամ ժողովուրդին հաշւոյն: Դասախօսը ապա ըրաւ տարօրինակ վերլուծում մը: Ան ըսաւ որ Ունեւորութեան Տուրքը որքան ալ սխալ ըլլայ, սխալի մը սրբագրութիւնը եղած է, որովհետեւ Օսմանեան շրջանէն ի վեր փոքրամասնութիւնները այս երկրին մէջ ձեռք առած են կարգ մը գործունէութիւններու մենաշնորհը եւ ի վերջոյ կազմած են խմբակցութիւններ: Եթէ Ունեւորութեան Տուրքը դէմ չկանգնէր անոնց այդ խմբաւորումներուն եւ առեւտրական ձեռնարկը չվերադարձնէր Թուրքերուն, այսօր եւս փոքրամասնութիւնները շատ առաջ գացած պիտի ըլլային իրենց մենաշնորհեալ խմբակցութիւններուն մէջ եւ մենք այսօր այստեղ վէճի նիւթ պիտի դարձնէինք անոնց այդ մենաշնորհեալ կացութիւնը, եթէ անշուշտ գտնէինք փոքրամասնութիւններու մենատիրութեան տակ չգտնուող մասնաւոր հեռատեսիլի կայան մը:

Դասախօսին այս վերջին նախադասութիւնը ընդվզում պատճառեց հանդիսավարին որ բացատրութիւն ուզեց: Իսկ դասախօսը բացատրեց թէ ի՛նչ ըսել ուզած էր այդ խօսքով:

Այստեղ կրկին խօսք ուզեց Րըտվան Աքար, որ գրեթէ պոռթկաց իր ընդվզումը արտայայտելու համար: Ըսաւ որ ո՛չ մէկը կրնայ արդարացնել այս սխալները: Ունեւորութեան Տուրքի պատճառաւ Աշքալէ քշուածներէն շատեր մեռան, բայց մէկ հատ իսլամ Աշքալէ չղրկուեցաւ: Ան յիշեցուց որ տակաւին մօտիկ անցեալի մէջ յոյն հայրենակիցներ այս երկրէն վտարուեցան հոս ձգելով իրենց տուները, հարստութիւնները, կարասիներն ու յուշերը:

Րըտվան Աքարի ելոյթը շատ ուժեղ էր եւ տրուած ըլլալով որ կուգար Թուրք հայրենակիցէ մը, մեծ կարեւորութիւն ու նշանակութիւն կը ստանար:

Ապա խօսելու հրաւիրուեցաւ Հայ Բողոքական համայնքէն Գրիգոր Աղապալօղլու, որուն անունը վերջերս Թուրք մամուլին մէջ յաճախ յիշուած էր Հայ Բողոքական Եկեղեցիի կալուածներուն դէմ Վագըֆներու Տնօրէնութեան կողմէ կատարուած անիրաւ յափշտակութիւններու առնչութեամբ: Գրիգոր Աղապալօղլու իր բաւական երկար ելոյթին մէջ նախ ծանրացաւ փոքրամասնութիւնները անհանգստացնող կէտերու վրայ, յայտնելով որ որքան ալ իրմէ պահանջուի որ ինքզինք Թուրք հայրենակից նկատէ, Թուրքիոյ մէջ պաշտօնական գետնի վրայ շատ բան անդադար իրեն կը յիշեցնէ թէ ինք Հայ հայրենակից մըն է: Ուստի շուարած է թէ ինք Հա՞յ է, թէ Թուրք: Ան, պատասխանելով քիչ առաջ Գուրանէն արտատպում ընող մէկ խօսակիցի, ըսաւ որ Աւետարանն ալ սէր կը քարոզէ ու սէրը Աստուծոյ հրահանգն է: Ան որ կ'ըսէ թէ ես սա մարդը կամ նա մարդը չեմ սիրեր, բայց քրիստոնեայ եմ, կը ստէ, որովհետեւ քրիստոնէութիւնը սէր կը հրահանգէ: Այս տեսակէտով բոլոր կրօնքները նոյնը կ'ըսեն: Ինչ մեղք որ երկրին մէջ Հայերու դէմ գրգռութիւններ կան, թշնամանք կայ:

Գրիգոր Աղապալօղլու, որուն խօսքերը յաճախակի կերպով կը կտրուէին ուրիշ մասնակիցներու կողմէ, ապա բաւական մանրամասն ու ուժեղ կերպով ծանրացաւ Հայ բողոքականներու կալուածներուն դէմ կատարուած ոտնձգութիւններուն եւ հարց տուաւ թէ Պետութիւնը ի՞նչպէս մի առ մի ետ կ'առնէ այն կալուածները որոնք նոյն պետութեան արտօնութեամբ գնուած ու օրինականացած էին բողոքական համայնքին կողմէ:

Այստեղ «Օրթա Տողու» թերթի թղթակիցը միջամտեց ու ըսաւ որ փոքրամասնութիւնները Լօզանի համաձայն նոր կալուած չեն կրնար ստանալ: Գրիգոր Աղապալօղլու ժխտեց ու ըսաւ որ Լօզանի մէջ այդպիսի բան չկայ, մնաց որ այստեղ կը խօսուի Պետութեան կողմէ արտօնուած կալուածներու մասին: Գրիգոր Աղապալօղլու ապա պնդեց որ այստեղ շարունակ իրեն դէմ կը հայհոյուի երբ կը գործածուի «կայըրմիւսլիմ» բացատրութիւնը, ինչ որ իսլամ կրօնքի համաձայն անհաւատութիւն կը նշանակէ: Ան առաջարկեց որ քրիստոնեաներուն դէմ գործածուի «մէսիհի» բացատրութիւնը: Գրիգոր Աղապալօղլուի այս քիչ մը վիճելի առարկութեան հանգամանօրէն պատասխանեց պատմաբան Մէհմէտ Աքիֆ Այտըն, որ յայտնեց թէ «կայըրմիւսլիմ» բացատրութիւնը ուրիշ ո՛չինչ կը նշանակէ, եթէ ոչ «ոչ -- իսլամ» եւ ասոր մէջ որեւէ անպատեհութիւն կամ անարգանք չկայ:

Այն ատեն խօսք առաւ իրաւաբան Տիրան Պաքար եւս եւ կանգ առաւ կալուածներու գրաւման հարցին վրայ, յայտնեց թէ ինք այսպիսի քանի քանի ոտնձգութիւններու դատով կը զբաղի եւ քանի քանի կալուածներ ետ առնուած են Հայ համայնքին ձեռքէն:

Ձայն մըն ալ եղաւ Անգարայի ժիւրիէն, որուն բանբերը ուզեց որ փոքրամասնութեան անդամներուն հարց տրուի թէ արդեօք ի՞նչ պիտի զգային եթէ աղքատ ըլլային եւ այսօրուան պէս լաւ դիրքի տիրացած չըլլային: Ի՞նչ պիտի զգային. եթէ իրենք ալ Անատոլուի ժողովուրդին պէս աղքատ ըլլային: Հանդիսավարը ժամանակ չունեցաւ փոքրամասնութեան անդամներէն այս տարօրինակ հարցումին համար պատասխան մը ուզելու:

Ապա խօսեցաւ Հրեայ համայնքէն Ալպէր Պիլէն, որ նմանապէս պնդեց թէ ինք ինքզինք որպէս փոքրամասնութիւն չի զգար: Ան բաղդատութիւններ ըրաւ Օսմանեան շրջանի ու Հանրապետական շրջանին միջեւ եւ ըսաւ որ հիմա շատ բան փոխուած է եւ Հրեայ համայնքը այլեւս Օսմանեան շրջանին պէս ներամփոփ չէ, յարմարած է Թուրք հաւաքականութեան եւ ամէն բանով ինքզինք կը զգայ որպէս Թուրք:

Վերջին խօսողը եղաւ մանկամարդ լրագրող Աննա Թուրայ, որ ունեցաւ շատ յուզիչ ու խիզախ շատ ազդու ու տպաւորիչ ելոյթ մը:

Աննա Թուրայ յայտնեց որ Ունեւորութեան Տուրքը, կամ Սեպտեմբեր 6 -- 7-ի դէպքը անցեալի մէջ մնացած է, իր սերունդը չէ տեսած այդ բոլորը, սակայն այսօր ալ կան հարցեր, որոնք կը տառապեցնեն փոքրամասնութեան անդամները: Աննա Թուրայ ուժեղ նախադասութիւններով կարգ մը մատնանշումներ ըրաւ, յայտնեց թէ երկրին մէջ սխալ ըմբռնուած ազգայնապաշտութիւն մը ի զօրու կը դրուի սա պահուն եւ Թուրք երիտասարդներու ուղեղները կը լուացուին փոքրամասնութիւններու դէմ ատելութեան զգացումներով եւ գրգռութիւններով: Ապա ան անդրադարձաւ նամակի մը, որ այս օրերուն «Փուլքիւ Օճաղը» ստորագրութեան ներքեւ ղրկուած է Եշիլգիւղի եւ Պաքըրգիւղի բազմաթիւ Հայ հայրենակիցներուն: Շատ տգեղ եւ սպառնական նամակ մըն է այդ, որ կը սկսի սա նախադասութեամբ. - «Է՛յ ինքզինքը Թուրք հայրենակից հռչակող մակաբոյծ»: Այս մուտքէն ետք ծանր վիրաւորումներ եւ սպառնալիքներ կան նամակին մէջ: Աննա Թուրայ օրինակ մը տալու համար կարդաց միայն նամակին վերջին մասը, ուր նամակագիրները կ'ազդարարէին Թուրքիոյ Հայերուն դէմ եւ կ'ըսէին. -- «Եթէ չէք ուզեր որ ձեր բոլորը Երեւան քշենք, ելէ՛ք եւ գացէ՛ք այս երկրէն: Այլապէս մենք ձեզմէ հաշիւ պիտի հարցնենք, որովհետեւ, ինչպէս մեր վարչապետ Չիլլէրն ալ կ'ըսէ, այս գործը կա՛մ պիտի վերջացնենք, կա՛մ պիտի վերջացնենք»: Աննա Թուրայ շատ յուզուած, բայց շատ ազդու ոճով մը իր խօսքը վերջացուց յայտնելով որ ո՛չ ոք իրաւունք ունի Թուրքիոյ մէջ ապրող Հայ հայրենակից մը ստիպելու որ ան ընտրութիւն մը ընէ երկրէն երթալու եւ կամ այս երկրին մէջ սպառնալիքներու տակ ապրելու երկու հնարաւորութիւններէն մէկը: Աննա Թուրայի խօսքերը ողջունուեցան ջերմ ծափահարութիւններով:

Աննա Թուրայի խօսքերէն վերջ շատեր տակաւին խօսք առնել ուզեցին, սակայն հանդիսավարը յայտնեց թէ յայտագրին տեւողութիւնը արդէն իսկ վերջացած է եւ կարելի չէ երկարել:

«Քանալ Տէ» կայանի կողմէ պատրաստուած այս յայտագիրը շատ շահեկան էր եւ ցոյց կուտայ թէ այսօր Թուրքիոյ մէջ մասնաւոր հեռատեսիլի կայանները բացած են ինչպիսի ուղիներ, որոնց վրայ այլեւս կարելի կը դառնայ ծեծել այնպիսի հարցեր, որոնց մասին կարելիութիւն չկար խօսելու՝ մօտիկ անցեալի մէջ: Նշենք որ շատ գնահատելի յայտագիր մըն է եւ մասնաւորաբար շատ գնահատելի էր Րըտվան Աքարի վկայութիւնը, որ ամէնէն ուշագրաւ վկայութիւնն էր որ կուգար Թուրք պատմաբանի մը կողմէ: Շնորհաւորելի էր նաեւ Աննա Թուրայը, որ մեծ յաջողութեամբ թարգման հանդիսացաւ շատերու զգացումներուն:

հայ մշակոյթը ջերմ սիրահար մը, հայ մամուլը հաւատարիմ ընթերցող մը կը կորսնցնէ, իր մահով կ'անհետանայ նաեւ Մեծ Եղեռնի վերջին արարի հետզհետէ նօսրացող վկաներէն մին որ օտար ափերու վրայ մեսրոպեան տառերը վերապրեցնելու համար իր համեստ միջոցներով որեւէ զոհողութեան առջեւ չընկրկեցաւ:

Յուղարկաւորութեան տխուր արարողութիւնը կատարուեցաւ Նոյեմբեր 7, ժամը 15-ին Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին նախագահութեամբ՝ Նարեկ Եպիսկոպոս Շաքարեանի եւ ի ներկայութեան ողբացեալին յիշատակին հաւատարիմ հոծ բազմութեան մը: Եկեղեցական արարողութենէն յետոյ Նարեկ Եպիսկոպոս եւ Փարիզի հայկական ձայնասփիւռ Ռատիօ - Այբ-ի տնօրէն՝ Դր. Յակոբ Պալեան (նաեւ Գրողներու Միութեան անունով) յաջորդաբար խօսք առնելով հանգուցեալին համեստ ու անսակարկ հայրենասէր եւ մարդասէր նկարագրին մասին արտայայտուեցան:

Յարգանք իր անթառամ յիշատակին:

ՀԱՅ ԵՒ ՅՈՅՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԺՈՂՈՎ

ՍԵԼԱՆԻԿ. --

Հոկ. 31-էն մինչեւ Նոյ. 2, Սելանիկի մէջ, Յունաստան, Պալքանեան Ուսումնասիրաց Հիմնարկի նախաձեռնութեամբ, տեղի ունեցաւ պատմագիտական ժողով Սելանիկի Արիստոտելեան համալսարանի Իմաստասիրական Վրժ.-ի հանդիսասրահին մէջ: Գիտաժողովին ընթացքին ներկայացուող դասախօսութիւնները ներփակուեցան «Greeks and Armenians in South East Europe and Asia Minor in the 19th and 20th centuries : aspects of co-existence and survival»» վերնագրին տակ:

Գիտաժողովի բացումը կատարուեցաւ Երկուշաբթի, 1994 Հոկտեմբեր 31-ին առաւօտեան ժամը 10·30-ին Իմաստասիրական բաժանմունքի հանդիսասրահին մէջ: Հանդիսութեան բացումը կատարեց Պալքանեան Ուսումնասիրութեանց Հիմնարկի տնօրէն փրոֆէսէօր Ա. Թահիայոս: Իսկ Գիտաժողովի կազմակերպիչ Յանձնախումբի կողմէ լուսաբանական ծանօթութիւններ փոխանցեց, գիտաժողովի գըլխաւոր կազմակերպիչ փրոֆ. Իաննիս Խասիոթիս՝ ժամանակից Պատմութեան դասախօս եւ Հայկական հարցերու քաջածանօթ: Գիտաժողովին ողջոյնի խօսքով ելոյթ ունեցան, Գեղամ Վրդ. Խաչերեան՝ Հոգեւոր Հովիւ Սելանիկի Հայոց, Սելանիկի Արիստոտելեան համալսարանի տեսուչը, Սելանիկի քաղաքապետը, Հիւսիսային Յունաստանի՝ Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ նախարար, որ եղաւ գիտաժողովին ծախքերուն մեծագոյն բաժինը ապահովողը, Պր. Նախարարի խօսքով գիտաժողովի բացումը յայտարարուեցաւ:

Գիտական բարձր մակարդակի այս գիտաժողովին մասնակցեցան 9 երկիրներէ եկած 49 դասախօսներ: Այսպէս՝ Մեսրոպ Արք. Գրիգորեան՝ Կաթողիկոսական Պատուիրակ Աւստրիոյ եւ Շուէտի: Յունաստանէն փրոֆէսէօրներ՝ Անտոնիոս Թահիայոս, Իաննիս Խասիոթիս, Էլէֆթէրիոս Խարացիտիս, Տիկին Գոստանտինա Քիսքիրա, Գոսթաս Ֆոթիատիս, Սթավրոս Անէսթիտիս, Իաննիս Մազիս, Խրիսթոս Սիորիս, Գոնստանտինոս Սհինաս, Տիկին Թալիա Մատօփուլու -- Փանայոթօփուլու, Իաննիս Սգուրիս, Անաստասիոս Եօրտանօղլու, Տիկին Բանայոթա Անտոնիու.

Յունահայ գաղութէն՝ Յակոբ Ճէլալեան, Զաւէն Գրիգորեան, Սերգօ Աղապատեան:

Հայաստանէն՝ Հրաչ Պարտիկեան, Արման Կիրակոսեան (այժմու Հ.Հ. դեսպան Յունաստանի), Աշոտ Յովակիմեան, Մուրատ Պօժոլեան, Գէորգ Գիլմճեան, Ռուբէն Սահակեան, Համբարձում Ղազարոսեան, Ալպէրթ Ստեփանեան, Սիմոն Գըրքեաշարեան:

Կիպրոսէն՝ Խրիսթոս Իաքովու, Գերմանիայէն՝ Հերման Կօյց, Պուլկարիայէն՝ Յակոբ Կարապետեան, Յակոբ Կիլիկեան, Յովհաննէս Կարապետեան, Տիմիթար Եօնչեւ, Ֆրանսայէն՝ Մարի - Փօլ Մասոն, Ռուսիայէն՝ Ար. Ուլուպեան, Ծորճ Թրափեզնիքօվ -- Կերասիմիտի, Ամերիկայի Միացեալ - Նահանգներէն՝ փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան, Ջարլզ Ֆրէյզի, Ճէյմս Ռիտ, Ռուբէն Ադալեան, Վահագն Տատրեան, Մարճըրի Յովնէփեան -- Տոփքին, Գէորգ Պարտաքճեան, Փիթըր Պալաքեան:

Դասախօսութիւնները տեղի ունեցան առաւօտ եւ կէսօրէ ետք: Ներկայացուող նիւթերը ընդգրկեցին գլխաւորաբար յունական եւ հայկական փոխ - ազդեցութիւնները՝ գրական, ժողովրդական, ազգագրական, պատմագրական, դիւանագիտական տուեալներու լոյսին տակ, հայկական եւ յունական ցեղասպանութիւններու՝ Տրապիզոնի եւ Արեւմտեան Հայաստանի հետ առնչուած արխիւային, մամլոյ տուեալներու լոյսին տակ, յատկապէս Արեւմուտքի եւ Ամերիկայի մամուլի պարագային, Յունաստանի, Կիպրոսի, Կոստանդնուպոլսոյ հայկական գաղութներու մասին եւ յունական գաղութը Հայաստանի մէջ եւ յարանկից նիւթեր:

Գիտաժողովի համադրական փակումը կատարեց փրոֆէսէօր Իաննիս Խասիոթիս:

Գիտաժողովի եռօրեայ տեւողութեան ընթացքին, մասնակցողները երեք առիթներով պաշտօնական հիւրընկալութեանց ներկայ գտնուեցան, հրաւէրով՝

1. -- Հիւսիսային Յունաստանի Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ նախարար Պր. Թըրիարիտիսի կողմէ, նախարարութեան կառավարչատան պալատին մէջ:

2. - Սելանիկի հայ համայնքին կողմէ՝ Հայկական Մշակութային Կեդրոնի Վարդան եւ Վարդուհի Տէր - Զաքարեան սրահէն ներս:

3. -- Պալքանեան Ուսումնասիրութեանց Հիմնարկի Վարչութեան կողմէ Սելանիկի ծանօթ ճաշարանէ մը ներս:

Այս պատմագիտաժողովը, իր արծարծած նիւթերով, մասնակցող գիտնականներու հանգամանքով, հայ ժողովուրդի արդի պատմութեան վերաբերեալ հարցերով եւ տուեալներով յատկանշական իրագործում մը հանդիսացաւ:

Այստեղ պարտ է յիշել, որ այս գիտաժողովին յաջողութեան համար կարեւոր դեր ունեցաւ պատիւ Սելանիկի գաղութը, որ երկար տարիներ շարունակ, Հայ Դատի արծարծման եւ յառաջացման ծրագրեալ նախատեսումներով, անմիջական եւ մտերիմ բարեկամութիւն կը մշակէ Սելանիկի ակադեմական եւ համալսարանական դասախօսներու հետ, ինչպէս նաեւ պետական եւ կուսակցական անձնաւորութեանց հետ:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կապոյտ Խաչի Պօմոնի Նայիրի մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտայ Կիրակի, Նոյեմբեր 20, տեղւոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին իր ողբացեալ ընկերուհիներու յիշատակին: Յաւարտ արարողութեան մատաղ կը բաշխուի:

U.G.A.B. - *Marseille*

Union Générale Arménienne de Bienfaisance de Marseille et Azadakroutioune

vous invitent à assister à la présentation du film

«LES DERNIERS ROIS D'ARMENIE»

CILICIE XIIe — XIVe SIECLE

par **Claude MUTAFIAN**

Projection — Débat — Signature

Jeudi 24 Novembre à 20 heures 30 précises

au 327, Bd Michelet, Marseille 9[e]

—— Entrée libre ——

ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

Afin de répondre à de nombreuses demandes et devant le succès du précédent, la M.C.A. organise

STAGE DE DANSES CONVIVIALES ARMENIENNES

Kotcharis et autres
(pour adolescents et adultes)

sous la direction de GERARD MADILIAN

Dimanche 27 Novembre
de 14h à 18h

Inscriptions auprès de la Direction
Nombre limité à 15 personnes

Participation : 80 F.

EMISSION M.C.A. SUR AYP FM
LES MERCREDIS DE 10H A 12H

9, rue de Madrid. 94140 ALFORTVILLE
Tél.: 43 76 55 89 Fax : 43 78 66 64

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
126, rue Roger Salengro,
69100 VILLEURBANNE

ACTIVITES REGULIERES

- cours d'arménien (niveau débutants) avec initiation à l'histoire du peuple arménien;
- cours de danses arméniennes (pour enfants et adultes);
- apprentissage du français (langue étrangère);
- cours d'expression corporelle
- initiation à l'informatique;
- cours de cuisine orientale.

Renseignez-vous au 78 93 57 43 (les après-midi du mardi au samedi).

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Նոյեմբեր 19, Տօն է Ամենայն Սրբոց՝ Հնոց եւ Նորոց, Յայտնից եւ Անյայտից:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

***

Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 21՝ Տօն է Ընծայման Ս. Կուսին ի Տաճարն:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին կը նուիրեն. --

ԱՆԻԷՌ. -- Տէր եւ Տիկին Յակոբ Յարութիւնեան 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՓԱՐԻԶ. -- Տիկին Վարդանեան 400 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին իր ամուսնոյն Պարոյր Վարդանեանի մահուան 7-րդ տարելիցին առթիւ:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թաղէոսեան» մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկերուհիները Շաբաթ, Նոյ. 19, առաւօտեան ժամը 10-ին, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տունը՝

17, rue Bleue, Paris 9e — M° Cadet

Բոլորին ներկայութիւնը անհրաժեշտ է:

Télévision : *FRANCE 2*

Dimanche 20 Novembre, 0 h 15 Musique au Cœur (Eve Ruggieri) : *HARMONIE D'ARMENIE*.
Kallen Espérian (*soprano*),
Vartan Mamikonian (*piano*),
Groupe de musique tzigane Jean-Mars Phillips,
David de Sassoun (G. Aprikian)

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՈՒԽՏԻ ՕՐ

Կիրակի, օր Նոյեմբեր 20-ին Սուրբ Կոյս Մարիամի տօնին առիթով՝

ժամը 9-ին Ժամերգութիւն:

ժամը 10-ին հանդիսաւոր պատարագ:

ժամը 11·15-ին Յաւուր պատշաճի քարոզ:

ժամը 12-ին յաւարտ պատարագի հոգեհանգստեան մասնաւոր արարողութիւն հանգուցեալ բարերարի եւ կնքահայրերու եւ ընտանեկան պարագաներու հոգիներուն համար եւ ապա Մատաղօրհնութիւն:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝

ՄԻՒՌՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Երգեցողութիւնը կը կատարէ Եկեղեցւոյ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Ստեփան Սրկ. Եօրկանճեանի:

«LE REEL ET L'ILLUSION»
Peintures

Haghtanag CHAHOUMIAN

à LA GALERIE LES CENT

du 16 au 20 Novembre

Vernissage le Mercredi 16 Novembre de 18h à 22h *en présense de l'artiste*

Ouverture du mercredi au dimanche de 14h à 18h30 ou sur rendez-vous
8, rue de Jouy, Paris 4[e]
Tél. : 42 77 30 00
M° St-Paul ou Pont-Marie

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները ի նպաստ Հայաստանի ու Ղարաբաղի օգնութեան եւ Կապոյտ Խաչին. -- Պ. Փափազեան 1·500 Ֆր., Տիկին Ճէմիլա Մալփաս 1·300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Առաքել Յարութիւնեան 500 Ֆր., Տէր և Տիկին Հոստիկեան 300 Ֆր., Պ. Փիլիպպոսեան 100 Ֆր.:

ՎՐԻՊԱԿ

Նոյեմբեր 15, Երեքշաբթի օրուան «Յառաջ»ի Բ. էջ՝ «Վճռակալրական հատորի մը տուեալներէն» յօդուածին Բ. սիւնակի 4-րդ պարբերութեան 5-րդ տողը պէտք է ըլլայ «ցոյց կուտայ. 1988-ին ան եղած է 25·3 ԱՌ ՀԱԶԱՐ» (եւ ոչ՝ առ հարիւր):

THEATRE NATIONAL DE STRASBOURG

Du 19 au 22 Novembre à 20 h 30
Dimanche 20 à 15 h
LES TROIS SŒURS
Anton Tchekhov — Vahé Shahverdian
Théâtre dramatique A B E L I A N de VANADZOR
Spectacle en langue arménienne surtitré en français.

M.C.A. Villeurbanne

Conférence sur le thème de la «CREATION D'ENTREPRISE»
avec *HENRI SIRANYAN*,
Professeur à la Faculté de Valence, Commissaire aux Comptes

Le Vendredi 18 Novembre à 20 heures 30
à la M. C. A. V.
126, rue R. Salengro, 69100 Villeurbanne
Renseignements : 78. 93. 57. 43.

— Entrée libre —

LA JEUNESSE ARMENIENNE
COPEA — NOR SEROUND — UGAB JEUNES
organise une

SOIREE DANSANTE

AU PROFIT DE L'ACTION EN JUSTICE CONTRE BERNARD LEWIS

le Samedi 19 Novembre à partir de 23h
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]
Prix unique : 100 F.
(avec 1 consommation non alcoolisée).

Sous la présidence d'honneur du Maire de Cannes
Vice-Président du Conseil Régional Provence- Alpes - Côte d'Azur

Le **FONDS ARMENIEN DE FRANCE**
invite la communauté arménienne de la

Côte d'Azur

à un Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté — Cocktail de clôture offert par la Ville de Cannes

Dimanche 27 Novembre à 17 heures

au Palais des Festivals de Cannes — *Auditorium A*

sous la présidence de
M. PATRICK DEVEDJIAN, *Député-Maire d'Antony*
et de Mme FRANÇOISE DE PANAFIEU, *Député de Paris*
L'Association Sainte-Croix des Arméniens catholiques de France organise, au profit de ses œuvres,

UN DINER DANSANT

Le Samedi 19 Novembre à 20 heures 30
dans les salons de la Mairie du XVIIe Arrondissement
(16-20, rue des Batignolles, Paris XVIIe)
animé par l'Orchestre *SPITAK* avec un spectacle folklorique
Repas oriental, préparé et servi par Restaurant «FEYROUZ» (Paris XVe)

Informations et réservations :
42 78 31 93 (9h - 12h30), 43 87 30 11 (10h - 19h).

Séjour de SKI
à Bellefontaine

Pour la première fois la Croix Bleue des Arméniens de France organise un séjour de ski à Bellefontaine du samedi 18 Février au Samedi 25 Février pour les enfants de 9 à 14 ans.

Les frais de séjour s'élèveront à 2.500 F. et comprennent :

- le transport en car A / R;
- la pension complète;
- les cours de ski;
- la location du matériel de ski;
- les remontées mécaniques;
- l'assurance.

Pour la région parisienne, toutes les inscriptions se feront auprès du secrétariat du Conseil d'Administration :

17, rue Bleue 75009 Paris
Tél. : 48 24 46 57 de 9h à 14h

Pour le Centre France, contacter Mme Ankiné Ghazarian au :
78 97 08 81 ou bien adressez-vous aux sections.

Date limite d'inscription : 30 Décembre.

ՈՒՐԲԱԹ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 18
VENDREDI
18 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.462 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.462

ԵԳԷԱԿԱՆԻ ԿՆՃԻՌԸ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՄԱՐՏԱՆԱՒԵՐԸ

Աթէնքի եւ Անգարայի միջեւ ծագած սահմանամերձ ջուրերու հարցը կը շարունակէ մտահոգել շրջանի երկիրները: Յունաստանի սահմանամերձ ջուրերը 12 մղոնի բարձրացնելու մտադրութիւնը Անգարայի բուռն հակազդեցութեան բախած էր ու Թուրքիա որոշած էր զինափորձեր կատարել Եգէականի մէջ: Առիկա պատճառ եղած էր որ Աթէնք եւս հետեւի այդ քայլին, ռազմափորձերու պատասխանելով նոյն թուականներուն:

Այս կացութիւնը շարժման մղած էր ԱՄՆ-ը որ նախ կողմերուն թելադրած էր փոխել ռազմափորձերու իրենց թուականները: Յետոյ, երբ թէ Աթէնք, թէ Անգարա անդրդուելի մնացած էին, ԱՄՆ մարտանաւեր ղրկած էր Եգէական, ի հարկին առաջքը առնելու համար անպաղձալի բախումի մը:

Երբ այս միջամտութեամբ հարցը կարգադրուած կը նկատուէր, Թուրքիա պաշտօնապէս բողոք ներկայացուց ամերիկեան մարտանաւերուն Եգէականի յունական կղզիները այցելելու երեւոյթին դէմ. բողոքը հիմնուած է 1947-ի Փարիզի համաձայնագրին այն յօդուածին վրայ ուր կ'ըսուի թէ Երկոտասան կղզիները կարելի չէ սպառազինել: Ու մարտանաւերու այցելութիւնը Անգարայի կողմէ խախտում կը նշանակէ այս պայմանին: Ըստ Թուրք մամուլին, ԱՄՆ անսալով բողոքին, հրաժարած է այցելութենէն:

Ռուսաստան եւս անտարբեր չէ յոյն եւ թուրք այս լարումին հանդէպ: Մոսկուա երկու երկիրները հրաւիրած է հաշտաբար մօտեցումով լուծելու իրենց հարցերը, հաւկցնելով որ ինք տրամադիր է, ի հարկին, միջնորդի դեր կատարելու: Մոսկուայի այս կեցուածքը Թուրք մամուլը կը մեկնաբանէ Եգէականի շրջանին մէջ եւս խօսքի բաժին ունենալու Ռուսաստանի փափաքով: Կ'անդրադառնայ նաեւ ռուս-յոյն տեսակէտներու մօտիկ բնոյթին որ արտայայտուած է նաեւ Կիպրոսի հարցին առնչութեամբ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԻՍԻ նախկին քաղաքապետը Ժագ Մետըսէն ի վերջոյ Ֆրանսա վերադարձաւ, անշուշտ՝ ակամայ: Չորս տարի է Մոնթեվիտէօ ապաստան գտած էր, բայց, Ուրուկուէյ տեղի տուաւ ֆրանսական ճնշումներուն եւ յանձնեց: Մետըսէնի դէմ բազմաթիւ ամբաստանութիւններ կան.-- ա) Նիս - Օփերա՝ Ժագ Մետըսէնի կողմէ ստեղծուած ընկերութիւն մը (կէս - թաղապետական) որ դրամ առած է երկու շինծու ընկերութիւններու աշխատանքներու համար որոնք գոյութիւն չեն ունեցած: Դրամը տեղ գտած է Մետըսէնի պատկանող հաշիւներու մէջ: բ) Սեբէկ - Այս ձեռնարկը ազդատախտակներ կը շինէ: Գործատէրը կը խոստովանի 4 միլիոն Ֆր. վճարած ըլլալ Մետըսէնի որպէս միջնորդչէք: գ) Աէխոն - Նիս-Քոթ դ'Ազիւր. - այս գործը արդէն դատարանի անցած է եւ Մետըսէն մէկ տարի բանտարկութեան եւ 300 հազար Ֆր. տուգանքի դատապարտուած է: դ) Նիսի պարտէզ-- դատական հետապնդում մը բացուած է վստահութեան չահագործման եւ զեղծարարութեան համար: Նիս 13 միլիոն Ֆր. վճարած է Սրեֆիք ընկերութեան մը որ պիտի օգնէր իրեն կրկին սակարկելու համար թաղապետական պարտքը: Այդ գումարին վրայ 5,3 միլիոն Ֆր.ի գումար մը յանձնուեր է Ժիլպալէթ Արնիֆի, Մետըսէնի մտերիմ մը, որ այժմ փախած է: Դեռ կան ուրիշներ զեղծարարութիւն, իր եկամուտներուն վրայ Ֆիսքը 15,5 միլիոն Ֆր. կը պահանջէ (իր ապրանքը գրաւուեցաւ եւ ծախուեցաւ 12,7 միլիոն Ֆր.) Մոնաքօ - Սփոնսորինկ եւ Քոթ տ'Ազիւրի հաշուեքննիչ ատեանը: Այս վերջինը բազմաթիւ մեղադրանքներ ունի ինչ կը վերաբերի քաղաքապետութեան մատակարարութեան: Մետըսէն, հաւանաբար, բանտարկուէր երբ Նոյ. 17 ժամը 11-ին Ռուասի հասնէր եւ անմիջապէս Կրընոպլ փոխադրուէր, դատաւորին ներկայանալու համար:

ԹՐՔԱԿԱՆ «Հիւրրիյէթ» օրաթերթին Բաքուի գրասենեակին շէնքին մէջ ռումբ մը պայթած է. շէնքը մամուլի կեդրոնն է ուր կան բազմաթիւ գրասենեակներ: Ռումբը պայթած է թերթին Բաքուի պատասխանատուին մեկնումէն 10 վայրկեան ետք: Շէնքը լուրջ վնաս կրած է:

ՎԼ. ԺԻՐԻՆՈՎՍԿԻ ֆաշիստ չէ ըստ Մոսկուայի թաղապետական դատարանին որ նախկին վարչապետը՝ Եգոր Կայդարը մէկ միլիոն ռուբլի (1.500 Ֆր.) տուգանքի դատապարտած է, նախատինք նկատելով Ժիրինովսկիի հասցէին բառերը:

ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION»

(17 Novembre)

MISSAK MANOUCHIAN ARRETÉ IL Y A 51 ANS EN GARE D'EVRY

Լիպերասիոն լայն տեղ կու տար Հինգշաբթի օր (երկու նկար ալ կցելով) Միսաք Մանուշեանի որ, ճիշդ 51 տարի առաջ, կը ձերբակալուէր Էվրիի հայաբանէն դուրս ելած պահուն: Առջի օր պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ «Փարք-Մանուշեան»ի մը (տե՛ս «Յառաջ», Նոյ. 9 / 10 / 11, Դ. էջ) եւ այդ առթիւ է որ Լիպերասիոն կ'ոգեկոչէ ձերբակալութեան պարագաները ու նաեւ Մանուշեանի կենսագրութիւնը: Միսաք Մանուշեան, կը գրէ Ֆրանք Ժոհաննէս, հայ գիւղացիներու ընտանիքի մը ծոցը ծնած, ամբողջ կեանքը պահած է Թուրքերու կողմէ ջարդուած հօրը պատկերը, Ի. դարու առաջին ցեղասպանութեան պատկերը: 1924-ին, 18 տարեկանին Մարսէյլ կը ժամանէ եւ կ'աշխատի Սիթրոյէնի գործատունը, բայց, բանաստեղծութիւնը զինք կը հետաքրքրէ: Գրական երկու պարբերական կը հիմէ եւ Համայնավար Կուսակցութեան շարքերը կը մտնէ 1934-ին: Համայնավար Կուսակցութիւնը յատուկ կառոյց մը ստեղծած է այս օտարականներուն համար եւ շատ բնականօրէն, Մանուշեան պատասխանատու կը նշանակուի հայկական ճիւղին: 1943-ին մաս կը կազմէ էֆ - Թէ - Փէ-ի (Ֆրանք-Թիրէօր է Փարթիզան) որոնց ղեկավարը կը կարգուի Օգոստոսին: Արդէն 83 ոճրափորձ գործուած է գերման զօրքերուն դէմ, 1941-էն ի վեր: 1942-էն ոստիկանութիւնը կը հետապնդէ դիմադրականները: 1942 Յունուարէն Մարտ 57 զինուորեալ ձերբակալուած են՝ հրէական ճիւղի անդամ: 1943 Սեպ. 28-ին, Մանուշեան սպաննել կու տայ Ռիթէրը, Հիթլերի անձնական բարեկամը: Պէլին կը հրահանգէ՝ վնասելու անկարելիութեան մատնել օտար, հրեայ աշխարհիկները: 100 օր ետք, եղած է: Մանուշեան հետապնդուած է 14-րդ թաղամասէն: Երբ, Էվրի կը տեսնէ իր ընկերը որ կը վազէ, արդէն ուշ է, երկու դաղտնի ոստիկան կը բռնեն զինք: Ընկերն ալ՝ Էփշթայն, չազատիր: Ան, արագօրէն կը դնդակահարուի: Բայց, միւսներուն հետ, Գերմանացիք կ'ուզեն այլ կերպ վարուիլ, որպէսզի օրինակ ծառայէ: Նշանաւոր «Կարմիր Հանրագիր»ն է: Դատը շուտ կը տեսնուի եւ երեք օր ետք 23 դիմադրականները կը դնդակահարուին Մոն Վալերիէն (Սիւրէն):

Էվրի ուզած է յիշել 1943-ի այդ Նոյեմբերը, փարքի մը բացումը կատարելով Սէնի ափին:

ԵՐԵՒԱՆ — ՀԵՌԱՏԻՊ — ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 16)

Ժ. ԼԻՊԱՐԻՏԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԳԼԽԱՒՈՐ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ

Լ. Տէր-Պետրոսեանի Նոյ. 15 թուակիր հրամանագրով Ժիրայր Լիպարիտեան նշանակուած է Հանրապետութեան նախագահի գլխաւոր խորհրդական: Իրեն շնորհուած է նաեւ արտակարգ եւ լիազօր դեսպանի դիւանագիտական աստիճան:

***

ԻՒՆԵՍՔՕ-ՅԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ՓՈԽ-ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՄՕՏ

Փոխ - Նախագահ Գ. Յարութիւնեան ընդունած է ԻՒՆԵՍՔՕ-յի այն պատուիրակութիւնը որ աշխատանքի այցելութեամբ այս օրերուն կը գտնուէր Հայաստան: Հանդիպումի ընթացքին փոխ - Նախագահը յատկապէս ծանրացած է ԻՒՆԵՍՔՕ-յի հովանաւորութեամբ կազմակերպուած կիներու նուիրուած գիտաժողովին կարեւոր դերին վրայ:

***

«ՆԱՅԻՐԻՏ»Ի ԱՐԺԵՒՈՐՈՒՄԸ

Արդիւնաբերութեան նախարար Աշոտ Սաֆարեան արտայայտուելով «Նայիրիտ»ի գործունէութեան մասին, ըսած է թէ Հայաստանի ամբողջ արդիւնաբերութիւնը անկէ կախում ունի: Արդիւնաբերութեան անցեալ տարուան համեմատական բարելաւումն ալ «Նայիրիտ»ի աշխոյժ գործունէութեան վերագրած է նախարարը: Իսկ «Նայիրիտ» ոչ միայն կը գործէ, այլեւ կը վերակառուցուի եւ կը կատարելագործուի: Վերջին երկու տարիներու ընթացքին շնորհիւ միաւորը յաջողած է 60 միլիոն տոլար արժողութեամբ ներդրում կատարել, գործատան մէջ նոր ենթաբաժին հաստատուած է, արդիական սարքաւորումներ եկած են ամբողջացնել եւ օժտել նախկին սարքերը:

***

ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հայաստանի մէջ ստեղծուած է գիւղատնտեսական գիտութիւններու Ակադեմիա՝ երկրագործական, անասնաբուծական -- անասնաբուժական, ճարտարապետական, տնտեսագիտական բաժիններով: Ընտրուած են 15 ակադեմականներ եւ 34 թղթակից - անդամներ:

***

ՀԻՒԼԷԱԿԱՅԱՆԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Այս օրերուն ուսումնասիրական աշխատանքներու համար Երեւան կը գտնուէր Մակաթ-ի մասնագէտներու խումբ որ կը բաղկանար խուլացի, ամերիկացի, արժանթինցի, պուլկար, հունգար եւ ռուս փորձագէտներէ: Հիւլէակայաններու շահագործման եւ ապահովութեան առնչուող հարցերու այս մասնագէտները քանի մը օր Մեծամօրի շրջանը ուսումնասիրութիւններ կատարած են, «երկրաշարժային» հարցերու շուրջ:

***

ՀՐԱԴԱԴԱՐԻ ՆՈՐ ԽԱԽՏՈՒՄ

Նոյ. 14-ին ազրպէյճանական կողմը հրադադարը խախտած է Հայաստանի հիւսիսարեւելեան սահմանային հատուածին մէջ: Առաւօտեան ժամը 10-ի շուրջ, հրաձգային զանազան զէնքերով գնդակոծուած են Տաւուշի շրջանի Պառաւաքար գիւղի պաշտպանութեան դիրքերը: Հայկական կողմը հրադադարը պահպանելու մտահոգութեամբ փոխադարձ կրակ չէ բացած:

ՖՈՒԹՊՈԼ
ԵՒՐՕ 96

ԿԻՊՐՈՍ -- ՀԱՅԱՍՏԱՆ 2 -- 0

Չորեքշաբթի, Նոյեմբեր 16-ին, Կիպրոսի մէջ տեղի կ'ունենար Եւրօ - 96-ի զըտումի մրցումներու շարքին (Բ. խումբ) Կիպրոս - Հայաստան դարձի մրցումը որուն արդիւնքն է 2 -- 0 ի նպաստ Կիպրոսի: Երթի մրցումը տեղի ունեցած էր Երեւան, Հոկ. 8-ին, 0 -- 0 հաւասար արդիւնքով:

Հայաստանի հաւաքականին յաջորդ մրցումը տեղի կ'ունենայ Ապրիլ 26-ին Հայաստանի մէջ Սպանիոյ հետ:

Նոյ. 16-ի խաղերուն ընդհանուր արդիւնքներն են. --

Ա. ԽՈՒՄԲ

Լեհաստան -- Ֆրանսա 0 -- 0, Ադրբէջան -- Իսրայէլ 0 -- 2 (*խաղը տեղի ունեցաւ Թուրքիա*):

Բ. ԽՈՒՄԲ

Պելժիա -- Մակեդոնիա 1 -- 1, Սպանիա -- Դանիա 3 - 0, Կիպրոս - Հայաստան 2 - 0:

Գ. ԽՈՒՄԲ

Ուէլս -- Հունգարիա 2 -- 0, Զուիցերիա -- Իսլանտա 1 -- 0:

Դ. ԽՈՒՄԲ

Սլովենիա -- Լիթուանիա 1 -- 2, Իտալիա -- Խրուաթիա 1 -- 2:

Ե. ԽՈՒՄԲ

Հոլանտա - Չեխիա 0 -- 0, Բելառուս -- Նորվեկիա 0 -- 5:

Զ. ԽՈՒՄԲ

Էյր -- Հիւս. Իռլանտա 4 -- 0:

Է. ԽՈՒՄԲ

Վրաստան -- Կալլէս 5 -- 0, Ալպանիա -- Գերմանիա 1 -- 2, Պուլկարիա - Մոլդաւիա 4 -- 1:

Ը. ԽՈՒՄԲ

Ցունաստան -- Սան-Մարինօ 2 -- 0, Ֆինլանտա -- Ֆէրօէ Կղզիներ 5 -- 0, Սկովտիա -- Ռուսաստան 1 - 1:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ՀԱՑ ԿԱՄ ԳԻՐՔԵՐ

«Մոնտ»ի Նոյեմբեր 12-ի թիւին մէջ Միշէլ Շամփընուայի ծաւալուն յօդուածը կը սկսի աշնան օրուան մը նկարագրութեամբ ուր մարդիկ խնձոր ու խաղող, լոլիկ ու այլ բանջարեղէններ կը գնեն, պահածոներ պատրաստելու համար որպէս ձմրան պաշար: Սակայն այդ բարիքները դիւրամատչելի չեն բոլոր քաղաքներուն: Այլուստ դժուարութիւնը զգալի է ամէն քայլի ու վերամուտի այդ օրերուն դայն չեշտող տուեալ մը կ'ըլլայ ուսուցիչներու գործադուլը որուն զօրավիգ է Կրթական Նախարար Հայկ Ղազարեան (ներկայիս հրաժարած):

Դժուարութիւններու այս համայնապատկերին մէջ ուշադրութիւն կը գրաւէ 75-ամեակը Երեւանի համալսարանին որ հիմնուած է 1919 Մայիսին, Հայաստանի կարճատեւ անկախութեան շրջանին: Այդ հիմնարկութեան արժեւորումը կ'ընէ պատմաբան փրոֆէսօր Ռիչըրտ Յովհաննիսեան, ընդգծելով. «Երիտասարդ հանրապետութեան ղեկավարները Թուրքիոյ դէմ պատերազմին ստեղծած ճնշումին տակ չկորսնցուցին իրենց առողջ դատողութիւնը ու նախ Գիւմրիի, ապա Երեւանի մէջ հիմնեցին համալսարանը, հակառակ ողբերգութիւններու, անհամար փախստականներու ու հակառակ նախորդ ձմրան ռուսին ու ժանտախտին երկու հարիւր հազար զոհերուն»: Փրոֆէսօրը աւելցուցած է թէ երկրին վերականգնումի այդ շրջանին, անոնք կ'ուզէին յոյսը ունենալ թէ մղձաւանջը վերջ գտած էր ու լոյս մը կը փայլէր Կովկասի մէջ:

Այդ «լոյս»ը աւելի քան 70 տարի փայլեցաւ, հակառակ խորհրդային պարտաւորութիւններուն եւ չափանիշներուն: Համալսարանի ներկայ տեսուչը Մ. Մարտիրոսեան կ'ըսէ թէ 1988-էն ի վեր սկսած են կրկին ազատօրէն դասաւանդել Հայոց պատմութիւն, առանց մասնութեան մը սպառնալիքին: Ան կը յիշեցնէ բռնակալութեան շրջանը երբ միայն 1937-ին համալսարանը վեց տեսուչ փոխած է: Գիտակից է թէ շատ մը բաժիններ գոհացուցիչ մակարդակ չունին ու կը մաղթէ որ շուրջ 10 հազար ուսանողներով համալսարանին նոր զուգորդումներու առիթ տրուի, ինչպէս է Մոնփըլիէի համալսարանին հետ:

Յօդուածագիրը կը խօսի ֆրանսերէնի եւ ֆրանսական մշակոյթի հանդէպ ուսանողներու եւ դասախօսներու հետաքրքրութեան մասին: Համալսարանական փոխանակումներ կը ջանան գոհացում տալ անոր, սակայն Հայաստան շատ բաներու կարիք ունի. չկան դասաւանդութեան հարկաւոր նիւթեր (քարտէս, գործիքներ, եւայլն), երկիրը զուրկ է ուժանիւթէ ու ձմրան ամէնէն ցուրտ շրջանին դասերը կ'ընդմիջուին: Ասոր քով ուշագրաւ է դուրսի աշխարհին բացուելու եւ մարդկային փոխանակումի երիտասարդներու ծարաւը:

Զրկանքները բախտաւոր դարձուցած են պատեհապաշտներու փոքր դանդուած մը որ գիտէ օգտագործել ընդհանուր դժբախտութիւնները:

Մինչեւ որ Մեծամօրի ատոմակայանը վերաբացուի, երկիրը պիտի շարունակէ ոչ ամբողջական կչռոյթով ապրիլ. գործատուներու մեծ մասը փակ է, արտադրութիւնը անբաւարար ու մեծ է ձմեռը աւելի տանելի պայմաններով անցընելու համար երկրէն մեկնողներու թիւը:

Անոնց քով կան նաեւ մնալու վճռակամութիւնը ունեցողներ: Ճարտարապետ Նարեկ Սարգսեան անոնցմէ մէկն է. ան կենսաբան իր կնոջ ու երախաներուն հետ 10 ամիս Մարսէյլ ապրելէ ետք վերադարձած է, քանի որ մաս կը կազմէ մարդոց այն խումբին որ վճռած է երկիրը վերականգնել ամենայն արժանաւորութեամբ:

Հայաստանցին որ հիւրասիրութեան իր գաղափարը ունի ու չի կրնար երեւակայել թէ սեղան մը չի կրնար ամենայն առատութեամբ սարքուած ըլլալ, յաճախ չի գգացներ իր հիւրին առօրեայ իրականութեան մերկ պատկերը:

Արտասահմանէն այցելուին ուշադրութիւնը կը գրաւեն երբեմն սեւազգեստ երիտասարդները եւ չպարուած, իրենց նորաձեւութեան համաձայն հագուած երիտասարդուհիները որոնք բոլորն ալ շատ նուրբ սիլուէթներ ունին ու փոսացած այտեր: Ու երբ մարդ խօսակցութիւն կ'ունենայ անոնց հետ, կը զգայ որ պատրաստ են «երազին հացով» սնանելու եւ Գամիւն, Պօլէոն ու Սիմոն տը Պօվուառը կը նախընտրեն, քան՝ ճինզ տափատ մը ու քանի մը տարուան ուսումէ ետք նրբութեամբ ու հանդատօրէն կը գործածեն Մօփասանի ու Տիւրասի լեզուն:

Երեւանի մէջ անոնց հետ ուշադրութիւն կը գրաւէ «Ամերիկեան համալսարան»ը որ նաեւ կը նկատուի Ատլանտեանի միւս ափը թռցնելու համար լաւագոյն տարրերը յայտնաբերելու վայրը:

Ֆրանսայի կեցուածքը աւելի բաց է ու դրդուած չէ յատուկ հետաքրքրութիւններէ: Կարելի ջանքը կը կատարուի դեսպան Տիկին տը Հարթինկի կողմէ, որպէսզի զարկ տրուի ֆրանսական ուսուցումին: Կան «ֆրանսական թեքումով» կարգ մը լիսէներ:

Ֆրանսա շինարարական երկու ձեռնարկ ունի Հայաստանի մէջ. մէկը Գիւմրիի ֆրանսական վարժարանն է, միւսը դեսպանատան շէնքը: Առաջինին շինութիւնը կը յառաջանայ, հակառակ որ վարկերը խոստացուած թափով չեն յատկացուիր: Իսկ դեսպանատան համար կը վերանորոգուի նախկին Դերասաններու տունը. Ֆրանսահայ ճարտարապետ Ա. Տարօնեան յապաղումի պարագային հատուցումի պահանջք ներկայացնելու սպառնալիքով շարժման մղած է հայաստանեան ձեռնարկութիւնները որոնք արագացուցած են աշխատանքը զայն ձմրան ընթացքին աւարտելու խոստումով:

Այդ պարագային Ֆրանսա պիտի կարենայ բացումը կատարել մշակոյթի կեդրոնին որուն կարգ մը գործունէութիւնները արդէն ծրագրուած են, ինչպէս Թրիւֆոյի եւ Ազնաւուրի ֆիլմերու փառատօնը: Որոշուած են Վանաձորէն թատերախումբի մը ելոյթները Սթրազպուրկի մէջ, յառաջիկայ օրերուն, եւ պատմական ծաւալուն ցուցահանդէս մը Փարիզի Ազգ. մատենադարանին մէջ 1996-ին:

Յօդուածը աւարտող պարբերութեան մէջ որ կը սկսի «Հաց կամ գիրքեր: Կամ երկուքն ալ...» տողով, կը յիշուին ծագումով ֆրանսական այն ընկերակցութիւնները որոնք 1988-էն ի վեր գործունէութիւն կը տանին Հայաստանի մէջ. անոնցմէ են «ԺԻԱ.»-ն, «Ֆրանքեւհայկական բողոքական զօրակցութիւնը», «7 Դեկտ. 1988 ընկերակցութիւն»ը: Այս վերջինը ձեռնարկած է Երեւանի մէջ ֆրանսական գրատան մը հաստատումին ու այդ նպատակով կոչ կ'ուղղէ որ գիրքեր նուիրուին իրեն. անոր անդամներէն մէկը բացատրելու համար իրենց նախաձեռնութիւնը, կ'ըսէ. -- «Ամբողջ աշխարհին այսպէս ամբօղէն փակուած երկրի մը մէջ շարունակել բնական կերպով մտածել, արդէն հսկայական ջանք մը կ'ենթադրէ»:

ԱՐՈՒԵՍՏ

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԳԱՌԶՈՒԻ ՎԵՐՍԱՅԼԸ

Գառզուի գործին ծանօթ ոեւէ արուեստասէրի յայտնի է, որ աշխարհահռչակ արուեստագէտին աշխարհին անբաժանելի մասը կը կազմէ շքեղը, որ անոր հայեցողութեամբը անցեալի եւ անհետացած բարձր քաղաքակրթութիւններուն յատուկ երեւոյթ է: Առանց անցելապաշտ ըլլալու, նկարիչը դիմած է անցեալին ոչ թէ որպէս ապաւէն եւ առօրեայէն փախուստ -- կամ՝ ոչ միայն անոր համար -- այլ մանաւանդ մեզի սուր կերպով զգացնելու մեր մեքենական ներկան ու ժամանակակից քաղաքակրթութեան մէջ տկար նուազող մարդկայնութիւնը: Այդ գործը այս ձեւով դարձած է նաեւ զարթուցիչ մը՝ մարդկութեան սպառնացող վտանգին դէմ:

Վերջին ցուցահանդէսը (*) բնական շարունակութիւնն է եւ աւարտը քառասուն տարուան ծրագիրի մը, որ սկիզբ առած է 1953-ին, երբ արուեստագէտը կը ներկայացնէր վսեմափայլ Վենետիկի նուիրուած իր գործերը: Գառզու յաջորդ տարուան համար խոստացած էր ուրիշ շքեղութեան մը՝ Վերսայի նուիրուած ցուցահանդէս մը, որ ահա...: Մինչ այդ, իր հանդրուանային ցուցահանդէսները պիտի կոչուէին «Յայտնութիւն» (1957), «Երկրային Դրախտ» (1959), «Փրովանս» (1960), «Ծիսական Կերպարներ» (1968), «Ամառնային Լոյս» (1963), զուգահեռաբար ինք շահելով մեծ համբաւ մը նաեւ ֆրանսական թատերնկարչութեան մէջ: 1986-ին Վանսի մէջ պիտի բացուէր Ֆրանսայի Ակադեմիայի անդամ Գառզուի Թանգարանը եւ 1991-ին՝ Մանոսքի Գառզու -- Հիմնարկութիւնը, որ այլապէս թանգարան մըն է:

Գառզուի «Վերսայլ»ը կը բխի նոյն ակունքէն ու կ'ընթանայ ստեղծագործական նոյն հունէն, ինչպէս վերոնշեալ նախորդ մեծ ցուցահանդէսները, նիւթին իւրայատկութեան զանազանութեամբ: Լուտովիկոս ԺԴ.-ի կառուցած պալատը բաբելոնեան աւերակ մը կամ Ինքաներու քաղաքակրթութեան մնացորդները չեն, ոչ ալ Վենետիկ մը՝ որպէս կառոյց եւ պատմութիւն, սակայն ունի այլապէս ներշնչող վեհութիւն մը, խորհուրդ մը՝ առասպելական երանգաւորումով: Վերսայլ հոյակերտ է, մեծատեսիլ, ներդաշնակութիւններու խորհրդանիշ: Ան ծնունդ կուտայ անուրջներու: Երազող մըն է նաեւ Գառզու որ իր մէջ եւ իր հետ կը կը պտըտցնէ կարօտը տեսլական աշխարհի մը: Վերսայլ կը բանայ իր շքեղ դռները երազային ճեմավայրերու -- դրօսայգիներ, ծառախիտ պուրակներ, պալատի դարպասներ որոնք պաստառի վրայ կը կոչուին «Գիշերային աղբիւրը», «Արխանդրէ ընկղմանած», «Պզտիկ Թրիանոնի Սիրոյ Տաճարը», «Նեպտոնի աւազանը» եւայլն: Ժամանակին անոնք եղած են ճեմավայրը եւ ծածուկ սէրերու հանդիպման վայրերը իշխաններու, իշխանուհիներու, պալատականներու, սակայն հոս անոնք դուրս ձգուած են տեսարանէն, ինչպէս Գառզուի բոլոր գործերուն մէջ: Հոս նոյնիսկ չեն շրջիր արուեստագէտին աշխարհէն անբաժան մարդկային ստուերներ, թնդանօթի փող կամ սայլի հետքեր: Անոնց փոխարէն պերճախօս ներկայութիւններ են արձանները, որոնք քիչ մը ամէն տեղ կը գտնուին, ամէն ծառուղիի կամ բացատի մէջ, կառոյցներու մուտքին, եւ որոնք իրենց անունները կուտան շարք մը պաստառներու: Այս այլակերպ ամայութիւնը թաթաւուն է բանաստեղծականութեամբ մը, որ Գառզուի աշխարհին եւ արուեստին գլխաւոր մէկ իւրայատկութիւնը կը կազմէ: Արուեստագէտը կը մընայ միշտ մենաւոր իր ստեղծած քնարերգական աշխարհին մէջ, ան ըլլայ իրական թէ երեւակայական տեսարան, ու իր աշխարհը լծորդումն է այդ երկուքին. իրականութեան եւ երազայինին:

Գառզուի ցուցահանդէսները շատ քիչ անգամ կազմուած կ'ըլլան այսքան թիւով իւղանկարներէ: 33 կտաւները կը վերակենդանացնեն իր նկարիչի դիմագիծը մեր մէջ: Անոնց կառոյցը միշտ հաստատուած է տոկուն գծագրութիւններու վրայ, նոյնիսկ երբ անոնք առաջին գծի վրայ չեն երեւար, այլ պարագաներու՝ երկխօսութիւն մը կ'երեւայ գիծի ու գոյնի միջեւ: Գոյները ընդհանրապէս հարթ տարածութիւններ են, որոնց թափանցկութիւնը կը թեթեւցնէ եւ կը կենդանացնէ կտաւը, երբ բացառաբար գոյն մը ցցուն չէ դարձած չեշտեալ ուրիշ տարածուն երանգով: Երանգապնակին տիրական երանգները կը կազմեն դեղնաւուն - ոսկին, նարնջագոյն -- բոսորը ու զմրուխտ կանաչը իրենց նրբերանգով, որոնք նոյնպէս բնորոշ տարրերն են արուեստագէտին ստեղծագործութիւններուն:

«Վերսայլ» կ'արտայայտէ ուժն ու ներդաշնակութիւնը, նրբութիւնն ու խորհրդանիշը, բանաստեղծութիւնը եւ անուրջը: Գառզու միշտ հարազատ կը մնայ ինքնիրեն ու հաւատարիմ՝ իր աշխարհին որ իր էութիւնն իսկ է: Ան կուգայ անգամ մը եւս մեզ ապահովցնելու այս բարձր երեւոյթին: Ան վկայութիւնն է նաեւ մըշտաթարմ վարպետի մը, որ տարիք չունի: Գառզու ունի տարիքը իր երազին, իր թեւածումներուն, իր վիպապաշտ ոգիին, աշխարհին մանուկի մը բարութեամբ նայող անբիծ հոգիի մը:

ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

ՄԱՆՕԹ. --

(*) Galerie Taménaga, 18, ave Matignon Փարիզ: Իւղանկարներ: Բացումը տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 20-ին: Նոյն ցուցասրահին մէջ կը ներկայացուին «Վերսայլ»ի գծագրութիւնները Նոյեմբեր 16 -- Դեկտեմբեր 10: Ցուցահանդէսը կը փոխադրուի Նիւ - Եորք քաղաք, Wildenstein & Co., 19 East, 64th Street, Յունուար 17 - Փետրուար 17:

ԻՆՁ ԿԸ ԳՐԵՆ ԹՈՒՐՔ ԹԵՐԹԵՐԸ

ՀԱՏԻ ՈՒԼՈՒԷՆԿԻՆԻ ՅՕԴՈՒԱԾԸ «ԹԸՄՓՕ»Ի ՄԷՋ

«ՔԱՆԻ ՈՐ ՀԱՅ ԵՍ...»

«Թէմփօ» շաբաթաթերթի մէջ Հատի Ուլուէնկին ստորագրած է յատկանշական յօդուած մը «Քանի որ Հայ ես...» խորագրով: Կուտանք թարգմանաբար.

***

Հին ալպոմի մը մէջ կը յայտնուի Հրանդին տժգոյն եւ տխուր դէմքը:

Հայ ընկերս, 1958 -- 59 տարեշրջանի մեր նախակրթարանի լուսանկարին մէջ կը տեսնուի ամէնէն ետեւի կարգերուն վրայ, քանի որ աւելի երկարահասակ աշակերտ մըն էր: Օձիք չունեցող իր գոգնոցին վրայ կարկտաններ կը տեսնուին: Յայտնի է որ չքաւորութեան մէջ ապրող մէկը եղած է:

Հրանդ, անկասկած, Լալէլիի Գօձա Ռուսթէմ Փաշա նախակրթարանին մէջ, ուր կը յաճախէին բարեկեցիկ ընտանիքներու զաւակները, ամէնէն չքաւոր աշակերտներէն մէկն էր:

***

Մշուշներու մէջէն հետզհետէ յստակ կը դառնան յուշերս: Հրանդ երկար ժամանակ չկրցաւ դպրոց գալ: Միջոց մը վերջ Հրանդին մայրը մտաւ տնօրէնութեան սենեակէն ներս:

Մեր ուսուցիչը տխուր ձայնով մը դասարանին հաղորդեց թէ Հրանդը մեռած էր: Մեր մէջէն ընտրուեցան ութ աշակերտներ, որոնք դպրոցը պիտի ներկայացնէին Գումգափուի Եկեղեցւոյ մէջ կատարելի յուղարկաւորութեան ընթացքին:

Մենք, իսլամ աշակերտներս, դագաղին շուրջ դէմ առ դէմ շորսական հոգիով կեցած էինք, իսկ ժամկոչը մեր վրայ կը շարժէր բուրվառը: Քահանան երբ դագաղը կ'օրհնէր, մենք մեր ձեռքերը բացած՝ իսլամական աղօթքներ կը մրմնջէինք:

Հրանդին մայրը լալահառաչ «զաւակներս» կ'ըսէր եւ կը համբուրէր մեզ: Քահանան մեր գլուխը կը շոյէր: Դագաղը մեռելակառքին մէջ բեռցուեցաւ:

Լէյլա, մեռելակառքի ետեւէն՝ «Հրանդ, ո՞ւր կ'երթաս» կը գոչէր: Հրանդ կ'երթար, իմ հայ ընկերս, որ կը կարծեմ թէ լոյսերու մէջ, դրախտ կ'երթար:

***

Ես, սովորական, իսլամ արմատէ եկած Պոլսեցի մըն եմ եւ իբր այդ, մանկութիւնս անցուցի ոչ - իսլամներու հետ: Հրեայ, Հայ կամ Յոյն մանուկներու հետ միասին հասակ քաշեցի, քարեդնդակ խաղացի: Շահեցայ, կորսնցուցի: Փոքր տարիքէն սկսեալ մասնակցեցայ եկեղեցիներու մէջ մկրտութիւններու եւ սինակոկներու մէջ պարմիլցայի: Զատկին՝ հաւկիթ կերայ: Հրեաներու հացին վրայ աղ ցանեցի: Ծննդեան արարողութիւններու ներկայ գտնուեցայ:

Իսկ իսլամներու սրբազան օրերուն ալ կերայ Գօչօ Հօրեղբօրս, կամ Դաւիթ Պէյին կամ Յակոբին բերած լոխումները: Ղուրպան Պայրամի օրով միսի կտոր մը զատեցի Հոխիսիմէ մօրաքրոջ եւ բոլոր փոքրամասնութիւններու մէջ ես զիս ամէնէն շատ մօտիկ զգացի Հայերուն:

Հայերը միւս փոքրամասնութիւններու նկատմամբ ընկերային աւելի ցած կարգավիճակ ունէին: Թերեւս ատոր համար է որ ես Թուրքերու եւ Հայերու միջեւ որեւէ տարբերութիւն չկրցայ տեսնել, բացի իրենց կրօնքէն:

Բայց անտարակոյս, ինչպէս Պոլսի բոլոր լաճերը, ես ալ, առանց անդրադառնալու ազգայնական իշխող մտայնութեան, շատ անգամ Արմանին խօսք նետեցի, պոռալով. «Քանի որ հայ ես ... ուրեմն պէտք է տաս»:

Իսկ նորոգիչ Կարապետ Էֆէնտիին աշկերտին, Գրիգորին ալ շարունակ կը պոռայի. «Արապաճը Գիրգոր...»: Բայց հակառակ այս բոլորին, Արմանին, Գրիգորին, Յովհաննէսին հետ միշտ բաժնեցի անկեղծ բարեկամութիւն մը:

***

Ասոնք կը գրեմ, ազդուելով վերջին զարգացումներէն: Որովհետեւ, Հարաւ -

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

ԳԱՅԹԱԿՂԵՑՆՈՂ ՀԱՏՈՐ ՄԸ

Ամերիկացի երկու հեղինակներ Միւրէյ եւ Հէրնշթայն, հրատարակած են հատոր մը որ մեծ աղմուկ յարուցած է ամերիկեան ընկերութեան մասին խորապէս յոռետես եւ բիրտ իր տեսանկիւնով։ Անոնց բանձը այն է որ այդ ընկերութիւնը օրէ օր աւելի շերտաւորեալ պատկեր կը պարզէ մտաւոր կարողութեան տեսակէտով։ Այդ շերտաւորումին բարձրագոյն դիրքին վրայ կը գտնուին քաղաքագէտներ, զարգացման ամենավերին աստիճանի տէր ձեռնարկատէրերն ու դասախօսները, իսկ ամէնէն ցած խաւերը գրաւուած են տկարամիտներէ բաղկացած զանգուածները որոնց թիւը հետզհետէ կը մեծնայ։ Ինչ որ ուսմբի մը տպաւորութիւնը գործած է, հեղինակներուն այն յայտարարութիւնն է թէ որպէս խմբաւորում սեւամորթները սպիտակամորթներէն աւելի ցած մակարդակի վրայ կը գտնուին։

Լրատուիլները բաւական աղմկալի ընդունելութիւն մը ըրած են գործին։ Այդ աղմուկին մէջ տեղ գտած են վաւերացումէն մինչեւ զարհուրանք երկարող հակազդեցութիւններ։

Հեղինակներուն համաձայն, Ամերիկա գլխաւորաբար կը ղեկավարուի ընտրանիի մը կողմէ որ մտային կարողութեան քննաչափով եւ ընտրեալ համալսարաններու ընդունելութեան զանազան չափանիշերով կ'որոշուի։ Անոնց կը հետեւի միջին դասակարգը 125 միլիոն Ամերիկացիներու որոնց մտային կարողութիւնը խմբուած է միջինին շուրջ։ Սակայն այս զանգուածը հետաքրքրական նկատուած չէ հեղինակներուն կողմէ։ Ու ամէնէն ցած մակարդակը կազմեն այն 12·5 միլիոնը որ մտային ամենացած կարողութիւններուն տէր է։ Ծայրայեղութեան երկու կուտակումները կը ներկայացնեն բնակչութեան 25%-ը։

Հեղինակները կ'ըսեն թէ թշուառութիւնը, ընկերային օժանդակութեան կարօտեալի դիրքը, արտամուսնական ծնունդները եւ ոճիրները բոլորն ալ մօտ առընչութիւն ունին մտային ցած կարողութեան հետ։ Անոնք կը մերժեն անհատին կազմաւորման մէջ միջավայրին ու մշակոյթին դերը։ Պաշտպանելէ ետք մտային կարողութեան ժառանգական բնոյթը, երկու հեղինակները կը պնդեն թէ սեւամորթներու մօտ կատարուած քննաչափերու արդիւնքները յարաբերաբար, որոշապէս աւելի ցած են սպիտակամորթներէն եւ այս երեւոյթին մէջ անոնք ընկալուածէն շատ աւելի լայն տեղ կուտան ժառանգականութեան։ Ատիկա կը յանգի այն եզրակացութեան որ եթէ մտային ցած մակարդակը առընչուած է թշուառութեան, ոճրապարտութեան, սեւամորթները հաւանօրէն պիտի չյաջողին ընկերային այդ ախտերուն յաղթել։

Միւրէյ եւ Հէրնշթայն կը ջանան դիրք չգրաւել որոշելու համար թէ սեւամորթներու հարցը ծնաբանակա՞ն է թէ միջավայրին հետ կապ ունի. կան սակայն այլ մասնագէտներ որոնք կապ կը հաստատեն մտային կարողութեան ու ցեղերու ծնաբերութեան միջեւ։ Եղած են նաեւ համալսարանական սպիտակամորթներ որոնք խոստովանած են թէ հակառակած են մեծ համալսարաններու մէջ աւելի մեծ թիւով սեւամորթ ուսանողներ ընդունելու առաջարկին։ Այս կարծիքը ուղիղ կը համեմատի զոյգ հեղինակներու կեցուածքին հետ. անոնք կ'ըսեն թէ մեծ թիւով սեւամորթ ուսանողներ զուրկ են համալսարանական մակարդակին պատշաճելու կարողութենէն։

Գիրքը ունի նաեւ հետեւեալ նախատեսումը. ամերիկեան ընկերութեան մէջ հետզհետէ աւելի կը յայտնուի մտաւոր ընտրանիին ու ստորին խաւին տարբերութիւնը։ Ատիկա նախատեսել կուտայ ամբողջատիրական միջոցառումներու ծաւալում մը եւ նորովի ցեղապաշտութիւն մը որոնց նպատակը պիտի ըլլայ միշտ հակակշռի ենթակայ պահել մտային կարողութեան միջինէն վար գտնուողներու բազմութիւնը։ Անոնք մինչեւ իսկ վախ կը յայտնեն Լատինական Ամերիկայի օրինակով նոր պահպանողականութենէ մը որ պիտի նշանակէ ամէն բան ընել բլուրներուն վրայի գեղեցիկ տուները պահպանելու համար գիշերաբոյներու սպառնալիքէն։

ՔԱՂՀԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՆՈՐ ՆԵՄԵԶԻԴԱ
դրամատիկական պոէմ

Հեղինակ՝ ՎԱՐԱՆԴ

Թեհրան, 1993

Արեւելեան Նահանգներու մէջ մեր զինուորական ուժերը Արօյին մէկ լուսանկարը կախեր են Հայ քահանայի մը հետ։ Պետական քարոզչութեան այսպիսի նախնական մէկ գործընթացին զուգահեռ կերպով անշուշտ թրքապաշտ հոսանքի կամաւոր ներկայացուցիչներն ալ, մեր հայ հայրենակիցներուն սկսեր են սպառնական նամակներ տեղացնել։ Պիտի վռնտենք, պիտի աքսորենք, եւայլն, այսպիսի կարգախօսներ։

Էլ ինսաֆ։ Ո՞վ զով կը վռնտէ։ Հայերը առնուազն Թուրքերուն չափ այս երկրին տեղացիներն են։ Անոնք այս հողերուն որովայնին եւ արեան մէջ տեղ ունին։

Հիմա, հակառակ թշնամական այն սերմերուն, որոնք արձակուեցան 1915-ի ողբերգութենէն ետք, ողբերգութիւն, որմէ հասարակաց պատասխանատուութիւն կ'իյնայ թէ՛ երազապաշտ հայկական ազգայնապաշտներուն, եւ թէ իթթիհատական գաղափարախօսութեան կողմնակիցներուն, հակառակ այս բոլորին ուրեմն, Թուրքիոյ Հայերը դարձեալ կը տեսնուին որպէս քաւութեան նոխազ մը եւ այս պարտականութիւնն ալ կը յանձնուի մեզի նըման Թուրքերու, որոնք տիրող ազգային գաղափարախօսութիւնը կը ներկայացընեն։

Եւ ահաւասիկ կը սնանկանան մեծամասնութեան մը բարոյական արժէքները, քանի որ այդ մեծամասնութիւնը տէր չի կրնար կանգնիլ իր փոքրամասնութիւններուն։ Ի վերայ այսր ամենայնի, Հայերը, որոնք հաւատարիմ համայնք կը նկատուէին մինչեւ որ ցեղապաշտ թոյնը տարածուեցաւ մեր կայսրութեան շարքերէն ներս, այսօր իսկ պատմական եւ մըշակութային գետնի վրայ կը կազմեն մեր երկրին մէջ քրիստոնեայ համայնքներու Թուրքերու ամենամօտիկ շրջանակը։

Քէմալապաշտ լեզուաբան Ցակոբ Տիլաչարէն մինչեւ Օսմանեան պատմութեան մասնագէտ Գէորգ Բամուքճեան, լուսանկարիչ Արա Կիւլէրէն մինչեւ Նոր Տէմոքրասի շարժումի տեսաբան Էթիէն Մահչուպեան, երաժշտագէտ Ուտի Հըրանդ Պէյէն մինչեւ արդի գծագրութեան մասնագէտներ Սարգիս եւ Վարդան Փաչաճը, հայկական արմատ ունեցող անհամար մեր հայրենակիցները տեղ կը գրաւեն Թուրքիոյ Հանրապետութեան ընտրանի գաւակներու շարքերուն միջեւ։

Նոյնիսկ, Սփիւռքի մէջ, հակառակ որ երրորդ սերունդը կը կազմեն, խումբ մը Հայեր Լիբանանի, Արժանթինի, Գալիփորնիոյ մէջ իրենց միջեւ թրքերէն խօսիլ կը շարունակեն։

Թուրքիոյ Հայերը, հակառակ սարսափելի թիւրիմացութեան մը, որ պէտք է անպայման լուծուի, մեր հարազատ երկրին մէջ կը կազմեն մեր հարազատ հայրենակիցները։

***

35 տարի անցեր է նախակրթարանի ընկերոջս՝ Հրանդին մահէն ասդին։ Լոյսերու մէջ պառկի։

Ես, որպէս իշխող ազգայնապաշտութեան մէկ անդամը, անգամ մըն ալ իմ բերնէս երբեք պիտի չհանեմ սա խօսքը. «Քանի որ Հայ ես, ուրեմն ... պէտք է սաս»։

Թուրքերը, Քիւրտերը, Հայերը միասնութիւն թող կազմեն։

Իսկ թշնամին թող «քար» դառնայ իր նախանձէն ճաթելով։

ԴԷՂՈՒԹԻՒ ԴԷՂՈՒԹ

ՊԷՅՐՈՒԹԻ մէջ, Հոկտեմբեր 22-ին, իր մահկանացուն կնքած է տոքթոր Յարութիւն Եօզկաթեան, ղեկավար դէմքերէն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան եւ Թէքէեան Մշակութային Միութեան ինչպէս նաեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան Լիբանանի շրջանի։ Ողբացեալը 58 տարեկան, ատենապետն էր Թ.Մ.Մ.եան հիմնադիրներու մարմնին։ Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Հոկտեմբեր 24-ին Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի եկեղեցին։

***

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Ռետ Լայըն պանդոկի սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 22-ին, Հայ Մասնագիտական Միութիւնը իր 36-րդ տարեդարձին առիթով «տարուան մարդը» տիտղոսը շնորհած է Ամերիկայի մէջ հայկական դպրոցի հիմնադիր՝ Գաբրիէլ Ինճէճիկեանին։ Ան 1964-ին հիմը կը դնէր Ֆերահեան ազգ. վարժարանին։ Ձեռնարկին բացումը կատարեց Հայ Մասնագիտական Միութեան փոխ -- ատենապետը տոքթոր Արթիւր Գէզեան։ Նինա Թոփչեան տեղեկութիւններ տուած է կատարուած աշխատանքներու մասին, նշած թէ այս տարի, Միութիւնը օժանդակած է նաեւ Հայաստանի երեք համալսարաններուն (ամերիկեան, պոլիտեխնիկ, ճարտարապետական) ու Արցախի համալսարանին։ Ներկայացուած են կրթաթոշակ ստացած ուսանողները։ Վերջին խօսքը արտասանած է Գաբրիէլ Ինճէճիկեան որ երկար ներկայացուցած է Ամերիկայի դպրոցներու վիճակը։ Գալիֆորնիոյ մէջ, ներկայիս կան 15 հայկական վարժարաններ (5՝ բարձրագոյն, 5՝ միջնակարգ եւ 5 նախակրթարան) ուր կ'ուսանին 5227 աշակերտ։ Պիւտճէն է շուրջ 15 միլիոն տոլար։ Գ. Ինճէճիկեան շեշտած է սակայն թէ չենք կրնար բաւարարուած զգալ, երբ, օրինակ նկատի առնենք որ 5227-ի դէմ 45 հազար աշակերտ պետական վարժարան կը յաճախեն։

***

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ Արարատ տան «Տէօքմէճեան» սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 21-ին տեղի ունեցած է «Ռոզ եւ Ալեք Փիլիպոս» ազգային վարժարանի հիմնադրութեան 25-ամեակին նուիրուած ճաշ - պարահանդէսը։ Յանձնախումբին անունով խօսք առած է Ատոր Աղճայեան որ հրաւիրած է 1984-ի շրջնաւարտ՝ Կարօ Խպէնճեանը հանդիսավարի պաշտօնը կատարելու։ Ան շեշտած է որ հայ մշակոյթը եւ հայ լեզուն ծանօթացնելու սրբազան առաքելութիւն մը ունի հայ դպրոցը։ Խօսք առած է 1981-ի առաջին շրջանաւարտներէն Սուրէն Սերոբեանը, ապա ներկաներուն ցուցադրուած է վարժարանին 25-ամեակին առիթով պատրաստուած ժապաւէնը։ Իր կարգին «Ալեք Փիլիպոս»ի հոգաբարձութեան ատենապետ՝ տոքթոր Շահէ Ուրփալի յիշած է բարերար ամոլը։ Խօսք առած է նաեւ վարժարանին տնօրէնը՝ Վիգէն Եաղուպեան։ Պաշտօնական բաժինէն ետք, խանդավառ մթնոլորտ մը ստեղծուած է նուագով եւ երգերով եւ եղած են սրտաբուխ նուէրներ։

***

ԼՈՍ -- ԱՆՃԸԼԸՍԻ մէջ, Հոկտեմբեր 23-ին իր մահկանացուն կնքած է Անի Տապան (Օտապաշեան -- Վարդապետեան), հայ պարուհի եւ պարուսոյց։ Ծնած էր Լիբանան 1928-ին։ Դասական պարարուեստի ուսումը ստացած էր Անգլիա, իսկ արդիական պարագրութիւն ուսանած է Աննա Բոյլի մօտ (Եուկոսլաւիա)։ 1957-ին պալէի դպրոց հիմնած է Լիբանան։ Իր աշակերտներէն շատեր միջազգային համբաւի տիրացած են։ 1975-ին հաստատուած է Լոս -- Անճըլըս եւ աշխատած զանազան դպրոցներու մէջ։ Հաստատած է նաեւ իր անձնական պարարուեստանոցը։

***

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ մէջ, Հոկտեմբեր 23-ին, պաշտօնական բացումը կատարուած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան արեւմտեան -- Ամերիկայի Կեդրոնական Կոմիտէի նոր կեդրոնին, շուրջ 400 հոգիի ներկայութեան։ Եռայարկ շէնքի մուտքին, յանուն յանձնախումբին բացումը կատարած է Միրօ Խնդադեան հրաւիրելով հոգեւոր Հայրերը որ օրհնեն շէնքը։ Հ. Յ. Դ. Կեդրոնական Կոմիտէի կողմէ խօսած է Նշան Փիրումեան, տեղեկութիւններ տալով շէնքին մասին։ Ան գնուած է 836 հազար տոլարի եւ փոխառութիւններով կատարուած է կանխավճարը։ Շէնքին վերի յարկը արդէն վարձու տրուած է եւ պարտաւոր են պահել վարձակալները։

***

ԹՈՐՈՆԹՕՅԻ Մարքամ Թատրոնին մէջ, Հոկտ. 30-ին, ելոյթ ունեցած է Համազգայինի Էրեբունի պարախումբը։ Հայկական եւ օտար պարերու կողքին, արտասանած է Թամար Տօնապետեան Գէորգ Էմինի՝ «Սասունցիներու պարը»։ Պարախումբի ղեկավարն է Ծօ Աւագեան։

ԳԻՆԻՆ՝ խսկական դեղ մը

Գինին բուժիչ յատկութիւններով օժտուած ամէնէն հին խմիչքն է։

Յոյները զայն կը գործածէին վէրքերը մաքրելու եւ հականեխելու համար։ Եգիպտացիները զայն մեղրին խառնելով կը գործածէին իբրեւ հականեխիչ։ Իսկ իբրեւ խմիչք գինին համարուած էր մխիթարող մը, ինչպէս նաեւ՝ անքնութիւնը դարմանող դեղ մը։

Գինին կը մեղմացնէր դաշտանի ցաւերը եւ քանի մը վայրկեանի ընթացքին կը հականեխէր ոչ ըմպելի ջուրը։

1892-ին Փարիզի մէջ ծայր առած խոլերայի համաճարակի մը ընթացքին, բժիշկ մը հաստատած է, թէ գինի խմող անձերը դիմադրած են հիւանդութեան։ Տարրալուծարաններու մէջ, գինիի մէջ դրուած խոլերայի մանրէները ոչնչացած են քանի մը վայրկեանի ընթացքին, իսկ թիֆոյիտի մանրէները 24 ժամուան ընթացքին...

Մեր օրերուն բժիշկները անգամ մը եւս հետաքրքրութիւն կը ցուցաբերեն գինիին հանդէպ, այս անգամ սրտի եւ երակներու հիւանդութիւններէն պաշտպանող իր յատկութիւններուն համար։

Հաստատուած է, թէ սրտի եւ երակներու հիւանդութեան ենթակայ ժողովուրդները յաճախ գարեջուր եւ ճերմակ ալքոլ սպառողներն են, մինչդեռ գինիի բարեկամ Ֆրանսացիները մեծ տոկոսով պաշտպանուած են այս հիւանդութիւններէն։

Արդի բժշկութիւնը հաստատած է գինիին բուժիչ յատկութիւնները, քննելէ ետք անոր բաղադրութեան մաս կազմող վեց հարիւր տարրերը։ Արդարեւ, գինին կը պարունակէ էթանոլ, ալքոլ, հանքային աղեր (փոսփոր, մագնեզիոմ, փոթասիոմ, սիլիսիոմ...), թթուներ, կենսանիւթեր, ինչպէս՝ «Սէ.» կենսանիւթը, որ կը նուազեցնէ խոլեսթերոլը, «Փէ.» կենսանիւթը, որ կը պահպանէ երակները, «Է.» կենսանիւթը, որ կ'ուշացնէ ծերութիւնը, «Պէ. Է» կենսանիւթը, որ կը դեղեցկացնէ մորթը. «Պէ. 12» կենսանիւթը որ կը պաշտպանէ յոգնութենէն, եւլն...։

Վերջին նորութիւնը այն է, որ գինին նաեւ կը պարունակէ սալիսիլիք կոչուած թթուն, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ասփիրինը։ Այժմ բոլորս ալ գիտենք, թէ ասփիրինը կը «յստակացնէ» արիւնը, կ'արգիլէ անոր թանձրացումը, իսկ գինիին էթանոլին միանալով, անոր ազդեցութիւնը աւելի եւս կը հիմնաւորուի։

ԳԻՆԻՆ ՁԻ ԳԻՐՑՆԵՐ

Ալքոլ պարունակող խմիչքները, յատկապէս գինին կը բարձրացնեն «լաւ» խոլեսթերոլին տոկոսը եւ կը պակսեցնեն՝ «գէշ»ինը, պայմանաւ որ օրական մէկ բաժակէն աւելի չխմուի։ Կը կարծուի նաեւ, որ մասնաւորաբար կարմիր գինին կը պաշտպանէ կարգ մը քաղցկեղներէ։

Վերջապէս, կարմիր գինին նաեւ ախորժակը կը գրգռէ, հետեւաբար անիկա ճաշէն առաջ յանձնարարելի չէ նիհարնալ փափաքողներուն համար, բայց հակառակ որ գինին 680 ջերմուժ կը պարունակէ իւրաքանչիւր լիթրի մէջ, անիկա չի գիրցներ, եթէ խմուի ճաշին հետ կամ ճաշէն ետք։

Նշենք, որ գինին մեծապէս կը նպաստէ մեր մարսողական գործարաններուն կանոնաւոր գործունէութեան։

Չմոռնանք սակայն, որ չափազանցութեան պարագային կ'ենթարկուինք անոր ժխտական ազդեցութեանց։ Օրական մէկ, առաւելագոյնը երկու բաժակը ընդունելի եւ տրամաբանական քանակ մըն է։

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կապոյտ Խաչի Պոմոնի Նայիրի մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտայ Կիրակի, Նոյեմբեր 20, տեղւոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին իր ողբացեալ ընկերուհիներու յիշատակին: Ցաւարտ արարողութեան մատաղ կը բաշխուի:

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՈՒԽՏԻ ՕՐ

Կիրակի, օր Նոյեմբեր 20-ին Սուրբ Կոյս Մարիամի տօնին առիթով՝

Ժամը 9-ին Ժամերգութիւն:
Ժամը 10-ին Հանդիսաւոր պատարագ:
Ժամը 11·15-ին Ցաւուր պատշաճի քարոզ:

Ժամը 12-ին յաւարտ պատարագի հոգեհանգստեան մասնաւոր արարողութիւն հանգուցեալ բարերարի եւ կնքահայրերու եւ ընտանեկան պարագաներու հոգիներուն համար եւ ապա Մատաղօրհնութիւն:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝

ՄԻՒՌՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Երգեցողութիւնը կը կատարէ Եկեղեցւոյ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Ստեփան Սրկ. Եօրկանճեանի:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Իր զարմուհիին՝ Ալիս Պոէեան — Վալենսիի յիշատակին Տիկին Արմենուհի Գեւոնեան 100 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Պ. Յովհ. Տօնէլեան 250 Ֆր. կը նուիրէ Կապոյտ Խաչի Պանեէօ - Քաշանի մասնաճիւղին Մարտիկ Տակառեանի յիշատակին եւ 250 Ֆր. Նուարդ Թախթալեանի յիշատակին ԻՄԱՖ-ին (ստանալ «Յառաջ»էն:):

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի Էլէն Բիւզանդ մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 500 Ֆր. Տէր եւ Տիկին Կորիւն Բարխեանէ Մարտիկ Տակառեանի մահուան առթիւ: Նաեւ 500 Ֆր. Տիկին Շաքէ Պատիւէ եւ 200 Ֆր. Տիկին Ճիրճիրեանէ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Նոյեմբեր 19, Տօն է Ամենայն Սրբոց՝ Հնոց եւ Նորոց, Ծայրից եւ Անյայտից:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

***

Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 21՝ Տօն է Երից Ամաց ընծայեցման Ս. Կուսին ի Տաճարն:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՅՈՒՇԱՅԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թաղէոսեան» մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկերուհիները Շաբաթ, Նոյ. 19, առաւօտեան ժամը 10-ին, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տունը՝

17, rue Bleue, Paris 9e — M° Cadet

Բոլորին ներկայութիւնը անհրաժեշտ է:

Télévision : *FRANCE 2*

Dimanche 20 Novembre, 0 h 15 Musique au Cœur (Eve Ruggieri) : *HARMONIE D'ARMENIE*.
Kallen Espérian (*soprano*),
Vartan Mamikonian (*piano*),
Groupe de musique tzigane Jean-Mars Phillips,
David de Sassoun (G. Aprikian)

UN NEGATEUR DU GENOCIDE ARMENIEN DEVANT LA JUSTICE

14 DECEMBRE 1994 : Procès contre Bernard LEWIS intenté par LE FORUM DES ASSOCIATIONS ARMENIENNES DE FRANCE à la suite des propos négationnistes parus dans une interview du journal «Le Monde».

La communauté arménienne de France exige réparaton de l'offense faite aux victimes de l'extermination, aux survivants et à leurs familles et, par delà, à la mémoire et à la conscience de l'humanité. Par cette action, elle entend combattre tous les négationnismes et œuvrer pour la prévention des crimes contre l'humanité.

LES AVOCATS

Maître PATRICK DEVEDJIAN
Député Maire d'Antony
Maître DANIEL JACOBY
Président de la Fédération Internationale des Droits de l'Homme
Maître PATRICK QUENTIN
Secrétaire général de la LICRA

tiendront une

CONFERENCE DE PRESSE

le Mardi 22 Novembre à 11 heures
HOTEL ROYAL MONCEAU
37, ave Hoche — Paris 8e — «*Salon Versailles*»

Forum des Associations Arméniennes de France
B. P. 190 — 75921 Paris Cedex 19 —— Tél: 47 93 95 52 / Fax: 46 49 33 13

SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES

PARIS-EREVAN-PARIS
VOLS HEBDOMADAIRES
- ASSISTANCE A L'AÉROPORT
- ORGANISATION D'ACCUEIL ET DE TRANSFERT
- RÉSERVATION D'HÔTEL
- LOCATION DE VOITURE AVEC CHAUFFEUR
- EXCURSIONS GUIDÉES
- VOYAGES ORGANISÉS EN GROUPE

PARIS-EREVAN
VOL CARGO MENSUEL

PRIX PARIS-EREVAN-PARIS 3300 F
RENSEIGNEMENTS ET RÉSERVATIONS SUR SIMPLE APPEL

SABERATOURS
31, RUE D'ARGENTEUIL - 75001 PARIS
TEL 42 61 51 13 - FAX 42 61 94 53
SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ - 69003 LYON
TEL 78 60 13 66 - FAX 78 60 92 26
EREVAN
37, RUE HANRABEDOUTIAN - EREVAN 10
TEL 52 85 48 - FAX 52 54 48

EN COLLABORATION AVEC
ARMENIAN AIRLINES

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

CYCLE D'HISTOIRE ET DE CIVILISATION

Premier volet du cycle de conférences 1994-95, proposé par l'UGAB *Paris — Ile-de-France*

« LA PREMIERE REPUBLIQUE D'ARMENIE 1918—1920 »

par Mme Anahide TER-MINASSIAN
Historienne

Vendredi 25 Novembre à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
(M° Courcelles)
Tél. : 42. 27. 12 26

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

Le Centre Culturel SAINT MESROB

10 bis, rue Thouin, Paris Ve

Marc Nichanian a repris son séminaire annuel :

Littérature et Catastrophe

La première partie du séminaire portera sur le sujet :

HAGOP OCHAGAN, KOMITAS ET LE ROMAN HISTORIQUE

Les séances se tiendront tous les 15 jours, le lundi soir à 19 *heures précises*.

La prochaine séance aura lieu le Lundi 21 Novembre

U.G.A.B. - *Marseille*

Union Générale Arménienne de Bienfaisance de Marseille et **Azadakroutioune**

vous invitent à assister à la présentation du film

«LES DERNIERS ROIS D'ARMENIE»

CILICIE XIIe — XIVe SIECLE

par **Claude MUTAFIAN**

Projection — Débat — Signature

Jeudi 24 Novembre
à 20 heures 30 précises

au 327, Bd Michelet, Marseille 9e

—— Entrée libre ——

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան համար.- Հանգուցեալ՝ Տիկին Արաքսի Սարեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի Պալ - Պակ Շ.Ա.Ր.Լ. 500 Ֆր. Տէր եւ Տիկին Պետրոս Գապաքճեան, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Մասլագեան 300-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վաղինակ Միքճեան 200 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Զարուհի Օհան Պագ 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արման Պահատուրեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մօրիս Պէնէքեան 300 Ֆր.:

***

Հանգուցեալ՝ Լիւսիէն Թորիճեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի. - Պր. Արման Ուզունեան 3000 Ֆր., Բարեգործական Միութիւն (Լիոն) 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արման Պահատուրեան 300 Ֆր.: Տիկին Նարդուհի Օպողեան 1000 Ֆր., Օր. Սիլվի Շաթօ 200 Ֆր., Պր. Տօնապետեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փափազեան 200 Ֆր., Պր. Ֆրանք Եամանճեան 100 Ֆր.,

CONCERT

au PALAIS DES ARTS ET DES CONGRES — Issy-les-Moulineaux
25, avenue Victor Cresson
VENDREDI 16 DECEMBRE à 20 heures 30
LE CHŒUR MIXTE ARMENIEN DE PARIS
SIPAN - KOMITAS
présente

NAISSANCE DE DAVID DE SASSOUN

d'après H. OSHAGAN

Fresque musicale pour Soli, Chœurs et Orchestre de
Garbis APRIKIAN

Sous la présidence d'honneur de *M. André SANTINI*
Ancien Ministre, Député-Maire d'Issy-les-Moulineaux

Solistes: Fabienne CHANOYAN, *Soprano* — Anna KARAKAYA, *Mezzo-soprano*
Armand ARAPIAN, *Baryton* — Armen TER-BARSEGHIAN, *Basse.*
Chœurs: SIPAN-KOMITAS, ROLAND DE LASSUS, PETITS CHANTEURS DE L'ECOLE ARMENIENNE TEBROTZASSERE
Orchestre symphonique : BELL'ARTE
L'ensemble sous la direction de *GARBIS APRIKIAN*
Avec le soutien du Conseil Général des Hauts-de-Seine.
Places numérotées : 150 F. — Pour les moins de 18 ans : 120 F.
Vente de billets sur place une heure avant le concert, ainsi qu'auprès des membres de la Chorale Sipan-Komitas.
Réservations et renseignements : 46 42 70 91 ou 46 45 60 90 et 47 20 71 10.

«LE REEL ET L'ILLUSION»
Peintures

Haghtanag CHAHOUMIAN

à LA GALERIE LES CENT
du 16 au 20 Novembre

Vernissage le Mercredi 16 Novembre de 18h à 22h en présense de l'artiste

Ouverture du mercredi au dimanche de 14h à 18h30 ou sur rendez-vous
8, rue de Jouy, Paris 4e
Tél. : 42 77 30 00
M° St-Paul ou Pont-Marie

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 19-20
SAMEDI - DIMANCHE
19-20 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69րդ ՏԱՐԻ - Թիւ 18.463
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
69e ANNEE — N° 18.463

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԵԼՑԻՆ - ԱԼԻԵՒ հանդիպում մը տեղի ունեցած է Կրեմլինի մէջ: Ցաջորդ օրը միայն լրատուներու տրուած տեղեկութիւններու համաձայն, տեսակցութեան գլխաւոր նիւթերը եղած են Ղարաբաղի մէջ խաղաղութեան հաստատման համար Ռուսաստանի դերը եւ քարիւղի համաձայնագիրն ու Կասպից ծովու նաւթահորերուն տիրութեան խնդիրը:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԴԷՄ դատ բանալու համար Եւրոպայի Խորհուրդին կատարուած դիմումներու թիւը հասած է 700-ի: Այս կացութիւնը մղած է վարչապետ Թ. Չիլլերը որ լծուի երկու կարող փաստաբանի փնտռուքին: Անոնց պարտականութիւնը պիտի ըլլայ սատնձնել Թուրքիոյ պաշտպանութիւնը, բուն նպատակ ունենալով դիմումները մերժել տալ առանց դատարանի հանդրուանին հասցնելու: Ասոր քով Թուրքիա 10 միլիոն տոլարի պիւտճէ մը յատկացուցած է Միացեալ - Նահանգներու եւ Եւրոպայի լրատուներէն քարոզչութիւն կատարելու համար: Ընտրուած է արդէն ծանուցումի լոզունգը որ կ'ըսէ. «Եւրոպայի մէջ ներդրում կատարելու համար՝ Թուրքիա, Միջին - Ասիոյ մէջ ներդրումի համար՝ Թուրքիա, Կովկասի մէջ ներդրումի համար» Թուրքիա, Միջին - Արեւելքի համար՝ Թուրքիա»:

ԱՆԳԱՐԱ նոր ուժեր ղրկած է Թունճելիի քրտական գիւղը, զարկ տալու համար քրտական ապստամբութեան դէմ պայքարին: Ցատուկ ջոկատներու 1500 անդամ ղրկուած են Նոյեմբեր 16-ին:

Գ

ՊԵԼՖՈՐԻ Ալսթոմի բանուորներու գործադուլը որ կը շարունակուի երեք շաբաթէ ի վեր սկսած է մտահոգիչ դառնալ, քանի ընկերային տագնապի մը դուռը կը բանայ: Օրէ օր շարժումը ծաւալեցաւ եւ բազմաթիւ գործատուներ ալ միացան: Նոյեմբեր 17-ին, Պելֆորի դատարանը հրահանգեց որ 48 ժամուան ընթացքին բանթողները պարպեն իրենց գրաւած վայրերը ինչ որ աւելի լարեց մթնոլորտը, թէեւ նահանգապետը ապահովութիւն տուաւ որ ապահովութեան ուժերու միջամտութիւնը պիտի չհրահանգէ, որոշումը գործադրել տալու համար: Աշխատաւորները որամադիր կը թուին «քիչով» գոհանալ (500 Ֆր. յաւելում 1500 Ֆր.ի տեղ ամսական): Վերջին տարիներուն, ընդհանրապէս, աշխատավարձքի յաւելումի պահանջներ չկան գործադրկութեան պատճառաւ: Այս պարագային, աշխատավարձքերու 1000-էն 1500 Ֆր. յաւելում կը պահանջուէր 6400-էն 10.000 ամսավճարներու վրայ: Կ'ակնկալուի որ շարժումը տկարանայ որովհետեւ տօնական օրերը կը մօտենան եւ տուները դրամ պէտք է մտնէ:

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՔ գլխաւորաբար Սէ-Ի-Ա-ի միջոցաւ կ'օժանդակեն Պոսնիոյ մահմետականներուն: Այս մասին բաւական տեղեկութիւններ հրատարակած է անգլիագիր Թիը Ըուբզըվէր շաբաթաթերթը որ կը հիմնուի եւրոպական աղբիւրներու վրայ: Կը գրէ թէ անձնակազմի խմբակներ Պոսնիա կը գտնուին, ինչպէս նաեւ զինուորական զգեստ չկրող մասնագէտներ որոնք կը մարզեն զինուորները: Շաբաթաթերթը կ'արձանագրէ զինուորական աղբիւրի մը ըստ որուն. – «Ամերիկացիք արդէն կողմնորոշուած են»: Այս կացութիւնը պատճառ է նաեւ որ խոր տարակարծութիւններ ծագին Եւրոպացիներու եւ Ամերիկացիներու միջեւ: Փարիզի մէջ, Ռուսերն ու Ֆրանսացիները իրենց մտահոգութիւնը արտայայտած են առջի օր Կոզըրեւի Փարիզ այցելութեան առթիւ:

ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION»

(18 Novembre)

Vanadzor porte à bout de bras le théâtre arménien

Թերթը լայն տեղ տուած էր Նոյ. 18, Ուրբաթ օրուան իր թիւին մէջ Վանաձորի այս թատերախումբին որ Չեխովի «Երեք քոյրերը» պիտի ներկայացնէ Սթրասպուրկի ազգ. թատրոնը Նոյ. 19-էն 22 (տե՛ս «Յառաջ», Նոյեմբեր 1 եւ 17):

Ժան - Փիէր Թիպոտա (որ նախորդ շաբաթ ալ հարցազրոյց մը հրատարակած էր Հրանտ Մաթեւոսեանի հետ) այս անգամ ալ խօսեցնել կուտայ թատերախումբին պատասխանատուն, բեմադիրը նաեւ՝ Վահէ Շահնազարեան: Ցօդուածին սկիզբը ան կը պատմէ. - «Փորձ կ'ընէինք, հայկական թատերգութիւն մը՝ Նոյի սերունդը, բեմի վրայ եմ դերասաններուն հետ, բայց փորձը տեղ քայլ կ'ընէր, լաւ չէի աշխատեր: Առաջարկեցի դերասաններուն թատրոնին բակը ելլել եւ հոն էինք, կը խօսէինք, երբ երկրաշարժը պատահեցաւ»: 1988, Դեկտեմբեր 7 է, Կիրովական (այժմ՝ Վանաձոր):

Այսօր, կ'ըսէ լրագրողը, Վահէ - ամէն մարդ զինք այդպէս կ'անուանէ - խարխուլ տնակի մը մէջ կ'ապրի, թատրոնի դերասաններու մուտքին եւ Աբելեանի արձանին մօտ: Թատրոնը (հիմնուած 1931-ին) դիմացած է երկրաշարժին, բայց, վեց ամիս ոչ մէկ ներկայացում տրուած է խոնաւութեան պատճառաւ: Թատերացանկին վրայ մօտ 15 գործ կայ: Վահէ Շահնազարեան ծնած է 1945-ին, 11 տարեկանին փոքրիկ Նափոլէոնի դերը կը խաղար Պալզաքէն քաղուած Մառաթրի մէջ: Ուսման եւ արհեստավարժութեան շրջանէ մը ետք, գործի անցած է: Սկսած է դասական թատերգութիւնով մը՝ Գ. Սունդուկեանի «Ամուսինները»: Շուրջ 40 բեմադրութիւններ ըրած է եւ թատերախումբով շրջած զանազան երկիրներ: Դերասաններու աշխատավարձքը 800-էն 1600 Դրամ է (2 - 4 տոլար) ամիսը եւ միսին քիլօն 800 դրամ է: Լրագրողը կը նկարագրէ, մեզի ծանօթ, Հայաստանի ապրած ներկայ տագնապը, առանց ուժանիւթի, լոյսի, ջերմութեան: Ներկայացումները օրուան մէջ կը տրուին, վերարկու հագած հանդիսականներու առջեւ: Թատերախումբը Պետութեան կողմէ կը վճարուի, մինչ այլ անհատական թատերախումբեր ըՍփիւռքի նիւթական օժանդակութիւնը կը վայելեն: Շահնազարեան կ'ուզէ դերասաններու թիւը 48-էն 25-ի իջեցնել, բայց չի համարձակիր:

Ժ. Փ. Թիպոտա, ապա, կը ծանրանայ «Երեք քոյրերու» ներկայացման վրայ (բեմադրուած 1987-ին) ու կը նկարագրէ զայն: Զի խնայեր իր քննադատութիւնները, նշելով որ ձայն - երիզ մը (պանտ - սոն) կը խանգարէ խաղին ամբողջ գեղեցկութիւնը եւ, կ'ըսէ, այդ թերիները կան նաեւ Վահէի այլ խաղերուն մէջ: Բեմայարդարումը չի կրնայ չյիշեցնել Պարաճանովի ֆոլաժները: Ճիշդ է որ Պարաճանով, կ'աւելցնէ Ժ. Փ. Թիպոտա, վարպետ մը եւ բարեկամ մը եղած է Շահնազարեանի համար: Ինչո՞ւ նոր խաղեր չի բեմադրեր հարցումին, Վահէ կը պատասխանէ .. «Շուրջ տասնեակ մը ժամանակակից հեղինակներու գործեր բեմադրած եմ, բայց, քիչ մը կ'ամչնամ ըսելու, երկու տարի է բան չէ գրուած: 1988-էն ի վեր, հեղինակները անցեալին մէջ կ'ամփոփուին, կը հեռանան մեր իրականութենէն: Քիչ մը տխուր է»: Ամիս մը առաջ, Երեւանի թատրոնի հիմնարկին տեսուչ նշանակուած է:

Նկարով մը ճոխացած այս յօդուածին կցուած են նաեւ կարգ մը տեղեկութիւններ Հայաստանի մասին:

ԲԱԼԷՏՈՍՔՈՖ

առունստասէրի մը օրագրէն

ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՔԱՌԵԱԿԻՆ ԼՈՒՍԱՒՈՐ ՀԱՄԵՐԳԸ

Սենեկային երաժշտութեան տեսակաբար հնչականութիւնը իր վերին նրբութեամբ կը գտնենք լարային քառեակին իւրասանեղծ զուտ ոգիին մէջ:

Նուագ ժողովրդական քան երգը՝ երբ բայց չորս մեներգող «կուառներիւսներ» են որ կ'երգեն առանց դոյզն իսկ աղարտելու նոյնատարր հնչականութիւնը կազմին՝ Շուպէրթ, Պրամս թէ Կոմիտաս է որ կ'երգեն միասնաբար, կեդրոնացնել ու անչարժացնելով մեզ իրենց ցնցիչ մեկնաբանութեամբ:

Կոմիտաս քառեակը պատմական՝ քանիցս փոխանցած իր չորս ճպոտները նոր երաժիշտներու, երկար սատարման շրջաններէ ետք՝ այսօր ա՛լ կը շարունակէ նոյն խանդավառութեամբ ու մասնագիտութեամբ իր առաքելութիւնը: Գրաւիչ իր հրապոյրը կը մնայ դարձեալ նոյնը, քանի հաւատարիմ մեղսակցութեամբ մըն է որ կը շարունակէ խորացնել հիմնադիր անդամներուն բացած երաժշտական ակօսները:

Եւ ահա՛ նոր մէկ ապացոյցը իրենց այդ առաքելութեան: Կը հրամցնեն մեզի Հայկ Վարդանի առաջին քառեակը:

Նուրբ հիւսուածքներ՝ կարճ նախադասութիւններով, որոնք խորհրդածել կուտան աւելի քան յուզել, մանաւանդ տրըւած յայտագրին սկիզբը: Ծոխ է միջուկը՝ սերիէլ կառուցուածքով: Հետաքրքրական է տաղանդաւոր երիտասարդ երգահանին այս նոր գործը զոր կը ճանչնայինք ցարդ իբրեւ ղզային քաջ դաշնակահար: Եւ որքան ուրախալի է տեսնել այս կարգի ժամանակակից երաժշտութեան հետամուտ հայ երգահաններ որոնք կը փորձեն ճոխացնել լարայիններու համար յօրինուած երաժշտութիւնը՝ Միրզոյեանի, Լուտվիկ Պաղիլի, Բաբաջանեանի նման: Ցանկը ազքատ է տակաւին: Գեղեցիկ յայտագիրը կը շարունակուէր Պրամսի Լա Մինէօր երկրորդ քառեակով:

«Անդիմադրելի բեռը որ կը կրես անդադար երբ կը հետեւիս այդպէսի հսկայի մը քայլերուն»:

Խօսքը Պրամսի կը պատկանի, Պէթհովէնն ըլլալով հսկան:

Համեստութեան արտայայտութիւն, քանի այդ թուականներուն ու մինչեւ ալ անցեալ դարու վերջաւորութեան, լարային քառեակին կառուցուածքը նորանոր նուաճումներու ենթակայ ըլլալով, Պրամս՝ հակառակ իր հասունութեան, երկար ատեն տատամսոտ մնացած էր, հրատարակութեան յանձնելէ առաջ իր առաջին երկու քառեակները՝ որոնք արդէն երկուորեակ ըլլալ կը թուին:

Առաջինը սակայն աւելի սուր բնութեամբ յառաջացող՝ մինչ լա մինէօր, այդ պիշերուան մեկնաբանուածը՝ աւելի հեշտագին, աւելի ազատ ու միայնակ զգացումներով տրուած իր չորս մասերուն տեւողութեան:

Մարգարտանման փոփոխական տպաւորիչ նախադասութիւններու վրայ՝ որ մեկնաբանուեցաւ վերին հեշտութեամբ, վերջանալէ առաջ Պրամսի ուրախ եւ հըզօր էջերով, մաղնիսական մթնոլորտի մը մէջ: Եւ շարունակելի:

Զուտ հանճարներու կարգին՝ Մոցարթի հետ նոյն լարերուն վրայ՝ Շուպէրթ: Ակէն բխող ջինջ երաժշտութիւն, պարզ, յուզիչ, անսեթեւեթ ու անդիմադրելի: Վերջընթեր այս տասնըչորրորդ քառեակը Շուպէրթի, հրատարակուած անոր մահուընէ ետք միայն, իր թեման կ'առնէ հին մէկ մեղեդիէն՝ «դեռատի աղջնակն ու մահը»՝ ուրկէ քառեակին ա՛լ նոյն յորջորջումը: Հոս ալ հսկան ներկայ է միշտ՝ Պէթհովէն. բայց բոլորովին տարբեր է զետեղուած շեշտը յուզականութեան:

Ցատկապէս երբ ժամանակն իսկ կ'անհետի այս աննման գեղեցկութեան դիմաց, ու երկրորդ մասին տեւողութեան զսպուած արցունքդ չես գիտեր թէ ուրախութեան թէ տխրութեան հետեւանք է: Զմայլելի երկխօսութիւնը ջութակ - թաւջութակին կը վերացնէ ունկնդիրը: Բայց իր չորրորդ մասին տեւողութեան, հետըզհետէ եղերական կը դառնայ մթնոլորտը ուր այլեւս անյոյս, անողոք մահուան ճամբուն մէջ մտած ենք, միշտ աւելի արագ քայլերով:

Գործը կը վերջանայ կարծէք մահերգի մը զգետնող կնիքով: Շուպէրթ իր ամբողջ գեղեցկութեամբ:

Կոմիտաս քառեակը տուաւ զայն նուրբ, առողջ հնչականութեամբ մը յուզիչ՝ վաւերական ու հաղորդիչ շեշտերով միահամայն:

Լայնօրէն դասել տալով զինքը համաշխարհային վարկ վայելող ութ - տասը առաջին լարային քառեակներու շարքին: Ասլամազեանի հրաշալի տարբերակները Կոմիտասի մեղեդիներուն վրայ, կու գային աւարտել այս լուսաւոր համերգը: Եւ աւելի ազդու այս տարազով իրենց նուրբ պարզութեանը մէջ, լարային քառեակով տրուած, քան սենեկային նուագախումբով: Պարերը իրենց ճշգրիտ կշռոյթով, ո՛չ շատ արագ, ո՛չ ալ դանդաղկոտ, այլ նազելիօրէն: Անզուսպ ոգիով մը տոգորուն:

Չէ կարելի չանդրադառնալ սոյն երեւոյթին թէ՝ այդ գիշերուան համերգը ԻՒՆԵՍՔՕ-յի մեծ սրահին մէջ, երկար շրջապտոյտի մը գլխաւոր օղակն էր: Ու կազմակերպուած տասնըչորս համերգներու շարքը կը շարունակէ իր ընթացքը թէ Փարիզի շրջակայքը, ինչպէս նաեւ Ֆրանսայի, Գերմանիոյ եւ Զուիցերիոյ մէջ: Մեծապէս շնորհաւորելի է Էօժէնի Ալեսեան իր այս կազմակերպչական գիտակցութեան համար, յաղթահարած ըլլալով բոլոր նկատելի խոչընդոտները:

Նոյնպէս՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը եւ Միջազգային Երաժշտական Գործունէութեան Միութիւնը, որոնք իրենց միացեալ ուժերով ջանք չեն խնայած ձեռնարկին ընդհանուր յաջողութիւնը ապահովելու համար:

Շրջապտոյտ՝ որ կարելի էր միայն իրականացնել մասնագիտական իրատես մօտեցումով: Կոմիտաս քառեակին արդար իրաւունքն էր այդ, ու բաղձալի է որ կրկնուին նման ձեռնարկներ, երաժշտութեան ոգեշահ ուժը ներարկելով թէ մեզի եւ թէ միջազգային շրջանակներուն, որոնք աւելի դիւրաւ պիտի ըմբռնէին Հայուն ինքնատիպ ներաշխարհը:

Ներկայ շրջանի լաւագոյն պահպանիչ մշակութային աշխատանքներէն մին, ըՍփիւռքի տարածքին, փոխյարաբերութեանց ուղիով:

Կեցցէ՛ն նուագ:

Լուսաւոր համերգ:

Լաւատես տեսիլքով յամրաքայլ կը հեռանանք ԻՒՆԵՍՔՕ-յէն, հակառակ փըչող կծու հովին:

Փարիզ, Նոյեմբեր 16

ՊԱՅՔԱՐ ՄԻՆՉԵՒ ՎԵՐՋ

«Իշխանութեան դէմ մարդ էակին պայքարը՝ յիշողութեան պայքարն է ընդդէմ մոռացումին»․ *անցեալ առաւօտ կը կարդայինք չեխ վիպագիր Միլան Քունտերայի այս խօսքը, երբ դեռ մեր միտքն էր Նախորդ գիշերուան ընթերցումը․ --*

«Մերօրեայ հասարակութեան անդամներուն ջախջախիչ մեծամասնութիւնը յիշողութեան տկարութեան, կամ աւելի ճիշդ մոռացութեան ախտէն կը տառապի: Եւ հետաքրքրականը այն է, որ այս ախտին կեդրոնացումը ընդհանրապէս քաղաքական կալուածէ ներս է: Այնպէս կը թուի, որ մեր "քաղաքական" յիշողութիւնը այնքան կարճցած է, որ մէկ օր առաջ մեր լսած լուրը յաջորդ օրն իսկ պատմութեան «զամբիւղ»ը նետած կ՚ըլլանք»:

Այս մէջբերումը առաջին պարբերութիւնն է Կարօ Մոմճեանի ստորագրութիւնը կրող յօդուածի մը, զոր կարդացինք պատահաբար մեր ձեռքը անցած «Դրօշակ» երկշաբաթաթերթի Հոկտեմբեր 5-ի համարին մէջ: Պատահաբար կ՚ըսենք, քանի որ քաղաքական մամուլը եւ քաղաքական -- կուսակցական -- գաղափարախօսական բանավէճերը մեր նախասիրութիւններուն մաս չեն կազմեր: Բայց յօդուածագրին անունին կցուած պիտակը («պատմաբան, դոկտ. Թեկնածու, UCLA Համալսարան»), բացառաբար, ընթերցանութեան խայծ մը եղաւ:

Մոմճեան անդրադարձած է 1990 Օգոստոս 23-ի «Հռչակագիր Հայաստանի անկախութեան մասին» *փաստաթուղթին եւ աշխատած է անոր հիմնական սկզբունքներու գործադրութեան մասին հաշուեկշիռ մը կատարել: Իր քննածներն են՝*

ա) Արցախի եւ Հայաստանի վերամիացման հարց

բ) 1918 -- 1920 Թուականի Հանրապետութեան աւանդոյթներու շարունակման հարց

գ) Ժողովրդավարական - իրաւական հասարակարգի եւ Սահմանադրութեան հարցեր

դ) Ժողովուրդի գերիշխանութեան հարց

ե) Ժողովրդավարութիւնը պաշտպանելու հարց

զ) Հիմնական երկու այլ հարցեր (քաղաքացիներու ազատութիւն, Հայաստանի քաղաքացիութիւն Սփիւռքահայերու համար)

Ըստ քննութեան, յօդուածագիրը կը պնդէ, որ «փոշիներու մէջէն» դուրս բերուած «Հռչակագիր»ին կէտերը «ցարդ կա՛մ խոշտանգումի ենթարկուած, կա՛մ անգործադրելի մնացած ժողովրդավարական սկզբունքներուն» *մաս կը կազմեն: Իր գրութեան առաջին պարբերութիւնը (շարունակութիւնը՝ վերջաւորութեան) կ՚ակնարկէ, պարզ է, այդ գործողութեան հեղինակներուն: Ձենք վիճիր. հակաճառել կամ երկրորդել փափաքողներուն կը թելադրենք կարդալ իր յօդուածը, ուր դժբախտաբար քիչ բան պիտի գտնեն պատմաբանէ մը սպասելի ոճէն:*

Մեր ուշադրութիւնը գրաւեց, սակայն, երկրորդ կէտին մէջ զետեղուած հետեւեալ պարբերութիւնը. --

«Թէեւ քանի մը տարի է, բայց մանաւանդ վերջին ամիսներուն Հայաստանի ղեկավարութեան կողմէ ամէն փորձ կը կատարուի 1918 -- 1920-ի թուականներու Հանրապետութեան դերն ու ազդեցութիւնը նսեմացնելու եւ այդ փորձառութիւնը իբրեւ "աւանթիւրիստ"ական ներկայացնելու, պատմութեան քիչ թէ շատ տեղեակ անձեր պիտի ընդունին, որ հակառակ իր բոլոր թերութիւններուն, այդ Հանրապետութիւնը առաջին իսկ օրէն առնուազն ազգային միասնականութեան չափանիշ արձանագրեց՝ երկիրը համախոհական կառավարութեամբ ղեկավարելով: Բան մը, որ ի սկզբանէ բացակայ էր Հայաստանի այսօրուան քաղաքական այրերուն եւ անոնց ներշնչումի հիմնական աղբիւրը հանդիսացող Հայոց Համազգային Շարժումի (աւելի ճիշդ՝ խմբակի) հետապնդած դաւանանքէն»:

Թէ ինչո՞ւ «Հայաստանի այսօրուան քաղաքական այրերը» *չեն յօժարիր համախոհական* (coalition) *կառավարութիւն կազմելու, ատիկա քանի մը առիթներով լուսաբանուած է Նախագահ Լեւոն Տէր -- Պետրոսեանի կողմէ: Եթէ կ՚ուզէք՝ բնադրեցէք, եթէ չէք ուզեր՝ մի՛ ընդունիք: Ատիկա ամէն մարդու գիտնալիքն է:*

Այդ չէ մեր նիւթը, այլ՝ Մոմճեանի այն հաստատումը, թէ «այդ հանրապետութիւնը առաջին իսկ օրէն ազգային միասնականութեան չափանիշ արձանագրեց՝ երկիրը համախոհական կառավարութեամբ ղեկավարելով»: *Անհաւատալի, բայց իրաւ: Պատմութեան քիչ թէ շատ տեղեակ անձ մը համարելով մենք մեզ, ստիպուեցանք մեր յիշողութիւնը թարմացնել, չըլլայ թէ մենք ալ «մոռացութեան ախտէն» տառապող ըլլայինք:*

Վերադարձանք, ուրեմն, մեր մանկութեան շրջանի Հայոց պատմութեան առաջին ընթերցումին՝ Հանրապետութեան երախտաւոր ականատեսներէն ու Հ. Յ. Դաշնակցութեան հին սերունդի յայտնի անուններէն, հանգուցեալ Աշոտ Արծրունիի «Հայ ժողովուրդի պատմութիւն» *պատմերէն հատորին, երեք անգամ տպուած* (1965, 1971 *եւ* 1978) *ու փոքրուկալերէնի թարգմանուած՝* 1976-*ին, ուր քառասուն էջ յատկացուած է Հանրապետութեան: Հոն կարդացինք հետեւեալը (կուտանք թարգմանաբար Բ. տպագրութենէն). --*

«Առաջին հայկական կառավարութիւնը կազմակերպուեցաւ Թիֆլիսի մէջ. կազմուած էր հետեւեալ կերպով. -- Նախագահ՝ նարտ. Յ. Քաջազնունի, Արտաքին Գործոց նախարար՝ Ա. Խատիսեան, Ներքին Գործոց, Կրթութեան եւ գաղթականներ՝ Արամ Մանուկեան, Ելեւմտից՝ տոքթոր Խ. Կարճիկեան, Պատերազմական նախարար՝ զօր. Հախվերդեան: (Բացի վերջինէն, բոլորն ալ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան անդամներ էին): Կառավարութիւնը Երեւան մեկնեցաւ Յուլիս 17-ին» (էջ՝ 393):

«1918 Հոկտեմբերին, նոյն Յ. Քաջազնունիի նախագահութեամբ, համախոհական կառավարութիւն մը կազմուեցաւ Հ. Յ. Դ.-ի չորս անդամներու եւ չորս ժողովրդականներու մասնակցութեամբ: Պատերազմական նախարարը շարունակեց մնալ ապաքաղաքական: Համախոհական կառավարութիւնը իշխանութեան գլուխը մնաց մինչեւ 1919 Յունիս» (էջ՝ 406):

«Յունիս 21-ին, տեղի ունեցան խորհրդարանական ընտրութիւններ ամբողջ երկրին մէջ, որոնք հետեւեալ արդիւնքը պարգեցին. Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը ունեցաւ 72 երեսփոխան, ընկերվար-յեղափոխականները՝ 4, մահմետականները՝ 3 և Անկուսակցական Գիւղացիներու Միութիւնը՝ 1: Նոր խորհրդարանը վարչապետ նշանակեց տոքթոր Ա. Խատիսեանը, որ իր կառավարութիւնը կազմեց միմիայն Հ. Յ. Դ.-ի անդամներով» (էջ՝ 407):

«Այս վիճակին դիմաց (համայնավարներու 1920-ի մայիսեան ապստամբութիւնը. Վ. Մ.), Խատիսեանի դահլիճը հրաժարեցաւ Մայիս 5-ին եւ խորհրդարանը նոր կառավարութեան կազմութիւնը յանձնարարեց տոքթոր Համօ Օհանջանեանին՝ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Բիւրոյի (կուսակցութեան գերագոյն հեղինակութիւն) ազդեցիկ անդամ: Կառավարութիւնը կազմուեցաւ Բիւրոյի անդամներով. Հայաստանի մէջ կը հաստատուէր Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան dictature-ն» (էջ՝ 409):

«Նոր զինադադարին (հայ -- թրքական պատերազմ, 1920 Նոյեմբեր. Վ. Մ.) պայմանաւորումէն ետք, հրաժարեցաւ Օհանջանեանի կառավարութիւնը, որ ժողովուրդի աչքին իր հեղինակութիւնը կորսնցուցած էր: Քաջազնունիին յանձնուեցաւ նոր դահլիճին կազմութիւնը, բայց վերջինս ձախողեցաւ իր առաքելութեան մէջ: Ուրեմն խորհրդարանը վարչապետ նշանակեց տոքթոր Սիմոն Վրացեանը, որ նոր կառավարութիւնը ներկայացուց Նոյեմբեր 25-ին: Այս դահլիճը նախատեսուած էր մէկ շաբթուան կեանք ունենալու...» (էջ՝ 420):

Ահա ուրեմն Հանրապետութեան երեւսուն ամսուան կեանքի համառօտ տարեգրութիւնը: Սկսած է միակուսակցական կազմով. ապա, երկիրը ութ ամսուան համախոհական կառավարութիւն ունեցած է: Այդ ալ, երբ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը Խորհրդարանի 45 առ հարիւրը ունէր իր ձեռքը, անկախութեան առաջին տարուան ընթացքին. երբ այդ համեմատութիւնը բարձրացաւ 90 առ հարիւրի, համախոհութիւնը վերջացաւ ու կառավարութիւնը վերստին միակուսակցական դարձաւ: Այնուհետեւ, նոյն Խորհրդարանը, հրաժարեալ իշխանութեան փոխարէն, վաւերացուց գերիշխող կուսակցութեան գերագոյն մարմինը որպէս կառավարական դահլիճ: Այս ալ ինկաւ վերջնական անկումէն մէկ շաբաթ առաջ, որ դիմաւորուեցաւ ... Դաշնակցականներու եւ ընկերվար - յեղափոխականներու համախոհական կառավարութեամբ մը:

Եթէ այս հոլովոյթը «ազգային միասնականութեան չափանիշի արձանագրութիւն» *նկատուի, կը թուի մեզի, թէ իրօք չփոթ մը կայ ազգասիրական բաղձանքներու եւ պատմագիտական պահանջներու միջեւ, կամ, առնուազն՝ ճշմարտութեան դէմ մեղանչում մը: Քաղաքական հանգամանքները հարկադրեցին համախոհութիւն մը իբրեւ ժամանակաւոր (ութ ամիս) ռազմավարութիւն. յետոյ, երբ այդ հանգամանքները փոխուեցան, անոնց հարկադրանքը անհետացաւ: Իրողութիւն մը, որ սովորաբար կը քօղարկուի. կուսակցութիւն մը կը ծնի իշխանութեան նուաճումին ի խնդիր պայքարելու համար:*

Այս պարագային, պատմաբան Մոմճեան կը թուի մոռցած ըլլալ իր պատկանած համալսարանի հեղինակաւոր դասախօսին՝ տոքթոր Ռիչըրտ Յովհաննէսեանի ուսումնասիրութիւնները, ուր ան յստակօրէն կը նշէ Հայաստանի Հանրապետութեան տատանումները ժողովրդավարութեան եւ վարչարարութեան (autoritarisme) *միջեւ, նոյնինքն կառավարող կուսակցութեան ներքին կառոյցին մէջ: Առ ի գիտութիւն, այդ հետազօտութիւններէն նմոյշներ հրատարակուած են* «Armenian Review»*ի եւ* «Esprit»*ի մէջ:*

Հետեւաբար, փափաքելի պիտի ըլլար, որ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան դէմ նիզակ ճօճելու ժամանակ, գոնէ պատմական փաստերը չզոհաբերուէին ինչ - ինչ ջաղացքներու ջուր բերելու համար, այլապէս խեղաթիւրողին կ՚ուղղուի մեր յօդուածին սկիզբը յիշուած խօսքին շարունակութիւնը. -- «Այս մոռացութեան վրայ է, որ գրաւ կը դնեն քաղաքականութեան "արուեստ"ի հմուտ դիւանագէտները: Անոնք գիտեն, որ իրենց անկատար մնացած խոստումները, մշակած քաղաքականութեան խայտառակութիւնները, կամայական հրահանգները եւ չգործադրուած որոշումները մոռացութեան պիտի մատնուին: Կը բաւէ, որ անոնք ժամանակ առ ժամանակ քարոզչական յատուկ միջոցներով խանդավառեն ամբոխը եւ ան գիտէ ազատ կը ձգէ իրենց սխալները չսրբագրելու եւ հարցերը իրենց ուզած ձեւով դասաւորելու»:

Ու նաեւ՝ Մոմճեանի ընտրած խորագիրը. --

«Յիշողութիւնը կարճ է, բայց պատասխանատուութիւնը՝ անժամանցելի»:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Պուէնոս - Այրէս

ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ

«Ո Զ Ն Ի» Ի ԷՋԵՐԷՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ

— 125 —

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԱՅՍՕՐՈՒԱՅ ՄՇԱԿՆԵՐԻՆ ՄԵՐ

ԼԵՒՈՆ

Մեր դռանը խնկի ծառ, Լեւոն ջան,
Ձեր դռանը ոսկո՛ւ ծառ, Լեւոն ջան:
Ձեր դռանը լոյսը վա՛ռ, Լեւոն ջան,
Մեր դռանը մո՛ւթ-խաւա՛ր, Լեւոն ջան...

ՀՐԱՆՏ

Անկախութիւնս նման է էն փլած տներ,
Կոտրեր գերաններ, խախտեր է սներ,
Բուն են դրել մէջ վայրի թալաններ,
Էթամ ու գաղթեմ օտար երկրներ:
Տօ, վա՛րչ տնաւեր...

ԲԱԲԻԿ

Աշուն եկաւ ցողալէն,
Նիստեր եկան դողալէն,
Բաբի՛կ, մալուլ մի մնա -
Աշխարհ քե՛զ էլ չի մնայ...

ՎԱՆՕ

Ձիդ տուր, քաշի, ա՛յ Վանօ,
Արա, հօ՛, հօ՛, արա, հօ՛:
Փորդ մաշի, ա՛յ Վանօ,
Արա, հօ՛, հօ՛, արա, հօ՛:
Թիկունքիդ է Տէրը քո...
Արա, հօ՛, հօ՛, արա, հօ՛:

ՅՈՒՍԻԿ

Ջա՛ն, հո՛վ լինի, հո՛վ լինի,
Մեր ապրուստը ծո՛վ լինի,
Ուրիշ բան չեմ աղօթում -
Խաչս տոլարո՛վ լինի...

ԳԱԳԻԿ

Գագի՛կ, ուստի՞ կուգաս, ծառայ եմ ձայնիդ,
Գագի՛կ, մեր վիճակէն խաբրիկ մը չունի՞ս:
Մի՛ լսէ, Լենոնին շուտով կը հասնիս,
Գագի՛կ, անկախութենէ խաբրիկ մը չունի՞ս:

ԱՐԱ

Գարուն ա, ձիւն ա արել,
Իմ ազգն ինձնից ա սառել,
Քամին փչում է պաղ-պաղ,
Գլխիս Արշա՛կ ա դառել...

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

ՀՀՇ-ն ցոլաց-գնաց,
Դէմ առաւ աթոռին, մնաց:
Սրտով սիրած խափլան եարս
Ինձ թողեց, հեռու գնաց:

ՏՂԵՐՔ

Հով արէք, տղերք ջան, հո՛վ արէք,
Իմ դարդին դարման արէք:
Տղերքը քամի՛ են անում,
Իմ դարդին դարման չեն անում:

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ջա՛յն տուր, ով դաշնա՛կ, ինչո՞ւ լռում ես,
Մի՞թէ կը մնայ Հայաստանն այսպէս...
Կանչէ, դաշնա՛կ, կանչէ՛, քանի գարուն է,
Ժողովրդի սիրտը գունդ-գունդ արուն է...

ԱՂԱՍԻ

Ձե՛մ, չե՛մ, չե՛մ կրնայ խաղայ,
Վատ կօշիկս կը ճռճռայ...

ԹԵԼՄԱՆ

Տըլէ Թելման,
Գեամին եկաւ կրակի պէս,
Վա՛յ տըլէ Թելման,
Ո՛նց յանձնեցիք դիրքե՛րդ, ձե՛զ:
Եաման՛ Թելման...

ՍՈՒՐԷՆ

Մեծ սարի հովին մեռնեմ,
Շեկ տղի բոյին մեռնեմ,
Ջորս տարի է՝ չեմ տեսել,
Տեսնողի աչքին մեռնեմ...

ԴԱՒԻԹ

Շորորայ, Դաւիթ, շորորայ,
Խօսափողը Արշակին կ՚օրօրայ....

ԱՐՇԱԿ

Արան խօսեց, էս ի՞նչ բան ա,
Ես էս ցաւին չե՛մ դիմանայ:
Խապար տարէք ժողովրդին -
Էս նեղ տեղից ինձի հանայ...

ՁՄԵՌ - 95

Քեզ սպասող չմնաց,
Ո՞ւր ես քալիս, ա՛յ ձմեռ:
Քեզ դիմացող չմնաց,
Ջո՛ւր ես գալի, այ ձմեռ...

ԿԱՐԷՆ

Սիրել եմ սէրն երեսին,
Անթառամ թերն երեսին:
Ով իմ պաշտօնն ինձ չի տայ,
Աստծու կերն երեսին...

ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Ընդդիմութիւն, բար մի՛ տա,
Ձեռներդ իրար մի՛ տա,
Ամէն միտինգ անելիս՝
Դարդերս իրար մի՛ տա...

ՊԱՐՈՅՐ

Կոտ ու կէս կորեկ ունեմ
Ցանելու համար,
ՀՀՇ-ներ ժողվան եկան՝
Ուտելու համար...

ՆՈՐԱՅՐ

Ամպել ա՝ ձիւն չի գալի,

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ԻՆՉՊԷՍ ՄԵՌՆԻԼ

Միացեալ -- Նահանգներու Օրէկըն նահանգին բնակչութիւնը Նոյեմբեր 8-ին քուէարկեց անբուժելի ախտերէ տառապող հիւանդներու բժշկական հսկողութեան տակ անձնասպանութեան որոշումը ամիսէ մը, երբ «արժանաւորութեամբ մեռնել»ու օրէնքը կիրարկութեան դրուած ըլլայ, Օրէկոնցիները անգլեւսաքսոն առաջին ժողովուրդը պիտի ըլլան որոնք պիտի կարենան առանց տառապանքի իրենց կեանքին վերջ տալու հարկաւոր դեղերու դեղագիր մը ունենալ իրենց բժիշկին կողմէ:

Կարենալ օգտուելու համար այդ օրէնքէն, ենթական պէտք է հիւանդութեան այնպիսի աստիճան մը ունենայ որ բժիշկը ըսէ թէ առաւելագոյն վեց ամսուան կեանք ունի. այդ ախտաճանաչումը պէտք է նաեւ հաստատուի բ. բժիշկի մը կողմէ: Եթէ երկուքէն մէկը ենթակային մօտ տեսնեն նաեւ հոգեբանական բնոյթի խանգարում մը որ կրնայ իր դատողութեան ազդել, պէտք պիտի ըլլայ հոգեբոյժի մը դիմել: Հիւանդը պէտք է երեք անգամ կրկնէ մեռնելու փափաքը. առաջինին եւ երկրորդին միջեւ անհրաժեշտ է որ 15 օրուան միջոց դառնուի, իսկ երկրորդին եւ երրորդին միջեւ՝ 48 ժամ: Վերջին անգամ փափաքը պէտք է գրաւոր յայտնուի երկու վկաներու ներկայութեան ու անոնք ոչ ժառանգորդ պէտք է ըլլան, ոչ ալ ազգական: Մինչեւ վերջին պահը բժիշկը պէտք է հիւանդին յայտնէ թէ կրնայ հրաժարիլ որոշումէն:

Վերջապէս, ուրպէսզի այս օրէնքով Օրէկըն մահուան նահանգի չվերածուի, խնդրոյ առարկայ օրէնքէն օգտուելու իրաւունք կը տրուի միմիայն անոր բնակիչներուն. կիրարկու բժիշկներն ալ, պէտք է հոն գործողներ ըլլան: Այս պայմանները լրացնելէ ետք ոչ բժիշկը, ոչ ալ օգնական անձնակազմը կրնան դատական հետապնդումի ենթակայ ըլլալ:

Օրէկընի օրէնքին նախատեսումը բոլորովին կը տարբերի Ճէք Գէորգեանի մեթոտէն որ զգայացունց տպաւորութիւն գործած էր: Ան 1990-էն ի վեր, Տիթրոյթի մէջ ուր կ'ապրի, քսան հոգիի մահուան օժանդակած է, յատուկ կերպով պատրաստուած իր փոքր բեռնակառքին սարքաւորումով: 65-ամեայ բժիշկը իր հիւանդին դէմքին դիմակ մը կ'անցընէ. ան կապուած է բնածխային թթուի ընդունարանի մը եւ հիւանդը, ինք կը բանայ խողովակին կոճակը:

Բժիշկ Գէորգեան որ ձերբակալուած, բանտարկուած ու հացադուլի դիմած էր, վերջապէս ազատ արձակուած էր եւ արդարադատութիւնը խնդրած էր որ ետ կենայ այդ կիրարկութենէն: Վերջին անգամ 1994 Մայիսին ժիւրի մը անպարտ արձակած էր զայն, դիտելէ ետք հիւանդին տեսերիզի վրայ արձանագրուած վկայութիւնը:

Ներկայիս ամերիկեան մօտ 30 նահանգներ կը մերժեն օժանդակութեամբ անձնասպանութիւնը. բայց բժիշկ Գէորգեան այլեւս առանձին չէ իր անսովոր պայքարին մէջ: Նիւ - Եորքէն իրեն պաշտօնակից մըն ալ որ յարգուած ներքին մասնագէտ է, խոստովանած է թէ արեան քաղցկեղէ վարակուած հիւանդի մը մահուան օգնական եղած է, անոր տալով քնաբեր դեղերու մահացու քանակութիւն մը: Ան ոչ միայն դատական հետապնդումի առարկայ չէ եղած, այլեւ բժշկական ասպարէզի քննութեան յանձնախումբէն անպարտ հռչակուած է:

Դիպուածի արդիւնք չէ որ այս յառաջապահ քայլը առնողը Օրէկընը եղած է. արեւմտեան ափի այս նահանգը ընկերային ու մշակութային նորօրեայ փորձարկումներու աշխատանոց է ու արհեստագիտութեան բարձր մակարդակի կեդրոն: Հոն է որ մարիխուանայի գործածութիւնը պատիժէ զերծ հռչակուած է:

Ազգային մակարդակին վրայ վիճարկումը աւարտէն շատ հեռու է: Մեծ է թիւը անոնց որոնք կը յիշեցնեն թէ Հիպոկրատի երդումը կ'արգիլէ բժշկական օժանդակութեամբ անձնասպանութիւնը. կը նկատեն թէ հիւանդին վեց ամսուան միայն կեանք ունենալու որոշումը շատ փափուկ բան է եւ թէ կայ մտային հիւանդներու կամ անչափահասներու հարց մը որոնք չեն կրնար որոշել «արժանաւորութեամբ մեռնիլ». ասոնցմէ զատ, անոնք նաեւ վախ կը յայտնեն որ օրէնքը դուռ կը բանայ դիւրաւ նախատեսելի չարաշահումներու: Ասոնց քով, օրէ օր կը մեծնայ թիւը անոնց որոնք կ'ուզեն գիտնալ թէ ինչպէս պիտի մահանան: Բժշկական թերթերու մէջ կը կարդան թէ մահամերձները սնանելու հարկադրել, կը ծառայէ միայն անոնց ցաւերը աւելցնելու եւ հոգեվարքը երկարելու:

Թեր ու դէմ կարծիքներու հարուստ դաշտով, հարցը բաց է յետագայ լայն վիճարկումի մը:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ մէջ, նախաձեռնութեամբ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ եւ հովանաւորութեամբ առաջնորդ՝ Յովնան Արք. Տէրտէրեանի ոգեկոչուած է Կոմիտասի ծննդեան 125-ամեակը, երեք օր յաջորդաբար (Հոկտեմբեր 28, 29, 30): Փառատօնին ընդհ. պատասխանատու եւ նախագահը եղած է Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւը՝ Աբել Վրդ. Օղլուգեան: Հոկտեմբեր 28-ին Մարալ Իշխանեան սրահին մէջ տեղի ունեցած է գեղարուեստական խմբային ցուցահանդէս մը մասնակցութեամբ գանատահայ արուեստագէտներու: Նոյն իրիկունը Մակարոս Արթինեան սրահին մէջ տեղի ունեցած է նուագահանդէս մը: Հոկտեմբեր 29-ին ժամը 10-էն 16 դասախօսութեանց շարք մը կատարուած է նուիրուած Կոմիտասի: Յաջորդաբար արտայայտուած են Աբել Վրդ. Օղլուգեան, Օր. Արաքսի Ալթունեան, Գաբրիէլ Պասմաճեան, Տիկին Յասմիկ Ինճիճիկեան: Փակման խօսքը արտասանած է Առաջնորդը: Իրիկունը, Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցած են արտասանական բաժին մը եւ համերգ: Երգչախումբը ղեկավարութեամբ Յակոբ Սրկ. Ալթընիւզիւքի կոմիտասեան երգերու փունջ մը հրամցուցած է: Հոկտեմբեր 30-ի առաւօտը կոմիտասեան երգեցողութեամբ պատարագած է Յովնան Արք.: Նոյն իրիկունը Մակարոս Արթինեան սրահին մէջ տեղի ունեցած է երաժշտական երեկոյթ մը, մասնակցութեամբ դաշնակահար՝ Շահան Արծրունիի:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ շաբաթօրեայ վարժարանի տնօրէնութեան նախաձեռնութեամբ, Հոկտեմբեր 29-ին, վարժարանի երկրորդական բաժնի աշակերտութիւնը առիթ ունեցած է լսելու դասախօսութիւն մը զոր տուած է Վրէժ-Արմէն Արթինեան, նիւթ ունենալով՝ «Համազգայինի դերն ու գործունէութիւնը Սփիւռքի եւ Հայրենիքի մէջ»:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

Օգտուելով Հ. Մաթեւոսեանի Փարիզ գտնուելու առիթէն, Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութիւնը հանդիպում մը կազմակերպած էր Նոյեմբեր 14-ի երեկոյեան, Հ. Բ. Ը. Միութեան Ա. Մանուկեան սրահին մէջ: Ընկերակցութեան վարչութեան քարտուղար Զուլալ Գազանճեան ողջոյնի խօսքէն ետք, հրաւիրեց վայրկեանի մը յոտնկայս լռութեամբ յարգելու յիշատակը սփիւռքցի գրող Յ. Կարապենցի որ մահացած էր Հոկտեմբեր 20-ին Պոսթընի մէջ:

Յետոյ անցնելով Հ. Մաթեւոսեանի ներկայացումին, իրմէ իսկ մէջբերումներով տուաւ Լոռիի շրջանին մէջ անցած անոր մանկութիւնը, Երեւանի ապա Մոսկուայի մէջ ուսումի տարիները որոնց ընթացքին յայտնուած էր գրողը: Մոսկուայէն Երեւան վերադարձին գործունէութիւն կ'ունենայ նաեւ «Հայֆիլմ»ի մէջ: Զ. Գազանճեան ժամանակագրական կարգով թուեց գրողին հատորները, բեմագրութիւնները, աւելցնելով թէ հայ ժամանակակից գրականութեան առաւել թարգմանուած անունն է ան:

Այս ներկայացումէն ետք խօսք առաւ օրուան հիւրը ու արտայայտուեցաւ իր գրականութեան մասին: Ըսաւ թէ խորհրդային շրջանի ուժեղ մրցակցութեան տոկալու յատկանիշները ունէր ան. համոզում յայտնեց որ իր գրականութիւնը պատմութեան աղբանոցը պիտի չնետուի: Այդ ժամանակահատուածին մարդը կը նկատուէր անիմաստ գոյութիւն, աղիս ու ինք գրականութեան դիմեց պաշտպանելու համար այդ նոյն մարդը: Հ. Մաթեւոսեան ըսաւ թէ կը խուսափէր ետ նայելէ, ատիկա ծերութեան նշան համարելով. նոյնպէս կը մերժէր իր ըրածով ապրիլ ու «դափնիների վրայ ննջել»: Շուրջ երեք տասնամեակի գրական վաստակը իրեն ծառայած էր հասկնալու թէ անհունաձ տիրոյթ է գրականութիւնը: Խօսելով յետագայ աշխատանքին մասին, գրողը յայտնեց թէ երկու կիսատ գործ ունէր, զորս պէտք է աւարտէր: Անոնցմէ մէկուն մէջ պատմուած էր 1988-էն ի վեր պատահածներուն ամբողջ շարքը որպէս զարմանալի նախատեսութիւն: «Եթէ գործս հրատարակուած լինէր, պիտի կոչուէի ժողովրդի մարգարէն, հիմա մատենագիրն եմ դառնալու» ըսաւ ան:

Երեկոյթին մասնակից էր նաեւ «Աշնան արեւ» ֆրանսերէն հատորին թարգմանիչը՝ Փիէռ Տէր -- Սարգսեան. ան նախ ուրախութիւն յայտնեց որ Մաթեւոսեան հրատարակելու առաջարկը ինք ներկայացուցած չէր, այլ «Ալպէն - Միշէլ» ունեցած էր նախաձեռնութիւնը: Խօսելով թարգմանուած հատորներու սպառումին մասին, թարգմանիչը ըսաւ թէ հայ հասարակութիւնը քիչ գիրք կը գնէ, իսկ ատիկա չի քաջալերեր հրատարակիչները: Մինչդեռ Նոպէլեան մրցանակի արժանանալու համար պէտք է գրող մը մեծ թիւով ընթերցող ու մեծ տպաքանակ ունենայ:

Երեկոյթին վերջին բաժինը պիտի յատկացուէր ներկաներու հարցումներուն որոնց մասին Հ. Մաթեւոսեան զգուշացուցած էր իր խօսքին աւարտին, ըսելով որ եթէ խելօք հարցումներ ուղղուին, ինք կը շարունակէ արտայայտուիլ: Հաւանաբար, հայկական ձեռնարկներու համար այնքան անհրաժեշտ, այլ ոչ սովորական այդ զգուշացումը սանձեց հարցում ուղղելու ծանօթ ախորժակները ու հանդիպումը շարունակուեցաւ բաժակ մը ըմպելիի ընկերացած զրոյցներով, մինչ Հ. Մաթեւոսեան բազմաթիւ ներկաներու կը ձօնագրէր ֆրանսերէն հրատարակուած իր նոր հատորը:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ

-69-

ՅԱՂԱԳՍ «ՀԵՐՈՍ» ԲԱՌԻ

Կենդանի լեզուի յատկանիշներէն
գլխաւորն այն է, որ կը պատշաճի
օրուան պահանջին, կը բարեփոխուի:
Գործընթացին մէջ՝ իմաստ կը փոխեն
բազմաթիւ բառեր եւ ասացուածքներ:
Մեր հայերէնը, սկիզբէն ի վեր
կենդանի լեզուի իր հանգամանքով՝
ընթացած է նոյն յառաջխաղացքով:
Առնենք, օրինակ, առաջին հերթին՝
«hերոս» բառը որ կրկին ու կրկին
յաճախ լսեցինք վերջին շրջանին,
անոր դասական, այլաբանական
փոխակերպական տարբերակներով:
Ուրկէ՞ կուգայ եւ ո՞ւր հասած է ան:

-- Իր սկզբնական -- դիցաբանական
իմաստը սա էր, շատ պարզ ու մեկին. --
մէկ չաստուած ու մէկ մահկանացու կին
միաւորումէն ծնած խառնածին,
որ եւ կիսաստուած կը նկատէին:

(Արդիւնքը նոյնն էր երբ չաստուածուհին
կը սիրահարէր պարզ գիւղացիին):
Զաւակը «հերոս» կը մկրտէին:

-- Հին Յոյներուն մօտ՝ երկնային ծագում
կը վերագրէին պետերուն յայտնի,
որպէսզի տային հերոսի կոչում:
Այս էր պարագան քաջ Հերակլէսի,
որդին Զեւսի եւ հեզ Ալքմենէի:

-- Որոշ ատեն ետք ծիրն ընդլայնեցին,
ահեղ կռուի մէջ բացառիկ քաջին
եւս պանծալի հերոս կոչեցին,
դիւցազնապատումներ յօրինեցին,
Աքիլլէսի ու Լէոնիդասի
ապա Սիգֆրիտի, Սասունցի Դաւթի
սխրանքներով մեզ ոգեւորեցին:

-- Դարերը անցան: Այլաբանական
կիրարկումները ճիւղաւորուեցան:
Ունեցանք քանի՜ հերոս վիպական,
եւ աշխատանքի՝ ընկերվարական:
Այս բառը սակայն միշտ գործածուեցաւ
անձի համար որ պանծալի դարձաւ
պատերազմի մէջ, ու հերոսացաւ:

-- Մեր պատմութեան մէջ՝ անթի՜ւ
հերոսներ
Հայկէն սկսած, մինչեւ օրս դեռ
կը յիշատակենք: Ասոնցմէ սերած
քանի՜ քանի՜ նոր ջան ֆէդայիներ,
Գէորգ Չաւուշներ, Աղբիւր Սերոբներ,
ազատագրութեան ջահը ձեռք առած՝
ինկան, որպէսզի փրկեն այլ Հայեր:
Եւ ստեղծեցինք բացառիկ տիտղոս. --
Անդրանիկ փաշա - Ազգային հերոս:
Իսկ Արցախի մէջ, դեռ մինչեւ այսօր
հերոսներ կ'իյնան ահա ամէն օր:

-- Արդ, վերջին պահուս՝ նոր
հոլովոյթ կայ:
«Հերոս» բառը նոր իմաստ կը ստանայ,
քանզի վասնզի
«ազգային հերոս» կը կոչեն հիմա
այն որ դասական հասկացողութեամբ՝
«ազգային բարերար» նոյնքան
պատուաբեր
բայց ոչ -- ռազմական տիտղոսը ունէր:
Աւելի յարմար կոչում մը կ'ըլլար՝
«Ամենայն Հայոց Ազգային բարերար»,
եթէ միտք բանին գանազանելն է
նոյնքան յարգելի խմբակիցներէ:
Սակայն ա՛լ ուշ է ատ -- դարձի համար:

Գիտցէք որ դէմ չեմ նորարարութեան,
պայմանաւ սակայն որ կատարուի ան
փոխանակութեան մը հիման վրան:
Նախապէս մեր մօտ ազգային հերոս
նկատուածներու տիտղոսը փոխենք,
որ շփոթութեանց առաջքը առնենք. --
«Ազգային բարերար զօրավար Անդրանիկ»:
Այս լուծումին դէմ ըսելիք ունի՞ք...

ՇՐՋՈՒՆ ՄԱՆՐԱԴԷՏ

Մթնել ա՝ տուն չի գալի,
Մի պաշտօն էլ ի՛նձ տուէք,
Աչքերիս քուն չի գալի...

ՀՐԱՆՈՅՇ

Աղջիկ եմ՝ լեզու առած,
Արծաթ եմ՝ ոսկեջրած,
Ինձ նախագահ չընտրեցիք,
Ճակատիս է՛ս ա գրած:

ԲԱԳՐԱՏ

Պաշտօն ունեմ՝ դրախտ ա,
Կանաչ տոլարի վախտ ա,
Անփող էի, փո՛ղ ունեմ --
Էս էլ ուրի՛շ մի բախտ է...

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐ

Ա՜խ կ'անեմ, արուն կու գայ,
Սեւ սրտիս զարուն կու գայ,
Կորցրեցինք կոմկուսը,
Ո՞վ գիտի՝ ե՞րբ տուն կու գայ...

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

Ծաղիկ էր հոտով-մոտով,
Եկաւ-անցաւ մեր մօտով,
Աչքերս տեսաւ՝ սիրեցինք
Ու մնացինք կարօտով...

ԱՇՈՏ

Ջիւն ա գալի վերեւից,
Թուրք ա գալիս Մասխից,
Իմ պարզ օրս ամպել ա
Նախագահի երեսից...

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԷՋՄԻԱԾԻՆ
ԵՒ
ԱՆԹԻԼԻԱՍ
Հայ եկեղեցւոյ սահմանադրութեան հարցը

Գրեց՝ ՄԵԼԳՈՆ ԷՊԼԻՂԱԹԵԱՆ

Հալէպ, 1994

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԱՐՍԷՅԼ. -- Տիկին Ժերմէն Միրաքեան իր մահուան առթիւ Պ. Մանուէլ Նազարեան 200 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտտոյի «Լէօլա Սասունի» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ ՄԸ

Մշակոյթի Տան մէջ՝
12-14, rue St-Bazile, Marseille 1[er]
կիրակի, Նոյեմբեր 27, կէսօրէ վերջ ժամը 15-ին:

Բազմազան նուէրներ:

ՃՈԽԵԼԱՆԴԻՈՍ

Կապոյտ Խաչի Պոմոնի Նայիրի մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտայ Կիրակի, Նոյեմբեր 20, տեղւոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին իր ողբացեալ ընկերուհիներու յիշատակին: Յաւարտ արարողութեան մատաղ կը բաշխուի:

Le Centre Culturel SAINT MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris V[e]

Marc Nichanian a repris son séminaire annuel :

Littérature et Catastrophe

La première partie du séminaire portera sur le sujet :

HAGOP OCHAGAN, KOMITAS ET LE ROMAN HISTORIQUE

Les séances se tiendront tous les 15 jours, le lundi soir à 19 *heures précises.*

La prochaine séance aura lieu le Lundi 21 Novembre

U.G.A.B. - *Marseille*

Union Générale Arménienne de Bienfaisance de Marseille et Azadakroutioune

vous invitent à assister à la présentation du film

«LES DERNIERS ROIS D'ARMENIE»
CILICIE XIIe — XIVe SIECLE

par **Claude MUTAFIAN**

Projection — Débat — Signature

Jeudi 24 Novembre
à 20 heures 30 précises

au 327, Bd Michelet, Marseille 9[e]

Entrée libre

Sous la présidence d'honneur du Maire de Cannes
Vice-Président du Conseil Régional Provence- Alpes - Côte d'Azur

Le **FONDS ARMENIEN DE FRANCE**
invite la communauté arménienne de la

Côte d'Azur

à un Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté — Cocktail de clôture offert par la Ville de Cannes

Dimanche 27 Novembre à 17 heures

au Palais des Festivals de Cannes — *Auditorium A*

UN NEGATEUR DU GENOCIDE ARMENIEN DEVANT LA JUSTICE

14 DECEMBRE 1994 : Procès contre Bernard LEWIS intenté par LE FORUM DES ASSOCIATIONS ARMENIENNES DE FRANCE à la suite des propos négationnistes parus dans une interview du journal «Le Monde».

La communauté arménienne de France exige réparaton de l'offense faite aux victimes de l'extermination, aux survivants et à leurs familles et, par delà, à la mémoire et à la conscience de l'humanité. Par cette action, elle entend combattre tous les négationnismes et œuvrer pour la prévention des crimes contre l'humanité.

LES AVOCATS

Maître PATRICK DEVEDJIAN
Député Maire d'Antony

Maître DANIEL JACOBY
Président de la Fédération Internationale des Droits de l'Homme

Maître PATRICK QUENTIN
Secrétaire général de la LICRA

tiendront une

CONFERENCE DE PRESSE

le Mardi 22 Novembre à 11 heures
HOTEL ROYAL MONCEAU
37, ave Hoche — Paris 8e — *«Salon Versailles»*

Forum des Associations Arméniennes de France
B. P. 190 — 75921 Paris Cedex 19 —— Tél: 47 93 95 52 / Fax: 46 49 33 13

CHENE

VOUS DEMANDE DE L'AIDER
EN OFFRANT VOS OBJETS DE VALEUR, NEUFS OU ANCIENS :
BIBELOTS, OBJETS D'ART, TAPIS, ARTISANAT, BIJOUTERIE, MARQUETERIE, PETITS MEUBLES, MAROQUINERIE ETC...
POUR SA

GRANDE BRADERIE DE NOEL

DU 10 ET 11 DECEMBRE

«ՇԷՆ»Ը
ՁԵԶԻ ԿԸ ԴԻՄԷ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10 ԵՒ 11-Ի
ԻՐ ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՀԱՄԱՐ

«ՇԷՆ»ԻՆ ՆՈՒԻՐԵՑԷՔ ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԻՐԵՐ, ՀԻՆ ԹԷ ՆՈՐ
ԳԵՂՕՐ, ԳԻՐՔ, ԳՈՐԳ,
ԳՈՀԱՐԵՂԷՆ ԵՒԼՆ., ԵՒԼՆ.

Մանրամասնութեանց համար հեռաձայնել՝

Pour tous renseignements téléphoner au :
— (1) 44 19 82 44 de 9h à 15
sauf mercredi et samedi
— (1) 47 50 40 47 après 19h

ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

Afin de répondre à de nombreuses demandes et devant le succès du précédent, la M.C.A. organise

STAGE DE DANSES CONVIVIALES ARMENIENNES
Kotcharis et autres
(pour adolescents et adultes)

sous la direction de
GERARD MADILIAN

Dimanche 27 Novembre
de 14h à 18h

Inscriptions auprès de la Direction
Nombre limité à 15 personnes

Participation : 80 F.

EMISSION M.C.A. SUR AYP FM
LES MERCREDIS DE 10H A 12H

9, rue de Madrid. 94140 ALFORTVILLE
Tél.: 43 76 55 89 Fax : 43 78 66 64

ՅԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Պանեէօ - Քաշանի Երկօրեայ «Սիամանթօ» վարժարանի ուսուցչական կազմը եւ դպրոցիս աջակից «Աշակերտներու ծնողք եւ բարեկամ ընկերակցութիւնը» կորսնցուցին իրենց ազնիւ ու անձնուէր անդամներէն մին՝ Մարտիկ Տակառեան: Հանգուցեալի մահուան առթիւ խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնեն իր քրոջ Սաթենիկին եւ Տակառեան ընտանիքին եւ փոխան ծաղիկի 300-ական Ֆր. կը նուիրեն Կապոյտ Խաչի Պանեէօյի մասնաճիւղին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ «Յառաջ»ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Փարիզի «Արշալոյս Թաղէոսեան» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները յաւէտ անհետացած ընկերուհիներու յիշատակին կազմակերպուած ճաշի (Նոյ. 6) ընթացքին. --

Դպրոցին՝ Տէր եւ Տիկին Սարգիս Պառաւեան 500 Ֆր., Տիկին Նուանեան - Մ. Վարդանեան 400 Ֆր., Տիկին Սեդա Պահարեան, Տէր եւ Տիկին Խմրինեան 200-ական Ֆր., Տիկին Վերժինէ Գորգիկեան եւ զաւակը 150 Ֆր., Տիկին Մելինէ Օսմանճեան 50 Ֆր.: Տիկին Աստրիտ Տէր - Պարսամեան 500 Ֆր. Տիկին Արաքսի Մկրտիչեանի մահուան առթիւ:

Ի նպաստ Ղարաբաղին՝ Տէր եւ Տիկին Ժանօ Րաֆֆի Քէօլէեան 500 Ֆր. Բիւզանդ Մինասեանի մահուան առթիւ:

Համազգային դպրոցին՝ Կապոյտ Խաչի Փարիզի մասնաճիւղը 500 Ֆր. Բիւզանդ Մինասեանի մահուան եւ 500 Ֆր. ալ Տիկին Արաքսի Մկրտիչեանի մահուան առթիւ:

⁂

Կապոյտ Խաչի Սէն Ժէրոմի «Զ. Շանթ» մասնաճիւղը շնորհակալութիւն կը յայտնէ հետեւեալ նուիրատուութիւններուն համար. -- Նուարդ Թախթալեանի մահուան քառասունքին, Անանիկ եւ Բերուզ Փափազեանի եւ Սօֆի Կազերեանի յիշատակին Ոմն 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կարապետ Փանոսեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժիլպէր Տօնիկեան 100 Ֆր.:

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

CYCLE D'HISTOIRE ET DE CIVILISATION

Premier volet du cycle de conférences 1994-95, proposé par l'UGAB *Paris — Ile-de-France*

«LA PREMIERE REPUBLIQUE D'ARMENIE
1918—1920»

par Mme Anahide TER-MINASSIAN
Historienne

Vendredi 25 Novembre à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]
(M° Courcelles)
Tél. : 42. 27. 12 26

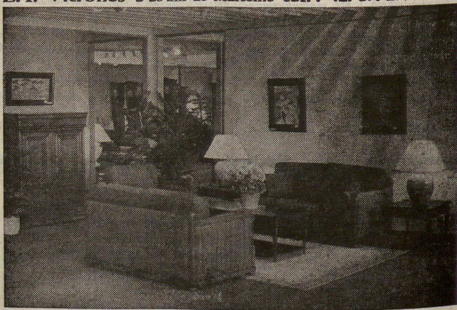
UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Մայր Եկեղեցւոյ Տիկնանց Յանձնախումբի եւ Երիտասարդաց Մարմնի
ՎԻՃԱԿԱԽԱՂԸ
կիրակի, Դեկտեմբեր 11, ժամը 15-ին
Սահակ - Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնը
«Ա. Զրբաշեան» սրահը:

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z. I. Vitrolles à 20 km de Marseille **tél. : 42. 89. 27. 47**

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 22
MARDI
22 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.464 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.464

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՎԱՒԵՐԱՑՈՒՑ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՈՐ ԾՐԱԳԻՐԸ

ՎԱՐԶԱՊԵՏ ԲԱԳՐԱՏԵԱՆ ՓԱՐԻԶ Է

10 ՕՐ Է ԿԱԶ ՉԻ ՄՏՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Անցեալ շաբթուան վերջին օրերը (Նոյ. 17, 18, 19) Հայաստանի Խորհրդարանի եռօրեայ արտակարգ նիստերը շատ բուռն եղած են։ Ընդդիմադիր երեսփոխանները բոլորովին դէմ ըլլալով տնտեսական նոր ծրագրին որ կը նախատեսէ գիներու ազատ արձակումը եւ, օրինակ, հացին գինը որ Դեկտեմբեր 1-էն 6 դրամէն պէտք է անցնի 66 դրամի։ Այս կարգադրութիւնը նախապայման է «Համաշխարհային Դրամատան» վարկերը տրամադրելու համար։ Նոյեմբեր 21-ին է որ Փարիզի մէջ, վարչապետ Բագրատեան կը ստորագրէր համաձայնութիւնը, բայց, կարենալ ստորագրելու համար հարկ էր որ ծրագիրը քուէարկուի Խորհրդարանին կողմէ, ինչ որ ի վերջոյ կարելի եղած է լայն մեծամասնութեամբ մը ապահովել (Իմացիրէք լուրը կուտար, Նոյեմբեր 21-ին)։ Այս գինի բարձր յաւելումը իրականին մէջ կը հաստուցուի, քանի որ Համաշխարհային Դրամատան տուած գումարէն հացի գինին տարբերութիւնը պիտի վճարուի ժողովուրդին։

Սակայն, Խորհրդարանը, երեք օր, 70 ելոյթներու բեմ եղած է նախքան մեծամասնութեամբ ծրագիրը քուէարկելը, նախագահ Տէր-Պետրոսեանի բացատրողական ելոյթէն ետք։

-- Աւելի քան տասը օր է որ բացարձակ կազ չի մտներ Հայաստան եւ, անշուշտ, նոյնին չափով ելեկտրականութիւն կը պակսի։ Պատճառը միշտ Ուզբեկստան պատահած արկածն է, բայց, կը թուի որ այլեւս պատրուակի բնոյթ առած է («Յառաջ», Նոյեմբեր 17)։

-- Դեկտեմբեր 5-ին, Փեշտայի (Հունգարիա) մէջ է որ կը հաւաքուին ՀԱՊ-ի երկիրներու ղեկավարները եւ ուրեմն Լեւոն Տէր-Պետրոսեան Փեշտա կ'երթայ այդ թուականին։ Դեկտեմբեր 8-ին ալ հանդիպում կ'ունենայ նախագահ Ելցինի հետ։ Այս առնչութեամբ, Ռուսաստանի, Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի նախագահները հանդիպում մը կրնան ունենալ Ղարաբաղի հարցին շուրջ, ըստ Մոսկուայի Ազրպէյճանի դեսպանատան յայտարարութեան։

Այս որոշումը հետեւանք կը նկատուի Ելցինի եւ Ալիեւի խօսակցութեանց առջի հինգշաբթի (Նոյեմբեր 17) Մոսկուայի մէջ։ Թուականը չէ ճշդուած։ Այլ տեղեկութիւններու համաձայն (Ժընեւի դիւանագիտական աղբիւրներ) վեհաժողով մը տեղի պիտի ունենայ Դեկտեմբերին։

-- Դեկտեմբեր 5-էն 10, հինգ օր, Ռուսաստանի Խորհրդարանը (երկու ժողովները միացած) որպէս արտակարգ օրակարգ ունի Սպիտակի երկրաշարժի 6-րդ տարելիցը եւ պիտի քննուի ներկայ կացութիւնը։ Հրաւիրուած են 30 խորհրդարաններու ներկայացուցիչներ։ Ելոյթ կ'ունենան Ռուսաստանի երկու ժողովներու նախագահները, Բարգէն Արարքցեան եւ այլ անձնաւորութիւններ, թերեւս նաեւ Լեւոն Տէր-Պետրոսեան Փեշտայէն վերադարձի ճամբուն վրայ։

***

Նախագահ Լ. Տէր-Պետրոսեանի Նոյ. 16-ին ստորագրած հրամանագրով Սուրէն Աւետիսեանը նշանակած է Բնութեան եւ միջավայրի Պահպանութեան նախարար, իսկ Պաւէլ Սաֆարեանը՝ հարկային պետական տեսչութեան պետ։

ՓԱՐԻԶԻ ՊԱՏԺԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԸ ԱՆԸՆԴՈՒՆԵԼԻ ՀԱՄԱՐԵՑԱՒ ԼԵՈՒԻՍԻ ԵՒ «ԼԸ ՄՈՆՏ»Ի ԴԷՄ ԲԱՑՈՒԱԾ ԴԱՏԸ

Ծանօթ է որ Հայ Դատի Յանձնախումբը եւ երեք վերապրողներ (Բարգէն Ինճէարապեան, տիկիններ՝ Մարիձա Տէրտէրեան եւ Անժէլ Քէպապճեան) դատ բացած էին Պերնար Լէուիսի եւ «Լը Մոնտ» թերթին դէմ։ Հակիրճ կերպով յիշենք թէ դատին դրդապատճառն էր 1993 Նոյեմբեր 16-ին «Լը Մոնտ»ի մէջ լոյս տեսած Պերնար Լէուիսի մէկ հարցազրոյցը, ուր ան «հայկական տարբերակ» կ'որակէր Հայերու ցեղասպանութիւնը, այլ խօսքով կ'ուրանար որ Հայերու ջարդերը կարելի է ցեղասպանութիւն նկատել։ Դատը տեղի կ'ունենար Հոկտեմբեր 14-ին, Փարիզի պատժական 17-րդ ատեանին առջեւ (տես՝ «Յառաջ», Հոկտեմբեր 18)։

Վճիռը (ի դէպ, ֆրանսերէնը ունի երկու տարբեր որակումներ մէկը՝ *verdict*, այսինքն վճիռը որ կը վերաբերի միայն ոճրային (*ասիզ*) ատեանի և *Jugement* որ կը վերաբերի պատժականին, բայց, մենք պարտինք այս պարագային ալ վճիռ որակումը գործածել) անակնկալ մը չէր քանի որ դատը հիմնուած էր օրէնքի մը վրայ որ մեզի չէր վերաբերեր։ Արդարեւ Կէսօ օրէնքը (համայնավար երեսփոխանին անունը կրող) շատ յստակ է. կը վերաբերի «մարդկութեան դէմ ոճիրներու սահմանուած Նիւրէմպերկի զինուորական միջազգային դատարանին կանոնագրին 6-րդ յօդուածին համաձայն, այսինքն անոնց որոնք գործուած են վերջին Համաշխարհային պատերազմին ընթացքին կազմակերպութիւններու կամ մարդոց կողմէ որոնք կը շարժէին Առանցքի (*Աքս*) երրորդական երկիրներու հաշւոյն»։

Ուրեմն պարզ է, Հայոց ցեղասպանութիւնը ոչ վերջին պատերազմին գործուած է, ոչ ալ Նացիներու կողմէ։ Այս հաստատումին հետեւանքը կ'ըլլայ տրամաբանական սա հարցումը՝ ուրեմն ինչո՞ւ այս դատը, որու վճիռը ակնկալելի էր։ Հաւանաբար այն յոյսով որ դատարանը կ'ընդլայնէ Կէսօ օրէնքին սահմանափակ բնոյթը, ինչ որ սակայն իր գործը չէ այլ, Ազգ. Ժողովին։ Վճիռը նաեւ կ'անդրադառնայ այլ կէտի մը, հիմնուած՝ Հայ դատի յանձնախումբին ծրագիր-կանոնագրին վրայ։ Անոր թիւ 2 յօդուածը կ'ըսէ. -- «Այս ընկերակցութիւնը նպատակ ունի պահպանել հայկական մշակութային եւ պատմական իւրայատկութիւնը եւ մէկ կողմէ ձեռք ձգել «տէ եուրէ» 1915-ին հայ ազգին դէմ գործուած ցեղասպանութեան ճանաչումը միջազգային ատեաններու կողմէ եւ միւս կողմէ, պաշտօնական ճանաչումը թուրք կառավարութեան կողմէ, յանձն առնուած պատասխանատուութիւններուն այդ ցեղասպանութեան մէջ եւ ատով իսկ յանգիլ՝ անկէ ծագող նիւթական եւ բարոյական վնասներու դարմանումին, ինչպէս՝ գրաւեալ հողերու վերադարձը»։

Եւ դատարանը կը ճշդէ որ այս նպատակը մաս չի կազմեր այն յօդուածին (48-2) որու նիւթն է՝ «դիմադրութեան կամ տեղահանուածներու (*տէփորթէ*) պատիւի եւ բարոյական շահերու պաշտպանութիւնը»։ Ուրեմն բացուած դատը անընկալելի է (irrecevable), որ թերեւս աւելի ճիշդ է քան անընդունելին (inacceptable)։

Այս ամբողջին դրական կէտն այն է սակայն որ, դատավճիռը այս բացառական եզրակացութեան յանգելէ առաջ, դատաւորը՝ Իվ Մոնֆոր իր ընթերցումին սկիզբը կը յիշէր թէ Հայերու ջարդերը, տեղահանութիւնը, կեղեքումը 1915-ին Թուրք կառավարութեան կողմէ, մարդկութեան դէմ ոճիր է։ Անկէ անդին, նախընտրելի է, գոնէ առայժմ, մէկդի դնել այլ հարցականներ ինչ կը վերաբերի այս դատին անհրաժեշտութեան։

Թուրք մամուլը Շաբաթ, Նոյեմբեր 19 եւ Կիրակի, Նոյեմբեր 21-ի թիւերը տուած էին լուրը, համառօտ արտայայտութիւններով. ընդհանրապէս կ'ամփոփէին դատին բնոյթը ու քանի մը տողով կ'արձագանգէին վճիռին։

Ստորեւ Հայ Դատի Յանձնախումբին հաղորդագրութիւնը այս վճիռին առնչութեամբ. --

COMMUNIQUE DE PRESSE

Le Vendredi 18 Novembre 1994 à 13h45, la 17ème Chambre du Tribunal Correctionnel de Paris a prononcé l'irrecevabilité de la demande du CDCA et de trois rescapés du Génocide arménien dans le cadre du procès qu'ils avaient engagé pour révisionnisme à l'encontre de Bernard Lewis, et contre le quotidien «Le Monde» qui avait publié ses propos.

Il est regrettabe que le Tribunal n'ait pas cru devoir reprendre à son compte les déclarations du Procureur de la République qui avait qualifié de génocide les massacres des Arméniens en 1915 et de révisionnistes les propos de l'historien Lewis.

Néanmoins, le Tribunal, dans ses attendus, a reconnu pour la première fois dans les annales judiciaires françaises que le peuple arménien a été victime en 1915 de crimes contre l'humanité, crimes dont la responsabilité incombe au gouvernement turc.

Par sa décision fondée strictement sur la lettre de la loi Gayssot, le Trbunal a écarté les actions engagées par les parties civiles compte tenu du caractère particulièrement restrictif de la loi.

En reconnaissant que la loi Gayssot ne peut réprimer que les crimes contre l'humanité commis au cours de la seconde guerre mondiale, le Tribunal a souligné par là même les insuffisances du texte.

Le combat des Arméniens ne peut en aucun cas s'arrêter à une décision judiciaire quelle qu'elle soit. Le débat doit être maintenant porté là où l'a renvoyé le Tribunal, c'est-à-dire sur le plan politique. A cet égard, le Comité de Défense de la Cause Arménienne a décidé d'engager un certain nombre d'actions. Il a d'ores et déjà demandé aux principaux responsables politiques français, et notemment aux Présidents des groupes parlementaires, de se prononcer clairement sur la révision de la loi Gayssot pour permettre de répimer la négation de tous les génocides.

COMITE DE DEFENSE
DE LA CAUSE ARMENIENNE

Paris, le 18 Novembre

ԱԶՆԱՒՈՒՐ ԵՒ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ Բ. ԿԱՅԱՆԷՆ

Հեռատեսիլի Բ. կայանէն Է. Ռուճճերիի «Միւզիք օ Քէօր» յայտագիրը Նոյ. 21-ին (ժամը 0.55) յատկացուած էր հայ արուեստագէտներու։ Հաղորդավարուհին խօսակից ունէր Շառլ Ազնաւուրը, որ Հայաստանի շրջուն դեսպանի իր հանգամանքով ներկայացուց երկրին դէմ ծառացած ծանօթ հարցերը. ըսաւ թէ ուժանիւթի տագնապը մեծապէս կը նեղէր առօրեան որ արդէն ըստ բաւականի ծանր վիճակի մէջ է պատերազմական կացութեան ու շրջափակումին պատճառով։ Աւելցուց թէ ամէնէն ժխտական պայմաններ իսկ չեն կրցած արգելք ըլլալ հայ ժողովուրդին երգի ու երաժշտութեան մեծ սիրոյն, այն բացատրութեամբ թերեւս որ դժբախտութիւնը աւելի կը չեշտէ երգելուն պահանջքը։ Պատասխանելով Է. Ռուճճերիի հարցումներուն, ըսաւ նաեւ թէ հակառակ անոր որ մինչեւ այսօր Թուրքիա կ'ուրանայ 1915-ի ոճիրը, ինք միշտ յուսալից է որ օր մը որպէս հասուն երկիր, Թուրքիա պիտի կրկնէ Գերմանիոյ օրինակը։

Երկխօսութիւնը ամբողջ յայտագրին տեւողութեան ընդմիջուեցաւ երգչուհի Կ. Խաչերեանի, Վ. Մամիկոնեանի, Ժան-Մարք Ֆելիքսի, Սիփան-Կոմիտասի, Կոմիտաս քառեակի, «Սեւ աչքեր» նուագախումբին հայկական ու արեւմտեան երաժշտութեան կտորներով։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԼԻԷՎԷՆԻ մէջ (հիւսիսային Ֆրանսա), շաբաթավերջին, ընկերվարական կուսակցութիւնը համագումար մը ունէր որ ամրապնդեց չարքերը։ Բացայայտ է որ աջի պարզած պառակտուած պատկերը եւ մրցակցութիւնները մեծապէս օժանդակեցին ընկերվարականներու միասնականութեան։ Դիպուածո՞վ, նախագահ Միթերան ալ Լիէվէն կը գտնուէր պատրուակ ունենալով Լիէվէնի հանքային աղէտին (42 մեռեալ) քսանամեակի ոգեկոչումը։ Չար լեզուները դիտել կու տան թէ աղէտի թուականը Դեկտեմբեր 27 էր։ Նախագահը օգտագործեց անշուշտ իր ներկայութիւնը ողջունելու համար համագումարը անուղղակի կերպով։ Սրամտութիւններէ ալ չխուսափեցաւ, ըսելով. -- «Կարդացի որ Հանրապետութեան նախագահի մը տեղը չէր համագումարի մը դրան առջեւ ըլլալ։ Ես կը ցաւիմ որ հոն չեմ։ Հանրապետութեան նախագահը ամէն տեղ իր տունն է, մանաւանդ հո՛ն ուր Ֆրանսացիները կ'աշխատին եւ կը տառապին»։ Քիչ ետք ալ, կատակի ձեւով, հեղինեց Պալատիւրը, պատասխանելով անոր մէկ արտայայտութեան. - «Լսեցի կարեւոր մարդ մը, որու յաճախ կը հանդիպիմ յայտարարել՝ «մանաւա՛նդ երրորդ ընկերվարական մը չընտրէ՛ք»։ Աւետարանի խօսք չէ։ Ո՞վ կ'ուզէք ան ընտրեցէք, բայց, նախընտրաբար հըմ, աւելի լաւ կ'ըլլայ քան հակառակը»։ Համագումարին մեծ ներկան էր -- իր բացակայութեամբ փայլելով հանդերձ -- Ժագ Տըլոր, որմէ զատ թեկնածու չունի կուսակցութիւնը, հակառակ անոր որ ամէն մէկ չարքային սրտին չի խօսիր անձ մը որ աւելի դեմոկրատ-քրիստոնեայ կը նկատուի քան ընկերվարական։

ԿԱԶԱՅԻ արիւնալի բախումները որոնք տեղի ունեցան Ուրբաթ օր, Նոյ. 18-ին միշտ լարուած կը պահեն մթնոլորտը եւ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԱԿՆԱՐԿ՝ ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Ռումանահայ համայնքը, իր կազմաւորման սկիզբներէն իսկ, բազմիցս փորձեր կատարած է հրատարակելու հայերէն, ռումաներէն կամ երկլեզուեան պարբերաթերթեր, հանդէսներ, տարեգիրքեր: Նիւթական եւ այլ պայմաններու դժուարութիւններու բերումով, անոնցմէ քիչերը ընդհանրապէս կարճատեւ կեանք ունեցած են: Անոնք հրատարակուեցան նոյնիսկ այն գաղթականներու կողմէ, որոնք հաստատուեցան Ռումանիոյ տարածքին վրայ ԺԹ. դարու վերջաւորութեան եւ այս դարու առաջին տասնամեակներուն:

Ռումանիոյ մէջ հայկական թերթ հրատարակելու առաջին փորձը, [illegible] Փափազեան (Անտոն Ռումելի), 1892-ին, երբ [illegible] «Արօր» կոչուած [illegible] մը, որ սակայն լոյս չտեսաւ: [illegible] 1895 - 98 տարիներուն, Դանուբի նաւահանգիստ Կալաց քաղաքը, հրատարակեց «Հայկական տարեցոյց»ները չորս: Դանուբի այլ նաւահանգիստ [illegible] քաղաքին մէջ, Փետրուար 1892-ին, լոյս տեսաւ -- բայց ոչ իբրեւ տեղական թերթ -- Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան պաշտօնաթերթ «Դրօշակ»ին 3-րդ թիւը:

Թրանսիլվանիոյ [illegible] Արմէնոպոլիս (Հայաքաղաք) քաղաքին մէջ, 1887 - 1907 ժամանակաշրջանին, հրատարակուեցաւ «Արմենիա» հունգարերէն ամսագիրը, [illegible] Քրիստոֆ (Քաջիկ) Սոնկըթեանի խմբագրութեամբ [illegible] 1907-ին, [illegible] 1912-ին եւ 1913-ին, Միքայէլ Վրդ. Պոտուրեանի խմբագրութեամբ: Ռումանիոյ մայրաքաղաք Պուքրէշի մէջ, 1906-ին, Վարդան Մեչթուճեանի եւ Գրիգոր [illegible] հրատարակեցին «Աւրորա» («Արշալոյս») ռումաներէն հայագիտական հանդէսը, որ լոյս տեսաւ ընդամէնը 12 թիւ:

Հայերէնով հրատարակուած առաջին հանդէսներէն եղան [illegible] «Մասոս» (1906) եւ «Արարատ» (1907), [illegible] «Մասոս»ի խորագիրն էր. «Անկախ հանդէս [illegible] Հիմնադրուած 1 Յունիս 1906, [illegible] 1 եւ 16-ին: [illegible] 62 [illegible] Ամսաթերթերը Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ [illegible]: Նման խորագիր մը ունէր «Արարատ»ը, որուն առաջին թիւը լոյս տեսաւ 1907 Սեպտեմբեր 1-ին:

Տպագրական առաջին հայերէն թերթ «Շնորհ»ը լոյս տեսաւ 1912 Յուլիս 5-ին Պուքրէշի մէջ [illegible] երկու տարի, խմբագրութեամբ Լեւոն Շահնազարեանի (Լեոնի) եւ աշխատակցութեամբ [illegible] Վ. Փափազեան, [illegible] Հայր Մ. Պոտուրեան, [illegible] Վ. Թորգոմեան [illegible] երկլեզուեան (հայերէն եւ ռումաներէն) [illegible] թերթ մը «Հայաստան» [illegible] (1913 -- 14) [illegible]

Ռումանահայ մամուլին համար [illegible] Պուքրէշի մէջ, հրատարակուեցաւ «Արաքս» գրական, հասարակական եւ քաղաքական [illegible], Վարդան Մեչթուճեանի, իսկ յետոյ Աստուր Նաւասարդեանի խմբագրութեամբ: 1916-ին, Հնչակեանները (խմբագիր՝ Մելիտոն Մելիտոնեան եւ գլխաւոր աշխատակից՝ Ս. Սապահ - Գիւլեան) հրատարակեցին «Անկախ Հայաստան» երկլեզուեան կիսաշաբաթերթը, որ լոյս տեսաւ «Ռումանիոյ մէջ հրատարակուող եւ քաղաքական պայմաններու բերումով դադրած Պալքանեան մամուլի տեղ» եւ որ դադրեցաւ Ռումանահայերուն Ռուսաստան գաղթելու պատճառով: 1914 - 16 ժամանակաշրջանին, Արիս Լազար, Պուքրէշի իր տպարանին մէջ, հրատարակեց երեք «Ռումանահայ տարեցոյց»ներ:

Երկարակեաց եղաւ Աշուղ Ջիւանիի որդի՝ Պարոյր Լեւոնեանի «Նոր Արշալոյս» եռօրեայ թերթը (1922 - 35), որ լոյս տեսաւ Պուքրէշ, առաջին տարին՝ Հայր Պոտուրեանի գործակցութեամբ, իսկ վերջին տարիները՝ Մեչթուճեանի խմբագրութեամբ: Դարձեալ երկարակեաց, Վարդան Մեչթուճեանի «Արարատ»ը հրատարակուեցաւ ռումաներէն, Յուլիս 1924 -- Ապրիլ 1942 ժամանակաշրջանին: Նշենք այստեղ, որ -- նախքան «Արարատ»ը -- Մեչթուճեան, իբրեւ պատասխանատու տնօրէն, պատրաստեց Պուքրէշի Կեդրոնական Մատենադարանի Վարչութեան կողմէ հրատարակուած՝ «Հայ Մշակոյթի Օրը» ութ մեծադիր էջերով բացառիկ թիւը, լոյս տեսած 1923 Հոկտեմբեր 14-ին, իբրեւ մեծարանք՝ հայ գիրերու գիւտին 1500-ամեակին:

Երրորդ եւ չորրորդ տասնամեակներու ընթացքին, կարճատեւ կամ անկանոն գոյութիւն ունեցան բազմաթիւ թերթեր: Ամէնէն բեղուն գործունէութեան տէրն եղաւ Հայր Մկրտիչ Պոտուրեանը, որ հրատարակեց. -- «Մասիս» շաբաթաթերթը (1920 - 22) տարեցոյցով մը՝ 1922-ին, «Գաղութի ձայնը» շաբաթաթերթը (1923-ին, միայն 5 թիւեր), «Դիցաւան» տարեգիրքը (1923-ին) երեք գրական ամսագրերով՝ 1924-ին. «Երկիր» շաբաթաթերթը (ընդհատաբար 1925, 1926 եւ 1929-ին) սկիզբը մինակը, իսկ յետոյ Յարութիւն Աթանասեանի (Ատրուշան) հետ, «Փարոս» ազգային անկախ շաբաթաթերթը (1924-ին, միայն 5 թիւեր) ընկերակցութեամբ Վարդան Մեչթուճեանի (Գամէր - Արշաւիր), «Հայ մամուլ» շաբաթաթերթը (1934 -- 38): Դարձեալ Պոտուրեանն է, որ չահեկան տարեգիրքեր հրատարակեց. «Ռումանահայ տարեցոյց» մը (1925) Աթանասեանին հետ, «Հայ հանրագիտակ»ի մը Ա. հատորը (1938), զոր մինակը խմբագրեց, բայց որ պատերազմին պատճառով չշարունակուեցաւ, սակայն Հայր Պոտուրեանը յաջողեցաւ հրատարակել «Գաղութահայ տարեգիրք» մը (1934 - 41) երեք հատորով՝ Ֆրումոասա գիւղին մէջ, ուր քաշուած էր եւ ուր ունէր տպարան մը:

Բացի Պոտուրեանին հետ վերեւ նշուած գործակցութենէն, Յարութիւն Աթանասեանն արտօնատէրը եղաւ ՀՄԸՄ-ի Ռումանիոյ շրջանի պաշտօնաթերթ՝ «Արի» ամսօրեային (1923 -- 26, 1935), որ 1932-ին, ՀՄԸՄ-ի 10-րդ տարեդարձին առթիւ, հրատարակեց 16 մեծադիր էջերով պատկերազարդ բացառիկ թիւ մը՝ «Բարձրացիր -- Բարձրացուր»: Նաեւ ան հրատարակած է «Գարուն» մանկական ու պատանեկան պատկերազարդ ամսագիրը (1925-ին, միայն երեք թիւեր), «Կոկոն» դարձեալ մանկական պարբերաթերթը (1934 - 35), լոյս ընծայուած նախ Ֆրումոասայի մէջ, յետոյ՝ Պուքրէշ, ու «Գիտութիւն եւ Գիտելիք» ամսագիրը (1930 - 31) տըպուած՝ Ֆրումոասայի մէջ:

Այլ պարբերաթերթեր նոյն ժամանակաշրջանին եղան. «Խարազան» շաբաթաթերթը (1921), «Մեղու» քաղաքական -- ընկերային երգիծաթերթը (1925), «Օր»ը (1926 - 29), «Հրազդան» ընկերվարական նախասիրութեամբ ու հակահամայնավարական կողմնորոշմամբ ամսագիրը (1927 Մարտ, Ապրիլ, Մայիս) խմբագրութեամբ Սարգիս Սարունիի, «Հայաստան» քաղաքական - գրական շաբաթաթերթը (1927 - 1930) Օննիկ Վարդանեանի խմբագրութեամբ եւ Յակոբ Քիւչիւքեանի պատասխանատուութեամբ, «Դաշնակցութեան Օր»ը (1928 - միայն մէկ թիւ), «Ազատ բեմ» (1932), Յարութիւն Խնդիրեանի «Գնաքեր - Քնաքեր» երգիծական հանդէսը (1933 - 34), «Նոր ուղի» (1934 - շաբաթական, 1944-45 -- կիսաշաբաթական) «Հայ Հայրենասէրներու Միութեան» երկլեզուեան պարբերաթերթ, «Հերկ» ամսագիրը (1937 - 38) խմբագրութեամբ Կարապետ Լեւոն Պալճեանի (յետագային՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.):

Կարեւոր ու մեծ դեր մը խաղաց, Հայոց եւ Ռումանահայոց պատմութիւնը, քաղաքակրթութիւնը, մշակոյթը եւ արուեստը Ռումէններու մէջ ժողովրդականացնելու գործին համար, Յակոբ Ծօլօլեան - Սիրունիի ռումաներէն հրատարակած «Անի» հայագիտական հանդէսը, որ 1935 - 38-ին եռամսեայ, իսկ 1941 - 43-ին միամեայ (երկու հատորով) պարբերականութեամբ լոյս տեսաւ: Այլապէս, Սիրունին 1923 - 25-ին՝ նախ Պոտուրեանին հետ, իսկ 4-րդ թիւէն մինակը շարունակած է լոյս ընծայել «Նաւասարդ» գրական պատկերազարդ հանդէսը, զոր նախապէս Կ. Պոլսոյ մէջ հրատարակած էր Դանիէլ Վարուժանին հետ: Դարձեալ Սիրունին 1932 - 44 տարիներուն խմբագրած է «Արագ» շաբաթաթերթը (յետագային՝ եռօրեայ), տարեգիրքերով՝ 1933 եւ 1934-ին:

Պատերազմին ժամանակ, 1943 Սեպտեմբերէն մինչեւ 1945 Օգոստոս, հրատարակուեցաւ փաշական բնոյթ եւ ձգտում ունեցած «Ճակատ» թերթը (խմբագիր՝ Ժիրայր Գարագաշեան, պատասխանատու տնօրէն՝ Յովհաննէս Գալփագեան):

«Հայաստանեան ճակատ» յառաջդիմական կազմակերպութիւնը 1935-ին սկսաւ հրատարակել «Պահակ» երկլեզուեան շաբաթաթերթը, որ տեւեց մինչեւ 1941 եւ վերհրատարակուեցաւ, համայնավարական կողմնորոշումով, 1945 - 46-ին, իսկ 1946 - 50 տարիներուն լոյս տեսաւ «Հայաստանեան ճակատ» վերանուանումով, խմբագրութեամբ՝ Յարութիւն Պալոյեան, Արտաշէս Տիրացեան եւ Տիգրան Տէր-Գրիգորեանի: 1950 Նոյեմբեր -- 1958 Սեպտեմբեր ժամանակաշրջանին, նոյն կազմակերպութիւնը հրատարակեց «Սեւան» երկլեզուեան պատկերազարդ ամսագիրը, խմբագրութեամբ՝ Վարդգէս Խաթենէսեանի:

Ներկայիս կը շարունակէ լոյս տեսնել իբրեւ «Հայաստանեան ճակատ»ի յետնորդ 1950 Մայիսին հիմնադրուած «Նոր Կեանք» պարբերականը, մինչեւ 1982 Մայիս շաբաթաթերթ, այդուհետեւ՝ ամսաթերթ, իսկ 1990 Յունուարէն՝ երկլեզուեան եւ յաւելեալ էջերով: Ռումանահայ մամուլի ամէնէն երկարակեաց այս թերթը, որուն խմբագիրները կարգով եղած են Տիգրան Տէր-Գրիգորեան, Թադէոս Շիշմանեան եւ Սարգիս Սէլեան, միշտ հրատարակուած է պետական ծախքերով եւ այսօր Սփիւռքի միակ թերթն է այս դրութեամբ:

Համայնավար վարչակարգին տապալումէն ետք՝ 1989 Դեկտեմբեր 22-ին, երբ վերահիմնուեցաւ Ռումանիոյ Հայոց Միութիւնը, ռումանահայ համայնքի այս կազմակերպութեան հովանիին տակ -- ուր անցաւ նաեւ «Նոր Կեանք»ը -- հիմնուեցաւ պարբերական մը եւս, դարձեալ պետական գանձատրումով, բայց ռումանատառ՝ «Արարատ» (1990 Յունիսէն մինչեւ 1993 Հոկտեմբեր՝ ամսաթերթ, յետագային՝ երկշաբաթաթերթ) տնօրինութեամբ Վարուժան Ոսկանեանի: Վերջացնելու համար Ռումանահայոց մամուլին պատմական համայնապատկերը եւ ներկայ իրավիճակին կացութիւնը, վերադառնալով կարծես ակունքներուն, նշենք, որ Քլուժ քաղաքին մէջ, հայազգի Ջոլթան Քերեսթեշ 1991-էն ի վեր կը հրատարակէ «Արմենիա» հունգարերէն ու փոքրակազմ եռամսեան, իբրեւ յետնորդ ռումանահայ առաջին պարբերականին:

ՍԱՐԳԻՍ ՍԷԼԵԱՆ

«Նոր Կեանք», Պուքրէշ

ՍԻՐՈՅ, ԿԵԱՆՔԻ ՈՒ ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ ԵՐԳԻՉ՝ ՃԻԱՔՈՄՕ ՓՈՒՉՉԻՆԻ

(1858 -- 1924)

Ֆրանսացի հանրածանօթ վիպասան Մարսէլ Փրուսթ, 1923-ին յետ մահու լոյս տեսած իր «Բանտարկեալը» երկին մէջ թողած է գեղեցիկ քանդակ մը. «Եթէ լեզուի գիւտը չըլլար, կը գրէ, եւ կամ փոխանցումը բառերու ու գաղափարներու, երաժշտութիւնը ինքնին միակ օրինակն է որ ցոյց պիտի տար թէ գոյութիւն ունի հոգիներու հաղորդակցութիւնը»:

Փուչչինիի երաժշտութիւնը ճշգրիտ հաւաստիացումն է Փրուսթի խօսքերուն իրականութեան: Ան ոչ միայն իտալական այլեւ համաշխարհային օփերան օժտեց այնպիսի երանգներով ու գալարումներով՝ որոնցմէ ամէն մէկը իւրաքանչիւր մարդկային էակի կենդանի ու խօսուն պատկերն է ամէնօրեայ:

Պախի՝ իմացական, Մոցարթի՝ ճկուն, Ռոսսինիի՝ դիւրին, Վերտիի ու Վակնէրի ուժեղ ստեղծագործութիւններէն ետք, ան բեղնաւորեց օփերան ռոմանթիզմի այն նեկտարով՝ ուր ամէն մէկ արար, թէպէտեւ ողբերգակ, կը դառնայ սիրոյ անկանխելի արտայայտութիւն:

Իր մօտ կը լռեն Վերտիի զէնքերն ու ռազմական խոյանքները (Այտա, Ատտիդաս, Լոմպարտիացիները, Նապուքքօ) ու վակնէրեան շաստուածները կ՚անօսրանան (Աստուածներու Վերջալոյսը): Մարդ արարածն է որ այլեւս կը տառապի բեմին վրայ իր յոյզերով, յուսալքումներով ու խաչուած երազներով, ցաւի ընդվզական զգացումը մերձեցնելով իր մարդկային բարբառումին: «Լա Պոհէմ» ու «Մատամ Պըթըրֆլայ» օփերաները սրտակեղեք աղաղակներն են անոնց: Մահուան գաղափարը կ՚այլափոխուի ու կը հեռանայ իր նախնական իմաստէն: Փոխանակ անընդհատ բեմադրելու մահը իբրեւ դաւադրութեան ու վրէժխնդրութեան հետեւանք եւ կամ՝ իբրեւ լոկ հերոսական սխրագործութիւններու (Վերտի՝ Օթէլլօ, Մակպէթ -- Ռոսսինի՝ Թանկրէտի) կ՚երգէ կեանքը՝ վերդ անըմբռնելի եւ նոյնքան ալ դիւրաբեկ մարդկային իրաւունք. ինչպէս Մանոն Լեսքոյի թառանչանքը՝ համանուն օփերայի չորրորդ արարին մէջ՝

«Ո՛չ, չեմ ուզեր մեռնիլ, ե՛ս»:

Փուչչինիի կեանքը այդ գիրքն է գըրուած երկու հատորներով որուն առաջինը՝ կ՚ընդգրկէ 19-րդ դարու վերջին 15 տարիները, իսկ երկրորդը՝ կը թեւակոխէ 20-րդ դարու առաջին քառամեակը:

Երկու դիմագիծ՝ սակայն մէկ Փուչչինի: Արդարեւ, մինչեւ 1893 իրարու յաջորդող օփերաները՝ «Լէ Վիլլի» ու «Էտկար», հակառակ իրենց յառաջ բերած մեծ հետաքրքրութեան, կը մատնանշեն ներշնչումի զգալի բացակայութիւն: 19-րդ դարու երկինքին տակ անոնք պիտի փայլէին պահ մը ու անցնէին վերդ դիւաւոր աստղեր: Ասով հանդերձ, պիտի ունենան արժանիք մը անկնահատելի ... հարթել հեղինակին ոճական դժուարութիւնները: Փուչչինի, սակայն, գիտակից է թէ ինք նախ եւ առաջ բանաստեղծ մըն է եւ յետոյ՝ երգահան: Իտալիոյ գեղեցկագոյն նահանգներէն՝ Թոսքանան եղած է իր ծննդավայրը: Անոր գալարադեղ բնութիւնն ու վէտվէտուն մարգագետինները դրոշմած էին իր մէջ բանաստեղծի այն իւրայատուկ հոգին՝ որուն շնորհիւ կամաց - կամաց պիտի փորձէր խուսափիլ յօրինումի դասական ու վաղեմի ոգիէն, լքելով անոր ճարտարապետական կառոյցներն ու խաղերու ծանրաբեռնուած յաջորդականութիւնը: Ջերմագատած վերոյիշեալ կաշկանդումներէն՝ Փուչչինիի ստեղծագործութիւնը պիտի գերազանցէ զուտ երաժշտութեան սահմանները, դառ-

նալու սիրոյ ու յաղթանակի այդ վսեմ երգը որ կը գեղեցկացնէ մարդկային կեանքը՝ տալով անոր նուիրական իմաստ: Եւ իր առաջին գլուխ-գործոցը պիտի ըլլայ ճիշդ նաեւ իր առաջին սիրոյ երգը՝ «Լա Պոհէմ» օփերան, որու պատանեկան հմայքը պիտի կազմէ իրական հիմը իր վերելքին: Քառասունութ տարեկան՝ ու նոր Փուչչինին ծնած է: Իր համբաւը պիտի թեւակոխէ 20-րդ դարը ինչպէս աղբիւր մը անզուսպ՝ ուրկէ պիտի յորդին անզուգական ջրվէժներ: Ու Թորինոյէն մինչեւ Հռոմ, Միլանոյի Սքալա թատրոնէն մինչեւ Նիւ-Եորքի Մեթրոփոլիթան դահլիճը հետզհետէ պիտի հընչեն «Լա Թոսքա», «Մատամ Պըթըրֆլայ» ու «Լա Ֆանչիուլլա տէլ Ուէսթ» երկերը: Թոսքանինի ու Քարուզօ պիտի մեկնաբանեն զանոնք զմայլելի թռիչքներով ու երաժիշտներ՝ ինչպէս Շէօնպէրկ ու Լիէպովից, դրուատանքի խօսքեր պիտի հիւսեն իր մասին: Այնուհետեւ, Փուչչինի պիտի վարէ շատ բարեկեցիկ կեանք՝ ընդելուզուած երջանկութեամբ ու հանգստաւէտ օրերով: Սակայն, օր մը, պիտի խոստովանի մտերիմ բարեկամի մը՝ հառաչելով «Աւա՜ղ, դժուարին է կեանքս, նոյնիսկ եթէ շատեր կը կարծեն թէ երջանիկ եմ»: Իրապէս ալ, Փուչչինի մելամաղձոտ հոգի մը ունէր եւ նոյնքան ալ՝ զգայուն. այնքան որ պիտի ստիպուի նոյնիսկ լքել Լուքքայի իր բնակարանը՝ խուսափելու նորաշէն գործատուներու պատճառած աղմուկներէն, հաստատելու Վիարեճճիոյի իր նորակառոյց տունին մէջ՝ ստեղծագործելու համար հոգեկան լիուլի անդորրութեան մէջ: Բարօրութիւն, համբաւ ու սէր տարիներ շարունակ պիտի ձուլուին իր կեանքին մէջ՝ դառնալու համար աւելի ու սիրալի էջեր օփերայի: Եւ այսպէս, «Թոսքա»յի զարմանալիօրէն յանդուգն երկէն ետք, պիտի յօրինէ նոյնքան հոգեխռով էջ մը... Երկու էակներու անհաւատարիմ սիրոյ պատմութիւնը: Նակազաքիի աղջնակը՝ Պըթըրֆլայ պիտի մարմնացնէ այդ միամիտ զոհը: Խարկանքի սահմանները մոռցած ու անաղարտ սիրոյ զգացումներով լեցուած ան պիտի վերանայ, քաշկռտելով իր հետ նոյնքան ալ յուզուած ու խոցոտուած հանդիսականը, դէպի այդ խարուսիկ աշխարհը՝ երազելու միայնակ

«գեղեցիկ օր մը... գուցէ կրկին զիրար տեսնենք»

(Բ. արար - Մատամ Պըթըրֆլայ):

Փուչչինիի գոհարներէն մին է, զոր յետագային անհամար սոփրանոներ զայն մեկնաբանելու մենաշնորհը պիտի խլեն ձեռքէ ձեռք, դրոշմելով հոն գեղեցկագոյն ելեւէջները իրենց ձայներուն. ինչպէս՝ Մարիա Քալլաս, Լէոնթին Փրայս, Ռենաթա Թեպալտի, Ֆելիսիա Ուիթըրս, Միրելլա Ֆրենի եւ ուրիշներ.

«Գեղեցիկ օր մը...»

Փուչչինի հասած է արդէն իր լիակատար հասունութեան բարձունքին, ուր պիտի յօրինէ՝ այս անգամ, իր կեանքի վերջին օփերան՝ «Թուրանտօ»ն: Ռոմանթիզմ, ճշմարտապաշտ դրոշմ, նուագախմբային հզօր ձայներանգ պիտի արտայայտուին հոն իրենց ամբողջական ուժգնութեամբ, հիւսելով Փուչչինիի այդքան խանդակաթ կեանքի երգը: Չինացի արքունարքու իշխանուհին՝ Թուրանտօ խոստացած է իր ձեռքը շնորհել անոր որ կարենայ պատասխանել իր երեք առեղծուածներուն: Ձախողութեան պարագային՝ թեկնածուն պիտի գլխատուի: Թուրանտոյի գեղեցկութենէն հրապուրուած, խիզախ մարտիկ մը՝ Քալաֆ պիտի յանդգնի դիմագրաւել այդ մարտահրաւէրը:

Թիմուր՝ իր ալեհեր հայրը եւ Լիու՝ անոր ստրուկը, աքսորի ճամբուն վրայ պաղատագին պիտի հայցեն իրմէ որ հրաժարի այդ անխոհեմութենէն. ի զո՜ւր... Քալաֆ պիտի մնայ անդրդուելի. սակայն մերձենալով դէպի արցունքոտ աղախինը՝ միաժամանակ անցեալի իր սիրուհին, պիտի երգէ կաթոգին՝

«Մի՛ արտասուեր, Լիու»

(Ա. արար - Թուրանտօ):

Մինչդեռ բեմին վրայ մահուան թանձր տեսիլը կը ճնշէ հետզհետէ աւելի, դերակատարները պիտի նկրտին տարհամոզել զինք՝ կրկնել

«Որքա՜ն գեղեցիկ է կեանքը»:

Ծնծղաները պիտի խզեն յանկարծ իրենց լռութիւնը, յախուռն ընդհարումներու մէջ ծրարելով ամբողջ բեմը, որ նըւագարաններու յարատեւ ալեկոծումներուն հետ պիտի ծովանայ մարդկային կիրքերով՝ սիրոյ, արիութեան, մահուան, ցասումի ու վհատութեան: Մինչ անդին, վակնէրեան չքեղութեամբ, նուագախումբը պիտի պոռթկայ յետին սպառքով: Հինգ վայրկեան տեւող սոյն տեսարանը՝ համակ ցոլացումն է այս մեծ երգահանի անհուն տաղանդին: Սիրոյ երգը վերածել յաղթանակի... ահաւասիկ այդ գերագոյն գրաւականը որ կարողացաւ իրագործել ան, տանելով Քալաֆի քայլերը դէպի սիրոյ այդ բագինը՝ գիշերային լռութեան մէջ երգելու վեհօրէն

«Լուսաբացին պիտի յաղթանակեմ»

(Ո՛չ ոք կը ննջէ -- Բ. արար, Թուրանտօ):

Միջազգային ամբողջ երաժշտական պատմութեան ազնուագոյն էջերէն մին է՝ որ Փուչչինիի ռոմանթիք ու փխուն հոգին նուիրուած է մարդկութեան: Ան պիտի դառնայ ծիածանը անմահութեան որ պիտի կապէ իրարու անթիւ թենոր երգիչներ, ինչպէս անցեալին՝ Ճիովաննի Մարթինելլի, Պենիամինօ Ճիլլի, Ճուսսի Պըճորլինկ, Մարիօ տէլ Մոնաքօ, Տարիօ Քորյելլի, Ճիուզեփփէ տի Սթեֆանօ, եւ մեր օրերուն՝ Փլասիտօ Տոմինկօ, Ժոզէ Քարրերաս եւ Լուչիանօ Փաւարոթթի:

«Թուրանտօ»ն սակայն, անաւարտ կը մընար, որովհետեւ չարագուշակ քաղցկեղ մը պիտի վարակէր երգահանին կոկորդը: (Յետագային զայն պիտի ամբողջացնէր Ալֆանօ Ֆրանքօ): 1924 Նոյեմբեր 24-ին, պիտի ենթարկուի ծայր աստիճան փափուկ վիրահատութեան մը՝ Պրիւքսէլի մէջ, ու հինգ օր ետք, իր սիրտը պիտի դադրի բաբախելէ. այդ սիրտը որ Հռոմի «Քասթէլ Սան Անճելօ» կոչուած բանտին մէջ արգելափակուած ու մահուան դատապարտուած իր դերակատարներէն՝ Քավարատոսի նկարիչին հառաչել տուաւ...

«Երբե՛ք չէի սիրած կեանքը այսքան»

(Եւ աստղերը կը պլպլային... Գ. արար - Թոսքա):

Փուչչինի պիտի չտեսնէ իր «Թուրանտօ»ն բեմի վրայ: 1926 Ապրիլ 25-ին է որ ան առաջին անգամ ըլլալով պիտի ներկայացուի Միլանոյի Սքալա թատրոնի սրահին մէջ՝ իտալացի ու օտար բազմաթիւ երաժշտասէրներու ու հետաքրքիրներու ներկայութեան: Արթուրօ Թոսքանինի ներկայ է. պիտի ղեկավարէ օփերան ու կեցնէ զայն ճիշդ հոն՝ ուր հասած էր Փուչչինիի գրիչը. այսինքն՝ Լիու դերակատարուհիին մահը ու Միլանոյի «Սքալա»ն պիտի մնայ ափիբերան: Գերազանց պահեր... որոնք պարզապէս պիտի կոչուին՝ պատմական:

«Ահա թէ ինչո՛ւ, բաղդատական մերձեցումի փորձեր անկարելի են ու՝ ապարդիւն Փուչչինիի ու իրեն ժամանակակից Մասքանեի ու Լէօ Քաւալլօ երգահաններուն միջեւ» պիտի գրէ Ֆրանսացի մտանդէտ՝ Ռոլան տը Քանտէ, «այնքան որ Փուչչինի գերազանց է»:

Փուչչինիի երգը՝ այդ մեկնումն ու վերադարձն է յաւիտենական որուն մէջ կը տարուբերի մարդս անընդհատ: Մեկնում՝ փնտռելու սէրը իբրեւ նեկտար կեանքի, քալելու մինչեւ գոյութեան այդ անվերադարձ ճամբան՝ ուր «Գեղեցիկ օր մը...» կեանքը կը դառնայ մաքուր սիրոյ իրական յաղթանակ:

ՎԱՐԴԱՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնի Համազգայինի Թատերասրահին մէջ, Նոյ. 4-ին, Համազգայինի գրական յանձնախումբի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցած է Գէորգ Տօնապետեանի «Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ» գըրքին ներկայացումը: Բացման խօսքը կատարած է Լուսին Գլընճեան: Հեղինակին ուսուցչական, խմբագրական, հանրային եւ հրապարակագրային կեանքին մասին խօսած է Սօնա Յովհաննէսեան: Խօսք առած է Գէորգ Տօնապետեան եւ շուրջ 45 վայրկեան խօսած իր գիրքին բովանդակութեան մասին:

***

ՊԱՔԸՐԳԻՒՂԻ (Պոլիս) Ծնունդ Ս. Աստուածածնի եկեղեցւոյ մատաղօրհնութիւնը տեղի ունեցած է Նոյեմբեր 6-ին: Յաջորդած է սիրոյ սեղան մը որու ընթացքին հանրութեան ուշադրութիւնը հրաւիրուած է Տատեան վարժարանի եւ ընդհանրապէս կրթական մտահոգութիւններու վրայ: Սիրոյ սեղանին նախագահած է Պատրիարքը: Բացման խօսքը արտասանած է Գէորգ Օզճու, օրուան հանդիսավարը եղած է Պ. Նալպանտ: Թաղական Խորհուրդի ատենապետ՝ Նիկողոս Համամճեան ներկայացուցած է թաղականութեան խօսքը: Նշած է որ վարժարանը ունի 546 երկու սեռէ աշակերտ, 34 ուսուցիչ եւ 9 հոգիէ բաղկացած անձնակազմ: Շեշտած է որ պիւտճէի զգալի բաց մը կայ: Պ. Նալպանտ հանգանակութիւն բրած է եւ կարեւոր գումար մը ապահովուած է: Գեղարուեստական յայտագրէն ետք, հուսկ բանքը արտասանած է Գարեգին Պատրիարք:

***

ՎԱՆԳՈՒՎԸՐԻ (Գանատա) Աքատեմի օֆ Միւզիքի սրահին մէջ, Հոկ. 15-ին, Հայ Մշակ. Միութեան հրաւէրով, համերգ մը տուած են Հայաստանէն՝ Ռուբիկ Մաթեւոսեան, Յովհ. Պատալեան, Ռայիսա Մկրտչեան եւ Օֆելիա Համբարձումեան, մեծ յաջողութիւն արձանագրելով: Յաջորդ օրն ալ իրենց ի պատիւ ճաշ մը տրուած է Հայ Կեդրոնի Լազարեան սրահին մէջ: Գործադրուած է գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Նոյ. 5-ին եւ 6-ին տեղի ունեցած է ՀՕՄ-ի տեղւոյն մասնաճիւղին տարեկան տօնավաճառը: Բացման խօսքը կատարած է Ռուբինա մասնաճիւղին ատենապետը՝ Մարկրիթ Տէտէեան: Երկու օրերու ընթացքին բազմահարիւր այցելուներ գընումներ կատարած են: Կատարուած է նաեւ վիճակահանութիւն մը:

***

ՆԻՒ - ԵՈՐՔԻ Հայոց Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գալուքճեան սրահին մէջ, Հոկ. 7-ին եւ 8-ին հնատիպ գիրքերու ցուցադրութիւն մը տեղի ունեցած է: Առաջնորդարանի Գրիգոր եւ Քլարա Զօհրապ Տեղեկատուութեան Կեդրոնը կազմակերպած է այս ցուցադրութիւնը Մեծն Նիւ-Եորքի պոլսահայ մշակութային եւ կրթական եօթը կազմակերպութիւններուն հետ:

***

ՊՈԼՍՈՅ Գարակէօզեան Սանուց Միութեան սրահը, Նոյեմբեր 8-ին, համերգ մը տուած է Թուրք կոյր երգիչ՝ Մուամէր Քէթէնճօղլու որ շատ յուզած է ներկաները, երբ յայտագրի վերջաւորութեան հայերէն երգած է՝ «Սարի սիրուն եար», իր մատներով Թուղթին վրայէն հետեւելով բառերուն:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

O mon ami, mon vieil ami, mon seul ami,
Rappelle-toi nos soirs de tristesse parmi
L'ombre tiède et l'odeur de roses du Musée

CHARLES GUÉRIN

...Երկայն պտոյտէ մը ետքը բարեկամիս հետ մեծ շուկային մէջ, զունագեղ եւ շքեղ շուկային տաճարի մը պէս խորհրդաւոր՝ իր կամարներուն երկայն շարքին ներքեւ կ'աճապարենք դէպի Սկիւտար: Դեռ աչքերուս մէջ հրճուանքը կայ ճերմակ եւ խնկաւէտ լոյսին որ կապոյտ յախճապակիներուն վրայէն անցնելով սատափի երանգներ կ'առնէ եւ լուսաւոր կապուտութիւն մը կուտայ մթնոլորտին եւ իրերուն:

Հիմա սիրտերնիս եւ աչքերնիս յոգնած հաճոյքէ եւ վայելքէ եւ թեթեւ մը օրօրուն շոգենաւին շարժումներէն որ արագօրէն կ'անցնի բնութեան այնպիսի յարափոխ գեղեցկութիւններու առաջքէն որ ամբողջ կեանքի մը գեղեցկութեան տենչանքներուն պիտի բաւէին, գրեթէ գինովցած զգայնութիւններու եւ տպաւորութիւններու առատութիւններէն կը հասնինք Սկիւտար:

Ոսկեքաղաքը իր գերագոյն փարթամութեան մէջ է: Արեւը կը բոցավառէ ամբողջ քաղաքը եւ մզկիթներու գմբէթներէն սկսեալ, որոնք հսկայ սաղաւարտներու պէս կը փայլին եւ մինարէներէն որ վարդագոյն բոցերու պէս դէպի վեր կը սլանան մինչեւ ամէնէն հեռաւոր եւ ամէնէն համեստ հիւղակն ալ իր բաժինը ունի տիրական, արդար արեգակին փայփայանքէն:

Հեռուն նաճիներ կը տատանին իրենց պատգամներուն վրայ կրելով կարծես ոսկեփոշիի պէս արեւի բեկբեկ ցոլքեր եւ անհամար պատուհաններ ամէն կողմէ կը ցոլացնեն կարմիր եւ դեղին լոյսերու խուրձեր որոնց փայլիւնը մինչեւ կը յառաջանայ դէպի ծովը ոսկեզօծելէ ետքը նաւամատոյցին շէնքերը, հոն կայան ընող մակոյկներուն կայմերը եւ շոգենաւին գրեթէ բոլոր կազմածքը:

Երբ առաջին անգամ կոխեցի նուիրական եւ պաշտելի հողին վրայ, երբ ամբողջ էութիւնովս պարուրուած զգացի կենսաւէտ արեւին ջերմութիւնովը, հոգիս կարծես լեցուեցաւ մէկէն հեշտագին թրթռացումով մը եւ հրճուանքէ խելայեղ ինծի թուեցաւ որ ամբողջ էութիւնս պիտի երթար արեւի ճառագայթի մը հետ, ջերմեռանդ փառաբանութեան մը մէջ անէանալու:

Ինչպէ՛ս մաքրուած էր այլ եւս մեր մէջէն անսահման տխրութիւնը մառախլապատ օրերուն, տմոյն եւ անճառագայթ օրերուն երբ մեր տխրած հոգիներուն մէջէն կուլայինք արեւին կարօտը, մեր սքանչելի եւ ոսկեզօծ Արեւելքին կարօտը:

Կ'ուզէի ծունկի գալ եւ շրթունքս դնել հողին՝ կարծես ըմպելու համար բարերար ջերմութիւնը որ ճերմկած հողը իր անհամար հատիկներուն մէջէն կը ճաճանչէր:

Դիմացնիս հոյակապ սիլուէթը կը բարձրանայ Պէօյիւք Ճամիին «որ նշանաւոր է իր գմբէթին պզտիկութիւնովը եւ շրջապատի զարդերուն գեղեցկութեամբը» (*):

Արդարեւ երբ անգամ մը մզկիթին բակին մէջ կը մտնենք, կամարակապ դըռներու եւ պատուհաններու մանուածապատ զարդագծերը գերագոյն գեղեցկութիւններու ներդաշնակութիւնը կը ներշնչեն. կարելի է հոն օրերով կենալ եւ ինչպէս մըտիկ պիտի ընէիք կախարդիչ երաժշտութիւն մը, նայիլ երկարօրէն գիծերու բեկբեկումներուն եւ անցնելու վրայ եղող գոյներուն անհասանելի քաղցրութեանը:

Անօրինակ զգացում մը արտասուելու չափ կը յուզէ մեզի, այլ սակայն կը խորհիմ որ ամէն օր, ամէն ժամ մարդիկներ կ'անցնին հոսկէ առանց թերեւս նայելու, կոյրի պէս փակ աչքերով եւ հոգիով ալ:

Բակին մէջտեղը բազմաթիւ ծորակներ ունեցող աղբիւրը ջուրի թեթեւ մրմունջներ ունի որ զովութեան հաճելի զգայնութիւն մը կու տան. աղաւնիներու երամներ կը թռչկոտին քիչ մը ամէն տեղ, անդին երկաթեայ վանդակով ծածկըւած պատուհանի մը ետեւէն լայնածաւալ կաղնի մը կը տատանի իր սօսափիւնը խառնելով ջուրի մրմունջին:

Սիւներու վրայ բարձրացած կամարներու ներքեւ ապաստանած մուրացիկներ անիմանալի աղօթքներ կը մրմնջեն. ինչպէ՛ս սիրելի են բոլոր ասոնք ալ եւ ինչպէ՛ս պիտի ուզէի առաջին ողջոյնս տալ եւ ըսել իրենց թէ որքա՜ն, որքա՜ն ատեններէ ի վեր իրենց սիլուէթներուն եւ իրենց դէմքերուն կարօտը ունեցած էի, դէմքեր՝ որոնցմէ ոմանք տղայութենէս ի վեր տեսած էի հոն նոյն անկիւնին մէջ, ճերմակ քօղերու տակ ծածկուած գլուխներ որոնց ձեւը իմ երկայն եւ nostalgique ըղձանքներուս միջոցին կ'ուրուագծուէին մտքիս մէջ:

(Շար. 1)

(*) Thomas Allom, Constantinople Ancienne et Moderne.

(Շար. Ա. էջէն)

քաղաքացիական պատերազմի մը վախն ալ չէ հեռացած։ Եղբայրասպան հրացանաձգութիւն էր որ տեղի ունեցաւ, երբ պաղեստինեան ոստիկանութիւնը կրակ բացաւ խալամապաշտներու վրայ, որու հետեւանքով 15 մեռեալ եւ 200 վիրաւոր կար։ «Պաղեստին» մզկիթէն ելքին է որ պաղեստինեան ոստիկանութիւնը հակազդեց, երբ Համասի խալամապաշտները սկսան քարկոծել։ Համասը կատղած է, մինչ Ֆաթահը (Արաֆաթ) կ՚ամբաստանէ Համասը որ խակական դաւ պատրաստած էր։ Ամէն պարագայի մէջ Արաֆաթ աւելի քան երբեք կզզխացած է։ Ծիհատին եւ Համասին համար՝ «Արաֆաթ չուն մըն է, Ռապինի եւ Ամերիկացիներուն դերին։ Սատաթի վախճանը պիտի ունենայ»։ Ընդհ. տպաւորութիւնն ալ այն է որ Արաֆաթ վերջացած մարդ է, մանաւանդ այն վայրկեանէն երբ իր ժողովուրդին վրայ կրակել կուտայ։ Գալով Արաֆաթի, ի վերջոյ արտայայտուած է (Կիրակի) կոչ ընելով միասնականութեան։ Շաբաթ, Նոյեմբեր 19 տեղի ունեցած է «նահատակներուն» յուղարկաւորութիւնը։ Պաղեստինեան ոստիկանութիւնը զօրանոցները կը մնար եւ միջադէպ չէր պատահեր։

Թ. ՋԻԼԼԷՐ որոշեց ջնջել երեսփոխանական մասնակի ընտրութիւնները որոնք տեղի պէտք է ունենային Դեկտեմբեր 4-ին։ Ծանօթ է որ Ազգ. Ժողովը զրկուած է 13 երեսփոխաններէ, ծագումով Քիւրտ որոնց վեցը բանտն են, եօթն ալ կրցած էին արտասահման անցնիլ։

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ, Նոյեմբեր 19-ին, արտօնութիւն տուաւ ՄԱԿ-ին որ Խրուաթիա գտնուող իր ուժերը հակազդեն Պիհաչի վրայ կատարուող ոմբակոծութիւններուն։ Պիհաչ կը գտնուի Պոսնիոյ հիւսիս - արեւմուտքը եւ այդ հողաչերտը արգելք է որ Սերպերը շարունակական հողամաս մը ունենան, որ միացնէ իրենց նուաճումները Պոսնիա եւ Խրուաթիա։

ՆԱՓՈԼԻԻ մէջ, հարիւր երկիրներու ներկայացուցիչներ հաւաքուած են աշխարհի բոլոր մաֆիաներու դէմ պայքարին մասին խօսելու համար։

ՌՈԹԵՐՏԱՄԻ (Հոլանտա) առողջապահութեան Թաղապետական Գրասենեակը յայտարարած է որ գալ տարուան ընթացքին հեռօյինի ձրի բաշխումի գործողութեան մը պիտի ձեռնարկէ տեղացի շուրջ 100 թմրամոլներու համար։ Առաջին փորձն է որ պիտի կատարուի Հոլանտա, այն նախորդ, ձախողած նախաձեռնութենէն ետք (Ամսթերտամ ուզած էր նոյնը ընել եւ ամբողջ միջազգային հաւաքականութիւնը աղմուկ բարձրացուցած էր)։ Այս անգամ թմրեցուցիչը պիտի սրսկուի կամ ծխուի բժիշկի մը ներկայութեան, բայց, թմրամոլը եթէ ուզէ կրնայ իր բաժնեչափերը տունն ալ տանիլ։ Հետաքրքրական է նկատել որ մինչ, ծիծաղելի դառնալու աստիճան, պայքարը կը սաստկանայ ծխախոտի դէմ, անդին ոչ միայն պայքար չկայ թմրեցուցիչին դէմ (որ ենթակայէն զատ ուրիշներու ալ կը վնասէ եւ կը վտանգէ անոնց կեանքերը յարձակումներու ենթարկելով, երբ թմրամոլը «պակաս»ի տագնապի մէջ է) այլեւ կը քաջալերուի․․․։

ՊԵԼՖՈՐԻ Ալսթոմի բանուորները չէին դադրեցուցած գործադուլը իրենց չարժումը Նոյեմբեր 21-ին բաւարար չգտնելով մինչորդին ներկայացուցած առաջարկները, թէեւ որոշած էին քուէի դնել Նոյեմբեր 22-ին։ Բանուորներու պահանջը ամսական 1500 Ֆրանքի յաւելում է։ Գործատիրութիւնը կ՚առաջարկէ 500 Ֆր. ամէնէն ցած (6500 Ֆր.) աշխատավարձքերուն վրայ եւ 100 Ֆր., բարձագոյններու (9500)։ 8000 էր ցուցարարներու թիւը Շաբաթ օր։

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բ. դասակարգի մրցումներու շարքին, Վալանսի Հայ Մարզականը 1 - 3 պարտուեցաւ Ռետ - Սթարէն այս վերջնոյն դաշտին վրայ։

Դասաւորման գլուխն է միշտ Կէնկան 43 կէտով։ Իրեն կը յաջորդէ Մարսէյլ (40 կէտ)։ Վալանս 12-րդ կը մնայ 23 կէտով։

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ
Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏԱՐԱԳ, ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Սէն - Ժերոմի եւ Շրջակայքի Ս. Սահակ - Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը կը ծանուցանէ թէ Եկեղեցւոյ շինութեան 64-րդ եւ Անուանակոչութեան 61-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը տեղի պիտի ունենայ Նոյեմբեր 27, Կիրակի օր։

Այս առթիւ կը կատարուի հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն հոգիներուն համար Եկեղեցւոյս հոգեւոր Հովիւներուն, սպասաւորներուն, հիմնադիրներուն, Թաղական խորհուրդի անդամներուն, Օժանդակ Տիկնանց Միութեան անդամուհիներուն եւ բոլոր անոնց որոնք նիւթապէս, բարոյապէս, կամ ֆիզիքապէս սատարած են Եկեղեցւոյ շինութեան եւ այսօր առ յաւէտ բաժնուած են մեզմէ։

Պատարագը եւ հոգեհանգստեան պաշտօնը կը մատուցանէ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՊԵՔՃԵԱՆ

Առաջնորդ Հայոց Գերմանիոյ

որ կը կատարէ Մատաղօրհնութիւնը։

Արարողութեանց աւարտին՝ ճաշկերոյթ մը տեղի պիտի ունենայ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ։

Կը խնդրուի Թաղին եւ շրջակայքի ժողովուրդէն իր ներկայութեամբ յարգել յիշատակը Թաղիս ննջեցեալներուն։

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ
— 125 —

ԳՐԱԿԱՆ - ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Անլռելի Զանգակատուն
-- Պարոյր Սեւակ --

Կիրակի, Դեկտ. 4, ժամը 17.30-ին

Մայր Եկեղեցւոյ մէջ
339, avenue du Prado — Marseille

Զեկուցում՝
ԽԱՉԻԿ ԵԼՄԱՋԵԱՆ
Արտասանութիւն՝
ՍՈՒՐԷՆ ԹԱԴէՈՍԵԱՆ
ԳԱՅԵԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ջութակ՝
ՅԱԿՈԲ ՇԻՐԻՆԵԱՆ
Նկարիչ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Մուտքը ազատ է։

Sous la présidence d'honneur du Maire de Cannes
Vice-Président du Conseil Régional Provence- Alpes - Côte d'Azur

Le **FONDS ARMENIEN DE FRANCE**
invite la communauté arménienne de la

Côte d'Azur

à un Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté — Cocktail de clôture offert par la Ville de Cannes

Dimanche 27 Novembre à 17 heures

au Palais des Festivals de Cannes — *Auditorium A*

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 400 Francs. -

Mme Maritza Derderian Mlle Jeanne Hadjikian, M. Emile Papazian;

— 300 Francs. -

M. Serge Babikian (4 fois), M. Sarkis Basmatzian, M. Jean Boulanian, Mlle Gilberte Couchayan M. Jean Demirdjian, M. K. Derderian, Mlle Annick Ekberian, M. Sérop Farshian, M. Antoine Gazarossian, M. G. Gulbenkian, Mme Catherine Hazar, M. Jean Israbian, M. Kégham Kaighousuzian, Mlle Jacqueline Kanarian, M. Joseph Kaprielian, M. Paul Kazandjian, M. et Mme Aram Kerkyacharian.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virément bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

CYCLE D'HISTOIRE ET DE CIVILISATION

Premier volet du cycle
de conférences 1994-95, proposé par
l'UGAB *Paris — Ile-de-France*

« LA PREMIERE REPUBLIQUE D'ARMENIE 1918—1920 »

par Mme Anahide TER-MINASSIAN
Historienne

Vendredi 25 Novembre à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
(M° Courcelles)
Tél. : 42. 27. 12 26

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Պօմոնի Նայիրի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները. -- Պր. Անդրանիկ Հէլօեանի մահուան 2-րդ տարելիցին առթիւ՝ Տիկին Հէլօեան 250 Ֆր., Հ. Մեհլէմճեանի հոգեհանգստեան առթիւ՝ Մեհլէմճեան ընտանիք 200 Ֆր., Պ. Ծերիկեանի հոգեհանգստեան առթիւ՝ Ծերիկեան ընտանիք 500 Ֆր., Վ. Օնոսեանի մահուան առթիւ՝ Հ. Պասմաճեան 200 Ֆրանք, Տիկին Փ. Կիրակոսեանի մահուան առթիւ՝ Տիկին Բրինկեան 100 Ֆր., Պր. Մ. Ասետեանի հոգեհանգստեան առթիւ՝ Տիկին Ա. Ասետեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Իսկէնտէրեան 100 Ֆր., Գենտիրեան ընտանիք 200 Ֆրանք։

U.G.A.B. - *Marseille*

Union Générale Arménienne de Bienfaisance de Marseille et Azadkroutioune

vous invitent à assister
à la présentation du film

«LES DERNIERS ROIS D'ARMENIE»

CILICIE XIIe — XIVe SIECLE

par **Claude MUTAFIAN**

Projection — Débat — Signature

Jeudi 24 Novembre
à 20 heures 30 précises

au 327, Bd Michelet, Marseille 9e

—— Entrée libre ——

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Paris
«Archalouïse Tathéossian»

reprend

à compter du Mercredi 23 Novembre
ses cours du soir de langue arménienne
pour les adultes

chaque mercredi à la M. C. A.
17, rue Bleue, Paris 9e

Inscrivez-vous auprès de :
Vartanouche ESENCE 48 71 22 77
qui vous donnera tous renseignements utiles.

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտտոյի «Լէօլա Սասունի» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ՝

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ ՄԸ

Մշակոյթի Տան մէջ՝
12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er
Կիրակի, Նոյեմբեր 27, կէսօրէ վերջ
ժամը 15-ին։

Բազմազան նուէրներ։

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

Մայր Եկեղեցւոյ Տիկնանց Յանձնախումբի եւ Երիտասարդաց Մարմնի

Վ Ի Ճ Ա Կ Ա Խ Ա Ղ Ը

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18, ժամը 15-ին
Սահակ - Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնը
«Ա. Զըրպաշեան» սրահը։

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
126, rue Roger Salengro,
69100 VILLEURBANNE

ACTIVITES REGULIERES

— cours d'arménien (niveau débutants) avec initiation à l'histoire du peuple arménien;
— cours de danses arméniennes (pour enfants et adultes);
— apprentissage du français (langue étrangère);
— cours d'expression corporelle
— initiation à l'informatique;
— cours de cuisine orientale.

Renseignez-vous au 78 93 57 43 (les après-midi du mardi au samedi).

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 23
MERCREDI
23 NOVEMBRE
1994

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.465 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 69e ANNEE — N° 18.465

ՄԱՄՈՒԼ

«INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE»

(21 Nov.)

Գարոլայն Գոքս եւ Ճոն Էյպնըր յօդուած մը ստորագրած են Ինթէրնէշընըլ Հէրըլտի Նոյեմբեր 21-ի թիւին մէջ, ուր կը քննեն կովկասեան շրջանի կացութիւնը, մանաւանդ Ազրպէյճանի քարիւղային վերջին պայմանագրութիւններուն առթիւ Արեւմուտքի հետ:

Ամերիկացի պաշտօնատարներ կը նախատեսեն որ պայմանագրութիւնը տնտեսական աճ մը պիտի ստեղծէ անկայուն շրջանի մը մէջ, ուր իրարու կը բախին Ռուսիոյ, Թուրքիոյ եւ Իրանի շահերը: Այս կացութիւնը կը դիտեն որպէս շահուած կէտ մը «մեծ խաղին» մէջ Ռուսաստանի եւ Արեւմուտքի միջեւ, Խորհրդային Միութեան քայքայումէն ետք, Կասպից ծովի հարստութեանց հակակշռին համար: Բայց, դրամագլուխի մեծ ներդրում մը կրնայ օժանդակել մենատիրութեան Ազրպէյճանի մէջ եւ նոր երեւոյթ մը տալ Ղարաբաղ մղուող պատերազմին: Արեւմուտքը պէտք է զգոյշ ըլլայ, Ազրպէյճան երիտասարդ ժողովրդապետութիւն մը չէ, իր քաղաքական ընտրանին թրծուած է համայնավարութեամբ եւ վերածնող ազգայնական ոգիով: Քաղաքացիական ազատութիւնները միայն թուղթի վրայ գոյութիւն ունին: Ձերբակալութեանց շարքը ծանր հարուած մը տուաւ Ազրպէյճանի քաղաքական ընդդիմութեան: Թէ Ազրպէյճանի կառավարութիւնը եւ թէ ոչ-պետական քաղաքագործերը պատանդ բռնած են Հայերը, ներառեալ կիներն ու երախաները:

Ու յօդուածագիրները սեւ պատկեր մը կը պարզեն Ազրպէյճանի ուր ճնշումի տակ են փոքրամասնութիւնները եւ բազմաթիւ երիտասարդներ իրենց կեանքը կորսնցուցած են ղարաբաղեան ճակատը: Այս պատերազմն է որ բարգաւաճ շրջանը վերածեց Եւրասիոյ ամէնէն աղէտալի գօտիներէն մէկուն: Աւելի քան 40 հազար մեռեալ, մէկ միլիոն անապաստան, ինչ որ այս պատերազմը պատճառեց կը բաղդատուի Պոսնիոյ պատահածին:

Հայանպաստ այս յօդուածին մէջ կը յիշուին Հայերու ջարդերը Սումգայթ, որ Ազրպէյճանի պատասխանը եղաւ Հայերու առաջին ազատ արտայայտութեան իրենց ազատութեան համար: Այլ պոգրոմներ հետեւեցան, արթնցնելով ուրիշ ցեղասպանութեան մը ուրուականը: Գոքս եւ Էյպնըր մանրամասն կը պատմեն Ազրպէյճանի կեղեքումները 1988-էն, վայրագ յարձակումները Ստեփանակերտի վրայ (1992) եւ բազմաթիւ հայկական գիւղերու քանդումը:

Վերջին 12 ամիսներուն, Ղարաբաղի Հայերը վերահաստատեցին ապահովութեան գօտի մը: Ազրպէյճանի պատերազմական ճիգերու վատնումը ստիպեց Նախագահ Ալիեւը որ հրադադարներու շարք մը ստորագրէ եւ յարգէ: Յայտարարած է որ իր առաջին մտահոգութիւններն են վերականգնել նուաստացած բանակը եւ պաշտպանել Ազրպէյճանի հողային ամբողջականութիւնը: Ռուսաստանի շահն է պատնէշ մը կանգնեցնել Ազրպէյճան պարսիկ ծայրայեղ մահմետականութեան եւ պանթուրք ազգայնականութեան յառաջխաղացման դէմ: Ռուսաստան ուզած էր զօրք տեղաւորել Ազրպէյճան եւ մեծ բաժին մը ունենալ քարիւղի: Գինը շատ սուղ էր Ալիեւի համար եւ չէր կրնար ընդունիլ Ռուսաստանի պայմանները:

Յօդուածին տակը ծանօթութիւն մը կայ գրութեան հեղինակներուն մասին: Գարոլայն Գոքս լորտերու ժողովի անդամ է, Էյպնըր ալ օժանդակն է Քրիստոնեայ Միջազգային Համախոհութեան Նախագահին: Բազմիցս Ղարաբաղ եղած են:

Նոյն էջին վրայ կայ նաեւ այլ յօդուած մը «Ազրպէյճանական հարցը» խորագրուած ուր կը նշուի թէ Ազրպէյճան կը տարբերի նախկին Խորհ. Միութեան Հանրապետութիւններէն երկու կէտերու վրայ: Նախ ռուսական զօրք չկայ իր հողամասին վրայ, երկրորդ՝ մինչ Մոսկուա կրնայ պատճառաբանել թէ Վրաստան եւ այլ Հանրապետութիւններու մէջ ոչ ոք կայ խաղաղապահ գործողութիւններ մղելու համար, Ազրպէյճանի մէջ միջազգային խաղաղապահ ուժերու համար հիմեր կան:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԼՔԱԹԷԼ -- ՍԻԹ-ի նախագահ - տնօրէնը բանտարկուեցաւ Էվրիի դատաւորին որոշումով: Քննութիւն կը կատարուի չափազանցուած հաշուեցոյցերու վրայ ի վնաս Թելեքոմի:

ՇԻՐԱՔԻ կուսակցութեան (Էռ-Փէ-Էռ) մէջ Փասքուայի նախնական զատումի գաղափարը հող կը շահի: Ժիւփէ ալ կողմնակից կը թուի, կը մնայ սակայն գործնական կիրարկումը գտնել:

ՉԷՉԷՆԻՈՅ զինեալ ընդդիմութիւնը որու զօրավիգ է Մոսկուա գիւղ մը գրաւեց Նոյեմբեր 20-ին, Հանրապետութեան հիւսիս -- արեւմտեան շրջանը: Կ'ըսուի թէ բազմաթիւ զոհեր կան:

ՍՏԼԱՆՏԵԱՆ օդուժը ռմբակոծեց Սերպերու դիրքերը Խրուաթիոյ մէջ եւ անգործածելի դարձուց Ուտպինայի օդակայանը:

ՕՍԼՈՅԻ մէջ, շուրջ 25 հազար ցուցարարներ տողանցած են, որպէսզի Նորվեկիա չանդամակցի Եւրոպական Միութեան: Հանրաքուէն տեղի պիտի ունենայ Նոյեմբեր 28-ին: Հարցախոյզերու համաձայն,, «ոչ»ի կողմնակիցները մեծամասնութիւն կը կազմեն առայժմ:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ բանտերուն մէջ, 17 հազար բանտարկեալ կայ 1992-ի սկիզբէն ի վեր, յայտարարած է, Հռոմի մէջ, Մարդկային Իրաւանց Լիկային նախագահը: Միւս կողմէ, Նոյեմբեր 21-ին, եօթը տարեկան մանչուկ մը մորթուած է երկու իսլամապաշտներու կողմէ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ երիցագոյն քաղաքապետը՝ Փիէր Աֆր մեռած է, 98 տարեկանին:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ Նախագահը՝ Մուպարաք պաշտօնական այցելութիւն մը կատարեց Ռումանիա, եւրոպական շրջապտոյտի մը շրջագիծին մէջ:

ԱՐԱՖԱԹ, Նոյեմբեր 22-ին, չէր կրցած համաձայնագիր մը ստորագրել Համասի հետ որ պայման կը դնէ Ուրբաթ օրուան ջարդին պատասխանատուութեան ստանձնումը իր կողմէ:

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Վերջին շրջանին, սովորականէն աւելի անկանոն դարձած է թղթատարական սպասարկութիւնը, ոչ միայն թերթերու այլեւ նամակներու ցրումին մէջ: Մեր բաժանորդները յաճախ քանի մը թիւ միասին կը ստանան, յապաղումով կը ստանան կամ բնաւ չեն ստանար: Դժբախտաբար մեզմէ բոլորովին անկախ է այս կացութիւնը, քանի «Յառաջ» ամէն օր նոյն կանոնաւորութեամբ եւ նոյն ժամուն կը յանձնուի առաքման փարիզեան կեդրոնի:

Որոշ փոփոխութիւններ, գործադուլի մասնակի շարժումներ աւելի կը վատթարացնեն ցրումները: Այս կացութիւնը մեծապէս կը վնասէ թերթին, որու վարչութիւնը ջանք չի խնայեր որ ամէն ինչ կանոնաւոր ըլլայ եւ տարուած աշխատանքը ի դերեւ կ'ելլէ: Մեր բաժանորդներէն կը խնդրուի ներողամիտ ըլլալ:

«ՅԱՌԱՋ»Ի
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՀ՝ ՄՀԵՐ ԱԲԵՂԵԱՆԻ

Երեւանի մէջ, անցեալ շաբաթ իր մահկանացուն կնքած է ծանօթ նկարիչ Մհեր Աբեղեան (զաւակը՝ Մանուկ Աբեղեանի):

Ծնած է 1909-ին Վաղարշապատ: Ուսանած է Երեւան եւ Մոսկուա: Դասաւանդած է Փ. Թէրլէմէզեան գեղարուեստական ուսումնարանը 1937-էն 45, 1954-էն 1959 ալ գեղարուեստա -- թատերական հիմնարկը: 1967 -- 68-ին Հայաստանի Նկարիչներու Միութեան նախագահ եղած է: 1932-էն սկսեալ իր գործերը ցուցադրուած են Հայաստան եւ արտասահման:

Իր ամէնէն ծանօթ գործերն են. -- «Նորքի ճանապարհը», «Հերոս քաղաք», «Խաղաղութիւն եւ պատերազմ», «Երեւանեան սիւիթ», «Հայաստան այսօր» եւայլն: Քանիցս Փարիզ գտնուած է:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Paris le 17 Novembre 1994
HARATCH
83 rue d'Hauteville
75010 PARIS

Madame la Rédactrice,

Dans le numéro daté du 28 Juin 1994 vous avez publié un avis intitulé «*A QUI DE DROIT* », mettant en cause mes droits dans l'actif de la *Société de la Maison Nationale Arménienne*, dite *M.N.A.*

Compte tenu de mon droit légal de réponse, je vous demande de bien vouloir publier le texte ci-après :

«L'avis paru dans les colonnes du quotidien «*Haratch*» en date du 28 Juin 1994 sous la signature du Bureau de l'Association Cultuelle de l'Eglise Arménienne, dont le président est M. Bedoian, met en cause mes droits dans l'actif de la Maison Nationale Arménienne, dans le but évident de me spolier.

Il y est notamment indiqué que mes seuls droits correspondraient à 50 actions représentant 0.5 pour cent du capital de la société précitée alors qu'en fait mes droits dépassent largement ce pourcentage.

C'est en effet grâce à des versements que j'ai effectués en 1945 et en 1946 —dont la somme s'élève à 2.000.000 francs (anciens) et correspondant au quart du capital social, de 8.000.000 francs (anciens) que la Société *M.N.A.* a pu acquérir la *Maison Arménienne*.

Je joins à la présente réponse l'attestation du comptable agréé, Monsieur Georges REMY, relative à mes versements ainsi que l'extrait d'une lettre en date du 25 Mai 1993 de Me Régis VALLIOT, liquidateur de la Société *M.N.A.*, justifiant l'importance de mes avances.

Le communiqué de M. Papazian, cité dans l'avis précité mentionnait, de même, dans son deuxième paragraphe, l'importance de mes versements et leur rapport de 25% avec l'actif social. Cette partie du cocmuniqué semble avoir été volontairement omise. Je fais donc les plus expresses réserves sur mes droits de poursuivre en justice les auteurs de l'avis incriminé pour tentative de détournements de fonds appartenant à autrui».

Je vous remercie de votre attention et vous prie etc. etc.

V. TOSSOUNIAN
30, rue de la Pompe
75016 PARIS

Maison Arménienne

	Extrait compte TOSSOUNIAN Son		1945
1945 Comptabilité	F° 1. Versement	Frs : 1.000.000 —	4/10
	F° 1. Versement	1.000.000 —	29/10
	F° 1. Versement	20.000 —	—
1946	F° 5. Versement	100 —	19/1/46
	F° 5. Versement	2.500 —	—
	F. 5. Versement	1 —	—
	Total CREDIT Mr. TOSSOUNIAN	Frs : 2.022.501 —	

EXTRAIT

Sachant par ailleurs, que les sommes avancées par M. Tossounian avaient permis à la société M.N.A. d'acquérir les titres de la Société Socof, laquelle possède l'immeuble sis à Paris, 32, rue de Trévise par le biais d'une souscription de capital pour le compte de tiers déterminant ainsi des fonds propres suffisants pour l'acquisition du capital de la Société Socof.

***

ԽՄԲ. - Նոյ. 21-ին Պ. Վահէ Թօսունեանէ ստացանք վերոյիշեալ «պատասխանի իրաւունք»ի նամակը, ստացման պահանջագիրով, որու տեղ կու տանք հակառակ հինգ ամիսներու անբացատրելի յապաղումի մը: Խոստովանինք որ այլեւս բնաւ սիրտ չունինք զբաղելու այս ողբալի հարցով, որ կը մնայ պղտոր էջը դժբախտաբար «ազգային» անուանուած կալուածի մը տխուր թերթօնին: Այդ շէնքը անուրդով ծախուեցաւ 1985 Փետրուար 14-ին, այսինքն մօտ տասը տարի առաջ եւ ցարդ ոչ մէկ հաղորդագրութիւն տրուեցաւ այդ մասին, բացի կողմերու անհամ հակառակութիւններէն, որոնք ոչինչ լուսաբանեցին, ընդհակառակն:

ՋԻԼԱՒԵԱՆ ԵՐԵՒՈՅԹԸ

Շուրջ տարիէ մը ի վեր, Մոսկուայէն արձագանգող լուրերու մէջ սկսած է պարբերաբար լսելի ըլլալ Սերժ Ջիլաւեանի անունը: Ան նախագահն է 1993 Յուլիս 22-ին իր նախաձեռնութեամբ հոն հիմնըւած Միջազգային Հայկական Համաժողովին (ՄՀՀ): Այս նախաձեռնութեան գըլխաւոր մեկնակէտը, ինչպէս կը ներկայացուի, աշխարհի բոլոր Հայերու միասնականութիւն մը ապահովելու նպատակն է: «Աշխարհի բոլոր Հայերը» կ'ընդգրկէ Հայաստանէն ու Ղարաբաղէն դատ, ըՍփիւռքի գաղութները ու նաեւ նախկին խորհրդային տարածքին վրայ ցրուած համայնքները: Այլ խօսքով՝ 8 - 10 միլիոննոց ամբողջութիւն մը որուն թիւին ու կեանքի պայմաններուն մասին ստոյգ տեղեկութիւն ոչ մէկ տեղ կայ;

Ջիլաւեանի անունը քանի մը անգամ [illegible]

ըսաւ թէ 1500 հոգինոց դահլիճ վարձուած է ու ամբողջ ծախքը ինք պիտի հոգայ. չմոռցաւ ասոնց միջեւ յիշելու իր ջանքով Ղարաբաղի քաղաքական նպաստաւոր լուծումի մը ուղղութեամբ ծագած կարելիութեան մասին որ ջուրը ինկած էր երբ տեղւոյն վրայ հաստատած էր թէ բազմաթիւ խմբաւորումներ անհամաձայնութեան պատկեր մը կը պարզէին: Այս մէկը իսկապէս անակնկալ էր փարիզահայ լըրագրողներուս համար, քանի որ ոչինչ լսած էինք այն մասին թէ 1993-ի Մարտին խնդրոյ առարկայ եղած էր Ղարաբաղը Ռուսաստանի կապելու հաւանականութիւն մը, ՄՀՀ-ի նախագահին ջանքերով...: Միջանկեալ, ան յիշեց նաեւ Հայաստանի իշխանութիւններուն կողմէ իր դէմ կատարուածները:

Իր հարստութեան ու ազգասիրութեան [illegible] ...ւելիքները, գրադելու համար լեզուի, դպրոցի, մշակոյթի բնագաւառներուն բարելաւումով, գործի մարդոց միջեւ կապ հաստատելով, եւայլն: Այս բոլորին հետ կը կրկնուէր միասնականութեան նպատակը որպէս գլխաւոր ազդակ Հայաստանի հզօրացման:

Շուրջ ժամուան մը զրոյցին աւարտէն առաջ, կրկին նիւթը առընչուեցաւ Սփիւռքէն մասնակցութեան եւ ցեղասպանութեան ճանաչման հարցերուն: Ս. Ջիլաւեան պատասխանելով հարցումի մը, ըսաւ թէ Հ. Բ. Ը. Մ. եւ Հ. Յ. Դ., օրինակ, համաձայն են մասնակցելու: Իսկ երբ ցեղասպանութեան ճանաչման իր պնդումները յստակացնելու փորձը կրկնուեցաւ ու դիտել տրուեցաւ որ քաղաքական հարց էր ատիկա, ան խիստ շեշտով մը սրբագրեց, ըսելով որ քաղաքական չէր, այլ ազգայի՛ն հարց էր: Ան այդ բարդ գործին յաջողութեան համար հարկաւոր կը նկատէր աշխարհի ամբողջ հայութեան թիւով ստորագրութիւն հաւաքել. յետոյ երբ անդրադարձաւ երկու լրագրողներուս թերահաւատ արտայայտութեան, աւելցուց թէ ինք կրնայ շատ մը մեծ պետութիւններու ընդունիլ տալ ցեղասպանութիւնը, բայց ոչ բոլորին: Նման արտայայտութիւն մ'ալ աւելորդ կը դարձնէր լուրջ երկխօսութեան մը ամբողջ տըրամադրութիւնն ու ջանքը, այնպէս որ հանդիպումը աւարտած նկատուեցաւ երկուստեք:

***

ՄՀՀ-ի առաջին համագումարին եւ Ս. Ջիլաւեանի անձին մասին պատրաստուած երկլեզու եւ պատկերազարդ երկու գրքոյկներ հրատարակուած են: Առաջինը կուտայ ՄՀՀ-ի նախագահութեան կազմը (8), նախագահին խորհրդականներուն (9), խորհուրդի անդամներուն (107) եւ մասնաճիւղերուն ցանկերը. Հոն, գունաւոր լուսանկարներ Ս. Ջիլաւեանը ցոյց կուտան Վազգէն Ա.ի, Ռուսաստանի պատրիարք Ալէքսի Բ.ի, Մոսկուայի քաղաքապետին հետ, եւայլն: Ինք ներկայացուած է «ՄՀՀ-ի նախագահ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի շքանշանակիր, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Նոր Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի թեմի խորհրդի անդամ»: Բոլոր լուսանկարներուն մէջ ան կ'երեւի մտացի ըլլալ փորձող թեթեւակի ժպիտով մը, յարգալիր ու մեծարանքներու վարժ կեցուածքով. այս ընդհ. գիծին մէջ ամէնէն աւելի աչքի զարնողը սակայն պոպոտ գոյներով անոր փողկապներն են ու յաճախ ինքնատիպ բաճկոնները:

Ս. Ջիլաւեանի անձը ներկայացնող գըրքոյկը (հայերէն ու անգլերէն) յառաջաբանի էջով համառօտ կ'անդրադառնայ 1988-էն ասդին երկարող պատմութեան շերտին որ անհրաժեշտ դարձուցած է հայութեան միասնութիւնը: Այդ գործին այս նախաձեռնարկը կ'ըսուի թէ 42 տարեկան է, ծնած է Լոռի, յետոյ Ստեփանաւան փոխադրուած: Սկսած է ու կիսատ ձգած Հայաստանի եւ Միջին Ասիոյ բարձրագոյն ուսման հաստատութիւնները: Աշխատած է քիչ մը ամէն տեղ. Ուզբէկստան, Սիպիր, Լիտուա: 1990-ին Մոսկուա է, կը հիմնէ «Գոհար» կոնցեռնը: Մեծ սէր ունի արուեստին հանդէպ: Այս տեղեկութիւնները կը հետեւին սկիզբէն կատարուած սահմանումին թէ «Նրա թիկունքում մընացել է իմաստալից եւ յագեցած մի կեանք»: Կենսագրական տողերէն է նաեւ հետեւեալը. «Նա երբեք փող չի կուտակել: Վաստակել է քիչ -- քիչ»...:

Աւելորդ է հարցնել թէ «քիչ - քիչ» շահուած, «երբեք չկուտակուած» դրամով ինչպէս կարելի է նախաձեռնել գործերու որոնք հազիւ թէ իրագործելի կրնան ըլլալ բարօր երկրի մը պետական միջոցներով: Բայց միայն այս կէտին վրայ չէ որ անյարիր պարագաներ ուշադրութիւն կը գրաւեն: Անկապակից բնոյթ կը մատնեն կենսագրական տեղեկութիւնները եւ անոնց նախորդած «իմաստալից եւ յագեցած կեանք»ի բնորոշումը. անհանգստացնող է նաեւ որպէս իրը ներկայացուած ձեռնարկին տարողութեան ու այդ մասին անոր ինքնավստահութենէ զուրկ, մակերեսային արտայայտութիւններուն միջեւ դիւրաւ նշմարուող անջրպետը:

Ասոնց քով, ինչպէս ինք հաւաստեց, Ջիլաւեան բաւական վարկ կը վայելէ ռուսական շրջանակներէ. շինարարական գործունէութիւն ու Մոսկուայի մէջ միայն երեք -- չորս տարուան բնակութիւն բաւարար կրնա՞ն ըլլալ նման յաւակնութիւններ ու ազդեցիկ շրջանակներու վարկը ունենալու, Յետոյ, ընդհանուր առմամբ մակերեսային տպաւորութիւն գործող անոր արտայայտութեան մէջ շատ քիչ կէտերէն մէկը հակադրութիւնն է Հայաստանի իշխանութիւններուն: Ասիկա վճռական դեր մը կրնա՞յ խաղացած ըլլալ կամ խաղալ ընդհանուր պատկերին մէջ:

Հարցականներ որոնք դիւրաւ կը մշուշապատեն համազգային միասնութեան մը նպատակին առթելիք ուրախութիւնը, երեւոյթին տեղ ձգելով լայն երեւութական մը...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՌՈՒՍԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Ո՞Վ ԿԸ ՂԵԿԱՎԱՐԷ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ

Մոսկովեան յաճախ կրկնուող ասացուածքի մը վերածուած է հետեւեալը. «Ռուսաստանն կը նմանի անղեկ նաւու մը որում նաւապետը չի գիտեր թէ ո՛ւր կ'երթայ ան եւ մանաւանդ թիրախը գաղտնի կը պահէ իր անձնակազմէն»: Այս տպաւորութիւնը վերջին օրերուն զօրացնող պարագայ եղած է Ելցինի կողմէ հողամշակութեան ու ֆինանսի երկու նոր նախարարի նշանակումը. անոնք երկուքն ալ անձեր են որոնք չեն վաւերացներ կոլկասեան քաղաքականութիւնը: Եւ ըսել որ այս փոփոխութենէն տեղեակ չէ պահուած նոյնիսկ վարչապետը:

Ամենաբարձր մակարդակի այս խառնիճաղանճը մոսկուացիները կը մղէ հարցնելու թէ ո՛վ է երկիրը ղեկավարողը: Շատեր վստահ են թէ Ելցին պիտի չյաջողի նախագահութեան իր շրջանը (մինչեւ 1996 Յունիս) բոլորել:

Ռուս նախագահը շատ բազմանդամ անձնակազմով մը շրջապատուած է. անոր վարչականներուն թիւը կը հասնի 40 հազարի ու տարեկան 3 հազար միլիառ պիտճէ մը կը յատկացուի անոնց: Անկէ կը վճարուին երեսփոխաններու, ծերակուտականներու, Սահմանադրական ատեանի դատաւորներուն եւ Հանրապետութեան դատախազներուն ամսականները: Այդ բազմութեան մէջ փոքր է թիւը այն նախկին ժողովրդավարներուն որոնք Ելցինը իշխանութեան հասցուցին: Անոնք փոխարինուած են խնամիական նըկատումներով դիրքի հասցուած դէմքերով: Անոնց մէջ ամէնէն նախանձելի տեղերը գրաւողները նախագահին ամէնէն մօտ գտնուողներն են: Այդ մարդիկ կը կրնան չքեղ տաչա մը, Մոսկուայի մէջ առաջնակարգ յարկաբաժին մը, նախագահական օդատորմիղէն սաւառնակ մը ու անշուշտ նիւթական լայն վարձատրութիւն ունենալ:

Ելցինի մօտ անարգել մուտքի իրաւունք ունեցող երկու գլխաւոր անձեր են Վիկտոր Իլիուշին ու զօր. Կորեակով: Առաջինը 1977-էն ի վեր անոր հետ կ'աշխատի, երկրորդը 80-ական թուականներու վերջին տարիներէն ի վեր, պարտականութիւն ունենալով հսկելու նախագահին ապահովութեան:

Անմիջական շրջանակի այս անձերը մեծ մասով Սվերտլովսկի նախկին Համայնավար կուսակցութեան ապարաչիկներ են. ատիկա ըսել կու տայ թէ մինչ Արեւմուտքի մէջ Ելցին «համայնավարութեան ճիւաղը սպաննողի» համբաւը կը վայելէ, տեղւոյն վրայ կը նկատուի անկեալ այդ կուսակցութեան պաշտօնատարները փրկող մը:

Համայնավար կուսակցութեան ազդեցութեան տոկոսը, զարմանալիօրէն նոյնը եղած է 1917-ին եւ 1993-ին (30 եւ 35%): 1917-ին Լենինի ցանկը քուէներու 30%-ը ստացած էր, 1991-ին Ելցինի համայնավար չորս հակառակորդները ստացան 35%: Իսկ 1993-ի ընտրութեան համայնավար կուսակցութիւնն ու անոր դաշնակից հողագործական կուսակցութիւնը ունեցան քուէներու 22%-ը, որուն վրայ պէտք է աւելցնել համայնավար չորս փոքր խմբաւորումներու 10%-ը: Անոնց ամբողջութիւնը երկրին ամէնէն զօրաւորն է, մասնաւորաբար միջին քաղաքներու եւ գիւղական շրջանակներու մէջ:

Այս պատկերին մէջ կարեւոր է շեշտել թէ նախկին համայնավարները քաղաքականէն աւելի, շահագրգռուած են տնտեսական եւ ճարտարարուեստի մարզով: Անոնք են մեծ ձեռնարկութիւններու մեծ մասին ղեկավարները: Այդ ձեռնարկութիւններուն ամէն մէկը յաճախ ունի իր դրամատունը որուն շուրջ խմբաւորուած են ձեռնարկութիւններ, կազմուած՝ ճարտարարուեստական եւ դրամական հոլտինկի մը:

Արեւմուտքին հետ իրենց շփումներուն շնորհիւ դրամատուներու ռուս ղեկավարները շուտով սորված են դրամը բազմապատկելու անվտանգ ձեւերը: Հսկայական շահեր կ'ապահովեն տոկոսի սակերու խաղերով, ռուբլիին տկարութենէն օգտուելով եւ իրենց դրամագլուխները արտասահմանեան ներդրումներու մէջ գործածելով:

Վերջերս երբ Կրեմլին հրամանագիրով մը Ազգ. Դրամատան արտօնութիւնը անհրաժեշտ դարձուց Արեւմուտքի մէջ կալուած գնելու համար, ամէնուն ծիծաղ պատճառեց. մարդիկ կը հեգնէին այն միամտութիւնը որ Կրեմլին կ'անգիտանար թէ ռուս վարպետորդիները երեք տարիէ ի վեր արդէն վերածուած էին Արեւմտեան Եւրոպայի կալուածային մեծագոյն գնորդներուն:

Ռուսաստանի մէջ հսկայական շահեր ապահովողները որոնց ունեցածը հազարաւոր միլիառ ռուբլիներով կը չափուի, գրեթէ ոչ մէկ ներդրում կ'ընեն ազգ. ճարտարարուեստին, գիտնալով որ արտադրութիւնը քիչ է ու ցածորակ: Այս կացութիւնը մեծ յուսախաբութիւն պատճառած է տնտեսական բարեփոխումներու պարագլուխ Էգոր Կայտարին:

Ան հմուտ է պաշտօնական տնտեսութեան, բայց ոչ անոր որ 1970-էն ի վեր զարգացած է մութին մէջ: Այնպէս որ չէ կրցած նախատեսել թէ գործելու ազատութիւն տալով դրամատուներուն, պատճառ պիտի ըլլայ անոնց թիւին տարապայման աճին: Այսօր 2 - 3 հազար կը կարծուի անոնց թիւը. անկարելի է հակակշռել բոլորը ու յաճախ պաշտօնապէս չեն արձանագրուած Ֆինանսի նախարարութեան կողմէ:

Ելցինեան Ռուսաստանին մէջ մարդ մարդու չի հարցներ թէ ուրկէ կու գայ իր հարստութիւնը. «ատիկա ամբողջատիրական» հետաքրքրութիւն կը նկատուի: Այդ պատճառով, ոչ մէկ օրինաւոր արգելքի կը բախին այն գողերը որոնք կ'ապրին ու կը գործեն իրենց յա-

տուկ օրէնքներով: Ու զարմանալի չէ որ մէկ օրէն միւսը անոնք յարգարժան գործի մարդոց կը վերածուին: Պաշտօնական տուեալներով անոնց մեծ մասը երկար վարժընթացներ ունեցած են բանտերու մէջ: Սակայն ներկայիս դրամը իրենց առջեւ կը բանայ բոլոր դուռները:

«Սոււերային» կոչուած տնտեսութեան բարքերն ալ իւրայատուկ են: Անոնք արդէն իրենց կնիքը դրած են դրամական նոր միջավայրին վրայ: Ան որ կ'ուզէ տրուած պարտք մը ետ առնել, կամ հաշիւ մը կարգադրել, յարմար վճարումով մը գործի կը լծէ ամէն բանի ատակ մարդիկ: 1992-ի օրէնք մը կ'արտօնէ որ անձերու եւ իրենց ստացուածքին պահպանութեան համար գործակալութիւններ հիմնուին. այսօր անոնք կ'ըսուի թէ 26 հազարէն աւելի են երկրին մէջ: Անկէ ետք այլեւս ընթացիկ երեւոյթ դարձած է դանակին, դաշոյնին, ատրճանակին, հրացանին ու ծանրահարուած հրացանին գործածութիւնը. Մոսկուան Ս. Պետերբուրգը կրնան արդէն տեղ գրաւել վայրագութեան համաշխարհային մրցանակի տէր քաղաքներու շարքին մէջ:

«Ժողովրդական» կոչուած սեփականաշնորհումները որոնք կը կատարուին ժողովուրդին բաշխուած յատուկ կտրօններու միջոցով, զարկ տուած են ոճիրներու բազմացումին: Ներդրումի մեծ կարողութիւն ունեցողներ սկսած են ժողովուրդէն ոչինչ գիներով գնել զանոնք ու տիրանալ գործատուներու: Անոնց յատկանշական մէկ օրինակը կը նկատուի Մուրմանսկի մէջ ձկնորսութեան հսկայական ընկերութեան մը քանի մը տասնեակ միլիոն ռուբլիով սեփականաշնորհումը, մինչ իրական արժէքը 5 միլիառ տոլար գնահատուած է: Այս տեսակի գնումները պատերազմական գործողութիւն կը նկատուի ու «Իզվեստիա»-յի բնորոշումով կը կատարուի «օրէնքով գործող գող»երու կողմէ:

Յունիս 14-ին, Ելցին հրամանագիր մը ստորագրած է բնակչութիւնը կազմակերպուած ոճիրի ու աւազակութեան դէմ պահպանելու կոչուած արտակարգ միջոցներու մասին: Ան կ'արտօնէ 30 օրուան բարձրացնել հսկողութեան տակ պահելու ժամանակը, ինչպէս նաեւ դրամատնային հաշիւներու քննութիւնը, առանց նախապէս զգուշացնելու: Դուման մերժած է վաւերացնել այս հրամանագիրը, սակայն նախագահը փոփոխութեան ենթարկած չէ զայն: Ու ներկայիս ամէն մարդ համոզուած է որ ան երբեք պիտի չկիրարկուի:

Մոսկուայի մէջ դրամական մարզը հետզհետէ կ'իյնայ մաֆիայի ձեռքը, վըտանգաւոր կացութիւն ստեղծելով: Արեւմուտքն ալ որ սկիզբը աւելի լայնախոհ էր ռուս նոր հարուստներուն հանդէպ, սկսած է զգուշանալ անոնց «աղտոտ» դրամէն: Կ'ըսուի որ ռուսական մաֆիան մօտ ատենէն աւելի լայն չափերու պիտի հասնի, քան Թմրեցուցիչի միջազգային ցանցը: Ռուս կառավարութենէն կը սպասուի որ անհրաժեշտ քայլերու դիմէ գոնէ արտասահմանի մէջ ռուսական դրամատուներուն նուազագոյն վարկ մը ապահովելու համար, բայց ի՞նչպէս: Կը խօսուի ռուսական ԷՖ - ՊԻ - ԱՅ-ի մը ստեղծումին մասին, սակայն ատիկա ժամանակի կը կարօտի:

1996-ի ընտրութեան պարագան հարցերը աւելի կը բարդացնէ: Ելցինի պարտութեան պարագային Կրեմլինի ներկայի կազմը չի կրնար տոկալ: Այսօրուան ընտրանիին մեծ մասին համար վախ կայ որ անոնք բանտին ճամբան բռնեն. այնքան ակներեւ են իրենց իշխանութիւնը չարաշահելու եւ հարստութիւն դիզելու անոնց արարքները ու այնքան բազմաթիւ: Շումէյկօ առաջարկած է որ ընտրութիւնը երկու տարի յետաձգուի, բայց ընդդիմութիւնն ու գաղափարական մեծամասնութիւնը մերժած են զայն: Ելցին խոհեմութեամբ չարժած է թէեւ, սակայն կրնայ 1996-ի ընտրութեան նախօրեակին իւրացնել այդ գաղափարը: Միւս կողմէ, ընդդիմութիւնը տըպաւորիչ անձնաւորութիւններու մեծ նեղութիւն ունի:

Այս կացութեան առջեւ, մասնագէտներ կը մտածեն թէ մեծ դրամատուներու վարկը վայելող թեկնածու մը, ինչպէս Մոսկուայի քաղաքապետը, կրնան ընտրուելու առիթ ունենալ: Այս մասնագէտները սակայն նախատեսած չէին Ժիրինովսկիի մը յաջողութիւնը ու նկատի չեն առներ զօր. Լեպէտի նման թեկնածուներու պարագան որոնք կրնան առանց նիւթականին նեցուկին յաջողիլ, պարզապէս խոստանալով օրէնքին ու կարգուկանոնին հաստատումը:

ԲԱՂՀԱՆ

ՏԻԿԻՆ ԳԱՅԵԱՆԷ ԿԱՆԱՅԵԱՆԻ (ԴՐՕ) ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ ՆԱԽԱԳԱՀ Լ. ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ

ԽՄԲ. -- «Հայրենիք» շաբաթաթերթի Հոկտ. 6-ի թիւէն կ'արտատպենք («Մեր նամակատուփէն» բաժին) հետեւեալ նամակը զոր Դրոյի այրին գրած է խմբագրութեան, նախագահ Տէր Պետրոսեանի Դրոյի շիրիմին տուած այցելութեան առընչութեամբ («Յառաջ», Օգոստոս 18):

***

Յարգելի խմբագիր «Հայրենիք»ի

Շատ կը ցանկամ որ իմ այս մտածումներս լոյս տեսնեն «Հայրենիք»ի յաջորդ թիւով: Նամակս կը վերաբերի Օգոստոսի 14-ին, Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Լեւոն Տէր -- Պետրոսեանի, իմ ամուսնոյս, ազգային հերոս Դրոյի գերեզման այցելութեան:

«Հիմա կը տեսնե՞ս որ երկար ապրիլը կ'արժէ» բացագանչեց ընկերուհիս Արմինէն, երբ լուրը առաւ Հայաստանի Նախագահ Լեւոն Տէր -- Պետրոսեանի այցելութիւնը Դրոյի գերեզմանին:

Օգոստոսի 14-ի կէս գիշերին, զաւակս Մարտիկ գիս արթնցուց ըսելով, Վաղն առաւօտ, Հայաստանի Նախագահը Դրոյի գերեզմանը պիտի այցելէ, կանուխ պատրաստուէ՛ մամա: Դուն ալ պիտի ընկերանաս մեզի:

-- Ես չեմ կարող գալ, հակառակ ջերմ փափաքիս, այդ ուժը չունեմ:

-- Ջանա՛ մայրիկ, անպայման պէտք է գաս:

Առաւօտեան ժամը 6-ին սկսայ պատրաստուիլ: Ինծի համար դժուար էր. ապրումներու մէջ էի: Հակառակ 95 տարիներու ծանրութեան, արդէն որոշուած ժամուն պատրաստ էի:

-- Մամա՛, ըսաւ Մարտիկը, ինչո՞ւ կը վախնաս: Աստուած մի արասցէ, եթէ յանկարծ իյնաս ու մեռնիս, բացառիկ երջանիկ մահ մը պիտի ըլլայ այդ՝ ամուսնոյդ, Դրոյի շիրիմին քով եւ Հայաստանի նախագահի ներկայութեան, կէս կատակով, կէս քաջալերանքով, ըսաւ Մարտիկ:

Ժամը 7.45-ին, Մոնթ Օլըրն գերեզմանատունն էինք: Այնտեղ էին արդէն Ամերիկայի արեւելեան թեմի եւ Գանատայի առաջնորդ Գեր. Մեսրոպ Արք. Աշճեան, նախագահի ընդունելութեան յանձնախումբի անդամներ, Կազմակերպիչ յանձնախումբի ներկայացուցիչ իրաւաբան Արամ Գալուստեան եւ մեր ընտանիքի անդամներ:

Կէս ժամ վերջ հասան նախագահն ու առաջին Տիկինը իրենց շքախումբով: Անոնք մեզի մօտեցան ջերմ ու հարազատ, կարծես հին ծանօթներ ըլլայինք: Յանձնախումբի անդամներէն մէկը փունջ մը վարդ յանձնեց նախագահին: Ան վարդ մը պոկեց փունջէն եւ ծնրադիր դրաւ հերոսի շիրիմին վրայ: Վայրկեանը տպաւորիչ էր եւ յուզիչ: Ներկայ Հայաստանի նախագահը կը խոնարհէր հայրենիքի ազատութեան համար յարատեւ պայքար մղած Դրոյի շիրիմին վրայ: Ինծի կը թուէր թէ նախագահը մտովին կ'ըսէր, -- Երազդ իրականացաւ, սիրելի Դրօ: Մենք ունենք հիմա ազատ եւ անկախ Հայաստան, իսկ մնացեալը ժամանակի եւ Աստուծոյ օգնութեամբ կը լինի:

Այս յուզիչ երեւոյթին դէմ յանդիման, ինծի համար անկարելի էր չգնահատել նախագահին միասնականութեան ոգին: Թող այս քայլը օրինակ ծառայէ համայն հայութեան, Հայաստանի թէ Սփիւռքի: Սրտանց կը մաղթեմ մեր յարգելի նախագահին եւ սիրելի Առաջին Տիկնոջ առողջութիւն եւ երկար կեանք: Սիրելի նախագահին պողպատեայ կամք եւ իրականացում իր նպատակներին՝ ի սպաս մեր աննման Հայ ժողովուրդին:

Յարգանքներով

«ՀԱՅՐԵՆԻՔ»ի
Ընթերցող եւ բարեկամ
ԳԱՅԵԱՆԷ ԿԱՆԱՅԵԱՆ

Սեպտեմբեր 28, 1994

ԵՐԵՒԱՆ — ՀԵՌԱՏԻՊ — ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

ԱՅՍ ԱՆԳԱՄ ԱԼ ԿՐԱԿ՝ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԷՆ

Նոյեմբեր 15-ի իրիկունը, ադրբէջանական բանակի միաւորներուն թիրախ դարձած է Հայաստանի հարաւ - արեւմտեան սահմանային շրջանը: Ժամը 20.30-էն սկսեալ շուրջ մէկուկէս ժամ Նախիջեւանեան կողմէն զանազան զէնքերով գնդակոծուած են Արարատի շրջանի Զանգակատուն բնակավայրի պաշտպանութեան դիրքերը եւ մերձակայ վայրերը: Հայկական կողմը չէ հակադարձած:

***

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

Երեւանի մէջ, Նոյեմբեր 21-ին, Եգիպտոսի առեւտուրի մշտական կեդրոնին մէջ բացումը կատարուած է եգիպտական ապրանքներու ցուցահանդէսին: Այս առթիւ Հայաստան այցելած է նաեւ եգիպտական պատուիրակութիւն մը, գլխաւորութեամբ՝ Արդիւնաբերութեան նախարարին: Երկու երկիրներու միջեւ առեւտրական կապերու եւ համագործակցութեան զարգացման նպատակով բազմաթիւ հանդիպումներ ալ նախատեսուած էին պատուիրակութեան եւ հայկական կողմէն պատկան անձերու միջեւ:

***

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 80-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ ՓԱՍՏԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՐՔ

Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիայի հրատարակչութիւնը ցեղասպանութեան 80-ամեակին առթիւ լոյս կ'ընծայէ պատմութեան դոկտոր Վարդգէս Միքայէլեանի «Հայկական հարցը եւ Հայոց ցեղասպանութիւնը Թուրքիոյ մէջ 1913 - 1919 թուականներուն» գիրքը, որ իրականութեան մէջ գերմանական փաստաթուղթերու ժողովածու մըն է: Հոն տեղ կը գտնեն ցայսօր չհրապարակուած 3800 դիւանական նիւթեր, որոնց մէջ պետական փաստաթուղթերու կարգին կան նաեւ գերման քաղաքական գործիչներէ տպաւորութիւններ, վկայութիւններ, զեկուցումներ եւայլն:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Ինչպէս հեռու էինք արդէն Եւրոպայէն, ամոյն եւ տխուր մթնոլորտներէն, ինքզինքս կը զգայի պզտիկ աղջիկ, միամիտ եւ ազատ եւ ինչ որ հոն հոծ դրադարաններու մէջ ժամերով ջանացած էի ուսանիլ, ինչ որ համալսարանին յոգնած շըրթունքներով եւ անարիւն դէմքերով վարպետներ աւանդած էին ինծի, բոլորն ալ մոռցած կը թուէի, բոլորովին մոռցած, երջանիկ եւ ապահով տգիտութեան մը մէջ ապաստանած եւ ամբողջ հոգիս լեցուած Արեւելքի կախարդիչ հրապոյրովը:

Թեւէս վար կախուած էր սանդալի հատիկներէ կազմուած երկայն համրիչ մը. երբեմն կը ներշնչէի անոնց անօրինակ եւ խորհրդաւոր բուրմունքը որ տարտամ զգայնութիւնը կուտար բաղնիքներու հեշտագին եւ չոգեպատ մթնոլորտներուն մէջ ծածանող բուրմունքին:

Մզկիթէն դուրս արեւը իր վերջին եւ շեշտակի ճառագայթներով վերստին ողողեց մեզի. դիմացնիս երկայն եւ փոշիէ ճերմակ ճամբայ մը կ'երկարէր որուն երկու կողմը քով քովի կրպակներ միրգերու եւ կանանչեղէններու գունագեղ եւ մեզի համար անսովոր դարձած առատութիւն մը կը ցուցադրէին:

Տարօրինակ զուգադիպութեամբ մը այդ միջոցին եւրոպական տարազ կրող ոչ մէկ մարդ չի խանգարեր շուրջի նկարչավայել ներդաշնակութիւնը. երկու տէրվիշներ հեռուէն կը յառաջանան պատկառանքով եւ իրենց ետեւէն արդէն կ'ընդնշմարենք Պիւլպիւլ տէրէսիի եզերքը տարածուող գերեզմաննոցի նոճիներուն մթութիւնը:

Չեմ գիտեր ինչ մը կայ խանդավառ մեր նայուածքին մէջ որ ամէնքը մեզի կը դառնան եւ հետաքրքրուած կը նային մեր աչքերուն մէջ:

Քանի մը մանկիկներ ճերմակ քօղերով գլուխնին ծածկած եւ թոյլ ու նկարէն էնթարիներ հագած խմբովին կը խաղան. ինչպէ՛ս իրենց ճռուողիւնը երկայն ատենէ ի վեր չլսուած երգի մը պէս քաղցր է ինծի եւ ինչպէ՛ս պիտի ուզէի իրենց ըսել երկարօրէն, թէ որքա՛ն ցանկացած էի զիրենք տեսնել:

Ամէն բան անսովոր պերճանքի եւ շքեղութեան մը մէջ է, որովհետեւ արեւը իր ոսկին ամէն տեղ դրած է եւ մինչեւ հոն փլած պատի մը տակ կըկտուած փաքիրին ցնցոտիները կ'ոսկեզօծէր ոչ մէկ տգեղութիւն պիտի կրնար դիմանալ տիրական արեւին:

Բայց հետզհետէ քանի կը յառաջանայինք՝ անիկա իր ճաճանչները կ'ամփոփէր պղնձագոյն եւ շողշողուն հորիզոնին վրայ եւ Ոսկեքաղաքը կը տժգունէր, կը տժգունէր ու հեռուէն գորշ եւ մթին ստուեր մը կը յառաջանար զայն ծածկելու համար այրիի մը պէս:

***

Քանի մը օրուան հանդիստ ճերմակ, մաքուր տունի մը մէջ. ամէն կողմ միօրինակ սպիտակութիւն մը, վարագոյրները, բազմոցները, պատերը, ամէն բան. դիմացը լքուած եւ ընդարձակ պարտէզի մը մէջ հսկայ եղեւին մը իր եռանկիւնաձեւ հասակը կը ցցէ. օրը քանի մը անգամ զոյգ մը խոշոր եւ սեւ թռչուններ, կապոյտ կուրծքերով կուգան կը թառին գագաթին վրայ եւ քանի մը վայրկեան թեւերնին տարածուած մնալէ ետքը հոն՝ կը թռչին կը հեռանան:

Այդ բարձրութեան եւ ջինջ կապոյտ հորիզոնին վրայ իրենց տարփանքը հանդիսաւոր բան մը ունի և երկար ատեն իրենց ճռչող աղաղակը կը լեցնէ բիւրաւոր պզտիկ ճճիներու բզզիւնը. սարդի թելեր՝ ծառին անդին կը թրթռան լուսաւոր գիծերու պէս եւ բզէզները իսկ կայծերու կը նմանին, այնքա՛ն իրենց փոքրիկ եւ թափանցիկ թեւերը եւ մարմինները ոսկեզօծուած են արեւոտ մթնոլորտէն: Օրեր, օրեր կրնայի մնալ այսպէս աչքերս յառած թեթեւ հովէն տարուբերուող ոստայններուն ճկուն, եւ դիւրաթեք բոյսերուն եւ խոշոր եղեւինին:

Բարեկամս յաճախ ինծի կ'ըսէ որ եթէ հին ժամանակներու մէջ ծնած ըլլայի, արեւին պաշտամունքին նուիրուած քրմուհի մը կ'ըլլայի ապահով:

Այդ գաղափարը ինծի մտածել կուտայ եւ երեւակայութեամբ կը տեղափոխուիմ դարերու մէջէն մարդկութեան առաջին դեղեւող քայլերուն եւ ինքզինքս կը գտնեմ Առաջին Աստուծոյ արեգակին երկրպագուներուն մէջ:

Ահաւասի՛կ, դաշտեր, դաշտեր, կանանչներով ծածկուած եւ եզերուած լեռնաշղթայի մը գագաթներուն տողանցումովը որոնց ետեւէն արեւը կը բարձրանայ յամրօրէն իր վարդագոյն եւ ոսկեգոյն երանգներով օծելու երախտապարտ եւ ջերմեռանդ ամբոխի մը ճակատները եւ ահա բանաստեղծութիւններով լեցուած եւ մանկական հոգիներուն մէջէն փառաբանութիւնը կը բարձրանայ հզօր, խանդավառ եւ խոնարհ:

-- Արդար Արեգա՛կ ... լուսաւորէ մեզի ...:

(Շար. 2)

Տէր եւ Տիկին Անտրէ Եոթիքարտաշեան,
Տէր եւ Տիկին Արման Եոթիքարտաշեան,
Տէր եւ Տիկին Ժան-Ֆրանսուա Վերնոթ,
Տէր եւ Տիկին Ալպերթ Ճուլիանի,
Օլիվիա, Գլօտին, Ժիւսթին եւ Նիքոլա Եոթիքարտաշեան,
Ֆլորինա, Գարոլին, Նիքոլա,
Ուղունեան, Անդրէասեան, Քրիսթէն եւ Զարդարեան ընտանիքները,
Տիկին Նուէր Եոթիքարտաշեան,
Օր. Հերմինէ Եոթիքարտաշեան,
Տիկին Ժինէթ Առաքելեան,
Տիկին Փօլին Թէրզեան
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ-մօր, նանիին եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ՍԱԹԵՆԻԿ ԵՏԻՔԱՐՏԱՇԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Թադէոսեան)

մահը որ պատահեցաւ Նոյեմբեր 21-ին, 89 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Նոյեմբեր 25-ին, ժամը 10·30-ին Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Եկեղեցին
15, rue Jean-Goujon, Paris 8e

Ըստ ողբացեալին փափաքին ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ։ Նուէրներ նախընտրաբար՝ Կապոյտ Խաչին, Դպրոցասէրին, Աղքատախնամին եւ ԻՒՄԱՖ-ին։

André Yedikardachian
134, rue Hoche, 93100 Montreuil

«ՅԱՌԱՋ». -- Մեր ցաւակցութիւնները Տէր եւ Տիկին Անտրէ եւ Արման Եոթիքարտաշեանի։

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ
— 125 —

ԳՐԱԿԱՆ - ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Անլռելի Զանգակատուն
-- Պարոյր Սեւակ --

Կիրակի, Դեկտ. 4, ժամը 17·30-ին

Մայր Եկեղեցւոյ մէջ
339, avenue du Prado — Marseille

Զեկուցում՝
ԽԱՉԻԿ ԵՂՄԱԶԵԱՆ
Արտասանութիւն՝
ՍՈՒՐԷՆ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ
ԳԱՅԵԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ջութակ՝
ՅԱԿՈԲ ՇԻՐԻՆԵԱՆ
Նկարիչ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Մուտքը ազատ է։

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

CYCLE D'HISTOIRE ET DE CIVILISATION

Premier volet du cycle de conférences 1994-95, proposé par l'UGAB *Paris — Ile-de-France*

«LA PREMIERE REPUBLIQUE D'ARMENIE 1918 — 1920»

par Mme Anahide TER-MINASSIAN
Historienne

Vendredi 25 Novembre à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
(M° Courcelles)
Tél. : 42. 27. 12 26

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ
Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏԱՐԱԳ, ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ
ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Սէն - Ժերոմի եւ Շրջակայքի Ս. Սահակ -- Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը կը ծանուցանէ թէ Եկեղեցւոյ շինութեան 64-րդ եւ Անուանակոչութեան 61-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը տեղի պիտի ունենայ Նոյեմբեր 27, Կիրակի օր։

Այս առթիւ կը կատարուի հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն հոգիներուն համար Եկեղեցւոյս հոգեւոր Հովիւներուն, սպասաւորներուն, հիմնադիրներուն, Թաղական խորհուրդի անդամներուն, Օժանդակ Տիկնանց Միութեան անդամուհիներուն եւ բոլոր անոնց որոնք նիւթապէս, բարոյապէս, կամ ֆիզիքապէս սատարած են Եկեղեցւոյ շինութեան եւ այսօր առ յաւէտ բաժնուած են մեզմէ։

Պատարագը եւ հոգեհանգստեան պաշտօնը կը մատուցանէ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՊԵՔՃԵԱՆ
Առաջնորդ Հայոց Գերմանիոյ
որ կը կատարէ Մատաղօրհնութիւնը։

Արարողութեանց աւարտին՝ ճաշկերոյթ մը տեղի պիտի ունենայ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ։

Կը խնդրուի Թաղին եւ շրջակայքի ժողովուրդէն իր ներկայութեամբ յարգել յիշատակը Թաղիս Նախնեաներուն։

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 300 Francs. -
M. Raymond Kevorkian, M Paul Leblebidjian, SARL M.S.R., M. Joseph Mardodian, M. Massin-Mme Sonia Daghildjian, M. Yves Menjset,M. Copernic Milauchian, M. Vaghinag Miskdjian (2 fois), Mlle Claire Moutafian, M. Albert Panossian, M. Marc Papazian, Mlle R. Semerdjian, M. J. Soukiassian, M. Pierre Toutdjian, Mme Vartanian-Nranian, SARL Vidéo-Vision;

— 294 Francs. -
Mlle Nadine Touchet;

— 270 Francs. -
M. Gabriel Dusmez, M. Joannes Manoukian (3 fois), M. Kévork Satchlian (2 fois);

— 250 Francs. -
M. Jacques Aharonian (2 fois), Mme Aghavnie Avedissian, M. et Mme Kégham Baronian, M. Jean Bedoyan, M. et Mme Hugo Beerens.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

U.G.A.B. - *Marseille*

Union Générale Arménienne de Bienfaisance de Marseille et Azadakroutioune

vous invitent à assister
à la présentation du film

«LES DERNIERS ROIS D'ARMENIE»
CILICIE XIIe — XIVe SIECLE

par **Claude MUTAFIAN**

Projection — Débat — Signature

Jeudi 24 Novembre
à 20 heures 30 précises

au 327, Bd Michelet, Marseille 9e

—— Entrée libre ——

Collecte de livres

Le C.R.D.A. collecte tous les jours et les samedis matins de 10h à 13h au 36, rue de Trévise, Paris 9e des livres, revues, journaux en langue française ou étrangère, afin d'approvisionner les écoles et universités d'Arménie ainsi que la librairie en langue française qu'elle va ouvrir à Erevan avec l'Association du 7 Décembre 88.

Cette librairie par le biais de l'échange de livres permettra aussi d'approvisionner en ouvrages arméniens les autres centres de la Diaspora ainsi que les écoles communautaires d'Europe.

Nous collectons aussi tous manuscrits ou mémoires des rescapés du génocide ou textes ayant trait à notre mémoire collective ainsi que thèses, photos, engregistrements, films qui seront stockés et envoyés en Arménie.

Les camions du 7 Décembre 88 arriveront dans la semaine du 14 au 20 Novembre et repartiront quelques jours après.

Nous avons besoin de soutien financier.

Tél. : 42 46 05 58
Fax : 42 46 33 78.

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures dans la salle de l'église arménienne de Beaumont,
organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

Մայր Եկեղեցւոյ Տիկնանց Յանձնախումբի եւ Երիտասարդաց Մարմնի
Վ Ի Ճ Ա Կ Ա Խ Ա Ղ Ը
Կիրակի, Դեկտեմբեր 18, ժամը 15-ին
Սահակ - Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնը
«Ա. Զօրաշեան» սրահը։

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտտոյի «Լէօլա Սասունի» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ՝

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ ՄԸ

Մշակոյթի Տան մէջ՝
12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er
Կիրակի, Նոյեմբեր 27, կէսօրէ վերջ,
ժամը 15-ին։
Բազմազան նուէրներ։

RECHERCHE

L'ECOLE TEBROTZASSERE
1, Boulevard du Nord
93340 LE RAINCY

RECHERCHE
UN(E) CUISINIER(E)
demeurant secteur *Arnouville, Gonesse de préférence.*

Séjour de SKI
à Bellefontaine

Pour la première fois la Croix Bleue des Arméniens de France organise un séjour de ski à Bellefontaine du samedi 18 Février au Samedi 25 Février pour les enfants de 9 à 14 ans.

Les frais de séjour s'élèveront à 2.500 F. et comprennent :
— le transport en car A / R;
— la pension complète;
— les cours de ski;
— la location du matériel de ski;
— les remontées mécaniques;
— l'assurance.

Pour la région parisienne, toutes les inscriptions se feront auprès du secrétariat du Conseil d'Administration :
17, rue Bleue 75009 Paris
Tél. : 48 24 46 57 de 9h à 14h

Pour le Centre France, contacter Mme Ankiné Ghazarian au :
78 97 08 81 ou bien adressez-vous aux sections.

Date limite d'inscription :
30 Décembre.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Paris
«Archalouise Tathéossian»

reprend

à compter du Mercredi 23 Novembre ses cours du soir de langue arménienne pour les adultes

chaque mercredi à la M. C. A.
17, rue Bleue, Paris 9e

Inscrivez-vous auprès de :
Vartanouche ESENCE 48 71 22 77
qui vous donnera tous renseignements utiles.

CONCERT
au PALAIS DES ARTS ET DES CONGRES — Issy-les-Moulineaux
25, avenue Victor Cresson
VENDREDI 16 DECEMBRE à 20 heures 30
LE CHŒUR MIXTE ARMENIEN DE PARIS
SIPAN - KOMITAS
présente

NAISSANCE DE DAVID DE SASSOUN

d'après H. OSHAGAN
Fresque musicale pour Soli, Chœurs et Orchestre de
Garbis APRIKIAN
Sous la présidence d'honneur de *M. André SANTINI*
Ancien Ministre, Député-Maire d'Issy-les-Moulineaux
Solistes: Fabienne CHANOYAN, *Soprano* — Anna KARAKAYA, *Mezzo-soprano*
Armand ARAPIAN, *Baryton* — Armen TER-BARSEGHIAN, Basse.
Chœurs: SIPAN-KOMITAS, ROLAND DE LASSUS, PETITS CHANTEURS DE L'ECOLE ARMENIENNE TEBROTZASSERE
Orchestre symphonique : BELL'ARTE
L'ensemble sous la direction de *GARBIS APRIKIAN*
Avec le soutien du Conseil Général des Hauts-de-Seine.
Places numérotées : 150 F. — Pour les moins de 18 ans : 120 F.
Vente de billets sur place une heure avant le concert, ainsi qu'auprès des membres de la Chorale Sipan-Komitas.
Réservations et renseignements : 46 42 70 91 ou 46 45 60 90 et 47 20 71 10.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 24
JEUDI 24 NOVEMBRE 1994

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 5,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
-- FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69րդ ՏԱՐԻ - Թիւ 18.466 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 69e ANNEE — N° 18.466

ՎՐԱՍՏԱՆ ԱՌԱՆՑ ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՈՉ ՄԷԿ ԿԱՌԱԽՈՒՄԲ ԿԸ ՄՏՆԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Քանի մը օր է (Նոյ. 18-էն ի վեր) որ Վրաստան բոլորովին զրկուած է ելեկտրականութենէ եւ ծանր հետեւանքները կը կրէ Հայաստան, ուր Նոյ. 23-ին դեռ ոչ մէկ կառախումբ կը մտնէր, այսինքն բեռնատար կառախումբերը անշարժացած էին: Հոկտեմբերէն ի վեր կազ չի հայթայթուիր Վրաստան որովհետեւ կուտակուած պարտքերը (Թիւրքմէնիստանի) 400 միլիոն տոլարի հասած են, դեռ ուրիշ մեծ գումար մըն ալ կը պարտի Ռուսաստանի, ուրկէ կ'անցնի Թիւրքմէնիստանի կազը:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 21 / 22)

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԷԻ ՆԻՍՏԷՆ

Նոյեմբեր 19-ին Մոսկուայի մէջ իր անդրանիկ նիստը գումարած է ԱՊՀ-ի միջպետական տնտեսական Կոմիտէն: Օրակարգին, Հայաստանը շահագրգռող ամէնէն կարեւոր հարցը եղած է Թիւրքմէնիստանի կազը որ այլեւս չի հասնիր կովկասեան երկիրները: Տնտեսական Կոմիտէն քննարկելէ ետք պարագան, որոշած է անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնել, այդ ուղղութեամբ Ուզբէկիստանէն պահանջել Թիւրքմէնական կազին դէպի Կովկաս առաքման ապահովումը:

* * *

ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՒՏՈՒՐԸ

1994-ը շատ նշանակալից տարի է Հայաստանի արտաքին առեւտուրին համար: Արդարեւ, առաջին 8 ամիսներու տուեալներով արտածման եւ ներածման ծաւալները 40%-ով կը գերազանցեն անցեալ տարուան թիւերը: ԱՊՀ-ի միւս երկիրներուն մէջ այս ցուցանիշը 70%-ը չանցնիր:

* * *

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նախագահ Լ. Տէր - Պետրոսեան Նոյ. 18-ին ընդունած է Ղազախստանի եւ Կիրգիզստանի մէջ Հայաստանի առժամեայ գործավար Արման Մելիքեանը: Հանդիպումին արծարծուած են Ալմա - Աթայի հայկական դեսպանութեան աշխատանքներուն եւ այդ երկիրներուն հետ Հայաստանի յարաբերութիւններուն առնչուող հարցեր: Ա. Մելիքեան նախագահին կատարած է նաեւ Տաճիկստանի վերջին իրադարձութեանց մասին տեղեկատուութիւն. նախագահական ընտրութեանց եւ սահմանադրական հանրաքուէի առթիւ ան որպէս դէտ, պաշտօնապէս կը ներկայացնէր Հայաստանը:

* * *

Նոյեմբեր 18-ին, Բ. Արարքցեան ընդունած է Հայաստանի ռուս դեսպան Ա. Ուսնովը, որուն շնորհակալութիւն յայտնած է Հայաստանի երկրաշարժի գօտիներուն ի նպաստ Ռուսաստանի Դաշնակցային Խորհուրդին եւ Դումային նախաձեռնած կարգ մը միջոցներուն համար: Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդին նախագահը դեսպանին յանձնած է նաեւ մէկական ուղերձ, հասցէագրուած՝ Վլ. Շումէյկոյի եւ Ի. Րիփկինի:

* * *

Նոյն օրը վարչապետ Հ. Բագրատեան ալ հանդիպում մը ունեցած է Միացեալ - Նահանգներու լիազօր դեսպան Հարի Կիլմորին հետ:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 23-ԻՆ, գործադուլի զանազան շարժումներ կային հանրային սպասարկութեանց մէջ: Երկաթուղին շատ անհաւասար կերպով կը գործադրէր գործադուլը եւ ըստ կայարաններու երբեմն բնականոն էր (Սէն - Լազառ), կամ խանգարուած տարբեր համեմատութիւններով: Մեթրոյին համար, գործադուլը կը կիրարկուէր ժամը 10-էն 15, հանրակառքերու երթեւեկը ապահովուած էր 70% համեմատութեամբ: Այս շարժումներու կողքին, կային նաեւ հինգ ցոյցեր. -- ա) փոխադրութեան եւ շրջապատի սենտիքաներ, բ) թղթատար, գ) երկաթուղի, դ) պաշտօնատար, ե) հանրակառք, մեթրօ: Գլխաւոր դրդապատճառները կը վերաբերին աշխատանքի ապահովութեան, հանգըստեան թոշակին, արդիականացումին եւ աշխատավարձքին:

ՆԱՓՈԼԻԻ մէջ, Նոյեմբեր 23-ին վերջ գտաւ մաֆիայի դէմ պայքարին վերաբերող միջազգային ժողովը (Հայաստանի կողմէ կը մասնակցէր Ներքին Նախարար՝ Վանօ Սիրադեղեան): Կազմակերպուած ոճիրը որ հսկայ համեմատութիւններ առած է օրակարգի նիւթն էր եւ իւրաքանչիւր ներկայացուցիչ իր երկրին պատկերը պարզած է: Չինաստան կը գտնէ որ ոճրագործութիւնը աւելցած է արտաքին աշխարհին բացուելուն հետեւանքով: Երկիրը 150 հազար ոճրային միութիւններ ունի և 570 հազար ալ «մասնաճիւղ»: Ռուսաստան չընդունիր արեւմտեան լրատուներու չափազանցեալ գնահատումները ոճիրի ծաւալման մասին: Կիպրոս կ'ըսէ թէ թմրեցուցիչի շահատակութիւնը աւելցած է կղզին հիւսիսը, որ Թուրք զինուորական հակակշռի տակ է: Իրան ինքզինք զոհը կը գտնէ ահաբեկչութեան՝ «որու նպատակն է զրկել պարսիկ ժողովուրդը իսլամական Հանրապետութեան յաղթանակէն»: Պոսնիոյ վիճակը շատ գէշ է, քանի պատերազմը միշտ զարկ կուտայ ոճիրի եւ թալանի: Զուիցերիա չի մտահոգուիր, ոչ իսկ մաֆիական թափանցումէ, բայց կ'ընդունի որ քաշողականութիւն մը ունի դրամական դետնի վրայ:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԻՈՒԹԵԱՆ երկիրներուն բնակիչ ոչ անդամ երկիրներու քաղաքացիները, 1995 Յունուար 1-էն, ազատ շրջագայութեան իրաւունք պիտի ունենային այդ երկիրներուն - բացի Անգլիայէն, Իռլանտայէն, Դանիայէն - մէջ. այս կարգադրութեան սպասող երկիրներէն էր Թուրքիան որ յատկապէս Գերմանիոյ, Ֆրանսայի եւ Հոլանտայի մէջ երկու միլիոնէն աւելի քաղաքացի ունի: Ազատ շրջագայութեան իրաւունքը, սակայն, յետաձգուած է Ֆրանսայի դիմումով երբ ըսուած է որ տակաւին աւարտած չեն անհրաժեշտ թէքնիք սարքաւորումներու զետեղումները, սահմանային անցքերը հակակշռելու համար:

ԻՏԱԼԻՈՅ ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ՝ Սիլվիօ Պէրլուսքոնի չուզեր հրաժարիլ եւ կը պնդէ իր անմեղութեան վրայ, հակառակ բացուած դատական քննութեան կաշառակերութեան համար, 1991 - 92 տարիներուն: Հարցը կը վերաբերի Պէրլուսքոնիի պատկանող երկու ձեռնարկներու՝ Մոնտատորի հրատարակչատունը եւ ապահովագրութեան Մետիոլանում Վիթա որոնք կաշառած են ելմտական սպասարկութիւնները: Միւս կողմէ, Նոյեմբեր 22-ին, իտալական լիրը անկումի իր բոլոր մրցանիշները կոտրած է:

ԹԱՍԼԻՄԱ ՆԱՍՐԻՆ, ի վերջոյ տասնօրեայ այցելութիւն մը կը կատարէ Ֆրանսա: 1200 ոստիկան պիտի հսկեն իր ապահովութեան: Ծանօթ է որ պանկլատէշցի գրագիտուհին մահուան դատապարտուած է իր երկրին իսլամապաշտներուն կողմէ եւ քանի մը ամիս է Շուէտ ապաստանած է: Սկզբունքով Փարիզ պիտի գար Հոկտեմբերին, բայց, Ֆրանսա միայն 48 ժամուան վիզա կուտար եւ Նասրին կը մերժէր: Այդ հարցը բաւական աղմուկ հանած էր եւ Ժիւփէ ու Փասքուա իրարու վրայ ձգած էին պատասխանատուութիւնը: Այս անգամ տասը օր պիտի մնայ եւ Պետութեան ղեկավարի պաշտպանութիւն պիտի վայելէ:

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ նախագահը՝ Ժելեւ պաշտօնական հիւրն էր Ֆրանսայի: Նոյ. 21-ին իրեն ի պատիւ ճաշ մը տուաւ նախագահ Միթերան 200 հրաւիրեալներու մասնակցութեամբ ի շարս որոնց՝ Սիլվի Վարդան: Պալատիւրի հետ տեսակցութեան ընթացքին նախագահ Ժելեւ խնդրեց որ Ֆրանսա տնտեսական աւելի մեծ օժանդակութիւն կատարէ:

ԱՐԱՖԱԹ արտայայտուելով Կազայի ձայնասփիւռի կայանէն զգուշացուց բոլոր անոնք որոնք կը փորձեն ինքնավար հողամասերու բնակչութիւնները լարել պաղեստինեան իշխանութեան դէմ: Բացարձակապէս տէր չեղաւ Ուրբաթ օրուան (Նոյ. 18) միջադէպերուն եւ նոյնիսկ խնդրոյ առարկայ ըրաւ Իսրայէլի հետ խաղաղութեան գործընթացին դանդաղութիւնը:

ՄԵԹՐՈՅԻ Կառ տիւ Նոռ կայարանի քարափին վրայ, Նոյ. 22-ին, ճամբորդ մը սպաննուած է, որովհետեւ մերժած էր գլանիկ մը տալ: Ոճրագործը անմիջապէս զէնքը հանած է եւ կրակած: Քիչ ետք ձերբակալուած է եւ խոստովանած որ «յիմարութիւն մը գործած է»:

ՖՈՐՈՒՄԻ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՍՈՒԼԻՍԸ ԴԵԿՏ. 14-Ի ԴԱՏԻՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

Ֆրանսահայ ընկերակցութիւններու Ֆորումը որ ձեռնարկած է պատմաբան Պ. Լէուիսի դէմ Բ. դատի մը, Նոյեմբեր 22-ի տասւօտուն մամուլի ասուլիս մը կազմակերպած էր Ռուայլ Մոնսօ պանդոկին մէկ սրահին մէջ: Աւելի քան քսան լրագրողներու ողջոյնի խօսք ուղղեց նախ Ֆորումի նախագահ Գեղամ Գեւոնեան. ըսելէ ետք թէ դատը բացուած էր Ֆորումին ու ԼԻՔՐԱյի (Ցեղասպանութեան ու Հակահրէութեան դէմ միջազգային լիկա) կողմէ, համառօտ կերպով ներկայացուց իր գլխաւորած խմբաւորումին բնոյթը, նպատակները, ապա յիշեցուց թէ Պ. Լէուիսի արտայայտութիւնները կը դանցէին պատմաբանի ազատութեան սահմանները, ծանրօրէն վարկաբեկելով հայ ժողովուրդին արժէքները:

Իրմէ ետք խօսք առին երկու փաստաբանները՝ Փաթրիք Քանթէն եւ Տանիէլ Ժագոպի: Առաջինը որ ընդհանուր քարտուղարն է ԼԻՔՐԱյի, «անընդունելի» որակելէ ետք Պ. Լէուիսի ուրացումը, նախ անդրադարձաւ Փարիզի Պատժական 17-րդ դատարանին կողմէ Նոյեմբեր 18-ին արձակուած վճիռին. ըսաւ թէ սխալ է անոր բնոյթէն դատելով յայտնել թէ անօգուտ էր այդ դատը, քանի որ ան առիթ տուաւ որ ֆրանսական ատեան մը հաստատէ թէ 1915-ին Թուրք կառավարութեան կողմէ հայութեան դէմ կատարուածը մարդկութեան դէմ ոճիր էր եւ Լէուիսի պարագան ուրացում է այս իրականութեան: Յետոյ բացատրեց Բ. դատին մեկնակէտը. ան կը հիմնուի օրէնքի այն յօդուածին վրայ որ կը վերաբերի պատասխանատուութեան յանցանքներու: Պ. Լէուիս ուրանալով Հայերու ցեղասպանութեան իրողութիւնը, այդ առումով յանցապարտ դիրքի վրայ է հայ գաղութին հանդէպ:

Իրեն յաջորդեց Տ. Ժագոպի, ըսելով որ Հայերու համար ժամանակը հնչած է «ոչ» ըսելու: Ան բացատրեց թէ Հայերու ցեղասպանութեան ուրացումը կ'առնչուի նաեւ ժամանակակից այլ պարագաներու, ինչպէս Ափրիկէի եւ Թուրքիոյ մէջ պատահածներուն: Այդ պատճառով կարելի չէ անտարբեր մնալ այն մարդոց եւ կառավարութիւններու արարքներուն դէմ որոնք միտում կը յայտնեն «իրենց ուզած ձեւով գրելու պատմութիւնը»: Այդ է պարագան Պ. Լէուիսի որ կը կրկնէ Թուրք կառավարութեան թեզը: Իրաւաբանը շեշտեց թէ Դեկտեմբեր 14-ի դատավարութիւնը պիտի նպաստէ նման պարագաներու կրկնութեան խոչընդոտումին եւ այդ հանգամանքով իսկ, ան անհրաժեշտ է որքան հայկական, նոյնքան նաեւ միջազգային հանրութեան տեսակէտէն:

Իրաւաբաններու երրեակին երրորդ անդամը որ Փաթրիք Տէվէճեանն էր, չկըրցաւ ներկայ գտնուիլ ասուլիսին, այնպէս որ Տ. Ժագոպիի խօսքէն ետք բացուեցաւ հարցումներու բաժինը: Հոս եւս կրկնուեցաւ ֆրանսական ատեանի մը կողմէ Հայերու ցեղասպանութեան եւ անոր ուրացումին ճանաչումի պարագան. Տ. Ժագոպի աւելցուց որ այս առիթով առաջին անգամ ըլլալով Ֆորումին կողմէ ամբողջութեամբ ֆրանսերէնի թարգմանուած է Երիտթուրքերու 1919-ի դատավարութեան վճիռը որով Թուրք պատերազմական ատեանը առաջին սահմանումը ըրած է Հայերու ցեղասպանութեան (առանց այս բառով որակելու) եւ անոր պատասխանատու նկատած երիտթուրք իշխանութիւնը: Իրաւաբանը ըսաւ նաեւ թէ մարդկային զանգուածներ թիրախ առնող ոճիրներու դէմ ոչ կառավարական կազմակերպութիւններու պայքարին քով կայ կառավարութիւններու (յատկապէս Ֆրանսայի եւ Գերմանիոյ) կեցուածքը որ նըկատի կ'ունենայ տնտեսական յարաբերութիւնները ու անոնց սիրոյն լաւ կապեր կը պահպանէին Թուրքիոյ հետ: Այս կեցուածքին կ'օգնէ նաեւ արեւմուտքի այն համոզումը թէ կրօնամոլութեան տարածումին դէմ Թուրքիա ամուր պատուար մըն է: Իրաւաբանը աւարտեց իր խօսքը ըսելով. «օգնեցէ՛ք մեզի թուրք կառավարութեան դէմ մեր պայքարին մէջ, ի նպաստ միջազգային խաղաղութեան եւ մարդկութեան դէմ ոճիրներու արգելումին»:

Հարցին վայել լրջութեամբ կազմակերպուած ասուլիսը աւարտեցաւ ախորժաբերներու բաժակներով: Այս առիթով «Արմէնփաքս»ի կողմէ պատրաստուած էր նաեւ մամուլի թղթածրար մը ուր շատ հանգամանօրէն կերպով ներկայացուած է Լէուիսեան հարցը:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ՄՈԽԻՐՆԵՐՈՒ ՏԱԿԷՆ

Երկարատեւ անտեսումէ յետոյ է որ յանկարծ հրապարակի վրայ կը դրուի Լեւոն Թիւթիւնճեանի անունը: Առիթը աւելի ցայտուն դարձնելու եւ անոր միջազգային հանգամանք տալու համար, ընտրուած էր վերջին FIAC-ը (Ժամանակակից Արուեստի Միջազգային Տօնավաճառ), Փարիզ: Այս ծիրին մէջ, չարաթ մը տեւող ցուցահանդէսը կազմակերպուած էր Կալըրի տը Ֆրանսի կողմէ, երկրին ժամանակակից եւ արդի արուեստի կարեւորագոյն ցուցասրահներէն մին: Նոյն առթիւ լոյս տեսաւ առաջին մենագրութիւն մը Թիւթիւնճեանի մասին (1): Այս բոլոր տուեալները մատծել կուտան թէ, արուեստագէտը հետզհետէ պիտի գրաւէ այն տեղը որուն արժանի է ամէն ստեղծագործող, որ իր կարեւոր դերը ունեցած է իր ժամանակուան արուեստին մէջ ու սատարած նկարչական եւ արտայայտչական նոր կարելիութիւններու ստեղծման:

Ամէն յանձնառու արուեստագէտ կազմաւորման եւ լրացման իր յատուկ ուղին ունի՝ իր ժամանակի բովէն անցնող: Մեր դարու արուեստը, որպէս հայելին իր շըրջանի ըմբռնումներուն եւ վերիվայրումներուն, յաճախ արմատական հարցադրումներու առջեւ դրած է արուեստագէտը, իր երկիր, իր շրջապատին, մարդկային ընկերութեան, կեանքին, բնութեան, տիեզերքին եւ անյայտին նկատմամբ: Իր աշխատանքը արդասիքը եղած է ատոնցմէ բխող տուայտանքներուն եւ բախումներուն, կազմելով իր ստեղծագործական յառաջխաղացքին հանգրուանները, ամբողջական կառոյցը: Թիւթիւնճեան անոնցմէ է, որոնք առանց պոռոտախօսութեան եւ աղմուկի, փորձած են իրենց գեղարուեստական հակասութիւնները լուծել, հիմնուելով այն միտքին վրայ՝ որ արուեստը միշտ անսովորին պրպտումն է, բարձրօրէն գեղադիտական, նոյնիսկ եթէ ասիկա երբեմն մնասած է նկարչական զօրութեան, արտայայտչականութեան, անմիջականութեան, որոնք աւելի կենդանի եւ ներկայ կը դարձնեն արուեստի գործ մը, ներգործող որ, դուրս գալով երկի սահմանէն, անբաժան մասը կը դառնայ ապրուած իրականութեան:

***

Լեւոն Թիւթիւնճեան կը ծնի Ամասիա, 1905-ին (2): Ծանօթ չէ թէ ե՞րբ իր ընտանիքը կը փոխադրուի Պոլիս: Մանուկին դաստիարակչական կազմաւորումը կանուխէն իսկ կը դրոշմուի ճակատագրական իրադարձութիւններու կնիքով: Ինը տասը տարեկան է երբ իր հայրը, Յարութիւն, կը մահանայ ուղեղային արինահոսումի պատճառով, հետեւանք ամբակոծումի մը՝ մեծ սպանդին աղերսուող: Բնագիտութեան եւ տարրալուծումի ուսուցիչ, ինչպէս նաեւ ջութակի դասատու էր Յարութիւն Թիւթիւնճեան, որ իր զաւակն ալ թրծած է երաժշտական նոյն կազմաւորումով: Պատանին շուրջ 14 տարեկան է երբ գեղարուեստական իր առաջին քայլերը կ'առնէ, մինչ իր միջնակարգի եւ երկրորդական ուսումներուն համար կը հետեւի Պոլսոյ Պէրպէրեան Վարժարանին, ապա՝ Կեդրոնականին, նախքան մուտք գործելը մայրաքաղաքին Գեղարուեստից Վարժարանը:

Թիւթիւնճեանի ուսուցչուհի մայրը, Շողակաթ, իր զաւակը փրկելու համար հաւանական նոր խժդժութիւններէ, 1921-1922-ին զայն կը միացնէ հայ որբերու խումբի մը, որ ամերիկեան նաւով մը կը հասնի Յունաստան ու Կորնթոսի մօտակայ Լութրաքիի մէջ կը մտնէ որբանոց: Այստեղ, Լեւոն այլ որբերու ընկերակցութեամբ կը կազմէ երգչախումբ մը եւ նուագախումբ մը: Սակայն, ըլլալով աշխատասէր եւ ինքնիշխան նկարագրի տէր, կը թողու որբանոցն ու իր ապրուստը կը շահի գործելով բրուտագործի մը մօտ (3), միաժամանակ ընտելանալով կերպասի վրայ նկարելու արհեստին: Յետոյ կ'անցնի Վենետիկ, Մխիթարեան Հայրերուն մօտ, ուր երկար չի մնար, քանի 1924-ի շուրջ կը հասնի Փարիզ, Պոլսոյ շրջանէն իսկ իր երազներու քաղաքը, ինչպէս շատերու: Այստեղ կրկին կը գործէ բրուտագործի մը մօտ՝ առանց լքելու գծագրելը: Կապ կը հաստատէ հայ արուեստագէտներու հետ եւ կը ծանօթանայ Երուանդ Քոչարին, որու անունին թերեւս ինք ընտանի էր Վենետիկէն իսկ, քանի Քոչարն ալ անցած էր Մխիթարեան Հայրերու մօտէն:

***

Թիւթիւնճեանին համար Քոչարին հետ հանդիպումը մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ, որուն գծով ինք հետեւեալ ձեւով կ'արտայայտուի. --

«Կ'աշխատէի որպէս բանուոր բրուտագործ: Իմ գործավարիս գնահատանքին արժանանալու համար, օր մը իրեն գծանկարներէս մի քանին ցոյց տուի: Բայց այս բոլորը ժամանակավրէպ է, բաւ ինծի եւ յաջորդ օրը գիրք մը բերաւ՝ Տիակիլէվի, Պաքսթի եւ Սարեանի կողմէ պատկերազարդուած: Այս ուղղութեամբ է որ պէտք է աշխատէի: Բայց, ամէնէն աւելի, Երուանդ Քոչարի հետ հանդիպումս է որ ասպարէզիս ընթացքը որոշեց: Երբ իր աշխատանոցը այցելեցի, ինծի համար յայտնաբերում մը եղաւ: Կապուեցայ Քոչարին եւ հինգ տարիներու ընթացքին, հետեւելով իր յորդորներուն, այցելեցի ցուցահանդէսներ, ներկայ գտնուեցայ դասախօսութիւններու, վիճաբանութիւններու մասնակցեցայ եւ միշտ ընթացայ այլազան ուղղութիւններու հետեւող արուեստագէտներու միջեւ» (4):

Քոչարի ազդեցութիւնը կը վկայեն Թիւթիւնճեանէն կարգ մը գործեր, 1924-1925 շրջանին պատկանող, որոնք հակառակ Քոչարի աշխատանքին ուժականութեան, ձեռք կը բերեն նրբազգացութիւն մը՝ քնարապաշտ խառնուածքներու յատուկ: Թիւթիւնճեան շուտով կը գլէ այս հանգրուանը գծանկարներու շարքով մը, անշարժ բնութիւններ ներկայացնող, որոնց մէջ, բարակ գիծերն ու գունային արատները, որոնք քիչ յետոյ պիտի դառնան իր նկարչական լեզուին գլխաւոր միաւորները, արդէն իսկ զգալի կը դարձնեն այն երաժշտականութիւնը, որ գըլխաւոր յատկանիշն է թեւածող հոգիներու: Բայց կայ նաեւ գծային ճշգրտութիւն մը, մանրակրկիտ, արհեստական աշխատանքի սէր մը որ, հինգ տարի յետոյ՝ 1930-ի շուրջ, աւելի բացայայտօրէն կը կիրարկուի իր գերիրապաշտ գործերուն մէջ:

Հետեւելով Քոչարի քայլերուն, Թիւթիւնճեան կը մտնէ խորանարդապաշտութեան ծիրէն ներս: Քանի մը տարի յետոյ Գառնիկ Զուլումեան (Գառզու), իր կարգին օրինակ առնելով Թիւթիւնճեանը, կը կրկնէ նոյն ընթացակարգը: Սակայն մեծ տարբերութիւն մը առկայ է Քոչարին եւ Թիւթիւնճեանին միջեւ, որ կ'առընչուի նկարչական զգացողութեան եւ ըմբռնումին: Քոչարի հնարքութիւնը եւ զեղումը խորթ կը մնան Թիւթիւնճեանին, որուն մտածողութեան խորութիւնը, առաջին կերպարային աշխատանքներէն յետոյ, աւելի ցայտուն կերպով երեւան կուգայ յաջորդող խորանարդապաշտ գործերուն մէջ, որոնք իրենց քնարականութեամբ, գծային, ձեւային նրբութիւններով եւ միջոցային բիւրեղեայ ու յստակ բաժանումներով, տասնամեակով մը կը կանխեն, օրինակ, անգլիացի Պէն Նիքըլսընի աշխատանքները: Աւելին, այս գործերուն մէջ, Թիւթիւնճեանի գծային եւ ձեւային լեզուքը կը զտուի: Երեւան կուգան երկու հիմնական միաւորները՝ գիծին եւ բոլորակին առաջնակարգ կարեւորութիւնը՝ որպէս նկարչական տեսադաշտի գլխաւոր դերակատարներ: Եթէ նկատի առնուի որ այս յաջորդական զարգացումները եւ յառաջխաղացքը տեղի կ'ունենան ընդամէնը մէկ -- երկու տարուան ընթացքին, ապա կրնանք պատկերացնել նկարչական լեզուքի բարձր եւ արտակարգ ընդունակութիւնը քսան տարու այս երիտասարդին: Իր այս յատկութեամբ, Թիւթիւնճեան ուշադրութիւնը կը գրաւէ առաջնակարգ արուեստագէտներու ու կ'արժանանայ անոնց բարձր գնահատանքին: Անոնց կողքին կը մասնակցի ցուցահանդէսներու եւ գործունէութիւններու, Ֆրանսայէն ներս կամ դուրս: 1930-ին լոյս կը տեսնէ Վան Տոսպուրկի, Հէլիոնի, Թիւթիւնճեանի, Քարլսունի, Վանցի եւ Շուապի կողմէ հիմնուած Քոնքրէթ -- Արուեստ (Art - Concret) խմբաւորումին յայտարարագիրը: Յաջորդ տարին կը ծնի Վերացականութիւն -- Ստեղծագործութիւն (Abstraction - Création) խմբաւորումը, որուն Թիւթիւնճեան նոյնպէս կը մասնակցի:

Այն որ խիրայատուկ կը դարձնէ Թիւթիւնճեանի պարագան, մեծ տաղանդներու ուրոյն ընդունակութիւնն է որ, արտասովոր յստակութեամբ, կը խտացնէ հանգրուանները եւ անոնցմէ դուրս կը բերէ նորարար յղացքներ, բանաձեւեր, յատկապէս, Թիւթիւնճեան հեռանալով խորանարդապաշտ արուեստէն, կը նայի դէպի Վասիլի Քանտինսկի եւ Փօլ Քլէի վերացական, զգայական եւ տիեզերապաշտ արուեստներուն: Այս կէտին, իր տեսիլքը կը փոխուի: Խորանարդապաշտ երկրային, նիւթական եւ սենեկային տարածամիջոցը կը փոխարինուի անջրպետային (որուն նախապատկերումը կարելի է տեսնել 1925-ի իր քանի մը գունաւոր գծանկարներուն մէջ, անշարժ բնութիւններ ներկայացնող), որուն «բնակիչ»ները միայն քանի մը գիծերն են եւ կէտ - գունտերը: Գիծ մը, գունտ մը եւ արատաւորում մը կը բաւեն ստեղծելու անջրպետային զգայնութիւնը՝ նոյն ատեն հաստատելով նկարչական նոր ըմբռնում մը՝ նորակիրառականութենէն եւ սիւրրեմաթիզմէն սերող, տեսակ մը նուազապաշտութիւն (minimalisme), որ է՝ նուազագոյն միջոցներով (տարրերով, գիծերով եւ ձեւերով) ստեղծել ամբողջական արտայայտչականութիւն՝ կամ կատարել գեղարուեստական, ստեղծագործական ինքնուրոյն հաստատում մը:

Անկասկած, առանց Թիւթիւնճեանի ընտելութեան Քանտինսկիի եւ Քլէի իրագործումներուն, գիծն ու բոլորակը, իր խորանարդապաշտ աշխատանքներուն մէջ յաճախ երեւցող, պիտի չգտնէին իրենց անջրպետային պատկերումը: Սակայն, Թիւթիւնճեանի գիծը աւելի զգայուն, մթնոլորտային եւ յածող է, քան Քանտինսկիինը եւ աւելի երաժշտական եւ եթերային քան Քլէինը՝ ինք ալ ջութակահար: Մթնոլորտային -- վերացական այս շրջանէն կան գործեր, որոնք առաջնագոյն յղացումներէն են քնարապաշտ վերացականութեան: Այս իմաստով, Թիւթիւնճեան բնապաշտ մըն է: Իր մօտ վերացականութիւնը չի դառնար վերջ մը՝ այլ միջոց: Նոյնն է պարագան իր մօտիկ բարեկամներէն Հէլիոնի: Այս ուղղութեամբ է որ Թիւթիւնճեան իր տաղանդը առաւելագոյն կերպով կը հաստատէ եւ առաջնագոյն կիրարկողներէն կը դառնայ պատկերատիպ վերացականութեան, զոր ինք կը կոչէ գերիրապաշտ վերացականութիւն (5):

Ներկուած փայտէ յատակի մը վրայ գիծի եւ գունտի մէկտեղումով, Թիւթիւնճեան 1929-ին կ'իրագործէ նաեւ բարձրաքանդակներ որոնք, այս անգամ, երաժըշտական եւ զգայական խորքով կ'օժտեն չօշափելի կառոյցը: Այս շրջանին է նաեւ որ մարմին կ'առնեն կենսաձեւային կերպարանքները, որոնց առաջին կազմաւորումներէն մին կարելի է նշմարել 1925-ի շուրջ նկարուած «Անխորագիր» խորանարդապաշտ փոքրածաւալ գործին մէջ (6): Իսկ 1926-ի «ինքնագործական» շարք մը նկարչական աշխատանքները մատծել կուտան շուրջ քսան տարի յետոյ Ճէքսըն Փալլըքի կողմէ իրագործուած աւելի մեծ չափերով պաստառներուն մասին՝ նկարչական նոյնանման ըմբռնումով յղացուած, ինչպէս դիտել կուտայ Կլատիս Գ. Ֆապր (7):

Սակայն Թիւթիւնճեան լիովին չըմբռնեց իր Թուրքին արբեցումը: 1920-ական Թուականներու երկրորդ կէսին, Արեւմուտքը արդէն իսկ կ'ուղղուի դէպի սուր տագնապ. ազգայնականութիւնն ու օտարամերժումը կը սաստկանան: Գեղարուեստական մարզին մէջ կը լսուին «Վերադարձ դէպի կարգ ու կանոն»ի լոզունգները՝ որպէս հակազդեցութիւն վերացապաշտութեան, արուեստի մէջ տիրող «անիշխանութեան»: Իսկ, յատկապէս Թիւթիւնճեանի պարագային, իր ձեռք բերած արդիւնքները արդէն իսկ կ'ենթարկուին չյայտարարուած բանադրութեան, ինչ որ թերեւս պատճառներէն մէկն է որ ինքնիր վրայ կծկուի ու կեդրոնանայ կերպարային նկարչութեան վրայ՝ մասնակցելով միայն հատ ու կենտ ցուցահանդէսներու:

Իրողութիւն է թէ որեւէ յայտնաբերում, գիւտ, խիրայատուկ կամ բարձր իրագործում ուշ կամ կանուխ ենթակայ է բանադրութեան: Ի՞նչ է թիւը այն խրացնողներուն որոնք կը յայտարարեն իրենց աղբիւրը կամ աղբիւրները ուրկէ կը սնանին: Նկատի առնելով Թիւթիւնճեանի յղացողական միտքին նուաճումները, անխուսափելի էր որ անոնք վրիպէին տեսնելու եւ իւրացնելու փորձ աչքերէ: Հէլիոն 1958 Մայիս 13-ին կը գրէ իր վաղեմի բարեկամին. --

«Դուն տպաւորեցիր եւ ազդեցութիւն բանեցուցիր մէկէ աւելի արուեստագէտներու վրայ, այսօր շատ ծանօթ ինչպէս Քալտըր օրինակի համար, որ մեծապէս հիացած էր քեզմով եւ որ քու մօտդ տեսաւ լեցուն գունտերուն եւ բարակ գիծերու միջեւ առընչուածութիւնները, որոնցմով դուն գեղեցիկ ցցուն իրեր իրագործած էիր եւ խորաթափանց նկարներ:

Արփ, ինքը, այն քանդակին մասին զոր վերատպած էինք Քանքրէթ Արուեստին մէջ, այն ատեն ինծի բաւած էր որ անիկա ամենագեղեցիկ բանն էր զոր ինք տեսած ըլլար երկար ժամանակէ ի վեր: Վան Տոսպուրկ քու մասիդ ամէնէն գովասանքի ձեւով կը խօսէր:

Քարլսունը, քեզ կը նկատէր վարպետ մը: Հէրպէն քեզ յատուկ կերպով կը սիրէր: Չեմ կրնար հասկնալ թէ այս բոլոր անձերը -- անոնք որոնք դեռ կ'ապրին -- եւ որոնք անուանի են, ինչպէ՞ս չեն ընդվզիր այն մոռացումին համար որուն դուն ենթարկուած ես:

Ես այո» (8):

***

Առաջին Մեծ Պատերազմին յաջորդող տասնամեակին, խելայեղ տարիներուն, Փարիզի մէջ գեղարուեստական մթնոլորտը յղի է գիրար հակասող հոսանքներով, կերպարայինի եւ վերացականի գոյք բեւեռներով պայմանաւորուած: Կայ նըկատելի յակում մը կրկին կիրարկելու պատմողական, դիւրընթեռնլի եւ դիւրամեկնաբանելի արուեստ մը: Միւս կողմէ, վերացականութեան գծով աւելի արմատական քայլեր կ'առնուին: Ասոնց կողքին կը յայտնուի գերիրապաշտութիւնը որ, իր երկդիմութեամբ, երբեմն կը տարուբերի երկուքին միջեւ՝ երեւութապէս, որովհետեւ ան կապուած կը մնայ կերպարանային ներկայացման: Միաժամանակ, «Վերադարձ դէպի կարգ ու կանոն»ի լոզունգը հետզհետէ կը դառնայ տիրական եւ, 1930-ական Թուականներու ընթացքին, շատ մը արուեստագէտներ կը լքեն վերացականութիւնը կամ նորարար միւս ուղղութիւնները ու կը վերադառնան իրապաշտութեան կամ կերպարայինին՝ առանց որ բոլորն ալ անպայման ենթարկուած ըլլան նոյն լոզունգին: Քոչար, Թիւթիւնճեան եւ, բնականաբար Գառզու կ'ենթարկուին այս վերիվայրումներուն եւ իրենք ալ յետ քայլ կ'ընեն՝ իւրաքանչիւրը կիրարկելով կերպարային արուեստի տարբեր ձեւ մը, սակայն երեւակայականով յատկանշուած:

Թիւթիւնճեան կ'որդեգրէ գերիրապաշտ պատկերումը՝ Սալվատոր Տալիի երազային յղացքին մօտեցող, առանց անոր հոգեբանական առընչուածութիւններուն, սեռայնութեան, երկիմաստ, տարփային կերպարներուն եւ նիւթերուն, որոնցմով կազմուած է քաթալանցիին աշխարհը: Իրը ձեւով մը իրապաշտ ներկայացումն է երեւակայական աշխարհի մը՝ իրական մարմիններէ եւ նշաններէ կազմուած: Նմանօրինակ արուեստ մը, նկարագրական, բացատրելի եւ դիւրամատչելի, մաս կը կազմէ ուղղութեան մը, գերիրապաշտութեան եւ երեւակայականին միջեւ տարուբերող, որ ամենատարածուած բնադաւառներէն մին դարձաւ 20-րդ դարու արուեստի մարզին մէջ: Սակայն ինչ որ ալ ըլլան Թիւթիւնճեանին այս ընտրութեան պատճառները, իր երեւակայատիպ եւ խորհրդապաշտ գործերը, հակառակ իրենց կատարեալ նկարելակերպին, վարպետ իրագործման եւ գեղեցկութեան, հեռու են նկարչական այն խորքէն եւ նորարարութենէն, որոնք յատկանիշն են իր վերացական գործերուն, որոնց վերադարձնահատումով, 1950-ական Թուականներու վերջերուն, Թիւթիւնճեան կը վերադառնայ վերացականութեան, յապաղումով, իբրեւ թէ կորսուած յոյս մը, նոր խանդ մը վերագտած ըլլար: Գերիրապաշտ փակիծը տեւած էր երեք տասնամեակ: Երկար շրջան մը արուեստի մարզին մէջ, որու ընթացքին կեանքի պայմանները Թիւթիւնճեանը մղած էին կողմնակի այնպիսի աշխատանքներու, որոնք մեծ արուեստագէտի մը կեանքին դառնութեան բաժակն են: Թիւթիւնճեան մահացաւ 1968-ին:

***

Կ. Գ. Ֆապր կը գրէ թէ Թիւթիւնճեանի նկարագրային ժուժկալութիւնը չըխրացուց «ասպարէզ մը որ ընթացաւ հակառակ հոսանքով եւ նորաձեւութիւններ

մերժելով : Այս առաջին պատճառին աւելցաւ իր անհայրենիքի կարգավիճակը : Ըլլալով հայ կրեց, այլ արուեստագէտներու նման, անոնք եւս օտարականներ, մեր կարգ մը հայրենակիցներուն օտարամերժումը, իսկական նեցուկ մըն ալ չգտնելով նիւթական նեղ կարելիութիւններով օժտուած հայ համայնքէն, աւելի մտայոգ աճօռրին մէջ իրենց ինքնութիւնը փրկելու՝ քան թէ հետաքրքրուելու միջազգային յառաջապահութեամբ : Փոխանակ Թիւթիւնճեանի մէջ տեսնելու իրենց ազգին գլխաւոր ներկայացուցիչը այս շարժումէն ներս, հայ նկարչութեան մասին սակաւաթիւ հրատարակութիւնները երբեմն զինք կը մոռնան, կամ երկրորդական տեղ կուտան իրեն» (9) : *Հեղինակը, անկասկած իր ազնուութեան բերումով, կ'անդրադառնայ որ հայ հասարակութիւնը յատուկ ընդունակութիւն ունի միջակութիւնները մեծարելու... :*

Իսկապէս ի՞նչ բնոյթ ունեցած է Թիւթիւնճեանի կապը իր պատկանելիութեան հետ : Նկատի առած իր դաստիարակութիւնը, ծնողքին ասպարէզները եւ, ուստի, ընտանեկան միջավայրը, ինք պէտք է լաւ տիրապետած ըլլար հայերէնին : Իսկ Փարիզ գալէն ետք, գոյութիւն ունեցող օտարամերժումով հանդերձ ինք, հակառակը ուրիշ հայերու, իր անունը չէ փոխած, ոչ ալ իր ինքնութիւնը քողարկող ծածկանուն մը որդեգրած : Նոյնիսկ քաջար, Փարիզ իր հաստատուելէն քիչ ետք, եանը ջնջած է իր մականունէն : Անոնց առընթեր, տեղւոյն հայ արուեստագէտներուն հետ Թիւթիւնճեանի շփումները կը թուին ամբողջովին կանգ առած ըլլալ, նոյնիսկ եթէ առեննին մաս չէ կազմած Անին (Հայ Արուեստագէտներու Միութիւն) : Իսկ 1945-ին, Հայ Ազատ Արուեստագէտներու Միութեան կազմակերպած ցուցահանդէսին բերած է նաեւ իր բաժինը : Սակայն, յատուկ հետաքրքրութիւն ցոյց չէ տրուած իրեն նկատմամբ : Ֆրանսայի մէջ Թիւթիւնճեանին հանդէպ գաղութին վերաբերմունքը կը նմանի Արշիլ Կորքիի հանդէպ ցոյց տրուածին՝ Ամերիկա : Երկու պարագաներուն ալ՝ անմիտ :

ՎԱՀԷ ԱՐԱԶ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ . --

(1) Gladys C. FABRE : «TUTUNDJIAN», *Editions du Regard*, Paris, 1994. Ներկայ յօդուածին մէջ, Թիւթիւնճեանի կենսագրական տեղեկութիւններուն համար, յենած ենք այս հատորին վրայ, ինչպէս նաեւ այլ կէտերու գծով, որոնք կը յիշատակուին՝ ի հարկին :

(2) Թիւթիւնճեանի ծնունդը պաշտօնապէս յայտարարուած է 1906 Մարտ 15-ին : Ծննդեան թուականը, այսուհանդերձ, կը տարբերի 1904-ի եւ 1906-ի միջեւ, ըստ աղբիւրներու : Նոյնը, էջ 13 :

(3) Յետագային, կեանքի իր դժուարին տարիներուն, այս փորձառութիւնը եւ ձեռային աշխատանքի իր ընդունակութիւնը պիտի ծառայեն իր եւ իր ընտանիքի ապրուստի ապահովման :

(4) FABRE : «TUTUNDJIAN», p. 13.

(5) Նոյնը, էջ՝ 36 :

(6) Նոյնը, պտկ. 4, էջ՝ 15 :

(7) Հարկ է աւելցնել նաեւ թէ, նախքան փայլքf, 1939-էն սկսեալ Հանս Հոֆման նկարած էր գործեր՝ այլազան գոյներ կաթեցնելով եւ հոսեցնելով պաստառին վրայ : Իսկ Ռոպէրթօ Մաթթա կը վկայէ թէ Մաքս Էրնսթ 1942-ի ամրան, Ամերիկա, պահածոյի տուփ մը ծակծկելով, գայն հեղուկ ներկով կը լեցնէ եւ տուփը պաստառին վրայ տարուբերելով՝ կաթկըթած գոյներով կը կերտէ նկարը : Տե՛ս. «CONCERNING THE BEGINNINGS OF THE NEW-YORK SCHOOL : 1939 - 1943. An interview with Peter Busa and Matta, conducted by Sidney Simon in Minneapolis in december 1966», *Art International*, volume XI-6, Summer 1967.

(8) FABRE : «TUTUNDJIAN», p. 112.

(9) Նոյնը, էջ՝ 7 :

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱԲԱՑՈՒՄ

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԴՊՐԵՎԱՆՔԻ ԿՐԹԱԿԱՆ 65-ՐԴ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ (1994 -- 1995)

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքի 65-րդ կրթական տարեշրջանի բացումը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Հոկտեմբեր 9, տեսչական պատարագով, մատուցուած Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ : Այս տարի Տեսուչի ակամայ բացակայութեան պատճառով պատարագը մատոյց Դպրեվանքի փոխ-տեսուչ՝ Խորէն Վրդ. Տողրամաճեանը (Տեսուչը՝ Արշաւիր Ծ. Վրդ. Գաբուճեան, ամառնային արձակուրդով երբ Հայաստան կը գտնուէր, ինքնաշարժի արկած մը ունեցաւ, որուն հետեւանքով այժմ հիւանդանոցի մէջ կը դարմանուի) : Պատարագիչը քարոզի բնաբան ընտրած էր Պօղոս Առաքեալի Տիմոթէոսին ուղղած թուղթին այն հատուածը, ուր Առաքեալը կը թելադրէր ըսելով. «Աստուծոյ ներշնչումով գրուած բոլոր սուրբ գիրքերը օգտակար են թէ՛ ճշմարտութիւնը ուսուցանելու եւ թէ սխալը հերքելու, մարդս ուղիղ ճամբու մէջ դնելու եւ արդար կեանքի մը դաստիարակութիւնը տալու համար» (Բ. ՏԻՄ. 3. 16) : Վերլուծելով ճշմարտութեան քրիստոնէական հասկացողութիւնը եւ սխալը հերքելու անհրաժեշտութիւնը, շեշտը դրաւ Թարգմանիչ վարդապետներու կենդանի օրինակով այս իրականութեան իրագործումին վրայ եւ ըսաւ. «Ճշմարտութիւնը յարաբերական չէ եւ ոչ ալ քմահաճոյքի արդիւնք : Ընդհակառակն, ճշմարտութիւնը կատարելութիւնն է եւ բացարձակ իրականութիւնը : Եւ այդ ճշմարտութիւնը լեզու առաւ եւ հայացաւ Սահակ -- Մեսրոպով, բիւրեղացաւ Եղիշէով, տարածուեցաւ Խորենացիով, պարզաբանուեցաւ Դաւիթ Անյաղթ փիլիսոփայով, հոգեւոր խորանի վերածուեցաւ Նարեկացիով եւ սրտի խօսք դարձաւ Շնորհալիով» : Ապա, անդրադարձաւ դպրոցի՝ «մտքի եւ հոգիի դարբնոց»ի կենսական կարեւորութեան :

Պատարագէն ետք Դպրեվանքցիներ Վեհարան ուղղուեցան, ստանալու համար Գարեգին Հայրապետի հայրական օրհնութիւնը, ուր ան քաջալերանքի ջերմ խօսքերով խանդավառեց նորեկ եւ հին սաները :

ԲԱՑՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ

Դպրեվանքի պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 10, առաւօտուն, Բրաթիոն Տումանեան հանդիսասրահին մէջ, նախագահութեամբ Ս. Աթոռոյս գահակալ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին եւ ի ներկայութեան միաբան հայրերու եւ ուսուցչական կազմին :

Հանդիսութիւնը սկսաւ Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Դպրեվանքի քայլերգներով : Արա Սրկ. Զօպուեան կարդաց Մարկոսի Աւետարանէն հատուած մը (1. 14 -- 20). իսկ Յարութիւն Սրկ. Բէշչէճեան կարդաց Ս. Գրիգոր Նարեկացիի աղօթամատեանէն (Բան 70. 3 - 4) : Դպրեվանքցիներ երգեցին «Որք զարդարեցին» շարականը : Փոխան Տեսուչին բեմ բարձրացաւ օգնական տեսուչ՝ Շահան Վրդ. Սարգիսեան եւ արտասանեց Տեսչական խօսքը :

Ան ծանրացաւ Քրիստոսի «Հետեւեցէ՛ք ինծի» խօսքին վրայ եւ ըսաւ. «Արդի աշխարհի յարափոփոխ կեանքի ընկերային եւ տնտեսական տագնապալի պայմաններուն մէջ, երկնաւոր Վարդապետին կոչն է, որ յատակօրէն կը հնչէ իւրաքանչիւր անհատի փրկութեան համար : Կոչ մը, որ անլսելի եւ անիմանալի կը մնայ ամբոխներուն կողմէ, այս կեանքի բազմաձայն ժխորին եւ եսակեդրոն անտարբերութեան մթնոլորտին մէջ : Կոչ մը, որ սակայն լսելի է բոլոր անոնց, որոնք ականջ ունին լսելու եւ որոնք լիիրաւ կեանքի մը փնտռտուքին մէջն են» : Այս վերջիններն եղան «այն հայրերն ու սուրբերը, հերոսներն ու նահատակները, որոնք լսեցին Քրիստոսի կոչը, ընդառաջեցին հրաւէրին եւ իրենց կեանքի գնով նպաստեցին համայն մարդկութեան եւ յատկապէս հայ կեանքի գոյատեւութեան եւ վերելքին» : Հայր Սուրբը վերյիշեցուց, որ այս տարեշրջանը կը զուգադիպի Ապրիլեան Եղեռնի 80-ամեակին, եւ աւելցուց. «այսօր, հայ կեանքին սպառնացող բազմատեսակ վտանգներ, մեզ կը հրաւիրեն ինքնագիտակցութեան, արթնութեան եւ աչալուրջ հսկողութեան, քանի որ նոր ձեւի մարդորսութիւններ կը ձգտին մեր եկեղեցւոյ զաւակները մոլորեցնել եւ մեր ազգային նկարագիրը աղարտել կամ խաթարել» :

Դպրեվանքցիները ժողովուրդի ծոցէն եկած եւ ժողովուրդին համար պատրաստուող անձեր պէտք է ըլլան, ուստի հետեւելու են ժողովրդային այն իմաստութեան, որ կ'ըսէ. «գիտունին դերի եղի՛ր, տգէտին՝ ոչ սիրելի» : Վերջապէս, Դպրեվանքին մէջ անոնք պիտի կազմաւորուին ըլլալու «նկարագրով մաքուր հոգեւորականներ եւ մտաւորականներ», մերժելու «սուտն ու կեղծիքը» եւ «ներքին առաքելութեամբ վերամկրտելու եւ փրկելու համար հայ ժողովուրդը» :

Ապա տեղեկութիւններ տուաւ ուսանողութեան թիւին (61 հոգի), դասարաններու բաշխումին եւ ուսուցչական կազմի մասին :

Պերճ Սրկ. Կիւլիմեան խոր ապրումով արտասանեց Եղիշէ Արք. Դուրեանի «Եռաւես եկո՛ւր» բանաստեղծութիւնը : Դպրեվանքցիներ երգեցին «Աշակերտք Քրիստոսի» շարականը :

Հայրապետը բեմ հրաւիրուեցաւ, ուսանողութեան ուղղելու համար իր հայրական խօսքը :

*«Պահեր կան տարուան մէջ, -- ըսաւ Գարեգին Բ., - որոնք 24 ժամերով չեն չափուիր ու չեն սահմանափակուիր. պահեր՝ որոնց ներքին, հոգեկան եւ մտաւոր տարածքները այնքան խորունկ են, որ ժամանակէն վեր կը մնան : Այդպիսի պահ մը ապրեցան Թարգմանիչ Վարդապետներ, ասկէ աւելի քան 1500 տարի առաջ եւ չսահմանափակուեցան ժամանակով, որովհետեւ այսօր մենք տակաւին կ'ապրեցնենք զիրենք, իրենց գործին մեծութեամբ» : Ան եզրակացուց ըսելով՝ «այս տարի որպէս նշանաբան կ'ուզեմ առնել լատինական առածին բառերը, որ կ'ըսէ. «*Ով որ կը գրէ, երկու անգամ կարդացած կ'ըլլայ*», որ միայն կը լսէ եւ ով որ միայն կը կարդայ՝ մէկ անգամ լսած եւ մէկ անգամ կարդացած կ'ըլլայ : Գիրին, գրելուն մեծ կարեւորութիւն տուէք, որպէսզի ապահով եւ տոկուն գիտութեան տէր դառնաք : Ըլլանք իրաւ հոգեւորականներ, ըլլա՛նք եւ ոչ թէ ցոյց տանք : Եղածը ինքզինք ցոյց կուտայ արդէն : Դաստիարակութիւնը այն է, որ ոչ թէ քու չգիտցածներդ քեզի կը սորվեցնէ, այլ այն՝ որ քու չգիտնալդ քեզի կը սորվեցնէ : Դաստիարակութիւնը, հետեւաբար, կը նշանակէ սորվիլ այն, ինչ որ չէիր գիտեր թէ չէիր գիտեր» :*

Հայրապետը իր հայրական օրհնութիւնը տուաւ բոլոր ներկաներուն եւ հանդիսութիւնը փակուեցաւ «Կիլիկիա» մաղթերգով :

Դասաւանդութիւնները սկսան Երեքշաբթի, Հոկտեմբեր 11-ի առաւօտուն :

ԴՊՐԵՎԱՆՔՑԻ

ԶԱՊԷԼ ԷՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Բայց ... դարերը թաւալած են արագօրէն եւ հիմա կ'երեւի ամենակարեւորը, փոխադարձ այցելութեան երթալն է անոնց որ բարի եկաքի եկած են մեզի : Իմ փափաքս է սակայն դեռ քանի մը օր այսպէս անցընել, կէս մը վայրենի, կէս մը թըմրած վիճակի մը մէջ որպէսզի մի անգամ ընդ միշտ կարօտս առնեմ այնքան տարիներէ ի վեր ցանկացուած երանգներէն, լոյսերէն, եւ բնութեան այլազան մըրմունջներէն եւ վարժ արդէն իմ ներքին զգացումներու հպատակելու, «ի՞նչ կ'ըլլայ»ներու շարքով մը կը պատասխանեմ ինծի եղած դիտողութիւններու. բայց փոխարէն շատ լաւ կը հասկընեն թէ հոս Փարիզ չէ, հոս կարելի չէ ուսանողի մը անփութութեամբ կեանքը շարունակել, թէ պայմանադրական սովորութիւններ կան որոնց ենթարկուած եմ :

-- Բայց բնա՛ւ, բոլոր հոգւովս կը բողոքեմ. առաջին բախումը արդէն. յետոյ մէկէն կը հասկնամ թէ պէտք է համակերպիլ. ոչ ոք կ'անդրադառնայ, բայց իմ էութեանս խորէն յանկարծ շատ փափուկ եւ անբացատրելի բան մը կարծես բիւրեղի պէս կը փշրուի ... :

Առաջին այցելութեանս իսկ բախտը չի ժպտիր ինծի :

Կորիկեանները բարեկեցիկ մարդեր են եւ Կիրակի օրերը իրենց սալօնը պարապ չըլլար բնականաբար, մանաւանդ այսօր, գրեթէ սենեակին երկու կողմերը պարապ տեղ չկայ որովհետեւ ... հասկնալի է ես եւ բարեկամս նորեկներ՝ ամէնուն հետաքրքրութիւնը կը շարժենք : Տան տիրուհին դարդացեալ տիկին մը, fait des frais *մեզ ընդունելու համար, դուրսը այնքան լոյս եւ տաքութիւն կայ որ աչքերս մէկէն ի մէկ կը մթնեան սալօնը մտնելով եւ գրեթէ դեղեւելով կը յառաջանամ, առաջին բարեւներէն եւ ներկայացումներէն ինչպէս նաեւ բացադանչութիւններէն ետքը որ անախորժ կերպով զիս կը խելացընեն, մէկէն կը հանդարտինք եւ քիչ մը ինքզինքս կը գտնեմ, բարեկամս հեռուէն իր պայծառ կապոյտ աչքերովը կը հարցաքննէ ինծի. «Ի՞նչ ընելու եկանք հոս» արդարեւ, ի՞նչ ընելու ... :*

Եւ սակայն պատճառ կ'ըլլայ որ միտքիս մէջ ամէն գաղափար եւ մտածում պղտորին :

Մանաւանդ որ ահաւասիկ մէկէն հրեշային կերպով տգեղ կ'երեւան շուրջս ամէն բան : Երեւակայեցէք ընդարձակ սրահ մը 4 - 5 պատուհաններով որոնք ամէնքն ալ թէեւ սքանչելի տեսարանի մը վրայ կը նային, բայց թանձր եւ գունաւոր վարագոյրներ գրեթէ բոլորովին կը գոցեն պատուհանները կէս մութի եւ գրեթէ խոնաւութեան մէջ պահելով սենեակին մթնոլորտը (վարագոյրին մէկ ճեղքուածէն կրցայ դիտել միայն հեռուն Վոսփորը արծաթի պէս ճերմակ որ սողոսկելով կը կորսուէր կապտորակ լեռներուն մէջերէն) : ԺԸ. դարու ոճով, rococo *կիրլանդներով գործ մը իր ծիծաղելի յաւակնութիւնը կը տարածէ գետինը.* Empire *կանանչ թաւիշէ թիկնաթոռներ եւ աթոռներ զուգահեռապէս կը շարուին սենեակին երկու պատերուն առաջք եւ որոնց ամէնքն ալ գրաւուած են գրեթէ. կը դիտեմ որ պատուհաններուն կողմը ոչ իսկ աթոռ մը կայ իբր թէ այդ մարդիկը վախնային լոյսերէն եւ օդէն, այլ սակայն խեղճերը որքա՜ն պէտք ունին արեւի ... եթէ գիտնայի՛ն, գրեթէ ամէնուն վրայ կը տեսնուին անարիւն դէմքեր, թանձր շարժումներով անդամներ, չար ծամածռութիւններու վարժուած անգոյն շրթունքներ ... Տիկին Կորիկեան իր լայնածաւալ մարմինը սեղմած է քօրսէին մէջ այնպիսի խժդժութիւնով մը որ դէմքը անհանդարտ կարմրութիւնով մը ծածկուած է եւ իր բոլոր ծակտիքներէն դուրս կուտայ քրտինքի մանր կաթիլներ. թեւերը նոյնպէս սեղմուած՝ կապարի պէս ծանր եւ անշարժ կ'իյնային երկու քովէն, բոլոր սառնք չէին արգիլեր որ Տիկին Կորիկեան ստիպուած զգար խօսելու, խօսելու այնպիսի արագութեամբ մը որ* par sujetion *կը զգայի որ շունչս կը կտրուէր : Տիկինը լաւ խօսող մը ըլլալու համբաւը ունէր :*

-- Թէեւ գեղեցիկ չէ բայց անանկ լեզու մը ունի ո՛ր ... կ'ըսէին ընդհանրապէս եւ կը հաւաստէին թէ այդ նշանաւոր լեզուն ի՛նչ սիրտեր այրած էր -- պէտք է ենթադրել -- ժամանակին : Խօսակցութիւնը կը թափառի Փարիզի վրայ :

-- Ինչե՛ր ունիք արդեօք պատմելիք, ինչե՛ր տեսած ըլլալու էք :

Անդին՝ պարոնիկ մը սեւ եւ ծիծաղելի երեւոյթով ճառ ըսելու ձեւով մը ոտքի կ'ելնէ եւ հանդիսաւոր՝ կը հարցնէ.

-- Տիկինը որչա՞փ ատեն Փարիզ մնաց :

-- Ութ տարուան մօտ :

-- Օհ, օհ, բաւական ժամանակ է եղեր, կը բացագանչէ ուրիշ մը, Տիկին Էֆթիկ, բարակ շրթունքներով եւ թառամած արտեւանունքներով 40 - 50 տարեկան կին մը :

- Է՛ նայինք բան մը սորվեցա՞ք այդչափ ատենուան մէջ :

(Շար. 3)

ASSOCIATION LA HARPE
ENFANT DE DROIT

Des enfants français pour des enfants arméniens

Deux associations françaises pour les droits de l'enfant et des handicapés se mobilisent pour la reconstruction en Arménie de deux écoles à Vanadzor (ex-Kirovakan) :
— l'association de la Maison des Enfants de la Marine à Le Portel (Boulogne/Mer), et son Directeur Eric Legros,
— l'association La Harpe-Enfant de Droit, et son Président Willy Barral.

Enfance-Arménie est née d'une rencontre : celle des enfants et adolescents de la Maison des Enfants de la Marine à Le Portel (Boulogne/Mer), avec les enfants de l'école n° 3 bis de Vanadzor (ex-Kirovakan), ville fortement touchée par le séisme de 1988. Conformément à ses statuts, l'Association de la Maison des Enfants de la Marine décide de mettre en place une action de jumelage à vocation humanitaire en Arménie.

Comment des enfants se sont sentis concernés par d'autres enfants en difficulté: ces enfants de France, eux-mêmes issus de milieux défavorisés, ont été touchés par une plus grande souffrance encore, par la précarité et les difficultés de l'enfance arménienne. Ils décident d'agir : ils constituent un Comité, rassemblent des fonds grâce à diverses actions (concerts, rencontres, expositions). Un film a été tourné sur ce séour des jeunes Français en Arménie, par une réalisatrice professionnelle, Gisèle Kirner. Devant tant d'obstination, des adultes (professionnels de l'éducation, psychologues, psychanalystes, médecins et autres) se joignent à eux, vont en Arménie et organisent des jumelages franco-arméniens. Un réseau professionnel d'aide technique et de solidarité, se crée entre des maisons d'enfants de France et des établissements similaires en Arménie.

Sous la haute autorité de responsables du Gouvernement arménien, Ministre de l'Education, Maire de la Ville de Vanadzor, est lancé le projet de reconstruction de ces écoles. 500 enfants sont concernés par ce projet.

Monsieur Jacques Chirac, Maire de Paris, offre son parrainage.

Des liens très forts de solidarité se sont tissés entre ces enfants. Des objectifs à la fois d'échange et de solidarité se sont définis : six établissements français et arméniens se sont déjà jumelés. *Enfance - Arménie* persiste obstinément dans ses efforts pour que continue cet élan d'aide et de générosité: chacun peut y participer, et voici comment:

Un Concert exceptionnel

avec le pianiste argentin Miguel Angel Estrella, et trois artistes arméniens, Albert Andonian, Arthur Aharonian, Haïk Davtian, aura lieu le lundi 5 décembre prochain au Théâtre du Rond Point des Champs-Elysées (réservations au théâtre, Tél: 44 95 98 00).

La Crèche de la Ville de Paris

consacrée à François d'Assise, se tiendra sur le parvis de l'Hôtel de Ville du 9 décembre au 8 janvier. Cette année, Monsieur Jacques Chirac, Maire de Paris, a décidé d'en attribuer le bénéfice à la reconstruction de deux écoles de Vanadzor.

Vous pouvez aussi adresser directement vos dons à l'association La Harpe - Enfant de Droit, 134, rue de Vaugirard, 75015 Paris (Tél. : 45 49 96 97) *en libellant vos chèques au nom de «Enfance - Arménie».*

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏԱՐԱԳ, ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Սէն - Ժերոմի եւ Շրջակայքի Ս. Սահակ - Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը կը ծանուցանէ թէ Եկեղեցւոյ շինութեան 64-րդ եւ Անուանակոչութեան 61-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը տեղի պիտի ունենայ Նոյեմբեր 27, Կիրակի օր:

Այս առթիւ կը կատարուի հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն հոգիներուն համար Եկեղեցւոյս հոգեւոր Հովիւներուն, սպասաւորներուն, հիմնադիրներուն, Թաղական խորհուրդի անդամներուն, Օժանդակ Տիկնանց Միութեան անդամուհիներուն եւ բոլոր անոնց որոնք նիւթապէս, բարոյապէս, կամ ֆիզիքապէս սատարած են Եկեղեցւոյ շինութեան եւ այսօր առ յաւէտ բաժնուած են մեզմէ:

Պատարագը եւ հոգեհանգստեան պաշտօնը կը մատուցանէ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՊԵՔՃԵԱՆ
Առաջնորդ Հայոց Գերմանիոյ

որ կը կատարէ Մատաղօրհնութիւնը:

Արարողութեանց աւարտին՝ գինեձօն մը տեղի պիտի ունենայ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

Կը խնդրուի Թաղին եւ շրջակայքի ժողովուրդէն իր ներկայութեամբ յարգել յիշատակը Թաղիս ննջեցեալներուն:

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

CYCLE D'HISTOIRE ET DE CIVILISATION

Premier volet du cycle de conférences 1994-95, proposé par l'UGAB *Paris — Ile-de-France*

«LA PREMIERE REPUBLIQUE D'ARMENIE 1918—1920»

par Mme Anahide TER-MINASSIAN
Historienne

Vendredi 25 Novembre à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17^e^
(M° Courcelles)
Tél. : 42. 27. 12 26

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ
— 125 —

ԳՐԱԿԱՆ - ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Անդրէի Զանգակատուն
— Պարոյր Սեւակ —

Կիրակի, Դեկտ. 4, ժամը 17.30-ին

Մայր Եկեղեցւոյ մէջ
339, avenue du Prado — Marseille

Զեկուցում՝
ԽԱՉԻԿ ԵԸԼՄԱՋԵԱՆ
Արտասանութիւն՝
ՍՈՒՐԷՆ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ
ԳԱՅԵԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ջութակ՝
ՅԱԿՈԲ ՇԻՐԻՆԵԱՆ
Նկարիչ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Մուտքը ազատ է:

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures dans la salle de l'église arménienne de Beaumont,
organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտտոյի «Լէօլա Սասունի» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ՝

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ ՄԸ

Մշակոյթի Տան մէջ՝
12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er

Կիրակի, Նոյեմբեր 27, կէսօրէ վերջ ժամը 15-ին:

Բազմազան նուէրներ:

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 250 Francs. -
Mlle Marie-Louise Boyadjian, M et Mme Grégoire Chahinian, M. Loris Diradur-yan, M. Hapet Haroutiounian, M. Mirican Karakaya, Mme Anahid Kassabian, M. Michel Kechichian, M. Kouleian (2 fois), M. Gérard Poultjian, M. A. Torossian, Mme Elise Vertanessian.
— 240 Francs. -
U.C.A. Montreuil.

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

COMMUNIQUE

Afin de contribuer aux frais financiers engagés dans le cadre de l'affaire Lewis, une soirée dansante, dont les bénéfices seront entièrement reversés au CDCA et au Forum des Associations, a été organisée le 19 novembre 1994.

La jeunesse arménienne de la région parisienne, au travers des trois organisations COPEA, NOR-SEROUND et UGAB-JEUNES, s'est mobilisée pour soutenir financièrement les deux actions menées en justice par le CDCA et le Forum des Associations.

Le négationnisme du génocide arménien nécessite une mobilisation unitaire de tous les Arméniens.

Cette première étape montre l'engagement de la jeunesse arménienne et sa volonté de mener des actions communes dans l'avenir.

Centre d'Orientation Pour les Etudiants Arméniens
FRA Nor-Seround
UGAB-Section Jeunes

Sous la présidence d'honneur du Maire de Cannes
Vice-Président du Conseil Régional Provence- Alpes - Côte d'Azur

Le **FONDS ARMENIEN DE FRANCE**
invite la communauté arménienne de la

Côte d'Azur

à un Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté — Cocktail de clôture offert par la Ville de Cannes

Dimanche 27 Novembre à 17 heures

au Palais des Festivals de Cannes — *Auditorium A*

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ASSOCIATION PHILANTHROPIQUE ET CULTURELLE
Utilité publique — Décret 23-4-86 J.O. 29-04-1986
Déclarée en 1935 sous le n° 172.605 : J.O. 29-06-1935
Autorisée par arrêté minist. 13-5-1947 : J.O. 24-7-1947
AIDE SOCIALE — COLONIE DE VACANCES
Siège Social : 17, rue Bleue — 75009 PARIS
Tél. : 48. 24. 46. 57 — Fax : 48. 24. 98. 97.

Paris et sa région
1 Alfortville
2 Arnouville-lès-Gonesse
3 Asnières
4 Bagneux
5 Chaville
6 Clichy
7 Issy-les-Moulineaux
8 Paris
9 Sevran - Livry

Centre France
10 Décines
11 Grenoble
12 Lyon
13 St Maurice de Beynost
14 Valence
15 Vaulx-en-Velin
16 Vienne

Marseille et ses environs
17 Beaumont
18 Bd Oddo
19 Marseille Ville
20 St - Jérôme

La CBAF est :
— une association reconnue d'utilité publique œuvrant sur toute la France avec ses 20 sections;
— la 1ère association à avoir fondé des colonies de vacances;
— la 1ère association à avoir créé des écoles hebdomadaires arméniennes;
— la 1ère association arménienne à avoir organisé les secours dès les premières heures du séisme de 1988 en Arménie;

La CBAF bénéficie d'un crédit unique auprès de notre communauté.

Donner à la CBAF, signifie :
— Aider les enfants nécessiteux;
— Préserver le patrimoine culturel arménien à travers ses écoles;
— Rester sur la brèche pour secourir l'Arménie et le Karabagh.

Permanence au siège social du lundi au vendredi de 9 heures à 13 heures.

Adressez vos dons à la CBAF
n° CCP : Paris 5 985 07 G

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՈՒՐԲԱԹ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 25
VENDREDI
25 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար․ 1.000 Ֆ․ -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ․
Արտասահման : Տար․ 1.300 Ֆ․ (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ․ (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ․

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.467 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.467

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՈՐՄԱԴՈՒԼԻ շարժումները այնքան մեծ համեմատութիւններ չէին առած Նոյեմբեր 23-ին, բայց Փարիզի ցոյցերը բաւական տպաւորիչ էին մասնակցողներու իրենց թիւով։ Հանրային սպասարկութիւններու անձնակազմերը որոնք պատասխանած էին Սէ-Ժէ-Թէ-ի եւ էՖ-Օ-ի կոչին կը պահանջէին աշխատանքի ապահովութիւն, ընկերային պաշտպանութիւն եւ աշխատավարձքի յաւելում։ Ըստ կազմակերպիչներու 80 հազար էր մասնակցողներու թիւը (20 հազար՝ ըստ ոստիկանութեան)։ Գաւառն ալ ցոյցեր տեղի ունեցած են։ Կացութիւնը բաւական չփոթ կը մնար Նոյեմբեր 24-ին Պելֆոր Ալսթոմի գործադուլին առընչութեամբ։ 48 ժամ առաջ քուէարկութեան արդիւնքը 54% էր աշխատանքը վերսկսելու համար, բայց, գործատան գրաւումը կը շարունակուէր, Սէ - Ժէ - Թէ-ի շարքերը տարակարծիք ըլլալով։ Սէ - էՖ - Տէ - Թէ-ն կոչ կ'ընէր որ վերջ տրուի գրաւման եւ աշխատանքը սկսի։ Ամէն պարագայի մէջ, կասկած չկայ որ ընկերային մթնոլորտը օրէ օր կը ծանրանայ, բայց, ցաւով պէտք է նկատել որ քաղաքական պարագլուխներուն միակ մտահոգութիւնը նախագահական աթոռն է։

ՊԵՐՆԱՐ ԹԱՓԻ կորսնցուց Գրետի Լիոնէի հետ իր դատը։ Դատարանը չեղեալ համարելով կողմերու միջեւ գոյացած համաձայնութիւնը դատապարտեց Թափին 350 միլիոն ֆրանք վճարելու իր դրամատան, այն առարկութեամբ որ կարասիներու վերարերեալ կահացուցակը իր պարտքերը վճարելու համար չէր յարգըւած։ Թափի վերաքննութեան դիմած է, ինչ որ գոնէ ժամանակ շահիլ կու տայ իրեն։ Միւս կողմէ, «Լ'Էքսփրէս»ի տուած հարցազրոյցի մը մէջ, չի բացառեր նախագահութեան թեկնածու ըլլալու պարագան։

ՆԱՓՈԼԻ գումարուած ՄԱԿ-ի ժողովը (կազմակերպուած ոճիրին դէմ) միաձայնութեամբ քուէարկած է գործունէութեան ամբողջական ծրագիր մը։ Առաջին անգամ ըլլալով, միջազգային գետնի վրայ ընդունուած է մաֆիական բնոյթի ոճրային ընկերակցութեան իրաւագիտական սահմանումը։ Փակման նիստին նախագահած է Սիլվիօ Պէրլուսքոնի, հակառակ դատական իր հարցերուն եւ առիթը օգտագործած՝ դատապարտելու համար մամուլը որ աւելի կարեւորութիւն կու տայ ցուցականին (ձէօփ) քան՝ ճշմարտութեան։

ԱԼԷՆ ՄԱՐՍՕ, ԷՌ - ՓԷ - ԷՌ երեսփոխանը սրբագրութիւն մը քուէարկել տըւած է արդարադատութեան ծրագրի շուրջ վիճաբանութիւններէն օգտուելով, որ բաւական աղմուկ կը բարձրացնէ։ Արդարեւ, երեսփոխանին օրինագիծը կ'արգիլէ մամուլին որ արտայայտուի հարցաքննութեան մէջ եղող դատական հարցի մը շուրջ, առանց խնդրոյ առարկայ անձերու արտօնութեան։ Մամուլի ազատութիւնն իսկ է որ կը վտանգուի եւ ամէն կողմէ քննադատութիւններ կան, նոյնիսկ երեսփոխանին կուսակցութեան շարքերուն մէջ։ Ֆրանսական մամուլի ազգ․ դաշնակցութեան նախագահն ալ յայտարարած է որ կարելի չէ մամուլին համար այսքան ծանր հետեւանքներով օրէնք մը քուէարկել առանց խորհրդակցութեան։

Ս․ ՊԷՐԼՈՒՍՔՈՆԻ հակայարձակման անցած է եւ վճռած՝ կառավարութեան գլուխ մնալ։ Իրեն դէմ եղած դատական հետապնդումին առթիւ, Եւրոպա Մէկ ձայնասփիւռի կայանէն իսկ երդում ըրաւ իր հինգ տղոց կեանքին վրայ որ անմեղ է։ Որոշած է ծախել իր բոլոր ընկերութիւնները ու չեշտած․ -- «Մեծամասնութիւնը վեհաժողով մը կը գումարէ մինչեւ շաբթուս վերջ։ Ով որ զինակցութիւն փոխէ Յուդա մըն է, ոչ թէ որովհետեւ ինծի կը դաւաճանէ, այլ որովհետեւ կը դաւաճանէ զինք ընտրողներուն»։

ՎԱՏԻԿԱՆ վիժումի իր դատապարտումին, առջի օր կցած է նաեւ մկրտութեան պարագան։ Այլ խօսքով, եթէ վիժումի ատեն սաղմը ողջ է, պէտք է մկրտել։

ԳԱՐԹԻԷ աղամանդավաճառը ծանուցումի արշաւի մը կը ձեռնարկէ սինեմայէն եւ հեռատեսիլէն, միջազգային գետնի վրայ։ Ծրագրումը եւ պատրաստութիւնը արժած են մէկ միլիոն տոլար։

ԵՐԵՒԱՆ ՀԵՌԱՏԻՊ ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 21 / 24)

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Նոյ․ 16-ին Լ․ Տէր-Պետրոսեան ընդունած է Մոսկուայի պետ․ համալսարանի տեսուչը եւ իր օգնականը, որոնք աշխատանքի այցելութեամբ Երեւան կը գտնուէին։ Խօսակցութիւնը ընթացած է Երեւանի եւ Մոսկուայի համալսարաններու միջեւ կապերու վերահաստատման, Հայաստանցի ուսանողներու Մոսկուայի համալսարանը ուսանելու կարելիութեան, յատուկ անձնակազմի պատրաստութեան եւ համագործակցական այլ հարցերու քննարկման ուղղութեամբ։

⁂

ԱԽՈՒՐԵԱՆԻ ՇՐՋԱՆԸ՝ ՄԱՐՏՈՒՆԻԻՆ

ԼՂՀ-ի Մարտունիի շրջանի դաշտերը գալ տարի պիտի վայելեն ցորենի ընտիր սերմանցու, որ ձեռք ձգուած է Ախուրեանի շրջանէն, մատչելի պայմաններով։ Արդարեւ, Ախուրեանցիները 120 թոն բարձր որակով բերքատու հատիկ պատրաստած են Արցախցիներուն համար։ Տարւան բարենպաստ ըլլալու պարագային Մարտունիի հողամշակներուն կարելի կ'ըլլայ իւրաքանչիւր հեկտարէն մինչեւ 60 թոն բերք ձեռք ձգել։

⁂

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՐԵԿՈՅԹ՝ Ի ՊԱՏԻՒ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻՆ

Հայաստանի Ֆիլհարմոնիք նուագախումբի «Եղեռնէն մինչեւ անկախութիւն» մըկրտուած համերգաշրջանի Նոյեմբեր 20-ի համերգը, որ տեղի ունեցած է Երեւանի «Արամ Խաչատրեան» սրահը, նուիրուած է Վիկտոր Համբարձումեանի։ Մեծարեալին շնորհակալութեան խօսքէն ետք ելոյթ ունեցած է ազգ․ Ակադեմիայի նախագահի տեղակալ Լ․ Բարսեղեան։

ՎԱՐՉԱՊԵՏ ՀՐԱՆՏ ԲԱԳՐԱՏԵԱՆԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԴՐԱՄԱՏԱՆ ՀԵՏ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Նոյեմբեր 22-ին Համաշխարհային դրամատան Փարիզի կեդրոնատեղիին մէջ տեղի ունեցաւ Հայաստանի համար գումարուած առաջին խորհրդակցական խըմբակին ժողովը, ղեկավարութեամբ՝ դրամատան Եւրոպայի եւ Միջին Ասիոյ բաժնին տնօրէն Պազիլ Քաւալսքիի։ Հայկական պատուիրակութիւնը կը գլխաւորէր վարչապետ Հ․ Բագրատեան․ կազմին մէջ էին Ֆինանսի, Տնտեսութեան նախարարները՝ Լեւոն Բարխուդարեան, Արմէն Եղիազարեան, Կեդրոնական դրամատան տնօրէնը Բագրատ Ասատրեան, վարչապետի աշխատակազմին նախագահ Սերգէյ Մանասարեան, կառավարութեան Արտաքին յարաբերութիւններու բաժնի վարիչ Վասիլի Ղազարեան, վարչապետի օգնական Այտա Խաչիկեան եւ Հայաստանի Փարիզի գործավարը Վ․ Տէր - Ղեւոնդեան։ Խորհրդակցական ժողովին ներկայ եղան 12 կառավարութիւններու, Եւրոպական Միութեան եւ միջազգային վեց կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչները։

Պ․ Քաւալսքի ներկայացուց բարեշրջումներու գարունէն ի վեր արձանագրուած ընթացքը, գրուատեց, հակառակ տնտեսական դժուարութիւններու գանոնք անխափան շարունակելու կառավարութեան վճռակամութիւնը։

Հայաստանի վարչապետը շեշտեց կարեւորութիւնը տնտեսական ենթախորքին որ ազդակներէն մէկը պիտի ըլլայ շրջանի խաղաղութեան եւ կայունութեան։ Ըսաւ թէ դրամահոսքը դանդաղած է, ազատ ձեռնարկութիւնները, սեփականաշնորհումը արագացած։ Ընկերութեան ամէնէն խոցելի շերտերը -- երախայ, տարեց, գործազուրկ -- կառավարութեան պահպանութեան տակ են։

Խորհրդակցական ժողովին որոշուեցաւ 1995-ի համար 265 միլիոն տոլարի յատկացում կատարել Հայաստանի, օգնելու համար ձեռնարկուած տնտեսական բարեփոխումներուն յաջողութեան։ Այդ գումարը պիտի գոյանայ Ֆրանսայի, Գերմանիոյ, Իտալիոյ, Ճափոնի, Հոլանտայի, Ռուսաստանի, ՊԷՐՏ-ի, Համաշխարհային դրամատան եւ Միջազգային դրամական ֆոնտին մասնակցութեամբ։

Նոյն օրուան երեկոյեան տեղի ունեցաւ մամուլի ասուլիս մը, Համաշխարհային դրամատան Փարիզի կեդրոնատեղին, ուր ներկայ էին հայկական պատուիրակութիւնը եւ շուրջ երկու տասնեակ լրագրողներ։ Նախ Հայաստանի դժուարին պայմաններուն ու խորհրդակցական հանդիպումին մասին խօսեցաւ Պ․ Քաւալսքի, ապա արտայայտուեցաւ (անգլերէն) Հրանտ Բագրատեան։ Ան ըսաւ թէ իր կառավարութիւնը մեծապէս կը գնահատէ Հայաստանի օժանդակութեան այս ջանքերը որոնք անհրաժեշտ են ձեռնարկուած բարելաւումներուն յաջողութեան համար։ Ան յոյս յայտնեց որ 1995-ի ընթացքին տնտեսութիւնը աճ կ'արձանագրէ ու բարեշրջումները կու տան դրական արդիւնքներ։

Մամուլի ասուլիսը աւարտեցաւ հարցումներու բաժինով մը ուր հետաքրքրութեան առարկայ եղան նաեւ հացի գինին տարապայման յաւելումը եւ Հայաստանի պարտադրուած շրջափակումի խնդիրները։ Առաջինին պատասխանեց վարչապետը, ըսելով որ այդ յաւելումը կատարելով պետութիւնը դրամ շահելու նպատակը չի հետապնդեր։ Ատիկա այլ ձեւով պիտի վերադարձուի ժողովուրդին․ իսկ շնորհիւ կատարուած յատկացումին, 1995-ի ընթացքին մարդիկ աւելի լաւ պայմաններ պիտի ունենան։ Երկրորդ նիւթին մասին խօսեցաւ Պ․ Քաւալսքի, ըսելով որ միջազգային հանրութիւնը կը փափաքի որ քաղաքական տագնապը շուտով լուծումի յանգի։ Այնքան ատեն որ այդ լուծումը ուշանայ, դժուար է արտաքին ներդրումներու համար հետաքրքրական երկիր նկատել Հայաստանը։

Վարչապետ Հ․ Բագրատեան եւ հայկական պատուիրակութիւնը Նոյեմբեր 23-ին վերադարձան Երեւան։

Ա․ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԱԽՈՅԵԱՆՆԵՐՈՒ ԼԻԿԱ

Նոյ․ 23-ի խաղերուն արդիւնքներն են․--

Ա․ ԽՈՒՄԲ

ԻՖՔ Կէօթպերկ -- Մանչէսթըր Եունայթըտ 3 -- 1, Կալաթասարայ -- Պարչելոնա 2 -- 1։

Բ․ ԽՈՒՄԲ

Սպարտակ Մոսկուա -- Դինամօ Կիեւ 1 -- 0։

Պայէրն - Միւնիխ -- Փարի Սէն - Ժերմէն 0 -- 1։

Գ․ ԽՈՒՄԲ

Պենֆիքա Լիզպոն - Սփլիթ (Խրուաթիա) 2 - 1, Շթէուա (Ռումանիա) -- Անտըրլեխթ 1 -- 1։

Դ․ ԽՈՒՄԲ

Աժաքս - Աթէնք -- Գազինօ Սալցպուրկ 1 -- 3, Միլանօ Ա․ Ս․ -- Աժաքս 0 -- 2։

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Վերջին շրջանին, սովորականէն աւելի անկանոն դարձած է թղթատարական սպասարկութիւնը, ոչ միայն թերթերու այլեւ նամակներու ցրուումին մէջ։ Մեր ստացած գանգատներն ալ բազմացած են, քանի մեր բաժանորդները յաճախ քանի մը թիւ միասին կը ստանան, յապաղումով կը ստանան կամ բնաւ չեն ստանար։ Դժբախտաբար ՄԵԶՄԷ ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ԱՆԿԱԽ Է ԱՅՍ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ, քանի «Յառաջ» ամէն օր նոյն կանոնաւորութեամբ եւ նոյն ժամուն կը յանձնուի առաքման փարիզեան կեդրոնին։

Որոշ փոփոխութիւններ, գործադուլի մասնակի շարժումներ աւելի կը վատթարացնեն ցրուումները։ Այս կացութիւնը մեծապէս կը վնասէ թերթին, որու վարչութիւնը ջանք չի խնայեր որ ամէն ինչ կանոնաւոր ըլլայ եւ տարուած աշխատանքը ի դերեւ չ'ելլէ։ Մեր բաժանորդներէն կը խնդրուի ներողամիտ ըլլալ։ Աւելորդ է ըսել թէ կրնան դիմել խմբագրութեան պակսած թիւերու պարագային։

«ՅԱՌԱՋ»Ի
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՐԱՍԿԶԲԻ ՓԱՐԻԶԱՀԱՅ ԱԴԱՄԱՆԴԱԳՈՐԾՆԵՐԸ

Փարիզի կենտրոնում գտնուող մարդաշատ փողոցներից մէկում է տեղաւորուած «Տիամանթէռ» (այսինքն՝ «Ադամանդագործներ») ճաշարանը: Այն ժամանակին եղել է ֆրանսական մտաւորականների սիրած վայրերից մէկը: Այստեղ հնչել է հայերէն խօսքը, բարբառը: Ճաշարանը «Տիամանթէռ» է կոչւում այդ թաղում ժամանակին գործած եւ մեծ հռչակ վայելած հայ ադամանդագործների պատուին: Ովքե՞ր էին այդ համբաւաւոր Հայերը եւ ինչո՞ւ է նրանց անունով կոչւում այդ հաստատութիւնը: Ի՞նչ հետք են թողել նրանք իրենց ժամանակի փարիզեան իրականութեան վրայ:

Անցեալ դարի վերջի եւ մեր դարի առաջին քառորդի փարիզաբնակ ադամանդագործների մէջ ամենանշանաւոր հայ դէմքը Աթանիկ (Աթագինէ) Էգնայեան էր: Փարիզում ոչ մի Հայի անուն այնքան ժողովրդական չէր, որքան Էգնայեան անունը: Այդ հանգամանքը պայմանաւորուած էր նրան պատկանող ազնուական նժոյգների աստղատանով՝ այսինքն ախոռով՝ որտեղ շուրջ 250 ընտիր ձիեր էին պահւում: Դա Ֆրանսիայի եւ աշխարհի ամենակարեւոր այդօրինակ կենտրոնն էր: Ձիարշաւով հրապուրուած հազարաւոր մարդիկ ամէն օր արտասանում էին այդ անունը, եւ երբ Էգնայեանի նժոյգներից մէկը շահում էր, ապա մրցարաններում հազարաւոր բերաններից թնդում էր «Էգնայեա՛ն, Էգնայեա՛ն»: Էգնայեանը համաշխարհային համբաւ է ունեցել նաեւ իբրեւ ադամանդի վաճառական ու գործարանատէր: Աթագինէ Էգնայեանը ծնուել է 1847-ին Կ. Պոլսում՝ Գում Գափու թաղում: 1876-ին եկել է Փարիզ ընկերակցելու իր եղբայրներ Տիգրան եւ Գաբրիէլ Էգնայեաններին: Վերջիններս հաստատուել էին Փարիզում աւելի վաղ եւ զբաղուած էին ադամանդի առեւտրով: Իր նախաձեռնող ոգու եւ բնաւորութեան ուժի շնորհիւ Աթագինէն վարողն է դառնում Էգնայեան առեւտրական տան եւ եղբայրների մահից յետոյ մնում այդ տան միակ ղեկավարը: Սկզբնական շրջանում Էգնայեան տունը զբաղուած էր թանկագին քարերի առեւտրով միայն, եւ նրա համբաւը սկսեց տարածուել այն օրուանից, երբ Էգնայեանը սկսեց կիրառել ադամանդ տաշելու իր յայտնագործած իւրայատուկ եղանակը: Մինչ այդ ընդունուած կլոր ձեւի ադամանդների փոխարէն, նրա յղկարանից վաճառքի են դուրս գալիս ձուաձեւ, տանձաձեւ, սրտաձեւ եւ այլ բնոյթ ունեցող քարեր: Էգնայեանի յղկարանի քարերի հաւաքածոն ցուցադրւում է 1900 թ. Փարիզի միջազգային ցուցահանդէսում՝ մեծ հիացմունք առաջացնելով եւ շահելով ոսկէ մեդալ: 1904-ին Սէն Լուիի (ԱՄՆ) եւ 1908-ին Լոնտոնի ցուցահանդէսներում այն մեծ մրցանակի արժանացաւ, իսկ 1925-ին Փարիզում, դեկորատիւ արուեստների ցուցահանդէսում՝ պատուոյ վկայականի:

Նախքան Էգնայեանի յղկարանի բացումը, Փարիզի ադամանդ տաշող վարպետները գլխաւորապէս Հոլանտացիներ եւ Պելժիքացիներ էին:

Ժամանակի ընթացքում Էգնայեանի քարերի փառքը դուրս եկաւ Ֆրանսիայի սահմաններից: Էգնայեանի յղկարանից ծագող ադամանդները սկսեցին վաճառուել Փարիզի եւ Նիւ-Եորքի լաւագոյն խանութներում:

Աթագինէ Էգնայեանը մահացաւ Փարիզում, 1925 թուականին: Նրա որդին՝ Վահէն, հօր մահից յետոյ, իր ծնողի կըտակի համաձայն, մէկ միլիոն Ֆր. յանձնեց հայ նշանաւոր բարերար եւ ազգային գործիչ Պօղոս Նուպար փաշային, այսինքն՝ փաստօրէն Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանը՝ ազգօգուտ որեւէ ձեռնարկի համար գործածելու նպատակով:

Աթագինէ Էգնայեանի հետ միաժամանակ Փարիզում ապրել եւ աշխատել են մի շարք այլ նշանաւոր ակնատաշներ եւ ադամանդի վաճառականներ, որոնք թէեւ այսօր չեն յիշւում, սակայն ապրում են մեր ժողովրդի յիշողութեան մէջ՝ իրենց ազգօգուտ գործերով: Պահպանուել է մի լուսանկար, որտեղ միասին, կողք-կողքի կանգնած են Փարիզի նշանաւոր հայ ադամանդագործներից մի քանիսը: Նրանց շարքում յատկապէս առանձնանում է Ռաֆայէլ Մարկոսեանի կերպարը: Ռաֆայէլ Մարկոսեանը հայ ազգային հասարակական գործիչ էր, ազգային մեծ բարերար: Փարիզում նա մեծ համբաւ ունէր որպէս բոլոր կարօտեալ հայ ուսանողների հայր, օգնում էր իրեն դիմող բոլոր աղքատներին, Կ. Պոլսի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցուն, Փարիզի հայ եկեղեցուն, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանը, հայկական զանազան միութիւններին:

Ռաֆայէլ Մարկոսեանը ծնուել է 1844 թ. Կ. Պոլսում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է Կ. Պոլսի Գալաթ թաղի եկեղեցու դպրոցում, բայց ուսուցման դաժան ձեւերի պատճառով կիսատ է թողել կրթութիւնը եւ աշակերտութիւն սկսել իտալացի մի ադամանդագործի մօտ: Երեք տարի վերջինիս մօտ ծառայելուց յետոյ աշխատանքի է անցել Կ. Պոլսի շուկայում:

1889 թ. հաստատուել է Փարիզում եւ սկսել զբաղուել գոհարավաճառութեամբ, որի շնորհիւ մեծ դիրք եւ պատկառելի հարստութիւն է ապահովել իրեն: Եղել է զմրուխտի մասնագէտ, գործի բերումով այցելել Հնդկաստան:

1912 - 13 թթ. նա 10.000 Ֆր. է ուղարկել Հայաստան՝ Մուշի Առուարինջ գիւղում վարժարան կառուցելու եւ տեղի կարօտեալ հողագործների տնտեսական վիճակի բարելաւման համար: Նոյն ժամանակ մայր հողից իր հայրենակիցների արտագաղթելու առաջն առնելու համար, նրանց նպաստներ տրամադրելու մտադրութեամբ, Փարիզում հանգանակութիւն է ձեռնարկել եւ այդ հաշուին իր կողմից Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանն է ուղարկել 9.440 Ֆր.: Առաջին աշխարհամարտի աւարտից յետոյ Մարկոսեանը կարեւոր նուիրատուութիւններ է արել Ատանայի հայկական նոր ստեղծուած մայրանոցին, Կ. Պոլսոյ Ազգային հիւանդանոցի թոքախտաւորների բաժնին:

1919 թ. Յունուարին Պօղոս Նուպար փաշայի հրաւէրով եւ կոչով փարիզահայ մի շարք ունեւոր անձինք ամսական նուիրատուութիւններ են արել Նպաստամատոյց յանձնաժողովին հայ կարօտեալների վիճակը թեթեւացնելու նպատակով: Առաջին դրամահաւաքի ժամանակ Մարկոսեանը յատկացրել է 5.000 Ֆր., իսկ երկրորդ հաւաքման ժամանակ 1.000 Ֆր. նուիրել հայ փախստականների ըզգեստներ գնելու համար: Ուշագրաւ է, որ առաջին դրամահաւաքին 1.000 Ֆր. յատկացումով մասնակցել է նաեւ նշանաւոր ադամանդագործ Սերովբէ Սվաճեանը: 1920 թ. Ռաֆայէլ Մարկոսեանը երեք միլիոն Ֆր. է նուիրել իր ժողովրդին՝ Հայաստանում արհեստագիտական վարժարան հիմնելու համար: Նա իր մասնակցութիւնն է բերել նաեւ 1921 թ. Հայաստանի օգնութեան համար բացուած հանգանակութեանը: Ռաֆայէլ Մարկոսեանը կնքել է իր մահկանացուն 1922 թ. Յուլիսի 6-ին Փարիզում: Նրա մահից յետոյ բացուած կտակից պարզուել է, որ մեծ մարդասէրը 10.000-ական Ֆր. է նուիրել Ազգանուէր Հայուհեաց ընկերութեանը, Դպրոցասէր Տիկնանց ընկերութեանը, Կ. Պոլսի կարօտեալ հայ ոսկերիչներին, Կ. Պոլսի Գալաթ թաղի աղքատներին, Փարիզի 9-րդ թաղամասի աղքատներին, 20.000 Ֆր.՝ Փարիզի Հայոց եկեղեցուն, 25.000-ական Ֆր.՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանը, Հայոց միացեալ ընկերութեանը, Կ. Պոլսի Հայոց Ազգ. հիւանդանոցին, նաեւ 300.000 Ֆր.՝ Հայաստանում յատուկ որբանոց հիմնելու համար Պետրոս Խամէրեանի անունով, նաեւ երկու միլիոն հարիւր հազար Ֆր.-ի մի դրամագլուխ, որի տոկոսները պիտի ծառայէին հայ երիտասարդների կրթութեանը, գլխաւորապէս Փարիզում նրանց համար յատուկ թօշակներ հաստատելու նպատակին:

Դժբախտաբար, Ռաֆայէլ Մարկոսեանի՝ Հայաստանի համար յատկացուած շուրջ հինգ միլիոն Ֆր.-ի հասնող գումարը առ այսօր շարունակում է մնալ չօգտագործուած:

Ռաֆայէլ Մարկոսեանը Հայաստանին է կտակել 12 - 19-րդ դարերի երեսունեօթ ընտիր հայկական նկարազարդ ձեռագրեր, որոնք Երեւանի Մաշտոց Մատենադարանը ստացել է 1969 թ. Նրա վերջին կտակակատար Վահան Խամէրեանի միջոցով: Պահպանուել է մի հին լուսանկար, որտեղ Ռաֆայէլ Մարկոսեանի կողքին կանգնած են փարիզահայ համբաւաւոր ադամանդագործներ Էլմասեանը, Պ. Խամէրեանը, Գ. Սվաճեանը: Նրանց եւ այլ նշանաւոր հայ ադամանդագործների մասին հնարաւոր չէ պատմել մէկ յօդուածի սահմաններում: Մեր յօդուածի այս էջը կը ցանկանայինք եզրափակել Սերովբէ Սվաճեանի կեանքին եւ գործունէութեանը վերաբերող սեղմ յիշատակութեամբ:

Ո՞վ է Սերովբէ Սվաճեանը, եւ ի՞նչ բարեգործութիւններով է նա մուտք գործել մեր ազգային պատմութեան մէջ:

Սերովբէ Սվաճեանը Փարիզի ամենամեծ ադամանդագործ արհեստաւորներից եւ միաժամանակ ադամանդի վաճառականներից էր: Նա ամենաառատաձեռն բարեգործներից էր: Մասնակցել է ազգօգուտ նպատակներով բացուած բոլոր հանգանակութիւններին: Երկար տարիներ եղել է Փարիզի հայ եկեղեցու վարչութեան ատենապետ, Փարիզի հայ եկեղեցու հոգաբարձութեան եւ վարչութեան անդամ, մասնակցել է Աղքատախնամի եւ մարդասիրական այլ ընկերութիւնների գործունէութեանը, օգնել է ուսանողներին, արուեստագէտներին, իր նուիրատուութիւններով մասնակցել է Ազգային պատուիրակութեան ծախսերին:

Սերովբէ Սվաճեանը ծնուել է 1868 թ. Նոյեմբերի 14-ին Կ. Պոլսում: Կ. Պոլսի Ռապըրթ Քոլէճը աւարտելուց յետոյ 1887 թ. եկել է Փարիզ իր քեռու՝ Գաբրիէլ Էգնայեանի մօտ աշխատելու: 1892 թ. վերջինիս մահից յետոյ Սերովբէ Սվաճեանը իր անձնական գործն է սկսել՝ համակրանքի եւ վստահութեան արժանանալով օտար վաճառականների միջավայրում: 1895 թ. իր ազգական Կարապետ Փեհլիվանեանի հետ նա Փարիզում հիմնում է Սվաճեան եւ Փեհլիվանեան առեւտրական տունը: Նրանց առեւտուրը տարածւում է Իտալիայից Աւստրիա, Ռուսաստան, Հնդկաստան, Հոլանտա եւ այլ երկրներ: 1900 թ. լրանում է ընկերութեան պայմանաժամը եւ Սերովբէ Սվաճեանը, իր եղբայրներին միանալով, հաստատում է Սվաճեան առեւտրական տունը, որը աստիճանաբար դառնում է Փարիզի խոշոր առեւտրական կենտրոններից մէկը: 1903-ին Հնդկաստանում գտնուող իր եղբօր՝ Միքայէլի խորհրդով, աւտոմեքենայի ընկերութիւն է հիմնադրում Կալկաթայում՝ «Ֆրենչ մոթոր քար էնտ էլեքթրիք Քամփընի»ն եւ 1 - 2 տարի անց Պոմպէյում բացում է վերջինիս մասնաճիւղը:

Սերովբէ Սվաճեանը աւտոմեքենայի մեծ սիրահար էր եւ Փարիզում առաջին մեքենայ գնողներից էր: Պէտք է յիշել, որ այն տարիներին Հնդիկները աւտոմեքենայի մասին գաղափար չունէին:

1905 թ. Սվաճեանը Պոկոթա (Գոլոմպիա) է ուղարկում իր կրտսեր եղբօրը՝ զմրուխտի խոշոր գործ հիմնելու համար:

Սերովբէ Սվաճեանը հոյակապ ճանաչում էր առաջնակարգ ադամանդները եւ նրա բռնած բոլոր ձեռնարկումները աւարտւում էին յաջողութեամբ: Շատ չուտով նա իրեն նուիրում է գեղարուեստական պատկերների եւ հնագիտական արժէք ներկայացնող գործերի հաւաքածուների ստեղծմանը: 1911 թ. ընտրւում է Փարիզի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան օժանդակ մասնախմբի անդամ՝ կատարելով ատենապետի պաշտօնը: Նոյն ժամանակ Բարեգործականի տեղական մասնաժողովի անդամ է ընտրւում եւ Աթագինէ Էգնայեանը: 1911-ին Ռաֆայէլ Մարկոսեանը եւ Աթագինէ Էգնայեանը Փարիզի Բարեգործականի մասնաճիւղի մուտքի վճար են տալիս իւրաքանչիւրը 10.000 Ֆր. եւ իբրեւ անդամավճար՝ տարեկան 500-ական Ֆր.: Նրանք նշանակւում են Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան կեդրոնական վարչութեան պատուոյ անդամ: Նոյն ժամանակ Սերովբէ Սվաճեանը մուտքի վճար էր մուծում 5.000 Ֆր. եւ ստանձնում ամենաբարձր անդամատուրքը՝ ամսական 100 Ֆր.:

1914-ին հայ կամաւորները մտնում են Անթանթի բանակները եւ Սերովբէ Սվաճեանին առաջարկւում հայ կամաւորների միութեան պատուոյ նախագահի պաշտօնը: Նրա գրասենեակում են պատրաստում ռազմաճակատ հայ զինուորներին ուղարկուելիք ուտեստեղէնի ծրարները: 1916-ից սկսած նա առատաձեռնօրէն գումարներ է տրամադրում հայ եկեղեցուն: 1919 թ. Մայիսին Սվաճեանը արձագանգում է հայ կամաւորների յուշարձանի պատրաստման համար յայտարարուած համազգային հանգանակութեանը եւ 500 Ֆր. տրամադրում հանգանակող յանձնախմբին: 1921 թ. Հոկտեմբերին Փարիզի Հայերը յանձնախումբ են կազմում եւ հանգանակութիւն բացում: Սվաճեանը 10.000 Ֆր. է տրամադրում առաջնորդարանին՝ ամերիկեան Նպաստամատոյցի միջոցով Հայաստանի սովեալներին յատկացնելու համար:

Սվաճեանը երկար տարիներ զբաղեցնում է Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան գանձապետի պաշտօնը, որից հրաժարւում է 1924-ին առողջական պատճառներով: 1927 թ. նա Բարեգործականին է նուիրում Փարիզում Սքուար Ալպոնի 11 հասցէն ունեցող իր կառուցած շէնքի առաջին յարկը՝ 250.000 Ֆր. արժողութեամբ: Այդ յարկաբաժինը դառնում է Միութեան կենտրոնատեղին: Մինչ այդ Բարեգործականը իր նիստերը գումարում էր նախագահի՝ Պօղոս Նուպար փաշայի բնակարանում: Սվաճեանը Բարեգործականին է նուիրում նաեւ աւտոմեքենայի իր հնդկական ընկերութեան արժեթղթերի մի մասը, որոնց եկամուտները ապագայում պիտի յատկացուէին Հայաստանի մէջ բարենպաստ գործերի:

Սվաճեանը ունեցել է տարբեր դարերի տասնվեց ընտիր հայկական նկարազարդ մատեաններից բաղկացած մի հաւաքածու, որը մանրակրկիտ քննութեան է արժանացել նշանաւոր հայագէտ, հայ գրքարուեստի ուսումնասիրող Ֆրետերիք Մաքլէրի «Հայ արուեստի վաւերագրեր» գրքում: Վերջինս լոյս է տեսել Փարիզում 1924 թ., ֆրանսերէն լեզուով՝ Սվաճեանի, Աթագինէ Էգնայեանի, Տիգրան Խան Քելեկեանի եւ այլ նշանաւոր բարեգործների հովանաւորութեամբ:

Սերովբէ Սվաճեանը իր ձեռագրերի հաւաքածուն եւ 17-րդ դարի Քէօթահիայի հայկական յախճապակու մի նմոյշ իր կեանքի վերջում նուիրել է Երուսաղէմի հայկական Ս. Յակոբեանց վանքի գրադարանին:

Սերովբէ Սվաճեանը մահացել է 1932 թ. Մայիսի 18-ին Փարիզում եւ, իր ցանկութեան համեմատ, հողին է յանձնուել համեստ ձեւով, անաղմուկ, առանց մահազդի եւ լրագրական հաղորդումների:

Փարիզում մեծ համբաւ են ունեցել նաեւ այլ հայ ադամանդագործներ - վաճառականներ, որոնք՝ նոյնպէս աչքի են ընկել ազգօգուտ գործերով: Կարելի է յիշել, օրինակ, 1920 թ. Յունուարին Հայաստանի բանակի համար սաւառնակներ ձեռք բերելու ուղղութեամբ հայ բարերարների գործադրած ճիգերը, որոնք մերժուեցին Ֆրանսիացիների կողմից: Հայաստանի բանակը ինքնաթիռներով զինելու համար ակնեղէնի վաճառականներ Բուլճեան եղբայրները տրամադրեցին 2.000 Ֆր. ակնատաշ Հրանտ Ճեւահիրճեանը 10.000 Ֆր., ակնեղէնի վաճառական Խաչատուր Ներսէսեանը՝ 2.000 Ֆր. եւլն.: Նմանապէս, յիշարժան է, որ Փեռ Լաշէզում Անդրանիկ զօրավարի արձանի համար սկսուած համազգային հանգանակութեան յանձնախմբի փոխ-ատենապետն էր նշանաւոր ադամանդագործ Պօղոս Խամէրեանը: Բազմաթիւ են հայ ադամանդագործների բարեգործութիւնները եւ դրանցով են նրանք ապրում սեփական ժողովրդի յիշողութեան մէջ:

ԼԵՒՈՆ ՉՈՒԳԱՍԶԵԱՆ

«Հայութիւն»

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՓՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ԸՍՏ ԳՈՐԲԱՉՈՎԻ

«Նուվէլ Օպսէրվաթէօռ» շաբաթաթերթին տրուած հարցազրոյցով մը Խորհրդային Միութեան վերջին նախագահը բաւական յոռետեսութեամբ կ՚արտայայտուի երկրին ներկային մասին, առաջարկելով փրկութեան իր տեսակէտը:

Անոր կարծիքով ներկայ իշխանութիւնը երկար չի կրնար տոկալ ու նոյնիսկ պիտի չկարենայ դիրքին վրայ մնալ մինչեւ Ելցինի պաշտօնավարութեան աւարտը (1996 Յունիս): Կ'ըսէ թէ ուժերը որոնք զինքը իշխանութեան հասցուցին, այսօր ռուս Փինոշէ մը կը փնտռեն որպէսզի կարգականոնը հաստատէ երկրին մէջ ու փրկէ վարչակարգը: Ինք համաձայն չէ լուծումի նման տարբերակի մը, բայց համոզուած է որ եթէ ոչ մէկ քայլ առնուի, վարչակարգը պիտի փուլ գայ զայրացած խուժանին ձեռքով, ինչ որ քաղաքացիական պատերազմի մը սպառնալիքն ալ կը բերէ: Այդ է պատճառը որ ինք կանխահաս ընտրութեան կողմնակից է որպէս ժողովրդավարական ու խաղաղ լուծում

որով արեւնահեղութեան վտանգն ալ կը վերնայ: Ատոր համար անհրաժեշտ կը նկատէ որ քաղաքացիները նախաձեռնութիւնը առնեն, յանձնախումբեր կազմելով ընտրութիւնը իրենց հակակշռին տակ պահելու համար: Նախկին նախագահը կը խօսի Հոկտեմբեր 27-ի գործադուլին մասին որուն 8 միլիոն հոգի մասնակցեցաւ, բողոքելու համար աշխատավարձքերու յապաղումին դէմ: Կը յիշեցնէ թէ այդ բազմութիւնը ապացուցեց յաջորդ հանգրուանին գործել քաղաքական գետնի վրայ: Ասիկա եզրակացնել կուտայ իրեն որ Ռուսաստան ժողովրդավարութեան զոհ մը չէ, այլ անոր բացակայութեան երեւոյթին:

Համայնավարութեան ուրուականին անհետացումը շատ բան փոխած է աշխարհի վրայ: Այսուհանդերձ Լեհաստանի, Հունգարիոյ, վաղը թերեւս նաեւ Պուլկարիոյ մէջ իշխանութեան պիտի գան համայնավար նկատուածներ որոնք բարեշրջողներ են:

Կարելի չէ առանձին լուծումներ յուսալ նախկին խորհրդային երկիրներուն համար: Սակայն ամէնէն ծանր կացութիւնը ունեցողը Մոսկուան է որ Գորբաչովի կը ներշնչէ աղէտի մը սեմին գտնուելու զգացումը: Աղէտ մը, սակայն, որմէ կարելի է խուսափիլ: Եթէ, կ'ըսէ ան, իր շրջանի թափով ընթանար շուկայի տնտեսութեան անցքը, այսօր ստուերային տնտեսութեան մը մէջ տեղ պիտի չըլլար «օրինաւոր գող»երու: Բայց ինք չէ յաջողած ու մեկնելի դրուած է fauu-պոյերու կողմէ որոնք իրենց հարուածային բուժումով Ռուսիան վերածեցին Ծայրագոյն Արեւմուտքին: Նոյն կարծիքը կը յայտնեն Սոլժենիցին եւ ուրիշներ:

Ինչ կը վերաբերի Ժիրինովսկիի, ան կը նկատուի Ելցինի թէ՛ արդարացումը, թէ՛ մեղսակիցը: Նպատակը աշխարհին կարծել տալ է թէ Ռուսաստանի մէջ իրմէ ու այդ տիպարէն զատ այլընտրանք չկայ: Արեւմուտքն ալ կ'իյնայ այդ ծուղակին մէջ:

Վերջին հարցումը կը վերաբերի Կրեմլինէն բաժնուելէ ետք Արեւմուտքի հանդէպ իր դիրքափոխումին: Գորբաչով կը պատասխանէ թէ չի մոռնար որ միասնաբար վերջ տուած են ջրամարտին. ոչ մէկ զղջում ունի այդ մասին: Սակայն յուսալով որ կը շարունակուի զինաթափման շարժումը, յուսախաբ եղած է երբ տեսած է որ Միացեալ-Նահանգներ կը պահեն եւ նոյնիսկ կ'ընդարձակեն ՕԹԱՆ-ը: Ինք ոչինչ փոխած է իր մօտեցումէն. միշտ Եւրոպան հասարակաց տուն մը կը նկատէ. տուն մը որ պէտք է պահուի այնպիսի վիճակի մը մէջ որ ոչ ոք սպառնալիքի, կամ զանցառումի ենթակայ զգայ ինքզինք: Եւրոպան պէտք ունի նաեւ խաղաղարար ուժի մը որ ի հարկին միջնադէր ըլլայ հակառակորդ կողմերու միջեւ ու մանաւանդ արգիլէ պատերազմները: Եթէ այդ սկզբունքը կիրարկուած ըլլար, անկարելի չէր նախկին Եուկոսլաւիոյ պատերազմը արգիլել:

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ՆՈՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ՝ ԽՈՐԵՆԱՑԻԻ ԵՒ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Իբր հետեւութիւն Աննի եւ Ժան-Փիէռ Մահէի աշխատասիրութեամբ եւ թարգմանութեամբ «Histoire de l'Arménie par Moïse de Khorène» (Gallimard, déc. 1993) ֆրանսերէն նորագոյն հրատարակութեան, լոյս տեսած է Խաժակ Պալըգճեանի նոյնպէս ֆրանսերէն աշխատութիւնը՝ «Remarques sur les dits anachronismes dans le texte des manuscrits-copies de l'Histoire de l'Arménie par Moïse de Khorène et la philologie arménienne» խորագրով, հրատարակութիւն «Արմաշ» պարբերագրքի, Մոնրէալ:

Այս շահեկան ոճով խտացեալ ուսումնասիրութիւնը կ'ընդգրկէ Ե. դարու մեր Պատմահօր ինքնութեան եւ իր «Պատմութիւն Հայոց» մեծակշիռ երկին վաւերականութեան ճշգրտումը, իրաւ խորենացիագիտութեան աղբիւրներու վկայակոչութեամբ եւ հայ բանասիրութեան հիմունքներու քննարկման լոյսին տակ: Այստեղ մէկ նոր եւ պարզ ապացուցումով կը ճշդուի Պատմահօր երկին թուականը: Ձեռագիր-օրինակներու շփոթ կամ տարակուսելի հատուածներու պարագան կը բնորոշուի իբր արդիւնք գրիչներու ձեռամբ յետագայ աղաւաղումներու եւ ընդմիջարկութեանց: Կը ներկայացուին շարք մը բանաւոր լուծումներ որով ուսումնասէր խորենացիագէտներ՝ ինչպէս Ա. Մուշեղեան, Լ. Միրիջանեան, եւայլն, յաջողապէս հարթած են քանի մը դարէ ի վեր արծարծուող թիւրիմացութիւնները: Աշխարհահռչակ օտար եւ հայ գիտնականներու հեղինակաւոր կարծիքներուն մէջբերումով ինչպէս նաեւ պատշաճ բանաւոր փաստարկումով՝ ցոյց կը տրուի կամայական ու հակապատմական բնոյթը ակադեմական հայագիտութեան մէջ տեղ գտած իրանապաշտ տեսութեան, սեմապաշտ տեսութեան եւ ոչ-հայկական նավերխահայաստանի մը տեսութեան: Կը մատնանշուի հնչույթային համեմատական վերլուծման լեզուաբանական մեթոդը ի հակադրութիւն մինչեւ օրս լեզուաբաններու կողմէ կիրարկուած հնչիւնային փոխութեանց օրէնքներու մեթոդին որ ցարդ անզօր եղած է հայերէն լեզուի մեկնութեան համար մէկ գիտական ամբողջական համակարգ զարգացնելու: Արդ, հնչույթային համեմատական տարազներու մեթոդով կը տրուին ինքնայատուկ վերլուծական աղիւսակներ առ ի բացայայտում հիթիթերէն, ուրարտերէն եւ հայերէն լեզուներու սերտ առընչութեան, համեմատական գլխաւոր եզր ունենալով լատիներէն եւ ռոման լեզուները: Կը շեշտուի նաեւ Հայաստանի աշխարհագրութեան եւ պատմութեան վերաբերեալ զանազան անուանումներու բնիկ հայկական ծագումը:

Ինչպէս կը նշուի՝ հեղինակի հայագիտական աշխատանքը՝ սկսած շուրջ քառասուն տարի առաջ իր «Նոր տեսութիւն հայերէնի ստուգաբանութեան» համեստ հրատարակութեամբ (Գահիրէ, 1955), ատենին արժանացած է օտար եւ հայ երեւելի գիտնականներու եւ ուսումնականներու գնահատանքին: Պալըգճեան նմանապէս ծանօթ անուն մըն է ուսումնասէր հասարակութեան մօտ շնորհիւ իր հայագիտական աշխատութեանց Ուաթըրթաունի «Armenian Review» եւ Մոնրէալի «Հորիզոն» եւ «Արմաշ» մշակութային պարբերականներուն:

Պատմական, լեզուաբանական եւ հնագիտական տուեալներու վրայ հիմնուած եւ աղբիւրագիտական յղումներով ճոխ ներկայ ուսումնական հակիրճ բայց բազմաջան ակնարկը կը նշէ հայ ժողովուրդի գոյութիւնը իր սկզբնական բնօրրան հայրենիքի՝ Հայաստանի եւ Փոքր Ասիոյ հողամասի տարածքին վրայ ամենավաղնջական հնադարէն ի վեր:

«ԱՐՄԱՇ»

Ստանալու համար դիմել՝
Kajak Balekjian,
P. O. Box 137,
Garrett Park, MO 20896
Գին՝ $4 + $2 առաքման ծախք:

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ԿԼԵՆՏԷՅԼԻ մէջ, Նոյեմբեր 4-ին իր մահկանացուն կնքած է Համլէթ Տէր-Օհանեան: Ծնած Բաքու, 1915-ին, որբացեալ իր ընտանիքին հետ անցած է Պարսկաստան, ուր յետագային մեծ օժանդակութիւն ցուցաբերած է հայ երիտասարդներու կրթաթոշակներ տրամադրելով: Վերջին 15 տարիները հաստատուած էր Գալիֆորնիա, ուր նաեւ իր օժանդակութիւնը բերած է «Ասպարէզ» օրաթերթին եւ ընդհանրապէս ազգային հաստատութեանց: 1993 Մայիսին, Գարեգին Բ. զինք պարգեւատրած էր «Կիլիկեան ասպետ»ի շքանշանով: Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Նոյեմբեր 12-ին, Կլէնտէյլի Ս. Աստուածածին Եկեղեցին:

⁂

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ Կեդրոնի Աւետիս Ահարոնեան սրահին մէջ, Նոյեմբեր 9-ին դեկուցումի երեկոյթ մը տեղի ունեցած է նախաձեռնութեամբ Քեպէքի Հայ Բժշկական Ընկերակցութեան: Բացումը կատարած է ատենապետը՝ բժիշկ Մկրտիչ Տարագճեան որ հակիրճ կերպով ներկայացուցած է օրուան զեկուցաբերը: Հայաստանի ամերիկեան համալսարանի նախագահ՝ Տոքթոր-փրոֆ. Միհրան Աղպապեանի նիւթը եղած է. -- «Հայաստանի ամերիկեան համալսարանի դերը երկրի կրթական համակարգին մէջ»:

⁂

ԼԱՒԱԼԻ (Գանատա) շրջանի Մեր Միլլս ճաշասրահին մէջ, Հայ կեդրոնի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցած է ճաշ-խրախճանք մը, Նոյեմբեր 11-ին, 300 հոգիի մասնակցութեամբ: Յայտարարուած է որ գոյացած գումարը անձեռնմխելի պիտի մնայ դրամատունը, յետագային օգտագործուելու համար սեփական հողաշերտի մը գնման հայ կեդրոն մը հաստատելու նպատակով:

⁂

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ Օգն. Միութեան Սօսէ մասնաճիւղի տարեկան տօնավաճառ-պազարը տեղի ունեցած է Նոյեմբեր 12-ին եւ 13-ին: Ցուցադրուած էին փոքրերու համար ձիւնազգեստներ, կաղանդի զարդեղէններ, հայերէն մակագրութիւններով ապակեղէն սպասներ եւայլն, եւայլն:

⁂

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնի Համազգայինի ցուցասրահին մէջ, Նոյեմբեր 10-ին, տեղի ունեցած է գեղանկարիչ Փանոս Թոսունեանի «Աշնանային տպաւորութիւններ» ցուցահանդէսը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի կերպարուեստի յանձնախումբին: Բացման խօսքը արտասանած է Մարիա Թիթիզեան եւ ներկայացուցած արուեստագէտը:

⁂

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ ներքնասրահին մէջ, Նոյ. 13-ին, տօնակատարութիւն-ճաշ մը տեղի ունեցած է Եկեղեցւոյ շէնքին շինութեան առաջին տարեդարձին առթիւ: Օրուան հանդիսավարն էր Կիրօ Շահինեան, խօսք առած է հոգեւոր հովիւ՝ Եղիա Վրդ. Գիրէջեան որ յայտնած է թէ շուրջ 3 միլիոն գանատական տոլար արժողութեամբ Եկեղեցին շինութեան բացը 250 հազար տոլար եղած է եւ թէ կը յուսայ որ նուիրատուութեամբ շուտով կը փակուի այդ պարտքը: Նուէրներէ գոյացած է 35 հազար տոլար:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Զայնին մէջ յայտնի չարակամութիւն կայ, շատ աղէկ գիտէ թէ ի՞նչ ընելու գացեր էի Փարիզ ու այս անիմաստ անճոռնի չարութիւնը գիս մէկէն սաստիկ կը վիրաւորէ իբր թէ իր աղտոտ եւ երկայն եղունգները սրտիս մէջ մխած ըլլար:

Քանի մը հոգի իրարու երես կը նային եւ կը խնդան, այն աստիճանի դիւրագրգած դարձած եմ արդէն որ իմ ներքին յուսաբեկութիւնս չյայտնելու համար կ'ուզեմ մեկնիլ, մեկնիլ անմիջապէս եւ բարեկամիս կը դառնամ. բայց անիկա արդէն մէկը գտած եւ խօսակցութեան բռնուած է. իր այս տարօրինակ ընդունակութիւնը ամէնէն աննպաստ պայմաններու մէջ ալ շահեկան բան մը գտնելու եւ ամէնուն հետ յարմարելու՝ գիս միշտ հիացուցած է. բոպէ մը ականջ կը դնեմ. եկեղեցական երաժշտութեան վրայ կը խօսին. ծերուկ եւ կորաքամակ մարդ մըն է իր խօսակիցը եւ անմիջապէս կ'անդրադառնամ որ հոն գտնուողներուն մէջ արդարեւ մինակն է որուն դէմքը համակրանք կը ներշնչէ. իրարու կը ժպտինք հեռուէն եւ բարեկամս նորէն ծերուկին օձիքէն կը բռնէ:

-- Բայց կարծեմ Տիկինը գրականութեամբ զբաղած է կ'ըսէ պարոնիկը:

Զարմանալի կերպով գրականութիւն բառը գիս կ'ամչցնէ եւ կը զգամ որ կը կարմրիմ ... չեմ գիտեր ինչո՞ւ փափաք կը զգամ բողոքելու եւ ժխտելու իբր թէ շատ ամօթալի բան մը վերագրած ըլլային ինծի ... կամաց կամաց վատ երկչոտութիւն մը կը գրաւէ հոգիս ... ինչո՞ւ համար, չեմ կրնար բացատրել, միայն կը զգամ որ այդ սրահին մէջ, այդ մարդիկներով շրջապատուած Տիկին Էֆթիկի կասկածելի նայուածքին ներքեւ գրականութեամբ զբաղած ըլլալս խոստովանիլը, ամօթալի բան մըն է, այո՛, բացարձակապէս, որովհետեւ անհունապէս ծիծաղելի կը թուի ինծի:

Բայց պարոնիկը կը պնդէ եւ մանրամասնութիւններ կը հարցնէ. Տիկին Էֆթիկ իմ աններելի երկչոտութենէս քաջալերուած՝ անպատկառօրէն կ'ըսէ.

-- Այնքա՜ն կան գրագէտներ, ի՞նչ բանի կը ծառայէ:

Մէկէն կը փոխուիմ եւ ձայնս մասնաւոր շեշտ մը կ'առնէ որ գիս կ'ապահովէ:

-- Թերեւս կ'ենթադրէք որ ձեզ ծառայելու կամ ուրիշներուն ծառայելու համար գրականութեամբ զբաղած եմ ... :

-- Այդ ըսել չեմ ուզեր, բայց այնչա՛փ ...

Տիկին Կորիկեան կը միջամտէ:

-- Չէ, Տիկին, ըսել կ'ուզէ որ ուրիշ աւելի շահաբեր բան մը սորվէիք, անանկ ալ ութ տարի կեցեր էք, անանկ ալ ... :

-- Հապա՛, օրինակի համար, քորսէ շինել սորվէիք լաւ քորսէ շինող բնաւ չկայ Պոլսոյ մէջ, հոսկեց չափերը կը ղրկեն Փարիզ եւ բերել կուտան:

-- Ի՞նչ զարմացում պատճառելու է հոս տեղէն ղրկուած չափերը Փարիզի գործատուհիներուն, կ'ենթադրեմ ... :

Տիկին Կորիկեան պահ մը շուարած կը նայի ինծի, յետոյ չի հասկնար եւ խօսքը փոխելով Էֆթիկի կ'ուղղուի:

-- Ձեզի բան մը ըսե՞մ, կը յայտարարէ, այդ ալ ըրի բայց օգուտ չտեսայ, վերջապէս իմ մարմինիս յարմար քորսէ մը չկրցայ շինել տալ:

Խօսակցութիւնը մէկէն կը դառնայ քորսէին վրայ եւ այդ կիները լրջօրէն հոն գտնուող abruti այրերուն քով իրենց լղրծուն եւ տգեղ մերկութիւնները շօշափող բաներու վրայ կը խօսէին:

Այդ միջոցին կը յաջողէինք մեկնիլ. բայց օդը քիչ մը կ'ոգեւորէ մեզի եւ մէկ շունչով քանի մը այցելութիւններ մէկէն կ'ընենք, առաւել կամ նուազ նոյն տաղտկացուցիչ խօսակցութիւնը, նոյն ապուշութիւնը, հոս հոն համեմուած ըմբոստացընող չարութիւնով մը: Վերջին այցելութեան վարժապետի մը տուն-դուրսէն կը լսենք բուռն վիճաբանութեան մը աղմուկը. վայրկեան մը կը կենամ:

-- Եթէ՛ չերթայի՛նք այսօր:

-- Եկուր, վերջանայ կ'ըսէ բարեկամս:

-- Խոստովանէ որ անիմաստ եւ յիմար բան է այնպիսի մարդիկներու տունը երթալ որոնք ոչ մէկ կերպով չեն շահագրգռեր մեզ. ի՛նչ corvée ... աւելի բնական չէ՞ չմօտենալ իրենց, ըսէ՛:

-- Եթէ հարկ ըլլայ շահեկան եւ սիրուած մարդերը որոշել անտարբերներէն, կարծեմ գրեթէ առանձին պիտի ապրինք:

-- Աւելի լա՛ւ, բարեկամս, աւելի լա՛ւ:

Այլ սակայն բարեկամս այնքան լաւ կը համոզէ գիս ընկերականութեան առաւելութիւններուն վրայ որ կը համակերպիմ Սերոբեան էֆէնտիին աղմկալից տունը մտնելու:

Տիկին Սերոբեան մեզ կ'ընդունի երկու տարեկան տղայ մը գրկած. իր ետեւէն մինչեւ սանդուխին գլուխը ամէն տարիքէ տղաքներու շարք մը կ'երկարի:

-- Օ՛հ հրամմեցէ՛ք, բարի եկաք:

Հոս գոնէ եւրոպականացած ըլլալու յաւակնութիւններ չկան. ամէն բան պա՛րզ եւ մաքուր է տունին մէջ, ընդարձակ մարմարեայ բակը՝ ճերմակ եւ լուսաւոր՝ տրամադրութիւններս կը փոխէ եւ գրեթէ զուարթօրէն կը բարձրանամ սանդուխներէն տղաքներուն իւրաքանչիւրը փայփայելով:

(Տար. 4)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտիկ Տակատեանի յիշատակին Արապեան եղբարք 500 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին :

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Vienne

COLLECTE DE LAYETTE, VETEMENTS CHAUDS, COUVERTURES, POUR LES BEBES DE GORIS

Le nouvel hiver qui s'installe en Arménie s'annonce particulièrement rigoureux et aussi meurtrier que les années précédentes par manque d'énergie dû au blocus.

Les premières victimes de cette situation catastrophique sont les nouveaux-nés et les bébés.

La section «SEVAN» de la CROIX BLEUE DES ARMENIENS de FRANCE lance un appel pour une collecte de layette, vêtements chauds, couvertures, etc... uniquement neufs, pour les bébés de la ville de GORIS (ville jumelée avec VIENNE).

Une permanence se tiendra à la MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE 9, rue du Cirque à VIENNE tous les après-midi de 14h à 18h jusqu'à fin décembre.

La distribution se fera vraisemblablement pour le Noël arménien par les membres de la Croix de Secours de Goris.

Les dons sont également bienvenus.

MERCI POUR EUX.

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 200 Francs. -

M. J.-M. Abattu, M. Haïg Aïvazian (2 fois), M. Armand Apkarian, M. Albert Aslanian, Mlle Isabelle Baldjian, M. Jiraïr Baroudjian (2 fois), M. et Mme Paul Boghossian, M. I. Boyadjian, M. Eric Bozouklian, M. et Mme Chagalosian, M. Gaspard Chirimian, M. Matthieu Darnaud, M. Gérard Der-Hagopian, M. Der-Avedissian, M. Marcel Donabedian, M. Mickaël Duhanian, Gilbert Garabedian, Mlle Annie-Laure Girardin, M. Meguerditch Hekimian, M. Garabed Iliezer, M. G. Jamgotchian, Mme Anna Kaidjayan, Mme Sylvie Kapoian, M. René Karakachian, M. Agop Karakaya, Mme Hasmig Kasparian, M. Jacques Kasparian, M. Nazar Kasparian, M. Pierre Kassian, M. Marc Kazourian, Mme Simone Kichkilekian, M. Mardiros Kizirian, M. Hovannès Krikorain, M. Sourène Krikorian, M. Armen Kurkdjian, M. J.-O. Manoukian, M. Jean Marandjian, M. Apisagom Melkonian, M. Richard Minassian, M. Marius Missakian, M. Armand Panossian, M. Agop Partamian, M. Claude Piquot, M. Albert Sarian, M. Missak Sarkissian (2 fois).

(A suivre)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏԱՐԱԳ, ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Սէն - Ժերոմի եւ Շրջակայքի Ս. Սահակ -- Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը կը ծանուցանէ թէ Եկեղեցւոյ շինութեան 64-րդ եւ Անուանակոչութեան 61-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը տեղի պիտի ունենայ Նոյեմբեր 27, Կիրակի օր :

Այս առթիւ կը կատարուի հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն հոգիներուն համար Եկեղեցւոյս հոգեւոր Հովիւներուն, սպասաւորներուն, հիմնադիրներուն, Թաղական խորհուրդի անդամներուն, Օժանդակ Տիկնանց Միութեան անդամուհիներուն եւ բոլոր անոնց որոնք նիւթապէս, բարոյապէս, կամ ֆիզիքապէս սատարած են Եկեղեցւոյ շինութեան եւ այսօր առ յաւէտ բաժնուած են մեզմէ :

Պատարագը եւ հոգեհանգստեան պաշտօնը կը մատուցանէ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՊԵՔՃԵԱՆ
Առաջնորդ Հայոց Գերմանիոյ

որ կը կատարէ Մատաղօրհնութիւնը :

Արարողութեանց աւարտին՝ գինեձօն մը տեղի պիտի ունենայ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ :

Կը խնդրուի թաղին եւ շրջակայքի ժողովուրդէն իր ներկայութեամբ յարգել յիշատակը Թաղիս ննջեցեալներուն :

Séjour de SKI
à Bellefontaine

Pour la première fois la Croix Bleue des Arméniens de France organise un séjour de ski à Bellefontaine du samedi 18 Février au Samedi 25 Février pour les enfants de 9 à 14 ans.

Les frais de séjour s'élèveront à 2.500 F. et comprennent :

— le transport en car A / R;
— la pension complète;
— les cours de ski;
— la location du matériel de ski;
— les remontées mécaniques;
— l'assurance.

Pour la région parisienne, toutes les inscriptions se feront auprès du secrétariat du Conseil d'Administration :

17, rue Bleue 75009 Paris
Tél. : 48 24 46 57 de 9h à 14h

Pour le Centre France, contacter Mme Ankiné Ghazarian au :
78 97 08 81 ou bien adressez-vous aux sections.

Date limite d'inscription : 30 Décembre.

SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES SABERATOURS SEVAN VOYAGES

PARIS·EREVAN·PARIS
VOLS HEBDOMADAIRES
- ASSISTANCE A L'AÉROPORT
- ORGANISATION D'ACCUEIL ET DE TRANSFERT
- RÉSERVATION D'HÔTEL
- LOCATION DE VOITURE AVEC CHAUFFEUR
- EXCURSIONS GUIDÉES
- VOYAGES ORGANISÉS EN GROUPE

PARIS·EREVAN
VOL CARGO MENSUEL

PRIX
PARIS-EREVAN-PARIS
3300 F
RENSEIGNEMENTS ET RESERVATIONS SUR SIMPLE APPEL

SABERATOURS
31, RUE D'ARGENTEUIL - 75001 PARIS
TEL 42 61 51 13 - FAX 42 61 94 53
SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ - 69003 LYON
TEL 78 60 13 66 - FAX 78 60 92 26
EREVAN
37, RUE HANRABEDOUTIAN - EREVAN 10
TEL 52 85 48 - FAX 52 54 48
STUDIO VICKEN

EN COLLABORATION AVEC
ARMENIAN AIRLINES

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտտոյի «Լէօլա Սասունի» մասնաճիւղը կը կազմակերպէ՝

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ ՄԸ

Մշակոյթի Տան մէջ՝
12 - 14, rue St-Bazile, Marseille 1er

Կիրակի, Նոյեմբեր 27, կէսօրէ վերջ ժամը 15-ին :

Բազմազան նուէրներ :

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

En association
avec la Mairie d'Aix-en-Provence
Le **FONDS ARMENIEN DE FRANCE**
invite la communauté arménienne
d'Aix-en-Provence
et des environs
à un Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec BEDROS TERZIAN
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté

Samedi 26 Novembre à 18 heures
au Palais des Congrès d'Aix-en-Provence

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Սրբուհի Քէչիչէֆէ 100 Ֆր. իր զաւկին՝ Ժիլպէռ Քէշիշէֆի մահուան տարելիցին առթիւ :

***

Կապոյտ Խաչի Պանեէօ - Քաշանի «Իսահակեան» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Մարտիկ Տակատեանի մահուան առթիւ. -- Տէր եւ Տիկին Տիգրան Թորոսեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մասիս Աբրահամեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթիւր Փեքմէզեան 200 Ֆր., Տիկին Վերոնիք Քեզերեան 250 Ֆր., Տիկին Մարկրիթ Թեւանեան 500 Ֆր., Տիկին Վարդուհի Գարաօղլանեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փիէր Հաքիմեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ալպէռ Գասպարեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տօնիկեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Քրիսթիան Գարաօղլանեան 250 Ֆր., Տիկին Սօնա Ակոնայեան 200 Ֆր. : Նոյն առթիւ Տիկին Մարկրիթ Թեւանեան 500 Ֆր. կը նուիրէ Պանեէօյի Սիամանթօ դպրոցին եւ 250 Ֆր. «Յառաջ»ին :

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures dans la salle de l'église arménienne de Beaumont, organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

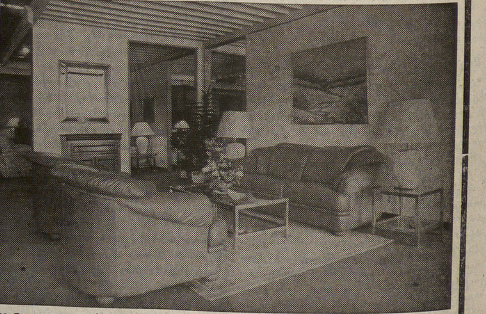
CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Paris
«*Archalouïse Tathéossian*»

a repris
depuis le Mercredi 23 Novembre ses cours du soir de langue arménienne pour les adultes
chaque mercredi à la M. C. A.
17, rue Bleue, Paris 9e

Inscrivez-vous auprès de :
Vartanouche ESENCE 48 71 22 77
qui vous donnera tous renseignements utiles.

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z. I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

“ Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն ”

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 26-27

SAMEDI - DIMANCHE
26-27 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·000 Ֆ· -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·300 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
1·150 Ֆ· (շաբաթական առաքում) – Հատը : 5,00 Ֆ·

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18·468 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.468

ԵՐԵՒԱՆ ՀԵՌԱՏԻՊ ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 23 / 24)

ԱՇՈՏ ԲԼԷԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՏԱՐ

Նոյեմբեր 22 թուակիր Նախագահական հրամանագրի համաձայն Աշոտ Բլէեան նշանակուած է Լուսաւորութեան նախարարի պաշտօնակատար : Ծանօթ է որ նախարարը՝ Հ. Ղազարեան հրաժարած էր վերջերս : Ա. Բլէեան երեսփոխան է եւ պատկանի՝ «Նոր Ուղի» կուսակցութեան :

***

ՄԵԹՐՈՆ ԱԼ ԱՌԱՆՑ ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ուժանիւթի տագնապը իր հետեւանքները ունեցած է նաեւ մեթրոյին վրայ, որ Նոյեմբեր 23-ին, յետ - միջօրէին շուրջ մէկ ժամ դադրած է բանելէ :

***

ԿԱԶԻ ՀԱՐՑԸ

Թիւրքմէնական կազի մատակարարման ընդհատման կապակցութեամբ Լ· Տէր -- Պետրոսեան Նոյեմբեր 22-ին հեռաձայնային խօսակցութիւն մը ունեցած է Վրաստանի Նախագահ Շեւարնածէի հետ :

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆԵՐ

Նոյեմբեր 22-ի առաւօտեան ժամերէն իսկ ադրբեջանական կազմաւորումներ ուժգին կրակի թիրախ դարձուցած են Հայաստանի հիւսիսային եւ հիւսիս -- արեւելեան հատուածները : Կրասնոսելսկի շրջանի Թթուջուր բնակավայրի պաշտպանողական դիրքերուն մեծ գնդացիրներով գնդակոծումէն ետք, յետմիջօրէին ալ զանազան տեսակի զէնքերով կրակ բացուած է Տաւուշի շրջանի Պառաւաքար գիւղի հայկական դիրքերուն ուղղութեամբ, որու հետեւանքով կային զոհեր : Գիշերն ալ սկսած է Նոյեմբերեանի շրջանի Թովեղ եւ Բերդաւան գիւղերու պաշտպանողական դիրքերու ռմբակոծումը, որ տեւած է մինչեւ Նոյեմբեր 23-ի առաւօտ : Հայկական կողմը ոչ մէկ յարձակում, հակադարձած է հրադադարը պահպանելու մտահոգութեամբ :

***

ՊԱՐԷՆԻ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

Գ· Յարութիւնեան Նոյեմբեր 22-ին ընդունած է պարէնի միջազգային ծրագրի փոխադրութեան աւրնթեր սպասարկութեան յատուկ պատուիրակութիւնը : Քննարկուած են հաղորդակցութեան զանազան միջոցներու, յատկապէս Հայաստան պարէնամթերք եւ հացահատիկ փոխադրելու առնչուող հարցեր : Սպասարկութեան պետ Թ· Միյատ, որ կը գլխաւորէր նաեւ պատուիրակութիւնը ըսած է թէ Վրաստան տարուած են յատուկ տիէզէլով բանող ջերմաքարշներ, որոնք պէտք է լայնօրէն նպաստեն Հայաստան հացահատիկ փոխադրելու առաքելութեան :

***

ԱՊԱՇՐՋԱՓԱԿՄԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄԻՆ ՄԱՍԻՆ

Հիւսիսային Օսէթիոյ կառավարութեան ղեկավար Եակով Կուկոյ դրուատիքով անդրադառնալով Հայաստանին, դէպի Նախիջեւան երկաթուղիի միակողմանի գիծի հաստատումով շրջափակումը վերցնելու անոր որոշումին առթիւ, ըսած է թէ Ադրբեջան պէտք է գիտնայ գնահատել այդ քայլը :

***

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Նախագահ Լ· Տէր -- Պետրոսեան, Նոյեմբեր 24-ին, ղարաբաղեան կնճիռի կարգաւորութեան գծով ռուսական միջնորդական առաքելութեան կապակցութեամբ խորհրդակցական ժողովի մը հրաւիրած է Արտաքին Նախարար Վ· Փափազեանը, Հանրապետութեան Նախագահի գլխաւոր խորհրդական Ժ· Լիպարիտեանը, ազգ· ապահովութեան Վարչութեան պետի պաշտօնակատար Դաւիթ Շահնազարեանը, Արտաքին Նախարարի Ա· տեղակալ Եղ· Զուլոյեանը, դարձեալ Արտաքին Նախարարութենէն Վ· Ոսկանեանը :

***

ՄԻՋԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋ

Նոյեմբեր 22-ին Հայաստանի եօթը կուսակցութիւններ եւ միութիւններ կրթութեան համակարգի բարեփոխման առնչուող հարցերու նուիրուած խորհրդակցական հանդիպում մը ունեցած են, որու մասնակցած է նաեւ Լուսաւորութեան նախարարի պաշտօնակատար՝ Աշոտ Բլէեան : Այդ կուսակցութիւններն ու միութիւններն էին՝ ՀՀՇ, ՀՀԿ, ՀՌԱԿ, ԼԴՌԱԿ (Լիպեբալ - Դեմոկրատական Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւն), ՀՔԺՄ (Հայաստանի քրիստոնէական ժողովրդական Միութիւն), ՍԴՀԿ եւ «Մտաւորական Հայաստան» :

***

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԻՆ

Նոյեմբեր 22-ին Լ· Տէր - Պետրոսեան այցելութիւն մը տուած է Թեթեւ արդիւնաբերութեան նախարարութեան շէնքին մէջ բացուած եգիպտական ապրանքներու ցուցահանդէսին : Նախագահը հանդիպում մըն ալ ունեցած է Եգիպտոսի Արդիւնաբերութեան նախարարին հետ :

***

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԳԽ-Ի ՓՈԽ - ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՄՕՏ

Նոյեմբեր 22-ին Ա· Սահակեան ընդունած է յունական պատուիրակութիւնը, զոր կը գլխաւորէր Արտաքին փոխ - Նախարարը : Տեսակցութիւնը առիթ հանդիսացած է քննարկելու երկու երկիրներու միջեւ համագործակցութիւնը, հայ - յունական յարաբերութիւններն ու միջխորհրդարանական կապերը :

***

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՆԱՄԱԿ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Ռուս նախարար Ս· Շոյգունի կողմէ Հայաստանի Մոսկուայի դեսպան Եուրի Մկրտումեանին յանձնուած նամակով մը, Ռուսաստան շնորհակալութիւն կը յայտնէ Հայաստանին, Սախալինի շրջանի երկրաշարժէն ետք իր բերած օգնութեան համար :

***

ՀԱՒԱՏԱՐՄԱԳՐԻ ՅԱՆՁՆՈՒՄ

Նոյեմբեր 21-ին, Հայաստանի Մոսկուայի դեսպան Եուրի Մկրտումեան յանձնելով իր հաւատարմագիրը Ռուսաստանի Նախագահ՝ Ելցինի, պաշտօնապէս անցած է իր պաշտօնին գլուխը :

***

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ԵՒ ՌՈՒՍ ԴԵՍՊԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Նոյեմբեր 21-ին Նախագահ Լ· Տէր - Պետրոսեան առանձին հանդիպումներ ունեցած է Միացեալ - Նահանգներու եւ Ռուսաստանի լիազօր դեսպաններուն հետ, որոնց կարգ մը բացատրութիւններ տուած է հացի եւ մազութի չգոյութեան դրդապատճառներուն մասին :

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԶԳ· ԺՈՂՈՎԻ նախագահը՝ Ֆ· Սեկէն, մամուլին ներկայացուց 18 առաջարկներ դրամին եւ քաղաքականութեան յարաբերութիւններուն վերաբերող : Հոկտեմբերին է որ նախաձեռնութիւնն առած էր աշխատանքի խումբ մը հաստատելու որ օրինագիծ մը պատրաստէ այդ ուղղութեամբ, վերջին դէպքերու առթիւ, մանաւանդ այն «նպաստներուն» առթիւ զորս քաղաքական կուսակցութիւնները կը գանձեն մեծ հաստատութիւններէ ընտրապայքարներու ատեն : Ներկայացուած առաջարկներուն ամէնէն կարեւորն է արգելքը այդ գործելակերպին : Այլեւս ոչ մէկ քաղաքական կուսակցութիւն իր ընտրապայքարին դրամը կրնայ ճարտարարուեստի մեծերէն ստանալ : Արգելք կայ նաեւ պաշտօններու կուտակումի : Երեսփոխան մը պէտք չէ խորհրդատուի պաշտօն կարենայ կատարել : Հարստութիւններու պարագան ալ պէտք է քննուի յատուկ յանձնախումբի մը կողմէ եւ ոչ թէ, ինչպէս մինչեւ այսօր, խորհրդարանական ժողովներու : Ամբողջ առաջարկները 650 էջեր կը կազմեն եւ պէտք է երեք տարբեր օրինագիծերու մէջ ամփոփուին եւ Ազգ· Ժողովի վիճարկումին ենթարկուին Ծնունդէն առաջ :

ՀԱՇՄԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒ նախկին ենթանախարարը (ինք ալ՝ հաշմանդամ) Միշէլ Ժիլպէր քննութեան տակ առնուած է Արդարադատութեան կողմէ «վստահութեան չահագործման, կեղծ յայտարարութիւններու վարչական մարմիններուն եւ չէքի զեղծարարութեան համար» : Ենթանախարարութեան շրջանին -- 1988 -- 1993 պետական նպաստները հաշմանդամներու միութիւններու տրուելիք չեն տրուած եւ ճամբայ փոխած են : Երկու տարիներու չշուկներէ ետք է, քիչ մը տարօրինակ մատակարարութեան մը մասին, որ հարցը պաշտօնական բնոյթ առաւ այլեւս : Դատաւորը կը փնտռէ անհետացած 2·215·000 ֆրանքի գումար մը որ սկզբունքով սահմանուած էր չորս միութիւններու : Անշուշտ բոլոր գումարներն ալ տեղ մը հասած են, բայց ոչ՝ իրենց տեղը :

ԺԱԳ ՇԻՐԱՔ յայտարարեց (Նոյ· 24) ամենայն վճռակամութեամբ որ պատրաստ է մինչեւ ծայրը երթալու (Նախագահական թեկնածութեան առնչութեամբ) : Մեծ կարեւորութիւն չի տար հարցախոյզերուն որոնք շատ փոփոխական են :

ԱՐԱՖԱԹ հրադադար մը ստորագրեց Համասին հետ, բայց, վախ կար որ շատ հաստատուն բան մը չըլլայ : Միւս կողմէ Օվիէտօ (Սպանիա) գիրար գտան Ռապին եւ Արաֆաթ ուր ստացան Աստուրիներու իշխանի մրցանակը միջազգային գործակցութեան համար : Իրենց խօսակցութեանց նիւթ պէտք է ըլլար պաղեստինեան ընտրութիւններու հարցը : Ըստ Ռապինի, այդ մասին բանակցութիւնները պիտի շարունակուին Պրիւսէլ, Երկուշաբթի (Նոյ· 28) :

ՊԵՐՆԱՐ ԹԱՓԻ դատապարտումի մը եւս ենթարկուեցաւ Նոյեմբեր 24-ին, այս այս անգամ Ֆուէս գրօսանաւին պատճառաւ որ յայտարարուած էր որպէս առեւտրական նաւ : Մաքսային ընկերութիւնն է որ 66·7 միլիոն Ֆր· կը պահանջէ, բայց որոշումը գործադրելի չէ, քանի Թափի, այս անգամ ալ վերաքննութեան դիմած է :

ԲԱՐՁՐ - ԵԳԻՊՏՈՍԻ Ասիութ քաղաքին մօտ, երեք ոստիկաններ սպաննուած են ծպտուած անձերու կողմէ : Այս ոճրափորձը կը վերագրուի մահմետական ծայրայեղական շարժումին :

ՊՈՍՆԻԱ, Նոյեմբեր 25-ին, Պիհաչի անկումը անմիջական կը նկատուէր, նախորդ իրիկունը Սերպերը արդէն մտած էին քաղաքին մէկ մասը : ՄԱԿ-ը կը խորհի իր ուժերը քաշել :

ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏ ՊԱԼԱՏԻՒՐ երեք օրուան այցելութիւն մը կատարեց Մայոթ եւ Ռէիւնիոն : Ժողովուրդը զինք դիմաւորած է «Պալատիւր՝ Նախագահ» բացագանչելով :

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ մէջ, ցոյցի մը ընթացքին 120 հոգի մեռած է, գլխաւորաբար կիներ եւ մանուկներ : Նակփուր քաղաքին մէջ է որ շուրջ 50 հազար հոգի Կովարիներու ապօրինէն ցեղախումբին պատկանող ցոյցին կը մասնակցէին (աշխատանքի եւ կրթութեան պահանջներով), երբ ոստիկանութիւնը կրակ բացած է և խուճապ ստեղծուած : Մեռեալներու մեծ մասը հրմշտուքի հետեւանք է :

ՄԱԿ-Ի ներկայացուած բանաձեւով մը Ճափոն կ'առաջարկէ ամբողջական ջնջումը հիւլէական զէնքերու : Ցատկանշական կը նկատուի այս ձեռնարկը որ ցոյց կուտայ որ Ճափոն դադրած է Միացեալ -- Նահանգներու հետեւելէ :

ՆՈՐՎԵԿԻՈՅ մէջ, Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան հանրաքուէէն (Նոյեմբեր 27) հինգ օր առաջ «այո»ներու համեմատութիւնը բարձրացած էր հարցախոյզերու մէջ :

ՄԱՄՈՒԼ

«LE NOUVEL OBSERVATEUR»

(24 / 30 Novembre)

ԱԹՈՄ ԵՂՈՅԵԱՆԻ «ԷԿԶՈԹԻՔԱ»Ն

Շաբաթաթերթը լման էջ մը նուիրած է երիտասարդ արուեստագէտին վերջին ժապաւէնին որ կը սկսի ցուցադրուիլ Նոյեմբեր 30-ին : Շարժանկարի աշխարհին մէջ արդէն մեծ հետաքրքրութիւն ու անուն շահած բեմադիրը այս գործով կը ներկայացնէ գիշերային զբօսարան մը ուր շատերու ուշադրութիւնը կը կեդրոնանայ սթրիփ - թիզ-ի աստղի մը վրայ : Հաւատարիմ յաճախորդներէն մէկուն կեանքի պարագաները նիւթը կը կազմեն ժապաւէնին ուր անգամ մը եւս օգտագործուած են տեսոյցի անսահման կարելիութիւնները :

Աթոմ Եղոյեան որ Եգիպտոս ծնած է ու մեծցած Գանատա, կ'ըսէ· -- «Հայկական մշակոյթս, սփիւռքեանս, շատ խոր է· գրեթէ աւելի հզօր քան հայաստանցի Հայունը» : Կինթառ նուագելուն եւ միջազգային դիւանագիտական յարաբերութիւններու ուսումին միջեւ ընտրած է նկարչութիւնը :

Ֆրանսուա Ֆորէսթիէ յօդուածին աւարտին կ'անդրադառնայ արուեստագէտին անունին որ հայ մամուլին մէջ ուղղագրական բազմաթիւ տարբերակներով երեւցաւ մինչեւ այսօր· «Մկրտութեան իբեն տրուած է Աթոմ անունը, որովհետեւ աթոմակայանէ մը շատ հեռու չէ անոր ծնած վայրը եւ քոյրը Եւա կը կոչուի : Իսկ ինք կ'ըսէ· «Աթոմ եւ Եւա, կը տեսնէ՞ք : Ծնողքս ատիկա զուարճալի կը նկատէին» ։

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՄՕՏԵՆԱՅ, ՎԿԱՅ՝ ԸՆՏՐԱՊԱՅՔԱՐԸ

Այն օրէն երբ յայտնուեցաւ թէ Վազգէն Ա.ի յաջորդին ընտրութիւնը տեղի պիտի ունենայ Ապրիլ 3-ին, բնականաբար, ամէն օր որ կ'անցնի հետաքրքրութիւնը կ'աւելնայ, ենթադրութիւնները կը բազմանան. նոյնիսկ տարբեր կրօնաւորներու հանդէպ նախասիրութիւններ պատճառ կ'ըլլան վէճերու, գրաւներու:

Թեկնածուներու ընտրութիւնը, անշուշտ, ամէն դիրքի ու մօտեցումի համաձայն, տարբեր բնոյթ կ'ունենայ: Կայ, պարզապէս համակրանքի յենած նախընտրութիւնը, կայ որոշ գործօններու նկատառումին վրայ հիմնուածը, կայ ազգային ու նաեւ անհատական յետադայ ակնկալութիւններու հաշիւներէ առաջնորդուածը, եւայլն:

Այսպէս, յարմարագոյն անունին համար յաճախ կ'ըլլայ ներս — դուրսի վէճ մը. նորընտիր կաթողիկոսը պէտք է Հայաստանէ՞ն ըլլայ, թէ Սփիւռքէն: Ո՞ր անունները կրնան նուազագոյնի զեղչել էջմիածին — Անթիլիաս անբաղձալի հակադրումներ: Սփիւռքէն ո՞ր հատուածը ո՛ր թեկնածուին զօրավիգ է, ի՛նչ քաղաքականութեամբ, ու ի՛նչ ակնկալութեամբ ու ի՛նչ կը ներկայացնէ նման զօրակցութիւն. ի՞նչ պէտք է ըլլայ էջմիածնի 131-րդ գահակալին տարիքը, ի՛նչ յատկանիշեր պէտք է նկատի առնուին, յատկապէս Հայաստանի ներկայի այնքան յատուկ պայմաններուն մէջ:

Նման հարցումներու շարքը կարելի է երկարել, ամէն մէկով քիչ մը եւս բարդացնելով ճիշդ պատասխանը փնտռելու գործը: Այսուհանդերձ, ամէնէն կարեւոր ազդակը որ պէտք է որոշէ ամենայն դերը ունենայ, վերակառուցելի երկրին պարագան է: Մինչեւ այսօր, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, եթէ նոյնիսկ որոշ ինքնավարութիւն մը ունէր կրօնական մարզին մէջ, անկէ դուրս եւս լուրջ գործօն ըլլալու եւ իբրեւ այդ նկատուելու յատկանիշէն զուրկ էր. այլեւս նոյնը չէ պարագան: Արդէն համայնավարութեան վերջին շրջանին Վազգէն Ա.ի Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդին անդամակցութիւնը ու ապա 1993 Փետրուարին Ժընեւի մէջ հանդիպումը Ազրպէյճանի կրօնապետ Փաշազատէի հետ, այս ուղղութեամբ փոփոխութեան մը նախանշանները կրնան նկատուիլ: Ուրեմն, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նոր առաջնորդին անձին մէջ անբասիր կրօնաւորի, զեկավարի յատկանիշներուն քով, յաւելեալ տարածք մը պիտի կազմէ անդր -.կրօնական տարածքը:

Հարցը բարդացնող պարագայ մըն ալ այն է որ որպէս յարմարագոյն թեկնածու, մեծամասնութեան մը համակրանքին առանց այլեւայլի արժանի նկատուած անուն մը կը պակսի. չահագրգիռ շրջանակներու մէջ նիւթին առընչութեամբ յաճախ յիշուած դէմքերուն մեծ մասէն անբաժան են անցեալէն յիշուած թերութիւններ. այս ընդհանրացումին մէջ կան բարոյական — երբեմն բաւական ծանրակշիռ բնոյթով ներկայացողներ, անհանդուրժողութիւն կամ լայնախոհութեան պակաս, որպէս կրօնքի մարդ պատրաստութեան շատ մակերեսային մակարդակ, ազգային հարցերու մէջ մօտեցումի սխալ չափանիշներու տիրութիւն, եւայլն, եւայլն:

Երբ այս է ընդհանուր գիծերով պարզուած պատկերը, այս ուղղութեամբ աշխուժացումի նախանշաններ կուտայ հայաստանեան մամուլը: Նոյեմբերի թերթերուն մէջ սկսած են երեւիլ գրութիւններ որոնք ստորագրուած են արքեպիսկոպոսներու, այսինքն՝ կաթողիկոսութեան բնական թեկնածուներու կողմէ: Երեւոյթը նորութիւն է երկու տեսակէտով. առաջինը այն է որ այդ նոյն մամուլը որպէս կրօնաւորի ստորագրութիւն կրող գրութիւն, մինչեւ այսօր տեղ կու տար միայն Սփիւռքէն արտատպուած բարոյախօսական տափակութիւններու, Երկրորդ, հրապարակագրութեան լծուած կրօնաւորները, հակառակ երկրին մէջ զիրենք շատ մօտէն հետաքրքրող այնքան ծանրակշիռ հարցերու գոյութեան, մինչեւ այսօր ոչ իսկ ծպտուն մը հանած էին: Երբ այսօր, ամէնէն «դիպուկ» նիւթեր կը փաթթեն իրենց գրիչին ու ասպարէզ կ'իջնեն, առիկա ժողովուրդին մօտիկութեան, ընդհանուրին հարցերով հետաքրքրութեան մը փաստը տալու մարմաջ չի՞ մատներ:

Այս կարգի գրութիւններէն են Արարատեան թեմի՝ առաջնորդ Գարեգին Արք. Ներսիսեանի ստորագրութիւնը կրող երկու էջերը. առաջինը վինուորներուն ուղղուած խրախոյսի խօսք է, երկրորդը կը փորձէ մօտենալ աղանդներու խնդրին: Երկու գրութիւններն ալ տեղ գտած են մէկէ աւելի թերթերու մէջ, շրջաբերական տպաւորութիւն ստեղծելով («Ազգ» -- Նոյեմբեր 4, «Հայաստանի Հանրապետութիւն» -- Նոյեմբեր 11, «Ազատամարտ» -- Նոյ. 4-10): Նոյն բնոյթի գրութիւններ ունին նաեւ Էջմիածնի Մայր Աթոռի դիւանապետ Ներսէս Արք. Պօզապալեան և Շիրակի թեմի առաջնորդ Գրիգորիս Արք. Բունիաթեան, Ասոնցմէ առաջինը հարցազրոյցի մը արտագրութիւնն է որուն նիւթը եկեղեցւոյ դերն է, հաւատքի հարցը, եւայլն: Երկրորդը՝ կրկին աղանդաւորներու հարցը:

Բօղարկուած այս «տեղական» ընտրապայքարին պէտք է աւելցնել «դուրս»ի օժանդակութիւնն ալ: Ինչպէս յայտնեց կաթողիկոսական տեղապահ Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, առաջնորդները մինչեւ Նոյեմբեր 10 պէտք է էջմիածին պաշտօնապէս տեղեկացուցած ըլլային իրենց թեմերու հայութեան թիւերը: Եւ Սփիւռքի կարեւոր կեդրոններուն մասին կը շրջին արդէն թիւեր որոնք իրականութիւնը քանի մը անգամով բազմապատկուած, կարելի առաւելագոյն քուէի իրաւունքին կը ձգտին: Հարկ կա՞յ յիշեցնելու թէ ամէն 25 հազար հոգի մէկ պատուիրակով պիտի ներկայացուի...: Ի վերջոյ, ո՞վ ունի ստոյգ թիւի մը հիմնաւոր տուեալները. ո՞ւր է հակակշիռի միջոցը:

Այս առիթը, եթէ ճիշդ ու հաւասարի տուեալներ ներկայացնելու ընդհանուր բծախնդրութիւնը ըլլար, կրնար ծառայել Սփիւռքի թիւին հիմնաւոր մէկ արժեւորումին. սակայն նկատի առնելով արդէն շրջող թիւեր, Սփիւռքի մէջ տասը միլիոննոց ներկայութեան մը մասին խօսիլ շատ բնական բան կը թուի:

Վերջին կէտ մըն ալ. ընտրապայքարին ժխտական ուղղութեամբ յայտնուող մէկ ազդակն է հաւանաբար, Թորգոմ Պատրիարքին մասին «Լրագիր»ի Նոյեմբեր 10-ի առաջին էջի 10 տողնոց տեղեկատուութիւնը որ ունի «Կաթողիկոսական տեղապահը Հայաստանում չէ» խորագիրը: Ըսուածը այն է թէ Թորգոմ Պատրիարք Երուսաղէմ գացած է, մինչ պէտք է տեղապահական իր պարտականութիւնը կատարէր...: Կաթողիկոսական ընտրապայքարին մաշումի այս բաժինին մէջ կ'ըսուի նաեւ. «միաժամանակ, վերջերս հայկական մամուլում սրտաճմլիկ պատմութիւններ յայտնուեցին տեղապահի եւ Երուսաղէմի վարժարանի մասին, որոնք սակայն ճշգրտման կարիք են զգում»: Ցայտնի է որ «Լրագիր» կ'անդիտանայ թէ «սրտաճմլիկ պատմութիւններ» մենաշնորհը չեն կազմեր Երուսաղէմի, եւ թէ յաճախ առանց «ճշգման կարիքի»...:

Օրհնեա՛լ ընտրապայքար...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԵՐԿՈՒՈՐԵԱԿՆԵՐԸ

Կարճ ժամանակ առաջ մեր բարեկամներէն զոյգի մը ընկերակցութեամբ արձակուրդի փոքրիկ ճամբորդութիւն մը ըրինք: Բարեկամս, կինը, ես եւ կինս, չորս հոգի: Միասնաբար վայելեցինք արձակուրդի բոլոր բարիքները, հանգչեցանք, ծով մտանք, նոր տեղեր տեսանք: Քանի մը անգամ ալ շուկայ իջանք գնումներ ընելու համար:

Անգամ մը, երբ գնումի մը համար մտած էինք խանութէ մը ներս, բարեկամս վաճառորդին ցոյց տուաւ շապիկ մը եւ հարցուց.

- Այս շապիկին կապոյտը չունիք, չէ՞:

Բարեկամիս կինը, առանց տակաւին սպասելու որ վաճառորդը պատասխանէ, ինծի դարձաւ.

-Լսեցի՜ր չէ՞, ըսաւ: Լսեցիր թէ ի՛նչպէս ժխտական կերպով կը հարցնէ: Այս մարդը միշտ այսպէս է: Փոխանակ «այս շապիկին կապոյտն ալ ունի՞ք, չէ՞» հարցնելու, «այս շապիկին կապոյտը չունի՞ք, չէ՞» կ'ըսէ: Կը տեսնե՞ս թէ որքան յոռետես է:

Շատ խնդացինք: Մանաւանդ որ վաճառորդը, առանց հասկնալու թէ ինչ կը խօսէինք մեր միջեւ, պատասխանեց.

- Հարկաւ ունինք:

Եւ դարակէն անմիջապէս քաշեց ու ցոյց տուաւ այդ շապիկին կապոյտը:

Գիշերը ճաշարան մը գացինք: Ծովեզերեայ շատ գեղեցիկ ճաշարան մըն էր ուր մասնաւորաբար ձկնեղէններ կամ ծովային արտադրութիւններ կը հրամցուէին յաճախորդին: Մեր բարեկամը, մօտենալով առատուան միջադէպը, սպասեակին հարցուց.

- Մսեղէն չունիք, չէ՞:

Մենք խրախոյս երեսը նայեցանք քրքջալէր խնդալով, մինչ սպասեակը զարմանքով պատասխանեց.

- Ինչո՞ւ չունենանք, հարկաւ ունինք:

Եւ թէ լաւագոյն տեսակէն:

Այդ վայրկեանէն սկսեալ մեր բարեկամը այլեւս չկրցաւ փրկուիլ մեր լեզուէն: Ուր որ երթայինք, սրճարան, խանութ, պանդոկ, ճաշարան, խաղարան, բոլորն ալ սպասեակներուն, վաճառորդներուն յատկապէս հարցում կ'ուղղէինք ժխտական ձեւով:

- Շոքոլայով կարկանդակ չունիք, չէ՞:

- Դուք առանց քաֆէինի նէսքաֆէ չունի՞ք, չէ՞:

- Դուք տոլար չէք ընդունիր, չէ՞:

- Հոսկէ հեռաձայն մը ընել կարելի չէ, չէ՞:

Բոլոր պատասխանները դրական էին: Մարդիկը շոքոլայով կարկանդակ ունէին, եւ թէ լաւագոյն տեսակէն: Նէսքաֆէին բոլոր տեսակները ունէին, տոլարը սիրով կ'ընդունէին, աշխարհի մինչեւ ամէնէն հեռաւոր անկիւնները հեռաձայնել կարելի էր: Եւ մենք ալ արդէն գիտէինք թէ դրական պատասխան պիտի ստանայինք: Պարզապէս կատակի համար էր որ հարցումի այդ եղանակը կ'ընտրէինք: Կուշտ ու կուռ կը խնդայինք: Մեր բարեկամն ալ կը միանար մեզի, ան ալ կը խնդար: Բայց յետոյ կ'աւելցնէր:

- Դուք կը խնդաք, բայց ես պարապ տեղ չէ որ այդպէս կը հարցնեմ: Ես գլխ միշտ կը պատրաստեմ ժխտական պատասխան ստանալու, ես միշտ գլխ պատրաստ կը պահեմ ամէնէն դէշ հաւանականութեան: Այդ կերպով նուազ յուսախաբ կ'ըլլամ:

Այդ պահուն կը մտածէի որ բարեկամս այնքան ալ անիրաւ չէր: Բայց բարեկամիս կինը անմիջապէս կը միջամտէր խնդալով.

- Մի՛ հաւատաք: Յուսախաբ չըլլալու համար չէ՛ որ հարցումին ժխտական ձեւը ընտրած է: Հարցումին ժխտական ձեւը ընտրած է որովհետեւ յոռետես է: Այո՛, յոռետես է: Խառնուածքով ծայր աստիճան յոռետես է:

Այն ատեն ալ կը մտածէի որ բարեկամիս կինն ալ իրաւունք ունէր թերեւս:

Իրողութիւնը այն է որ երկուքն ալ իրաւունք ունէին: Չէ՞ որ կեանքի ինչ ինչ հարցումներուն մօտենալու, կեանքի վերաբերեալ ինչ ինչ հարցումներ ուղղելու զանազան ձեւեր կան եւ բոլորն ալ առաւել կամ նուազ չափով արդարանալի են: Ոմանք ծայր աստիճան լաւատես եւ ինքնավստահ են, ոմանք խառնուածքով ու վերապահ, ոմանք տակաւին գետեզերք չհասած իրենց տափատներուն ծայրամասերը կը սոթթեն, ոմանք գետեզերք հասնելէ վերջ իսկ իրենց սուր ուշադրութեամբ կը խօթեն ջուրին մէջ: Ո՞ր մէկը աւելի խելացի կը շարժի. Լաւատե՞սը, թէ յոռետեսը: Չէ՞ որ լաւատեսը շատ պիտի տառապի եթէ յուսախաբ ըլլայ, եւ չէ՞ որ յոռետեսն ալ շատ պիտի ուրախանայ եթէ իր վախցածը չիրականանայ:

Ժխտականն ու դրականը երկուորեակ եղբայրներ են որոնք շարունակ մեր դիմաց պիտի ելլեն մեր կեանքին մէջ: Այս երկու եղբայրները երկրագունդին մակերեսը իրենց միջեւ բաժնած են հաւասար բաժիններով, այնուհետեւ բացարձակ միապետութիւն հաստատած են իրենց բաժիններուն մէջ: Իսկ մենք, որ մեր կուզանք երկրագունդին վրայ, շատ յաճախ չենք իսկ նշմարեր որ անոնցմէ մէկուն տիրապետութենէն կ'անցնինք միւսին տիրապետութեան:

Մենք անմեղ զբօսաշրջիկներ ենք երկու իշխանութիւններու սահմանագիծերուն միջեւ,

Բ. Հ.

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԷՋԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

Հեղինակ՝ ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՇՃԵԱՆ

Մեսրոպ Արք. Աշճեան անգամ մը եւս նոր հատոր մը կը հրամցնէ մեր ընթերցասէր ժողովուրդին ԷՋԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ (Ընտրութիւն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսներու. Մահ եւ Յիշատակ).

Երանաշնորհ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի վախճանումը, ո՛չ միայն լուսարձակի տակ առաւ վեհափառ հօր շուրջ քառասնամեայ գահակալութեան անցուդարձները և հայկ. երախտագիտութեան եւ արժանաւոր յարգանքի մը ընծայումը առթեց՝ այլ, միաժամանակ, մեր խօսակցութեանց, կարծիքներու փոխանակութեանց եւ ազգային -- կրօնական հարցերը քննարկելու հաւաքական օրակարգին վրայ դրաւ նաեւ յաջորդ կաթողիկոսի ընտրութեան եղանակին եւ թեկնածուներու արժանաւորութեան համազգային խնդիրը:

Անհաւասիկ, այս բոլոր իրադարձութեանց շրջագիծին մէջ, հայ եկեղեցական պատմութեան փորձառութեան երանգը բերող հատոր մըն է ԷՋԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ-ը, որ մտքերը չարչրկող բազմաթիւ հարցադրումներուն կուտայ սպառիչ պատասխաններ՝ հաճելի ընթերցանութեան մը վայելքին հետ միատեղ:

Միաժամանակ, այս հատորը կոչուած է պատասխանատուութեան հրաւիրելու եկեղեցական ու աշխարհական բոլոր այն պատգամաւորները որոնք 1995 Ապրիլ 3-ին, Ս. Էջմիածնի խնկաբոյր վեհարանէն ներս, իրենց քուէն պիտի տան ազգի ու եկեղեցւոյ հովուապետը ընտրելու եւ, միանգամայն, ճշդորոշելու Հայաստան-

«MES PARTITIONS LITTERAIRES» (*)

Ed. Exerjean

Տանօթ դաշնակահար, բայց ընդհանուր առումով ամբողջական արուեստագէտ, քանի երաժշտութեան կողքին սիրահար մըն է նաեւ թատրոնի, Էտուար Էքսերժան Դեկ. 6-էն 11 վեց բացառիկ ներկայացումներ կու տայ «գրական էջերս» ձեւին տակ (դաշնակ եւ բնագրեր):

Ներկայացումը կը տեւէ ժամ մը, որու ընթացքին Էտ. Էքսերժան կը նուագէ Մոցարթ, Փուլէնք եւ Շափրէն ու էջեր կը կարդայ Քոքթօյէ, Անույէ, Միւսէէ, Փրեվէրէ, Կիթրիէ եւ ուրիշներէ:

(*) Théâtre de la Potinière;
7, rue Louis Le Grand, Paris 2e.
Du mardi au samedi à 19h, le dimanche à 15h.

LES TRIPTYQUES D'HAGOP (*)

Յակոբ (Փափազեան) կը ներկայացնէ իր եռապատկերները որոնց ինքնատիպ թեքնիքին մասին արուեստի քննադատ՝ Լօրան Տանշէն գնահատանքով կ'արտայայտուի:

Ծնած Լիբանան 1947-ին, ան փիլիսոփայութեան հետեւած է Պէյրութի ամերիկեան համալսարանը եւ միաժամանակ թատրոնի նուիրուած: Փարիզ հաստատուած 1977-էն, շարունակած է իր ուսումը (բաղդատական գրականութիւն) զոր աւարտած է անգլիագիր գրականութեան աւարտաճառով մը: Աշխատակցած է «Ցառաջ - Միտք եւ Արուեստ»ի գրականութեան թէ թատրոնի նուիրուած էջերուն:

(*) Centre Culturel St-Mesrob;
10 bis, rue Thouin, Paris 5e.
Jusqu'au 3 décembre, de 16h à 20h.

եայց Առաքելական Եկեղեցւոյ ներքին — թեմական կառոյցի կազմակերպութեան, եկեղեցի - պետութիւն յարաբերութեան, Հայրենիք - Սփիւռք շաղկապման եւ հոգեւոր, մշակութային, բարեսիրական, քաղաքական անթիւ կարիքներու լուծման ու ուղղութեան մէջ առաջնորդողի մաշկեակը ուսին առնելու հրաւիրուած 131-րդ Ամենայն Հայոց Հայրապետը:

ԽՃԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ հատորը մանր ուրուագծումներով կը վերակենդանացնէ 1682-էն 1994 թուականներուն գահակալած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսներու կերպարները, նկարագրի գիծերը, ընտրութեանց պարագաները, քաղաքական պայմանները եւ այլ մանրամասնութիւններ, որոնք, յատկապէս Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի եռահատոր կոթողական երկասիրութեան ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ-ի Գ. հատորի՝ 1910-ական թուականներու դէմքերու ու դէպքերու արձանագրութենէն ետք, ցրուած կը մնային տարբեր - տարբեր գիրքերու եւ հանդէսներու մէջ: Մեսրոպ Արք., գիրքին վերջաբանին մէջ համեստօրէն կը գրէ. - «Յաւակնութիւնը չունինք որ գիտական - բանասիրական երկ մըն է այս». այո՛, բայց, պէտք է ընդգծել թէ պրպտող եւ հաւաքող միտք մը կայ անոր ետին, որ նոյնիսկ ժամանակ չէ խնայած ամենայետին մանրամասնութիւններն անգամ ի մի բերելու եւ գիրքը փրկելու չոր ու ցամաք կենսագրական փորձագրութիւն մը ըլլալու թուլութենէն: Օրինակ, եթէ կ'ուզենք գիտնալ թէ «կաթողիկոս» բառը ի՞նչ ծագում ունի, թէ ինչո՞ւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսները ադամանդակուռ խաչ կը կրեն իրենց վեղարին վրայ, թէ ինչո՞ւ վեհապետեան մականունով քանի մը հատ բարձրաստիճան եկեղեցականներ ունեցած ենք ԺԹ. դարուն, թէ «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս» տիտղոսի գործածութիւնը ե՞րբ սկսաւ, թէ քանի՞ պատգամաւորներ եւ թեմական ի՞նչ ենթաբաժանումներով մասնակցած էին Վազգէն Ա.ի ընտրութեան, եւայլն, կրնանք բացատրութիւնները գտնել այս գիրքին մէջ: Առաւել, հատորը մասնաւոր գրաւչութիւն մը ունի նաեւ հոն տեղադրուած պատմական նկարներով:

Հատորը կը բացուի «Փոխան Յառաջաբանի»ով, ուր կը տրուին մեծ դաստիարակ Ռեթէոս Պէրպէրեանի, 1884, Մարտ 27-ին, Գէորգ Դ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի յաջորդի ընտրութեան նախապատրաստական շրջանին գրուած յօդուածէն քանի մը հատուածներ, երբ յօդուածագիրը թարգման կը հանդիսանայ իր օրերու եւ մեր ներկայի համահայկական ապրումներուն եւ ակնկալութեանց ու գրաբարախառն անուշութեամբ կը գրէ. - «Ամէն Հայոց հոգիք կը դառնան դէպ յԱյրարատ, դէպ յԱթոռն Լուսաւորչի իբրեւ մէկ կենդանի կեդրոնի մէջ հաւաքուող ճառագայթներ, ու տեղերաց ամէն անկիւններէն հոն կը սլանան համայն հայ սրտեր իբրեւ բունկից թռչուններ որ երկնից չորս ծայրերէն կ'երթան այցելել այն վայր ուր կեանք առաւ իրենց մայրենի ջերմութիւնն»: Պատմութիւնը այսօր եւս կը կրկնուի, երբ «աչք ամենեցուն ի քեզ հային» Ս. Էջմիածին...:

«Մուտք» բաժինով, հեղինակը կը յստակացնէ թէ այս հատորը փորձ մըն է գոհացում տալու այն հետաքրքրութեանց որոնք առնչուած են Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսներու ընտրութեանց, արտասանած վերջին խօսքերուն, վախճանման պարագաներուն, թաղման վայրերուն, եւայլն: Միաժամանակ, ան կ'ընդգծէ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ որդեգրած պապերու ընտրութեան աւանդական եղանակը եւ միաձեւ ու կանոնագրային տրամադրութեանց բացակայութիւնը Հայ Եկեղեցւոյ կեանքէն:

«Հայ Եկեղեցին Ընդհանրապէս Կանոնագրութիւն Ունեցա՞ծ է», «Ինչպէ՞ս տեղի կ'ունենային Կաթողիկոսական Ընտրութիւնները» եւ «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը Էջմիածնի Մէջ» էջերուն ընդմէջէն կը սաղմնաւորուի հատորին մարմինը եւ յիշուած նիւթահողերուն վրայ կը սկսի կառուցումը աւելի քան երկու դարերու կաթողիկոսական պատմութեան շէնքին: Մեսրոպ Արք. հակիրճ, բայց տիպար, օրինակներով, կը քննարկէ Ազգային Սահմանադրութեան ու Պոլոժենիայի սահմանափակ դերը մեր ազգային - եկեղեցական կեանքի բարեկարգութեան ճիգին մէջ: Հայոց Պատմութենէն քաղուած էջերու վերյառնումով, կը բացայայտէ թէ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ կաթողիկոսները միշտ ալ անխարդախ միջոցներով կամ ժողովրդավար պայմաններու մէջ չեն ընտրուած. արժանաւոր ու բազմաշնորհ կաթողիկոսներու կողքին եղած են «գահ յափշտակող» կաթողիկոսներ եւս - ինչպէս, զառամած տարիքի մէջ եղող Սողոմոն Ա. Գառնեցին (791 - 792), որ կաթողիկոսանալու հրաւէրը ընդունած էր որպէսզի, այդ օրերու սովորութեան համաձայն, անունը արձանագրուէր Դուինի Եկեղեցւոյ պատին վրայ (էջ 21): 18-էն 27 էջերը ամփոփ համայնապատկերը կուտան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն մինչեւ Գրիգոր Ա. Մուսաբեկեանց Էջմիածնի եւ Կիլիկեան կաթողիկոսներու ընտրութեանց՝ մատենագրական ծանօթութիւններով, որոնց ընդհանուր պատկերը ցուցակագրուած է հատորին «Յաւելուած»ին մէջ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն (302 թուական) մինչեւ Վազգէն Ա. Պալճեան (1994 թուական), 130 կաթողիկոսներ: Անոր կցուած է նաեւ Գէորգ Զ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հաստատած «Ազգային - Եկեղեցական Ժողով Գումարելու Յատուկ Կանոնագրութիւն»ը: Կաթողիկոսներու կեանքին ու վաստակին քննարկումը կը կանխուի Հայրապետական Աթոռի տեղափոխութիւններուն յատկացուած բաժինով մը, ուր անկիւնադարձային նշանակութիւն կը գտնէ 1441 թուականը, երբ Աթոռը կը փոխադրուի Ս. Էջմիածին եւ անոր զուգահեռ կը շարունակուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը:

«Աղեքսանդր Ջուղայեցի Կաթողիկոսի կոնդակը», որ կը գրաւէ էջ 32 - 34-ը, հեղինակին կողմէ կը նկատուի յաջորդող մի քանի կաթողիկոսներու ընտրութեան մասին կարեւոր աղբիւր մը, ուր եթէ մէկ կողմէ ի յայտ գայ Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսին «Ամենայն Հայոց»ի հանգամանքը, միւս կողմէ կը ճշդուի այդ օրերու ազդեցութեան գօտիներու խաղացած դերը եւ ժողովուրդին ձայնը, - որոշ չափով սահմանադրական բնոյթը-, երբ կը յիշուի թէ «կաթողիկոսը պէտք է ընտրուի Էջմիածնայ մեծ ժողովով, Պոլսոյ եւ Սպահանի առաջնորդներու կամքով եւ աշխարհի չորս ծագերուն, Մայր Աթոռի ենթակայ բոլոր հաւատացեալներու կամքով, գրաւոր վկայագրով եւ սալահով ու մանարով. այսինքն՝ նպատակայարմարութեան եւ համաձայնութեան պաշտօնագրով» (էջ՝ 33):

Այս նախապատրաստական մասերը կը մշակեն այն մթնոլորտը, ուր, շնորհիւ հեղինակին այնքա՜ն հաղորդական ոճին, գրեթէ մէկ շունչով կը կարդացուին գիրքին մնացեալ էջերը, երբ մեր ազգային - եկեղեցական թատերաբեմին վրայ կը տողանցեն Եղիազար Ա. Այնթապցի, Յովսէփ Արք. Երկայնաբազուկ Արղութեան, Դաւիթ - Դանիէլեան վէճերը, Եփրեմ Ա. Ձորագեղցի, Յովհաննէս Բ. Կարբեցի, Ներսէս Ե. Աշտարակեցի, Մատթէոս Ա. Կոստանդնուպոլսեցի, Գէորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցի, Մակար Ա. Թեղուտցի, Մկրտիչ Ա. Վանեցի, Մատթէոս Բ. Կոստանդնուպոլսեցի, Գէորգ Ե. Սուրէնեանց, Խորէն Ա. Մուրատբէկեանց, Գէորգ Զ. Չէօրէքճեան եւ Վազգէն Ա. Պալճեան:

Անուններ են ասոնք, որոնց մասին գրելը այս գրախօսական սահմաններէն շատ անդին կրնայ տանիլ մեզ: Սակայն, միաժամանակ, անուններ են ասոնք, որոնք մեր եկեղեցւոյ ու ազգին ճակատագիրը կերտեցին եւ որոնք պատմութեան փոշեպատեալ էջերէն կը բացուին ներկային ու իրենց կեանքին եւ գործին պատգամը կը փոխանցեն բոլորիս - Նուիրապետական Աթոռներուն, Հայաստանի Հանրապետութեան, հայրենաբնակ ու Սփիւռքի մէջ տարտղնուած հայ ժողովուրդին, կաթողիկոսական թեկնածուներուն, պատգամաւորներուն - ու կը յորդորեն մեզ Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի հետ միաձայն. - «Էջմիածինը տառապալից ու ճանապարհ է անցել, բայց կենդանի է մնացել և կը մնայ: Սիրեցէք Էջմիածինը. մե՛ղք է Էջմիածինը: Տէր ընդ ձեզ: Երբեմն ինձ յիշեցէք»: Վստահ եմ, որ Մեսրոպ Արք. համաձայն կը գտնուի ինծի հետ, եթէ ըսեմ, թէ մեր բուռ մը հոգեւոր հայրապետներուն յիշատակը անմահացնող գիրք մըն է որ կը հրամցուի մեր ընթերցասէր ժողովուրդին. - Ցուցարձան հաւաքական յիշողութեան...:

Ամէն ընթերցող բան մը ունի քաղելիք ու սորվելիք ԽՃԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ հատորէն, որուն հեղինակը իր հակիրճ «Վերջաբան»ով եւ քանի մը սեղմ կէտերու մէջ, կը ճշդէ այն նկատառումներն ու հարցերը որոնց լուծման նախաքայլ մը ըլլալու արդարութիւնը պէտք չէ զլացուի այս հատորին:

ՆԱՐԵԿ ՎՐԴ. ԱԼԵՄԵԶԵԱՆ

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ
-ԾՕ-

ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ ՊԱՇՏՊԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Ազնիւ տիկին մը, որ հաւատարիմ
ընթերցող մըն է, ըստ երեւոյթին,
իմ գրուած այս համեստ սիւնակին,
ձայնակցելով իմ մտանուշումին
երկար բառերու նորոյթին մասին,
նամակի մը մէջ կ'ըսէ իր հերթին. -

«Սիրելի Շրջուն Մանրադէտ (...) Քանի ունինք հեռատեսիլ կարճ եւ քաղցրահընչիւն բառը, միշտ անընդունելի գտած եմ «հեռուստատեսիլ»ը: Ուրեմն նաեւ պէ՞տք է գործածենք «հեռուստախօս կամ «հեռուստաձայն»: Պիտի ուզէի ունենալ ձեր կարծիքը այս մասին»...

Ի՞նչ ըսեմ, տիկին, ճշմարիտ խօսքին:
Կարծիքս այն է, որ պէտք է կազմենք
Հեռատեսիլի Պաշտպան Միութիւն,
առ ի տարրական հեռատեսութիւն,
որ փարակումէ գոնէ ազատենք
մերձաւոր բառեր նոյն գերդաստանէն:
Բայց ձեր արդէն յիշատակածէն՝
մեր գլխուն կախուած այլ վտանգներ են. -
«Հեռուստադիտակ»,
«Հեռուստապատճէն»,
«Հեռուստագիր» եւ «Հեռուստասրաց»...
Ի՛նչ տարօրինակ «Հեռուստանկար»
մեր պարզ ու համեստ հեռուին յենած
այս ընտանիքի բառերուն համար...
Ուստի կը կրկնեմ - շուտով գրանցե՛նք
Հեռատեսիլի Պաշտպան Միութիւն,
սպառնալիքին առաջքը առնենք
առ այժմ, ցնոր տնօրինութիւն:

ՇՐՋՈՒՆ ՄԱՆՐԱԴԷՏ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Սերոբեան էֆէնտի, նիհարկէկ եւ ոսկրոտ մարդ մը, նախկին ձայնաւոր, նախկին հսկող, հետզհետէ մասնագէտ ուսուցիչ եւ տեսուչ՝ վարժապետական բոլոր վիճակներէն անցած է, հետեւաբար կազմական կանոնագրին բոլոր ութիւններ գաղտնիք չունին իրեն համար. իր տրամաբանական կոչումը քահանայութիւնն էր բնականաբար, բայց Սերոբեան էֆէնտի կատաղի հակակղերական մըն է. այս ատելութիւնը կղերի դէմ անիմաստ, անգիտակից եւ որեւէ հիմնական պատճառներէ զուրկ ատելութիւն մը, իր դըլխաւոր կիրքն է, գրեթէ իր գոյութեան իրաւունքը կը կազմէ, հապա եթէ քահանաները չըլլային որո՞ւ վրայ թափէր իր մաղձը. ատելութիւնը տիրական պէտք մըն է տեսակ մը մարդոց համար ինչպէս սիրելու պէտքը ուրիշներու: Այլ սակայն Սերոբեան էֆէնտիին հակակղերականութիւնը մի՛ կարծէք որ իր ազատամտութեան արդիւնքն էր. ընդհակառակն նոյն գլուխ մըն է անիկա բառին բովանդակ նշանակութեամբը. իրեն համար այսօրուան վարժապետները վարժապետ չեն, տիրացուները՝ նոյնպէս, թաղեցին նոյնպէս. ոսկեդարը իր երիտասարդութեան ատենն էր. ըստ իրեն պտուղները անգամ այն ժամանակուան համը չունին: Սերոբեան էֆէնտի այն թիփերէն է որոնց համար ամէն աղէկ բաներ անցած են այլեւս անդառնալիօրէն:

— Հիմակուան խնձորները, խնձո՞ր են ... հիմակուան մարդիկը մա՞րդ են...:

Այսօր զուարճանալ չեն գիտեր, դրամ շահիլ չեն գիտեր, օդերը, տարուան եղանակները անգամ փոխուած կը թուին իրեն:

— Դրամը մեր ատեն կը շահուէ՛ր ... ձմեռը մենք տեսած ենք, հիմակուան ձըմեռները ի՞նչ են...:

Ու հակառակ բոլոր այս բաներուն Սերոբեան էֆէնտի ներքնապէս անվնաս մարդ էր եւ իր մաղերը ճերմկցուցած էր իր բազմաթիւ ընտանիքին ապրուստը հոգալով տաժանելիօրէն: Այս միջոցին կը շուրջը հաւաքուած էին բացի թաղին ուսուցիչներէն մէկ - երկու բարեկամներ եւ շատ տաք վիճաբանութեան մէջ էին կըրթական խնդրի մը վրայ, երբ մենք սրահէն ներս մտանք ամէնքը մէկանց լռեցին. Սերոբեան էֆէնտիին ձեռքերը դողդղացին իմս բռնած ատեն. գիս ներկայացուց ուրիշներուն:

— Իմ նախկին աշակերտուհի՛ս:

Յետոյ ինծի մօտեցուց ծերունիի մը որ բազմոցին անկիւնը նստած կը հետեւէր ամէնուն շարժումներուն եւ երբեմն կը խնդար ինքնիրեն:

— Նիկողոս աղա՛, ճանչցա՞ր, քու ալ աշակերտուհիդ է:

— Իրա՛ւ ես, իրա՛ւ, մրմնջեց ծերունին եւ աչքերը դարձուց ինծմէ:

Ես զինքը ճանչցայ սակայն, խեղճ մարդը՛. նախկին պաշտօնեայ մը՝ որ Սկիւտարի ամիրաներուն փարթամ շրջանին հասած եւ անոնց սերունդէն շատերու այբուբենը սորվեցուցած էր. յետոյ ամէն միջոցէ զուրկ՝ ազգային վարժարանը ընդունած էին զինքը մինչեւ որ Ոսմանեան Խորհուրդը հոնկէց ալ կը ճամբէ, վկայական չկրնալ ստանալուն համար. անկէց ետքը թափառական եւ անորոշ վիճակ մը անցնելով յիմարութիւն եկած էր վրան եւ բոլորովին անկարող դարձած էր աշխատելու:

Ներկաներէն շատերը ծանօթ էին արդէն ինծի եւ ոմանք զիս գիրցած, ոմանք զիս նիհարցած գտնելէն ետքը վերսկըսան իրենց ազդկալի վիճաբանութեան. հետզհետէ ձայները բարձրացան եւ ատեն մը եղաւ որ գրեթէ ամէնքը մէկ կը պոռային եւ ալ բան մը չէր հասկցուեր. երբեմն քովէս յիմար ծերունին կը մըրմընջէր:

— Իրա՛ւ ես, իրա՛ւ...:

Ու իր երկարաձգուող քըքիջը կը խառնուէր միւսներուն աղաղակներուն:

— Իրա՛ւ ես, իրաւ:

Ամէն անգամուն որ իր հակառակող ձայնը կը լսէր քովէս, իրեն կը դառնայի, բայց անիկա իր խոնաւ եւ գրեթէ անլոյս աչքերը կը գոցէր:

Զիս ճանչցած է՞ր թէ չէ, կուլա՞ր թէ կը խնդար, խեղճ մարդը՛ ... ճշմարտութիւնը այն է որ թէ՛ խնդալու բան կար, թէ՛ լալու:

Բարեկամս դրանը մօտ կեցած վիճաբանողներուն շարժումները կը դիտէր. հոս ալ օտար էինք մենք եւ առանձնացած. անմիջապէս զգացի ատիկա եւ որպէսզի այցելութեան պատշաճ ժամանակը դիւրաւ անցնի, սկսայ դիտել եւ քննել մարդոց գլուխները:

Եթէ երբեք ըրած էք այսպիսի բան մը պիտի հասկնաք անմիջապէս անձկութեան, հետաքրքրութեան եւ տխրութեան խառն զգացումը որ ես՝ նորեկ այդ միջավայրին մէջ, ունեցայ. ծերունիին պանկը թեթեւ մը տափակ ճակտին վրայ կը բարձրանար մինչեւ գագաթը եւ յետոյ կ'իջնար մէկէն խուսափող գիծով մը գրեթէ առանց կորութեան մինչեւ ծոծրակը, բոլորովին ծածկուած խիտ, ճերմակ կարճ մազերով որոնք կը յառաջանային մինչեւ յօնքերը ինչպէս ծոծրակին վրայ տարածուելով կը կորսուէին օձիքին մէջ. ամոյն եւ խորշոմած դէմքին վրայ պեխերը եւ մօրուքը մկրատով կտրտուած կը ցցուէին ցանցառ եւ կարծր մազի թելերով որուն մէջտեղէն սուրին շրթունքը տարօրինակապէս կը կախուէր վար լորձունքոտ եւ թոյլ:

(Շար. 5)

Տ. Իսահակ Քհնյ. Հէքիմեան, երիցուհի Ովսաննա Հէքիմեան եւ զաւակները (Հերման եւ Դալար),
Տէր եւ Տիկին Սիմոն - Ալին Տէլիս,
Էքիզեան, Սմբատեան եւ Քիթապճեան ընտանիքները (Պոլիս)
խոր ցաւով կը ծանուցանեն՝

Տիրամայր
ՌԷԺԻՆ ՀԷՔԻՄԵԱՆ-Ի
(ծնեալ՝ Լոռիչ)

մահը:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 28, ժամը 9·30-ին, Լիոն Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցին:

Մարմինը կ'ամփոփուի Քիւսէի նոր գերեզմանատան մէջ:

Ցաւակցութիւն՝ տոմարի ստորագրութեամբ:

Փոխան ծաղկեպսակի նուէրներ եկեղեցւոյ եւ դպրոցին:

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները խահակ Քհնյ.ին:

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures dans la salle de l'église arménienne de Beaumont, organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Պ. Վարդգէս Տակառեան, Այրի Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեան - Տակառեան իրենց խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնեն բոլոր անոնց, որոնք իրենց ներկայութեամբ, ծաղկեպսակով, փոխան ծաղկեպսակի նուէրներով, անձամբ թէ գրաւոր մասնակից եղան իրենց սուգին, իրենց եղբօր՝

ՄԱՐՏԻԿ ՏԱԿԱՌԵԱՆ-Ի

մահուան առթիւ:

Նոյն տխուր առթիւ Պ. Վարդգէս Տակառեան, Այրի Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեան - Տակառեան իրենց շատ սիրելի եղբօր թարմ յիշատակին կ'ընեն հետեւեալ նուիրատուութիւնները. —

Դպրոցասէր Վարժարանին՝	2·000 Ֆր.
Փարիզի Ս. Յովհ. - Մկրտիչ Եկեղեցւոյ՝	4·000 Ֆր.
Մարսէյլի Համազգային Վարժարանին՝	2·000 Ֆր.
«Տաթեւ» Վարժարանին»	1·000 Ֆր.
Ֆրանսայի Հայկական Հիմնադրամին՝	2·000 Ֆր.
ՍԷ - ՏԷ - ՍԷ Ա.-ին՝	2·000 Ֆր.
«Աշխարհ»ին՝	1·000 Ֆր.
Սոլիտառիթէ փրոթէսթանթ-ին՝ (առանւալ «Յառաջ»էն)	1·000 Ֆր.
Պանեէօյի «Սխամանթօ» դպրոցին՝	1·000 Ֆր.
Կապոյտ Խաչի Պանեէօյի մասնաճիւղին՝	1·000 Ֆր.
Ռատիօ «ԱՅԲ»ին՝	2·000 Ֆր.
«Կամք» օրաթերթին՝	2·000 Ֆր.
եւ «Յառաջ»ին՝	2·000 Ֆր.:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Paris
«Archalouïse Tathéossian»

a repris

depuis le Mercredi 23 Novembre ses cours du soir de langue arménienne pour les adultes

chaque mercredi à la M. C. A. 17, rue Bleue, Paris 9e

Inscrivez-vous auprès de : Vartanouche ESENCE 48 71 22 77 qui vous donnera tous renseignements utiles.

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

L'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE de PARIS — ILE-DE-FRANCE

nouveau cycle :

«PARLEZ-NOUS D'ARMENIE, MONSIEUR LE MAIRE»

avec **M. René ROUQUET**, Maire d'Alfortville

Mercredi 30 Novembre à 20h30

au Centre Culturel A. Manoogian 118, rue de Courcelles, Paris 17e (Mo Courcelles)

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

LES AMIS DE LA FONDATION MARIE NOUBAR

DINER ANNUEL

au profit des étudiants boursiers de la Maison d'Arménie

Invité d'honneur : Monsieur CLAUDE MUTAFIAN

Vendredi 9 Décembre à 20 heures

YAN'S CLUB — 5, avenue Reille, Paris 14e

☆ *Tirage de la TOMBOLA au cours du Diner* ☆

Pour réserver téléphoner au : 45 27 74 01

EquiLibre

l'Entreprise Humanitaire

Lyon, le 25 Novembre 1994

CHERS AMIS,

Depuis le premier camion en Décembre 1988, suite au tremblement de terre, EquiLibre a maintenu de manière quasi régulière un pont routier entre la France et l'Arménie. Par tous les temps, nos semi-remorques ont franchi des routes réputées difficiles pour acheminer à bon port la marchandise qui nous était confiée.

Aujourd'hui, EquiLibre se propose de mettre à votre service cette logistique pour permettre à vos familles et vos proches en Arménie de bénéficier, à l'occasion des fêtes de Noël de l'arrivée de colis de nourriture et de produits d'hygiène. Nous savons combien il est difficile de faire parvenir jusqu'aux destinataires les colis personnels destinés à améliorer des conditions de vie toujours aussi précaires. C'est pourquoi nous vous offrons la possibilité de nous acheter un colis familial type de 20 kilos.

Nous nous chargerons de l'acheminer jusqu'à Erevan où il pourra être retiré, du **10 au 30 janvier**, par son destinataire qui prendra contact avec nous, depuis Erevan, de **9 heures à 17 heures** au **numéro de téléphone 59 44 34**. Il vous appartient de l'en informer.

Si vous n'avez pas de famille ou d'amis en Arménie, nous vous proposons aussi de participer à cette opération de solidarité. Vous pourrez nous commander ce même colis qui sera remis à une personne âgée de Erevan ne bénéficiant pas d'une aide extérieure et dont les conditions de vie particulièrement difficiles nous auront été communiquées par une association caritative locale.

Par ailleurs nous voulions vous informer de la mise en place dès Janvier 1995 d'une mission permanente d'EquiLibre en Arménie où nous assurerons un soutien à des institutions accueillant enfants handicapés et orphelins.

Nous espérons que vous serez sensibles à cette proposition qui vous permettra d'améliorer les conditions de vie de vos familles, de vos amis ou des personnes âgées que vous avez choisies de soutenir.

Veuillez accepter, Chers amis, nos meilleures salutations.

Pour EquiLibre,
Le Président
ALAIN MICHEL

La Coordinatrice
ALICE BODOURIAN

DES COLIS
À L'OCCASION DU NOEL
ARMENIEN

BON DE COMMANDE
A DECOUPER ET A RENVOYER
DÈS PARUTION
à
Equilibre - BP 7124
69348 LYON CEDEX 07

Minitel 36 15 EQUILIBRE
Association Humanitaire à but non lucratif - loi 1901 - reconnue d'intérêt général

Veuillez inscrire vos coordonées dans ce cadre

Nom

Prénom

Adresse

Code Postal   Localité

Oui, je commande (dans la limite des stocks disponibles) :   n° téléphone (facultatif)

☐ Colis adressé à
Veuillez indiquer ci dessous, en lettres capitales le NOM et le PRENOM de la personne qui viendra retirer ce colis à Erevan

☐ Colis adressé à
Veuillez indiquer ci dessous en lettres capitales le NOM et le PRENOM de la personne qui viendra retirer ce colis à Erevan

☐ Colis adressé à
Veuillez indiquer ci dessous en lettres capitales le NOM et le PRENOM de la personne qui viendra retirer ce colis à Erevan

Chaque colis de 20 kgs contient :

2 kilos de farine
2 kilos de pâtes
1 kilo de riz
1 kilo de haricots secs
450 gr de corned beef
450 gr de thon (4 boites)
450 gr de levure sèche
16 cubes de bouillon
1 litre d'huile végétale
500 gr de raisins secs
500 gr de bananes séchées
2 kilos de sucre
1 paquet de bonbons

1 paquet de 10 bougies
1 boite familiale d'allumettes

1 bombe de mousse à raser
1 kilo de lessive
2 savonnettes
1 brosse à dents
2 tubes de dentifrice fluoré
1 litre de shampooing
1 paquet de 20 serviettes hygiéniques
1 paquet de 10 rasoirs jetables

Je souhaite aussi commander : ☐ colis destiné(s) aux personnes âgées et isolées de Erevan
Ces colis seront remis aux personnes les plus nécessiteuses par un organisme caritatif local

Au total ☐ colis x 350 Frs
Soit ☐ Frs

Je soutiens l'action d'EquiLibre en Arménie*
au profit des enfants et adolescents handicapés, orphelins et cas sociaux hébergés en institution
par un don de ☐ 100 Frs ☐ 250 Frs ☐ 500 Frs ☐ autre somme : ______ Frs

Je règle l'ensemble de ma commande/mon don soit au total ☐ Frs

☐ par chèque bancaire à l'ordre de : EQUILIBRE
☐ par C.C.P. n° 677 J LYON
☐ par carte bleue N°:
N° ☐☐☐☐ ☐☐☐☐ ☐☐☐☐ ☐☐☐☐
Date de validité ☐☐☐☐
Votre signature :

* Dispositions fiscales 1994 : Vos dons étant déductibles des impôts, un reçu fiscal vous sera envoyé à réception de votre contribution. Les dons ouvrent droit à une réduction d'impôts égale à 40% de la valeur de votre don dans la limite de 1,25% de votre revenu imposable.

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 29
MARDI
29 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ԾՐԱԳԻՐԸ (ՕՐԱԹԵՐԹ)

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.469
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
69e ANNEE — N° 18.469

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՊՈՍՆԻԱ ԿԱՄ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇԸ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԿԵՂԾԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

ՊԻՀԱՉ. -- ԵՐԲ ԱՄԷՆ ԻՆՉ ԼՐԱՑԱՒ, ՄԱԿ-Ը ԿՈՉ Կ'ԸՆԷ ՀՐԱԴԱԴԱՐԻ

Ամերիկացին խոստովանեցաւ. -- Սերպերը պատերազմը շահեցան։ Պաշտպանութեան նախարարն էր՝ Ուիլլըմ Փէրրի որ բացէ ի բաց ըրաւ այդ յայտարարութիւնը, ինչ որ նորութիւն մը չէր յայտնաբերեր, բայց գոնէ չէր քօղարկուեր։ «Մոնտ»ի մէջ (Նոյեմբեր 27 / 28) Փանչօ ծաղրանկար մը ունէր որ լաւագոյնս կ'ամփոփէր կացութիւնը։ Ատլանտեան Ուխտի օդանաւեր թռիչք կը կատարեն ու օդաչուներէն մէկը կ'ըսէ. - «Կը յուսամ որ աղմուկը չի խանգարեր Սերպերը»։ Արդարեւ, հարցը այլեւս այն չէ թէ ո՞վ իրաւունք ունի, ո՞վ չունի, ո՞վ արդար է, ո՞վ անարդար Պոսնիոյ այս արիւնալի կռիւներուն մէջ, այլ այն իսկապէս ծիծաղելի դեր զոր խաղաց եւ կը խաղայ Արեւմուտքը։ Ի՞նչ կ'ընէ, կը դիտէ, երբեմն երբեմն կը սաստէ ՄԱԿ-ի աւելորդ բանաձեւի մը միջոցաւ, հաւանաբար ալ անուղղակի կը զինէ (վերջերս շատ խօսուեցաւ Ամերիկայի բերած զինուորական օժանդակութեան մասին Պոսնիոյ մահմետականներու), հուսկ՝ հրադադարի հրաւէր կը կարդայ։

Ինչ կը վերաբերի Պիհաչի որ ինկաւ Սերպերու ձեռքը, իսկապէս եղերակատակերգական է կատարուածը։ Այդ քաղաքը «ՄԱԿ-ի ապահովութեան գօտին» էր, հոն կը գտնուէին ՖՈՐՓՐՕՆԻ-ի (ՄԱԿ-ի պաշտպանութեան ուժեր) ուժերը եւ այսօր երբ Սերպերու ձեռքն է, ամէնուն խիղճը կը հանդարտի յայտարարելով մեծ վրդովումով որ «Սերպերը բռնաբարեցին այդ գօտին»։ Եւ «Մոնտ»էն ետք, ժագ Ֆէզանն է որ («Ֆիկարօ», Նոյեմբեր 28) կ'եզրակացնէ. -- «Ինչե՞ր պիտի գան Սերպերուն գլուխը։ Պիտի տեսնես որ ՄԱԿ-ի հակազդեցութիւնը խօսքերու ահաւոր սաստկութիւն մը պիտի ըլլայ»։

Դեռ կայ ՄԱԿ-ի ուժերու պարագան, որոնց մէկ մասը պատանդ է Սերպերու ձեռքը։ 164 բրիտանացի եւ հոլանտացի կապոյտ սաղաւարտաւորներ շրջափակուած են Պոսնիոյ արեւելքը։ Բայց, այս ամբողջին մէջ, ամէնէն ողբերգականն այն է որ բնակչութիւնը կը տուժէ, մանուկներ, կիներ, տարեցներ կը մեռնին ՄԱԿ-ի «պաշտպանութեան» տակ գտնուող այս քաղաքին մէջ, այնպէս ինչպէս պիտի մեռնէին պատերազմական դաշտին վրայ։ Կարմիր Խաչ եւ գաղթականաց բարձր -- գրասենեակը ահազանգ կը հնչեցնեն, կ'ըսեն թէ ձմեռը սաստիկ պիտի ըլլայ, քանի որ մարդասիրական բեռնատար կառքերն ալ չեն հասնիր Սերպերու արգելքին պատճառաւ եւ շատեր սովէ պիտի մեռնին։ ՄԱԿ-ի այս նոր եւ անխուսափելի պարտութեան հետեւանքով պառակտուած է նաեւ ՕԹԱՆ-ը որ ենթակայ էր ՄԱԿ-ի վարանումներուն։ «Միջազգային հաւաքականութիւնը անհեթեթ տրամաբանութեան մը վախճանին հասաւ» կը գրէ «Ֆիկարօ»ի խմբագիրը որ կը յիշէ թէ ան, սկիզբը, պիտի գոհանար միայն մարդասիրական միջամտութեամբ մը, բայց ոչինչ կրցաւ ընել եւ կառավարութիւնները չուզեցին միջազգային իրաւունքը պաշտպանել ըստ այն տրամաբանութեան զոր գործադրեցին Իրաքի դէմ, բայց...։

Նոյեմբեր 28-ին, ի՞նչ է պարզուած պատկերը։ Սերպերը գրաւած են Պոսնիոյ հողամասին 75%-ը, ՄԱԿ-ը առաջարկած է հրադադարէն ետք, ապազինել շրջանը, ինչ որ Պոսնիացիք ընդունած են։ Ալէն Ժիւփէ «արագ եւ ուժեղ հակազդեցութիւն» մը կը պահանջէ։ Կարմիր Խաչը կը վախնայ որ բնակչութիւնը չխնայուի եւ Պիհաչի մէջ կրկնուի ինչ որ 1991-ին պատահած է Վուքովար (Խրուաթիա) (2500-էն 5000 մեռեալ)։

Եթէ հարկ էր, նոր առիթով մը, փաստն ունենալ միջազգային հաւաքականութեան, առաւելաբար արեւմտեան պետութեանց կեղծաւորութեան, Պոսնիա, անկասկա՛ծ, լաւագո՛յն խորհրդանի՛շն է։

-- Ուոլ Սթրիթ Ճըրնըլ (Նոյեմբեր 28) «Karabakh as the Exception» խորագրուած յօդուածով մը բաղդատականը կ'ընէ Պոսնիոյ պարագային հետ եւ Ռուսաստանի խաղացած դերին երկու պարագաներուն։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՔՐՏԱԿԱՆ զինեալ կազմակերպութեան ՓՔՔ-ի ղեկավարը Ա. Էօճալան նամակով մը դիմած է Միացեալ - Նահանգներու, Ֆրանսայի, Գերմանիոյ, Անգլիոյ եւ այլ երկիրներու նախագահներուն, նաեւ ՄԱԿ-ին, Սէ - ԷՍ - Սէ - Ը-ին, Եւրոպայի Խորհուրդին եւ ՕԹԱՆ-ի, յայտնելով որ իրենք պատրաստ են ընդունելու քրտական հարցին լուծումի առաջարկներ եւ ժողովրդավար գործընթաց մը։ Էօճալան աւելցուցած է թէ հարցին երկու կողմերն են իրենք եւ Թուրք պետութիւնը. եւ եթէ Թուրք պետութիւնը պատրաստ է, իրենք կ'ընդունին անմիջապէս վերջ տալ պատերազմին։

ՀԻՆԳ ՀԱԶԱՐ ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՉՆԵՐ (փրովիզէօր) առաջին անգամ ըլլալով փողոց ելան, Փարիզ, Նոյեմբեր 27-ին։ Հաւաքուեցան, խորհրդանշական վայր մը՝ լիսէ Լուի լը Կռան ուրկէ ուղղուեցան Կրթական նախարարութիւն։ Կը պահանջեն որ իրենց պատասխանատու եւ սպառնիչ արհեստին միջոցները տրուին։

ԺԻՍՔԱՐ Տ'ԷՍԹԷՆ դէմ արտայայտուեցաւ նախագահական նախնական զտումին, որու մասին այլեւս պէտք չէ խօսիլ, արդէն ուշ է։ Ինք կողմնակից է սահմանադրական բարեփոխման, փոխ - նախագահի մը պաշտօնին ստեղծման, որ նաեւ Արդարադատութեան նախարար ըլլայ։ Կ'ուզէ նաեւ որ նախագահական շրջանը հինգ տարուան ըլլայ։ Սէկէն ալ դէմ է նախնական զտումի եւ արտայայտուեցաւ խիստ ոճով,

ԲԵԼԱՌՈՒՍԻԱ Մինսկի թրքական դեսպանատան երկու պաշտօնակատարը լրտեսութեան յանցանքով ամբաստանուած է, հրահանգելով որ երկրէն մեկնին։ Երկու Թուրք պաշտօնատարները նաեւ անբաղձալի անձնաւորութիւն հռչակուած են։ Երկու բելառուս ալ ձերբակալուած են նոյն ամբաստանութեամբ։ Թուրքիա պաշտօնապէս մերժած է կատարուած մեղադրանքը։

ՉԷՉԷՆԻՈՅ մէջ զօրավար Դուդայեւ կը դիմադրէ ընդդիմութեան յարձակման որ սկսած է Նոյեմբեր 25-ին։ Շաբաթ ցերեկ, հրասայլեր Գրոզնի մտած էին եւ կրակ բացած նախագահական պալատին վրայ։ Ամէն պարագայի մէջ, կացութիւնը շատ շփոթ կը մնար, լուրերը հակասական ըլլալով։ Մոսկուա մտահոգ չէ, համոզուած որ անջատողական նախագահը ապագայ չունի։ Դուդայեւ ալ ճիշդ հակառակը կը խորհի։ Լրատուութեան իր նախարարը յայտարարած է թէ կառավարական ուժերը տէրն են կացութեան։ Դուդայեւ ալ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 28-ԻՆ ՍԱՍՏԻԿ ՁԻՒՆ ԵՐԵՒԱՆԷՆ ԳԻՒՄՐԻ

ՃԱՄԲԱՆԵՐԸ ՓԱԿ, ԵՐԹԵՒԵԿԸ ԴԱԴՐԱԾ

Երկուշաբթի (Նոյ. 28) առաւօտեան Երեւանցիները անակնկալն ունեցած են իրենց քաղաքը գտնելու 30 սանթիմեթր ձիւնի տակ, ծառեր փճացած, ճամբաները անգործածելի դարձած եւ երթեւեկը դադրած։ Աւելի ծանր է վիճակը հիւսիսային շրջանը, Գիւմրի 50 սանթիմեթր ձիւնի տակ է։

Կարելի չէր եղած նաեւ, Երկուշաբթի առտու (Նոյեմբեր 28) երբ կը խօսէինք Երեւանի հետ (Երեւանի ժամով՝ 11) Խորհրդարանի նիստ գումարել հազիւ 23 երեսփոխան կրցած էին գալ։ Նախորդ, Կիրակի օրը (Նոյեմբեր 27) արեւոտ հաճելի օր մը եղած էր եւ ոչինչ նախատեսել կու տար նման բան մը։

Կազի կացութիւնը չէ բարելաւուած, բայց, երկաթուղին սկսած է բանիլ եւ կառախումբեր կը հասնին Երեւան։

-- Ուրբաթ եւ Շաբաթ, Նոյ. 25 եւ 26, տեղի ունեցած է Հ.Հ.Շ.-ի (Հայոց Համազգային Շարժում) 6-րդ համագումարը որուն մասնակցած են 357 պատգամաւորներ։ Եղած են բազմաթիւ ելոյթներ, որոնց գլխաւորներն են՝ Լեւոն Տէր -- Պետրոսեան, Բաբգէն Արարքցեան, Վազգէն Սարգսեան, Վահան Փափազեան, Բագրատ Ասատրեան եւայլն, եւայլն։

Համագումարի աւարտին ընտրուած է նոր վարչութիւն մը բաղկացած 30 անդամներէ (11-ը՝ բոլորովին նոր), Երկուշաբթի իրիկուն միայն կ'ընտրուէր նոր դիւանը։ Քուէարկութեան մասնակցած են 336 պատգամաւորներ։

***

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 25)

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԻՍՏԸ

Լ. Տէր - Պետրոսեանի գլխաւորութեամբ Նոյեմբեր 24-ին գումարուած է Ապահովութեան Խորհուրդի նիստ, որու ընթացքին քննարկուած է կազի չգոյութեան հետեւանքով ստեղծուած իրավիճակը, եւ նաեւ վարչապետ Հ. Բագրատեան խօսք առնելով ներկայացուցած է Փարիզի իր հանդիպումներուն արդիւնքները։

***

ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԸ

Նոյեմբեր 24-ին, վարչապետ Հրանտ Բագրատեան հեռաձայնով խօսած է Թիւրքմէնիստանի փոխ - վարչապետ Վալերի Օտչերցովի հետ, 1995-ին կազի մատակարարման առնչուող հարցերու շուրջ։

Նոյն օրը վարչապետը հեռաձայնային այլ խօսակցութիւն մըն ալ ունեցած է Վրաստանի կառավարութեան ղեկավար՝ Օթար Պացացիայի հետ։ Վրաստանի ճամբով Հայաստան առաքուող բեռներու փոխադրութեան, երկաթուղիի կապի վերահաստատման հարցերը առանցքը կազմած են զրոյցին։

***

ԼՂՀ-Ի Գ. Խ.-Ն ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԸ ԸՆԴՄԻՋՈՒՄԷ ԵՏՔ

ԼՂՀ-ի Գերագոյն Խորհուրդը շուրջ մէկ տարուան ընդմիջումէ մը ետք, Նոյեմբեր 23 եւ 24-ին երկօրեայ նիստեր գումարած է։

Այս առթիւ Խորհրդարանը որոշած է ԼՂՀ-ի մէջ ռազմական վիճակը երկարաձգել վեց ամիս եւս։ Հանրապետութեան քաղաքական, տնտեսական վիճակին մասին ալ ելոյթ ունեցած է Պաշտպանութեան պետական Կոմիտէի նախագահ Ռոպէր Քոչարեան։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«ՎԱՂԸ ՈՒՇ ԿԸ ԼԻՆԻ»

Արուեստի ու գիտութեան մարզէն 17 անուններ այսպէս խորագրուած բաց նամակով մը դիմած են նախագահ Լեւոն Տէր -- Պետրոսեանին։ Անոնք նախագահին ուշադրութեան կը յանձնեն Հայաստանի պատմական եւ ճարտարապետական յուշարձաններու անխնամ վիճակը, խնդրելով որ միջնորդէ անդարմանելին պատահելէ առաջ։

Անհրաժեշտ խնամքէ եւ հսկողութենէ զուրկ մնալով, այդ յուշարձանները թէ՛ ենթակայ են ժամանակին ու օդի փոփոխութիւններուն եւ թէ մարդոց անգթութեան։ Առաջին պարագային համար կը տրուին օրինակ, Անիի Զ. դարու տաճարը, անցեալ դարուն մէջ ու մեր դարուն սկիզբը կառուցուած քաղաքացիական ճարտարապետութեան յուշարձանները։ Աւելի ծանր է կարդալ նաեւ թէ պատմական արժէքներ ամենայն հանդարտութեամբ կ'աւերուին մարդոց կողմէ որոնք պահպանութեան ենթակայ գօտիներէն ապօրինի կերպով տարածք գրաւելու ջանքով կը շարժին։ Կ'ըսուի թէ այդ է պարագան Մեծ Հայքի մայրաքաղաք հին Արտաշատի աւերակներուն, ինչպէս նաեւ Երուանդաշատի, Արմաւիրի եւ Գառնիի հնագիտական գօտիին։ «Աղբանոցի է վերածուել Ք. ա. Բ. հազարամեակի «Լոռի բերդ» բնակավայրը։ Յատուկ տագնապի տեղիք է տալիս նշանաւոր Մեծամօրը որի դամբարանադաշտերը բարբարոսաբար աւերւում են»։ Ցաւին վրայ դարմանք ալ կը պատճառէ կարդալ թէ ծայր աստիճան դէշ կացութեան մէջ են նոյնիսկ այն յուշարձանները որոնք շատ մօտը կը գտնուին ազգային ստացուածքը ի պաշտօնէ պահպանելու կոչուած տեսչութիւններու։ Բոլոր նշուած պարագաներուն մեղաւոր կը նկատուին կազմակերպչական, իրաւական գործօնը եւ բնականաբար նիւթական -- թէքնիք անբաւարար պայմանները։

Բաց նամակը նախագահին կ'ուղղուի այն համոզումով որ որպէս ինք եւս գիտնական, ան կը բաժնէ արտայայտուած մտահոգութիւնը,

Դիմումը կ'աւարտի խնդրանքով մը. ստորագրողները կը խնդրեն որ նախագահը անյապաղ միջոցներու ձեռնարկէ ամբողջ ժողովուրդին պատմամշակութային ժառանգութիւնը փրկելու համար։ Այս բոլորը կը մեկնին այն վախէն որ «վաղը արդէն ուշ կը լինի»։

Ի՛նչ տխուր պատկեր, գետեղուած՝ ազգային համալսարանի ու Գիտութիւններու ակադեմիայի յոբելեաններու դեռ թարմ աղմուկին մէջ։ Հապա մեր մշակութասէրի, մշակութաւանդի համբա՞ւը...։

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒՀԻՆ, ՀՆԱԲՈՅՐ ՈՂՋՈՅՆԸ ԵՒ ՆԱՄԱԿ ՄԸ

Հայաստանի անկախացումով սկսած խոր փոփոխութիւններուն մէջ ալեկոծում ապրող մարզ մըն է գրականը: Ազատութիւնը ուրիշ հանրապետութիւններու «անիծեալ» գրողներուն օրինակը չկրկնեց հոն. ոչ մէկ դարակէ արգիլեալ պատուռներ դուրս ելան: Բոլոր գրողները հրահնազանդ մնացած էին խորհրդային կանոնով իրենց սահմանուած դաշտին: Գրած էին ինչ որ կարելի էր, ինչ որ պէտք էր ու ինչ որ դուռը կը բանար վերին գնահատումներուն. հանդստաւէտ կեանք, համբաւ, անմահութեան դրաւական: Թէ գրականութիւնը, արուեստը մեծ բացական կը մնային այդ «տուտուր»ին մէջ, տեկա ալ անկարեւոր մանրամասնութիւն էր յայտնապէս:

Ներկայի ալեկոծումը քայքայեց այդ տուտուրին չուկան. պատմական եզակի շրջանի մը ականատեսն ու դերակատարը -- յաճախ ակամայ -- ըլլալ ալ ոչ մէկ տող ներշնչեց Հայաստանցի գրողներու: Ու քանակի ու որակի խոտոր համեմատութենէ տիրապետուած անոնց անկիւնը բեմ է գրականէն, մղոններով հեռաւոր ճակատներու: Ամէնէն ճարպիկները խորհրդային կանդոնը փոխանակեցին նոբայայոներով ու կը շարունակեն տիրել հրապարակին, ուրկէ կը շարունակէ նոյն յամառութեամբ բացակայիլ գրականութիւնը:

Այսուհանդերձ, այս ընդհանրացումին մէջ պէտք է առանձնացնել երկու խմբակ. առաջինը դրական է, երկրորդը՝ ժխտական: Առաջինը կը կազմեն յաճախ երիտասարդ այն անունները որոնք իրենց հետաքրքրութիւններով ու ցանցառ էջերով երբեմն կը յայտնուին մամուլին մէջ: Երկրորդը անցեալապաշտ այն դէմքերն են որոնց կարօտը ներշնչումի մեծագոյն աղբիւր է: Երէկուան չափանիշներուն հաւատարմութեամբ ու ստեղծագործ իրենց բջիջներուն ամլացումով չահուած փառքին յենած, անոնք չեն ուզեր նկատել թէ անցեալին «մեծութիւն»ները ապագային մեծութիւններն ալ չեն կրնար ըլլալ. պիտի չըլլան:

Գրողներու 11-րդ բացառիկ համագումարին ափսոսալի պարագաներէն ետք, անգամ մը եւս այս մտորումները ունենալու պատճառ եղաւ «Գրական Թերթ»ի (Նոյեմբեր 4) մեծարանքի անկիւնը, յատկացուած՝ Սիլվա Կապուտիկեանի, անոր 75-ամեակին առթիւ: Այդ տարեդարձը, այնպէս կը թուի որ Սփիւռքէն, Մոսկուայէն ետք, նշելու հարկը զգացած է նաեւ Երեւանը: Այդ առիթով «Գրական Թերթ»ը հրատարակած է Ս. Կապուտիկեանի «Էլեգիա՝ գրուած ձմեռնային Երեւանում» տաղաչափը եւ «Գրողներու Միութեան» ողջոյնի խօսքը:

«Էլեգիա»ն իր բառարանային առաջին իմաստով (հին Յոյներուն քով սուգի երգ) կը յայտնուի անոր տողերուն մէջ, երբ կը գրէ.

«Սա իմ քաղաքը չի, սա իմ քաղաքը չի,
...Ես իմը չեմ այստեղ եւ իմը չեն
մարդիկ,
...Ցուրտը, մութը, սուտը՝
յանգաւորուել ամուր,
պլլուել են մարմնին, սեղմո՛ւմ են խոր:
եւայլն:

Ս. Կապուտիկեանի անցեալի կարօտը բաժնող ոգին ամենայն հարազատութեամբ ներկայ է նաեւ այսօր հոդ չէ թէ ուրիշ աղբիւրէ խմող Գրողներու Միութեան ողջոյնի խօսքին մէջ. «ցուրտ, մութ ու սուտ»ով լեցուած քաղաքը մերժող գրագիտուհին հոն կ'որակուի «Հարազատ ժողովրդի ամենաճնշիրական ապրումների, յոյզերի ու մտքերի անբասիր թարգմանը». կը տրուի ապահովութիւնն ալ որ անոր գործերը «որոնք իրաւամբ բռնել են ժամանակի քննութիւնը, մշտապէս շարունակելու են ապրել ժողովուրդի սրտում եւ յիշողութեան մէջ»:

Ցաջորդ պարբերութիւնը կը կրկնէ երէկուան արժեւորումին չափանիշերը նոյնութեամբ, երբ Ս. Կապուտիկեանի գործին մէջ «ստեղծագործական անուրանալի տաղանդ»ին հետ հաւասար դրուատանք կը գտնեն «Հայրենիք -- Սփիւռք կապերու սերտացումի նպաստ»ը եւ «Հայրենիքի ու արտերկրի ընթերցողներում մէջ ազգային ոգին վառ պահել»ու առաքինութիւնը...: Աւելցուցէ՛ք ասոնց խորհրդային օրերու անվթար ժառանգութեան հետեւեալ տարազն ալ «դուք նուիրել էք ձեզ անմնացորդ, ամբողջ էութեամբ ժողովուրդների բարեկամութեան ամրապնդմանը»: Իսկ վերջարան -- մաղթանքի տողերը -- կը կրկնեմ՝ գետեղուած «Էլեգիա՝ գրուած ձմեռնային Երեւանում»ին տակ -- կը վկայեն այն ուշադրութեան որով Գրողներու Միութիւնը կը կարդայ մեծարեալ բանաստեղծուհիին տողերը ու ... կը մեկնաբանէ զանոնք. այդ տողերը կ'ըսեն. «մենք անկեղծօրէն ուրախ ենք որ դուք, չնայած այսօրուայ դժուարութիւններին, լի էք անսպառ եռանդով, ստեղծագործական այրումով, ժողովրդին ծառայելու տենչով...»:

Սակայն, ինչ որ ալ գրուի գրական ոլորտի կրկնակի տխուր այս պատկերին մասին, պիտի չկարենայ մօտենալ նոյն բանաստեղծութեան առիթով Ս. Կապուտիկեանի ուղղուած բաց նամակի մը «Հայաստանի Հանրապետութիւն», (Նոյեմբեր 16) ուժականութեան: Անոր հեղինակն է Նորքի Բ. զանգուածէն Պերճանոյշ Մարգարեան:

Ահա՛ անոր նամակը.

«Տիկին Սիլվա,

Մենք գրեթէ հասակակիցներ ենք: Դուք միշտ ուշադրութեան կենտրոնում էք եղել, Ձեզ շատ-շատերն են ճանաչում, ինձանից սկսած մինչեւ Գորբաչով: Մենք նոյնիսկ մէկ անգամ հանդիպել - ծանօթացել ենք: Շատ տարիներ առաջ: Ի հարկէ, Դուք պարտաւոր չէք յիշել ինձ նըման մահկանացուին՝ ինչպէս ուսուցչուհու. Ձերն ուրիշ ոլորտ է. ուրիշ մակարդակ: Բայց ես Ձեզ շատ եմ կարդացել ու լսել: Հաւատացել եմ հիմնականում: Սակայն վերջին տարիներին սկսել եմ կասկածել: Կասկածանքս՝ վերջնական համոզմունքի փոխուեց Ձեր յոբելեանի առիթով «Գրական թերթ»ում (4 Նոյեմբեր) հրապարակուած «Էլեգիա՝ գրուած ձըմեռային Երեւանում» բանաստեղծութիւնն ընթերցելուց յետոյ: Եւ նաեւ շատ բան հասկացայ այս աշխարհից: Այս տարիքում:

Հասկացայ, աւելի շատ յիշեցի, որ մարդիկ լինում են սղոցի ու ուրագի նըման, աւելին, կարող են մեծ-մեծ բաներից խօսել, բայց մրջիւնի բեռից էլ կը խուսափեն: Խօսքս Ձեզ է վերաբերւում, տիկին Սիլվա: Դուք սիրում էք այս հողը, այս քաղաքը, այս ժողովրդին, եթէ յոբելեանական նիստերում Ձեր տեղը ամբիոնի մօտ է կամ գոնէ նախագահութեան առաջին շարքում ու առաջին քարտուղարի կողքին, երբ Սումգայիթը Ձեզ համար ոչ թէ ողբերգութիւն է, այլ վշտահար շպարմամբ, ի տես ողջ ժողովրդի, հանրապետական ու մանաւանդ կենտրոնական հեռուստախցիկների առջեւով Հայոց վիշտը Ծիծեռնակաբերդ բարձրացնող հայ մտաւորականի կերպար ստեղծելու պատեհ առիթ:

Իսկ եթէ նախագահութիւն չէ կամ շարքի տեղը հացի հերթում է, ուրեմն կորչի այս հո՞ղն էլ, այս քաղա՞քն էլ, այս ժողովո՞ւրդն էլ: Եթէ ստալինեան մրցանակ է կամ ազգային Ակադեմիկայի ակադեմիկոսի կոչում (յիշէք, վերջինս ստացաք այս բանաստեղծութեանը հրապարակուելու երեւի թէ նախորդ օրը), ուրեմն ամէն ինչ հրաշալի է, բոլորը լաւն են, ուրեմն Դուք այս երկրի ու ժողովըրդի ներկայացուցիչն ու դեսպանն էք: Զուգէիք ուրեմն ակադեմիկոսը լինել այն ակադեմիայի, որը պարզապէս գտնւում է Ձեզ սարսափեցնող ու փախուստի մատնող քաղաքում, թէ՞ «նիւթ ու որկորի» խրախճանքն այպանելը միայն սիրունիկ տող է:

Կը ներէք, այլ խօսք չեմ կարող գտնել եւ պէտք է ասեմ. Դուք սովորական քաղքենի էք, ամենայն Հայոց տիկին կոչուելու յաւակնութեամբ հիւանդ մէկը: Իսկ ոչ թէ ամենայն Հայոց տիկինները, այլ, ինչպէս երեւի Դուք էլ էք շատ անգամ մէջբերել՝ «Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին» տանում էին բոլոր նեղութիւնները յանուն իրենց հայրենիքի ... Թումանեանը «ամենայն Հայոց» էր նաեւ, որովհետեւ որդին վանւում էր զոհւում (Ձեր վանում), իսկ ինքը էջմիածնում խռնուած որբերի մէջ էր եւ չէր տրտնջում, այլ փորձում էր օգնել...

Մի խօսքով, չերկարացնեմ, որովհետեւ, կարծում եմ, եւ Դուք, եւ ընթերցողը հասկացաք, թէ ինչ եմ ուզում ասել: Աւելացնեմ միայն, որ իմ նիւթական վիճակը հաստատ Ձերինից բազմապատիկ վատ է: Կրտսեր թոռս մի քանի տարի է այնտեղ է, ուր պէտք է լինէր իմ թոռը: Իսկ աւագիս զոհուելու տարին դեռ չի լրացել: Բայց սա իմ քաղաքն է, սա իմ երկիրն է, սա իմ ժողովուրդն է:

Համարէք, ուրեմն, որ այս յանդիմանանքի հեղինակները ինձանից առաջ իմ թոռներն են՝ զոհուած զինուոր եւ ողջ զինուոր թոռները, որանց ցաւը տանեմ...»:

ՊԵՐՃԱՆՈՅՇ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Փնտռե՞լ տակաւին թէ ո՛վ է երկրին տէրն ու նաեւ փառքը, այսօր, վաղը եւ յաւիտեան...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ՄԻՋՆԱՐԱՐ

Լուրջ երաժշտահանդէս մը պիտի սարքուէր այդ իրիկուն եւ ես կէս ժամ առաջուց մտայ սրահէն ներս: Ճամբաները բաց էին, երթեւեկը թեթեւ էր եւ նախատեսածէս շատ աւելի շուտ հասած էի համդիսասրահ: Հակառակ որ այսքա՛ն կանուխ էր, երեսուն - քառասուն հոգի արդէն տեղ գրաւած էին սրահին մէջ:

Սրահէն ներս մտնելէ առաջ քիչ մը դանդաղեցայ մուտքը սրահին մէջ, մէկ երկու բարեկամներու հետ զրուցեցի: Ցանկարծ ինծի մօտեցաւ իր զուարթախօսութեամբ, շատախօսութեամբ եւ աշխուժութեամբ ծանօթ բարեկամ մը, որ ինձմէ ալ աւելի կանուխ եկած էր համդիսասրահ: Որպիսութիւնս հարցուց եւ սկսաւ խօսիլ հոսկէ հոնկէ: Չէի գիտեր թէ ան այսքան կ'ախորժի այսպիսի լուրջ նուագահանդէսներէ: «Գնահատելի է, ըսի միտքէս, այսքան կանուխէն ալ վազեր - եկեր է»: Շատ խանդավառ էր, կը խօսէր ազգային հարցերու եւ վերջին քաղաքական անցուդարձերու մասին: Մէկն էր անոնցմէ որոնք աւելի շատ կը խօսին քան կը թողուն որ դիմացինը խօսի: Բայց իր միակ խօսակիցը ես չէի: Ինծի հետ խօսելով հանդերձ, շարունակ մեր շուրջ կը պտըտցնէր իր նայուածքը, կը բարեւէր մեր քովէն անցնողները, անոնց հետ ալ քանի մը խօսք կը փոխանակէր: Միջոց մը քովէս կը հեռանար, մէկու մը բաներ մը կ'ըսէր ուրախ արտայայտութիւններով, յետոյ բրքջալից կը խնդար, դարձեալ ինծի կը մօտենար, կը շարունակէր քիչ առաջ սկսուած խօսակցութիւնը:

Երբ նուագահանդէսին ժամը մօտեցաւ, առաջարկեցի որ ներս մտնենք: Ժամացոյցին նայեցաւ եւ ըսաւ.

-- Մի աճապարեր, դեռ ո՛վ գիտէ քանիին կը սկսին:

-- Հոգ չէ, պատասխանեցի, ես երթամ ու տեղս գրաւեմ,

Իրմէ հրաժեշտ առնել ու ներս մտնել ուզեցի, բայց ան օձիքս չթողուց, ինծի ընկերացաւ գրեթէ դժկամակութեամբ: Միասին յառաջացանք եւ ամբողջ սրահին մէջէն քալելով գացինք մեզի վերապահուած առջեւի կարգերը: Ճամբան կը բարեւէր բոլոր ներկաները, մէկուն կամ միւսին բաներ մը կ'ըսէր խնդալով ու կատակելով: Իր այս խանդավառութիւնը նախանձս գրգռեց: Այդ պահուն կրնայի երդնուլ որ այս մարդը սրահը լեցնող հարիւրաւոր հանդիսականներէն իւրաքանչիւրը կը ճանչնար անունով ու ամէն բանով: Իւրաքանչիւրին համար ալ բան մը կրնար գտնել ըսելու կամ հարցնելու: Երբ տեղս ցոյց տրուեցաւ ինծի, տեսայ որ բարեկամս ալ նստաւ քովս:

Շուտով իրաւունք տուի բարեկամիս: Հանդէսը չէր սկսեր: Ո՛վ գիտէ ժամը քանիին պիտի սկսէին, ինչպէս բարեկամս ըսած էր քիչ առաջ: Սրահը երկու երրորդով լեցուն էր, սակայն կ'երեւի թէ կազմակերպիչները կը սպասէին որ ամբողջութեամբ լեցուի: Մասամբ իրաւունք ալ ունէին, որովհետեւ հակառակ որ յայտարարուած ժամուն վրայէն աւելի մէկ տասը, քան վայրկեան անցած էր, շարունակ նոր հանդիսականներ կը մտնէին սրահէն ներս: Միջոց մը նայեցայ ժամացոյցիս: Ան քովէս խնդաց, «ես քեզի չէ՞ ըսած», ըսաւ: Բայց դժգոհ երեւոյթ չունէր: Հիմա նոր աթոռակիցներ գտած էր եւ մէկ աջ, մէկ ձախ դառնալով, անոնց հետ շարունակ կը խօսէր չեմ գիտեր ինչ պատմելով: Երբեմն ալ հեռաւոր մէկու մը կը ձայնէր, անոր ալ որպիսութիւնը կը հարցնէր:

Տասը վայրկեան մը եւս սպասեցինք այս կերպով: Վերջապէս սրահին լոյսերը նուաղեցան: Գոհունակութեան երկար շունչ մը առի: Երկար շունչ մըն ալ քովինս առաւ: Բայց զգացի որ անորը գոհունակութեան շունչ չէր: Մարդը կարծես դժգոհ էր որ հանդէսը կը սկսէր: Այն տպաւորութիւնն ունեցայ որ այդ վայրկեանէն անդին խանդավառութեան նոր տրամադրութիւնը:

Հիանալի նուագահանդէս մըն էր, հետեւեցայ մեծ խանդավառութեամբ: Բայց քովինս սմքած էր: Իւրաքանչիւր կտորէն վերջ հազիւ թէ կը ծափահարէր, նուագի ընթացքին գլուխը աջեւ կը կախէր, կարծես կը քնանար: Հասկցայ որ մեծ հաճոյք չէր առներ: Այնուհանդերձ ուզեցի մտածել որ իր ներկայութիւնը գնահատելի էր: Ուզած էր քաջալերել ձեռնարկը, անտարբեր չմնալ, արուեստագէտները յարգել, եւայլն:

Երբ յայտագրին առաջին մասը վերջացաւ եւ սրահին լոյսերը վառեցան, բարեկամս կենդանացաւ, ոտքի ցատքեց ու վերադարձաւ իր նախկին խանդավառութեան: Միասին դուրս ելանք: Մէկ բառ իսկ չխօսեցաւ երաժշտահանդէսին մասին: Հիմա աճապին նոր խօսակիցներ գտած էր եւ իւրաքանչիւրին հետ տարբեր յարկի մը վրայ կը խօսէր, իւրաքանչիւրին հետ տարբեր նիւթ մը կը գտնէր:

Միջնարարը տեւեց մօտաւորապէս քսան վայրկեան: Զանգակը հնչեց: Պիտի սկսէր յայտագրին երկրորդ մասը: Պատրաստուեցանք ներս մտնելու: Բարեկամս, որ քիչ անդին մէկու մը հետ կը խօսէր, մօտեցաւ ինծի եւ ինձմէ հրաժեշտ առաւ.

-- Ես պարտաւոր եմ մեկնելու, ըսաւ: Վաղը առտու շատ կարեւոր գործ մը ունիմ եւ բաւական կանուխ պէտք է արթննամ:

Անակնկալի եկայ: Բայց ոչինչ կրցայ ըսել: Եւ այսպէս երբ բոլորս սրահ կը վերադառնայինք, ան գնաց իր վերարկուն առնելու:

Այն ատեն է որ անդրադարձայ որ ոմանք այսպիսի հանդիսութիւններու կուգան ո՛չ թէ հանդէսին, այլ «միջնարար»ներուն համար: Անոնց համար հանդէսի մը ամէնէն շահեկան պահերն են հանդէսին նախորդող ու յաջորդող ժամերը, մանաւանդ մէջտեղի միջնարարը: Հանդէսէն ոմանք շատ հաճոյք կրնան զգալ, ոմանք բնաւ հաճոյք կրնան չզգալ: Բայց բոլոր ճաշակներն ու տրամադրութիւններ իրարու կը միանան միջնարարի մը ընթացքին: Միջնարարի ընթացքին մարդիկ իրենց յոգնութիւնն ու ձանձրոյթը կը թօթափեն, իրարու հետ հաճելի շաղակրատութիւններ կ'ընեն, իրարու միասնութենէն հաճոյք կը զգան:

Ի՞նչ ընել: Արդեօք փոխանակ նուագահանդէսներ կազմակերպելու, միջնարարնե՞ր կազմակերպել:

Ռ. Հ.

ԱՐՈՒԵՍՏ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԲԵՄ

«ART»

Անկասկած, փարիզեան թատերական վերամուտի լաւագոյն ներկայացումն է Եասմինա Ռեզայի՝ «Արուեստ» (Առ) թատերախաղը որ շնորհիւ նաեւ երեք բացառիկ դերասաններու մէկ ծայրէն միւսը չի տկարանար։

Զնչին նիւթ մը կը կազմէ առաջքը, բայց, երբ հեղինակը տաղանդ ունի, սուր դիտողութիւն եւ իմուռ, կը յաջողի շատ յաջող գործ մը երեւան հանել։

Երեք բարեկամներ են որոնց տասնամեակներու բարեկամութիւնը պիտի վտանգուի պաստառի մը պատճառաւ։ Երեքէն մէկը՝ մորթաբան բժիշկ մը, սիրահար արդիական նկարչութեան, պաստառ մը գնած է։ Ճերմակ - ճերմակ պաստառ մը ուր ինք սակայն ուրիշ բաներ պիտի տեսնէ քան իր տրամաբանող ճարտարագէտ բարեկամը կամ՝ մենք հանդիսատեսներս։ Վէճը բուռն է երկուքին միջեւ, գնորդին համար որ դայն վճարած է 200 հազար Ֆր. ան հոյակապ համադրում մըն է, մինչ միւսը կ՚ընդվզի որ նման գին մը վճարուի այդ «մեռ»ին համար։ Կայ երրորդ բարեկամը, աղնիւ հոգիի տէր որ ակամայ վկան է այս բանավէճին, ու ամէն մէկը կ՚ուզէ զինք համոզել ի՛ր տեսակէտներով։ Ինչպէս կը տեսնուի գրեթէ ոչինչի շուրջ կը դառնայ ամբողջ խաղը, բայց Եասմինա Ռեզա այդ ոչինչէն կրցած է բազմաթիւ երեւոյթներ քրքրել ուր տեղ ունին արդիական նկարչութիւնը, մտաւորական սնոպիզմ մը, քարթեզեան միտքը, այլ մանաւանդ՝ բարեկամութիւնը։

Հարց է թէ այս թատերգութիւնը նոյնքան յաջող պիտի ըլլա՞ր, եթէ այդ երեք բարեկամները ուրիշ դերասաններ ըլլային քան՝ Ֆապրիս Լիւքինի, Փիէր Արտիթի եւ Փիէր Վանէք, Թերեւս՝ ոչ։ Բայց, այս երեքով խաղը իսկապէս հրաշալի կտոր մըն է եւ հանդիսատեսին խնդուքը երբեք յիմարապատում կակերու կամ գռեհիկ արտայայտութիւններու հետեւանք չէ։

Հաւանական է որ այս թատերգութիւնը երկար ատեն -- եւ արդարօրէն -- զբաղէ Քոմետի տէ Շան զ՚Էլիզէի բեմը, քանի այն հազուադիւտ ներկայացումներէն է զոր չտեսնելը մեղք է, իսկապէս։

Ա. Մ.

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԱՖՐԻԿԷ՝

ՍԻՏԱՅԻ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ՈՐՍԸ

Ամբողջ աշխարհի վրայ արձանագրըւած սիտայի պարագաներուն 71%-ը գտնուած է եւ կը գտնուի Ափրիկէի մէջ։ Այս համեմատութիւնը ա՛լ աւելի սարսափելի կը դառնայ երբ նկատի առնուի որ այդ հողամասը կ՚ապրի երկրագունդի բնակչութեան միայն 9%-ը։ Ասոր քով, տարօրինակ է որ 1981 -- 1990 այս մարզին մէջ նկատի առնուած տուեալներուն 3%-ը միայն վերաբերած է Ափրիկէին։ Այս ընդհանրացումէն պէտք է անջատել մաղրէպեան երկիրները։ Անոնց մէջ սիտայի համեմատութիւնը տարբեր չէ Եւրոպայի կացութենէն։ Ամէնէն ծանր վիճակը կը տիրէ Սահարայի հարաւային մասին մէջ։

Ուկանտայի մէջ 1987-ին 800 հազար հոգի վարակուած էր, ինչ որ բնակչութեան գրեթէ 5%-ն է։ Այս համեմատութիւնը 25 անգամն է Ֆրանսայի պարագային։ Եւ ըսել թէ կան ափրիկեան քաղաքներ որոնք աղէտալի վիճակի մէջ են։ Կան թաղեր ուր բնակչութեան մէկ քառորդը վարակուած է։ Ափրիկեցի պոռնիկներուն աւելի քան 30%-ը հիւանդութեան մանրէն կը կրեն ու կրնան ուրիշներ վարակել։ Ընդհանուր թիւով 6-7,5 միլիոն հոգի կ՚ապրի Ափրիկէի մէջ որոնք մանրէն կը կրեն. տակա կը նշանակէ որ բնակչութեան 2,5%-ը առընչուած է պատուհասին։

Դժուար չէ երեւակայել թէ համաճարակը ինչ աղէտ կրնայ գործել, երբ նկատի առնուի որ բնակչութեան երկու երրորդը արդէն զուրկ է շատ աւելի նուազ վտանգաւոր հիւանդութիւններու պատուաստին փոխարժէքը վճարելու միջոցներէն։ Այդ պատճառով արդէն մեծ աւեր կը գործեն մանկական ընթացիկ հիւանդութիւններ։ Կացութիւնը ծանր ըլլալով հանդերձ, երբեմն դիւրաւ մէկդի կը դրըւի, «աւելի առաջնային» շահերու նկատառումով. այսպէս է որ ֆրանսական «Պաշտպանութեան միջազգային պարբերական»ը 80-ական թուականներու վերջերուն հարց տուած է թէ ինչ պիտի ըլլան նախանիւթով հարուստ այն անծայրածիր շրջանները որոնք առանց բնակիչի մնալու վտանգի ենթակայ են։

Ափրիկէի մէջ կան շրջաններ, ինչպէս Զայիր կամ Գոթ տ՚Իվուար, ուր պատուհասը կը թուի հակակշռի տակ առնըւած ըլլալ, բայց անդին, Ուկանտա, Ռուանտա, Մալաւի, Զամպիա եւ Զիմպապուէի մէջ ան կ՚աղդէ ամբողջ բնակչութեան կեանքի տեւողութեան վրայ, զգալի կերպով կրճատելով զայն։ Ենթադրութիւններու համաձայն, 1995 -- 2000, այս երկիրներուն մէջ կեանքի միջինը 45 տարուան իջած պիտի ըլլայ։ Այսուհանդերձ, որքան ալ ծանր ըլլան հետեւանքները, ոչինչ պիտի կարենայ նոյն հողամասին բնակչութեան տարապայման աճը կասեցնել։ Կը կարծուի որ մինչեւ 2025 թուականը Ափրիկեցիներու թիւը կրկնապատկուած պիտի ըլլայ։ Այդ թըւականէն ետք, ամէն բան կախում պիտի ունենայ հիւանդութեան տարածումէն. եթէ պատուաստը չգտնուի, եթէ գտնուի բայց անմատչելի ըլլայ արդէն թշուառ այդ բնակչութեան, կացութենէն մեծ բան պիտի չփոխուի։

ՔԱՂՀԱՆ

ՅԱՂԹՈՒԹԻՒ ՅԱՂԹՈՒԹ

ՑԻՐԻԳԻՒՂԻ Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ յարակից նորակառոյց սրահին եւ յարակից բաժիններու պաշտօնական բացումը արտակարգ յաջողութիւն մը արձանագրըած է Նոյեմբեր 13-ին։ Նախատեսուածէն շատ աւելի մեծ բազմութիւն մը ներկայ եղած է։ Բոլորը ուզած են շնորհաւորել Թաղային Խորհուրդը որ նիւթական եւ բարոյական մեծ զոհողութիւններով գլուխ հանած է ձեռնարկը։ Սրահը կը կոչուի «Նազար Տիրինօղլու» որու եղբայրները՝ Պետրոսի եւ Պերճի նուիրատուութեամբ կառուցուած է սրահը։ Ներկայ եղած է Շիշլիի քաղաքապետուհին որ Պատրիարքին հետ կտրած է ժապաւէնը։ Նախքան սիրոյ սեղանը, պատարագած է Գարեգին Արք. որ նաեւ քարոզած է։ Երկար ատեն է որ Ցիրիգիւղի Թաղային Խորհուրդը ձեռնարկած էր եկեղեցւոյ յարակից շէնքին նորոգութեան։ Հոն կը գտնուէր Ալաճաճեան սրահը որ այլեւս անբաւարար կու գար։ Այժմ, ոչ միայն աւելի մեծ եւ շքեղ սրահ մը կայ այլեւ անոր վրայ ալ երեք տարբեր փոքր սրահներով բաժին մը։ Նոր սրահը շուրջ 400 հոգի կ՚ընդունի։ Ճաշի աւարտին, Թաղային Խորհուրդին ատենապետը՝ Միհրան Գարագըզեան բացատրութիւններ տուած է կատարուած աշխատանքին մասին եւ շնորհակալութիւն յայտնած։ Խօսք առնելով Պ. Նալպանտ յիշած է որ Պետրոս եւ Պերճ Տիրինօղլուի իշխանական նուէրին պատճառաւ է որ սրահը կը մկրտուի իրենց ողբացեալ եղբօր անունով, ապա ձեռնարկած՝ նոր հանգանակութեան մը որ գլած անցած է ցարդ բոլոր եղածները։ Քաղաքապետուհի՝ Կիւլայ Աթըլ մասնակցած է 30 միլիոն Թրք. լիրայով եւ շեշտած՝ «Կը խոնարհիմ ձեր համայնքին մարդասիրական այս ոգիին առջեւ»։ Հուսկ բանքը արտասանած է Պատրիարքը։

ԱՍԿԷ ԱՆԿԷ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ

Պահպանողականները գոհ են։ Օրէնքի նոր ընդունուած յօդուածի մը համաձայն, Գալիֆորնիայի մէջ, առանց վիզայի ներգաղթածներու զաւակները դպրոցներէն պիտի վտարուին, պիտի չպատուաստուին եւ թէ՛ իրենք, թէ՛ իրենց ծնողքը իրաւունք պիտի չունենան բուժումի անմիջական խնամքներէ օգտուելու։ Դժուար է հաւատալ նման կարելիութեան, սակայն այդպէս է իրականութիւնը։ Լուրը չի յայտներ թէ ամերիկեան պատկան իշխանութիւնը ի՛նչ կը մտածէ պատուաստէ զրկուած երախաներուն հիւանդութիւն փոխանցելու հաւանականութեան ու տոոր վտանգներուն մասին...։

***

ԱԽՏԱՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԿԱՐԵԼԻ, ԲԱՅՑ ԲՈՒԺՈՒՄԸ՝ ՈՉ

Եգիպտացի կրօնաւորուհի Ճեմահաթեսախ որ շուրջ 3000 տարի առաջ Թեպէի մէջ արարողութիւն կը կատարէր, պէտք է մեռած ըլլայ փտած ակռայի մը պատճառած բորբոքումին հետեւանքով։ Յետ մահու այս ախտաճանաչումը կատարուած է գանատացի բժիշկի մը կողմէ որ քննած է կրօնաւորուհիին մոմիային աճիւնը, պահուած Օնթարիոյ արքայական թանգարանին մէջ։ Բժշկական պատկերակազմութեան վերջին զարգացումներն ալ թոյլ տուած են վերակազմելու կրօնաւորուհիին դէմքը. ան մեռած է 35 տարեկանին։

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Ինչ որ զարմանալի էր սակայն, միւսները, առողջները աւսւել կամ նուազ կը ներկայացնէին իրենց դէմքին եւ զանկերուն վրայ այնպիսի կազմութեան պակասաւորութիւններ որ, քիչ մըն ալ, եւ ինքզինքս aliéné-ներու սրահ մը պիտի կարծէի. յայտնի էր թէ այդ մարդիկը անձուկ գաղափարներու մէջ խեղաթիւրուած, սնունդի եւ առողջ օդի պակասութեան ենթարկուած եւ սերնդաւորութիւններով ի վեր փակուած մեր վարժարաններու թէ՛ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս վատառողջ մթնոլորտին մէջ, ապասերուած էին բոլորովին, իրենց մտքին բընական զարգացումը արգիլուած էր եւ մէջտեղ եկած էր ողորմելի սերունդ մը որ վարժապետներու դասակարգը կը յատկանշէ։

Քովէս ծերունին միշտ կը կրկնէր։

- Իրաւ ես, իրա՛ւ։

Սենեակը այնքան լեցուած էր ծխախոտի ծուխով եւ պոռացող մարդիկներու շունչով որ խոհեմութիւն սեպեցի մեկնիլ փութով։

Փողոցը՝ բաւական ատեն տխրած քալեցինք. յուսաբեկութիւն եւ զզջում կար մեր մտքին եւ խօսքերուն մէջ։

-- Ի՛նչ խենթ բան ըրինք վերադառնալով, եւ ըսել որ այլ եւս այս միջավայրին մէջ պիտի ապրի՛նք...։

Անկէց ի վեր քանիցս, առիթը պիտի ունենայի դժբախտաբար, այդ խօսքը կրկնելու։

Հետզհետէ սարսափ մտաւ հոգւոյս մէջ. եւ կարելի՞ էր արդէն իրաւամբ չսարսափիլ. պէտք էր այլեւս այդ մարդիկներու մէջ ապրիլ, անոնց հետ շփման մէջ ըլլալ, ու լսել իրենց ձայնը, աններդաշնակ եւ կեղծուած իրենց մանուածապատ եւ անմաքուր զգացումները արտայայտելու համար. ու մանաւանդ ստիպուած ըլլալ կրելու աներեւակայելի տգեղութիւնը իրենց շարժումներուն, հագուածքին, բնակարաններուն։

Ահաւասիկ սակայն ասոնք ամէնքն ալ պարկեշտ պատուաւոր եւ խելացի մարդիկ գիտէինք մինչեւ հիմա եւ դեռ ամէնքն ալ այնպէս կը կարծեն զիրենք։

Հետզհետէ կը բարձրանանք խօսակցելով. Հայոց գերեզմանատան ճերմակ քարերը կը տարածուին գեղեցիկ ծառերու հովանիին ներքեւ։

-- Կ՚ուզէ՞ք, մտնանք անգամ մը։

Բայց դուռը գոց է եւ մեր ճամբան կը շարունակենք։

Ցանկարծ բարեկամս կը կենայ։

Արեւը մայրը մտած է բայց արեւմուտքի կողմը երկինքը ոսկեզօծ է բոլորովին եւ հեռուէն ծովի կապոյտ գիծէ մը անդին քաղաքին սիլուէթը մանիշակագոյն եւ կապտորակ կ՚ուրուագծուի՝ դմբէթներու կորութիւններով. մինարէներ եւ նոճիներ անհամար կը սլանան եւ իրենց գագաթները կը կորսուին հորիզոնին ոսկիին մէջ։ Աստուծեան գիւղանկարներու խաղաղ գեղեցկութիւնը չունին թէեւ բայց գեբազանցապէս վրդովիչ բան մը կայ գիծերու եւ գոյներու մէջ որոնց ամբողջութիւնը տեսակ մը առեղծուածային -- arabesque կը կազմէ՝ իր թէ իրենց խորը խորհրդանշական մտածում մը ունենային ծածկուած։ Լոյսը փայփայանքով կ՚անցնի ամէն բանի վրայէն եւ իրեն մարմրող երանգները թանկագին քարերու ցոլքեր ունին որ աղդին անդին զմրուխտի կանանչներ եւ սուտակի կարմրութիւններ կը ցանցնեն։ Հորիզոնին ոսկին կը տարածուի, կ՚ընդլայնուի եւ այնպիսի ուժգնութիւն մը կ՚առնէ որ չենք կրնար շեշտակի նայիլ։ Եւ այդ ոսկիէ անձրեւին ներքեւ քաղաքին սիլուէթը կը մթննայ եւ սեւ ու որոշ գեղեցիկ հակադրութիւն մը կազմելով կը տարածուի վեհօրէն Վոսփորի դիմացի եզերքին վրայ։

Զարմանալի չէ որ Բիւզանդացիները կը նախընտրէին իրենց պատկերներուն ոսկիէ fond մը չինել քանի որ անոր կախարդիչ գեղեցկութիւնը յաճախակի էր իրենց միսթիք մտքերուն մէջ։

Նեղուցին կապոյտ գծէն անդին Սկիւտար կը բարձրանայ հետզհետէ նոր բուսականութեան մը մէջէն ցուցադրելով տանիքներու կղմինտրներու տաք կարմիրը. աղդին անդին՝ ծխաններէ թեթեւ ճերմկորակ մուխ մը՝ կը ծածանի. քանի մը քայլ եւս եւ ահա կը տեսնենք գերեզմանոցի նոճիները երեկոյեան այս ժամուն բոլորովին սեւ՝ որ խմբովին բուրգերու պէս հոյակապ կը բարձրանան ոսկեզօծ երկինքին վրայ. հովը թեթեւ մը կ՚օրօրէ զիրենք եւ գագաթները կը մերձենան երբեմն ու իրենց սեղմ եւ ցից ճիւղերը մասնաւոր եւ ներդաշնակ սօսաւիւն մը ունին որ կը մրմնջէ գերեզմանաքարներուն մէջերէն նուիրական աղօթքի մը պէս. Հեռուն, աւելի հեռուն նոճիներու շարքը կը տարածուի հոծ եւ մթին, խէժի, թարմ հողի եւ անանուխի խառն բուրմունք մը կը ծածանի օդին մէջ եւ մինչեւ շրթունքիս վրայ կարծես կը զգամ դառն համը։

Եւ ասիկա տեսակ մը անբացատրելի զգացում կը ներշնչէ որ նոյն իսկ մթնոլորտին կուտայ հեշտագին թրթռացում մը. ինծի կը թուի թէ օդը բեռնաւորուած կու լայ արեւելեան երգերու երկարաձգուող եւ ողբագին ելեւէջներով։

Ու քանի կը յառաջանանք, նոճիներու ետեւէն հորիզոնին ոսկին կը մարի տեղի տալով պղնձագոյն կարմիրին որ իր կարգին վարդագոյնի ամէն երանգները փոխելով կը տժգունի եւ կը հալի զորշ մանիշակագոյնի մը մէջ։

Բարեկամս այն ատեն ինծի կ՚ըսէ դիմացի զմայլելի հեռապատկերը ցուցնելով։

-- Կը տեսնա՞ս, ասիկա մոռնել կուտայ շատ մը բաներ եւ բոլորովին կը մխիթարէ. ասիկա պիտի բաւէ երջանիկ ապրելու մինչեւ ետքը։

-- Իրաւ է՛ս, իրա՛ւ կ՚ըսեմ յիմար ծերունիին պէս անգիտակցօրէն եւ աչքերս խոնաւ։

(Շար. 6)

(Շար. Ա. էջէն)

կը սպառնայ գնդակահարել բոլոր ռուս գերիները «եթէ Ռուսաստան չարունակէ իր արկածախնդրութիւնը հիւսիսային Կովկաս» :

ՇԱՌԼ ՏԷՊԱՇ, Նախկին նախագահ Վազարելի հիմնարկին եւ իրաւագիտութեան դասախօս էքս - ան - Փրովանսի համալսարանը, ձերբակալուեցաւ Կիրակի (Նոյեմբեր 28) իրիկուն, 48 ժամ ապաստանելէ ետք համալսարանի իր գրասենեակը : Տէպաշի դէմ ձերբակալման հրամանագիր մը ելած էր, որովհետեւ տարիներէ ի վեր կնճռոտ հարց մը կայ նկարիչ Վազարելիի ընտանիքին հետ : Այս վերջինը կ՚ամբաստանէ հիմնարկին նախկին նախագահը որ իւրացուցած է նկարիչին գործերէն, Տէպաշ ալ կ՚ամբաստանէ ընտանիքը որ հրապարակ դրած է «հազարաւոր կեղծ վազարելիներ» : Տէպաշ, առաջին անգամ ընթացք չէր տուած ոստիկանութեան եւ իր ուսանողներուն պաշտպանութեան դիմած էր : Յայտարարեց թէ ստեղծած է՝ «Քաղաքացիներու պաշտպան կոմիտէ մը բոլոր անհատներու պաշտպանութեան համար արդարադատութեան խայտառակութիւններուն դէմ» :

ՖՈՒԹՊՈԼ

Բ. դասակարգի մրցումներու շարքին, Վալանսի Հայ Մարզականը 0 -- 0 հաւասար արդիւնք մը արձանագրեց իր դաշտին վրայ Փերփինեանի դէմ :

Դասաւորման գլուխն է միշտ Կէնկան 44 կէտով, իրեն կը յաջորդէ Մարսէյլ 41 կէտով : Վալանս 12-րդ է միշտ 24 կէտով :

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ

— 125 —

ԳՐԱԿԱՆ - ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Անլռելի Զանգակատուն
-- Պարոյր Սեւակ --

Կիրակի, Դեկտ. 4, ժամը 17.30-ին

Մայր Եկեղեցւոյ մէջ
339, avenue du Prado — Marseille

Զեկուցում՝
ԽԱՉԻԿ ԵԼՄԱՃԵԱՆ
Արտասանութիւն՝
ՍՈՒՐԷՆ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ
ԳԱՅԵԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ջութակ՝
ՅԱԿՈԲ ՇԻՐԻՆԵԱՆ
Նկարիչ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Մուտքը ազատ է :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները ի նպաստ Հայաստանի ու Արցախի օգնութեան եւ Կապոյտ Խաչին. -- Տէր եւ Տիկին Ժան Միքայէլեան 500 Ֆր., Պ. Նայիրի Մխիթարեան 1.000 Ֆր., Պ. Յակոբ Մելէմէճեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Նազգաշեան 2.000 Ֆր. :

***

Կապոյտ Խաչի Անիէռ - Պուա-Գոլոմպի «Ակնունի» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Տիրուհի Քէօլէեանի 300 Ֆր. Տիկին Արաքսի Մկրտիչեանի մահուան քառասունքին առթիւ (մահացած Լոս-Անճելըս) եւ Տիկին Լիւսի Շէրոյեանէ 200 Ֆր. փոխան ծաղկեպսակի, Մարտիկ Տակառեանի մահուան առթիւ :

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ԵՒ ՀՈԳԵՃԱՇ

Կապոյտ Խաչի Վալանսի «Ազնուիթա» մասնաճիւղը կը ծանուցանէ թէ Կիրակի, Դեկտեմբեր 4-ին հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի մեկնէ յաւէտ բաժնըւած կապոյտ խաչուհիներու յիշատակին, Վալանսի Ս. Սահակ եկեղեցւոյ մէջ : Նոյն նպատակով հոգեճաշ կը տրուի Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 13.30-ին, Վալանսի Հայ Մշակ. Տան մէջ, ողեկոչելով նաեւ Դեկտեմբեր 7-ի զոհերը :

Օրուան պատշաճ յայտագիր :

Le Centre Culturel
SAINT MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris V[e]

Marc Nichanian a repris son séminaire annuel :

Littérature et Catastrophe

La première partie du séminaire portera sur le sujet :

HAGOP OCHAGAN, KOMITAS ET LE ROMAN HISTORIQUE

Les séances se tiendront tous les 15 jours, le lundi soir à 19 *heures précises.*

La prochaine séance aura lieu le Lundi 5 Décembre

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

L'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
de PARIS — ILE-DE-FRANCE

nouveau cycle :

«PARLEZ-NOUS D'ARMENIE, MONSIEUR LE MAIRE»

avec **M. René ROUQUET,**
Maire d'Alfortville

Mercredi 30 Novembre à 20h30

au Centre Culturel A. Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]
(M° Courcelles)

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Մարտիկ Տակառեանի մահուան տխուր առիթով Տէր և Տիկին Սարհատ Գիլճեան 500 Ֆր. նուիրած են Պանեէօյի «Սիամանթօ» դպրոցին :

CHENE

VOUS DEMANDE DE L'AIDER
EN OFFRANT VOS OBJETS DE VALEUR, NEUFS OU ANCIENS :
BIBELOTS, OBJETS D'ART, TAPIS, ARTISANAT, BIJOUTERIE, MARQUETERIE, PETITS MEUBLES, MAROQUINERIE ETC...
POUR SA

GRANDE BRADERIE DE NOEL

DU 10 ET 11 DECEMBRE

«ՇԷՆ»Ը
ՁԵԶԻ ԿԸ ԴԻՄԷ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10 ԵՒ 11-Ի
ԻՐ ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՀԱՄԱՐ

«ՇԷՆ»ԻՆ ՆՈՒԻՐԵՑԷՔ
ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԻՐԵՐ, ՀԻՆ ԹԷ ՆՈՐ
ԳԵՂՕՐ, ԳԻՐՔ, ԳՈՐԳ,
ԳՈՀԱՐԵՂԷՆ ԵՒԼՆ., ԵՒԼՆ.

Մանրամասնութեանց համար հեռաձայնել՝

Pour tous renseignements téléphoner au :
— (1) 44 19 82 44 de 9h à 15 sauf mercredi et samedi
— (1) 47 50 40 47 après 19h

Կ. Ս. Մ.
ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆՆ ՈՒ ՀԱՅՈՑ 200-ԱՄԵԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ

Կը նախագահէ՝ ՎԱՀԷ ՁԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Կը բանախօսէ՝ ՎԱՐԴԱՆ ՕԶԻՆԵԱՆ

Հ.Բ.Ը.Մ. Ալեք Մանուկեան Մշակ. Կեդրոնին մէջ,
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]
Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 19, ժամը 20.30-ին
Մուտքը ազատ է

Ազգ. Կեդրոնական Վարժարանի Սանուց Ֆրանսայի Միութեան Վարչութիւն

L'ASSOCIATION ARMENIENNE de

Villiers - Arnouville - Gonesse

organise un
Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

Diaporama commenté

Vendredi 2 Décembre à 20 heures 45

Salle Léo Lagrange — Face au Stade
ARNOUVILLE

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS :

CHORALE

Le Comité de Paris — Ile-de-France de l'U.G.A.B.

organise le concert de

LA CHORALE DE L'U.G.A.B. « K O G H T A N »

dirigée par Haïg Sarkissian

au profit de l'Ecole française de Gumri

le Dimanche 4 Décembre à 15 heures
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]

— Participation : 50 F. —

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS :

E x p o s i t i o n

Le Comité de Paris — Ile-de-France de l'U.G.A.B.
et l'Association «Artistes Plasticiens Arméniens de France» (A.P.A.F.)

vous invitent à l'exposition

«LE PARAVENT»

Peintures et créations de :
Asilva — Barkev — Ganantchian — Georgelin — Ghazerian — Jamakorzian — Jirka — Laroche — Kara — Kazan — Kazandjian — Nakchi — Nersessian — Samuelian — Vatché

V e r n i s s a g e
le mardi 6 décembre de 18h à 21h,

E x p o s i t i o n
du 7 au 9 décembre de 16h à 21h;

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Vienne

COLLECTE DE LAYETTE, VETEMENTS CHAUDS, COUVERTURES, POUR LES BEBES DE GORIS

Le nouvel hiver qui s'installe en Arménie s'annonce particulièrement rigoureux et aussi meurtrier que les années précédentes par manque d'énergie dû au blocus.

Les premières victimes de cette situation catastrophique sont les nouveaux-nés et les bébés.

La section «SEVAN» de la CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE lance un appel pour une collecte de layette, vêtements chauds, couvertures, etc ... uniquement neufs, pour les bébés de la ville de GORIS (ville jumelée avec VIENNE).

Une permanence se tiendra à la MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE 9, rue du Cirque à VIENNE tous les après-midi de 14h à 18h jusqu'à fin décembre.

La distribution se fera vraisemblablement pour le Noël arménien par les membres de la Croix de Secours de Goris.

Les dons sont également bienvenus.

M e r c i P o u r E u x.

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures dans la salle de l'église arménienne de Beaumont, organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐ 30
MERCREDI
30 NOVEMBRE
1994

LE NUMERO : 5,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1925-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48. 00. 06. 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.000 Ֆ. -- Վեցամսեայ : 510 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.300 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
1.150 Ֆ. (շաբաթական առաքում) -- Հատը : 5,00 Ֆ.

69-ՐԴ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 18.470 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 69e ANNEE — N° 18.470

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊՈՍՆԻՈՅ դէպքերուն առնչութեամբ Ֆրանսա խստացուց իր ոճը բայց, վերջնագիր չտուաւ Սերպերուն: Նոյեմբեր 28-ին, արդէն բաւական երկար վիճաբանութիւններէ ետք է որ Էլիզէ եւ Մաթինեօն կրցան մէկ բերնով արտայայտուիլ այնքան խոր էին իրենց տարակարծութիւնները: Ի վերջոյ հրապարակուեցաւ ցեկոյց մը որ աւելի կոչի բնոյթ ունի: Հոն կը շեշտուի՝ «Պոսնիա - Հերցեկովինի բաղկացուցիչ տարբեր ժողովուրդներու հաւասարութեան անհրաժեշտութիւնը»: Ձեկոյցը, անուղղակի, կը յիշատակէ Միացեալ -- Նահանգներու պատասխանատուութիւնը Պիհաչի ողբերգութեան մէջ (զինեցին մահմետականները Սերպերու յարձակման տեղի տալով) նշելով որ «որեւէ քաջալերանք շնորհուած հողերուն վերագրաւման համար բռնի ուժով ապարդիւն եւ վտանգաւոր է»: Ամերիկացիք ալ արդէն շուարած են եւ չեն գիտեր ինչ լուծում առաջարկել: Ծերակուտական Պոպ Տոլ, որ ծերակոյտի մեծամասնութեան յաջորդ պետն է, օրերս կ'այցելէ Պրիւքսէլի ՕԹԱՆ-ի ընդհ. կեդրոնատեղին: Նախապէս յայտարարած էր թէ Պոսնիոյ մէջ ՕԹԱՆ-ի փլուզումին ականատես ենք ու դատապարտած Մեծն -- Բրիտանիան ու Ֆրանսան որոնք ՄԱԿ-ը կը մղեն իր վէթօն դնելու:

ՆՈՐՎԵԿԻԱ 52,5% համեմատութեամբ մերժեց անդամակցիլ Եւրոպական Միութեան, ինչպէս կը սպասուէր: Այս արդիւնքը կը վերաբերէր, Նոյեմբեր 29-ին, քուէներու 96.5%-ին, բայց կարելի է վերջնական նկատել: Մասնակցողներու համեմատութիւնն ալ շատ բարձր էր, հասած էր 88.5%-ի:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Ճարտարարուեստի նախարարը՝ Ռոսի յայտարարեց թէ կառավարութիւնը որոշած է Ռընոյի ամբողջական սեփականաշնորհումը, 1995-ի ելմտական օրէնքի շրջագիծին մէջ: Ծանօթ է որ Ռընոյի ապազգայնացման խօսքը եղած ատեն արդէն մեծ աղմուկ բարձրացաւ եւ կառավարութիւնը մտքերը հանդարտեցնելու համար ապահովութիւն տուաւ որ Պետութիւնը մեծամասնութեան տէր կը մնայ (51%): Երկար չտեւեց տրուած այդ ապահովութիւնը եւ կառավարութիւնը այնքան դրամի կարիք ունի որ կը ստիպուի յաճախ միտք փոխել եւ աղբիւրներ գտնել:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ Միւմթազ Սօյսալ որ շուրջ հինգ ամիսէ ի վեր կը պաշտօնավարէր, հրաժարած է, վարչապետ Թ. Չիլլէրի հետ խիստ հակադրութեան մը պատճառով: Ան միակ նախադասութենէ մը բաղկացած նամակով մը յայտնած է թէ հրաժարի, գրելով. «Կը հրաժարիմ Արտաքին նախարարութեան պաշտօնէս, որովհետեւ պետական ըմբռնումին անհաշտ կը նկատեմ ձեր այն կեցուածքը որով կը խոչընդոտէք պատասխանատուութեան յանձնուած նախարարութեան մէջ կատարելի կարգաւորումներուն»: Կը կարծուի որ զինքը առժամեայ կերպով պիտի փոխարինէ փոխ -- վարչապետ Մուրատ Քարաեալչըն:

ՓԱԹՐԻՔ ՏԷՎԷՃԵԱՆ, Երեւանի եւ Անթիլիասի քաղաքապետ դէմ կ'արտայայտուի հարցաքննութեան դաղտնապահութեան «Լիպերասիոն»ի տուած հարցազրոյցի մը մէջ (Նոյեմբեր 29): Իր կարծիքով, դատական հարցերու շուրջ եղած աղ-

ԵՐԵՒԱՆ — ՀԵՌԱՏԻՊ — ՓԱՐԻԶ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Նոյեմբեր 28)

ՄԱՀ՝
ԱՆԱՀԻՏ ՍԵԿՈՅԵԱՆԻ

Նոյեմբեր 25-ին Հայաստանի մէջ իր մահկանացուն կնքած է ծանօթ արձակագիր, վիպագիր գրագիտուհի՝ Անահիտ Սեկոյեան: Ծնած էր Երեւան 1922-ին: Աւարտած է Գ. Սունդուկեան թատրոնի կից ստուդիոն եւ 1946 -- 49-ին եղած է նոյն թատրոնի դերասանուհի: Իր առաջին երկը՝ «Արտխալը» լոյս տեսած է 1948-ին, ապա՝ 1951-ին «Նովելները»: Համբաւ ունեցած է մանաւանդ «Ոսկէ վաղերի մէջ» վէպով:

***

ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՓԵՇՏԱՅԻ ՄԷՋ

Փեշտայի մէջ, Նոյեմբեր 30 - Դեկտեմբեր 2 կը գումարուի Սէ - ԷՍ - Սէ - Ը-ի Մինսկի խումբի ժողովը, որ նուիրուած է ղարաբաղեան հարցին: Այս առթիւ Հունգարիոյ մայրաքաղաքը մեկնած են ԼՂՀ-ի Արտաքին նախարար Արկադի Ղուկասեան եւ Արտաքին նախարարութենէն Մասիս Մանուկեան:

***

ՄԻՇՏ
ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԴՐԴՈՒՄՆԵՐ

Նոյեմբեր 25-ին ադրբեջանցի զինեալներ կրակ բացած են Կրասնոսելսկի շրջանի Վահան գիւղի պաշտպանական դիրքերու ուղղութեամբ:

մուկը խակական երաշխիքներ կուտայ անհատական ազատութեանց դեմնի վրայ: Անհրաժեշտ կը նկատէ սակայն որ լրատուական դատումներ չըլլան քանի անոնք օրէնքին երաշխաւորութիւնները չեն տար: Դէմ է, ինչպէս շատեր Մարսօ սըրբագրութեան, ընդունելով թէ երեսփոխանները, նոյնիսկ գիշերը, պէտք է ներկայ եղած ըլլային նիստին եւ այդ հատուածը հաղճելով չքուէարկուէր: Կը պատրաստուի նոր առաջարկներ բերելու:

ՍԻՏԱՅԻ համաշխարհային օրուան առթիւ (Դեկտեմբեր 1) ամէն կողմ զանազան ցոյցեր կ'ըլլան: Արեւելեան Գերմանիա, Փոցտամ քաղաքին մէջ բացման հանդիսութիւնները պատճառ եղած են որ վարդագոյն հսկայ սերմապանակ մը (փրէզերվաթիֆ) ծածկէ քաղաքին կոթողը (ինչպէս ամիսներ առաջ եղած էր Գոնգորտի հրապարակի կոթողին) ինչ որ սակայն մեծ վրդովում ստեղծած է թաղեցիներուն մօտ, որովհետեւ կոթողը կից է Սէն -- Նիքոլա Եկեղեցւոյ: Լոնտոնի մէջ ալ, միասեռական զինուորեալներ Ուէսթմինսթըրի Մայր տաճարի պատարագը ընդմիջած են հելիոմով ուռած 55 սերմապանակներ նետելով, որպէս բողոք կաթողիկէ եկեղեցւոյ բռնած ընթացքին այդ առընչութեամբ: Տիկին Սիմոն Վէյլ ալ բողոքի առիթ տուաւ, Նոյեմբեր 28-ին, որովհետեւ համարձակեցաւ ըսել թէ կանխարգելիչ միջոցներէն մէկն ալ հաւատարմութիւնն է, բայց ստեղծուած քոլէն պատճառ եղաւ որ ետ առնէ խօսքը:

ՓԱՐԻԶԵԱՆ շրջանին մէջ, աւազակութեան դէմ գործող ոստիկանական ջոկատը վերջ դրած է գողցուած կառքերու չահատակութեան մը Փարիզի եւ Սերպիոյ միջեւ: Այս կառքերը նախ վարձու կ'առնուէին, ապա՝ կը գողցուէին եւ նախկին Եուկոսլաւիա կը ղրկուէին շատ նպաստաւոր գիներով հոն ծախուելու համար: Ընդհանրապէս սուղ կառքերու նախընտրութիւն կար (Ռընօ - էսփաս մանաւանդ):

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE»

(27/28 Novembre)

NEGATIONNISME : Les actions engagées par les parties civlies arméniennes contre Le Monde *déclarées irrecevables par le tribunal de Paris.*

Վճիռէն տասը օր ետք է միայն որ Լը Մոնտ 9-րդ էջին մէկ անկիւնը կ'արձագանգէր Նոյ. 18-ին Փարիզի դատարանին արձակած վճիռին Լէուիսի դատին առթիւ: Արձագանգը կը վերաբերէր միայն թերթին դէմ բացուած դատին եւ կը հաղորդէր որ դատարանը անընկալելի (irrecevable) յայտարարեց հայկական կողմերու բացած դատը Մոնտի նկատմամբ: Կը յիշէր թէ ինչ ըսած էր Լէուիս Մոնտին տուած հարցազրոյցին մէջ: Ու լրատուութիւնը սապէս կը վերջացնէր. -- «Իրաւական պատճառներով, դատարանը գտաւ որ հայկ. կողմերը "շահ չունէին գործի անցնելու"»:

Այս վերջին տողը զոր թերթը չակերտած է, մանաւանդ իր այս բառացի թարգմանութեամբ կրնայ շփոթութիւն ստեղծել առաջին ընթերցումով մը: Արդ, աւելորդ ընդվզումներու տեղի չտալու համար լաւ է անդրադառնալ իրաւագիտական չարագրութեանց բառամթերքին: Արդարեւ «n'avaient pas intérêt à agir» կը նշանակէ պարզապէս թէ դատը ընդունելի ըլլալու հիմերը չունի (կ'ըսօ օրէնքը): Ժերար Գորնիւի (իրաւագիտութեան դասախօս, Փարիզ II) «Vocabulaire juridique»ին մէջ (էջ 430) *intérêt pour agir*-ի դիմաց կը տրուի հետեւեալ սահմանումը.-- Importance qui, s'attachant pour le demandeur à ce qu'il demande le rend recevable à le demander en justice et à défaut de laquelle le demandeur est sans droit pour agir (pas d'intérêt):

Այլ խօսքով, տողը զուտ իրաւական բնոյթ ունի եւ հարկ չկայ յետին մտքեր փնտռելու թերթին խմբագրութեան մօտ:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԾԱՆՐԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ Ց-ՐԴ ՄԻԱՅՆ...

Ծանրաբարձութեան համաշխարհային ախոյենութիւնը որ տեղի ունեցաւ անցեալ շաբթուան ընթացքին Պոլիս (Նոյ. 17 - 27) վերջ գտաւ Թուրքիոյ գերազանցութեամբ: Արդարեւ, Թուրքիա ապահովելով 8 ոսկի, 5 արծաթ եւ 2 պրոնզ մետալ, առաջին հանդիսացաւ: Իրեն կը յաջորդեն Ռուսաստան, Պուլկարիա, Ուկրանիա, Գերմանիա, Բելառուսիա, Գուպա եւ... Հայաստան (1 ոսկի, 1 արծաթ եւ 1 պրոնզ մետալ): Այսուհանդերձ, Հայաստան իր ետին կը ձգէ Հունգարիա, Յունաստան, Աւստրալիա, Չինաստան, Հարաւային Գորէա, Մոլդովա եւլն.:

Հայաստանին մետալները ապահոված են՝ Սերժ Զախոյեան (83 քկ.) որ 175 քկ. բարձրացնելով (պոկում) արժանացած է ոսկի մետալի, իսկ 380 քկ. ալ բարձրացընելով (պոկում եւ ուսամբարձ) ապահոված է արծաթ մետալ: Աշոտ Գրիգորեան (99 քկ.) 180 քկ. ծանրութիւն մը բարձրացնելով տիրացած է պրոնզէ մետալի:

Նշենք որ Սերժ Զախոյեան իր երկրորդ փորձին համաշխարհային նոր մրցանիշ մը հաստատած է բարձրացնելով 175,5 քկ.:

Աւելցնենք նաեւ որ թուրք հանդիսատեսները իրենց վայել կեցուածք ցոյց տուած են յատկապէս հայ եւ յոյն մարզիկներու եղոյթներու ընթացքին սուլելով եւ աղմկելով, խանգարելու համար անոնց կեդրոնացումը:

Շ. Ո.

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՄՈՍԿՈՒԱ - ԱՆԳԱՐԱ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑՈՎ

«Միլլիյէթ»ի քաղաքական մեկնաբաններէն Եալչըն Տօղան թերթին Նոյեմբեր 29-ի թիւին մէջ կ'անդրադառնայ Սէ - ԷՍ - Սէ - Ը-ի Դեկտեմբեր 5 - 6-ի Հունգարիոյ վեհաժողովին որուն օրակարգի նիւթերէն մէկը պիտի ըլլայ Ղարաբաղ միջնադիր ուժ ղրկելու հարցը: Թուրքիա միջազգային այդ ուժին համար երդումի մէջ հաստատած է ռազմագիտական կէտ մը որ կ'ըսուի թէ վրդովում կը պատճառէ Ռուսաստանի, քանի որ Մոսկուայի նպատակն է ինք առանձին ներկայ ըլլալ հայեւադըրբեջանական բախումներու գիծին վրայ:

Թուրք լրագրողը համոզուած է որ Դեկտեմբեր 5 - 6-ի ժողովին այս հարցը լուրջ վէճի նիւթ պիտի ըլլայ Ռուսաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ: Համոզուած է նաեւ որ Արեւմուտքն ալ, գլխաւորաբար Միացեալ -- Նահանգներ, տրամադիր են ենթարկուելու Մոսկուայի փափաքին, որովհետեւ չեն ուզեր այդ հարցով հակադրուիլ անոր ու զայն հեռացնել Սէ - ԷՍ - Սէ - Ը-ի շրջանէն:

Թուրքիոյ առարկութիւնը այն է որ եթէ Ռուսաստան առանձին զօրք ղրկէ Կովկաս, անիկա սպառնալիք մը կ'ըլլայ ՀԱՊ-ի այդ շրջանի երկիրներուն եւ նաեւ Թուրքիոյ: Սակայն միւս կողմէ, ակներեւ է երկկողմանի լռելեայն համաձայնութիւն մը, յատկապէս Միացեալ -- Նահանգներու եւ Մոսկուայի միջեւ, քանի որ այս վերջինն ալ իր զօրքը դուրս բերաւ Պալթեան երկիրներէն:

Հարցը, կը սպասուի որ վերջնական որոշումի մը յանգի Փեշտայի մէջ ուր Թուրքիա հաւանօրէն առանձին պիտի ըլլայ Մոսկուայի ու արեւմտեան երկիրներու համակերպումին դէմ:

***

ԺԻՐԻՆՈՎՍԿԻ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԲԱՐԵԿԱ՞Մ

Ռուսաստանի «Ազատական ժողովրդավար կուսակցութեան» նախագահ ու ազգայնական ծանօթ դէմք Ժիրինովսկի որ Թուրքիոյ հողերը գրաւելու մասին իր արտայայտութիւններով ուշադրութիւն գրաւած էր, բաւական անկայուն քաղաքագէտ մը ըլլալ կը թուի: Ան թրքական «Հիւրրիյէթ» թերթին թղթակիցը ընդունելով, բոլորովին այլ դիրքերէ խօսած է. ըսած է թէ մեծագոյն օգնականը թուրք մըն է, Հալիտով որ կուսակցութեան հիմնարկութեան օրէն իրեն կը գործակցի: Շրջանին մէջ կայուն իրավիճակի մը հաստատման համար անխուսափելի կը նկատէ ռուսեւթուրք գործակցութիւնը:

Ժիրինովսկի մերժած է ազգայնականի վերագրումները. ըսած է թէ Թուրքիոյ մէջ կայ ազգայնական հոսանք մը որ պէտք չէ Անգարայի պաշտօնական քաղաքականութեան վերածուի: Եթէ ազգայնական քարոզչութիւնը սաստկանայ ու շարունակուի, անիկա պատճառ կ'ըլլայ որ Ռուսաստան եւ Թուրքիա բախում ունենան ու այդ պարագային Թուրքիա կ'անհետանայ, իսկ Ռուսաստան քիչ մը եւս կը տկարանայ, ինչ որ Արեւմուտքի բաղձանքն է:

ԱԶԴԱԿ *ի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ*
ՅԱԿՈԲ ՅԱԿՈԲԵԱՆ*ի ՀԵՏ*

ԽՄԲ. -- Առաջին անգամ ըլլալով, նկարիչ Յակոբ Յակոբեան այցելած է Պէյրութ, ուր իր գործերը ցուցադրուած են Ռոշան ցուցահանդէսին մէջ: Այս առթիւ, «Ազդակ» հետեւեալ հարցազրոյցը ունեցած է արուեստագէտին հետ. --

---

ՀԱՐՑՈՒՄ. -- Տրուած ըլլալով որ դուք համեմատաբար ուշ (1963-ին) ներգաղթած էք հայրենիք, սկզբնական շրջանին ի՞նչ դժուարութիւններ դիմագրաւած էք եւ կամ ի՞նչ դիւրութիւններ ընծայուած են ձեզի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. -- Նախ գիս ու ընտանիքս տարին Լենինական (այժմ՝ Գիւմրի), որ անկէ առաջ սահմանային փակ քաղաք էր: Ես չբողոքեցի, հակառակ անոր որ շատ փոքր բնակարան մը յատկացուցին մեզի, ուր գրեթէ նկարելու տեղ չկար: Սակայն ես ստեղծագործեցի այդ անձուկ պայմաններու մէջ, որովհետեւ մէջս եռանդ կար: Ինծի մասնաւոր նեղութիւն չեն պատճառած: Գիտէք, Խրուշչովի ժամանակ էր, եւ Թումալից մարդիկ քիչ թէ շատ հրապարակէն հեռացած էին: Օր մը նկարիչ ընկերներ եկան քովս եւ առաջարկեցին, որ թուղթ մը ստորագրեմ, Մոսկուա բողոքելու համար...: Նախ զարմացայ, թէ ինչո՛ւ Մոսկուա պիտի բողոքենք, երբ Հայ ենք եւ Հայաստանի մէջ կ'ապրինք, իսկ յետոյ տեղեկացայ, թէ եթէ ինծի նեղութիւն տուող չկար, ապա ուրիշները ճնշումի տակ էին:

Հ. -- Գրականութեան նման կերպարուեստի վրայ ալ գրաքննութիւն կա՞ր:

Պ. -- Գիտէք ինչ, կերպարուեստի պարագային պայման չէր, որ արուեստագէտ մը համայնավարութեան դէմ բան մը նկարէր: Կը բաւէր, որ մէկը դէմ խօսէր խորհրդային կարգերուն, եւ Անոնք *պատրուակը կը գտնէին քեզ ճզմելու: Սարեանը, Մինասը եւ կամ Փարաջանեանը ոչ մէկ նկար կամ դրուագ ունէին Խորհրդային կարգերու դէմ, սակայն անոնց պարագան յայտնի է ձեզի:*

Հ. -- Սարեա՞նն ալ:

Պ. -- Այո՛, Սարեանը միշտ կը խօսէր արուեստագէտի ազատօրէն ստեղծագործելու մասին, եւ այս իսկ պատճառով անոր գլխուն վերեւ առաստաղը կամաց -- կամաց ցածցաւ:

Հ. -- Իմ կարծիքով, որուն համաձայն են նաեւ ուրիշներ, Սարեանի արուեստը տասական -- քսանական թուականներէն ետք որոշ չափով անկում արձանագրեց, եւ տեղ մը սկսաւ մտնել Մաթիսի ոլորտներուն մէջ: Հայրենի արուեստաբաններէն եւ արուեստագէտներէն շատեր համաձայն չեն այս հաստատումին: Դուք ի՞նչ կը մտածէք:

Պ. -- Ճիշդ է,ատոր պատճառը վերը նշուած ճնշումներն էին, սակայն նկատի առէք, որ անոր տաղանդը չնսեմացաւ, եռանդը պակսեցաւ ինչ որ չափով: Սարեանը իբրեւ արուեստագէտ մնաց նոյն բարձրութեան վրայ:

Հ. -- Ձեր արուեստին վրայ ազդեցութիւն ունեցա՞ծ են խորհրդային ճնշումները:

Պ. -- Գրեթէ ոչ, իմ պարագաս ուրիշ էր: Ես նկարած եմ, ինչ որ ուզած եւ ինչքան որ ուզած եմ: Իմ առաջին ցուցահանդէսիս, որ Երեւանի ու այլ քաղաքներու մէջ բացուեցաւ, ջերմօրէն ընդունուեցաւ: Եգիպտոսի մէջ խեղճ մարդիկ կը նկարէի, որոնք կը համընկնէին համայնավար գաղափարախօսութեան: Երբ Հայաստան գացի, հոն տեսայ մարդիկ, որոնք ուրիշ էին: Այնուհետեւ ա՛լ մարդ չնկարեցի:

Հ. -- Հիմա որ պայմանները փոխուած են հակահամայնավարական բան կա՞յ ձեր գործերուն մէջ:

Պ. -- Պաստառ մը ունիմ, որ կը կոչուի «Նէյդրոնային Ռումբին՝ Ո՛չ»*: Ես այս պաստառը երփնագրած էի նախքան Չրածին ռումբին յայտնաբերումը, սակայն չէի կրնար ցուցադրել, որովհետեւ անոր մէջ պիտի տեսնէին հակախորհրդային բան մը: Պատկերուածը ամբոխ մըն էր, որ կը բողոքէր. սակայն անոնցմէ մնացած էին միայն հագուստները, մարդը պարպուած էր անոնց մէջէն: Այս պատճառով շատ դիւրին էր հակախորհրդային պիտակ մը փակցնել անոր: Երբ Չրածին ռումբի պատմութիւնը եղաւ, որպէսզի հնարաւոր ըլլար ցուցադրել, ես ուզեցի զայն կոչել* «Նէյդրոնային Ռումբի ժամանակը»*, սակայն արուեստաբան Հենրիկ Իգիթեանը զայն մկրտեց* «Նէյդրոնային Ռումբին, Ո՛չ»*, եւ մեծ յաջողութիւն գտաւ:*

Հ. -- Ինչպէ՞ս:

Պ. -- Օր մը Շահէն Խաչատրեանն ու Հենրիկ Իգիթեանը քովս բերին «Պրաւդա»ի թղթակիցը, ան հիացաւ նկարով, հարցումներ ըրաւ ու գնաց: Որոշ ժամանակ անց բաւին, թէ իմ ստորագրութեամբ յօդուած մը լոյս տեսած է «Պրաւդա»ի մէջ: Գիտէ՞ք, առանց հեղինակի կարծիքին միայն խորհրդային կարգերու տակ նման բաներ կրնային պատահիլ: Ի հարկէ շատ զարմացայ, սակայն ոչինչ կրնայի ընել, «Պրաւդա»ի մէջ լոյս տեսնելէ ետք շատեր եկան տեսան ու ամբողջ խորհրդային մամուլին մէջ տպուեցաւ նկարս:

Նոյնիսկ այն ատեն Հայաստանի Համայնավար Կուսակցութեան Ա. քարտուղար Կ. Դեմիրճեանն ու այլ ղեկավարներ եկան քովս նկարը տեսնելու: Այս պաստառը տարին Մոսկուա եւ այլ քաղաքներ ու մեծ շուքով ցուցադրեցին:

Հ. -- Այս մէկը կը նշանակէ, թէ խորհրդայինները նկարին մէջ տեսան ի նըպաստ իրենց քարոզչութիւն, իսկ ի՞նչ էր ձեր իսկական մեղքը:

Պ. - Մենք Եղեռն տեսած ժողովուրդ ենք: Զենք կրնար ձերբազատիլ այդ մըղձաւանջէն: Եղեռնը, կոտորածները, մեր բռնագրաւուած հայրենիքը միշտ կը դառնան մեր մտքին մէջ: Աղէտի զգայնութիւնը կար մեր մէջ: Երբ ես այդ պաստառը կը նկարէի, ունէի այն զգացումը, թէ աղէտի մը մթնոլորտ մը կայ:

Եղեռնը ահաւոր բան է եւ անոր հետքերը չեն կրնար դարմանուիլ: Եղածը եղած է, իսկ մենք անզօր ենք անոր դիմաց: Այդ սարսափելի եղելութիւնը չենք կրնար չտկել, չենք կրնար սրբագրել զայն, լուծում չկայ...: Այս բոլորէն ետք իմ մէջ կար մեծ աղէտի մը նախազգացումը, վախը: Ինծի պէս ուրիշներ ալ կը կարծէին, թէ մեծ աղէտ մը պիտի պատահի: Եթէ ամբողջ Խորհրդային Միութիւնը քանդուէր, մարդիկ պիտի չզարմանային, որովհետեւ ժողովուրդը կարծէք թէ նախապատրաստուած էր անոր:

Հ. -- Ձեր արուեստը լաւատեսական որեւէ գոյն կը պարունակէ՞ իր մէջ:

Պ. -- Սարեանը, Մինասը, Կալենցը կեանքի երգիչներ են: Լաւատես արուեստագէտներ էին անոնք, նոյնիսկ Խորհրդային կարգերու տակ: Ես յոռետես ստեղծագործ եմ: Ես ընկճուածներու, խեղճերու արտայայտիչն եմ: Իմ էութիւնս է ասիկա: Ես այսպէս եմ,

Հ. -- Ի՞նչ գնահատական կուտաք հայ ստեղծագործ միտքին, ա՞յդ ալ յուսահատական է:

Պ. -- Ո՛չ, հոս հարցը տարբեր է: Մեր ժողովուրդը ստեղծագործելու եռանդ ունի: Երբ եռանդը կայ, ապա անպայման կը ծնին Կոմիտասներ, Արամ Խաչատրեաններ եւ կամ Մինասներ: Սակայն, եթէ մեր ժողովուրդը իբրեւ ամբողջութիւն առնենք, տեսակ մը հաստնութեան պակաս կը նշմարուի մեր մէջ: Մեր պարագային անհատներ կրնան փայլիլ, բայց ընդհանուրին մէջ թոյլ ենք:

Հ. -- Իսկ ուրիշնե՞րը...:

Պ. -- Մեծ ժողովուրդները տարբեր են: Անոնք կրնան համադրել, կազմակերպել իրենց ստեղծագործական կեանքը, իսկ մենք անհատապէս կ'աշխատինք:

Հ. -- Սակայն մենք չենք կրնար մէկ անգամէն մեծ ժողովուրդներու մակարդակին հաւասարիլ:

Պ. -- Դուք ոչ թէ կը ժխտէք, այլ կը բացատրէք ըսածս: Մենք այլ ձեւով կրնանք արժեւորել մենք զմեզ: Մենք կործանիչ զէնքեր չենք արտադրած, չենք քանդած, եղած ենք ստեղծագործ եւ շինարար ժողովուրդ, նոյնիսկ հայրենիքէն դուրս: Քանի մը օր առաջ ես տեսայ Պուրճ Համուտը եւ հիացայ որ այդ բոլորը Հայերը կառուցած են: Խորհրդային կարգերու տակ դժուար էր ստեղծագործել, ազատութիւնը կարեւոր է:

Հ. -- Անկասկած որ ազատութիւնը կարեւոր է: Սակայն չէ՞ք կարծեր, որ մեր մեծագործ հանճարները ծնած, ապրած ու ստեղծագործած են ամենադաժան պայմաններու տակ, ու հալածուած են նաեւ տիրող իշխանութիւններու կողմէ: Ինչպէս՝ Մ. Խորենացին, Գր. Նարեկացին եւ կամ թէկուզ խորհրդային կարգերու տակ ստեղծագործ Պարոյր Սեւակը, Մինասը, և կամ Փարաջանեանը: Ես կը կարծեմ, որ եթէ տաղանդը կայ, ապա արուեստագէտը անպայման ձեւը կը գտնէ ստեղծագործելու եւ մնայուն գործեր կ'արտադրէ...

Պ. -- Այս մէկը ճիշդ է, այո՛, յանկարծ Խորհրդային պայմաններու տակ, գիւղի մը մէջ Մինաս մը կը ծնի:

Հ. - Ի՞նչ կարծիք ունիք նոր սերունդի մասին:

Պ. -- Հակառակ համայնավար կարգերուն, մեր սերմը մաքուր մնաց: Ունինք շնորհալի եւ տաղանդաւոր երիտասարդներ, սակայն ես տակաւին կը սպասեմ, որ Մինաս մը ծնի ու նոր ուղի բանայ մեր նկարչութեան մէջ: Ես Մինասներու կը սպասեմ...:

Հ. -- Ի՞նչ բնոյթ ունին արեւմտեան ազդեցութիւնները մասին:

Պ. -- Ժխտականի կողքին այդ ազդեցութիւնները իրենց դրական կողմն ալ ունին:

Հ. -- Ոմանք կ'ըսեն, թէ չկայ *հայ արուեստագէտ* հասկացողութիւնը, կայ արուեստագէտ կամ *ոչ արուեստագէտ*:

Պ. -- Սխալ է այս կարծիքը: Քալելու ատեն երբ հայերէն լսեմ օտար քաղաքի մը մէջ, ետ կը դառնամ ու կը նայիմ: Եթէ կայ հայկական ձայն*, ապա ինչո՞ւ գոյութիւն չունենայ* հայ արուեստագէտ*: Երբ մշակոյթը կը կերտուի արուեստագէտին կողմէ, չի կրնար պատկանելիութիւն չունենալ անիկա: Ես մեր մշակոյթին կը նայիմ ճանչնալու համար ժողովուրդս, ինքզինքս: Ինծի համար Հայոց պատմութիւնը հայ մշակոյթի պատմութիւնն է: Ի վերջոյ, ի՞նչ է ՀԱՅ բառածը, ի՞նչ կ'արժէ առանց իր մշակոյթին: Հայ մշակոյթը ջնջելէ ետք կրնա՞ք ըսել, թէ ո՞վ է Հայը: Ինծի համար հայ մշակոյթը այս «դիրքն» է, ուրկէ կրնամ ճանչնալ Հայը: Եւ այսպէս իւրաքանչիւր հայ ստեղծագործողի քով կը դրսեւորուին իր ժողովուրդին առնուազն քանի մը յատկանիշները:*

ՎԱՆԱՁՈՐԷՆ ՍԹՐԱԶՊՈՒՐԿ

Սպիտակէն ու Գիւմրիէն ետք, 1988-ի երկրաշարժէն վնասուած երրորդ քաղաքն է Վանաձոր (նախկին Կիրովական): Աղէտին յաջորդող օրերուն հոն այցելողներէն շատերու համար համատարած փլատակներէն աւելի սարսռեցնող բան մը ունէին այդ քաղաքին հազիւ թէ վնասուած, կամ երեւութապէս անվթար շէնքերը որոնք ամբողջովին պարպուած իրենց բնակիչներէն, մահամերձ ուրուականներու կը նմանէին. երկրաշարժը փլատակի չէր վերածած զանոնք, բայց բնակութեան համար այլեւս պիտանի չէին, ծայր աստիճան մեծ վտանգ ներկայացնելով: Ու անոնց շրջակայքը, ամէն բացատի մէջ գետեղուած վրաններու, առժամեայ տնակներու մէջ կը վերապրէր ժողովուրդը, դիտելով տուներուն լուռ հոգեվարքը:

Այդ քաղաքէն հրաւիրուած էր Աբէլեան թատերախումբը, Սթրազպուրկի Ազգ. Թատրոնին մէջ քանի մը ներկայացումով Ֆրանսացի հանրութեան հայերէնով հրամցնելու համար Չեխովի «Երեք քոյրերը»: Այսքանը արդէն բաւական բան կ'ըսէ երեւոյթին մասին որ Հայաստանի դժուարութիւններով ու օժանդակութեան շարժումներով լեցուն օրերուն աղուոր բացառութիւն մը կը կազմէ: Բացառութիւն, մանաւանդ այն առումով որ խումբը հրաւիրուած էր Ֆրանսական միջավայրէն, Ֆրանսացի հանրութեան նկատառումով. այսինքն՝ բոլորովին անջատ հայկական կազմակերպութիւններէ ու անոնց մտահոգութիւններէն: Բացառութիւնը շարունակուեցաւ նաեւ ներկայացումին հանդիսատեսներու թիւով ու հետաքրքրութեամբ: Այդ հրաւէրին Փարիզէն տեղեկացող մը անպայման թերահաւատութեամբ եւ թերեւս որոշ մտահոգութեամբ պիտի սպասէր արդիւնքին: Հայկական համայնքէ զուրկ սահմանային այդ քաղաքին մէջ ո՞վ կ'երթար այնքան ծանօթ հեղինակի մը նոյնքան ծանօթ մէկ խաղը դիտելու, հայաստանեան խումբի մը ներկայացումով եւ ան ալ հայերէն:

Այս կարգի նախապաշարումներ վայրկենապէս անհետացնելու առաջին գործօնը այն բազմութիւնն էր որ Նոյ. 20, Կիրակի յետմիջօրէին լեցուցած էր թատրոնը: Հանդիսատեսը, սրահին մուտքին, բաց բեմին ինքնատիպ յարդարանքին անմիջական տպաւորութեան կ'ենթարկուէր. պարաճանովեան զգալի շունչ մը կը պարուրէր հոն, ճերմակի ներկուած հրնօրեայ աթոռներէն, հնամաշ շրջանակներու մէջ գետեղուած դարասկիզբի տիպարներու սրճագոյնի երանգներով լուսանըկարներէն, անոնց շուրջբոլորը ցանցրնուած չորցած տերեւներէն ու նոյնպէս ճերմակի ներկուած հնօրեայ ջահերէն: Այդ բեմայարդարումին մաս կը կազմէին սպիտակազգեստ այն երիտասարդուհիները որոնք կը խորհրդանշէին խաղին երեք քոյրերը:

Եւգենի Սոֆրոնովի ստեղծած այս շըրջանակին մէջ սկսաւ ներկայացումը որուն սկիզբին յայտնուեցաւ թէ միայն 24 ժամ ժամանակ մնացած էր Ֆրանսերէն վերագրութեան համար: Անոր շնորհիւ միայն Ֆրանսախօս հանրութիւնը պիտի կրնար հետեւիլ թատերգութեան ընթացքին:

Չեխովի այնքան բեմադրուած այս գործը թարգմանուած ու բեմադրուած է Վահէ Շահվերդեանի կողմէ. ան աւարտելէ ետք Երեւանի Թատերական հիմնարկը ղեկավար նշանակուած է Վանաձորի թատրոնին. կ'ըսէ թէ իրեն համար յատուկ տեղ մը ունեցած է Չեխովի «Երեք քոյրերը»:

Յայտագրին մէջ հետեւեալ կարգով տրուած է դերակատարներու ցանկը. Յասմիկ Ալեքսանեան, Ժագ Գաբրիէլեան, Յակոբ Ազիզեան, Ալֆրէտ Զաքարեան, Նայիրա Քալաշեան, Յակոբ Դանիէլեան, Սամուէլ Փիլոյեան, Արամ Մխիթարեան, Ռազմիկ Խոսրովեան, Կրետա Մէջլումեան, Սոֆա Սողոմոնեան, Սերգէյ Մելիքեան, Հեղինէ Ադամեան, Ալլա Յովհաննիսեան, Հայկ Թորոսեան, Սեդրակ Զարգարեան, Մարտին Մարգարեան; Ափսոս որ անուններուն հետ նշուած չէ իւրաքանչիւրին մարմնաւորած տիպարն ալ, որպէսզի կարելի ըլլար առանձնացնել Պրոզորով քոյրերու միակ եղբօր Անտրէ Սերկէեւիչի կնիկ՝ Նաթաշա Իվանովը խաղացող արուեստագիտուհին որուն ուշագրաւ խաղը կը տարբերէր մնացեալ ամբողջութենէն: Հայ Նաթաշան կը դառնացնէր նաեւ իր առոգանութեամբ եւ մանաւա՛նդ շեշտով որ առաւել հայկական էր ամբողջ խումբին մէջ: Զարմանալի էր, արդարեւ, ռուսերէնի այնքան զօրաւոր շեշտը մնացեալին մօտ: Ասիկա, բարեբախտաբար, նկատի չէր կրնար առնուիլ հանրութեան կողմէ որ վերնագրութենէն հետեւեցաւ խաղին զարգացումին, միակ միջնարարով մը, գրեթէ հեւ ի հեւ, ամբողջ երեք ժամ:

Ռուսական ընթացիկ օրինակը չկրկնելու նպատակով բոլորովին այլ հորիզոնէ ընտրուած էր խաղին երաժշտութիւնը. Սթիւի Ուոնտըր, Ժան -- Միշէլ Ժառ եւ Ուըլցէ կատարուած համադրումը, այնպէս ալ, կարելի չէ անվարան ըսել թէ յարմարագոյնն էր բեմադրութեան ոճին ու բեմայարդարումին:

Միջնարարին Սթրազպուրկի թատրոնին պատասխանատուներէն մէկը երկու խօսքով ներկայացնելէ ետք Հայաստանի դժուարին պայմանները, ներկաները հրաւիրեց մասնակցելու բացուած հանգանակութեան: Ու շատեր հաւաքուած էին թատրոնի մուտքին այդ նպատակով զետեղուած սեղանին շուրջ:

Վանաձորի Աբէլեան թատերախումբը արուեստի իր կոչումին հետ, կատարեց նաեւ հանրանպաստ գործ, սթրազպուրկեան իր այցելութեամբ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ՄՈՒԿԵՐԸ ԵՒ ՄՈՍԿՈՒԱՑԻՆԵՐԸ

Մօտաւոր ենթադրութիւններով Մոսկուայի մէջ աւելի քան 50 միլիոն առնետներ կ'ապրին, ինչ որ կը նշանակէ թէ հինգ առնետ բաժին կ'իյնայ իւրաքանչիւր բնակիչի: Այդ անասնիկներուն պատճառով մայրաքաղաքին մեծագոյն պանդոկներէն Ռոսիան պարտաւորուած է ընդմիջել իր գործունէութիւնը: Փակուած է նաեւ ճարտարարուեստական հացագործարան մը: Համագումարներու պալատին մէջ կը վխտան այդ չորքոտանիները, մինչ Կրեմլինի մէջ տիրապետողը մուկերն են: Վերջերս անոնք կրծած են հնարժէք սրբանկարներ:

Օգոստոսին քաղաքապետարանը յատուկ միջոցներու ձեռնարկած էր կրծողներու դէմ պայքար բանալով, բնակիչներու օրէ օր բազմապատկուող բողոքներուն վրայ: Կազմակերպութիւնները պարտադրուած են մնասակար դեղեր արտադրող հաստատութիւններու հետ պայմանագիր ստորագրելու, քաջալերական միջոցներ ձեռք կ'առնուին մուկ սպաննողներու համար եւ հանգամանակութիւններ կը կատարուին կրծողներու դէմ «պատերազմ»ը աւելի արդիւնաւոր դարձնելու համար:

Ռուսաստանի մայրաքաղաքին մէջ այդ պայքարը ունի նաեւ իր թերթերը: Գիտական կեդրոն մը կը զբաղի այդ հարցով. անոր հետազօտողներէն մէկը բացատրած է որ մուկերը շատ կը սիրեն կրծել համակարգիչներու թելերը: Ըսած է որ Մոսկուայի մէկ օդակայանին մէջ թռիչելու անկարողութեան մատնուած օդանաւի մը քննութիւնը յանգած էր այն եզրակացութեան որ պատճառը մուկերը եղած են: Ան ըսած է նաեւ թէ ամերիկեան վիճակագրութիւններու համաձայն, հոն եւս օդանաւերու միջադէպերուն 20%-ը ելեկտրական հարցերու առնչուած են. իսկ այդ հարցերը ծագած են որովհետեւ մուկեր կրծած են ելեկտրականութեան թելերը:

Առնէտները Միացեալ - Նահանգներու մէջ պատճառած վնասը տարեկան 300 միլիոն տոլարի կը հասնի, Անգլիոյ մէջ 126 միլիոն ֆրանքի, Հնդկաստանի մէջ 120 միլիոն ֆրանքի: Այդ կենդանիները յարմարելու սարսափեցնող յատկութեամբ կրնան հանդուրժել թէ՛ -- 40 աստիճան,

ԱՍԿԷ ԱՆԿԷ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐՈՎ

Արիզոնայի համալսարանէն խմբակ մը յաջողած է Սատուրնոս մոլորակին մեծագոյն արբանեակին՝ Թիթանի, երկրէն անտեսանելի երեսին քարտէսը գծել, շնորհիւ «Հիւպըլ» աստղադիտակին հաւաքուած տուեալներուն: Նկարները վերլուծելու նոր թէքնիքով մը կարելի եղած է Թիթանի այդ մակերեսին վրայ Աւստրալիոյ մեծութեամբ գոյութիւն մը նշմարել, բայց տակաւին յստակ չէ որ ան հովամա՞ս մըն է, բարձրադիր հարթավայր մը, թէ ծոր մը:

թէ +40 աստիճան ջերմութեան: Առնէտ մը իր հուժկու ակռաներով կրնայ 1700 քիլոկրամնոց ճնշում մը կիրարկել 1 քառ. սանթիմեթրի վրայ, ինչ որ իրեն կարելիութիւն կու տայ կրծելու թէ՛ կապարէ խողովակներ, թէ՛ կրաշաղախը: Կրնայ պատէ մը մագլցիլ սանդուխ մը ելլելու հանգրտութեամբ, մէկ քմ. լողալ եւ երեք օր ջուրին մէջ մնալ: Մասնագէտներ հաշուած են որ առնէտներու միակ զոյգ մը մէկ տարուան ընթացքին 15 հազար նորերու արտադրութիւնը կ'ապահովէ, այնպէս որ զանոնք փճացնելու անկատար գործողութիւն մը մեծ բան չի նշանակեր: Մնաց որ անմիջապէս վերապրողներու արգասաբերութիւնը կ'աւելնայ ու անոնց թիւը անփոփոխ կը պահուի: Աւելին. նոր սերունդի առնէտները օժտուած կ'ըլլան թոյներու հանդուրժելու յատկութեամբ, ինչ որ աւելի կը դժուարացնէ պայքարը:

Կենդանիներու կողմէ խածուած անձերու 7%-ին «յանցաւոր»ը առնէտներ են. անոնք կը վարակեն նաեւ մեծ քանակութեամբ ուտեստեղէն, կրծելով զանոնք: Իսկ անոնց դէմ պայքարին ամէնէն մեծ անպատեհութիւնը այն է որ գործածուած արտադրութիւնները, դեղերը յաճախ մեծապէս թունաւոր են ու ծայր աստիճան վտանգաւոր մարդոց համար,

ՔԱՂՀԱՆ

ՉՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ ՉԵՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԻՐ

Յիշողութեան բացերը

Մեր յիշողութիւնը մեր մտային եւ հոգեբանական առողջութեան ծանրաչափն է (պարոմեթր): Երբ չափազանց յոգնած ենք եւ կամ հոգեկան պրկումի մէջ ենք, կեդրոնացումի եւ յիշողութեան մեր կարողութիւնը կը խանգարուի եւ կը խախտի: Մանաւանդ հոգեկան անկումը տակն ու վրայ կ'ընէ մեր յիշողութիւնը եւ մեր ուղեղին մէջ պահ դրուած տեղեկութիւնները: Սակայն հանգիստը ամէն ինչ կարգի կը դնէ. հետեւաբար ահազանգի մատնուելու պէտք չունինք, եթէ պատահի, որ թիւ մը, անուն մը կամ ժամադրութիւն մը մոռնանք:

Այսուհանդերձ, եթէ յիշողութեան այս բացերը շարունակուին, պէտք է ճարին նայինք եւ դարմանուինք: Բայց չմոռնանք, որ յառաջացեալ տարիքն ալ կ'ազդէ մեր յիշողութեան վրայ եւ կարելի չէ տարիքի բերմամբ փճացող նէօրոնները վերաշխուժացնել: Կրնանք սակայն բարելաւել մեր յիշողութիւնը զայն վերաշխուժացնելով զանազան մտային մարզանքներու միջոցով:

Այսպէս, բառախաղերը, խաչբառները եւ նմանօրինակ ալ զբաղումներ շատ բարենպաստ դեր կը խաղան մեր յիշողութեան վերաշխուժացման վրայ:

ՄՈՌԱՑԿՈՏՈՒԹԻՒՆԸ ԴԱՐՄԱՆԵԼԻ՞ Է

Արդեօք մոռացկոտութիւնը կամ յիշողութեան տկարացումը կարելի՞ է դարմանել:

Տարիներ առաջ գտնուած տեսութեան մը համաձայն, ուղեղային բջիջները կը դադրին ընդունելէ տեղեկութիւնները, երբ երակներու բջիջները կը կորսնցնեն իրենց առաձգականութիւնը, որուն հետեւանքով ուղեղը կը սկսի տառապիլ թթուածինի ծարաւէն. ուղեղային բջիջներուն այս թթուածինի պակասը կ'արտայայտուի յիշողութեան տկարացումով՝ մօտիկ դէպքերու կապակցաբար, հակառակ անոր որ բջիջները կը պահեն հին եւ հեռաւոր դէպքերու մանրամասն յիշողութիւնը: Այսպէսով մէջտեղ կ'ելլէ այն վարկածը, ըստ որուն բաւական է աւելցնել արեան մէջի թթուածինին քանակը, որպէսզի թմրած բջիջները վերսկսին իրենց գործը: Բայց տրուած ըլլալով որ մեռած բջիջները չեն կրնար վերածնիլ, այս վարկածը կը մնայ կասկածելի:

ԴԵՂԱՀԱՏՆԵՐԸ ԿԸ ԿԱԶԴՈՒՐԵ՞Ն ՄԵՐ ՆԷՕՐՈՆՆԵՐԸ

Տարիներէ ի վեր հրապարակի վրայ են «յիշողութիւնը զօրացնող» դեղահատեր, սակայն անոնց ազդեցութիւնը յարաբերական է եւ մասնակի: Ցարդ չկայ դեղահատ մը, որ իսկապէս եւ լաւ ազդէ մեր յիշողութեան վրայ:

Միւս կողմէ, կարգ մը հանդարտեցուցիչներ, քնաբերներ եւ արեան ճնշումը դարմանող դեղեր ժխտական անդրադարձ կ'ունենան մեր յիշողութեան վրայ: Եթէ նման դեղերու գործածութեան ընթացքին յիշողութեան յաճախակի բացեր ունենանք, անմիջապէս դիմեցէք բժիշկին:

ՅԻՇՈՂՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՍՏՈՂ ՈՒՏԵԼԻՔՆԵՐ

Կարգ մը ուտելիքներու մէջ գտնուող որոշ նիւթեր կը նպաստեն ուղեղային գործունէութեան:

● ԿԻՐԸ եւ ՖՈՍՖՈՐԸ կարելի է գտնել կաթին, պանիրին, հաւկիթին, ցորենի սերմին, նուշին եւ կաղինին մէջ:

● ՄԱԿՆԵԶԻՈՄԸ կը գտնենք կանաչ բանջարեղէններուն եւ տուրմին մէջ:

● Պէ. ԿԵՆՍԱՆԻՒԹԸ կը գտնենք ցորենի սերմին, թթխմորին, մածունին եւ կաղինին մէջ:

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԳԱՀԻՐԷի մեծագոյն ցուցասրահներէն՝ էլ - Հանակէր արուեստի թանգարանին մէջ, Նոյեմբեր 3-ին բացումը կատարուած է հայ պարբերական մամուլի 200-ամեակին ինչպէս նաեւ եգիպտահայ առաջին կիսամսեայի 130-րդ տարեդարձին նուիրուած ցուցահանդէսին: Բացումը կատարուած են Հայաստանի դեսպանը՝ Է. Նալպանտեան եւ Հնդկաստանի դեսպանուհի՝ Արունահատի Կոշի: Այդ առթիւ հրատարակուած են հայերէն, անգլերէն եւ արաբերէն գրքոյկներ ուր հակիրճ տեղեկութիւններ տրուած են հայ լրագրութեան հիմնադիր Յարութիւն Քհնյ. Շմաւոնեանի, անոր խմբագրած «Ազդարար»ին, սփիւռքահայ պարբերականներու, «Բազմավէպ»ի, «Հանդէս Ամսօրեայ»ի եւ Եգիպտոսի «Արմաւենի»ի կիսամսեայ եւայլ թերթերու մասին: Ներկայ եղած են բազմաթիւ պաշտօնական անձնաւորութիւններ, դեսպաններ, եգիպտացի պետական դէմքեր ինչպէս նաեւ հայ գաղութի հոգեւոր թէ աշխարհական ներկայացուցիչներ: Ցուցասրահին մէկ բաժինին մէջ ցուցադրուած են եգիպտահայ ծանօթ խմբագիրներու՝ Աբրահամ Մուրատեան, Ղեւոնդ Քհնյ. Փափազեան, Արփիար Արփիարեան, Սուրէն Պարթեւեան, Վահան Թէքէեան, Վահան Նաւասարդեան, նկարները: Հ.Բ.Ը.Մ.-թեան Եգիպտոսի Շրջ. յանձնաժողովի նախագահը՝ Պերճ Թէրզեան անգլերէն լեզուով բացատրութիւններ տուած է այցելու հիւրերուն: Ցուցահանդէսին իրագործման համար մեծ աշխատանք տարած են Հ. Բ. Ը. Միութեան Շրջ. յանձնաժողովը, Հայ Ազգ. Հիմնադրամը, Ցուսարեր մշակութային ընկերակցութիւնը, Հայ մշակոյթի բարեկամներ:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

Շատ ծանր քունէ մը ետքը, գլուխս յոգնած կ'արթննամ կանուխէն. նախորդ գիշեր Կիւրեղեան էֆէնտիին տունը ուրիշ ուսուցիչ մը - դարձեալ ուժգին վիճաբանութեան ներկայ գտնուած էի որ մինչեւ վիրաւորիչ խօսքերու յանգեցաւ, բուն խնդիրը՝ տղոց ըստ կրօնքի աւանդութիւններուն թէ ըստ գիտական ճշմարտութիւններուն դաստիարակութիւն մը տալու վրայ էր. վարժարաններու ծրագիրը ատոնցմէ որո՞ն վրայ պէտք է ձեւուած ըլլար. յայտնի էր թէ երկուքը մէկ հաշտ չէին կրնար ընթանալ. սակայն ամէնքը մէկ կ'ընդունէին արդէն: Ոմանք գիտականը կը պաշտպանէին եւ կ'ըսէին թէ ամօթ էր այս դարուս մէջ տղոց Ադամ Եւայի առասպելին վրայ խօսիլ. ուրիշներ մեծամասնութիւնը անհաշտ կը գտնէին այդպիսի խիզախ ծրագիր մը մեր տոհմային բարքերուն եւ պահանջներուն հետ եւ կը պնդէին թէ մեզի համար կրօնքը կենսական կարեւորութիւն մը կը ներկայացնէ եւ այդ կարեւորութիւնը պէտք է ներշնչենք մեր տղոց՝ իրենց մանկութենէն: Մինչեւ հոս ամէն բան լաւ էր եւ արդէն հանդարտօրէն եւ շատ քաղաքավար կը խօսակցէին ան ներկայ գտնուող էֆէնտիները կիները մէկ կողմ հաւաքուած իրարու երես կը նայէին ժպտելով եւ կամ զիրար կը լրտեսէին:

Բայց ահա յանկարծ չեմ գիտեր ինչպէ՛ս մէկը կը յանդգնի Տարվին բառը արտասանել որուն կը յաջորդեն մարդուս կակիկէն սերած ըլլալու ենթադրութիւնները եւս. այն ատեն ամէնքն ալ ծիծաղելիօրէն տգէտ -- իրարու պարզապէս խեղկատակ խօսքեր կ'ընեն պոռալով. ինքզինքնուն ելած, այսահարի նման ... ալ բան մը չեմ լսեր բնականաբար, միայն ձայնի առաւել կամ նուազ կոպիտ շեշտերը հարուածներու պէս անխնայ կ'իյնան ուղեղիս մէջ. եթէ մինակս ըլլայի շատոնց արդէն à l'anglaise մեկնած կ'ըլլայի, բայց բարեկամս չեմ գիտեր ո՛ւր ծածկուած էր. մնաց որ տան տիրուհին coup sur coup ափսէներով նոր կը մտնէր եւ հարկ էր ըստ Սկիւտարի պատշաճութեան ինծի մասնաւոր կերպով յանձնարարած էին ամէն հրամցուած բանէն անմիջապէս ետքը չմեկնիլ. մէկ կողմէն ստամոքսս բեռնաւորուած զանազան դժուարամարս բաներով, միւս կողմանէ ենթարկուած գիտական թէ կրօնական վիճաբանութեան մը ազմուկներուն, պէտք էր որ գերմարդկային առողջութիւնով մը օժտուած ըլլայի տոկալու համար անվնաս:

Այսպէս գիշերը երկար ատեն տանջուեցայ յամառ գլխի ցաւէ մը եւ հիմա իրաւամբ այնքան յոգնած կը զգամ ինքզինքս որ պիտի ուզէի մինչեւ իրիկուն ճերմակ սենեակին մէջ, ճերմակ բազմոցին վրայ երկնցած դիմացի գեղեցիկ եղեւնին նայիլ:

Առաւօտը սքանչելի է բոլորովին. կաթնագոյն մշուշը ամէն բան կը քօղարկէ փետուրի փափկութիւնով մը. ընդարձակ պարտէզին մէջ թաւիշի պէս կանանչութիւն մը թեթեւ կը սարսռայ սիւքին ներքեւ եւ ադամանդի պէս ջինջ ցօղի կաթիլներ կը նշուլեն վճիտ ցոլքերով. յասմիկի թուփ մը պատին վրայէն մագլցելով դէպի վեր կը կարկառէ իր նորաբոյս ճիւղերը եւ իր թարմ ծաղիկներու հեշտագին բուրմունքով կը խնկաւետէ մթնոլորտը. հեռուէն տարտամօրէն մանիշակի, վարդի, շահպրակի հոտեր կը հասնին եւ կը խառնուին միասին պահ մը, բայց սիւքը կ'առնէ կը տանի զանոնք եւ յասմիկին գլխիչ բուրմունքը միակը կը տիրէ առաւօտուն. լուսաւոր, թեթեւ մշուշը կը սկսի տեղ - տեղ վարդագունիլ եւ կը ծածանի շղարշի մը պէս ամէն կողմ ներդաշնակելով գոյները եւ ձեւերը գեղեցիկ միութեան մը մէջ:

Քանի մը ծիծեռնակներ ճչելով կ'անցնին արագ կաթնագոյն օդին մէջէն եւ եղեւնին գագաթին վրայ կապոյտ կուրծքով խոշոր թռչունը թեւերը բացած հրճուանքով կը կոչէ:

Ալ մտադրած եմ բոլորովին իմ ուզած ձեւովս ապրիլ եւ ինքզինքս պաշտպանել Տիկին էֆթիկներու ներկայութենէն եւ վարժապետներու վիճաբանութիւններէն. ալ աչքերս պիտի չկրնան հանդուրժել թունաւոր, պրպտող, լրտեսող նայուածքներուն եւ ոչ ալ պիտի ուզեմ մտիկ ընել իմաստակ եւ ծիծաղելի խօսքեր:

Արեւը չուշանար գալու, եղեւնին ճիւղերը կը բոցավառին եւ քանի մը վայրկեանի մէջ մշուշը կ'անօսրանայ, կը փարատի:

Ի՞նչ հեշտ է այսպէս նայիլ դիմացդ եւ յագենալ գեղեցկութենէ. արդեօք երէկ գիշերուան վարժապետները չե՞ն տեսներ այս լուսաւոր երկինքը, այս հեռապատկերները, բոլոր հրճուանքը գեղեցիկ գոյներուն եւ ձեւերուն:

Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ քիչ մը խաղաղ գեղեցկութիւն չի մտներ իրենց ատելութիւնով լեցուն եւ մթին հոգիներուն մէջ եւ ի՞նչպէս կ'ըլլայ նաեւ որ Տիկին էֆթիկները իրենց միտը դրդուած չեն զգար արեւին փայփայանքէն եւ հոգիով ու մարմնով թառամած ու անողոք կը մնան այս հրաշալիօրէն թելադրող մթնոլորտին մէջ. որովհետեւ, ահաւասիկ, հակառակ դէշ անցուած գիշերի մը, հոգիիս մէջ հիմա ցնծուն երգ մը կայ կարծես որ գիս կը բուժէ, որ խանդավառանք եւ զօրով կը դնէ սիրտիս մէջ եւ նոյն իսկ մոռցնել կու տայ ինծի վիճաբանողներու դէմ ունեցած իրաւացի հակակրութիւնս:

(Շար. 7)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ
ԵՒ
ՀՈԳԵՃԱՇ

Կապոյտ Խաչի Վալանսի «Աղաւնի» մասնաճիւղը կը ծանուցանէ թէ Կիրակի, Դեկտեմբեր 4-ին հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի մեզմէ յաւէտ բաժնըւած կապոյտ խաչուհիներու յիշատակին, Վալանսի Ս. Սահակ եկեղեցւոյ մէջ։ Նոյն նպատակով հոգեճաշ կը տրուի Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 13.30-ին, Վալանսի Հայ Մշակ. Տան մէջ, ոգեկոչելով նաեւ Դեկտեմբեր 7-ի զոհերը։

Օրուան պատշաճ յայտագիր։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section de Paris
« *Archalouise TATHEOSSIAN* »

organise

son séjour familial d'hiver
à Bellefontaine (JURA)
du dimanche 26 février
au dimanche 5 mars

Inscrivez-vous dès à présent auprès de : Marie ABOUSEFIAN — 47 84 82 90 qui vous donnera tous renseignements utiles.

Les enfants âgés de plus de 8 ans, même non accompagnés, seront les bienvenus et entourés d'animateurs.

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Պելժիա — Հայաստան ֆութպոլի մրցումին առթիւ (Սեպտեմբեր 7) Միութեանս կազմակերպած ճամբորդութեան համար «Յառաջ»ի ծանուցումներուն տուած դրական արդիւնքին առ ի գնահատութիւն՝ Հ.Մ.Ը.Մ. — Ֆրանս 1000 Ֆր.։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Իսիի Ս. Մարիամ Աստուածածին եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Ազատուհի եւ Աւետիս Քուլոյեանի մահուան եւ հոգեհանգստեան առիթով (մահացած՝ Լիբանան). —

Տէր եւ Տիկին Մովսէս Քոլոյեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վաչէ Զաքըրեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Հապէշեան, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Հապէշեան 100-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Հապէշեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Քոճայեան 400 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փանոս Քուլուլեան 500 Ֆր., Թուֆանեան ընտանիք 200 Ֆր., Մկրտիչեան ընտանիք 300 Ֆր., Տիկին Սեփեճեան 250 Ֆր., Տիկին Սէլին Մկրտիչեան 300 Ֆր., Տարաքճեան, Սեփեճեան ընտանիք 100 Ֆր.։

Կ. Ս. Մ.
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՒԷՐ

Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի Սանուց օրը այս տարի Դեկտեմբեր 11-ի Կիրակին է։ Առ այդ, ինչպէս աշխարհի բոլոր ծագերուն, Փարիզի մէջ եւս Վարժարանին սաներն ու անոր համակիրները բաժակ պիտի բարձրացնեն Կեդրոնականի ու բոլոր հայկական վարժարաններու յաջողութեան մաղթանքով ու անոնց սատարողաց, համակիրներուն, սաներուն կենացն ու անդարձ մեկնողներու յիշատակին։

Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի համակիրներն ու սաները կը հրաւիրուին սոյն աւանդական այլեւ խորհրդանշական արարողութեան որ տեղի պիտի ունենայ ճաշի ընթացքին, Կիրակի, Դեկտեմբեր 11, ժամը՝ 13-ին ԵՍԱՆՑ-ի հաւաքատեղիին մէջ՝

5, ave Reille, Paris 14e

Անհրաժեշտ տեղերը ապահովել ամէնէն ուշը Հինգշաբթի, Դեկտ. 8, մինչեւ կէսօր, հեռաձայնելով՝

34 - 12 - 71 - 53
կամ՝
30 - 52 - 12 - 33

թիւերուն։

(Ճաշագին՝ 170 ֆրանք)։

ԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
ՖՐԱՆՍԱՅԻ
ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS :
CHORALE

Le Comité de Paris — Ile-de-France de l'U.G.A.B.

organise le concert de

LA CHORALE DE L'U.G.A.B.
« K O G H T A N »

dirigée par Haïg Sarkissian

au profit de l'Ecole française de Gumri

le Dimanche 4 Décembre à 15 heures
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

— Participation : 50 F. —

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

FONDS ARMÉNIEN DE FRANCE

LISTE DES DONS SUR LA FRANCE
Période 1/4/1994 au 29/09/1994

— 200 Francs. -

M. Sarkis Sarkissian, M. Vincent Tarakdjian, M. Samuel Tatoyan, M. Jean Terzibachian, M. et Mme E. Vartapetian, M. Yazedjian;

— 160 Francs. -

M. Missak Sarkissian;

— 150 Francs. -

M. Alain Agopian, M. Gérard Arabian, Mlle Nelly Arabyan, M. Vatchagan Avetikian, M. Christian Balidian, M. Gérard Baloyan, M. Antranik Baydoun, M. Pierre Besson, M. Jean Bezdikian, M. Garabed Boursalian, Mme Aznive Chossière, Mme Noëlle Clément, M. Kévork Der-Hovanessain, M. Jacques Djenetian (3 fois), M. Georges Djiriguian, M. et Mme Yves Faurie, M. Krikor Gazarian, M. Ghiragossian, M. Grégoire Hamzalian, Mlle Elisabeth Kasparian, M. Joseph Kazian, M. Isaac Khorassandjian, M. Jean Kouyoumdjian, M. Germain Krachmanian, M. Peter Manoukian, Mme Elise Marsollier, M. Herman Nevrouze (2 fois), M. Missak Sarkissian (3 fois), M. Jacques Simonian, M. Samuel Tilbian, Mlle Nadine Touchet, M. Albert Toufektsian, M. Meguerditch Zarikian.

(*A suivre*)

FONDS ARMENIEN DE FRANCE
Boîte postale 12
75660 Paris Cedex 14
ou par virement bancaire :
CCP 11.926 85 C Paris.

Grande Braderie de Noël

CHENE

Pour vos cadeaux de fin d'année,
pour votre sapin de Noël
l'association CHENE vous invite à sa

GRANDE BRADERIE DE NOEL

les Samedi et Dimanche 10 et 11 Décembre
de 10 heures à 20 heures sans interruption

Artisanat d'Arménie, Livres, Sapins caucasiens, Cadeaux, Philatélie arménienne, Brocante, Epicerie fine arménienne, Bar-Restauration, Tombola, Point d'information CHENE.

Au Collège Samuel Moorat
26, rue Troyon 92310 Sèvres (Métro Pont de Sèvres)
Parking assuré

Pour tous renseignements :

Après 19 heures (tous les jours) .... Tél. : 47 50 40 47
De 9 heures à 15 heures (sauf Mercredi et Samedi) .... Tél. : 44 19 82 44

LOTO

Dimanche 4 Décembre à 15 heures
dans la salle de l'église arménienne de Beaumont,
organisé par la section «*Naïri*» de Beaumont de la Croix Bleue.

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS

L'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
de PARIS — ILE-DE-FRANCE

nouveau cycle :

«PARLEZ-NOUS D'ARMENIE, MONSIEUR LE MAIRE»

avec **M. René ROUQUET,**
Maire d'Alfortville

Mercredi 30 Novembre à 20h30
au Centre Culturel A. Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
(Mº Courcelles)

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ
— 125 —

ԳՐԱԿԱՆ - ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Անլռելի Զանգակատուն
— Պարոյր Սեւակ —

Կիրակի, Դեկտ. 4, ժամը 17.30-ին

Մայր Եկեղեցւոյ մէջ
339, avenue du Prado — Marseille

Զեկուցում՝
ԽԱՉԻԿ ԵԸԼՄԱԶԵԱՆ
Արտասանութիւն՝
ՍՈՒՐԷՆ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ
ԳԱՅԵԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ջութակ՝
ՅԱԿՈԲ ՇԻՐԻՆԵԱՆ
Նկարիչ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Մուտքը ազատ է։

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

UGAB — PARIS :
Exposition

Le Comité de Paris — Ile-de-France de l'U.G.A.B.
et l'Association «Artistes Plasticiens Arméniens de France» (A.P.A.F.)

vous invitent à l'exposition

«LE PARAVENT»

Peintures et créations de :
Asilva — Barkev — Ganantchian — Georgelin — Ghazerian — Jamakorzian — Jirka — Laroche — Kara — Kazan — Kazandjian — Nakchi — Nersessian — Samuelian — Vatché

VERNISSAGE
le mardi 6 décembre de 18h à 21h,

EXPOSITION
du 7 au 9 décembre de 16h à 21h;

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

UGAB . . . UGAB . . . UGAB . . . UGAB

**Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
SIRET : 51027317 A R. C. Paris
Commission Paritaire : N° 55935**

L'ASSOCIATION ARMENIENNE de

Villiers - Arnouville - Gonesse

organise un
Débat public sur les
PROJETS ET REALISATIONS DU FONDS «HAYASTAN»

Gazoduc Iran - Arménie
Zanguézour - Karabagh

avec *BEDROS TERZIAN*
Président du Fonds Arménien de France

D i a p o r a m a   c o m m e n t é

Vendredi 2 Décembre à 20 heures 45

Salle Léo Lagrange — Face au Stade
ARNOUVILLE